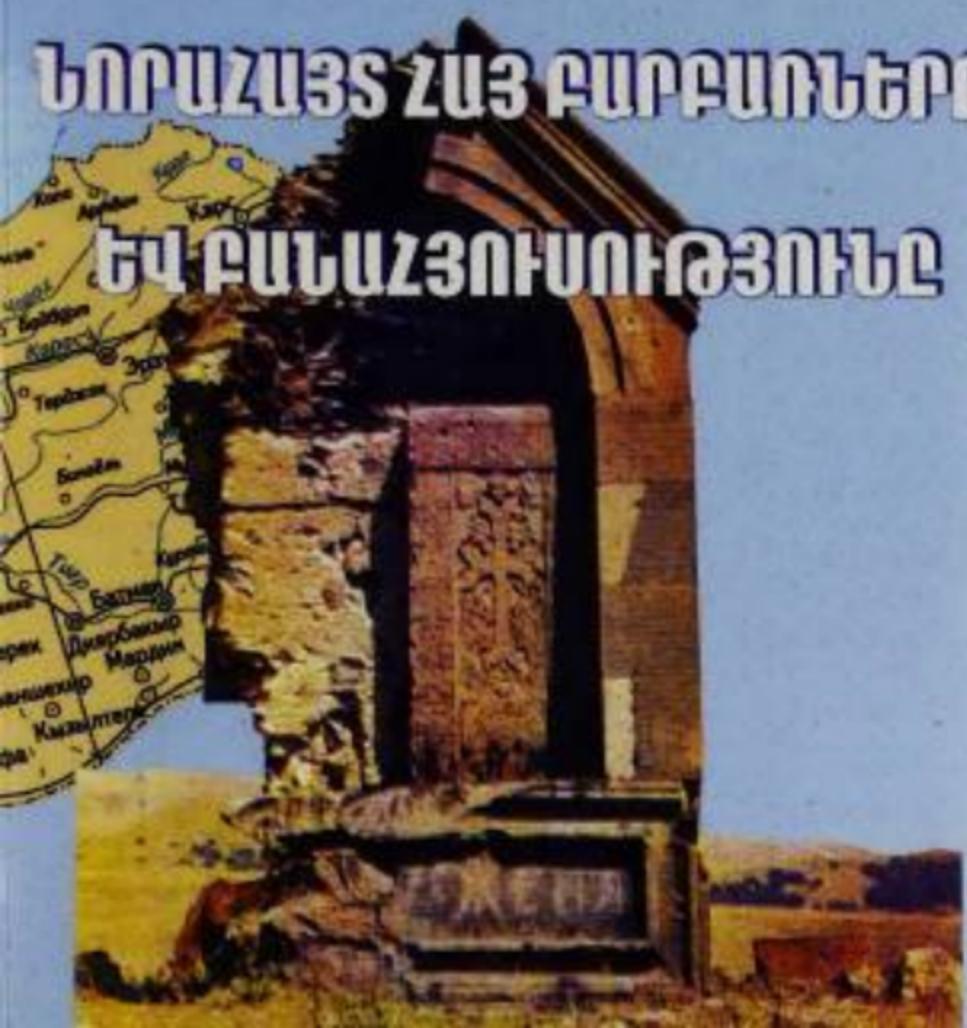

ԵՐԱՎԵՍ ՄԿՐՏՅԱՅԻ

ԱՆԱՏՈԼԻԱՅԻ

ՆՈՐԱՀԱՅՏ ՀԱՅ ԲԱՐԵԱՐԵՐԸ

ԵՎ ԲԱՆԱՀՅՈՒԽՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԵՊԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ՄԵՐՎԵԼԸԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՆԵՐՍԵՍ ԱԼԵՔՍԱՆԻ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԱՆԱՏՈԼԻԱՅԻ ՆՈՐԱՐԱՅՅԻ ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ԲԱՆԱԳՅՈՒԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գիրքը նվիրում եմ Հ միլյոն գոհիած անմեղ հայերի և նրանց վետապրոյ զավակների նիշատակին. որոնց շնորհիկ փրկվեցին եղաներ այս զամները:

Համաձարարված է տպագրույան և. Արովյանի անվան հայկական մամիկոնյան համալսարանի հայոց ճպվի ամբողի գիտ խորհրդի կողմէ:

ԳԻՐՔԸ ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է
«ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ՝ ԶԱԾԱԹԱՐԻ ԲԱԶՄԱԶԱՎԱԿ
ԸՆՏԱՆԻՑՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ»
ՐՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՄԻԵՎԵԼԱԿԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՆԵՐՄԵՍ ԱԼԵՔՍԱՆԻ ՄՎՐՏՉՅԱՆ

ԱՆԱՏՈԼԻԱՅԻ ՆՈՐԱԴԱՅԻ
ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՌՈՆԵՐԸ ԵՎ ԲԱՆԱԴՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գիրքը ներկայացնում է մասնաւոր ամենա հայերի և նրանց վերապրոց
գաղակմների հիշատակին, որոնց շնորհիք փրկվեցին եղանք այս զանձները:

Հանձնարարքած է տպացրության Խ. Արույրամի ամփան հայելական
մամելամարժական համաստամի նայոց թօղֆ ամբիոնի գլուխ խթրիդի կողմից:

ԳԻՐՔԸ ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է
«ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ՝ ՔԱՇԱԹԱՐԻ ԲԱԶՄԱՉԱՎԱԿ
ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱՐԱՄԻ»
ՀՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ

Հ.Տ. 809. 198.1:398 = 919.81
Գ.Մ. 81.2 Հ + 82.3 Հ
Մ 806

Խմբագիր՝ բանասիրության դրվագը
Ակրտշյան Եղիազար

Ակրտշյան Ն. Ա.

Մ 806 Արևմտյան Անատոլիայի Յօրահայտ բարբառներն
ու բանահյուսությունը, խմբ. Էդ. Ակրտշյան, Եր. «Օրենք
և իրականություն», Հեղինակային հրատարակություն,
2006. - 600 էջ:

Գիրքը նվիրված է մինչև Մած եղենը Թուրքիայում
բնակված հայ գաղթօջախներում խոսվող շորս բարբառ-
ների նկարագրությանն ու բանահյուսությանը, որոնք
գրի եմ առնվել 60-ական թվականներին եղենը վերապ-
րած հայրենադարձներից:

Գիրքը նախատեսված է լազվարանների, բարբառա-
գիւղների, բանահայլաբների, ազգագողացների, բո-
հերի ոսամողների, դասախոսների, ինչպես նաև հայ
ժողովողի պատմության մասնագետների համար:

Գ.Մ. 81.2 Հ + 82.3 Հ

ISBN 99930-4-513-6

© Ակրտշյան Ն.Ա., 2006

ԱՆԱՏՈԼԻԱՅԻ ՆՈՐԱՀԱՅՅ ՀԱՅ ԹԱՐԳԱՎՈՆԵՐԸ ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ/

Հայաստանի պատմության ամենամոռայ էջերը պահպան են 11-րդ դարով: Արևելքից ծայր առաջ սնցող կուրքերի ամայացուցիչ արշավանքները, արևմտությից՝ Բյուզանդիայի նվաճողական նկրտումները և Վերը Խանքեցրին հայոց բագավորությունների փլուզմանը: Կոնստանդինոպոլսում անշափահաս Գագիկ բագավորի կալամճանց հետևեց նաև Սենեքրիմ Արծունու բագավորության փոխանակությունը Սերաստիային հարող տարածքներով, և դրանով վերջ տրվեց հայոց երկու՝ Բագրատոնյաց և Արծունոյաց Խարառությունների գոյուրյանը:

Սկսվեց բոլեն Հայաստանի ամայացումը՝ հայ բնակչության զանգվածային գաղրջ դիսի արևմտուուր և այլուր: Անատոլիայի կենտրոն-նական և արևմտյան մասերում գոյացած հայկական գաղրջախներ, իսկ Կիլիկիայում հետագայում նույնիսկ հայկական Ռուբինյան բագավորություն ստեղծվեց:

Այս մեծ տեղաշարժների հետևանքով խաչավորվեցին տարրեր վայրերից նկած գաղրջականների բարրառներն ու խոսլածքները՝ պայմաններ ստեղծնելով նոր բարրառների կամ նոր որակների առաջացման համար:

Օսմանյան կայսրության տիրապետման տարիներին, բանաձուլման և հայերի ոչնչացման բաղադրականության պայմաններում, նքո որոշ եայերեն բարրառներն իսպատ անհնտացան, ապա որոշ բարրառներ, այնուամենայնիվ, կարողացան հարատևել և հասնել մինչև մեր օրերը՝ երկեզրության պայմաններում, իսկ զանգվածներով գաղրջ հետո նոյն բնակչության պայմաններում, նոյն բաղադրականություն ապրելու շնորհիլ:

Անցյալ դարի կեսերից, ընդհանուր ճշակության զարգունքի հետ մրախին, սկսվեց հետաքրքրությունը նաև հայերեն քարրառների նկատմամբ, ինչպես նաև գուշակեռարար բանահյուսության ու ազգագուրգայան ուսումնասիրության փորձեր արևելքին, որոնք նույնպես հետազոտության դարձան բարրառների ուսումնասիրության հաճար անփոխարինելի վկայարաններ: Ավագ, այս կարևոր աշխատանքը ընդհանուեց Սև եղեռնը, որ սամազերծեցին երիտրոցիքները: Հայագիտությունն ու հայերինագիտությունն ընկամ ամեամելի կացության մեջ:

1915-1922քք. բուրգերը ոչ միայն ոչնչացրեցին ոչ արևմտահայությունը, այլև անդառնայի կորուստներ պատճառատեցին մեր ազգագուրցայանը, բանահյուսությանը, բարրառագիտությանը, ճարտարապետությանը, այսինքն մեր մշակույթին: Թեղապահանությունից մազապարծ ի ակյուտս աշխարհի և Խորհրդային Հայաստանում հանգրվանած վեր-

ջին մոհկանները միջև 1960-70-ական թվականներում լուսավոր է կատարվել կայտնել իրենց բարբառի, ազգագործության և քանակական առաջնահանության մասին, որոնց հիման վրա գրվեցին բազմաթիվ գրքեր և ուսումնասիրություններ, հիմնականում Սփյուռքում։ Կորսադան դաստապահուած մեր արժեքների Ըկատամաք հիմնականում պատվախննդրություն է ցուցաբերում Սփյուռքը, մինչդեռ ավելի մեծ հմարավորություններ ունեն Խորհրդային Հայաստանի իր բազմաթիվ մասնագետներով, տպագրական հնարավորություններով։ Ինչ-ինչ պատճառներ խանգարեցին դրանք և սպաս դնելուն, և կյանքից ենուացան բազմաթիվ եղանակներ։ Այս անշարժ կորուսոց վերաբարձրմել երբեք հետաքոր չէ և հայերն բարբառների, խոսվածքների բարտեզմեր կազմելու նախօքյանին մենք այսօք ենուազոր գաղափար անզամ չունեն պատճական Հայաստանի և այնունից Կենտրոնական և Արևմտյան Անաստանա տեղափոխված և այլոք ենանցվանած շատ բարբառների ու խոսվածքների մասին։

Քանի՞ բարբառ ու խոսվածք, քանի՞ ենթարարքան, միջրարքան ուներ հայերներ՝ այսպիս էլ կմնա անպատասխան։

Այս կորուսոց ոչ միայն կորուս է հայ լեզվաբնույթի համար նախավորապես և եայագիտության ու հայերնապիտուրքան համար ըստիանրապես, այլև մեծ վշտպում էր քաղաքական առողջություն։ Ժամանակին շաբաթամարդ արծանապես Թուրքիայից մազապործ փախստականների բարբառները ու խոսվածքները, փաստուն մենք կորցրեցինք բազմաթիվ այդ գայրեցում մինչև եղեռոց հայերի գոյություն ունենալու կովաններից մենք էլ որով նպաստում ենք բոլորների ուրացությանը՝ մինչև Եղեռոց Թուրքիայում հայերի գոյության առասպելին։

Հայ լեզվաբնույթի վրակուած թերևս մասսամբ կարելի է աշորաւացնել և Աճառյանի ապակողմնորոշող հայտարարությունները վկայակունեցուի, որն անձամբ լինելով բարովացուրքային մեջ, իր հետառորդներին ևս հավատացրել է, թե Փոքր Հայքից և Կիլիկիայից այն կողմը հարևուած/ հայախոս թանձակալիքը կամ կամ որանք փաղուց արդյան կորցրել են իրենց հայերն լեզուն։ *Քայլոնի է, թէ Կիլիկիայի արևմտեան մասեն սկսեալ մինչև Զմիռնելիոյ և Նիկոլովոյոյ տահմանը հայերն լեզու չկայ ըմբգծուամ իմն է՝ Ն. Մ/ տեղական լեզուն՝ բռրքերէնց, դարձած է նույնայրենի լեզու։ Սակայն քամի ող գիտեցու մէջ հայերէնց ողն պահուած է ասոնք նև Արևմուգ (Շնկիրիկ արևմտեան կողմը), Ալիլիք-Հիսուր (անկէ հայոս-արևմտուր), Նազըր-խամ (Սքամովի հիմնային արևմտեան կողմը) և քամի ող գիտեցի Եօվուանի քու։ Ասոնց վրայ տեղեկություններ կը պակսին։ Մրանովի լեզուին մասին քամի մը տեղեկություններ և փոքրիկ թագիր ող կայ «Բիբրակնի» մէջ /1899, լգ 670 և 900, լգ 233/։ Այս

կոտրները թէ բայ քառական չին լիշխալ տեղերու լեզուին ուսումնասիրութեան համար, բայց կը թուին ցուցնել, թէ իրենք ալ Կիլիկիաց ներարդարանները պիտի կազմնեն»¹.

1911թ. արտահայտած իր այս կարծիքը հավանարար է. Անայսանը չէր փոխել նաև «Գաւառական բառարանը» /1913թ./ իրապարակելիս, ուր, որոց վերապահությամբ կամ ներադրաբար վերտիչյալ վայրերի բարբառները թվարկում է որպես Կիլիկիայի բարբառներ. «10 Կիլիկիոյ բարբառ Հաճին, Ջերոմ, Սարաշ, Ջիջո, Փայտա, Խոկմոյինուն, Սուտիխա, Ամտիօր, Շնասպ եւ թերև նաև Սրանոց, Նազը խան, Սիլիի-Հիսար և Եօվդատի գիւղերին ոճանք/»².

Ինչպես հետագա ուսումնասիրությունները պարզեցին, հիշյալ վայրերի բարբառները նեռավոր նմանություն անգամ ցումեն ոչ միայն կիլիկյան բարբառներին, այլև մեկը մյուսին, բացառությամբ Մթանողի բարբառի, որը բարբառ նման է Սիլիի-Հիսարի բարբառին, սակայն Գ. Զահուկյանի հարյուրհատկամիշյան ստորաբաժանման համաձայն նույնպես առանձնանում է որպես ինքնուրույն բարբառ:

Ընորիկ 50-ական թթ. կատարած մեր ճայնազուրյունների, այսօր անշարժ կորատից գիտությանն է վերտարձվում շուրջ կես դյուտին հայերեն բարբառներ, որոնց գոյության մասին կամ մեր լեզվաբնույթը ըսակ գաղափար շնորհեց և կամ նի քանիսի անոններն են լսել՝ շնորհիկ և Անայանի վերտիչյալ հիշատակությունների: Հայ լեզվաբնությանն անմատչելի մնացած այդ բարբառներից են պատմական Գամիքի, պատմական Վիֆնիայի /Պուրանիայի/ Սաքարիայի հովտի և Ռուզուրի Սպարտուայի, Պոլուի և այլ բարբառներ, որոնք միմյանցից զգայի տարբյուրյուններ ունեն և իրավամբ ինքնուրույն բարբառներ համարվելու թուր հաւոկանիշներն ունեն: Ինչպես արդյո՞ւն նշեցինք, արևմտաամասությական և կենտրոնական Ամասությայի այս բարբառների երապարակում ունի նաև բազարական նշանակություն, որովհետև հեցրվում է, թուր ոգիտմականներին այն կենդիկը, թե զանգվածային հայերի կոտրած չի եղի Թուրքիայում, մինչդեռ ինչպես մենք ցույց ենք տվել մեր մեկ այլ ուսումնասիրության մեջ՝ «Հայկական նորանայու Գիլիասուրյունները բուրբնեմի բարբառներում»³ հայ համայնքների հետ հարեամո-

¹ Հ. Անառնամ, Հայ բարբառապետին, Մոսկվա, Ն. Նախիջևան, 1911, էջ 205:

² Հ. Անառնամ, Գաւառական բառարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 2: Նեկ 42-րդ կցու՝ Խմանուսությունների ցանկում, Սիլիի-Հիսարի բարբառ, թե այսպիս նարդական նշանը ենթադրվում է կիլիկյան բարբառ:

³ Տե՛ս «Հայկական նորանայու Գիլիասուրյունները բարբնեմին», Դրանքնել, 1993, էջ 4, էջ 31-32: Հայերենց բարբնեմի անբան նորանայու Գիլիասուրյունները. Սերմանը և Միքայ Արենը երգներ և ժողովարքեր, ՀՀ, էջ 230-241:

ջիմ ժամկերանությունը մինչև 1960-70-ական թվականները դնում է վիճակի էին տեղակարգություններ հայունությունը բարերածի, ազգագրության և քանակական նշաններու համապատասխան առաջնային գործությունները, հիմնականում Սփյուռքում: Կորուսյան դատապարտված մեր արժունությունները, հիմնականում պատվախնդրություն էր ցուցաբերելու Սփյուռքը, մինչդեռ ավելի մեծ հնարավորությունները ուներ Խորենական Հայաստանը իր բազմարիվ մասնա-գետներով, տպացրական հնարավորություններով: Ինչ-ինչ պատճառներ խանգարեցին դրանք ի տարա դժուկում, և կյանքից նևուացան բազմարիվ եղակի և դեռևս գիտության անձանու բարրատների ներկայացողիցներ: Այս անհարձ կորուստը վերադարձնել երթեր հնարավոր չէ և հայերն բարրատների, խոսվածքների բարտեզները կազմելու նախօրյալշն մենք այսօք հնուավոր գաղափար անզամ չունեն պատճական Հայաստանի և այնուղիւ Կենտրոնական և Արևմտյան Անտառիա տեղափշխած և այլոր նանգըվանած շատ բարրատների ու խոսվածքների մասին:

Քանի՞ բարբառ ու խոսվածք, քանի՞ ենթարարրառ, միջրարրառ ուներ հայերնեն՝ այսպես էլ կմնա անպատճախան:

Այս կորուստը ոչ միայն կորուստ է հայ լեզվաբանության համար մասնավորապես և հայագիտության ու հայերնենազիտության համար ընդհանրապես, այլև մեծ վլույտում էր բաղարական առումով: Ժամանակին շաբարուանալով արծանապես Թուրքիայից մազապործ փախստականների բարբառներն ու խոսվածքները, փաստորն մենք կորցրեցինք բազմարիվ այդ վայրեցում մինչև ներանը հայերի գոյություն ունենալու կովաններից մենք էլ որով նորաստում ենք բուրդների տրացությանը՝ մինչև ներանը Թուրքիայում հայերի լգույթյան առասպեսին:

Հայ լեզվաբանների վրիհումը թերևս մասսամբ կարելի է արդարացնել չ: Ամառյանի ապակողինությունը հայտարարությունները վկայակոչեցին, որն անձանք լինելով բարդիմացուրյան մեջ, իր հետույթներին և հակառացքն է, թե Փոքր Հայքից և Կիրիկիայից այն կողմ արևմտաքր/հայախոս բանկավայրեր կամ կամ դրանք վայրուց արդյուն կորցրել են իրենց հայերն լեզուն: «Յայտնի է, թե Կիրիկիայի արևմտան մասեն սկսեալ մինչև Զմբանիոյ և Նիկոմեդիոյ սահմանը հայերն լեզու շխայ ինդադամն իմ է՝ Ն. Մ/տեղական լեզում՝ բռաքերէնց, դարձած է նաև նայենի լեզու: Սակայն քանի ող գիտերու մեջ հայերն ուն պահուած է, առանք նա Արևմուգ (Ենիկիրիկ արևմտան կողմը), Այնիւհետև անկան հարաւ-արևմտաք, Նացք-խան (Արևմուգի հիւսիսային արևմտան կողմը) և քանի ող գիտեր եօնդասի քով: Ասոնց վրայ տեղեկություններ եղ պակասին: Արամուգի լեզուին մասին քանի ող տեղեկություններ և փորձիկ բնագիր ող կայ օդիւրակներ ուշի /1899, էջ 670 և 900, էջ 233/: Այս

կտորները թե բնաւ բարակամ շեմ յիշնալ տեղերու լեզուին ուսումնասիրութեան համար, բայց կը բռին գուցնել, թէ իրենը ալ Կիլիկիաց ներարքատները պիտի կազմեն»¹:

1911թ. արտահայտած իր այս կարծիքը հավանաբար Հ. Աճառյանը չէր փոխել նաև «Գառառական բարարանը» /1913թ./ հրապարակեցին, որը, որոյ վերապահությամբ կամ ներադրաբար վերտիշյալ վայրերի բարբառները բարկում է որպես Կիլիկիայի բարբառներ. «10 Կիլիկիոյ բարբառ Հաճին, Զեյրուն, Մարաշ, Շիլիս, Փայտա, Խոկմութերուն, Սուտիսա, Ամափօր, Թեսապ են. թերևն նաև Սրամոզ, Նալլը խամ, Սիլիք-Հիսար և Եօքդատի գիտելին ումանը»²:

Ինչպես հետագա ուսումնասիրությունները պարզեցին, հիշյալ վայրերի բարբառները հետագոր նմանություն անզամ չունեն ոչ նիսան կիլիկյան բարբառներին, այլև մեզը մյուսին, բացառությամբ Սրամոզի բարբառի, որը բարակամ նման է Սիլիք-Հիսարի բարբառին, սակայն Գ. Զահելկայանի հարյուրականիամիշյան ստորաբաժնան համաձայն նույնպես առանձնանում է որպես իմբնույոյն բարբառ:

Ըստիկ 50-ական թթ. կատարած մեր ձայնագրությունների, այսօր անյարձ կորսուից գիտության է վերդարձվում շորջ կես դյումին հայերին բարբառներ, որոնց գոյուրյան նասին կամ մեր լեզվաբանները թմաց գաղափար շեմ ունենալ և կամ մի քանի համաներն են լսել շնորհիվ Հ. Աճառյանի վերտիշյալ հիշատակությունների: Հայ լեզվաբանությանն անմատչելի մնացած այդ բարբառներից են պատմական Գամերը, պատմական Վիճմիայի /Շուրամիայի/ Սարափայի հովսի և Ռուրդարի Սպարտայի, Բոլորի և այլ բարբառներ, որոնք միշտանցից զգալի տարբերություններ ունեն և իրավամբ իմբնույոյն բարբառներ ենամարթելու բոլոր հատկանիշներն ունեն: Ինչպես արդեն նշեցիմք, արևմտամատուիակամ և կենտրոնակամ Ալառովիայի այս բարբառների հրապարակումն ունի նաև բարարակամ նշանակություն, որովհետև ներցվում է, թուր ոգիտմականներին այս կեղծիքը, թե զանգվածային հայերի կոտորած չի նեղ մուրթիայում, միշտնեն ինչպես նմը ցույց ենք տվել մեզ մեզ այլ ուսումնասիրության մեջ՝ «Հայկական նորահայտ փախառությունները բռնքեթենի բարբառներմ»³ հայ համայնքների հետ հարևանու-

¹ Հ. Աճառյան, Հայ բարբառագիտության, Մուսկու, Դ. Նախիջևան, 1911, էջ 205:

² Հ. Աճառյան, Գառառական բարարան, Թիֆլիս, 1913, էջ 2: Իսկ 43-րդ էջում համառությունների բանալու, Սիլիք-Հիսարի բարբառը, թե արդեն նարբական կամու, ենցուրվել է կիրյակ բարբառ:

³ Տե՛ս Հայկական նորահայտ փախառությունները բռնքեթեն, Դաշնանք, 1993, թ. 4, էջ 31-32: Հայերին բռնքեթեն անցած նորմայու փախառությունները, Սրբաւայր և Արշել Արքայի պահպատ և Ծովագործը, ԽХI, էջ 230-241:

բյան մեջ գտնվող բարդեցր հայերն քաշեց վախ և առել հնաց այն պատամուրյամները, որպիսիք ոմնեցէ և առլազ հարեան հայ բարբառները: Ներկա ուսումնասիրությամբ մասնագետների և որ ներկայացնում է հայերնի ձեր բարբառների նկարագրությունը՝ իրենց հնչունարանուրյամբ, ձևարանուրյամբ և բառարաններով: Ըստ բարբառներից երկուսը՝ Սիմեփ-Հիսարի և Գամիրի /Բաղազլամի/ բարբառները շարադրված են մեր բարբառագիտուրյան համար ավանդական դարձած կանոններով՝ մասնամասն, իսկ երկուսը՝ Մրանոզի և Չաղդարա-Սողացա-Ցաղայի բարբառները՝ համառուսակի, որոնց ուսումնասիրույթն իմ մեջը ընդունակ է 60-ական թվականներին: Բոլոր բարբառներն եւ ուսեն զրի առնված տեսքատեր:

Հեշյալ բոլոր բարբառներն եւ մասնավոր ուսումնասիրուրյան առարկա չեն դարձել մեր ներկացամների կողմից: Նրանցից միայն բառացանկեր են հրապարակված եղել. Սիմեփ-Հիսարի բարբառով «Քիրակնում» /50 բառ/ և «Գավառական բառարանում» 555 բառ՝ ներառյալ «Քիրակի» 150 բառները²:

Սիմեփ-Հիսարի առաջին համառուս ուսումնասիրուրյունը պատկանում է մեզ՝ շորջ մեկ մամուլ ծավալով, որ լույս է տեսել «Պատմագիրը Սիմեփ-Հիսարի հայոց» գյործում «Ներածություն Սիմեփ-Հիսարի բարբառի» վերմագրով³: Իսկ Բողազլամի /Գամիրի/ բարբառի ամբողջական ուսումնասիրուրյունը բավական ընդարձակ բառարանով և տեսքատերով լրաց է տեսել 1989 թվականին Անդրբարում⁴, իսկ մինչ այդ Թողարկյանի բարբառով միակ նմուշը եղել է Ա. Ղարիբյանի «Հայ բարբառագիտուրյուն» գյործում 1953թ. հրապարակված՝ մեր կողմից զրի առնված տեքստը⁵:

Եթրորդ բարբառը Մրանոզին է, որից միայն երկու շափածո բանաստեղծություններ են հրապարակված եղել «Քիրակնում», բավական աղավաղությունունքունք⁶:

Իսկ չորրորդ բարբառի՝ Սողացա-Չաղդարա-Ցաղայի մասին ընդհանրապես ոչինչ նրապարակի վրա չի եղել և միայն մեր գրատումների շնորհիվ է այն ներկայանում մասնագետների տնօրինուրյանը:

Այս չորս բարբառների նպատու հայոց լեզվի ուսումնասիրուրյան

¹ Թիգրան, 1896, էջ 822, 1899, էջ 799.

² Հ. Անտոնով, Գուսանման բառարան, Թիֆլիս, 1913թ.:

³ Պատմագիր Սիմեփ-Հիսարի հայոց, Պետր, 1965, էջ 451-474:

⁴ Պատմագիր Խօսկեսի և շրբակածի /Գամիր/ հայոց, Պետր, 1989, էջ 168-180:

⁵ Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտուրյուն, Եղան, 1953, էջ 424-425:

⁶ Թիգրան, 1899, էջ 670-672:

պորտում աներկցա է՝ ոչ միայն հայերենի բառագանձում նոր բառեր գրանցելու, այլև ծեաբանության, հԵշտնաբանության շատ հարցերի վերաբերյալ մեր պատկերացումներն ընդարձակելու և մեր լեզվի բաշխության որոշ երևույթները ճիշտ պատկերացնելու տեսանկյունից: Այս տեսակետից հատկապես շատ շահեկան պիտի համարել ներկայացվող բարբառների շարունակական ներկաների մասմիկների առաջացնան երևույթը դիտարկեց: Միվրի-Հիսարի բարբառի երեք շարունակականների մասմիկների առկայության պայմաններուն:

Այսպիս օրինակ, եթե Մորաթյա-Չարեարա-Յալյա բարբառում շարունակականի մասմիկն է կոր-ց, որը նորություն չէ հայագետի համար՝ Պոլսի բարբառում համբահայտ կոր-ի առկայությամբ, ապա Բոդապյա-Ցի/Գամերդի/Լա-ն կիհան կա, կիհան կա և այն/, Մրամոյի և Միվրի-Հիսարի կար-ը /կարբան կար, կարբան կար, կարբան կար/ նորություն է: Միվրի-Հիսարի բարբառը ներկայացվողների մեջ առավել հետաքրքրական է նաև իր շարունակական ներկայի երեք մասմիկներուն: Առաջինի մասին արդեն խոսվեց. կիմուրդն է կիմուր բայց, որը հարադրվելով բայցնին, տալիս է նրանց ներկայարունակականի նշանակություն, իմչդեմ՝ կերան կերան, կերան կերան, կերան կերան և այլն: Շարունակականի արժեքը նմ առանուն բայցը նաև եր-ի հայուղությամբ, օրինակ՝ կերան եր, կերան եր, կերան եր և այլն: Ընդ որում եր-ը կարող է կրկնվել մի քանի անգամ՝ կերան երեք կամ կերան երեքը: Եր մասմիկով շարունակական է կազմում նաև Տրավիզոնի բարբառը, Կյունուշխաններ և Կիրասոնը¹:

***

Ո՞րմ եր այն զիշավոր պատճառը, որ մեր շրջափակման օրերում մենք ձեռնամուխ ենք եղել սույն ատենախոսությունը² մասմագիտների ոշապուրյանց ներկայացնելուն: Աստիճան ստանալող ակնկալուրյուն^{-նո}: Թավ լիցի: Սենք այն կարող եմք ամեն ուղիղ 30 տարի առաջ՝ թեկնածուական թեզը ներկայացնելոց անմիջապես հետո, քանի որ այս աշխատանքը գրեթե սեազիր վիճակում ավարտին եր հասցկած այն ժամանակ: Հայկանարար մեռնող բարբառների նկատմամբ մը ունեցած ափառանքը, ցավը, որը ճակատազդի թերություն սկիզբ է առնեմ Նոր Բուրամիայից՝ իմ մասմիուրյան օրիանից, բարբառների լորանատուկ այն բանգարանի եռուշնեց, որ հանգըլանել էր հայերենի 30-ից

¹ Հ. Անուշյան, Հայ բարբառավայրություն, Ներման ազգագրական ժողովական, Խառնը, էջ 179-180:

² Այս գրքի հիմնա վրա 1995թ. ՀՀ ԿԱՆ ՀՀ Անուշյան ազգային բարբառավայրության ինստիտուտ և Երևանի պետական համարարանի 019 Արագյան ճամագլուխության լույսության բանական պատճենաթուղթը գլուխության բառերի շաբաթական առաջնական է շաբաթի ներմանի:

ավելի բարքառմների մագապործ Շերկայացուցիչները:

Աստվածուստրյան չորս բարքառմներից նրկուսը եղել են ծնողներին, այսինքն նաև իր խոսակցական լեզուն, մյուսները՝ հարևանների, բարեկամների, խնամիմների խոսակցականը, բանի որ այլ մարդիկ Տեր-Ձորից հետո մնացել էին անզրազեն, և նրանց իմացած միակ լեզուն ծնողներից ստորած հայերենն էի: Ես ծրագրել էի գրե բոլորի նասին, բայց հապաղեցի՝ կարծելով, թե գոյություն ունի Լեզվի իմաստուս, և նա կամ այլ զորը: Բայց վրիսնեցի ես, վրիպեցիմք բոլորս՝ այս բազմազրադ էլեամբում գոյուրյան խնդիր տնօնալով գիտուրյանը նվիրվածոց առաջ: Սա մասամբ արդարացման համար: Իրականում ավելի մեծ հայրենասիրություն և բարձր գիտակցություն են տեսա իմ անզրազես իմ հորմատությունը մոտ, որոնք խնազեն անշահախնդիր նվիրունով և ընրությունով գոհաբերում էին իրենց ամենաքանչ լուսամ՝ ժամանակը՝ վերականգնելու համար արդեն խարարվող բարքառմների անադարյա վիճակը: Եթե սո ոչ անունում էի հիվանդուրյան կամ ինչ-ինչ այլ պատճառներով՝ նրանց անհամբեր ինձ էին սպասում՝ մատուցելու համար մանկության հուշերից պեղած աստցվածքների կամ գրուցների պատառիկները և կամ հասցեները այս ազգականների, որոնք իրենց կարծիքով ամենի անխարար էին պահեն մայրենի բարրաց: Եվ սո ոոր իմ հնիորմատություններին գտնեցու, վերատիմ ծևարանուրյան կամ հմչյուն-մարանուրյան ոչ հասուակ երևոյնները մեկ անգամ ևս ստուգելու համար ակոսում էի հյուսիսից-հարավ, արևելից-արևմտուու երևանի և հանրապետուրյան Շնորհական մակրիքը ունեցող բաղամասերն ու քանիա-վայրերը, որպահից են՝ Նոր Մարտաշ, Նոր Կելիկիա, Նոր Հանք, Նոր Զեյթուն, Նոր Կիրզա, Նոր Արարատի, Նոր Սեբաստիա, Նոր Արեշ, այլև Նորաբաշեն, Վարդաշեն, Վանաձոր, Արմավիր, Գյումրի ու դարձյալ Նոր Բուրամիա բանգարանը Նամակազուրյանը ևս ստացել եմ աշխարհի այլևայլ ծայրերից նորբեր, որոնք նույնպես հաշվի են առնվել տառմենափրությունը շարադրելու:

Ինձ մոմու է խոնարհել այս անճնորաց և խնկապես ազգասեր մարդկանց կերպարմների առջև և երախտափութուրյանը արձանապել նրանց անմռուաց անունները այսուեն, որոնց շնորհիվ անդարձ կորստից վրկվեցին մեր բանահյուտուրյան, ազգագրուրյան ու բարքառմների կորչու արժեկները: Եվ ինարկէն առաջին հնորին ցանկանում են նշել այստեղ մաւ, իմ ծնողներին՝ սիվրի-հիսարքի Ավերամ Միքայելի Ավրուշյան/ Տոմքայան/, իմ մոր՝ Վերմիկա Գասպարի Սկրտույամի/ Թերերյան/ ավանդոյ, որոնք անմնօրյա հոգածուրյանը կարի առ կարի, փշրամք առ փշրամք լիացման էին մատուցների կատույց:

ԱՌԱՋԻՆ ՍԱԱ

ԲՈՂԱԶԼՅԱՏԻ /ԳԱՍԻՐՁԻ/
ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ

ԱՍԱՑՈՂՆԵՐ

Բողազլյանցիներ (Գամիրը)

Թիգրեան-Ակրաչյան Անդրեանին
1906թ. (ներփակված
մարք)

Թիգրեան Ֆլորա
1890թ.

Թիգրեան Մարյամ
1895թ.

ՍԻՎՐԻ-ԴԻՍԱՐՑԻՆԵՐ

Անշիշյան-Հայ-
աննինյան Արշա-
լիս (1905)

Նալբամյան
Գույսնա (1895)

Նալբամյան
Հանր (1926)

Տոքայան-
Աղոյան Անդր-
սան (1905) (հետք-
նայի նայու)

ՄՈՒՐԱԴՅԱ-ՉԱՂԱՐՅԱ-ԶԱՅԼԱՑԻՆԵՐ

Թիգրեան
Արշակն
(1920)

Կամկավյան
Լուիզ
(1926)

ՅՈԶԳԱՅԻՆ /ԳԱՍԻՒՐԵ/ ԳԱՎԱՅԻ ԴԱՅԵՐԵՆ ԲԱՐԲԱՌԵՐԸ

Յոզգային գավառը զամփում է Փոքր Ասիա բնակչողության կենտրոնում՝ Ամերիկայից արևելք, Սվագից /Մերձաստիխա/ արևմուտք, Կեսարիայից հյուսիս և Ամասիայից հարավ ընկած տարածքում։ Մասամբ այս գավառի հարավ-արևելյան մասը հայկական է պատմական Կապաղովիա /Կատարատուկու/ կամ հայկական Գամիր տարածքին։ Այս հայալիքան տարածության վրա զամփուղ վարժունից ավելի գյուղերի բնակչությունը մասամբ կամ լրիվ հայախոս էր մինչև Եղիսաբետ։ Համեմայն դեպք ճռու 60 բնակչավայրեր /գյուղեր և գյուղադաշտներ/, բացառությամբ Յօվկար և Կեսարիա կենտրոնների, հայախոս էին։

Սակայն գյուղից գյուղ բարբառները գգայի տարբերություններ տանիքին միջյանցից կամ պայրական բաղամայնական համակարգի, կամ ծևարանության և կամ բատապաշարի տեսամնիցումից։ Բնական է, որ ոչ մի վարչական և աշխարհագրական բաժանում չի կարող նոյնանակ որևէ բարբառի տարածման ասհմանների հետ, առավել ևս Պատմական Հայաստանից դուրս գտնվող այս շրջանում, ուր բնակչությունը տարբեր վայրերից նկատներից կը գրացել, տիրապետող և միասմական բարբառ տնօնակ չեր կարող։ Ըստ գրավոր առցյուրների և տեղաբնիկների բանավոր ավանդության, այս գավառում հայ բնակչությունը սկիզբ է առնում 11-րդ դարից, երբ Վասպորականի հայոց Սինեկիրիմ Արծուանի բազավորը, Քյոզանիային հսմմելով իր բազավորությունը, ստացավ վիշտարենը Սերատիային առջմբեր տարածքները։ Նա իր հետ թերեց ավելի քան 150.000 բնակչություն։ Այս մեծ գաղբն արձանագրված է ոչ միայն մեր պատմիցների մոտ¹, այլև բնակչների բանավոր ավանդություններում, որոնք սերմնեներուն կրկնում էին, որ իրենց «Սինեկիրիմի բներ հայերն են»։

Մինչև Սամ Եղեռնը Թողարկյանի բանան տեր Հակոբ Թօրերցանի ընտանիքում պահպանվում էին բազմաթիվ մագաղարյա ծնուազեր, որոնք բներվել էին իրենց պատկերի կորմից՝ Վասպորականից։ Դրանց մի մասն այժմ թերևս կարելի է համեմ բաղկաց բացառություններից, ինչ մյուս մասն այրել են խուզարկություններից առաջ։

¹ Գամիր Գամիրուց ամեն չար, չամ 11-րդ դար է, Խոյ բնակչության գլուխաց ժամանելու պահը վկայություններ Խոյքանը, Թողոր, Անքան՝ յակուր է շինուի նոր գաղտկամերյան մասին համ վկայություններ են։ Օսմ Յաքինու, Արամ Համակով Անքար, պարտապահ է թաւլիների առջև Խոյքանը խռովածները /Օսմ Անքար Խոյքանը, Պատմություն Խոյը, ջնջ Անազը, Գրք ՇՇ, Անքան, Թուման Փ./, չոր Սերենի, Խոյքանը է պատկանի՝ թու արևոտ մինչ վելաքարյան Կառավարվածություն և բառ Թումանը Կեսարիա են և առաջ ցար օք նու է միջնուն է Մազկային Կառավար։

Թհականարար մեմբ յունիվերս Գամիրը ամրող հայկական քարրատների ուսումնասիրության հմարավորությունը. որպես այս տարածքի ամենաբնորոշ և առավել ներկայանաց առանձնահատկություններով օժոված քարրատ ընտրել ենք Բողապվանի քարրատ՝ պայմանականորեն այն համարելով մաս ող Գամիրը խոսակցական հիմնական հաղորդակցության միջոցը⁶: Բողապվանի քարրատը, իր բազմարիվ գուգարամուրյուններով հարևան տարածքների քարրատների հետ, որոնք լին ծովում Յոզգարի փարչական քաֆանման մեջ, նրեան և համուս «արդրունյան» գաղրականուրյանը հասուկ ձևարանական, հնչյունարանական, քառապաշարի առանձնահատկությունները, սակայն, միաժամանակ դրսերելով մաս այնպիսի յորբանառուկ գծեր, որոնք հասուկ են միայն իրեն, որպես ինքնուրույն քարրատ:

Հարևան տարածքների հայուրյան հետ Գամիրը հայկական զյուղերի քարրատների ընդհանրությունները ապացուցում են նաև ազգագրական բանահյուսական նյութերը: Կարծիք է եղրակացնել, որ կա շարունակական ներկան քավական ընդարձակ տարածքների համար ընդհանուր է եղին, ինչպես վկայում է Կ. Գարիկյանը. «Եւնիներն և շրջակա հայ գիտեն, մասամբ Վիրաբոյ, մասամբ Վիշիկեան և մասամբ Գամիրը գավառաքարրատ»: Նկատենք, որ Գարիկյանը հարևան Մերատիսայից էր և այս ճամանուրյունները նրեան և համեմ իր ճայրենի քարրատի ուսումնասիրությամբ և նրա քառարամբ գրելիս: Բողազյանի կամ Գամիրը քարրատների հետ համախոս է մաս մյուս հարևան գավառով՝ Ամասիայի քարրատ, որի շարունակականը նույնպես կազմվում է կամ մասնիկով, սակայն որոշ փորրիկ շնորհումով, ինչպես վկայում է «Յուշամատեան Պոնտական Ամասիոյ» գորի հետինակ Գ. Հ. Սիմոնյանը. «Ամասիոյ ուսմկարենին մեջ ծայսափորով սկսվող քայլող սահմանական եղանակ ներկա և ամեկատար անցեալի մեջ, իսկ քաղաքայինք սկսուող քայլող սոորադասական եղանակ ներկայի մեջ կա մասնիկ կատան որպես լնորդ, քաջառարար եղյորդ դնմբէն, որ և լուրջը կատն. օրինակի համար՝ կուգան կա, կուգան կա, կուգան, համապատասխան անզերենի այ եմ ցամինկ կօխմէ և այլ ծերուան:

Ամեկատարի մեջ կա մասմիկ շառնէն. օրինակի համար՝ վաղը կու

⁶ Թերեզյանի «Կամիրը/քարրատ սոսայի մեջու տպարկի և այլառանայ գրական բարուրությունը 1997թ. Անդրեան «Կամիրը եւ ցըսանից Կամիրը/նոյու» գրքի էջ 210-224, բառացմբ՝ 230-258, ազգագրայնու և բանահյուսաբանը՝ 140-148 էջեր:

գամ, մեկ ժամ եւրց կերպամ և աշխատ:

Երես պրանց ավելացնենք նաև Մարզվանի, Սերաստիայի Կեմենցիկ, Արարկիիրի Տարենտոն Դարինտոն, Կեսարիայի մի շարք գյուղերի ու Յովկարի Բողդապյամի բարբառները, ապա կա ճամփիկ շարունակակամ ներկա կազմոյ հայ բարբառների տարածքը հիմնականում ընդունվում է Սենեկարիմ Արծունու թերած գաղղականության խոսվածքները կամ բարբառները: Այս կարևոր ընդհանրության կողքին կարևոր է ճատմանցի նաև ոչ երկրորդակամ այնպիսի ընդհանրություն, որը անորոշ դերբայի մեռականի կրկնակի վերջագործությամբ գործածությունն է Կեսարիայի, Յովգանի և նրանց հայկական բարբառներում: Ընդհանուր է նաև գործիականից վերջավորությունն Արարկիիրի, Բողդապյամի և հարևան բարբառներում:

Ինա թե ինչու մինչ Եղիշենը, այս տարածքի բարբառների ճամփին տվյալների բացակայության պատճառով, ինչպիսի ապակողմնորոշող եզրակացությունների և հանգել Հ. Աճառյանը. «Կային նաև մի բանի որից բարբառներ, որոնք այժմ չկամ: Դրանք պիտի լինեն Կեսարիայի, Յովկարի, ԱՇկենայի, Աստմայի, Հալեպի, Կիպրոսի, Բուզգարիայի հիմ գաղտնաբերը, որոնք նախապես հայախոս էին և ապա բրցախօս կամ արարախօս դարձան»¹:

Մեկ այլ ամփոփ նաև ընդունվում է, որ ընդհանուր մի բանի գյուղեր են պահպանել այս տարածքում իրենց հայերեն լեզուն. «Գրեթե ամբողջ Արևմտան Փոքր Ասիյու մէց՝ սկսած Քամբելումիի քովերէն մինչև Զիւլ, ամեն հարա մինչև Կեսարիա և Կեսարիայէն հարաւ-արևելք՝ Սահ ու Այսքայի վրայով մինչև Եփրատ: Այս սահմանագծեն արևմուտք՝ մինչև Մարմարայի, Արշակունյացու և Միջերկրականի ծովեղերքները գտնված բոլոր հայերը տանձկախօս են: Բացառութիւն կը կազմէն միայն Պոլսոյ, Նիկոմեդիոյ և Գիլիոնիոյ շրջաննին հայերը, որոնցին ենցիւրիի և Այսունի գիտերէն մեկ բանի հասող, որոնք են Մրանոց, Նալլ խան, Սիլվի-Հիսար, Էտումիչ և Պորտուր: Լառ են, թէ եօդքատի գիտերէն մեկ բանին ալ հայախօս են, բայց անմեջ անմանները յայտնի չեն ինձ»²:

Ենոք է ասվածից հարակացնել, որ մեծ հետազոտողին անմատչիչ էին մնացել Կենտրոնական Անատոլիայի հայ բարբառները, իսկ համեմատարար ավելի արևմուտք գտնվողները Նիկոմեդիա, Ասկան-

¹ Հ. Հ. Միքոնան, Ցողաճախօս Պահական Անհայոյ, 1974:

² Հ. Աճառյան, Հայ բարբառագիտութիւն, Սովորություն Նախքան, 1911, էջ 216.

³ Հ. Աճառյան, Հայ բարբառագիտութիւն, էջ 31:

բեզ, Զմյուռնիա, Ռուսարք/ թվետք ընդհանուր գծերով ժամոր էին նրան: Այս բյուրինացորդունը կարելի է ներառնել, որ գալիս է այն իրադրույթից, որ Կետարքիայի և Յօվելիարքի հայուրյունը բրբախտու էր դարձել, որից էլ Հ. Աճառյանը ներապես էր, որ ամրող այդ տարածքների զյուղերն էին նոյն վիճակում: Մինչդեռ իրականութ հենց զյուղերն էին պահպանում իրենց մայրնինին երեսն երկնազման վիճակով և աղողորդակցվելով, դրանք բարեփերեն, տանը՝ հայերեն:

1899թ. «Հյուրակն» հանդեսում իրապարակված է Երկու նմուշ Տարենտի և Մարգիանի բարրատներով¹, որոնք չի նոռանում հիշատակել նաև Հ. Աճառյանը²: Մրանք նուադաս կամ մասնիկով շարտմակական ներկա ոմնեղով բարրատներ են, որոնց վրա Հ. Աճառյանց թիվ է ուշադրություն դարձնում: Եթե սրան ավելացնենք Մերաստիայի Կեմերեկի բարրատը, որի ներկան նույն կերպ է կազմվում³, ինչպես նաև Ամասիայինը⁴, ապա պարզ կդառնա, որ այս փաստերն ուղղակի չեն նամարդովե, այլ միայն հավանցիկ հիշատակվել են: Ավելին՝ Ա. Դարիքյանը «Հայ բարրատապիտություն» գրքում արձանագրված է: «Ետադաս կամ նունիկով միայն Ամասիայի բարրատն ե», սակայն հետինունկը մռամբն է, որ իր խոկ գրքի 424 էջում որպես այդպիսի բարրատի նույն թիվը նշելով է մեր կողմից գրի առնվազ տերսող⁵: Այսպիսով նուադաս կամ մասնիկով շարտմակական ներկա կազմող բարրատների թիվը դրամում է հինգը: Մինչդեռ անզամ ամենավերջին բարրատապիտական գրքերում և հատկապես ակադեմիկոս Գ. Զահելյանի «Հայ բարրատապիտության ներածություն» ընթեանբացմանը գրում ևս խոսու կամ միայն Ամասիայի և Դարենիի/Տարենիի/մասին և ոչ մի ավելարկ Կեմերեկի, Մարգիանի, Բողաջյանի մասին: Բազմահատկանիշ դասակարգման ժամանակ կամ եյուղին պատկանող բարրատները հայտնվել են արևադ եյուղերի միջև: Այսպես օրինակ, եթե Հ. Աճառյանը Ամասիայի և Մարգիանի բարրատները մոցնում է Եւլողվիայի մոջ՝ հակասելով ինքն իրեն, բանի որ Եւլողվիան ներկան

¹ Տե՛ս Ռիբակ, 1899, էջ 498:

² Հ. Աճառյան, Հայ բարրատապիտություն, էջ 218-219, 234:

³ Նույն տեղում: Տե՛ս նաև Հ. Պարիքյան, Բառվիր Սերամանաց գառապաթշար, Նշուանք, 1952, էջ 5:

⁴ Հ. Աճառյան, Հայոց իշխան բարրատներ, Երևան, 1952, 2 հ., էջ 350:

⁵ Ա. Դարիքյան, Հայ բարրատապիտություն, էջ 53:

⁶ Ա. Դարիքյան, Հայ բարրատապիտություն, էջ 424-425:

Նաև շարտանականը/ կավճում է զոք մասնիկով⁴, մինչդեռ Ամասիան և Մարգանը Խոտայաս գոյ մասնիկով⁵: Այս հակասությունը հարթելու նպատակով Գ. Զահորելյանը մերը միավորում է վերջին երկու բարբառները գծիկով՝ Մարզվաճ-Ամասիայի միացյալ բարբառ ընդունելով⁶, մերը էլ ընդունում է որպես Եվդոկիայի ենթարքարուուն: Աըրող այս հակասություններն արդյունք են իս Խոտայաս մասնիկով բարբառների վերաբերյալ տեղիկորչությունների նյութերի/ բացակայության: «Խոտը էր նաև ոչադրություն դարձնել Հ. Ամասիանի հետևյալ դիտողության վրա: «Ամասիա և Մարզվաճ կոր-ի տեղ ունին գոյ մասնիկը, ինչ գոյն գոյ, գերամ գոյ» և այնուհետև՝ Եվդոկիայի բարբառի տարածման մասին խոսելիս նկատում է, որ Եվդոկիայի բարբառը խոսվում է Եվդոկիա կամ Թորատ բաղացին, սակայն գաղափականության միջոցով տարածված է Ինչն Ամասիա, Մարզվաճ, Օրդու և Մինուու⁷: Խոկ բանի որ Օրդուն /Մինուու/, Ամասիան ինքնուրուց բարբառներ են հենց թեկուց շարտանակակամների տարբերության պատճառով/, ուստի դրանք միավորելը կամ կցելը Եվդոկիային խճում է պատճերը: Եղ այսպէս Բողապյանի բարբառի ուստահարված իրավունքները հարկ է, որ վերականգնվեն, և որոշչի նրա տեսք մեր բարբառների շարքում:

Օգտվելով առիրից մենք այսունի ցանկանում ենք ամերադառնայնան Բողապյանի /Գամիրցի/ բարբառի և նյուու կամ մասնիկով շարտանակակամներ ուսեցողների հիշյալ կո-ի առաջացման հարցին:

Թե ինչո՞ւ է յուրաքանչյուր բարբառ առեղծել իրեն սեփական միջոցը շարտանակական ներկան դրսություն համար, առանձին ուսումնասիցության նյուու է: Այս հարցում հայոց բարբառները մինյանց հետ հաճածայն չեն: Բայց մի բան աներկրա է, որ շարտանակակամների գաղափարը ավելի շատ գիտեն արևմտյան բարբառները և ավելի նվազ՝ արևելյանները: Այսունի ծագում է ավելի շուտ համարադառնության /անալոգիայի/ հարցը: Այսինք, շարտանակամները հայեցնի

⁴ Անունամ, Հայ բարբառավուտքին, էջ 234:

⁵ Նոյն տեղուն:

⁶ Գ. Զահորելյան, Եղանակություն նաև բարբառավուտքության, Եղանակ, 1971, էջ 132 այսուհետ՝ Ն.Հ.

⁷ Նոյն տեղուն, էջ 33:

⁸ Հ. Անունամ, Հ.Բ, էջ 234:

⁹ Հ. Անունամ, Հ.Լ.Պ, էջ 2, էջ 350:

բարբառներում ստեղծվեցին հաստկապես բուրքերնի ուժեղ ազդեցության պլուտօնիքի բարբառներում՝ պատճեննելու համար բարձմանաբար բուրքերնի շարունակական ներկայի այդ նորենանցը ևս: Հօգուս այս տեսակների է խոսում նաև ժամանակը: Չոր աշխատամք է որոնել միջնադարից առաջ, դասական հայերենում շարունակական ներկայի առաջապես սաղմնը: Բայց վատահերեն կարող ենց պնդել, որ այդ սաղմնըց սելցուկ-բորքերի հայունվելոց ներու են նկատվում: Ա. Այոբինանց, անդրադառնալով հայերենի կայ բայի հիմա՝ կա/ որպես լուղու գործածության ամենավաղ դիացերին, ենթադրում է, որ այն որպես հարաբեկի հանդես է գալիս միջին դարերից՝ աստիճանաբար կորյմելով իր ինքնուրույնուրույնուրույնը: Նա իրավացիութեան գրում է, որ կայ-ը կազ բայի եզակի երրորդ դեմքն է և հաճախ է համեմիպես լային կային, բային և կային, կայ մնայ տիպի հարապուրյուններում, որոնցից հետազայտմ կայ-ը, կորցմելով իր ինքնուրույնուրույնը, վեր է ածկում օժանդակ բայի, իսկ ավել ուշ՝ շարունակական մասմիկի: Նա գրում է. «Գուցե տովակ այն երևոյն ալ կարենայ մեկնուի, որ զատառական լեզուաց մեջ կը լսուին՝ տեսնէ կայ, Խօսայ կայ»:

Շարունակական կամ տեսական ներկա կազմելու համար ավելի լավ բայ, քան կայ-ը, դժվար է պատկենացնել: Ծիչու է, բուրքերնի համարանուրյամբ «սեփական» միջոցներ ստեղծեցին շատ բարբառներ, սակայն Գամիրը և հարեւամ բարբառներում արմատացավ կա-ն հուարքերակ գրա: Խոկ Սիլիք-Հիւարում այդպիսին դարձավ կայ-ը, որ ծագում է գրաբարյան կայր-ից նորորդ դեմք:

Եվ այսպիս Ռողազլյանի /Գամիրի/ բարբառի տեղը մյուս բարբառների մեջ ինչպիսի՞ն է լինելու: Ըստ ճևարանական դասակարգման, որինմ այն պատկանում է նուարյան կա մասմիկով շարունակական ներկա տենօսութենողի բնին: Ըստ պայրական-բաղաձայնակամ համակարգի այն երկաստիճան ճայնեազուրք է հանդրվելու, սակայն վերապահուրյամբ և պայմանականորեն, որի մասին հավելի Ծիչու այս սոցորեմի/ կիսուսի մի թիւ ավելի ուշ: Ունի նաև մի շաբար Ծիայն իրեն հասուն առանձնահատկություններ: Ինչպես առաջնորդմի: Այն համարել ինքնուրույն բարբառ, թէ՝ նմրարարքան կամ խոսվածք:

Ինչպես հայունի է, բարբառագիտության համար ավելի դժվար հարց է եղել և մնամ է բարբառները, ենրարարանների, խոսվածքների ու միջրարրառների որոշման բափամիշները սահմաննելը: Այս խնդրի

¹ Ա. Այոբինան, ՀՅԱկանք բնակչության աշխարհաբար կամ արց հայրեն թուան, Վենետիկ, 1866, լու 76-77, պատկեն՝ ՏԵՍԱՅԱ:

կարգավորման համար գանգատվում է Հ. Աճառյանը. «Քարքառների ու եմբարքառառների միջև բացարձակ սահմանագիծ գտնել շատ դժվար է»¹: «Ու՞ր է սկսվում և վերջանում նրանց սահմանագիծը»² – չի կարողանում եղուկացուրյան հանգել նա: «Միմև այժմ բարքառապիտուրյան մեջ սահմանագած չեմ որոշակի նորմաներ բարքառն ու եմբարքառն իրարից տարրերն ինձնար», գրում է Ա. Ասրիբյանը³: Այս կազմակցուրյամբ նա սահմանում է 12 հիմնական և մի բանի «ՆԵՐԿՐՈՒԴԱԿԱՅՆ» հատկանիշներ, որոնցից մի քանիսի առկայության դիպլոմ գտնում է, որ բարքառը կարելի էր սահմանագատել եմբարքառատից»⁴:

Բարքառների ստորաբաժնման կամ ավելի ճշշտ գուգարանական հատկանիշների վրա նրանց բարդատման 100 հատկանիշանոց մերոյ առաջարկեց ակադ. Գ. Զահոռեցյանը, որտեղ հաշվի էին առնված նախորդների ծեաբանական, հմլյունաբանական հատկանիշները՝ ավելացրած նաև ոչ հիմնական, ռավելի մասն» հատկանիշներ ևս⁵: Պետք է ընդունի, որ այս մերույն ավելի է դժվարացնում բարքառների ու եմբարքառառների, խոսվածքների որոշման հարցը: Թերևս ավելի թիւ հատկանիշներով սահմանագատեց ավելի ճիշտ և ուսուրիայական, սակայն գուգարանուրյանների վեր համաձ նյութը խիստ արժեքավոր է տարածական ու պատմական մերձեցումները բացահայտելու տևաանկյունից:

Հայերների բարքառների մեջ կա մի խումբ, որում հիմնականում «արևմտյան» են, որը թեև ունի պայրական-քաղաքացիական երկաստիճան համակարգ, սակայն Եւրյանը մեռում է նաևատիճան: Խոցած ծայմենները իրենց որակով չեն հավաստրվում թռի կամ գրաքարյան խովերի ենու: Ինչպես հայտնի է, հայերնեն ունի երկաստիճան ծայմենազորկ բարքառների մեջ այլ խումբ ևս, որոնց բառասկզբի ծայմենների խլամացոն հաջորդում է ծայմավորների քմայնացումը, այսինքն նրանց վրա տարածվում է «Աճառյանի օրները»: Մինչդեռ առաջինների վրա այդ օրները չի տարածվում, այսինքն չի գործում: Այս կարգի բարքառներից են ներկա ատենախոսուրյամբ ներկայացվող ներկու բարքառները՝ Միվրի-Հիսարի

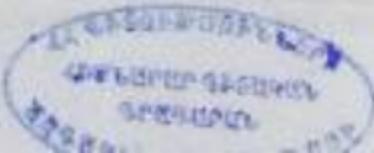
¹ Հ. Աճառյան, Հ. Պ., հ. 2, էջ 325, Երևան 1951:

² Լոյն տեղում, էջ 324:

³ Ա. Ասրիբյան, Հ. Պ., էջ 85, Երևան, 1953:

⁴ Լոյն տեղում, էջ 88-90:

⁵ Գ. Զահոռեցյան, Հ. Պ., էջ:

և Թողարկյանի /Շամիրը/ բարբառները: Ի՞նչո՞ւ չի գործում նրանց վրա «Անառյանի օրննըը», եթե խսկապիս տեսի և ունենում բառավակքին գորարշակ ճայնեների խսկապում:

Այս երևոյթի վրա սկսեցին ուշադրություն դարձնել 60-ական թթ. Հ. Անառյանի անվան ԳԱ լիգայի ինստիտուտում /թ. Դանիելյան, Է. Աղայան և այլք/: Բոյոր մասնագետներն էին քննումներ կանոնադրությունը բառավակքի ճայնեների խաջուղում հավասար ուժով չի կառարկված, առկայն այս իրադրությունը տառապարհելու հաճար /գրի առներու համար/ որևէ արդյունավետ առաջարկ շնչարկվեց: Փաստորն նկատված մնաց տեսական գրականության մեջ, և «Անառյանի» օրինարիտետ շնորհու բարբառների գրանցումը /տառապարհումը/ մնաց հիմ՝ ավանդական ձևով: Որպեսզի պարզ լինի, թե ճիշտ կամ գիտական հաստակ լինույթաբանական/ տառապարհման չգործարյան պյանձնառու որքան է տուժում բարբառի նկարագրությունը, քրենք օրինակներ: Թողարկյանիները գրաբարյան բարենք-ը արտասանում են մոտունիւրապիս պարօք, գիտ-ը կեն, դրս-ը տուս և այլն: Սակայն երբեք չեն շփորձն նրանք պամփ-ը /բամփ-աշխատիր/ պամփ-ի, տում-ը կրո-դիքանոն/ տուն-ի հետ: Որովհետև արտասանելիս գրաբարյան բառակըրի ճայնեները թեև խացնում են, առկայն այդ խացումը երբեք չի հավասարվում բայն գրաբարյան խունդիր հետ, այսինքն այս երևոյթը բավացույնական է և հպան է միայն բոլանում: արդյունքում բառասկզբի խացած գրաբարյան ճայնեները երբեք իրենց որակով շնորհ հավասարված գրաբարյան խունդիրն: Պիտի ասել, որ այս երևոյթը բառասկզբյան վիճակից անցել է /տարածվել/ նաև բառամիջյան ճայնեների վրա և անգամ ոնքային Յիմ հաջորդող ճայնեների և փոխառյալ բառների ճայնեների վրա:

Այս երևոյթի մասին ավելի ճիշտ է արտահայտվում ակադ. Գ. Զահեռյանը. «Խոր բարձամաների ճայնենդուրյան և ճայնեների խալորյան գնապեսը հաճախ զուգարարվում են նրանց բոյլ և ուժով արտասանության հետ, ընդ որում կամ դեպքեր, եթե հիմնական տարբերակիշ եատկանիցը դառնում է ոտնելության ու բուլության եակադրությունը, իսկ ճայնենդուրյան հակադրությունը դառնում է երկրորդական: Այս բանը կարող է տարածվել սկսնային դիրքերի վրա... հայտնի է, օրինակ, որ նախկին խունդիրն ծագող ճայնեներն ավելի ուժով են, նախկին ճայնեներից ծագող խունդիրը՝ ավելի բույր»¹:

Նեարկե այս երևոյթը կարուտ է ճայնաբանական լուրջ հետազոտու-

1 գ. Զահեռյան, ՆԱՅ, Ե 48-49, Երևան, 1972:

26. Զգոյշ-տակընչ բառում ունենք ներդաշնակության օրինակ:

27. Որոշակ հոգի ը-մ հիմնականում պահպանվում է անփոփոխ, օրինակ՝ հայրը, մայրը, քննուկը, ժիրարը, երկանը, ճահյեանը և այլն:

2. ԵՐԿՐԱՐՔԱՄՆԵՐԻ ՀՆՉԱԾՈՒԱՓՈԽՈԽԹՅՈՒՆԸ

Այ

28. Հիմ հայերենի շեշտակիր այ երկրարքասի ոյմաց ունենք անհավանի բառերի սկզբում և բառամիջին, օրինակ՝ այր-մահ, այս-մահ, այն-մահ, այծ-ած, ծայր-ծայր, լայն-լան, եայր-եար, մայր-մար, ապ-սն, ծայն-ծան, փայտ-փան, գալ-կալ և մի բանի երկվանիկ բառերում, ինչպես օր. տայզը-տանիր, այրիկ-արիկ, դար-վայր-տարվար և այլն:

Տանորոքրում: Որոշ անհատուներ բայցնացումը ա-ի հասցնում են մինչև է-ի աստիճանին և հիշյալ բառերն արտասանում են է-ով, ինչպես օրինակ՝ այդ-եսի, այս-եսի, այն-ենի, այծ-էծ, ծայր-ծէր, լայն-լէն, եայր-հէր, մայր-մէր, ապ-սէն, ծայն-ծէն, փայտ-փէն, գալ-կէլ, տայզը-տէնիր, այրիկ-էրիկ, դարվայր-տարվէր և այլն:

29. Ոչ երկրարքառային դիրքում կամ բառավերքում այ-ը հնչում է որպես սովորական ա, օրինակ՝ ակտայ-առող, եկայ-եկա, փեսայ-փեսա, ծառայ-ծառա, տղայ-տղղա, սատանայ-սատանա, երեխայ-երեխա և այլն:

Աւ

30. Այ երկրարքասի հմլյումավիխությունը համապատասխանում է հիմ հայերենի ընդհանուր պատմական առ-օ հմլյումավիխությամբ, այսինքն՝ բաղաձայններից առաջ օ, ծայնավորներից առաջ կամ ոչ երկրարքառային դիրքում՝ ավ, օրինակ՝ արիմնել-օրշենէլ, ար-օր, հնոտականը լինում և առողքա և զուգահետարար՝ օրվա/, ապօնա-օրուն, մատ-մօն, առ-օց, տամ-տօն, ադ-օք, տագ-ավար, տեսարան-ավետարան, իստարել-հանդէլ, ամառ-ամօր, ծամար-ծանօր, լինդար-լինօր, աղարք-աղօք, կալ-կալ, հառ-հառ, մառ-մառ, լոռ-լոռ, կերպ-կերպ և այլն:

Ես

31. Բառավերքում, շեշտի տակ հիմ հայերենի ես երկրարքառին Բողազլյանի բարքառում համապատասխանում է է-ն, օրինակ՝

առաքեալ-սուսրի, ատեան-սուտի, լիսա-լե, օրեան-օրեն, երամեակ-էրմէ, վասեակ-վասէկ, կորեակ-կօրէկ, մնանա-մնանէ հետէ/ Գրաբարյան հավաքական -նամը, -նանց վերջապորբյունները լինուն են -եր, -էնց, օրինակ՝ Քիրքօրենք-Քիրքօրէնց, Կիզիրեմք-Կիզիրէմք և այլն: Վաղակատարի -եալ-ին համապատասխանում է -եր, իսկ իրամայականի -եա և անցյալ կատարյալի -եաց-ին համապատասխանում են -եր-ը և -էց-ը, օրինակ՝ նոտագեղ-նոտց, զրեա-կըռք, զրեաց-կըռք և այլն: Երկու դաշտում ունենք եա-և անցունք իրեար-իրար և սեռական հոլ. վատորքնմ-սեռ. վատորեան- վատորցան ծերերում:

Ի, Խ

32. Հիմ հայերենի իւ երկարրան ուներ նաև և զուգահեռ:

Թողազյանի /Գամիրի/ բարբառը իւ երկարրանի դիմաց ունի նև, օրինակ՝ Ալեքր-ալենք, արիմ-արքնն, արդիր-ախազնն, եարիր-հարքնը հյուս վերը նշվածի, եիշյալ բառերն արտասանվում են նաև ենք, երնէ, երթիւ:

33. Խւ-նև հնչյունափոխուրյունց պահպանվում է նաև -ուրին վերջանանցում, օրինակ՝ Ծեղործիմ-մեղորդնն, շրուրիմ-շրուրդնն, յարտրիմ-շայտրիմ և այլն:

Միավանկ ձիմ, միմ, ձիք բառերի դիմաց ունենք նոմ, սոմ, ծոք. իսկ զիդ, լիտ բառերի դիմաց՝ կեւ, յեւ ին-ու, յիւ-է անցումները:

34. Հիմ հայերենի ոչ-ո շեշտի տակ բարբառում համապատասխանում է ու-ին, օրինակ բոյր-բուր, բոյր-բուր, լոյս-լուս, հյամկանիսինցեւ, կապոյտ-կեպնւտ, ըմկոյց-ըմկունք, ենոյ-հնոյն:

Իսկ հետևյալ բառերում ունենք ոչ-անցում, օրինակ՝ բոյն-օբոն, հանգոյց-համկուրց, շոյտ-շուտ, ոյժ-ուժ, լոյծ-լուսէ, ամոյշ-ամուշ, երմոյթ-երեխոր և այլն: Ոչ բարբառային դիրքում և ունենք ոչ-անցունափոխուրյունը, օրինակ՝ աստոծոյ-ասծոծու, մարդոյ-մարդու, եկեղեցոյ-յեկեղեցու լյուճական-զրական փոխառուրյուն եւ:

3. ԲԱՐԱՋԱՑՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԶԱՅՆԵՐԻ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Բ

35. Հիմ հայերենի բառասկըրի ձայնեղ ք-ն Թողազյանի /Գամիրի/ բարբառում արտասանվում է ոչ նույն ուժգնությամբ, որի պատճառով

այն պայմանականորեն տառադարձում ենք խոլ պ-ով. և այսպիս բառավագը ունի հիմ հայերենի թ-ի դիմաց ունենք բակ-պակ, բամակ-պամակ, թերամ-պերամ, բաժամել-պաժամել, բաշարջ-պաշարչ, թերել-պերել, բանե-պանե, բազուկ-պազուկ և այլն:

36. Ինչպես նկատում ենք, բառավագը խաղած թ-ին հաջորդող ձայնավորմերը մոտ են ամփոփին և չեն ներարկվում «Աճառյամի» օրինակին, այսինքն չեն քայնանում:

37. Բառամիջում, ձայնավորմերից և թ ձայնորդից հետո /բառավերքում/ հիմ հայերենի թ-ին համապատասխանում է շնչեղ-խոլ փ-ն, ինչպիս օրինակ՝ խարել-խափի, սրբել-սբոփի, երր-յեփ, խարել-խափի, ուրբար-ուրբիար, բորբռ-պօրփօս, գրաբար-զըրափար /եկեղեցական-գրական փոխառություն/ և այլն:

Q

38. Հիմ հայերենի ձայնեղ գ-ն Բողոքվյամի /Գ-ամիոթի/ բարբառում բառավագը ինչում է ավելի բույլ ուժգնությամբ, ուստի սայնականորեն այն տառադարձում ենք որպես կ. և այսպիս՝ զարֆկարի, զնալ-կըմալ, զգօնց-կօքմօց, զիմի-կիմի, զետիմ-կետիմ, զբակ-կըրտակ, գործ-կօրծ և այլն:

39. Ինչպիս արդեմ նշվել է, բառավագը խաղած գ-ին հաջորդող ձայնավորմերը «Աճառյամի» օրինակին չեն ներարկվում և չեն քայնանում:

40. Բառամիջում, ձայնավորմերից և թ ձայնորդից հետո, ինչպիս նաև բառավերքում գ-ն վեր է ածվում շնչեղ-խոլ թ-ի, օրինակ՝ ազի-արի, բազար-բարակօր, եղօի-եօրի, պազամել-պարմի, ազուտ-օզուտ, երգ-յերը, կարել-կարը, պազ-պար, կարգի-ենարդի, կարսոց-կարար, եղ-եր, հանգեղ-հարդի, պոզ-պոր և այլն:

41. Զգ կապակցությունը դառնում է սկ, օրինակ՝ ազգական-ականակ, զգոյշ-ուսկոչ, Վազգեն-Վասկեն և այլն:

42. Չգիտեմ-չիյտեմ բառում տեղի է ունեցել գ-յ անցումը, որը բվում է ոչ օրինաչափ, սակայն ուս պիտի դիտուն ու թն գ-յ անցում, այլ՝ կ-յ, բանի որ նախ տեղի է ունեցել ձայնեղ գ-ի խացում, ասպա բարբառին հասուկ կ-յ անցումը՝ չգիտեմ-չիյտեմ-չիյտեմ:

43. Ն ձայնորդից հետո ձայնեղ գ-ն մնում է ամփոփին, ինչպիս օր՝ իինց-իինց, զանց-զանց, ժանց-ժենց, կամզում-կամզում /շափի միավոր/ և այլն:

44. Կրտնական-գրական փոխառություններում նկատվում է արտա-

սամուբյան երկպարյում. ծայթն գ-ը կամ խանում է, կամ՝ շնչեղանում, ինչպես օր՝ գերեզման-կերեզման /քերեզման, զատազամ-կտվազամ/ բավազամ, զանձակ-կանձանձակ-ցանձանձակ/ և այլն:

45. Մասմավոր հնչյունափոխությամ դեպք պիտի համարել ցողանայթյան-ը, որը կատարվում է 42 կտոռում նշված արտօնառներով:

46. Հիմ հայերենի ծայթն դ-ը Բողավայամի /համերթի/ բարրառում բառավերքին արտասանվում է ոչ նույն ուժգնությամբ, ուստի մենք այն տառապարզում ենք խոզ տ-ով, ինչպես օր՝ դաշտապ-տաշտալ, դադրիկ-տարտակ, դմակ-տըմակ, դըղալ-տօօղա, դիքամ-տէրցամ, դմել-տըմիկ, դրացի-տըրացի և այլն:

47. Ինչպես նկատում ենք, բառավերքի խլացած դ-ին հաջորդող ծայնավորները «Անասյամի օրինքին» չեն ենթարկվում, այսինքն չեն բայցմանում:

48. Ծայնավորներից և թ ծայնորդից հետո բառամիջում և բառավերքում դ-ն արտասանվում է որպես շնչեղ-խոզ թ, օրինակ՝ պարար-պարար, կարդաղ-կարդաղ, մակարդիղ-մակարդիղ, որդ-օրդ, վարդ-վարդ, մարդ-մարդ, պարար-պարար, դրում-տուրում, գեշօղի-կէշօղի սպասիկ, կիսուուռ և այլն:

49. Բառամիջում և բառավերքում և ծայնորդից հետո դ-ն կարող է մնալ անփոխուս, ինչպես օր՝ բնորդ-բնորդ, կատանց-կատանց, սնորուկ-սնորուկ, պիմուկ-պիմուկ և այլն:

50. Նույն դիրքում մի շարք դնաքերում դ-ն շնչեղ-խոզ արտասանություն է ստանում, ինչպես օր՝ խնմող-խնմող, ծնունդ-ծնունդ, ծնունդկայ-ծնունդկայ, բարիկենյան-պարկենյանց, այն-ոյն-էնքին, կիսանդր-կիսանդր և այլն:

Բառավերքում դ-թ հնչյունափոխությունն ունեն դժոխք-քշօխկ բառում, որը կրոնական-զրական փոխառություն է և դիել-թի «կողմ», թև բառում, որն ավելի շատ հանդիպում է երին, սորին «այս կողմը», նորին «այն կողմը» բարդություններում:

ՊԱՅԹԱԿՈՎԱԿԱՆՆԵՐ

2

51. Հիմ հայերենի բառավերքի պայքաշփական ճ-ի արտասանությունը Բողավայամի /Գամերթի/ բարրառում կատարվում է բոյլ ուժգնությամբ, որի պատճառով մենք այն տառապարզում ենք որպես խոզ ճ, օրինակ՝ ճագ-ճար, ճի-ճի, ճմբուկ-ճիմբուկ, ճմու-ճիմու, ճայն-ճայն, ճևել-ճեվել, ճիմ-ճոյն, ճնոր-ճնոյր և այլն:

ՀՆՉՑՈՒՆԱՓՈԽՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՉԱՅՆԱԿՈՐՆԵՐԻ ԴՆՇՑՈՒՆԱՓՈԽՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

1. Ծեշտի տակ գտնվող գրաբարյան ա ծայնավորի դիմաց բողոքյանի /Գ-ամիրը/ բարբառմ ունի ա, ինչպես օր՝ հաց-հաց, բանկ-բանկ, մազ-մազ, շափ-շափ, մարդ-մարդ, պարոք-պարօ, սար-սար, փախ-փախ և այլն:

2. Նախաշեցտ դիրքի գրաբարյան ա-ն և պահպանվում է. օրինակ՝ առակ-առակ, ծամել-ծամել, լակել-լակել, կապել-կապել, ցամել-ցամել, ծարաւ-ծարաւ, պարան-պարան, բարախ-բարախ, գարի-կարի, աման-աման, ամոն-ամոն, ակոսոյ-առող և այլն.

3. Եռավանկ, բազմականներունի բառերի նախաշեցտ ա-ն սղվում է կամ վեր է ածվում թ-ի, օրինակ՝ աղանձնել-աղընձնիլ, ամանել-ամընալ, մակարդել-մակրդել և խածանել-խազել, անանուխ-աննուխ, բառամել-ֆրամալ և այլն:

4. Հին հայերենի թ, գ, դ, շ բառակարի բաղաձայններից առաջացած խուլերից հետո գտնվող ա-ն «Աճառյանի օրնմրին» շի հնարակվում և մնում է անփոփոխ, օրինակ՝ բամբակ-պամպակ, բամպան, բանջար-պանջար, բառնալ-պառնայ, բարակ-պարակ, բարձ-պարց, գարուն-կարուն, դամակ-տամակ, դարմակ-տարմակ, դարման-տարման, ձագ-ձար, ձախ-ձախ, ջարդել-ճարդել և այլն:

5. Ա-ն մնում է անփոփոխ նաև շփականների հարևանությամբ, ինչպես օր՝ ժամել-ժամել, խաչ-խաչ, կարճ-կարճ, ճամճ-ճամճ, շար-շար, աշոմ-աշոմ, պաշար-պաշար, բարձել-բարձել և այլն:

6. Ա-ն մնում է անփոփոխ նաև մ.մ ոնդայիններից առաջ, օրինակ՝ աման-աման, ամիս-ամիս, ամպ-ամպ, ցամել-ցամել, համար-համար, ցամար-ցամար, սեղամ-սէղամ, սանդ-սանդ, մամել-մամել, մանգադ-մանգադ, բարեկենդան-պարկենդան /թ/ և այլն:

7. Բառասկզբի ծայնորդներից առաջ ա-ի անկում շի նկատվում, օր՝ աղաշանք-աղաշանք, աղօթել-աղօթել, արեգակ-արբակ, առաւոտ-առաւոտ և այլն:

8. Հին հայերենի թ, գ, դ, և ծայնորդներից առաջ գտնվող բառասկզբի ա-ն թմայնանում է հայ, ինչ ոնանց մոտ համում է մինչև է-ի, ինչպես օր՝ այր հրկ-արկեկ, այսօր-անօր, այս-անի, այդ-անդ, այնպես-անուս, այս-անի, ասմել-էմել, սուլ-էվել, արիս-էրուն, ալիր-էլիր, նաև յարդ-էրդ:

¹ բացա - նոխակ

9. Ա-ը, ա-ի, ա-է հնչյունափոխություն ենց գտնում մի բանի բառերում, ինչպիս օր. ամեր-ըստ, անկամիլ-իյնար, ակիշ-Նիշ, այր-Եղ բառերում:

Բառասեպի ա-ից առաջ տեղի է ունենում և շնչի համեստմ մի շարք բառերում, օր.՝ ասրա-հապա, ազամիլ-հարմին, ալեսոր-համլոր, ամո- հանոյ, անուրոր-համորդ և այլն:

Ե, Է

10. Միավանկ, բազմավանկ բառերի մեջ բոլոր դիրքերում նիս հայերնին և և-ի ոյնքաց ունենք միշտ է, այսինքն հին հայերնին և և է հնչույթընին տարրերակվածությունը վերացել է, այսպէս:

ա/ եզ-եց, ես-ես, եմ-եմ, եփ-եփ, երից-երինց, երդիկ-երդիկ, ելամե- կյա, երես-երես, երևա-երեվա, երևոյթ-երեվոյթ, երկար-երկար, երկար- երկար, երկինք-երկինք և այլն:

բ/ կապերա-կապոյտ, ամեր-ամեր, արեւ-արեւ, տաշոն-տաշոն, վեր- վեր, բեկ-բեկ, աւելի-եվելի, զեղու-քեղու, տերեւ-տերեւ, փեսայ-փեսա, շերեմ-շերեմ, փեսոր-փեսոր, փայելել-վայել և այլն:

11. Բազմավանկ բառերում և բայական -եման, վերջափորություններում ե-ն կամ տիֆում է, կամ հնչյունափոխվում ը-ի. օրինակ՝ աճօքնա-աճօքնա, վախենալ-վախենալ, աւելի-ավել, ավելել-ավել, երեկոյն-յիրեկոյն, վայելել-վայել, խեղդիշ-խողխան, արեգակ-արցակ, հայելի-հայի և այլն:

12. Ը, թ ձայնորդներից առաջ ե-ն դասում է ԱՌ, օրինակ՝ Խենամ- անում հոսում, միստո-միսում հոխու, հեռոյ-հնուռ / հեռու, ծեռ-ծնոր / ծոր, մտաշ-մնուն / մուռ, ծնուն-ծիմուն / ծցմու, բիո-բան / իլի և այլն:

13. Մասմափոր հնչյունափոխության դեպքերից են՝

թ-ին նախորդելոս ե-ի հնչյունափոխությունը՝ երեկոյն-յիրեկոմ, երե- յիրե, երեւեմ-յիրեսեն իրիսլըմիկ բառերում: Ե-ը՝ վերայ-վրա, վերակեցու-վերա-վրա, ե-ը-ու եղոմն-քըմն, ապա՝ առնմանությանը ուղարկել, բիրս նու առնմանությանը է պատճառարանվում նորայր- ախսպեր-ախսպար անցումը: Բառամիջում թ ձայնորդից առաջ ե-ը անցումն ունեն նու մեղք-մեղք-մեղքմբը կրկնավորում:

14. Թեև գրաբարը տարբերակել է և և է/լ/ հնչույթները, սակայն բարբառում հիմ հայերնին է-ն ևս բոլոր դիրքերում մնում է անհնյունափակի՝ միավանկ, բազմավանկ բառերում, ինչպիս օր.՝ է-է, է-էշ, է-էր, կես-կես, տեր-տեր, ամեն-ամեն, ամեծ-ամես, մեց-մեշ,

Ը

15. Ծեշտի տակ և նախաշեշտ, բառասկզբի և բառամիջյան ոիրթերում ո-ն դառնում է օ, օրինակ՝

ա/ որդ-օրք, ոռ-օռ, որր-օրի, ործ-օրց, ուսք-օսք, ունի-օնի, ուկոր-օնկօ, ոչի-օչի, ոչսար-օշխար և այլն:

բ/ խոս-խօս, վիս-փօս, ծոմ-ծօմ, մամ-մօմ, փոր-փօր, բռ-բօռ, տիխ-սօխ, խաղող-խաղօշ, բողնի-բօղնի, շնորհակ-կօրէկ, ցորեան-ցօրէն, լոգամալ-լօցմալ և այլն:

գ/ Ծեշտի տակ, բառավերջի թ-ից առաջ գործիական հոլովում վնասուորն էին աւ>օ-ին համապատասխանում է օ-ն, ինչպես օրինակ՝ տումօր-տւնօր, օկկօր-ծնորօր, խնիրօր, շորօր, շրնօրօր և այլն:

16. Հին հայերենի թ, զ, դ, ջ և նմայունների բառասկզբին խլանալոց նկատ հաջորդող ո-ն «Աճառյանի օրննրվ» չի թմայնանում, օրինակ՝ գող-կօղ, դրդ-տօղ, ջոկ-ճօկ, գոզ-կօզ, գովեր-կօմիկ, բորիկ-պօպիկ և այլն:

17. Ո-ի մասնավոր հեշտոմավոխության դեպքերն են՝

Ո-ո՛ բռ-բռկ

Ո-՞ բամիր-բըմիր, կոչկոռ-կոչկոռ

Ո-ա՛ մոխիր-մախիր /հմարավոր է, որ մախիրը հենց մախիր տարրերակից է գալիս, ինչպես ունենք շողքամ /շաղքամ, նորիմ/ ծարքին, մորիխ/մարախ և այլն/:

ՈՒ

18. Բոլոր դիրթերում էին հայերենի թ-ի դիմաց բարբառու ունի ու, օրինակ՝ որ-ուքը, ոչ-ուշ, որախ-ուրախ, ունի-ուուկ, բուրդ-պուր, անոն-անոն, արրօն-զարրօն, կառու-կառու, հերու-հերու, կեռու-կոռու, բոխա-բոխա, բոնդ-բոնդ, բուշ-բուշ, կոմժ-կոմժ, բոք-բոք, խամկ-խամկ, ծուռ-ծուռ, տուռ-տուռ, սուրբ-սուրբ, վուշ-վուշ և այլն:

19. Հին հայերենի բառասկզբի թ, զ, դ, ջ բաղամայններից առաջացած խովերին հաջորդող ո-ն «Աճառյանի օրննրին» չի ենթարկվում, այսինքն՝ չի թմայնանում, օրինակ՝ բուրդ-պուր, բոկ-պոկ, գոմնդ-կոմնդ, դուռմ-տուռ, դուրս-տորս, ծուկն-ծուկ, ջուր-նոր, մուկն-մուկ և այլն:

20. Ու-ի հնչյունավոխուրյան մասնավոր դեպքերից են

ո-ը՝ ուղիղ-լողեղ,

ո-օ՝ տառյցք-ուղևկ, ուս/եմաց/-ուղևկ «ժամարտուանա»:

21. Հին հայերնի ու պլուս ծայնավոր կապակցությունների դիմաց ունենք վ՝ աղբէւ-աղբէս, բորբառ-վուրվառ, դժուար-բջժվար, հացուեցիլէ, շապարի-շըպարէ, լուամ-լուվամ, տուած-տըված, ճռածեղ-ծըլագեղ և այլն:

Ի

22. Բողազյանի /Գամիրի/ բարբառում հին հայերնի ի-ին համապատասխանում է ի բոլոր պիրբարում:

ա/ բառասկզբին՝ իր-իր, ինքը-ինքը, ինը-իննը, իրաւ-իրաւ, իրամ-իրամ:

բ/ բառամիցում՝ եիմզմ-եիմզ, իիմ-իիմ, ծիծ-ծիծ, քիր-քիր, ծյու-ծյու, միլիյոր-մալիյոր, իիկ-իիկ, կարմիր-կարմիր, երկինք-երկինք և այլն:

գ/ բառավերքի բաց վանկում՝ աղի-աղի, քամի-քամի, գարի-կարի, տարի-տարի, կաշի-կաշի, խնամի-խնամի, մատանի-մաննի, ջորի-ծորի, գումի-կոսի, թի-թի, ծի-ծի, ողորմի-օղորմի և այլն:

23. Բառերի թերման ժամանակ ևս շեշտի տակ և շեշտանախորդ դիրքերում ի-ն կայում է, օրինակ՝ գիր-կիրի, քիր-քիրի, քամի-քամիի, գոսի-կոսիի և այլն:

Նրկու բառերում՝ եկմայ-կոսմա և հիսամդ-կոսկանը ունենք ի-ու անցումը:

Ը

24. Բողազյանի բարբառում հին հայերնի ը ծայնավորը ենթարկվելով լիածայնուրյան, ներդաշնակուրյան օրենքին նաև զաղունավանկերում վեր է ածվում ի, ու, օ, ու ծայնավորների, օրինակ՝ ըմեր-իմկեր, ըմկոյզ-ունկոյզ, կլու-կուկուր, կնուճ-կումուճ, պառուկ-պառուկ, կծու-կուծու, պառուդ-պառուդ, սմբուկ-սմբուկ, բրու-բռջու, կնուճ-կուճուճ, ջրել-ջրուէ, ճրազու-ճիրարու, զնու որ-ինտոր, ընդունելութել և այլն:

25. Բառասկզբին մկ, տպ, տռ կապակցություններից առաջ լսվող ը-ն պահապնում է, օրինակ՝ սպամանի-ըստամնի, սպամադ-ըստամադ, սկսամի-ըսկսուէ, ստամալ-ըստամալ, ստեղծնի-ըստեղծնի, զբաղի-ըստիսիլ և այլն:

բյունների, ասկայն, առանց հաճգամամալից համապատասխան սարքավորումների էլ. մարդկային լսելիքը կարողացել է ընկալել տարբերությունները։ Այդ տարբերությունները հաստատող մի հաճգամամբի վրա նոր ուզում մասնագետների ուշադրությունը իրավիրն ուր գնդեցիկ կերպով օգնում է մեզ այս օրինաշափուրյունը պարզեւուն /այսինքն ասվածը հաստատելուն/։ Նա բառասկզբի խացած ծայմեղներից հաջորդող ծայմավորների վրա «Անառյանի» օրինքի զբոքելն է։ Նախկին ծայմեղներից ծագող խովերի ավելի բոլոր արտասանության մասին մենք նույնպես գրել ենք դեռև 1968 թվականին Ռողազյանի բարբառի ուսումնասիրության մեջ, որը, սակայն լույս տեսավ միայն 20 տարի անց՝ թերյուրի պատճրապմի ավարտից հետո։¹

Ի մի բերելով վերևում ասվածները, մենք կարող ենք ձևակերպել մի օրինք, ի լրացումն «Անառյանի օրինքի», երես բառասկզբի խացած զբարարյան ծայմեղներին հաջորդող ծայմավորները չեն քայլնամատն հայինքն՝ չեն ներարկվում «Անառյանի օրինքին»: արենք առկա է ոչ ըն ծայմեղների իրական խացառու կամ ծայմեղների հավասարության համակարգի բուն խովերին, այլ տեղի է ունենալ դրանց արտասանության ուժնության և բռնության հակադրության։ Ի լրացումն «Անառյանի օրինքի» մենք այս ամփանում ենք «Ակրոյանի օրինք»։²

Այս կարգի բարբառները, մեր ներադրությամբ, բազմարիվ են ենատեսանու արևմտյան կը խմբակցության և Արարատյան բարբառի խուվածքներում։ Սույն ուսումնասիրության մեջ մենք ընտրել ենք նման բարձայնական-պայրականների համակարգ ունեցող երկու բարբառներ՝ Թողազյանի /Գամիր/ և Սիվրի-Հյանի բարբառներ։ Սիվրի-Հյանի բարբառի բնությանը կանոքադատանանը առանձին՝ իր բաժնում։ Այժմ Թողազյանի /Գամիր/ բարբառի նմյունարանական առանձնահատկություններից անդրադառնանը ևս մեկին, որը հայերենի շատ թիւ բարբառներում է նկատվում։ Ու թեև նման հնչյունական անցում նկատվում է նաև բռնընթեռում, տակայն մենք հակված չենք այսուել բռնընթեռի համարանության արդյունք տեսնելու կողմն, քանի որ բռնընթեռում դա տեսի է ունենան նիսճգամայն այլ դիրքերում, քան հայերենում։ Խոսքը կ-յ հնչյունական անցման մասին է, որը նկատվում է Հայիսի հովտի ու նրան հարող տարածքների հայերեն բարբառներում։ Օրինակ, կ-յ անցում առկա է նաև հարեան Սիրաստիայի բարբառում

¹ ՏԱԿ Պատմակից նովելայի և լրակայից «Կամիր/նոյոց, Պետքը, 1989, էջ 212:

² Այս ժամանակից է 1995թ. «Անառյանի ժողովայր և բարբառներ» դրվագական առաջնամերության մեջ՝ էջ 28:

և¹, որի բնակչութերը նոյնպես «Սեմեթերիմ Արքունու թերածներից» են: Այս շրջանից դուստ կ-յ անցում նկատվում է նաև Մարտակի բարբառում՝ Կապ կա՝ արդյոք պատմական առումով այս բոլորի միջն դժվար է առել:

Կ-յ անցումը Բողազյանի բարբառի խոսվածքներում կատարվում է և ճայնավորմերի նույնամուրյամբ, և ճայնորմերին նախողություն, և բառավերդում. օրինակ՝ այրիկնարդ-Եղիսմարդեր, բակլայ-պայծա, մերատ-մըրատ, կիրակամուտ-կիրէյմուտ, գօրհակներ-գօրէյմերը, եղիշտակները-եղիշտայմերը, մանկ մը-ճայ մը, այրիկ-կմիկ-Երիշ-կըմիյ և այլն:

Գալով բուրբերնից ե-յ անցմանը, պիտի ընդգծել հետևյալ հանգամանքը, այն տեղի է ունենում բառավերդում, եթե նրան սկզբանում է և որոշակ հողը, օրինակ՝ ցըռէկ-ցըռը, «Ճաղիկը», որեք օրեցի պատյու և այլն²:

Ի մը բնելով Բողազյանի /Գամիրի/ բարբառի ընորոշ հասկանիչները, մենք կարող ենք ընդգծել միայն իրեն հասունի հետ միասին նաև մեկ կամ երկու այլ բարբառներում հանդիպաղ բժականութեան և հմլումարանական երևոյթները. նկատներ, որ Ա. Ղարիբյանը իմբուրույն բարբառ կողմնական էր համար բավական եր համարում 12-ից բնելով 5-6 ընորոշ հասկանիչներ ունենալը: Եվ այսպիս:

1. Բողազյանի /Գամիրի/ բարբառը շարունակական ներկաս կապվում է կա բատի /բայի/ հարադրուրյամբ, ինչպես օր. կիհամ կա, կիհամ կա, կիհամ կա և այլն: Հաճախ հարադրվող կա բայը /մասմիկը/ նոյնպես խոնարհվում է, օր. կիհամ կամ, կիհամ կաս, կիհամ կա և այլն:

Անցյալի անկատար ձերբում ևս պահպանվում է նույ հարադր մասմիկի գույզահետ խոնարհումը, որը չի նկատվում այլ բարբառներում՝ օրինակ՝ կիհամի կայի, կիհամից կայիր, կիհար կար, կիհայմը կայիմ, կիհայիր կայիր, կիհայիմ կայիմ:

2. Օժանդակ բայը լինում է՝ եւ, եւ, եւ, եւո, եւ, եւ, եիի, եիիր, եր, եյինը, եից, եիմ:

3. Վաղակատարի վերջավորուրյանն է -էր, օրինակ՝ կորէր է, եկրէ է և այլն:

4. Անորոշ դերբայը հոլովվեխու ստանում է կըլինակի վերջավորուրյան, օրինակ՝ կորկոյի, կարբայոյի, առմելոյի և այլն:

¹ Հ. Անտոնի, ՀԲ, էջ 225, Կ. Գարիբյան, ԽՍՀ, էջ 14:

² Ա. Ղարիբյան, ՀԲ, էջ 133.344:

³ Առցեցնում ց -է սրբառնում է յ (յ)

5. Պահպանվել է -ուկ վերջավորությամբ հարակատարի մասմակի պորժանություն, ինչպես օր.՝ սոսա-լացուկ, տղընուկ, հարած-հարզմանուկ և այլն:

6. Գիտ ընթացակցական դերքայց՝ վագելեն, խըմտակեն, եադմէլեն, բռնաշեն և այլն:

7. Առօժիական հոլովք ոմենում է -օք վերջավորությունը, ինչպես օվկոր, սոսոր, տեղօք, խէցօք, խցմէօք և այլն:

8. Ներանունների սոսականը /ամճնական, ցուցական/ սոսամում է -ի համելվածականը, ինչպես օր.՝ իմծի, թէօի, ծեզի, մէզի, եսի, էսի, էմի:

9. Պայքական-քաղաքային ական համակարգով նրկաստիճան ճայնեշապուրի է, քայլ նոաստիճան հակադրությամբ, որի պատճառով յի հերարկուում «Աճապյանի օրնորդին»:

10. Բարրատիս հատուկ հնչյունական անցումներից է կը ենչյունափոխությունը, որն առկա է միայն հարեան Սերաստիայի և Մարադայի բարրատներում:

Ըստ վիճակագրական տեղեկությունների, մինչև Եղեռնը շուրջ 60 հայկական բնակավայրերում¹ ապրում էին մինչև 100.000 հայեր, իսկ ջարդերից հետո միայն 3.000². Հետազայտմ նրանց մի մասը հաստատվում է Կեսարիայում և Պոլսում, որով զգայիրեն պակասում է հայերի թիվը Յոզգարի գագառում: Ըստ Թողազյանից սոտացված տեղեկությունների, առ այսօր այնուհետ մնում են մի քանի հայ բնտանիցներ, որոնք թեև դարձել են բրախոս, սակայն դեռևս տանը պահպանում են իրենց բարրատը: Թողազյանի բարրատվ խոսունների 80-ական թվականներին մենք հաճդիպեցինք նաև Պոլսում, որ բնակություն էին հաստատել մայրական զծու հետավոր մեր ազգականների շառավիրները: Ներկայում Հայաստանում՝ Երևանում և Վանաձորում, մնացել են ընդամենը 2-3 զառամյալ մամուկներ, որոնք Թողազյանի բարրատի վերջին զիտակներն են: Նրանցից բարերախտաբար կատարել ենք ճայնապրություններ, որոնց երեսնի բողոքվածությունների խոսած լեզվի նմուշներն են ներկայացնում:

¹Տարեք արյուրներում հայրենակ բնակավայրերի թիվը տարբեք է ցատ Շ. Աբրամի 90 հազար /1853/, բառ Եթրիկանի 42 /1902/, բառ Ա. Շատրովանի 46 /1933/, բառ Ա. Օսցիկանի 42 /1948/, բառ Դիբիկի 67 /1980/ և այլն: Մեզք ընդունուեն միշ միջնորդ:

² Տես Պատմակը Եղեռնու և շրջակայից Շամբը՝ Խայր, էջ 68-76:

ՀՆՉՅՈՒՆԱԲԱՆՈԹՑՈՒՆ

1. ՀՆՉՅՈՒՆԱԲԱՆՈԹՑՈՒՆ

1. Ե Թողազյանի /Գամիրիխ/ բարքառն ունի 40 հնչյուն, որոնցից 9-ը՝
ձայնավոր, 31-ը՝ բարդածայն: Զայնափորներն են՝ ա, է, ը, ի, ո, օ և անուններ:

նուշաբը	թ ա փ	նրէշաբը
պ կ թ		զ ս
դ տ թ		ժ շ
ճ ծ ց		դ խ
զ ճ չ		վ ֆ

Իրականում այս թիվը բառասկզբում 5-ով պակասում է՝
բառասկզբում ձայնեղների թույլ արտասանության պատճառով: Ի
տարրելույում գրաբարի, Թողազյանի բարքառն ունի նաև նյ, որը
հանդիպում է՝ սահմանափակ թիվով բառների արտասանության
ժամանակ: Դրանք են՝ ճահերամբ «ճախսարակ», պօնիք «բռնիւրեա»,
տնեմիք «տրադարձ», նոգնելյ, տնիկը «ուսայզ»:

Իմաստակիր միավոր է նաև առաջին շարքի ստորին դիրքի ան
ձայնավորը, որի արտասանությանը նույնանում է գրեթե է-ի հետ,
օրինակ՝ համ /համա/ և հնմ /հնա/, «մամա», կամ /ումամ/ ըդծ. Եղ. Ի-ին
դիմք / և կնմ /համամ, լիման/ և այլն: Համեմիպում է նաև փոխառյաց
բառնրում: Անմիք «քերոն», հնմված «հնազվա», ցյանի, քայլ «միայն, կեմու» և
այլն: Մի՛ մ առաջանում է հիմնականում գրաբարյան ոյ երկրարքառի
տեղում, ինչպես օր. քյո-քոնք, կապրյո-կեպոնք, ցյո-ցոն և այլն, կամ
յի-ի՛ ինչպես օր. շաբորիմ-շաբորում, ալիոր-եռուր, արխմ-երում և այլն:
Սնացած դեպքերում գտնում ենք փոխառյալ բառնրում, ինչպես
օր. քուրում «միսախուռ», քուրք «մուշտակ» և այլն: Խոկ Ծ-Ծ հիմնա-
կանում համեմիպում է փոխառյալ բառնրում, ինչպես օր. նրմէկ «նմոշ,
օրինակ», քօթ «կույր» և այլն:

Մնացած հնչյունները, գրաբարի հետ համեմատած, տարբերու-
թյուններ չեն դրանորում: Բարքառում չկամ նաև երկրարքաններ:

52. Խնչածիս նկատում ենք, բառավերքի խևացած գ-ին հաջորդող ճայնավորմերը շեմ ենթարկվում «Աճառյանի օրենքին», այսինքն շեմ բանահանում և մնում են անփոփոխ:

53. Բառամիջում և բառավերքում ճայնորդ մ-ից հետո գ-ն հիմնականում մնում է անփոփոխ, օրինակ՝ աղանձեղ-աղընձեղ, խնձոր-խոլճօր, տանձ-տամձ, սինձ-սիմձ և այլն:

54. Բառամիջում և բառավերքում, ճայնավորմերից և թ ճայնորդից հետո գ-ն վեր է ածվում շնչեղ-խուլ ց-ի, խնչածիս օր՝ դեման-տէրցան, բարձ-պարց, փորձամբ-փորցամբ, դարձ-տարց, արձակեղ-արցըկէն, որձ-օրց, ալձ-օց և այլն:

55. Ճայնորդ թ-ին հաջորդող գ-ն դարձել է ս բարձրեղեղ-պարսպէկէն, բարձրամալ-պարսպմալ, կա և պարցըրմալ/ բառերում, իսկ ն ճայնորդից հետո դարձել է զ հետևյալ բառերում՝ անձրեղ-արցէլ, բանձր-բարձր, բարզուկէն, ինձամէն-իզմէն:

Չ-ի շնչեղ-խալացում է տեղի ունեցել ճգնեղ-ցուցէլ բառում:

Զ

56. Հիմ հայերենի ջ-ն բողապվանի /Գամիրքի/ բարբարի բառերի սկզբում արտասանվում է ոչ լիիվ ուժգնությամբ, որի պատճառով այն մենք տառադարձում ենք որպես խուլ Շ, այսպես օր՝ ջոկ-ճոկ, ջոր-ճոր, ջրաղաց-ճաղարչ հաւասակ, ջրայի-ճըրայի, ջորի-ճօրի և այլն:

57. Խնչածիս նկատում ենք, բառավերքի խևացած իիմ հայերենի ջ-ին հաջորդող ճայնավորմերը մնում են անփոփոխ՝ «Աճառյանի օրենքով» շրմայնանալով:

58. Բառամիջում և բառավերքում մ ոնզայինից հետո ջ-ն մնում է անփոփոխ, խնչած-խօնչած, քնչուկ-քունչուկ, տանջամբ-տանջամբ և այլն:

59. Թ ճայնորդից և բառամիջյան, բառավերքի ճայնավորմերից հետո ջ-ն շնչեղ-խուլ չ-ի է վերածվում, խնչածիս օր՝ բրցնկ-արցնկէն, բորց-բորչ, վերց-վերչ, ցաջ-ցալ, տառց-տառչ, արց-արչ, մրջինմ-մորչինմ, շորցան-սորցան և այլն:

Կարկաչնկ-կարկնընկ բառը բացառություն է վերտիչյալ օրենքից: Իսկ ականջ-ամկան բառում չի գործել ոնզայինմերից հետո ջ-ի պահպանման կանոնը՝ դրափոխության պատճառով:

Ն ճայնորդին նախորդելիս ջ-ն կորցնում է պայրական տարրը և վերածվում խուլ չփական չ-ի, օրինակ՝ մքջնակ-միջնէն, իրամեղ-իշմաղ բառերում:

60. Բայոր դեսպանում եին Խայերենի խոլ պ-ին Բռղազյանի Ռամիրըին/ բարբառում համարատասխանում է խոլ պ-ն, օրինակ՝ պատ-պատ, պատ-պատ, պակաս-պակաս, պաշտ-պաշտ, պագ-պագ, պահը-պահը, պազմանի-պազմի, ապոք-ապոք, շապիկ-շապիկ, պարուապ-պարուապ, կապոյլ-կիւյլու, ապրուստ-ապրուստ, ուսպ-օսպ և այլն:

61. Միայն մի քանի բառերում է պ-ն կից հնչյունների ազդեցությամբ վեր ածվում շնչող-խոլ վ-ի, օրինակ՝ տապատ-սեփես, պարել-փյունել, պառակ-վիզուակ և այլն:

Կ

62.Հիմ Խայերենի խոլ կ-ին բարբառում համապատասխանում է հիմնականում խոլ կ-ն, բացառությամբ հաջորդ կեռում նշված պայմանի, օրինակ՝

ա/ բառապահըում՝ կարմ-կար, կալ-կալ, կարել-կարել, կառակ-կրուակ, կրակ-կրուակ, կառ-կռա, կրել-կրուէ, կառուռ-կառուռ, կրուս-կրուս և այլն:

բ/ բառամիջում՝ ուկի-օսկի, ուկոր-օսկօր, շալակի-շալիկի, երկու-երկուր, փակի-փակէլ և այլն:

գ/ բառավերջում՝ արեգուկ-արցակ, պոտկ-պուտոկ, պսակ-վըռուակ, մեկ-մէկ, մուկ-մուկ, կործակ-կորէկ և այլն:

63. Բարբառին պմենահատկանշչական կողմերից մնան է կ-յ հնչյունափոխությամբ, որը անդի է ունենում ճ, Շ, Ռ ձայնորդներին նախորդեցիս, օրինակ՝ ցճկնի-ցյունի, մցառու-մցրառ, ծակինի-ծայինի, բարակամսպ-պարայնալ, մեկ-մէկ-մշյունի, զատկմնորում-զալայներամ, տախուսակներէն-տախտայներէն, կիբակի օրդ-կիբէնօրդ, կտնակներք-կօնայմերց և այլն:

Ծանոթաբերություն: Կ-յ հնչյունափոխությամբ մերատվում է Խայերենի տահմանափակ բվով բարբառներում, որոնք են՝ Մալաթիայի, Ալամբեզի, Մարաղայի և Հալիս գետի ավազանի /Գամիրըի/ բարբառներում: Ամփոփման պատճառով մեկ այլ օրդ-դարձել է Ռյոր կամ մէլլօր, մեկ այլ հնող-ը՝ մշյուն:

64. Մասնավոր հնչյունափոխությամ դեպքեր են՝ կ-դ՝ կառապեղ-դրասդէ, կրմուեղ-դրմուտէ, կրծիկ-դրմիկ բառերում և մեկ դեպք՝ կ-հ՝ կիմբապապ-կըմբապապ բառում, որը հնչյունաբանորեն չի հիմնա-

վարպետ: Կ-ի շնչեղ-խուլ ք-ի հնչյումավոխություն նոր հանդիպում կազմացը բառում:

Առնձնամուրյամ պատճառով մեկտեղի բար դարձել է մեղադրի՝ «հավաքել, կծոտել» նշանակությամբ:

8

65. Հին հայերենի տ-ին բոլոր դեպքերում Թողազյանի /Գամբրի/ բարբառում համապատասխանում է խոզ տ-ն, օրինակ՝ տակ-տուկ, տոմ-տոմ, տանել-տանել, տաշել-տաշել, տապակել-տապակել, Ծատեցանել, վատառակել-վատառուկել, աղոտուել-աղոտուել, պատ-պատ, հատեստ, տոտ-տոտ և այլն:

66. Հետևյալ մի բամի բառերում տ-ն ենթարկվում է մասնավոր հնչյումափոխությունների՝

տ-ք.	տարգալ-քըզակ
տ-օ.	աստուծոյ-ասծուծոյ
տ-ց.	արտասուր-արցուր
տ-տու-բու.	փետել-փեխտել

Իսկ մի բամի բառերում տ-ն ընկնում է, օր. ասող-ասիս, Ասողիկ-Ասիիկ, տոքանամ-օլքանամ:

Տր կապակցությունը վեր է ածկում յը-ի, կոտրել-կորրել, կոտրել-կօրրել բառերում և պատուել-պատուել բառում ունեմ տ-ի անկում:

ԾՆՉԵՐ ԽՈԽ ՊԱՅԹԱՎԱՆՆԵՐ

Փ

67. Բոլոր դիրքերում հին հայերենի Փ-ի դիմաց ունենք Փ. օրինակ՝ փարաքել-փաքտել, փշատ-փշչատ, փեսայ-փեսա, փոր-փօր, փարատել-փարտել, փեքակ-փեքակ, բափել-բափել, փոել-փորտել ձիգոտել, չափել-չափել, եփել-եփել, բափել-բափել, թեփ-թեփ, ծեփ-ծեփ, խոփ-խոփ և այլն:

68. Միակ դեպքը Փ-ի անկման առկա է յափել-յաբ բառում, որի բայականը, սակայն, լինում է յափել-յափել:

Թ

69. Հին հայերենի թ-ին բոլոր դիրքերում համապատասխանում է թ-ն, օրինակ՝ բառ-բառ, բաց-բաց, բրու-բրու, բոր-բոր, բն-բն, բրն-

թէրել, աղօքք-աղօքք, կթել-կթել, կար-կար, շարար-շախար և այն:

70. Մասմավոր՝ թ-ը հնչյունափոխության դեսպ ունինք բրդոց-աղջոց, բրջել-աղջել, բնիկ-աղմբըլիկ բառերում, ինչպիս նաև կրկնակ թ ունեղող բայխում ամփոփման հետևանքով՝ տարբնանության պատճառով շնչն խուլ թ-երից մնելու դատմում է ու՝ փաքարել-փաքռէ, աղքարել-օօքուլ:

Զ

71. Հիմ հայերենի թ-ը բարբառում մնում է անհնյունափոխ բոլոր դիյրերում, օրինակ՝ բար-բար, թիթ-թիթ, բարզել-բաշէլ, բայր-բայր, բաղար-բաղար, բաղել-բաղէլ, բանձել-բանտէլ, բնիկ-բնիկ, բասմ-բասմ, գորամչ-զօնքած, կթել-կթել, երկայնք-երկայք, բրտիմք-բրտիմք, ցամար-ցամար, խելք-խելք, չորեցչարքի-չօրեցչարքի և այլն:

72. Երբ շնչն խուլ թ-ը հաջորդում է ծ-իմ կամ պայքարչփական ց-իմ, վեր է ածվում խուլ կ-ի, այսինքն ծր, ցը կապակցությունները դառնում են ակ, օրինակ՝ մնուածք-մնչվասկ, կուրծք-կուսկ, օրորոց-օրօսկ, զուսածք-կրցվասկ, բանուածք-պանմխուկ և այլն:

73. Ձ-կ հնչյունափոխությունն է տեսի ունենում նաև բոլոր այն դիսցիբերում, եթե թ-ը հաջորդում է ց, ս, շ, ռ, ջ, Չ հնչյուններին, օրինակ՝ աղցառ-աշխիսառ, ուսեց-օսեսկ, բասց-վրասկ, ցրաղաց-ճաղասկ, լուծր-լուսկ, լացց-լասկ Այսուհական փոխառությունն է և օգտագործվում է միայն «լասկին ժիշեց» արտօնայության մեջ։ այց-աչէ, առաջ-առաջէկ, վարձք-վարտէ, մնոց-մնչն և այլն։ Բառասկզբին թ-կ անցում ունինք քըրտին-կերդմվէլ բառում։

74. Տր հնչյունակապակցությունը լինում է ցը կամ թէ, ինչպիս օրինակ՝ ուոր-օւոր /նաև՝ օւկին, օւկտն, օւկօր/, միոր-միոր, /նաև՝ միկին, միկէն/, պետք-պէտք։

Ձ-ի անկում ունենք խօսքկապ-խօսկապ բառում և թ-ի անկում թ-ից առաջ մերց-մեր բառում։

ԾՆՈՒՐ ԽՈԽ ՊԱՅԹԱԿՓԱԿԱՌՆԵՐ

Չ

75. Հիմ հայերենի չ-ի ոյիմաց Բողազյանի /Շ-ամիրի/ բարբառը բոլոր դիրքերում պահպանում է չ-ն, օրինակ՝ յար-յար, յոր-յօր, կամացի-կամացի, շամիշ-քամիշ, իմ-իմն, ողբիչ-ողոփիչ, աղախն-աղաչէ, ժամեղ-

Ժամկօց և այլն:

76. Այլ բաղաձայններից առաջ երթեմն չ-Յ տարրալուժվելով՝ պահպանում է խոլ շփական տարրը՝ չ-Ն, օրինակ՝ ամաշել-ամրշնաշ, ճամաշել-ճաշնաշ, այդ-ովեւ, քշամալ-քշշնաշ, կոշնակ-կօշնակ, ի՞նչ կա-իշնա և այլն:

Շանորորյում: Այս շարք բառերում դարձյալ ոմենք չ-Յ անցումը, պակայն ծագումնարանորեն այդ չ-երը գալիս են Չ-ԻԾ, օրինակ ոքրո-օզօտ-օշլու, միջնեակ-Շիշմէկ-Շիշմէկ, իշամնել-իկմալ-իշնալ:

8

77. Բողազյանի /Գամիրքի/ բարբառում ց-Յ և համապատաս-խանում է հին հայերենի ց-ին բոլոր ամկախ դիրքերում, ինչպես օր-ցաւ-ցաւ, ցած-ցած, ցորեամ-ցօրէմ, բացախ-բացախ, հարսմացու-հարսմաց, ծոց-տօց, հաց-հաց, վեց-վեց, մատոնց-մատոնց և այլն:

78. Բաղաձայններից առաջ ց-Յ, կորցնելով իր պայթական տարրը, պահպանում է միայն շփական և տարրը ինչպես օր՝ երիցանին-իրիսկին լրա և իրիսկրմիկ/, լուացր-վլասկ, գագուխ-կօսկի, ծածկու-տասկէ, օրորացր-օրուկ, ունցը-օսէկէ, ճրաշացր-ճաղասէ, բացախել-բացախին և այլն: Բառակըրում ց-Յ անցման միակ դիսպր ունենք ցուց-տուց բառում՝ թիրեւ հիշյալ բառերի համարանուրյամբ:

ԽՈԽ. ՊԱՅԹԱՇՓԱԿԱՆՆԵՐ

9

79. Հին հայերենի Ճ-ԻԾ Բողազյանի /Գամիրքի/ բարբառում համապատասխանում է Ճ բոլոր դիրքերում, օրինակ՝ ճաշ-ճաշ, ճամկ-ճամկ, ճերմակ-ճերմակ, ճրագ-ճիրագ, ճամճ-ճամճ, ճուռ-ճուռ, կարե-կարե, կարիճ-կարիճ, ճուճ-ճուճ, կըուճ-կըուճուճ և այլն:

Ճ-Ի հմցումափոխության մասնավոր դիսպրերից պիտի նշել կըմակել-կօժկէ, խղճմտամբ-խղժմցուամբ բառերը:

Ծ

80. Հին հայերենի Ծ-Ի դիմաց Բողազյանի /Գամիրքի/ բարբառում հիմնականում առկա է Ծ բոլոր դիրքերում, օրինակ՝

բառասկազրում՝ ծալել-ծալել, ծեփ-ծեփ, ծախսել-ծախսել, ծիմ-ծիմ, ծաղիկ-ծաղիկ, ծիլ-ծիլ և այլն:

բառամիջում՝ ածել-ածել, քերձել-քերձել, կծու-կծու, ածիկ-ածիկ, ածան-ածան և այլն:

բառավերջում՝ քած-քած, ցած-ցած, ծիծ-ծիծ, ամիծ-ամիծ, զործ-կօրծ և այլն:

81. Զայնելու բաղսածայմներից և ճայմորդներից առաջ ծ-ն տարրաւ լրացվում է և կորցնում բաղսութիշներից մնաց պահպանելով ճայնելու շփական գ-ն, օր՝ կրծկալ-կրծկալ, խածան-խածան, քժմիշ-քժմիշ, ծուածեղ-ծուածեղ, լծկան-լծկան, խածանել-խածանել, հեծանել-հեծան, կծկուիլ-կծկուիլ /բույսերի չոգի կամ հիմանըրբայումից թրամներ/, մեծ-մեծ-մեզմեց՝ մեծանալ-մեծանալ-ի և ամսարանությամբ։ Մասնաւոր հնչյունավորխության դեպքերը ստորև։

82. Ինչպես արդեն նշել ենք, եթե հնչյունակապակցությունը վեր է ածվում սկ-ի, ինչպես օր՝ կործը-կործ, մերուածը-մերուած, ամեծը-ամեծ և այլն։

Բառասկզբուն ծ-ու հնչյունավորխության ունենք ծածկնդ-տազկէ, ծածկոց-տազկօց, ծոց-տօց բառերում, որոնք տարնմանուրյան արյունքը պիտի համարեն։

ծ-ց հնչյունավորխության ունենք ծնծղայ-ցընծախ կրտնական փոխառություն Ե/բառում։

ծ-ց հնչյունավորխությունը կա ծափիկ-ծափիկ /թերևս մաներական բառերից/ և կծել-կծենլ բառում։ Կճամ «ենդինք» բառում երև չի կատարվել ծ-ց անցումը, ապա այն ծագում է կիմ-ամ օխայրող» ծեխ։

ՉԱՅՆԵՐ ԾՓԱԿԱՆՆԵՐ՝

Զ

83. Բարբառումն ճայնելու շփական գ-ն համերիս է գալիս որպես հազվադեպ հնչյունավորխություն բաղսածայն, օրինակ՝ զամօ-զամօ, զատօս, զատիկ-զատիկ, լիզու-լիզու, ինզի-ինզի, հազար-հազար, պարտեզ-պարտեզ, ըմեզյու-ըմեզյու և այլն։

Զ-ի հնչյունավորխության մի բանի մասնավոր դեպք կա, օրինակ՝

զ-ծ՝ երազ-երազ

զ-ս՝ ազգական-առկական

զ-ց՝ քամօ-քընօց

Ժ

84. Բարբառի կայուն բաղսածայմներից է նաև ճայնելու շփական ծ-ց։

բոլոր դիրքերում հիմ հայերենի ժ-ի դիմաց գտնում նոր ժ. ինչպես
որինակ՝ Ժամ-Ժամ, Ժանզ-Ժանզ, արժան-աժան, բաժանել-պաժնել, ոյժ-
ոժ, կարծ-կած և այլ:

Գրի առնված տեսքստերում հանդիպում ենք առջգօնիլ և ըլցգօնիլ
տարրերակեմերի, որոնցից վերցինը բնրևս այլ բարբառներից անցած մի
ճէ է, որով ունենք ժ-շ անգնան միակ օրինակը բարբառում:

Դ

85. Ամեկախ դիրքերում կայում ու հաղվախեա հնչյունափոխվող
բաղաձայններից է դ-Շ, որը հայերեն բառի սկզբում հաղվախեա է
գործածվում, օրինակ՝ աղյալ-աղյա, աղյանել-աղյանել, խաղյա-խաղյա,
լեյի-լեյի, վայի-վայը, զիյու-կեւ, աղյու-աղյու, ժողովնել-ժողովնել, պադ-պադ
և այլն:

86. Խոպ, շնչեղ խոռ, ճայնեղ բաղաձայններից առաջ դ-Շ վեր է
ածվում խոռ շփական խ-ի, ինչպես օր՝ մոյր-միյսկ, կոյր-կօյսկ, խեղոյր-
խըխտել, մոյր-ճըխկ, բոյկ-պօխսկ, սեղմոյր-սըխնմել, սղցամ-ախցամ և
այլն:

Բառավերքում ճայնեղ շփական վ-ի է փոխարկվել դ-Շ շեղ-շեկ
բառում:

87. Մասմավոր հնչյունափոխության դեպք պիտի համարել նաև
ուղարկել-խողակել բառում կատարված դ-խ հնչյունափոխությունը, որը
տեսի է ունեցել բառակերի թ-ի անկումից հետո, եթի դ-Շ հայտնվել է
ճայնողու թ-ից առաջ:

Սի շարք բառերում նույնաշեղվային ճայնեղ դ-Շ վեր է ածվում լ-ի,
ինչպես՝ պղօծ-պղօծ, ջիղ-ջիղ, ծիղ-ծիղ, եղանել-ըլլադ և այլն:

Վ Ւ

88. Հիմ հայերենի վ-ն և ւ-ն թողազյանի /Գամիրյի/ բարբառում
նամենա են գալիս որպես մեկ հմչույք՝ շրբնատամնային ճայնեղ
շփական վ:

Բարբառումն կայում բաղաձայներից է նաև վ-ն, որը բոլոր դիրքերում
նույնական մնում է ամփոփոյի՝ հիմ հայերենի վ-ի ենտ համեմատած,
օրինակ՝ վայի-վախ, վազել-վազէ, վեց-վէց, վեր-վէր, վար-վար, վառ-
վառ, վատել-վատէ, ավազ-ավազ, վարել-վարէ, գովել-կօմինէ, կրա-կրով,
կառ-կառ, հառ-հառ, ով-օվկօվի, թռ-թռ, սեռ-սեռ, ցառ-ցառ և այլն:

89. Սահմանափակ բվել բառերում, եթի վ-ն հայտնվում է շնչեղ

խավերի մոտ, վեց է աճվում խոլ շփական ֆի, օրինակ՝ հավաքե-
հակից, մասր-մակր, շնորհավոր-շըմաձօր բառերուն: Հայերնի և է պ
գործութեաններին բարդապում համապատասխանում է միայն վ-ի:
Ազմիլ-Ազմիք կամացի հասուն անվան մեջ նոյնացն ունենք վ-ի
անցումը ծայնավորից հետո՝ բառավերքուն:

Ծանոթաբառն: Հիմ հայերնի ձայնորու և-ի հավասարվածը վ-ին նրա ոչ
երկրաշրապացին դիրքու գոնմեցիս կարող է տեղի ունենալ, ինչպես
առաջ-ավագ, լու-լալ և այլն:

ԽՈԽ. ԾՓԱԿԱՆՆԵՐ

Ս

90. Խոլ շփական ա-ի Բողոքվյամի /Գամիլորի/ բարբառի ամենաս-
նվազ փոփոխության ներարկված բաղածայններից է բոլոր դիրքերուն,
օրինակ՝ սապոր-սապօր, սամո-սամո, մեր-մեր, սուրը-սուրի, առուսած-
առած, հացամիք-հարամիք, ամիս-ամիս, միս-միս, մասմ-մաս և այլն:

91. Բառասկզբուն ա-ի անկուսով պիեսացը և սկեսուր բառերը հնչուն
են կետար, կետոր, իսկ բառամբորցուն՝ ներքս-մեք /մերբան/:

Առնձանության պատճառով վարսում-վածծում, յիսում-իծծում բառե-
րուն տեղի է ունենալ ա-ժ անցումը, ապա սաստկացուն՝ կրկնություն:

Սեամ-շեմ բառուն հավանարար չսիստի վիճարել ա-շ անցում, այլ հիմ
հայերներուն զուգահետարար գոյուրյուն ունեցող շեամ/շեմ տարբերակի
առկայություն: Մնկ բառուն միայն ունենք ա-զ անցումը՝ խորիս-խօրից
ձևով:

Ը

92. Հիմ հայերնի շ-ին բոլոր դիրքերուն համապատասխանում է շ-ի,
օրինակ՝ շարար-շափար, շաս-շաս, շոս-շոս, շոր-շօր, կաշի-կուշի,
տաշել-տաշել, աշոմ-աշոմ, խաշ-խաշ, շոզ-շօր, քարշել-քաշել, և այլն:

Շ-ժ անցումն ունենք շորջ կայլ-ժուռ կալ բառուն, որ տեղի է ունեցել
խոլ շփական շ-ի ծայնեղացուն:

Բառասկզբուն շ-ա անցում ունենք շորջառ-սորջառ բառուն:

Խ

93. Անփոփոխ բաղածայն է խ-Շ բոլոր դիրքերուն. օրինակ՝ խարե-
խափե, խաղ-խաղ, խոսք-խօսք, խնդրել-խըլսան, խխումն-խըխմն,

մոլոր-մախիք, կանուս-կանօս, բացախ-բացախ, բախտ-պախտ,
ովհան-ովհան և այլն:

Բառավերջին խ-ի անկում է նկատվում խորիս-խօրիզ բառում:
Մանամեխ-մանամեղ բառում ունենք խ-գ անցում:

7

94. Հիմ հայերննի հ-ին հիմնականում համապատասխանում է հ-ն
բայր դիրքերում, օրինակ՝ հազ-հազ, համ-համ, հացե-հացէ, հեղու-
հերս, հեռա-հեռու, հասամիշ-հասմիշ, հասամիլ-համմիլ, հոռ-հոռ, կա-
կավ և այլն:

95. Հ-ի անկայտմուրյունը նկատվում է հիմնականում բառամիջում և
բառավերջում, օրինակ՝ դին-քի գլուխ, թև-նորին, սոցիմ «այս կողմը»,
նորին «այն կողմը» և այլ բաղադրուրյուններում և ա/:

Հ-ի անկում թ ճայնորդից և ճայնավորից հետո՝ աշխարհ-աշխար,
շնոր-շնմօռք, պահք-պաք, պահս-պաս:

Հ-շ հնչյունափոխուրյուն օրինել-օրշնիլ բառում:

Հ-խ անցում ազահ-անքախ բառում:

Հ-ք անցում հիստի-իքսէ, պատուհան-պատըխան, Հովհաննես-
Ռիխմնէն, Ֆամնէն, Գևհարիկ-Կօֆարիկ բառերում: Գրարառվ
յափանդկած պահուղովիլ-պայպիլովիլ ունենք հ-ք անցումը շնորհավորել-
շնաֆորի, հիստի-իքսէ:

96. Դպական գրականակերտ -տիի ածանցը դառնում է -տիի, որով
ունենք և-յ հնչյունափոխուրյունը, օրինակ՝ Սրբուի-Սրիւոյ,
Թագուի-Թարոյի, Սաքրուի-Սաքրույի, Տիգրանուի-Տիգրանույի և
այլն:

8

97. Ինչպիս հայտնի է, հիմ հայերննի այրութենում չի եղի Փ նշանը
Միջին հայերննում ատեղծված այս նշանով հիմնականում գրի Եին
առնվիլում օտարամուտ բառեր, ինչպիս Ֆիմնամ, Ֆլմէր, Քև, Ֆըան
Քիլըամ/ և այլն: Ռուբալլամի /Գամիրի/ բարրառում Ֆ-ն գիտակցվում է
բնաձայնական բառերում, ինչպիս՝ Ֆըառա, Ֆըանաս, Ֆըառա,
Ֆըանըալ և այլն, իսկ ողոշ դեպքերում է այս առաջանում է խոզ
շփականներ Վ, Ե-ից, օրինակ՝ Հովհաննես-Ռիխմնէն, Ֆամնէն,
հաւաքը-հաքը, հիստի-իքսէ, պատուհան-պատըխան, շնորհավորել-
շնմաֆորի, Գևհարիկ-Կօֆարիկ և այլն:

98. Թուրք դիրքերում անհնչյունավոխ է, մնում նաև է ծայնորդը, ինչպես՝ լալ-ջալ, լեռ-ջալ, լալ-լալ, լոզամալ-լօրմալ, իվիկ-իվիկ, շաբակ-շալակ, ամե-ավել, խալ-խալ, տարգալ-բըրա, երբալ-երբալ և այլն:

99. Հիմ հայերենի վայակատար դիրքայի նաև վերցավորությունը դրանում է էր, որով ունենում ենք լ-ի հնչյունափոխությունը, ողինակ՝ խօսնակ է-խօսեր է, խաղացեալ է-խացցեր է, տարեալ է-տարեր է և այլն:

100. Երբ բառի մեջ լ-ից հետո համդիպում է նաև ծայնորդ Ը, ասպա առնմանուրբամբ վերցին վեր է ածվում լ-ի, որով ստացվում է կրկնակ Ա, օրինակ՝ կամել-կողել, եղամել-եղալ, եղամել-ըլլա, շլֆ-շլլի, բամակ-պալլի, խիճը-խըլիք, բալամել-բալլել, խիլ-խըլլել և այլն:

Ն

101. Հիմ հայերենի ծայնորդ Ը-ի դիմաց բարբառու ունի իհմանականում և թուրք դիրքերում, ինչպես օրինակ՝ բառասկզբում՝ մեղ-մեր, նոր-նօր, նոս-նոս, նառակատիք-նառակատիկ, նառել-նորուէ, նորոր-մոր և այլն: Բառամիջում՝ ամում-ամուն, եինգ-եինգ, տամել-տանել, կարենալ-կորմալ և այլն:

102. Ծայնորդ լ-ին հաջորդելու առնմանուրբամբ վեր է ածվում լ-ի, ինչպես նշվել է 100 կետում, օրինակ՝ կամել-կողել, բամակ-պալլի, եղամել-եղալ, շլֆ-շլլի, խիճը-խըլիք, եղամել-ըլլալ և այլն:

103. Ծ ծայնորդից առաջ Ը-ն վեր է ածվում կիսաճայի յ-ի, այսինքն նր հիյունակապակցությունը վեր է ածվում լր-ի, ինչպես օրինակ՝ տանրամբ-տայրամբ, մանրել-մայրել, մանրոր-մայրուկ, կտրամբ-կորյամբ հյուրից արտահայտության մեջ:

104. Ծայնորդմերից առաջ նկատվում է նաև ամելում, օրինակ՝ ամկամի-իյնաւ, ամձրել-արգել, զնկմն-ցըմն, կաճզմել-կայմի բառերում: Ն-ի ամելում է նկատվում նաև այն դեպքերում, եթե այն հավելվածական բառավերքի Ը-ն է, օրինակ՝ նրբամն-էրբամն, բոմ-րոն, ծումկն-ծումն, մուլն-մուկ, ձուկն-ձուկ, որդին-օրդ, հարան-հարս, գամեկան, Շոտն-Շոտ, աման-ամառ, ծմոռն-ծիմնն և այլն:

Ո

105. Մ-ն թուրք դիրքերում մնում է ամփոփոխ, ինչպես օրինակ՝ մազ-

մազ, մարդ-մատ, մարդ-մարր, մայր-մնկ, ամոճ-աման, հսկ-հսկ, հով-հով, ժաճ-ժաճ և այլն:

Բառավերջում թ-թ ննշայինների վոլխանցում կա ապրելցուն-նցունցուն բառում:

Ը

106. Ինչպիս հայունի թ., բառավերջում թ-ով սկսվող բառ հայերենը չունի:

107. Բառամիջում և բառավերջին թ-ն կարող է պահպանվել զանազան դիրքերում. ինչպիս օրինակ՝ վայսից-վարտից, պարա-պօր, կորր-հօրր, արքուն-զարքուն/արքուն, հազար-հազար, նոր-նօր, փոր-փօր, հայր-հնար, մայր-մնկ և այլն:

Բառում առկա է ձայնություն ապրելցուրյամբ թ-ն առնենանուրյամբ վեր է ածվում լ-ի ստրուկիկ-ստրուկիկ, որքե-օյիկ, խոյորե-խոյոյեկ բառներում:

108. Ը-ի անկում հիմնականում նկատվում է շփականներից առաջ, ինչպիս օրինակ՝ կարծ-կած, արժան-աժան, բարչեց-բաշեց, խարջեր-խաշեց, փոխսր-փոխս «փափուկ միս», թ-ին նախորդներու ներցու-ներ, իր-իր: Ը-ի անկում ունենք նաև կրծկալ-կրզկալ բառում խոչ պայմանագիրական ծ-ից առաջ:

Տարգալ-դրայլ բառում հավանարար թ-ի անկումը տեղի է ունեցել դրափոխուրյան պատճառով, եթե թ-ն կորցրել է իր տեղը:

Թի-թշ անցումն ունենք օրինել-օրշել, աղօրիներ-աղօրշեր, տնօրիներ-տնօրշեր բառերում: Հայր սուրբ բառակապահակցուրյունը դարձել է հայուրի: Եթե թ-ն հանդիպի և խոչ շփական ս-ին:

Ո-

109. Բարբառում թ-ով սկսվող բառերը օւորամուտ են և լիածայնուրյան ու եղմայումների ներքաշնակուրյամ օրենքով նյամնից առաջ տեղի է ունենալ համապատասխան ճայնավորի համելուն, ինչպիս օր. Ռուֆիկ-Ռուէֆիկ, ուսներ-խունդ, ոսու-ոսուս, ուսու-ուսուս, ուրա-ուրար, ուաժ-քոսֆ և այլն:

110. Բացառությամբ մի քամի դեսպօրի, բառամիջում և բառավերջում թ-ն անփոփոխ է. ինչպիս օր.՝ առու-առու, արռո-արռո, ձմեռնիմնո, առաջիմ-առաջին, ակռայ-առողա, սառել-սառէ, ախոռ-ախոռ, բառաստմ-բառաստմ, պառասել-պառասէ, դրոն-ուսու, ճառ-ճառ, զառ-կառ և այլն:

Ապահովոր հմչյունափախության դեսպ է քաղաք-քւիլիկ բառով
կատարված ու անցումը:

3

111. Հին հայերենի յ-օ ընդհանուր պատճական հմչյունափախությունը բառով բառակազմում կամ վեր է աճվում և-ի կամ անկամ է, օրինակ՝ յաջողի-հաջօնի, յիշառակ-հիշառակ, յիսոմ-իծծոմ հասուն, յարդի-հարդի, Յարութիմ-Հարութիմ, յիի-հոյի, Յիսուս-Հիսուս, յովիս-հովիս, յումսար-հումվար և այլն:

112. Յ-օ ընկնում է բառակազմին հետևյալ բառերում՝ յարութիր, Յակով-Ռոկոֆ, յառակ-խռոսկ, յաբ-ումբ, յետեւ-Ետեւ, յիսուակելի-իսուրկի հասութիւն և այլն:

Բառավերցի հաստիապես վոյսապյալ բառերում՝ յ-օ ընկնում է՝ ենքարիկելով ընդհանուր պատճական բնաշրջությանը, ինչպես՝ մաղամացիա, տղայ-տղջա, երեխայ-Երեխա, բակցայ-Փախտա, երեայ-Երրյա և այն:

Բառավերցի հաստիապես վոյսապյալ բառերում՝ յայ-հայ բառուն, իսկ վերոհիշյալ կամոնից շնդիւմ է նաև ծննդայ-ցընծախ կրտնական վոյսապյանը, որը յի կայանում յ-ի անկնում դրափոխության պատճառով:

113. Բառամիջում յ-օ մնում է անփոփոխ, ինչպես՝ մաջու-մայիս, վայելել-վայելել, կայամել-կայմել, փալում-փալյում, փայրեմի-վայրէմի, եայնի-հայի և այլն:

ՀՆՉՅՈՒՆԱՓՈԽԱԿԱՐՆ ԱՅԼ ԵՐԵՎՈՒԹՅՈՒՆԻ ՀԱՎԵԼՈՒՄ

114. Բաղապյանի /Գ-ամիրը/ բարբառում կատարված հմչյունական հավելումները հետևյալ տեսքն ունեն՝

Բ - իմբնակամում անձնական և ցուցական դերանումներից հետո՝ այս-անի, Շաի, այդ-անի /Շաի, այն-անի /Շաի, իմծ-իմծի, մեզ-մեզի, ճեզ-ճեզի, քեզ-քեզի, նաև ինաւ, իգալ բայերի սկզբում։

Կ - Խաղլ-կեռաղ «որովնել, մորմաղ» և բայ-ցուկ դերանվան վերջում։

Հ - ազամիլ-հարմիլ, ապաս-հասպա, ալեսոր-հավկօր, ունի-հունի, ուղոմք-հոյոմք, անոյոյ-համոյոյ։

Ն - մեր-մենը, միծ-մինձ, կամայ-կամամձ, դու-տում, տրալ-տրնքայ, կամուրջ-կարմունց, ճանայիլ-ճամշէլ /ճաշնայ, պարնի-փրնունէլ, խարակել-խարամակէլ։

Ն,Կ-երեստեսուկ-էրեստեմուկ «հարսի բողը բացից արարողության ընծանք»:

Դ - մամբ-մամուզը, ծանր-ծամուզը, սամբ-սամուզը:

Զ - կկու-կուկուր, քարենկենդան-պարկէմքանը, քանայի-սկալինք, ու-ուր /ուր:

Վ - ուր-վուր, ով-վօվ:

Յ - ուր-յոր, ու-յուր:

ՄԱԿՈՒՄ

115. ՀԵՇՅՈՒԱՆԵՐԻ ամեկման դեպքերից մի մասը ընդհանուր պատճական է, մյուս մասը հասուն է միայն քարքառին՝

ՈՒ - ուղրող-դօր, ուղարկել-խցրկել:

- խորիսի-խօրիգ:

Յ - յնու-էտէվ, յնումն-իսումն իծծում, յոնք-ունք, Յարուրին-Արրնին:

Հ - աշխարի-աշխար, շնորհր-շունչոր, պահր-պար, պահս-պաս:

Ը - առնել-էնել:

Ող - ողկոյզ-կուզ:

Չ - մամզաղաւոր-մամզավօր:

ԿԵ - կերաւոր-ցավօր:

Ն - նամզել-նարչի, ցմէմնել-ցլմնի, ծնունդկայ-ծնմութկա:

Ր - խարշել-խաշել, քարշել-քաշել, ջրարդաց-ճաղասք, հայր սուրբ-հայութի, կրծկալ-կրցկալ, Շերար-Շեր, վալյուր-վուլյու Լիջին:

Ս - սկնարայր-կեսար, սկնարու-կեսոր, ներար-ներ:

Տ - ուռարման-օկկաման, աստղօտ-ասխօտ, Աստղիկ-Ասխիկ, աստղաման-ասխան հան. ասծուծու:

Զ - խորկաս-խօսելսազ:

Վ - բռվիրել-օ-օնիրել:

ՕՐ - օրորոց-օրօսկ:

ՆՐԱՓՈԽԱՌԻԹՑՈՒՆ

116. Բողապյամի բարբառում նկատվող դրավիճական նրեւոյթների մի մասը ընդհանուր պատճական է և մյուս մասն է միայն սեփականը՝ իրենց:

աշեսոր-հավլօր	թ-վի	խոշորունք-խօրշունք	ումա-
ականջ-անկանջ	կը-մի	սոմների ծամած խոտի	մնացորդ

անձրիւ-արքել/արձել	ճր-թէ /կ	ծղոտմները»	շր-թէ
բռվիրել-պիծիրից	վի-իվ /չ	բանցած-բամցած	ճր-ճրն
բարախել-բախտել	թի-խալ	բընել-բընմէլ	ճր-թէ
բանձր-բարզը	ճր-թէ /կ	ճմոնել-ճընմէլ	ճր-թէ
ծողովել-ծովիլէլ	դի-վի	ակրայ-առայ	կր-ուկ /հ
լուացր-վլյասէկ	լի-վի	մարխ-մախոյք	թի-խր
լուացուել-վլյասմէլ	լի-վի	կամորքակ-կամորքէլի	ճր-թէ
խխումել-խշմխսէլ	խմ-միս	օրիասարակ-օրիարսակ	ար-բա
խառոր-սրխառոր	խս-սիս	Գ-թիգոյ-Զիրրօր	թի-իր
Սևրիամ-Մայրամ	բյ-յի	կապերա-կարպէտ	պի-թալէ
զրուցել-զրուցէլ	բու-ուր	սովորել-սօրմիլ	վր-բվ
հասանել-հանվիչ	վի-նիկ	մնծոյայ-ցրնծախ	զա-ախ
իրավակուտ-կայատուկ	կոտ-տկ	ամօսր-նորս	ար-բս
տուպրակ-տօրպակէ	պր-բայ	փիտուր-թեպոր	փուտ-բայ
կամորք-կարմոնջ	մր-թճ	ճայոսու-ճըսայօտ	պիտ-թապ

ՏԱՐՆԱՌԱՋԻԹՅՈՒՆ

117. **Ն-ի** նմանիլ - ըլմանիլ
դ-ք մդեղ-մըրեղ
ծ-տ ծանկոց-տագկօց, մաժկնլ-տազկէլ, ծոց-տօց:

ԱՌԱՌԱՋԻԹՅՈՒՆ

118. **թ-թ** թմկոյց-տմկուց
դ-ճ դժգոհիկ-ճշշկօհիկ
ե-ի նրիսակիմ-իրիսկիմ
թ-թ կծու-կուծու, բրու-բրորու
լ-թ ոլորել-օլլել, սուրովիկ-սուրովիկ:

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ, ԱՍՓՈՓՈԽՆՆԵՐ

Մեջօք կամ մէջօք տորիչ օր, նետու» կազմված է գլր. մնկ-այլ-օք բառերից:

Մելել տորիչ անգամ, այլ դեպքում» կազմված է գլր. մնէ-այլ-մնդ բառերից:

Էսիմ «զգիտեմ, ինչ իմանամ». նապակված է գլր. ես-իմէ-իմանամ բառերից:

Յօրիշ առնէ «աստված հոգիի առնե» բառերի հապավումն է: Առողջապահութեան մասից է միայն ծ-ն, որն էլ հանդիսավորութ և-ին դարձել է ց: Հայութքի «հայր տուրք» բառերի հապավումն է, ունաճ պարագաներուն են հայութք՝ բույ տաղու երկու ք-ի անկում:

Օրոսկ «օրօրուցք» բառն է:

Օղել «1. որորնե 2. շրջեց, ման գալ» գոր. ողորել «որորնե, վարարել»:

Մելոդիզ «կուտակեն, կույտ ամեն, հավաքել» գոր. մեկ տեղեն բառերից:

Պարզին «բարի լոյս» բառերից:

Քափօր գրարարյան կերպար-կմիք-ատք «կմքած. մկրտած և կմքահայր» բառերի ամփոփումն է:

Կոմ «ողլույս» գրարարյան ողլոյզ բառից է կրծատված:

Վանքոց «վաշտ առավատյան» հայո՞ւայգուց:

Հրանժ, երանձեցք «համեցնը» երանայեա, երանայեցնը:

ՀՆՉՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ

119. Հնչյունների կրկնությունը բարբառում եիմնականում հետապնդում է իմաստի սաստկացում: Բայց ոչ բոլոր հնչյուններն են հերարիվում կրկնության և ոչ բոլոր բառերը: Հիմնականում ձայնորդներից մ. Ա, Է, Լ և Ծ, ս հնչյուններն են կրկնվողները թվականներում և հաճախակի գործածություն ունեցող բառերում: Դյանք են՝ եկմայ-հումմա, ամենց-ամենց, հրանայեն-եղբամմեն, խվել-խցել, ծալել-ծալլել, ինը-ինմը, տասն-տասնը, յիսուն-իսուս լիծծուն, վարսուն-վածծուն, Առասու յիսուն բառերի համարաբրյամբ:

Ծամուրություն: Կըկ, խոյիմք, փոխսառալ բալլե, շոմ և նման այլ բառերում կրկնվող լ-ն արդյունք է ձայնորդ Ծ-ի առնմանության, որովհետև այդ բառերի իմբը է՝ կամնե, խմիք, բալմե, շիմք:

Խոլ պայրական տ-ի կրկնություն կա փալկ-փալսուկ բայում:

Լ-ի կրկնությամբ առաջացած խըլըլքի բառն ունի բոլորուին այլ նշանակություն, քան խվել-ը. այն նշանակում է սաստիկ վշտից այրվեցավելք:

ԵԶՐԱԿԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

120. Բողազյամի /Գամիքը/ բարբառի հնչյունական հաճակարգը ունի իր սեփական հնչյունափոխական օրենքները և եին հայերնի հնչյունական համակարգի հետ համեմատած, եիմնականում

պահպանելով ընդհանուր հայերենի գարզացմամբ տեղի ունեցած փոփոխությունները, եթևա՛ է հանում հետևյալ մասնավոր փոփոխությունները:

ա/ ճայնավորմների թիվը 6-ը է. հնչյունարամական մակարդակում և և է, ո և օ հնչյունների շնորհացում.

բ/ ա, օ, ու բային ճայնավորմների առկայություն.

գ/ թագմանակ բառերի միջին գանկերի ճայնափորի սղում կամ հերքագայում ք-ի կապված շնչուի հետ.

դ/ բառասկզբում ա-ը, ա-ի, ա-է հնչյունափոխության առկայություն.

ե/ բառասկզբի խլացած ճայնելուներին նաշորույղ ճայնավորմների անփոփոխություն.

զ/ իրերադրամների վերածում պարզ ճայնավորմների կամ բժանացած ճայնավորմների /օրինակ՝ այ -ա, ոյ -ու, ին -է, ին -ու, նա -ա, նա -է.

է/ բաղաձայնակամ համակարգում հետևյալ տարրերությունների առկայություն՝ հնչույթաբանական մակարդակում գ-ի և է-ի ներական շրջապատճեն հայաբերարյան վերացում և որ նաև ընդհանուր պատճական է /.

ը/ ֆ հնչույթի առկայություն.

թ/ զ և է հնչույթների ամեկախ գոյություն.

Ժ/ հնչյունական մակարդակում բառասկզբի գրարարի ճայնել պայմանականների և կիսաշփականների դիմաց խուների առկայություն՝ հնչյունական շրջայից ամեկախ.

ի/ ճայնել պայմանականների և կիսաշփականների վերածում շնչուի խուների միջնայնավորային, բառավերքի նտժայնավորային և առ ք ճայնորդային դիրքերում.

լ/ Յ Յ վերջնահանգի կորուստ և Յ-ի ամկում նրկու բաղաձայններից առաջ.

լա/ Է-յ հնչյունափոխություն մ, Ա, թ ճայնորդներից առաջ.

ծ/ բարդ հնչյունների / ձ, ծ, ց, թ, ճ, Փ, թ, թ / բաղաձայններին նախորդելու պայմանական բաշադրիչի կորուստ շփական տարրի պահպանմամբ.

կ/ շփականների հակառակում միմյանց՝ ճայնորդություն-խլուքում հառկանչով, այսինքն խուզ շփականը խուլ հնչյունների, ճայնոյ՝ ճայնելի հասխ, հաշքը, ներկասկ, կօժկել/:

121. Բարբառիս շնչող վերջին գամկի ծայնավորի վրա է Բառավերդի թ-ն շնչու ին կրում, իսկ եթև միաև ծայնավորն ինքը է ապա միայն այդ դեպքում: Միավանկ սի, տի, նի, հոդ, տղ / դերամունքը շնչու յունք: Ինչպիս թմրիամուր հայերենում, այնպիս էլ բարբառում համեմատաբար կայտն ծայնավորը ա-ն է, իսկ ավելի անկայտն ի, ո, և ծայնավորները, որոնց հնչյունափոխությունը տեղի է ունենում հիճնականում բառակերտմամբ / բարդացման և ածանցման/ պատճառով:

Ա

ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

122. Սուրբանական Թուրքիայի տիրապետության տակ գտնվող հայեր սահմանած էին բրնձածուման դեմ պարարել միայն երկեց- վորյան վիճակով՝ արգելված հայերենն օգտագործելով տան անշամենքի կամ հայերի ենու հաղորդակցվելիս, իսկ բուրցերներ՝ դրամ, որպես պաշտոնական-պետական չեզու: Թնականարար, նման վիճակում գտնվող լեզուն, անկախ իր կամքից, պիտի յորացներ գրիք ուղև բուրցերների բառապաշարը՝ մասամբ ենթարկելով իր լեզվի հնչյունական ու քերականական օրինաշափորյուններին: Այս իսկ տեսանկյունից համակեցության մի քանի հարյուրամյակների ընթացքում, որպես հարեւաններ, բուրցերն ու հայերը միմյանցից բազմարիվ փոխառություններ են կատարել: Եթե հայերը դիմել են բուրցերն փոխառություններին հարկադրաբար՝ ստեղծված պայմանների պատճառով, ապա նույն հարկադրամներից զերծ լինելով համեմերձ բուրցերը նույնանոն կատարել են բազմարիվ փոխառություններ հայերներ՝ դարձյալ «ատիպած», այսինքն ոչ թե ֆարզական հարկադրամներ, այլ նստակյաց կենցաղի անցած լինելով պատճառով, որի հետևանքով նրանց բառապաշարում նոր առարկաների մասնաւորությունն է ստիպում եր կենդանի շփման ամենօրյա մերձեցումների ժամանակ դիմել հայերների օգնությանց: Եվ իսկապես, հայերներից բուրցերներին անցած բառերի մեջ մասը մշակութային և կծնցաղային, արիեսաների ու գործիքների, բուսամունքների ու հուպագործության ասպարեզին են պատկանում: Քերենք մի քանի օրինակներ՝ arıstak-առաստաղ, լոշկար / լոշտաշ-լողար, օրտեն-յորեն, կըսո-գերան, մերդեկ-մարդակ, hedik-հատիկ, ուզմառ-մազման,

կօտուղորամ, եցր-հերկ, ճանաւախ, հօշուսպան, հաշ-խաչ, տու-
մուն, զետիկ-զատիկ, շեմիկ-զեղմուն, շեմիկ-ջամիչ, շենչ-կավան և այլն:

Երբ ամերկրա է այս բառերի հայկան ծագումը, ապա բուրքեթենուն և
և հայերենուն առեա նմ ընդհանուր բազմարիվ բառեր, որոնց որ լեզվին
պատկանեց դժվար է որոշել, որանց պարսկերեն և արաբերեն բառերն
են, որոնց բուրքեն ու հայերը կարող էին փոխ առնել ակտուացներից և
միմյանցից, օրինակ՝ թերեն «քարան, կտուա», լեյն «տապան», փառուկ
«քաղաքուկ» և այլն:

123. Հայերենապիտուրյան համար մեծ հետաքրքրություն նմ
ներկայացնում հասուկավես այն բառերը, որոնք գրաբարով չեն
ափանդված և մեզ են հասել չնորինիվ ջարրառմերի: Բուղավյանի
«Գամիրը» հայուրյունց նույնացն ունի միայն իրեն հասուկ բառերի մի
խումբ, լինեն դրանք արմատական, թե ածանցաւ կամ բարդված
վիճակում, որոնք մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում նաևն ազետ-
ների համար: Այդ կարգի բառերը կարնելի է վեր ածեւ մի բանի խմբի: Առ
այժմ խռոնի բարրարի նախշնարած բառակազմական ձևերի մասին:

ա/ բարրարս վերադասում է բառակերտան խաճաղումկան կամ
անհողական եղանակը, օրինակ՝ եղոցք «մամկան տակաչոր, որի մոջ
իոդ էր դրվում», լոցքար «կուուր գլամելու բարս զլամ», լողինուտ
«լողիքարի թօնակը», ծակալչկ «ապահ», պամկալ «ընկալ», օրուկապ
«օրորոցի մեջ երեխային ապահովող կապր», մաշիրկան «մթնշատ,
երեկոյի սկիզբո», աղրեխս «որդիկ», հարեան, օվկանան «ուտնաման»,
քամնոցիս «քնարաբախ», օտքմիզքա «ոտնալիմ», կրոնական ծնոց,
խցուակ «ամուրի տակ նուանկուման կտոր», կարուցք «քարենու
վար», կրամուոյք «գորոստը գտնելու վարձու», պարկեմբանք
«քարենենդան», ամերծար «ամերծագ», նորիսար «մթնախսոր, կիսո-
մուր», իրիսկեմ, իրիսկումիկ «երեցկիմ», աղախիժիկ «զիսուռու,
ախտավոր», խօրօշուստ «տառակուրյան», կէշկօրի «զավեխ, պժամի»,
բարեգիչ «քարավոր, լայն պակի», եփնօմատ «եղանի տեսակ»,
տաշորեանք «լ տաշուակից թերիած վերջին խճոր և այլն. 2. վերջին
զավակ», ախչիկսես «աղջիկսես», մերիքի «մերցին օրգաններ», կը-
կօխ օշատ ուժեցոյ անհանդիսու», արումնայ «արյունվայ»:

բ/ Լայն գործածուրյուն ունեն նաև իմաստի մոտ բառերով կազմված
հարադրույթները, որոնց մի մասը նաև իմաստի սաստկացման
նպատակով է արվում՝ ծով-ծիմնն «ասատիկ ձմեռ», օր-արէկ «օյսանը,
վայնլամբ», տոմ-տեւ «սուսն, կայր, ունեցվածք», վորու-կըլօխ
«հասպուտ-կարուսու», մեր-տուրս «մերսն ու դորսու», թիթ-պէրան
«ամբողջ երեսը», տէր-տէրական «տէրություն անող, տէր կանգնուու,

ինպ-ճրկ «բայուններն ամրությունամբ», ամառ-ծիմսն «զոր տարին», փարտիք-շապիկ «մերժաշորներ», վեր-վար «ողջ տունը», առկր-տակը «ողջ բարեկամուրյունը» և այլն:

գ/ Առ գործածություն ունեն նաև այս կարգի բարդություններից այնպիսիք, որոնց մեջ եղան բարերերն համարեցն է:

խօսք-խօրարար «խոր ու զրոյց», փայ-պաժին «հասանելիք, քամին», մարդ-խամ «մարդ-մարդագան, մարդ-մուրդ», պրար-պօրան «բռք-փորորիկ», գլխիք-քայլ «ոյան ու լույս», խոսք-պարէկան «ազգ ու տակ, ոյլ բարեկամուրյունը», անասուն-եայլիան «ամեզու կմողանի», բար-բով անք «պիմկած քշնաշիններ» և այլն:

դ/ Բարբառին նախասիրած ծներից մեկն է արմատի կրկնությամբ խնասոի սաստկություն կամ հոգնակիություն արտահայտնելը, ինչպես օրինակ քօն-քօն «զոպիտ-կոպիտ, շատ կոպիտ», ափայ-ափայ «ըռուերով, սոսաւորեն», կովյամբ-կովյամբ «վեցում-եցում, պանկեպունիկ», թիշ-թիշ «մվազ, թիշ-թիշ», խօշօր-խօշօր «շատ մեծ», բօնօփակ «հաշմանդամ, լրիկ ամպիտան», բնիլ-բնիլ «շատ բույս», թիշ-թիշ «որկ առ րե, մանրամասնորեն, հանգամանորեն», տար-տար «շատ տար, անմիջապես», խօս-խօս «քշնամարար». Վաս-Վաս «անընդհատ», կուս-կուս «առաւորեն, շավյարար», ծայրը-ծայրը «ծանր-ծանր, հանդիսավոր» և այլն:

ե/ Բարբառի խորը չեն նաև արմատակրկնությամբ կազմվող բարդությունները, ինչպես՝ քաշքողեն, ծայծոյվեն, կարկարեն, փառվողեն, քընքընկալ, պօտպօտաւ, զբազուաւ, խոշխողեն, հօտվասազ և այլն:

զ/ Բարբառի նախասիրություններից մեկն է գործիական նորովով կազմված բարդություններն են, որոնք գերազանցապես մակրայական նշանակությամբ են գործածվում, օրինակ՝ խաղաղ-խընուալօր, կվաղ-ինալօր, լալօր-օխսպալօր, տունօր-տելօր, հնիրօր-ճնիրօր, առօր-փառօր, խաղի-քիլիմօր, ասկօր-տակօր, տոմի-հօրօր և այլն. Ինչպես նկատում ենք, որոշ դեպքերում առաջին բաղադրիչը մնում է ամփոփուի և գործիականի վերջավորությունն է ընդունում միայն երկրորդ բաղադրիչը՝ տոմի-հօրօր, խաղի-քիլիմօր, փոխանակ տոմիօր-հօրօր, խաղիյօր-քիլիմօր:

ւ/ Լայն տարածում ունեն նաև բայերով նարարավող բարդությունները, օրինակ՝ եար-առմել «հարրուխով հիվանդանալ». կյարգ մնակ «մնեկին առեց, խիստ քշնամանալ, ոխերիմ հակառակօրուններ դառնաց», հօր կօրծէլ «գուղիակություն անել, կտակ գործեր», երևորը եղան «ի եայտ գալ, եայտնի դասնալ, պարզվներ», բռուսը ենի «մաքրություն ամեն, դասավորեն», լուսկ լնեն, լուսկի ինայ «վարի զնայ, եերկ ամեն».

հերկ էնց «պահպանված ամեն», մը կըսրի «կնդատակաբն մարմինը՝ ուսմերը կեզսոնց շնորհակալն»։ Այս ինչու «մերս մաներ», մըս ըլլա օքարին հոգմեն», ագարը կըտճառ «պատասխանը տու, պատճառը իմբանափորի» և այլն։

ԲԱՐԱԿՈՎԱՅՐՈՒՄ

124. Բառակերտանման ամանցման եղանակներից բարբառն իւ նախածանցներով, քանի որ ըմբամինը երկու նախածանց գիտ այս՝ ամ և չ ժառանականները և ամմենա-ամմենն-բաղրառականն, որը նոյնպես ածականակերտանիրի թվին է պատկանում։ Փաստունն անվանակիրու նախածանցների դերը հետին սպանի փու և մոջած։ Բնրենց օրինակները ցուտու ըմբառացու, ըլլապո, չակը, ամիսեր, անտում, անվլա, անփօրց, անքօրծ, ամնորկվու, «ամնարակվա», անզորանաց, ամմենամմենն, ամմենամմուր, ամմենենլավ և այլն։

Դարձայ ժիտական ածանցներով սկսվող թվաքար և թշկօն բառերը բխում է գոտիամ փոխառույթուններ են, այսպիս որ ամանցը խանացու պատճառով պիտի ներարկվեր բարբառի ընդհանուր կանոնին և վերոհիշյալ բառերը պիտի հեշին տրվածք և արժկօն ծովու։

Տրեել և տցուել նույնական գրական փոխառույթուններ են, ուստի շախուի ներարկել, որ որունք բարբառում կենդանի տ ժառականու են կազմվել։

125. Վերջածանցներ։ Համեմատաբար ավելի ճոխ են վերջածանցները, որոնցից առաջնի հաճախ գործածվողներն են հետեյալները։

- այլան ամսական, տարեկան, ասկական, բարագորական և այլն։
- ան կրյան, խազպան «կծող», շրուան,
- անց պատճամք, փորկանք, շարշարանք, ճայրիանք «ճախարակ» և այլն։
- է մազէ, բարէ, էրկարէ, փայտէ, ավազէ, նորէ, ցիսէ և այլն։
- եղին օսկեղին, պուրրեղին, շորեղին, ամանեղին և այլն։
- եղը Թրրորենք, Փարսեղենք, Եփայրենք, Կերմորենք, Թեղիյաենք և այլն։
- իւ մասին, պօկին, կըրին, թէրին, հարմին, փարտին և այլն։
- իւ հարամին, կարին, բըրին, մատնին, տանին և այլն։
- վիկ սորոսիկ, պըտորիկ, կընտորիկ և այլն։
- իկ բարիկ, թիվիկ, պըտիկ, կըտիկ, շոմիկ, փիսիկ և այլն։

-առկ/ածք	վղասակ, կողովասակ, խօսվասակ, կարգասակ և այլն:
-իմք	կարինք, ըշպիմք «փայտինք», խըլիմք, որպիմք «սամբած բրդի մնացորդը»:
-կակ	մեզկակ:
-կեկ	լամեկ, աժանկեկ, պարսկեկ, հաստըկեկ և այլն:
-կուկ	առիկուկ, տօնէկուկ / տօնէկուկ «կուկինք, հարմար»:
-նօց	էրբոնց, բըցանօց, վարնօց, սունօց, շոննօց և այլն:
-նօրք	էվելմօրք, փօխնօրք և այլն:
-ներ	աղօրշներ, տոննօրշներ և այլն:
-ներք	հնարանք, մնարանք, ախրանք, հարմանք և այլն:
-կամ	տղուակամ, մղուկամ, լասկամ, ծրզկամ և այլն:
-ոմ	ուզամ, պահամ, /ապահամ օրվա շօր/ խազդամ «կծուռ» և այլն:
-ուկ	սղրուուկ, նազուկ, թէրուկ, տաքուկ, փափուկ, անցուկ, մօքուկ և այլն:
-ոմ	էփոմ, լեցում, պացում, հասում և այլն:
-որդիւն	շարուրիւն, էշուրիւն, կէշուրիւն, մարթուրիւն և այլն:
-ուսէ	սրբուսէ, ճերմըկուսէ:
-պամ	նադասպամ:
-ու	ծախու, սոռու, հնուսու:
-օրք	փօխնօրք, յէկրօրք, էվելմօրք, պակսօրք և այլն:
-ող	մորօղ, շարօղ, պէրօղ, էնօղ, էկօղ, ծրնօղ, պյայօղ և այլն:
-ուս	օչլօս, օրբօս, ճուրօս, վուշօս, հոհօս, ցէխօս և այլն:
-ով	կիմօվ «հարրած», փօրօվ և այլն:
-վօր	մամօղովօր, շատվօր, տումվօր, կոլխավօր, քախցնվօր, և այլն:
-վարի	Էշավարի, մարրավարի:
-շէք	կարուշէք, կրտմօնչէք, կաղամղչէք, պէրօնչէք և այլն:
-տոք	ժողվառոք, մղտմառոք, կարկառոք և այլն:
-ումք	խօրշումք հուշնումք/, կումումք:
-ումք	ծումումք:
-ցի	կէտացի, պօլսէցի, տէղացի, տըրացի /թըրացի և այլն:
-ցու	ապուրցու, միսացու, շօրցու, կապացու, հարսուցու և այլն:
-հուկ	կարճընուկ, հաստընուկ, պարանուկ, հոմմանուկ, խալկենուկ «փիոդ կարսա» և այլն:
-ուց	տէղինոց, մէրմէկոց, վաճկոց «վաղ առավոտյան» և այլն:

-ամկ	ասամկ, ասամկ, տամկ, տամկ, նամկ:
-էրմ	հայերմ, տաճէրմ, բարդէրմ և այլն:
-կ	լուկ, կուկ, խօսկ, օկէ և այլն:
-ք	խօսիր «ծաղոր», կողը, Ըմբէրդ «մարածինին լողացնելիս տաշտակի մեջ զցված երկարյան որևէ իր Շըրատ, դրամկ/», դրան շարք խափանող:
-ի	պէտքի «կրամիր, թ.» գրը, պէտք «կարիր, անհրաժեշտուրյուն» բառից, աղին, լեղի, պարի «րարի», ծրի և այլն:
-ակի	հիմակի:
-աղ	ափառ «օքրնու բռու» հափաղոր-ափաղօր/
-ա	ախմունս «աղտօնանոց, արտօնոց», հարուս օնորնորոց կիմո:
-ճակ	թէվճակ «քննոց, որ զործ անելիս հազմում են թներին զցնուի վրայից»:
-ակ	կրտակ, կրտակ «զլխարկ», վըշաջողակ «ամսանեղին լվառ շոր»:
-ախ	խածախ «աղանձ, բոված ցործնի հատիկներց» իրայն-ադ-հց/:
-ցա ²	տցնկարակ «զցված, տնկված»:

126. Խմչախս արդին նշվել է, Բոշապյամի ՀԿամիրքի/ բարբառի ամենահարեւոր ավանդներից մեկն է ընդհանուր խայերնենապիտուրյան ասպարեզում համբիանուում է գրարարով շավանդված, բայց իին հայերնեի բառապաշարում գոնվու բառերը, ինչպիս նաև այն բառերը, որոնք թեև գրարարով մեջ փոխանցվել են, սակայն չունեն բարբառի նոր իմաստնեց՝ լայն կամ նոր ասումներով, ինչպիս նաև ընդհանուր հայերնեի բառերի նիմքերից բարբառին հասուկ բառակերտումները և մերժապիս կիսով շափ հայերնմ, կիսով շափ փոխառյալ բառերից կազմված բարդուրյումները:

Բարբառին հասուկ բառակերտումներից նշեմը մի բանիսը՝

Կէշկօրի «զգվնի, պժպակի, կեղառու» ծագում է գրարարյան գէշ մնուած մարմին, աստակ, վասու և գոյն «բորբու, բռոսու բառերից»:

Աղբամիրքիկ «զնուսու, փսլնցու» ծագում է գրը աղու «կնուտ, ցիս, ողրու» և հավանաբար ծանր «օրոյն» բառերից, այսինքն աղու-ծանրնե-աղբամիրքիկ:

Սորիսար «առավուտ վաղ, կանուխ» գրը մոյք և խառն բառերից:

¹Այս բառամիջնորդ, բառ նախնական օբյեկտիք, ծագում պիտի թիվ մէջ ունի ուսուցչութիւն է բարձրակ, գեղագի, սպասութիւն հարցուու լի, ուսուցչ լի, սպասութիւն լի և Անուշաբ, Լ.ԲՀ, 1 էջ 75:

օրօժնութեամ «ըստյո շրացված, առավուտ կանոխ, արլորականչին» սպառակ. Խօօրօ «արդոր» և Խօօմամ «կանչին» բառերից:

Թաքանակը «քայնարար, բարած ազիշ» փոխ. ազիշ և հայ. բար բառերից:

Պետքի «բնական կարիք, կղամիք» գրք. պետք «անհրաժեշտություն, կարիք» և ի գոյակամասնաբարից:

Պետքարան «պահպատճեան, արտաքնոց» գրք. պետք «անհրաժեշտություն, կարիք» բառից և -պան զրյականակերտից:

Աշխամա «արտաքնոց, զուգարան, զիրիձանոց» ծագում է գրք. աշքիմ «արդրուու բառից և ա ածանցից, որը մեզ համար մնում է միակ օրինակը և դժվարացնում նրա ծագման մասին որեւ բան ասելը»:

Կողմակաց «կրծկար» գրաբարով չի ավանդված, ծագում է գրք. կողմք և կայ ընկածէ, բնեկը բառերից:

Նույնից գրք. նույն բառից և ք ածանցից. նշանակում է «նորածինի տաշտակի մեջ զգված որևէ մնաւոյա իր՝ մկրատ, դամակ, երկարի կուրք և ալճ, որպես շարք խափանող ուժ». գրաբարում նույն «զննայ ասածն, նոր պատուի, արթազան բան, զոհ հիշատակ» նշանակություններով էր գործածվում:

Թանհիւ 1.«փուրջին, խորգ» 2.«բրյոյա թել», որից թէովիկթէցիկ. «բրյոյա թելով գործած զյուարկ, բասակածն ականջներով». գրաբարով չի ավանդվել:

Լուսնիկ-երկ «այրվել-խանճվել» արտահայտության առաջին մասը չի ավանդվել:

Տառեկիմ «մեթե, նիրել» գրաբարով չի ավանդված:

Կըուզմէլ «մինչև մնել տարեկամ եղիխաների չորեքրար տողը, միզ գործադրեց առաջ մդկեցու համար, չոչ ամեցը». այլ բոք կուռուզ ամեն:

Կարսողէր «կարեւու վարձ». նմբաղրում է գրք. կարսադ-շնայր-կարօղէր անցումը, ինչպես ունենք կաղամացէր-կարսանդշնայր անցմանը, «ոնր տարիվա նվեր», կրտսուցէր-գտնուցնայր, պէրուցէր-թրուցնայր և այլ Հեքով բարդված բառեր, որոնցում չեք-ը գրաբարյան չեսայր ածանցն է, որի միակ ապագուցն է գրք. անհատացնայր-առհա-վառյա-ն:

Խըշտակ «ամուրի տակ ողլող նուանկունածն կտոր» կազմված է գրք. խեց «կոռո» և տակ բառերից:

Կըսիմ «հապերի կերամամ կամ զրամամ» գրաբարով չի ավանդվել:

Կոտօս օֆնչ-որ շափ, որ գործածությունից դուրս եր նկեր», ակկադակամ փոխառություններից է, որ պահպանվել է պատոս մը բոք, կոտօս մը բ. «արտահայտություններում: Պահպանվել է մի շաբը

բարբառներում, բայց գրաբարով չի ավանդվել:

Աղայածք «կարճեղեն, բացամ» գրաբարով չի ավանդվել:

Օրդին-ըրձինք 1.«ամբած բրդի տականըց» գրաբարով չի ավանդված: Առկա է մի շարք բարբառներում: 2.«տականըց նանված թիզ, որ կուպիս եւ»:

Վըտոս «ըրդյան կիսարքի վերաբերություն», գրաբարում կա թիզ այլ ձևով՝ վլու, վլուն, վլում ճներում:

Զուտը հենց / «1. պրապատ, փնտրուոր, 2. հարդարում, կարգի բերում»:

Լընդի «հեղուու լուծույթների հուսեարք, վշանալը», գրաբարով չի ավանդված, այլ՝ մեկ-երկու բարբառներում:

Ոչ «օվու և կիրու պատրաստված խեցենինի սոսինմ», գործածվում է օսան Օջեկ բայսեամբ, որ նշանակում է «օնարած, ծակված խեցենինինի ներք խցել», գրաբարով չի ավանդված:

Անայօտ «առաժամի, երեք մասումի նորան, մեծ մասամբ փայտյա», գրաբարով չի ավանդվել:

Հոստի/հօստի «միայնյա հիմգժամի, հնգամատ եղամ» գրաբարով չի ավանդված:

1.27 Մի շարք բառեր բարբառում ճեղք են թիզել նաև նոր իմաստներ, օրինակ՝ նորդիկ-հօրդիկ զրբ. «օնանապարի բացե, նարքե, ուդյել» բրբ. «տանը մացրություն աննի, հարդարնի, դասավորնել»: Գործածվում է հիմնականում ալիդ-հօրդիկ հարադրույան մեջ / «Տունը ալիցինք-հօրդեցինք»/:

Փարանեկ-փարանէ զրբ. «հեռացնել, ցրել» բրբ. «բափահանել» / «Ծունը արին փարանէ կառա՞»:

Սևյիս-մայիս զրբ. «մայիս, 5-րդ ամիսը», բրբ. «1.5-րդ ամիսը, 2.լոյժ ասքավառու», այսպէս է անվանվում նաև անատունների գարնանը կերպա առաջին կամաշներից լոյժ բրիքը:

Պենք-պըճու զրբ. «ուտցի կոճ, ուտք» բրբ. «1. կինդամինների կճղակի կեսը, 2. սղնատորի, ընկույզի մի փեղկված մասը»:

Ծամ-ծամ զրբ. «1 մամ, 60 րոպեն», բրբ. «1.60 րոպե, 1մամ, 2.նկնիցնյու»:

Զատիկ-զատիկ զրբ. «կրոնական տոն», բրբ. «1 կրոնական տոն, 2.կարմիր պատիկներով բզեզը»:

Վազն-վազէ զրբ. «վազել ստրայ», բրբ. «1.վազէլ, 2.հոսել» / «Բիբէն ճուինըց կիհան կա» նորի այս վազէ կառա՞»:

Սաղկի-ծաղկի զրբ. «ծաղիկ տալ, կանաչել, բոլրոցել», բրբ. «1.ծաղիկ, 2.բոլրումել», / «ավաշմէրը ծաղկել են»:

Օքասապակ-օքապակ զրբ. «1 օք, ցերեկ», բրբ. «կեսօք, միջօք»:

«Անան, օրեարսակ Եղի է, ինչ շիվիտցամք»:

Դարձ-տարց գր. «Դարձ, վերադարձ, շրջումն», բր. «Լինարսի Հայրական տուն զմայ հարամնիցից հետո»:

Հատիկ-հատիկ գր. «հունցի հատ, կուտ», բր. «Լմեկ հատ, 2. խաչած ցործն»:

Լուծր-լուսկ գր. «զույգ, զույգ նժարմներ, սամետիքի ծոյն», բր. «վարելու»:

Փերակ-փերակ գր. «մեղոմների բռյն», բր. «Լմեղոմների նյուսածո կողովակներպ բռյն, 2. արյի ամբար»:

Պորոս-պօրոս գր. «մարմնի կննտրումն», բր. «Լմարմնի կենուրումց, 2. սերունդ, սերնուափոխություն» /«Տերուրը կուտ կա յօրը պօրոց բռն ուս ն՛ հաւ է, չէ ն՛ պասկը շըլլար»/:

Կարգեկ-կարգեկ գր. «կարգի դմել, կարգավորել, շուկել» բր. «սամունացնել»:

Մասն-մաս գր. «մաս, բաժին, կտոր և այլ իմաստմեր», բր. «հայորդուրյուն»:

Ազատովի-ազատովի գր. «փրկվել, լինել ազատ, անկախ», բր. նաև՝ «երիխա ծնել»:

Բաց-պաց գր. «բաց, պիտարաց, անամոր», բր. նաև՝ «անբարույկամ»:

Ուխու-ուխու գր. «խոսք, դաշն, պայմանադրույթն, խոսում», բր. «Աստծուն կամ արքին տրված խոսուում»:

Հասամառդ-հասմօդ գր. «նպատակին և տեղը ժամանու, հասումացող, եկորո», բր. նաև՝ «մեծքավորին օգնու, օժանդակող դրամով կամ զործով»:

Աներեա-աներե գր. «քանից, հիմնահատակ անել», բր. միայն՝ «իշխացնել», ինչ կուտարակամը՝ նաև «հոսել», օրինակ՝ Հավկիքը ավրութել:

Մասոտմ-մասոտմ գր. «մարտիրոսի վեսյարամ, մահատակի ժամ, սրբառելի», բր. «սրբառելի և դժնակ՝ հավանոցի, հարդանոցի և մատաճի և այլն», «Հավերտմ մասոտմ պաս թօղէր էք»:

Ափիկ-ափիկ գր. «փոքրիկ ափ», բր. նաև՝ «ափաշափ թխած բրիք»:

Լազբարդ/լաժուարդ-լաճիկեր գր. «օլազուարդ բարդ», բր. «կապույտ, լազվարդ գույնը»:

Թնամակ-թնամակ գր. «մամի թի, թիակ», բր. միայն՝ «հազուսակի թների վրայից հազմելու թնոցներ, որպեսզի զգնատի թները չկնդուտավեն գործ անելիս»:

Զագ-ծագ զրբ. «Ճապոնկ, փոքր էակ և մամբ, փոքր բայց մներ», բրբ.
«1. Ճապ, 2. ճամբը բայց մներ, 3. մերլի՛ Ճագք». արտանշյա է՝ ծագի մնյը,
որ նշանակում է «մերլի՛ ճապոնկ մերլ» և ոչ մի թաշումի:

Խոռ-խօս զրբ. «Կուկսասավոր», բրբ.՝ «Խսերեղով նայեա» ավելի շատ
պարզ է ածվում կրկնավորը՝ «Խոռ-խօս նայից» արտահայտուրյամբ:

Արտամալ-Վերնալ զրբ. «Ենք բարձրանալ, վեր ելնեն», բրբ.՝ «Հրանալ,
անհնա լինե, ոչմանալ, մեռնե», /«Բուրբը վերնար մէ, Խայը թիշ մը
շամշ կրաշելու/:

Տեղի-տեղ զրբ. «1. Ճայր, տեղ, 2. Ժիշոց, 3. Վիհանէ», բրբ. «1. Ճայր, տեղ,
2. Խոգմակին» տեղեր «առներոյին», իսկ տեղանք/տեղվանք ծևով՝ «Ճայրներ,
տեղեր» նշանակուրյամբ:

Գ ՉԵՐԱԿՄԱՆՈԹՅՈՒՆ ԳՈՅԱԿԱՐ ՄՆԱԲԻՆ

128. Թվի քերականական կարգը: Բողաշվանի /Գաճիրքի/
բարբառում հոգմակերտմներն են՝ եր, -մեր, -ք, -իք, -տամբ, -ամբ/-կամբ,
-օմբ/ գօմբ/ ենբ:

Զեւյցների ողբաժները հստակորեն սահմանագատված են և բնու-
րագրվում են ճեային հատկանիշով: Բողոք միավանկ բառերը ստանում
են՝ եր, իսկ բազմականիները՝ -մեր, այսպիս՝ աշկեր, օկկեր, հացեր,
կովեր, վաճեր, հարսեր և այլն: Բազմավանկերը՝ պարեկաներ,
բջմիրներ, վարժապեսներ, փեսաներ և այլն: «Երբանահանգ» ն ունցող
միավանկերի Ա-Ա յլ վերականգնվում, օր. մուկեր, ծուկեր, հարսեր,
ծունկեր, մասեր, օկկեր, պետեր, վուուր, քուէր և այլն: Լեռու
բառը գործածվում է երկու ծնով՝ լեռնիլեռներ՝ բերև երկվանկ
ծագմամբ պայմանավորված: Մեկուկես վաճկանի բառերի հոգմակին
նույնպես կազմվում է միավանկերի նման՝ տայը-տնաներեր, աստղ-սա-
խեր, սամբ-սամբուեր և այլն:

129. Ազգականուրյան և հակարականուրյան արտահայտուր բառերի
հոգմակին կազմվում է՝ ենբ, -օմբ, -տամբ, վլուամբ հոգմակերտմերուն,
ինչպես՝ Շիրբուենք, ճաղարենք, բավորենք, բնիքունք, մաշունք, Շեռունք,
ախայերտամբ, թիվիվրտամբ և այլն:

Ծանօթուրյան: -օմբ հոգմակերտ են ցնդունում նաև ցուցական և
ամձնական դիրամումները, օրինակ՝ անի-Անօմբ, Անտի-Անունք, Անի-
Անօնք, սրբի-Սրբօմբ, տրվի-Տրվօմբ, Մըլի-Մըլվօմբ, մելի-մերօմբ, ծեր-
ծերօմբ և այլ:

Ծանոթության 2: Բազմավանկ գ. կու վերջավորող բառերի կ-օ, հանդիպելով -Եր հոգմակերտին, վեր է ածում յ-ի, ինչպես օրինակ՝ կրակ-կորայներ, վարսիկ-վարսիյներ, տըմակ-տըմայներ, տամակ-տամայներ, ախճիկ-ախճիյներ, մարաք-մարայներ և այլն:

130. Տնօւցի նշանակող բառերի հոգմակին կազմում է ք ձևույրով, ինչպես օրինակ՝ կեղացի-կեղցիներ, լորու-լորոնցիներ այս դեպքում հավելվածական Յ-ն վերականգնվել է:

131. Տեղ նշանակող մի շարք բառերի հոգմակին կազմում է բարդ - վանք իրամ վան հոգմակերտների միջոցով, ինչպես՝ տեղ-տեղվանք, պատ-պատելամ:

Ծանոթության: Եթե խոսքը ամենողի մասին է, ապա գործ է ածվում տեղեր բարդ -եր հոգմակերտով, իսկ եթե վայրերի՝ ապա տեղամբթեղվանք բարդ -ամք-վանք հոգմակերտով:

132. Իհարկի հաճախականության տեսանկյունից ամենազործածական հոգմակերտները երկուսն են՝ -եր /-մեր-ը: Չուպահեռարար այլ հոգմակերտներով գործածվող բառերը գործ են ածվում նաև -եր/-մեր-ով, այսպիս ախարկերտանք, քնիլալուանք, բայց նաև քնիլերը, ախարկերտը և այլն: Մա նաև ապացույց է, որ բարբաց զնում է դեպի միրիկանանացում, և պայքարում հայրանակող են դասնում ինչպես աշխարհարարում, գրական լեզվում /-եր/-մեր-ը:

133. Հիմ հայերենի ք հոգմակերտի մշամակության մրագման պատճառով մի շարք բառերում այն դիտվում է որպես արմատականի հնչյուն և -եր /-մեր հոգմակերտները կցվում են նորանից հետո, ինչպես ուսն-ուսք-օկկեր, աշ-աշք-անչեր, վան-վանք-վանքեր, աղի-աղիք-աղիքեր, տանի-տանիք-տանիքեր:

134. Բարդ գոյականների վերջին բաղադրիչը, եթե միավանկ անուն է, ապա այն ստանում է միավանկ բառերի հոգմակին՝ -եր-ը, իսկ եթե անփանական չէ, ապա՝ -մեր-ը, օրինակ՝ աղճոր-աղճորեր, հօրդուր-հօրդուրեր, մօրդուր-մօրդուրեր, լոպեր-լոպերեր, հաւկուր-հաւկուրեր, շուշ-շուշեր և այլն:

135. Մարդ բառի հոգմակին լինում է եթեր ձևով՝ մարդից, մարդեր և կրկնակի հոգմակերտում՝ մարդիքմեր:

136. Միջին հայերենի -Ծի երկակին մնացել է միայն մի բամի արտահայտություններում՝ ծննդին մըրսին կա, ընթիմ ու էն եղեր, և այլն և դարձյալ նույն գոյականները գործ են ածվում -եր հոգմակերտով ավելի հաճախ, օր՝ ծննդերը վըլաց, մամբերը դորբեց եավ-կընաց:

137. Միջին հայերենի նաև գրարարի՝ -Ծի հոգմակերտի գործածությունը արևմտյան բարբառներում շատ մեծ է, որքան էլ այն կորցրել

Է իր հոգեակու նշանակությունը. այսուամենացիվ զործ է ածխուց կամ միայնակ. կամ Հք-ի հետ զուգահեռ. այսպես ուզանմիս, տալիքնիս, սեղանմիս և տուուրմիս, մշկերմիս, ծնաբերմիս, հարսերմիս և այլն ժահարկե. -Ֆի-ի հոգեակու նշանակությունը մրագմելով, այս դիպքիբուժ սուսացականի ջշանակություն է դրանում և առաջին. և երկրորդ դեսպերում, պատահայելելով մեր, ձեր, մրանց հոգնակինների հոտագականների/ ջրանակությունը:

Հենց հոգմակերտի մրագնած Աշամակուրյան պատճառով է -Ծի-Ա, Նոր քաղաքորդութ է այլ ծերի հետ, նախադասուրյան մնջ դրսողում է կապային կիրառություն դառնալով նաև կապի խմբիր, օրինակ՝ Հարսկընուն Վորա կըսօղան կա /Ծրենց հարսի Վրա դուրու ԱՇ/, Վորամիս-կըմօխմիս նորէն հիմնավ /Մեր հազուստները նորից հմացան/, Հետքընի քէն պահին կա /Մեզ հետ խոռվ եմ պահում/. Տոմերմին պար եւ Դուռամց տաճը զորու կը/ և այս:

138. Հորովի կարգը: Ի տարրեցություն զրաբարի, Թողարկանի /Չամիրքի/ բարբառում չկան խառը հոլովումներ, ինչպես նաև նախորդավոր ու ներդիր և՛ հոլովում: Հորովման հարացույցներն ավելի պարզ ու հաստակ են դարձել:

Թարթառ պահել է վեց հոլոված՝ ուղղական, սեռական, տրական, հայցական, բացառական, գործիական բացակայում և ներդրյականը, ինչպես բոլոր կամ ճյուղի բարբառներում։ Ծա որոշյալ և անողոշ իմաստների ձևաբանական հակադրություն։ Ծա հայցականի զան և հոգմակի ամի քա հակադրություն։

Թեև բարբառը ունի արդյի գրական լեզվի բղոք հոլովումների հերթագայական և մասնիկավոր տիպերի՝ ի, ու, ամ/յամ, օչ, օք, վա, ց/որոնք նաև սեռական-տրական հոլովումների վերջավորություններն են/։ առկայն գոյականների մոտ 80 տակոսը նպակի բվում նմարկվում է ի, իսկ հօգմանի բվում՝ ու հոլովման։ Նույնիսկ այլ հոլովումների պատկանող շատ գոյականներ զուգահեռաբար ննքարկվում են նաև ի հոլովմանը, որով զգացվում է նաև այս բարբառի ծառումը, ինչպես Միվրի-Հիսարի բարբառում է, հասնել հոլովումների միօրինականացման՝ յուրաքանչյուր բվի համար բոլենելով նեկական հոլովիչ։ Ինչպես արդեն նշվեց, վերոհիշյալ հոլովիչները նաև սեռական-տրականի վերջավորություններն են, հայցականց չունի, բացառականի վերջավորություններն են՝ էն, մէն, մէն, գործիականինը՝ օք, ընդուռում նաև հօգմանի բվի համար։ Հոգմանի բվում բազառականը

¹ Վարժական Խովանդիք՝ որ Խոհեմիլ Խովանդ վաստակվելու մասին Արտօնված բարձրագույն է. Հանույանը իր «Տայ Բարյուսացիոնալ պրոբլեմ» գրքում «Ավելի զարգացած և բարեկ լուծական պատճեն առաջ է» ասել է լին. ՀՀ Կ. 216:

նրբան ունենում է -աց վերքավորությունը, եթև ներակայական դերայում է գոյականց կազմական օր Հետ լրացրաց Հետո լրացրաց։ Երանի աճօջաց, Մեղաց պրօտիկը շրջադր և այն։ Բայց նաև ունենք լրացրացմէց, մէջացմըն և այն։

139. Ի հոլովմամբ և՛ հոլովմում պարբեր հոլովմամբերի պատկանող բառեր, այսպէս ու հոլովման պատկանող հասուկ անոնները, տարփա եղանակների՝ անառ, ծիման, ամ հոլովման բառերը, ներքրական և խոնարհման նմրարկվող ասոցը, նըսոր, տահեր ուսայօքը և այն, ու հոլովման պատկանող աղլէս, ոյ հոլովման պատկանող կէլ, ծի, թի, մարք, էշ կըսի, արծար և այլ բառերը, ինչպէս նաև առանձ «ժամանակ» և անկանոն գիտ-գիտք բառը, որ բարբառ գիտ կէղ ծնույ։ Գրաբարյան վերջնահանոց ն ունեցող միավանկ բառերից մուկն, որմ, ուսմ, մուսմ, մասմ և այն, ք-ով վերջավորվող կյամք, աշկ, մէշկ, խէլք, օկկ, միտք, շեմք և այլն, ներակայական, անորոշ, հարակատար դերբայները և այլ բառեր, որոնց գուգահեռաբար կարող են հոլովմէն նաև այլ հոլովմամբ։

140. Բոլոր այլ հոլովմամբերի պատկանող բառերը հոգմակի թվում ներարկվում են ու հոլովման իրացառությամբ հավաքական -ենց վերջավորությունն ունեցող գոյականների/, ինչպէս նաև նզակի թվում գրաբարյան ոյ հոլովման պատկանող գոյականներից ծօվ, մարք, ծար, շափաք, կըսօս, ծի, էշ, օւկի, կօտի, տարի, կարի, թի, բարցրօի, կէղոյի բառերը։ Այս գոյականներից մի բամիսց զուգահեռաբար առայնամարար սկսել են ներարկվել ի հոլովմանց համարանորյամբ, այսպէս օրինակ՝ թիմի կամ թիմ, ծիմի կամ ծիսմ, օւկիի կամ օւկոմ, էշիմ կամ իշում և այլն։

141. Անմ հոլովմամբ են հոլովմում էրիկ, կըմիկ, աշոմ, կարոմ, ամառ, լեռ, կառ, խըռում, տուռ, տառ բառերը, որոնցից մի բանիսը երբեմն օգտագործվում են նաև ի ամենազոր հոլովմամբ, ինչպէս օր-տրասն/տուրին, լեռան/լեռին, էրկան/էրկին, կըմկամ/կըմբկին և այլն։

Վերացական -որում ածանցով կազմված բառերը նոյնպէս ներարկվում են այս հոլովման սեռականում ստամալով -ան վարժավորությունը, սակայն, օրինակ՝ ջարուրութ-ջարուրութ ծներին զուգահեռ գործ են ածկում նաև ջարուրութ-ջարուրութին ի հոլովմամբ ծները։

142. Օչ հոլովման են պատկանում սահմանափակ թվով գոյականներ, որոնք արտահայտում են ազգակցական կամ բարեկամական հարաբերություններ, ինչպէս օրինակ՝ իմկեր, հնիք, մար, քուր, մոր, կեսար, ամեր, տանելուր, տանելուրին, տանելուրիկին, կըմկամ/կըմբկին և այլն։

143. -Օր կամ օ հոլովմամ պատկանում են նաև ու կննու բառեր, ինչպես օրինակ՝ ենք-եօր, մաք-մօր, սամահաք-սամահօր, ախսար-ախսպօր, տամամաք-տամամօր բառերը, որոնցից ենք և մաք ենքարկվում են նաև. -օչ հոլովման, ինչպես արդին նշվել է 142 կնուու: Կրոնական-կրական փոխառություն համեմիսացող տերեայր բառը ենքարկվում է նույնպես հաճախ ի հոլովման, այսպես տեղիորդ քովեն կորանք կա կամ տերեայրին կացած էին:

144. Վա հոլովմանը հոլովմում են իմմականում ժամանակի զարդարայ արտահայտող բառերը, ինչպես օրինակ՝ տեսա, ծիմնա, աշում, կարսն, իրիկում, երեկ, զատիկ, կամուխ, ելքո, շափար, ուրիշար, տարի, ամիս, գորեկ, օր, ավոր, կիրեկի, թիշեր, վաղը, եռամնա, հիմայիլա, վամեկոց, առաջ և աջ: Օր բառով բարդված նկօր, մելօր, կըրչյօր, կեսօր և բարձացած-ավար բառով բարդված չօրասպարզա, հիմապարզա, յօրապորզա և այլ նման ճները, որոնք նարաւմնում են չօրաօրվա, հիմօրվա, յօրօրվա, յօրօրվա ճների կողրին: Հաճախ ավուր հնարանուրյունը գործ է ածիում ինքնուրույնարար, օր. Ավուրին մց տանելիք մընացած է: Ինչպես մյուս հոլովմներին պատկանող գոյականները, այնպիս է վա զուգահեռարար կարող են օգտագործվել նաև ի հոլովմամ:

145. Յ հոլովմամ են հոլովմում -ներ հավաքական հոլովմերուն կազմված գոյականները, ինչպես օր. Կիմիրեմ, Տօմիկէմը, Հակոփէմը, Քամիօրեմը, Ժամիօմինը, Շամիօմինը և այլն, ինչպես նաև մի բանի բառ, որոնց ուղղականը նմքաղովով է -օնք, -վրաօնք, -տանք հավաքական-ով մայրօնք, քնիքօնք, պապօնք, մերօնք, ծերօնք, խլմանօնք և այլն: Յ հոլովմամ են հոլովմում նաև տեղացի նշանակող -ցի/-ացի ածանցող կազմված բառերը, ինչպես օր. քաղցրօնի, կեղացի, տըմեցի, տըրացի, տըրուցի և նման բառերը:

146. Ինչպես նշվեց յորաքանչյուր հոլովմամ նախին խոսեիս, շատ գոյականներ ենքարկվում են նաև զուգահեռարար, որպես կամոն, իմմականում -ի հոլովման, սակայն նաև կարող են մնել այլ հոլովմամ գործածին: Այսպես օսկիիմ/օսկում, շանիմ/շամը, աշումիմ/աշնամ/աշումվամ, տայիմ/տալօյը, մաքօջը/մօրը, մարթիմ/մարթոն, աղյիմ/աղյուն, մըրկանը երիկին, քիյիմ/քիյուն և այլն:

147. Հոլովմամ տիպերի հարացույցներ ենույալ տեսքն ունեն:

Բ	հոլովմամ	տիպ	/	հաց / թ /	բըմիթ / թ /	մուկ / թ /	կարասութ / թ /
---	----------	-----	---	-----------	-------------	------------	----------------

Ան.	հացի	բընիրիք	մուկի	կալատուքի
Տր.	հացին	բընիրին	մուկին	կալատուքին
Հայց.	հաց /ը/	բընիր /ը/	մուկ /ը/	կալատուք /ը/
Բաց.	հացեն	բընիրեն	մուկեն	կալատուքեն
Գործ.	հացօք	բընիրօք	մուկօք	կալատուքօք

**Ու Խորվման տիպ
/Խզակի թիվ/**

Ուղ.	շափար /ը/	մարք /ը/	օի /ն/	օսկի /ն/	քաղցրոցի /ն/
Մեռ.	շափրու	մարքու	օիյու	օսկու	քաղցրոցու
Տր.	շափրուն	մարքուն	օիյուն	օսկուն	քաղցրոցուն
Հայց.	շափար /ը/	մարք /ը/	օի /ն/	օսկի /ն/	քաղցրոցի /ն/
Բաց.	շափարէն	մարքէն	օիյէն	օսկիյէն	քաղցրոցոյէն
Գործ.	շափարօք	մարքօք	օիյօք	օսկիյօք	քաղցրոցոյօք

**Ու Խորվման տիպ
/Խոզմակի թիվ/**

Ուղ.	տումէր /ը/	կընիյմէր /ը/	շարուրիւմնէր /ը/
Մեռ.	տումէրու	կընիյմէրու	շարուրիւմնէրու
Տր.	տումէրուն	կընիյմէրուն	շարուրիւմնէրուն
Հայց.	տումէր /ը/	կընիյմէր /ը/	շարուրիւմնէր /ը/
Բաց.	տումէրէն	կընիյմէրէն	շարուրիւմնէրէն
Գործ.	տումէրօք	կընիյմէրօք	շարուրիւմնէրօք

-ԱԱ/ԱՅ Խորվման տիպ

Ուղ.	արիկ /ի/	աշուն /ը/	շարուրիմ /ի/	տուն /ը/
Մեռ.	արկան	աշնան	շարուրան	տան
Տր.	արկանը	աշնանը	շարուրանը	տանը
Հայց.	արիկ /ի/	աշուն /ը/	շարուրիմ /ի/	տուն /ի/
Բաց.	արկանմէն/արկանմէն	աշնանմէն/աշնանմէն	շարուրիմէն	տունմէն
Գործ.	արկանօք	աշնանօք,	շարուրինօք	տունօք
		աշունվանօք		

Օչ հոլովման տիպ

Ուղ.	իմկեր /ը/	մար /ը/	բուր /ը/	աներ /ը/
Սեռ.	իմկերօշ	մարօշ	բուրօշ	աներօշ
Տր.	իմկերօշ	մարօշ	բուրօշ	աներօշ
Հայց.	իմկեր /ը/	մար /ը/	բուր /ը/	աներ /ը/
Բաց.	իմկերօշմէն	մարօշմէն	բուրօշմէն	աներօշմէն
Գործ.	իմկերօք	մարօք	բուրօք	աներօք

Վա հոլովման տիպ

Ուղ.	տարի /ը/	վանգուց /ը/	օր /ը/	ծիման /ը/
Սեռ.	տարիսա	վանգուցվա	օրիսա	ծիմանվա
Տր.	տարիվան	վանգուցվան	օրիվան	ծիմանվան
Հայց.	տարի /ը/	վանգուց /ը/	օր /ը/	ծիման /ը/
Բաց.	տարիվանէն	վանգուցվանէն	օրէն	ծիմանտէն
Գործ.	տարօք	վանգուցօք	օրօք	ծիմանօք

ՕՇ հոլովման տիպ

Ուղ.	հար /ը/	մար /ը/	սանամար /ը/	տէրհայր /ը/
Սեռ.	հօր	մօր	սանամօր	տէրհօր
Տր.	հօրդ	մօրդ	սանամօրդ	տէրհօրդ
Հայց.	հար /ը/	մար /ը/	սանամար /ը/	տէրհայր /ը/
Բաց.	հօրէն	մօրէն	սանամօրէն	տէրհօրէն
Գործ.	հօրօք	մօրօք	սանամօրօք	տէրհօրօք

Յ հոլովման տիպ

Ուղ.	Կիզիրէնք	քուրվըտիք /ը/	տղնտչի /ը/	ախալէրտանք /ը/
Սեռ.	Կիզիրէնք	քուրվըտօց	տղնտչօց	ախալէրտօնց
Տր.	Կիզիրէնք	քուրվըտօցք	տղնտչօցք	ախալէրտօնցք
Հայց.	Կիզիրէնք	քուրվըտիք /ը/	տղնտչիք /ը/	ախալէրտանք /ը/
Բաց.	Կիզիրէնմէն	քուրվըտօնցէն/մէն	տղնտչօնցմէն	ախալէրտօնցէն
Գործ.	Կիզիրէնցօք	քուրվըտօնցօք /ը/	տղնտչօք	ախալէրտօնցօք

148. Բոլորամի Դամիրքի բարբառի հոլովման համակարգը գրաբարի հետ համեմատած կրել է զգայի փոփոխություններ՝ ազատվելով գրաբարի խառը տիսայի և Շերդական հոլովմանը, սեղական-տրական, բացառական, գործիականի հոլովներմ հասել է պարզեցման և ազատվել է ներդյանական հոլովից, ինչպես և մյուս կը ճուղի բարբառները. Այսպես օրինակ, առավել ժիշտնականացման է հասկ հոգմակի գոյականների հոլովում, որ իշխող է ու հոլովում եղակի բվում թե առկա են յոր հոլովումներ կի, ու, ալան, օչ, օք, վա, սակայն գերիշխողը ի հոլովումն է և բազմարիկ այլ հոլովումների պատկանող գոյականներ գործ են ածվում ի հոլովմամբ: Բացառականի վերջավորությունն է -են, -մեն, -մեն, իսկ ազերի շատ միօրինականացման կամ սլարդեցման է հասել գործիականը, որը գրաբարյան շուրջ իմը գործիականի ցուցիչների դիմաց պահպանել է միայն մեկը օք-ը գրաբարյան ցուցիչներն էին՝ թ, ւ, վ, օք, ու, ովք, ուր, ոք, իք / և զեզ -մեն, կամ -մընէ, -մեն դրվում են և ուղղականի և սեղական-տրականի հիմքի վրա, ինչպես տունեն, տալէն, տալօշմեն, տալօշմբն և այլն: Նույն հիմքներով է ձևավորվում նաև գործիականը այսինքն սեղական-տրականի կամ ուղղական-հայցականի, օք՝ քնիրօք/քնիրօչօք, շափրօք-շափրցվամօք և այլն: Հոլովումների տեսանկյունից բարբառը ընթացել է արդի գրական հայերենին համընթաց պահպանելով ուր հոլովիչներ, այսինքն ընթացել է ընդհանուր հայերենի բնաշրջությամբ նման, սակայն իր իմքնուրույն ուղով:

ՀՈՂ ԵՎ ՀՈՂԱՊՈԽԹՅՈՒՆ

149. Որոշյալությունը դրսերվում է բարբառում ը և մ հողերի, իսկ անորոշությունը՝ մը հողի միջոցով: Ծունենալով իին հայերենի որոշյալությամ հայցականի գ-ն՝ որոշյալությունը ընթացվում է նշուքը, իսկ անորոշությունը մի-մը հակադրություններով: Ընդհանուր հայերենի նման մ-ն դրվում է ծայնավորահանգ, իսկ թ-ն՝ բաղամայնահանգ բառերի վրա, օրինակ՝ տուոք պատմեցավ, տումք տարցալ: Զո՞ր մը տմի եղէր, տուոք մը պատմեցավ: Մի-ն համեյս կարող է զայ երեք ծնուլ՝ մը, մ, մըն: Միշտ ետադաս է, և վերոհիշյալները պիրբային տարբերակներ են. այսպես օրինակ՝ ցար մընկավ, ծուկ մը պըստեցիմք և մըն տարբերակն օգտագործվում է անվանական սոսորգելյական

վերաբերի և համապայի մեջանութ, որ՝ տեսածնիս քարտեկ մըմ էր, շինածնիս պըստիկ պամ մըմ էր:

150. Ստացականությունց դրանորվում է առ, թ/թ հոդերի միջոցով, որ խելքու չի հասնիր կա՝ ուղիքըս իմչ է: Հոդեր կարող եմ ստանալ գոյականներից բացի նաև դերքայներն ու դերանունները, օրինակ բակիմըս խմինս մնան է, կըրածուս թթւվի կարուսինը: Պերովին ծննդը պամ մը տռումէր:

Հաճախ դերանվան և հոդի միջև հայտնվում է նաև իմ մասնիկը, որով ասես ստացականությունց կրկնակի է դառնում, որինակ բռնկիմըս հինգ ամսվան է, խմիմըս՝ իրեց: Ուսանք ստացական և համարում նաև ստուկան-մերական ըմն-ն, որ՝ Մայրամին ցածներէն պամ մըմ է շնակկրցանք: Տըրին կարորէ է, ախշըկան է նոշանմէր է:

151. Դրույի ընդունելու, որ գոյականները և վիխտանունները կարող են ստացական հոդ ստանաց և ուղիու, և հողովկած ծներում, իսկ ստացին զեմքով որոված կոշականները, ինչպես որ՝ Ախմիկոս, ու՞ր կիհաս կա, այլ դեմքերում չնմ որսերվում և միայն ս հոդով: Քիշնը աշկըս աշկիս շիկուավ, ճանըս ցամէր կա...

Ուրինմ ս, ո, թ, թ և հոդերը բազմաթիւն են և արտահայտում են որոշյալուրյուն, ստացականություն, դիմորչուրյուն, համեկասնես, եռը զուգորդում են դերանունների, կապական բառերի և կապերի հետ: Տուերնուս տեմց ծառ մը տցնկելու էլիմք, թի ամենուս և, փոլորիւ և շուր էնըր: Կըրամ, կըլօխը, վօրու՞ս փարայօքը նորէց:

ԱՇԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

152. Բողազյանի /Գամիրորի/ բարբառի ամենապրծածական ածականներից են՝ կանոնոր, կանոնու, կանոնէ, ծոռ, մավի, լաճիմէրոս, Շըմակ, քօթօյի, առէ, տեղին, դայֆետմզի, աղ, աղանա, պատպատիկ, մնճ, պաճուր, պրատիկ, խօշօր, կրնանիկ, բառը, նիրի, աներենը «նոր, ամուր, տոկուն», պօզ և այլն:

Հարաբերական ածականներ են կերտվում է, ինչպես օրինակ՝ հօշէ, քարէ, քեռէ, կրտսալէ, ծոմէն, խօսէն և այլն և ընդհանրապես ածականակերտի դերում են հանդիս զայխ՝ ի՞ նիրի, վիմրի, մավի, դայֆետմզի, քօթօյի և այլն, -ու՞ հօղոս, նորոս, ցափօս, կելչոս, Շնճօս, մազօս և այն, -ու՞ կրածոս, բորոս, հանոս և այն: Ամենապայն գործածուրյուն ունեն՝ կակ, -կէկ, -կուկ, -տճոկ, -պըսկ, -ուիկ, փոխառյաւ՝ -ըս, -քի ածանցներով կազմված ածականները: Ծախոր և մոռամալ, որ ժխտական երկու նախածանցները՝ ի- և ամ և

վերադրական կազմող ամենայ դերանվան հետ միասին որը հանդիս է գալիս, որպես ածականակերտ/ մեծ թվով ածականներ են կերտում:

153. Որակական ածականների քաղցատական աստիճանոց կազմում է բացառական խնդրով, ինչպես օրինակ՝

ա/ Ասի մարզումն սիրու է, ամեն քրօնեա է սրբադիկ է:

բ/ Ջրնց բարի օգնությամբ բացառական խնդրով կամ հայցականով, ինչպես որ Հարրունը քրնց ուխտեց տարեկ է: Սուրբիկը քրնց քրօնեա վայրուկ լու է:

գ/ Առանց խնդրի -կակ, -կեկ, -կոկ, -ձոկ վերջածանցների օգնությամբ, որոնք ցույց են տալիս համեմատվողի թիւ առավել լինուը, ինչպես որ լամեկ լեյն, մեղկակ սեղան, պաշումոկ բամի, աժամեկ սօխ, բառզեկ պէտմեզ, աղիկոկ օկետը, խօչորկեկ քարեր, ծամողուեկ հարսեր, կօլոմուկ ճոր և այլն:

դ/ Փոխառյալ տահահահահ/ բարի օգնությամբ՝ Զուկինը տահա խօչօր է, էնօքինը՝ տահա դըր է /առու/:

ե/ Նկարագրական նորանակով, որ լինում է փոխառյալ եփեյի /բակական/ բարի օգնությամբ, ինչպես՝ նիկյի շատ պան կիտիս եղեք է:

154. ա/ Որակական ածականի գերադրական աստիճանոց կազմում է ամեն դերանվան բացառականով, ինչպես օրինակ՝ Ասի ամենեն աղիկուկ է, Ամենեն ճօտը տալօյս տոմին էս իմ:

բ/ Կամ տաստեկական նախամամիկների օգնությամբ, որը շատ տարածված է հատկապես արևմտահայ բարբառներում, օրինակ՝ ափադեկ, կափ-կանաչ, կափ-կադճ, եփ-երկան, տեփ-տեղիմ, կաս-կասպոտ, կաս-կարմիր, կըս-կըլոր, տաս-տափակ, միս-միմակ, մեփ-մերմակ, բամբաց, չօմ-չօր, իփ-իզում, մեփ-մեղ, նօփ-նօր, մեփ-սել, փօմ-փօս, մումօ, լուփ-լուս, թփ-թթեկ, խօմ-խօր, խօփ-խօչօր, տամ-տարդակ, խօփ-խօնակ, եփ-եցեր և այլն:

զ/ Փոխառյալ էն /ը/ բարի օգնությամբ, որը համապատասխանում է մեր ամենա գերադրականի նշանակությանը, ինչպես օրինակ՝ կօխարիկիմ էն սրբադիկ տրդամ Նըրարն է, են խօչօր խըմծօրմ է կօրը օղի կա:

155. Ածականները հոլովում են փոխառում դառնալով և նմբարկվում են ի հոլովման, ինչպես օրինակ՝ աղիկուկը, սեռ, աղիկուկիմ, տրաղիկուկիմը, հայց, աղիկուկը, բաց, աղիկուկեն, գլուծ, աղիկուկօր:

ԹՎԱԿԱՆ ՄՆՈՒՆ

156. Միավոր թվականների արտասանությունը այսպիսին է՝ մէկ

երկուք, Արամ Երկու, Երկուա/, իրեկ, չօրս, հիմնաց, վեց, յօրը, ուրը, իճը, տասմանավորմերինը՝ տասը, ցրտամը, անուսն, քառսն, իծնումն ինուսն/ն, վածծոն, յեմից, սեցոն, տօխտան: Ինչպես տեսման նմը, բարբառ կորցրենկ է յորբանատոն, ուրբանատոն, իմնումն տասմանավորմերի հայերենի ամփանումները և փոխարյան օգտագործվում է բուրբարենի համապատասխան բառերը: Զարմանայիրեն միմյանցից անկախ գլուխ բողոք հայերենի բարբաններն եւ նոյն կերպ նու վարվել, ինչը միայն մեկ բացատրություն կարող է ունենալ՝ բուրբարեն փոխառություններն ավելի կարճ արտասանություն ունեն համեմատած հայերենի 70, 80, 90 տասմանավորների հետ:

157. Դասական բավականներ են կազմում հավանաբար գորականից վերցված՝ քորք և երօք ածանցներով, ինչպես օրինակ՝ Երկուոք, երեքոք, չորօք, հինգոք, վեցոք, յօրքոք, ութօքոք, ինըոք, տասմէոք և այլն: Որպես դասականներ են օգտագործվում նաև առջին, վերջին, յտարին բառերը այսպէս՝ Առջին երկաս չափ եր, ամեն վերջին՝ յտարին, կամուսկ կողմանի:

Ավելի շատ բարբառը դիմում է բուրբարենից փոխառյալ՝ ինչի ածանցին, որի օգնությամբ է կազմվում են դասականները, օրինակ՝ թիրմջիք, իրինջիք, իննինջիք և այլն:

158. Բաշխական բավականները կազմվում են մի քանի եղանակով.

ա/ բամակական բավականներից՝ կրկնությամբ, օրինակ՝ մէջ-մէկ, երկու-երկու, իրեկ-իրեկ, իննաց-իննաց, տաս-տաս և այլն: Հազվադեպ նոր գրի առել ցնոյիանոր հայերենի անշան ածանցով կազմված ծենը, որը այսուհետ նախադրել, որ թեև նախկինում նոյնի է, սակայն բուրբարենի ազդեցությամբ տնիդ է տվել նոր՝ փոխառյալ ածանցով կազմվող ծենին: Եվ այսպէս:

բ/ -անշան ածանցով կազմվող ծեները դարձել են տակավառիսպ մէկական, իրեքական, չօրուական և այլն:

գ/ Ինչպես նշվեց, տիրապեսող է դարձել փոխառյալ բուրբարենի՝ իշեր ածանցով կազմվող դասականների գործածությունը: Եշեր-ո կովում է հայերեն բացարձակ բավականների վերջից, օրինակ՝ իրեցիշեր, չօրուիշեր, իննինիշեր, տասիշեր և այլն: Պըստիյմերան իրեցիշեր ունեմոց տումի:

Ծանոթություն: Հաճախ ենք գրի առել ավագ սերնդի ներկայացուցիչներից կրկնակի դասական ածանցությով ծենը, այսինքն՝ բուրբարեն իշեր-ո ու հայերեն անշան-ը միաժամանակ գործածվելիս, օրինակ՝ Շօնուխմերան տառված ոմնոզմերքս իրեցիշերական էին: Սա ապացույց է այն փաստի, որ դեռևս լի մտացվել

հայերենի դաստակամ կազմող ածանցը, տակայն նորն է ամրապնդվել և նրա կողոքին ավանդականը դուրս մղելու միտումով:

Սանրուրյան 2: Ոճամբը հակված են այս բանին, որ ՀՀէր դաստականակերտ ածանցը բնավ է բուրքներն փոխառություն չեւ, այլ հայերեն շար բայի գուգակցումն է ի նախորդի հետ, այսինքն հիմնական պիտի ընկալել եինք ի շար, վեցինք՝ վեց ի շար և այլն /մասնականի, որ բարրատիս համար խորը չէ նաև ա-է հայումփոխությունը/: Սակայն դա բացառում է, որովհետև թշրիբերնի դաստակամ կերտող ածանց է ինչպես օրինակ՝ yesidser «յորական», ikiser «երկուական» և այլն. Ինեւնարար գուգակիապումը պատահական է, բացառում է իշեր-ի հայերական ծագումը:

159. Բարրատիս համար խորը չէ նաև ամճներական բվականների գործածույթունը, որը կազմվում է բազարծակ բվականների գործիական հոլովով, ինչպես երկուած խղմանուն կիհայինք կա, տնմերմին չօրաօր ինչգոր բրապատումէն տուն տարցու երկխամերը կամ:

160. Ի՞ւս նվազ, տակայն բարրառումն գործ են ածվում նաև շափական բվականները՝ գրականից փոխառյալ -/ա/նօց, -/ը/նօց ածանցներով կազմված, օրինակ՝ խարիսրնօց, տասնօց, իմզըմնկնօց, կիցօմօց և այլն:

161. Բնականարար բվականները հոլովովում են փոխանուն կիրառույթամբ՝ օր. Ապած, ասծուծուկըս, իմշէ՝ մէկինը տաս կէմիս կա, մէկինն է ծանրէն տամիս կա՝ հմբարկվելով ամենազոր ի հոլովմանը:

ԴԵՐԱՌՈՒՆ

162. Թվի կարգում բարրառումն ավանդական նեակին և հոգմակին է իշխողը անձնական դերանուններում, ինչպես օր. Ես-մէնք, տում-տուր, էմի-էնօմք, որը այլ դերանուններ դրսեւում են ածանցների միջոցով՝ օնք, -մէր, -չը, օրինակ՝ Եսի/ասի-էնօմք/նաօմք, աղվի-սպլօմք, իմլ-իմչէր, էնօրինը-էնօրինմէրը և այլն: Խոկ ուսանը էլ շեն կարող հոգմակի ցուցիներ ստանալ որպես անհոգմականներ, օր՝ ցուցականները, ժխտականները, հարաբերականները:

163. Դեմքի կարգում առկա է երեք՝ Ես-մէնք, տում-տուր, էմի/անի-էնօմք/նաօմք, ասի/Եսի-նաօմք/էնօմք, անտի/տակի-նաօմք/էնօմք, անի/էմի-նաօմք/էնօմք: Բնականարար հարցական-հարաբերական դերանունները դեմքի կարգից գուրկ են, տակայն որոշ դերանուններ այն արտահայտում են հոգերի օգնությամբ, ինչպես օրինակ՝ ամմենը, Վուլու, սորինը, էնքինը և այլն:

164. Հղումնամական կարգում առկա է երկու տիպի՝ ամփամական և դիցամփամական հոլովում, առաջինը՝ գյուղաճներին հասուն հոլովակերտներով, վերջինը՝ տարբարձատ դերանումներով։ Սակայն այստեղ որոշ վերապահություն կա. եթե զարարում այդ երևոյթը հետևողականորեն պահպանվում էր մինչև վերջ, ապա բարբառում բացառական և գործիական հոլովները տեղի են տվել և ընդունել են ամփամական վերօպավորությունները, օրինակ՝ եւ, տոմ, ամի-մեմ, տուց, ամօնը, սեռ. իմ, քոկ, ամօր-ծեր, մեր, անօնց, տր. իմմի, թեզի, ամօր-մեզի, ծեզի, անօնց, բաց. իզմի/իմմիմտե, թզմի/թեզմիմտե, ենօնցմ/ենօնցմտե և զոր, իզմօր, թզմօր, ենօնցօր-մեզմօր, ծեզմօր/նեզմօր, ենօնցնօր և այլն։

Սա բացատրվում է անվանական հոլովնամ ողբրուի ընդարձակման և հետևաբար հոլովման որոշ միաստեմի ժիօրինականացման միտումով, որը պարզեցնան զնացու զգացման արտահայտությունն է։

165. Բողազյամի /Գամիրի/ բարբառի դերանումների տեսակների են՝ անձնական, ցուցական, որոշյալ, անորոշ, հարցական-հարարերական, փոխադարձ, ժամանական։ Անձնական դերանումներն են՝ էս-մեմ, տոմ-տոր, էմի/ամի-էմօնը/անօնը, իզր-իրմը։

Ցուցական դերանումներն են՝ ասինչի, առինչի, ամինչի, սի/ս, տի/տոց, մի/մը, սրչի, տովի, նովի, սրուտ, տնատ/տէնտէ, սրունչ, արտէկ, սանի, տանի, նանի, ասանի, առանի, անանի, եսրին, եսրին, էնին, պատէնուկ, տրոտէնուկ, սըլլոյար, տրոցյար, նրբուար հրիխադյա զրբար զառով կազմված/ դերանումները որպես համարժեք մարզար, մառչար, անչար ճենիքն։

Շամերթյամ։ Ի դեպ սրտենուկ, տրոտենուկ, տէնտէնուկ տեղ մատմանցոյ ցուցականների տեղուկ եղու ծագում է պարս. զին «կողմ թէ, դի» բառից, որին կցվիլ է նաև ուկ բառաւերբոց։

Ունաճը գործ են ածում նաև փոխադյա բայ «ժամանակ», պահու բառով կազմված սղչարը, տղջարը, աղջարը, անջարը, պարարը ճենիք։

Ստոցական դերանումներ են՝ իմ, քոկ, ամօնը, իրմն, մեր, ծեր, անթօնց, իրմնց, որոնք գործ են ածվում ստոցալով տրական հոլովի - իմ վերջավորությունը համապատասխան հոդերի հետ միասին. հոդերը հաջորդում են՝ իմ մասնիկն, օրինակ՝ իմինը, քուինը, անթօնիքը, իրմինը, մզինը, ծերինը, անթօնցինը, իրմնցինը։ Չատ է գործածական նաև ստոցականի նշանակությամբ ընկալվող իզրից /իմբն-իր/ դիրանունց, որը նշված իմ-միջամասնիկից զերծ է։

Ստոցականները գործ են ածվում նաև հոգնակի բլուզ, որով ասեն

հոգմակի ստացականները դրսնորում են կրկնակի հոգմակիություն, որինակ՝ իմիմերը, քուկիմերը, ա/էնօրիմերը, իրտիմերը, ժրիմերը, ծրիմերը, ա/էնօնցիմերը, իրտնցիմերը և նույնակ իմրեմերը:

Պոլիսադար դերանուններն են՝ իրարիրարու, մեկըզմեկու:

Հարաբերական-հարցական դերանուններն են՝ օվկու, ինչ, իմշ, օրի, օրէ, վում, վորիոր, յօր, յերխ/յեփ, օր, իմսոր, քամի հեղ, ուսկո, ի, իշշար, վօր մը և այս:

Որոշյալ դերանուններն են՝ ամմենը, ամմեն մեկը, ակրումը/բնիքնումը, գրականից փոխառյալ փոլորը: Ամմեն մեկը դերանվանը որպես համարժեք գործ է ածվում ավելի շատ փոխառյալ ելլորէ-ը:

Անորոշ դերանուններն են՝ մեկը/մյու, մը, և, ան, որիշը, ֆուանը, մէկայը, մոյս Ի/:

Ժխուական դերանուններն են՝ հէջ մեկը, հէջ պամ, վօշմէկու:

166. Նայելով դերանունների հոդվածն հարացույցին՝ նկատում ենք հասուկանշական հետևյալ իրողորյումը. դերանունների մեծ մասը ենրարկվում է անվանական հոդվածան կամուններին և հոդվայում ի կամ ու հոդվամաք. իսկ մնացյալը՝ դերանվանական: Ըստ որում դերանվանական հոդվածան պատկանողները բացառական, գործիական հոդվաներում ենրարկվում են անվանական հոդվածան կամուններին: Դերանուններից մի քանիսը չունեն գործիական մեերը և կամ գործ են անվում -ով վերջավորությամբ. որը նորաձեւություն է -օր տրայիցիականի նկատմամբ: Վօվ-ը և Վօր-ը բերված ճեերում նոյնանում են և գործիականի ճեերից զուրկ են:

ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎԱՐԻ, ՀԱՐԱՑՈՒՅՈԾ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ Եզակի բյալ

Ուրբ.	Էս	Սոմն	ա/էնի	իմքը
Սնո.	իմ	քուկ	ա/էնօր	իրին
Տր.	իմծի	թզի	ա/էնօր	իրին
Հայց.	իմծի	թզի	ա/էնօր	իրին
Բաց.	իզմէ	թզզէ	ա/էնօրմէն	իրէնմէ /Ռ/
	իմծիմէն	թզզմէն		
Գործ.	իզմօր	թզզօր	ա/էնօրմօր	իրէնմօր
	իմծիմօր			

Հոգմակի թիվ

Ուղղ.	մեր	սուր	ա/լեօնը	իրտք
Սին.	մեր	ներ	ա/եսոնց	իրտնց
Տր.	մերի	ռեվի	ա/եսոնց	իրտնց
Հայց.	մերի	ռեվի	ա/եսոնց	իրտնց
Բաց.	մեզմ /ն/	ռեվմ /ն/	ա/եսոնցմբն	իրտնցմ /ն/
	մեզիմն	ռեվիմն	ա/եսոնցմբն	իրտնցմբն
Գործ.	մեզմօք	ռեվմօք	ա/եսոնցմօք	իրտնցմօք

ՑՈՒՅԱԿԱՐՆ ԱԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ Եզակի թիվ

Ուղղ.	աւսի	ա/ւսի	ա/էնի
Սին.	ա/եսօք	ա/եսօք	ա/էնօք
Տր.	ա/եսօք	ա/եսօք	ա/էնօք
Հայց.	ա/սի/ա/էսօք	ա/ւսի /ա/ւսօք	ա/էնի /ա/էնօք
Բաց.	ա/սօրմն	ա/էսօրմն	ա/էնօրմն
Գործ.	ա/էսօրմօք	ա/էսօրմօք	ա/էնօրմօք
Ուղղ.	սի	սի	նի
Սին.	սրվօք	տրվօք	նրվօք
Տր.	սրվօք	տրվօք	նրվօք
	սի	տի	նի
Հայց.	սրվօք	տրվօք	նրվօք
Բաց.	սրվօրմն	տրվօրմն	նրվօրմն
Գործ.	սրվօրմօք	տրվօրմօք	նրվօրմօք

Հոգմակի թիվ

Ուղղ.	ա/եսօնը	ա/ւսօնք	ա/էնօնք
Սին.	ա/եսօնց	ա/ւսօնց	ա/էնօնց
Տր.	ա/եսօնց	ա/ւսօնց	ա/էնօնց
Հայց.	ա/եսօնը /ա/ւսօնց	էսօնը /ա/ւսօնց	ա/էնօնց /ա/էնօնց
Բաց.	ա/եսօնցմն	ա/ւսօնցմն	ա/էնօնցմն
Գործ.	ա/եսօնցմօք	ա/ւսօնցմօք	ա/էնօնցմօք

ՀԱՐՑԱԿԱՆ ԴԵՐՄԱՌԻՆՆԵՐ

Եզակի թիվ

Ուղր.	Վօրը/օլ	ինչ/ը/	Վօրէրը	ինչէր/ը/
Սեռ.	Վօրուն	ինչէն	Վօրէրուն	ինչէրուն
Տր.	Վօրուն	ինչէն	Վօրէրուն	ինչէրուն
Հայց.	Վօր/օլ	ինչ/ը/	Վօրէրը	ինչէր/ը/
Բաց.	Վօրունմէն	ինչէն	Վօրէրէն	ինչէրէն
Գործ.	Վօրօվ	ինչօր	Վօրէրօվ	ինչէրօվ
	ինչօվ			ինչէրօվ

Հոգմակի թիվ

ԱՍԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐՄԱՌԻՆՆԵՐ				
Եզակի թիվ				
Ուղր.	իմըս,իմինըս	բուկըտ, բուկինըտ	ա/էնօրդ, ա/էնօրին	
Սեռ.	իմիս, իմինիս	բուկիտ, բուկինիտ	ա/էնօրին, ա/էնօրինի	
Տր.	իմիս, իմինիս	բուկիտ, բուկինիտ	ա/էնօրին, ա/էնօրինի	
Հայց.	իմըս,իմինըս	բուկըտ, բուկինըտ	ա/էնօրդ, ա/էնօրինը	
Բաց.	իմէս,իմինէս	բուկէտ, բուկինէտ	ա/էնօրէն, ա/էնօրինէն	
Գործ.	իմօրըս,իմինօրըս	բուկօրըտ, բուկինօրըտ	ա/էնօրօգ, ա/էնօրինօգ	

Հոգմակի թիվ

Ուղր.	իմիննէրըս	բուկիննէրըտ	ա/էնօրիննէրդ
Սեռ.	իմիննէրուս	բուկիննէրուտ	ա/էնօրիննէրուն
Տր.	իմիննէրուս	բուկիննէրուտ	ա/էնօրիննէրուն
Հայց.	իմիննէրըս	բուկիննէրըտ	ա/էնօրիննէրդ
Բաց.	իմիննէրէս	բուկիննէրէտ	ա/էնօրիննէրէն
Գործ.	իմիննէրօս	բուկիննէրօտ	ա/էնօրիննէրօդ

Հոգմակի թիվ

Ուղր.	մէրը, մէրինը	ծէրը, ծէրինը	ա/էնօրդ,	ա/էնօրինը
Սեռ.	մէրին, մէրինին	ծէրին, ծէրինին	ա/էնօրին,	ա/էնօրինին
Տր.	մէրին, մէրինին	ծէրին, ծէրինին	ա/էնօրին,	ա/էնօրինին
Հայց.	մէրը, մէրինը	ծէրը, ծէրինը	ա/էնօրդ,	ա/էնօրինը
Բաց.	մէրէն, մէրինէն	ծէրէն, ծէրինէն	ա/էնօրէն,	ա/էնօրինէն

Գործ մերօք, մերինօք ծերօք, ծերինօք աւեօրօք, աէնօրինօք

Երկնակի եղանակի

Ուղ.	մերինները,	մերիններինց ծերինները,	ծերիններինց
Սփ.	մերիններուն,	մերիններինին ծերիններուն,	ծերիններինին
Տր.	մերիններուն,	մերիններինին ծերիններուն,	ծերիններինին
Հայց.	մերինները,	մերիններինց ծերինները,	ծերիններինց
Բաց.	մերիններւն,	մերիններինւն ծերիններինւն,	ծերիններիններւն
Գործ.	մերիններօք,	մերիններինօք ծերիններօք,	ծերիններիններօք

Ուղ.	աէնօնցինները,	աէնօնցիններինց իրէնցինները	
Սփ.	աէնօնցիններուն,	աէնօնցիններինին իրէնցիններուն	
Տր.	աէնօնցիններուն,	աէնօնցիններինին իրէնցիններուն	
Հայց.	աէնօնցինները,	աէնօնցիններինց իրէնցինները	
Բաց.	աէնօնցիններւն,	աէնօնցիններինւն իրէնցիններւն	
Գործ.	աէնօնցիններօք,	աէնօնցիններինօք իրէնցիններօք	

ՈՐՈՉԵԱԼ ԴԵՐՄԱՌԻՆՆԵՐ

Ուղ.	ամմէն /ը/	փօլօր /ը/	ամմէն մէկը	հէրպէչ /ը/
Սփ.	ամմէնուն	փօլօրին	ամմէն մէկին	հէրպէշին
Տր.	ամմէնուն	փօլօրին	ամմէն մէկին	հէրպէշին
Հայց.	ամմէն /ը/	փօլօր /ը/	ամմէն մէկը	հէրպէչ /ը/
Բաց.	ամմէնէն	փօլօրէն	ամմէն մէկէն	հէրպէշէն
Գործ.	ամմէնօք	փօլօրօք	ամմէն մէկօք	հէրպէշօք

ՄՆՈՐՈՅ ԴԵՐՄԱՌԻՆՆԵՐ

Ուղ.	որիշ /ը/	մէկալ /ը/	ֆըլամ /ը/	մուս /ը/	մէկը
Սփ.	որիշին	մէկալին	ֆըլամին	մուսին	մէկուն
Տր.	որիշին	մէկալին	ֆըլամին	մուսին	մէկուն
Հայց.	որիշ /ը/	մէկալ /ը/	ֆըլամ /ը/	մուս /ը/	մէկը
Բաց.	որիշէն	մէկալէն	ֆըլամէն	մուսէն	մէկունմէն/մէկէն
Գործ.	որիշօք	մէկալօք	ֆըլամօք	մուսօք	մէկօք

ՓՈԽԱԿԱՐՉ ԴԵՐՄԱՌԻՆՆԵՐ

Ուղ.	իբար	մէկրզմէկը
------	------	-----------

Ալո.	իրարու	մեկը մէկուս
Տր.	իրարու	մեկը մէկուս
Հայց.	իրար	մէկը մէկուս
Բագ.	իրարմէն, իրարէն	մէկը մէկիամէն, մէկը մէկէն
Գործ.	իրարմօք	մնկը մէկօք

ԺՆՏԱԿԱՐ ԴԵՐՄԱՈՒՆԱՆԵՐ

Ուղղ.	հէշ մէկը	վօշմէկը
Սեռ.	հէշ մէկուն	վօշմէկուն
Տր.	հէշ մէկուն	վօշմէկուն
Հայց.	հէշ մէկը	վօշմէկը
Բագ.	հէշ մէկունմէն	վօշմէկուն
Գործ.	հէշ մէկօք	վօշմէկօք

Ծամորություն: Հարցական դնբանուններից իմյուն սեռական-տրականում ունենում է իմչէ ճռ, որինակ՝ «իմչ» չեն իրաւ կա մեզի, մենք ուսուիք: -ուրբ կիհաճ կա, հաց կացած էի, հումսա է ուրբ պար պէրիք: Տոն ինչէ՝ չեն իրաւ կա մեզի...: Ինչանս տնանում ենք իմչ-ն տրական հոյովով է գործածվում և նախատակի պարագայի դերով է հանդիս գալիս:

ԲԱՑ

167. Բայերի գործածությունը ընդհանուր հայերենի նման է, այսինքն առկա է և համադրությունը, և հարադրությունը:

Հարադրությունները լինում են զուտ բայական՝ երկու բայերից, որոնց խոնարհելիս երկուսն էլ բերվում են, ինչպես օրինակ՝ բաղնի եղան, առնի փախմէն, շիմն պարծնի, փօրի համեն, ամէկ հօրքի, պարմի ծծել, ուսէկ կրցտանալ և այլն, կրոօնիմ կեզան, կամնի կրիսախմին, կրյիմի կրպարժմին, կրիօրիմ կրիսամին, կավիլ կրիօրիմ, կրստումի կրծեծիմ, կրստիմ կրկցտանամ և այլն:

Խոկ աճվանական-բայական հարադրություններից խոնարհվում է երկուորդ բայական մասը, ինչպես ներս էնէ, տուրս համեն, քող տուր, մեր պէրէն, լոր տուր, սիրս խամեն, միկ էնէ և այլն, մերս կէմին, տուրս կրիսախմին, քող կրտան, մեր կրպէրիմ, լոր կրտան, սիրս կրիսանտ, միկ կէմին և այլն:

168. Ածանցավոր և ոչ ածանցավոր բայերը տեղափորվում են երեք

խմբելում՝ հիմքակազմ՝ կնքապամիշ, սեռամիշ:

Հիմքակազմ ածանցները են հա՛մ, թ՛թ, ի՛մ, չ: Այսինքն պրարարյան ամ, եմ, ո, չ ածանցավորներից անփափոխ են մնացեք և ուղղողները, իսկ մյուս ածանցների ճայնավորները վեր են ածվել թ-ի կամ թմկել են: Թագառուրյուն կարենի է համարել առմուշ-առմուշ բայր՝ Նշնը օրինակներով՝ պատամել-պարբել, վախենալ-վախնալ, հասկանալ-հասկընալ, տեսամել-տեսնալ, գտամել-կրտնալ և այլն:

Այս ածանցները բավետան կենսունակ են, ինչի ապացույցն է ամգամ փոխառյալ բառերից բայրել կերտելու բարբառի սպառությունը, օրինակ՝ ճահեղնալ, իշտիյարնալ, ախմախնալ, գենգիննալ և այլն:

Գրաբարյան չ ածանցը իր տեղը պիշել է թ-ին, ինչպես օր՝ կոչել-կըպնալ, փախչել-փախնալ, դիպել-դրդնալ հողմնալ/, թօխել-թօխնալ: Երկրուսում ոչ յանցիւ-հարչել, խորչել-խորչել խոռոչնի/ դնուս չի ազարտվել թ-ի հարդարնակը: Իսկ մի շարք բայերում չի պահարանվում նաև թ-օ, օրինակ՝ սառչել-սառել, ուշել-ուժել, կօշել-կօրիլ թթերն առև խրաշել-խրստիլ/:

Երկու բայերում չ-ն վեր է ածվում թ-ի գիտակցվելով թերևս որպես արմատական հիշյում և ոչ ածանց, դրանք են՝ ճամաշել-ճաշնալ, ամաշել-ամօշնալ:

Ծանոթություն: Այս իրողուրյունը նաևուկ է ընդհանրապես արևմտյան խմբակցության շատ բարբառների համար և ճյուղի:

169. Կերպամիշ բազմապատկան ածանցների կարելի է օշնի հետևյալները, որոնց մի նաև զուգորդվում է կրավորակամի և այլ ածանցների հետ, այսպես առ, օտ, ու, վըս, առկ, կըս, մըս, վըս, ըրուկ, կ, ըս, ըմ և այլն: Այսպես շըմբըսկել, թերւոսկել, պըմբոսկա, դըմբոսայ, ծեզվոսկել, բըրակուլ, նարբոսուլ, ճամեցոսկել, քաշեցոսկել, կրտեցոսկել, շարշըսկել, տըռուկ, քրիցոսկել և այլն:

170. Ներգործականներից կրավորական է կերտում վ-օ, օրինակ՝ քերէլ-քերէլ, մեռէլ-մեռէլ, համէլ-համէլ, կըսմալ-կըսմոլին, խօսէլ-խօսէլ և այլն:

Ե, Յ լուրուրյան և Յ ածանց ոմեցող ներգործականներից ներկայի հիմքին է դրվում վ / ֆ-օ, օրինակ՝ խըմէլ-խըմէլ, տէսմէլ-տէսմէլին, ոտուկ-ոտուկ, լաւէ-լաւէլ, խօսէլ-խօսէլ և այլն, իսկ մյուսներից անցյալի հիմքի վրա, օրինակ՝ աղալ-աղաալի, հասկանալ-հասկանիլ, կարբալ-կարբալիլ և այլն: Անլուադարձուրյունը և փոխադարձուրյունը վֆ-օ չեղորի է վերանում, օրինակ՝ հօրը արցուկէր է, ծարէրը լւանէր են ները:

171. Պատճառական կերպի դրսորման ժամանակ պրարարյան ոյցամ-ուցան ածանցը դառնում է ծռ, ինչպես օր՝ հասոցամել-հասծումէլ,

աշխատեցոցամել-աշխատծումն, փախոցամել-փախծումն, լսեցոցամել-լսծումն, վախեցոցամել-վախծումն և այլն: Որպես կանոն բոլոր պատճառաւականները կազմվում են անցյալի հիմքից՝ յիշեցոցամել-հիշծումն, կլիեցոցամել-կրղեցումն և այլն: Կամ մի քանի քայլառորդութեա, հնակես օր՝ լացացոցամել-լացծումն, կերպոցամել-կերպումն և այլն:

Պատճեռականի խնամք է դրսուրվում նաև տալ բայց հարադրությանը պերկ տալ, լսել տալ, սիրել տալ, ըսել տալ, կըսել տալ, խըսել տալ, եմել տալ և այլն: Այս ձևով պատճեռականներ են կերտվում անգամ հարադրավորմներից քարկ եմել տալ, զապտ եմել տալ, մաքր եմել տալ և այլն:

172. Սեղի կարգում բարբառը աշխատում է գրաբայլան շինամակարգված վիճակից դուրս գալ, սակայն չունենալով դեռևս հստակ անգատում, այսինքն դեռևս իր սեփական միջոցը համապարփակություն չի հասցը: Այսպիս օրինակ՝ կրավորականի սեղի համար համեն է թերում Վ-Ը. սակայն ոչ լիք բայցրի համար: Օրինակ լուսել-լուսվի, կորել-կորվի, կարբալ-կարբալիլ և այլ գրաբարը դա կատարում էր կրավորածն, ներգործածն վեցավորություններից հակադրությամբ ստեղծելով սեռնրի հակադրություն: Նման միջոց է բարբառն ունի:

մարդկի, մարդկյան, մարդկանց
մարդկանց, մարդկանք, մարդկանքի

Ներզործական սերի անորոշում է լոռրդության բայերը, ընդունելով
ի-ն, վեր նու աճվում ի լոռրության. օրինակ՝ տուել-տուիլ, խուց-
խումիլ, սիրել-սիրմիլ և այլն, որով կրավորական սերի համար նրանք
անս կրկնակի ցուցիչներով են ներկայանում: Դա հատկապես
զարունակ է դրամատիկ անցյալ կատարյալում,

օրինակ՝ սիրվեցա, սիրվեցար, սիրվեցավ
սիրվեցանք, սիրվեցար, սիրվեցան և այլն:

Եթե ի մի բերնը ասվածը, ապա այսպիսի տեսք կունենա կրամփռական և ներգործական սետերի հակառակությունը.

ա/կ ածանցի օգնությամբ ողբ-օպերատոր
բ/է և ի լորդությի փոխանցմամբ ողբ-օպերատոր

ე/ მარტინ სამებავაძე - ქართველი მწერალი, მსახიობი, მუსიკოსი, მსახის და სიმღერის შემსრულებელი.

Ե/ Առյանիմ ավելացրած կ կրապորակամը օլլեցի-օլլուկա:

173. Ավելի դժվար է ներգործականների և շեղործների ինչպիս նաև կրավորականների և շեղործների հակադրության որակորումը ՎՓ ածանցմների առկայության և բացակայության այսինքն ածանց ընդունելու և շրմումներու համականիշով որոշելը: Օրինակ՝ Աս արձելին տարբ շեղործները ենքին ենոց ճամփա շեղործները: Ենքին շավանօքը եօք մշշընիր և այլն: Նծվար է լինելու կրավորակերպ շեղործների, անդրադարձների, փոխադարձների ներգործականների հետ հակադրությունը ճեարանական մակարդակում ճեարանական ցողիների շեղության պատճառով:

ԲԱՑԵՐԻ ՀԻՄՆ

174. Բայերի կազմության համար որպես իիմք և՛ ծառայում ներկայի անորոշի և անցյալի ձևերը:

Ներկայի իիմքը նաև անորոշի իիմքն է՝ առանց վերքավորության: Այսպիս և՛ ծեսավորվում:

Բոլոր բայերի դրամականի ձևերը, ներկայի, ապատմի, անկատար և հարկադրականի ձևերը, արգելական իրամայականի ձևերը, ինչպիս նաև դերքայներից հետեւյալները՝ անորոշ, ներկայականը անմասնց է, ի լուրջության և Շ աճանցավորները, պատճառականները, է, ի լուրջության հարակատարը, վաղակատարը և ժիւռնամ դերքայր:

175. Անցյալի իիմքով և՛ կազմվում մնացյալ բոլոր ձևերը անկախ ցոյական և ոչ ցոյական իիմքերից: Ի դեպ մի շարք բայեր, փոխական իրենց լուրջությունները, վերածվու և՛ ա-ի՝ պահպաններով նաև ոչ ցոյական իիմքը, օրինակ՝ տեսանել-տէսմալ-տէս, մտանել-մրցնալ-մըս, գուանել-կըստալ-կըս, իջանել-իջնալ-իջ: Արանց և՛ միամում նաև ո՛ լուրջության բայերից՝ առնուլ-առնուլ-տառ, բրնուլ-բուրնալ-բռնդրուլ, կիմուլ-կիմւ-կիմ բայերը: Խսկ բողով-բօղուցի-բօղուց մնում է որպես ցոյական:

Անցյալի ցոյականները ստեղծվում են անորոշի լ-ը ց-ով փոխարի-մելով, որ՝ խաղալ-խաղաց, խաղալ-խաղաց, քայնել-քայնեց, զազել-զազեց և այլն:

Է և ի լուրջություններով բայերից մի բանիսը, որ գրաբարում ածանցավոր էին, համեն են բերում անկանոնություններ՝ մերք ցոյական, մերք ոչ ցոյական իիմքերով ներկայացնայով, օրինակ՝ սկսանել-բակոս, օծանել-օծեց, սպանանել-ըսպանեց, զարկանել-զարկավ և այլն:

Ա լուրջության ածանցավոր բայերի իիմք է ստեղծվում մ/ց

հերթակայուրյամբ՝ ծովնալ-ծովումէ, կօղմալ-կօխսումէ, մէջմալ-մէջումէ, տառնալ-տառումն, լլալ-լլցումն, վախնալ-վախծումն և այլն:

Անցյալի հիմքից նն կազմվում նաև բոլոր բայերի անցյալ կատարյալը, օր՝ Ացստեղուցի, հարցուցի, փախցուցի, տեսուցի, համեցի, բափեցի, կորեցի, շարեցի, կարեցի, բօդուցի, շիմեցի և այլն:

Բայն հրամայականի հոգնակին, հիշակն նաև աճամացավորներից պատճառականների օք հրամայականը, որի ժամանակ հերթակայում նն անցյալի հիմքի ց-ն և ց-ն, օր՝ խցնուացեր, լլուցեր, խուեցեր, մուտցեր, հարցուցեր, բօդեցեր և այլն:

Եզ հրամայականը պատճառականի լինում է՝ եղբամցոր, խցնուացոր, հարմարցոր, խցնցոր, հարցոր, փախցոր, տարցոր, խօրցոր և այլն:

ԱՆԴԵՄ ԶԵՎԵՐ / ՀԵՐԹԱՎԱՆԵՐ /

176. Բարբառումն բայերի անդեմ ձևերը դրսնորվում նն հետեւյալ դերայնների ձևով:

Անորոշ - կըրու, կարրալ, խազմէլ, խառնէլ, մօտնալ, ծըռվէլ

Ապառնի¹ - կըրէլու, կարրալու, խազմէլու, խառնէլու, մօտնալու, ծըռվէլու

Աւդակատար - կըրէլը, կարրար, խազմէլը, խառնէլը, մօտնար, ծըռվէլը

Հարսակատար - կըրած, կարրացած, խածած, խառնած, մօտցած, ծըռված

Ենրակայական - կըրօղ, կարրացօղ, խածնօղ, խառնօղ, մօտցօղ, ծըռվօղ

Ժխտականի - կըրէր, կարրար, խազմէր, խառնէր, մօտցընէր, ծըռէր

Շնրացակցական - կըրէլն, կարրալէն, խազմէլն, խառնէլն, մօտնէլն, ծըռվէլն, ծըռէլն բացակայում է անկատար դերբայը:

177. Գրաբարյան չըրս լուրդուրյանների դիմաց բարբառիս անորոշը հանդիս է թերում ա և Ե-ի՝ նրանցը: Ի դեպ ամորուշում է լուրդուրյան բայերը հակվում նն դեպի ի լուրդուրյումը և երթեն բվում է, որ լուրդուրյանները ոչ թե երեքն նն, այլ՝ երկուսը: Այսպիս զարկամեղ-զարկի, հասանեղ-հասնի, սառչեղ-սառի, ոռչեղ-օռի, կորչեղ-կօրի և այլն:

Ըստ սեռային պատկանելիուրյան շեղորներց հանդիս նն գալիս ի և

¹ Ապառնի տեղմէնի փոխարեն հավասարապես գոր ենք առու նաև ապառնապը

ա. իսկ ներպարծակամները՝ է լծորդուրյամբ:

Եթե պրարարյան ածանցավոր ծննդը վեր և՛ ան աճվել պարզների, ապա հակառակ սցոցեսն է խորը չէ բարքատին. և գրարարյան պարզերի դիմաց գոլում նոր ածանցավոր ծներ քննել-քննանալ, կարուտել-կարուտնալ, զիտել-կիտեմալ և այլն:

178. Անորոշ ղեցրայց, որպես կանոն. նղամակային ծննդի կազմուրյանը չի մասնակցում: Չարակայուտական մակարդակնում այն գոյականարար հանդիս է գալիք այն բոլոր պաշտոններով, ինչ գոյականը: Հղումայում է ու հղումանը, որի ընթացքում ի լծորդուրյան բայերը թիր հղումներում դրանում են որպես է լծորդուրյան բայեր, օրինակ՝ Խասմիլը, սեռ. Խասմիլը, տր. Խասմիլը, Խայց. Խասմիլը, բաց. Խասմիլեն, գործ. Խասմիլը:

Խնդրակա - խօսելը ոյայ է:

Պատոճառի պարագան - կողմքացան խնդրեցավ: Միկայլը սի ախճիկը տամին է: /ասորողինական վերադիր/:

Ժամանակի պարագան - Շնորք ճրք տամիլում պէս դուրունեց հանեց:

Չի պարագա - Շնորքեց գործ չի լցոցննար:

Նպառուակի պարագան - Խնդրը տուփակ կարրաւուն:

Ինչպես Բողապալամի /Գամիրը/: այնպիս էլ հարևան Կեսարիայի և մի շարք այլ բարրատներում, անորոշ սեռական-սրբականում տառանում է կրկնակի հղումիներ՝ ուն. որ գրարարյան ոյ-ն է, պահպանվում է և իրենից հետո ընդունում է նաև ի հորովից, որով պատկերը ամրողանում է, այսպիս սեռ. մըմարյի, պատմելոյի, հասցընկըյի և այլի:

179. Հարակառար ղեցրայ: «Արքավորուրյունն է ամ-ը: Հարակառար ղեցրայց մասնակցուուն է նեանակային ծննդի հարակառար և անցյալի հարակառար ժամանակների կազմմանը, օրինակ՝ Օկելըրս թղթած ևն: Միրուս կուոցքած էր, ամենա ճահէլին ըսածը զղբւէցի: Չարակայուտական մակարդակնու դրոշիկի ղերունն է, օր. պատված ծաղիկ, կօյրած ամած, միւսկած օվկանան, եկիված խօսկ, կերպած հաց, նիած բակ և այլն: Հարակառար ղեցրայց հղումվում է ի հղումանը և գոյականի բոլոր պաշտոններում է ներկայանում: Օր. Հային քաշածը օ՞վ բաշէց (Ծմողիր): Սօրիածը թէկ մօսցած է խնդիր և բառադրյալ ստորոգյալ: Մամնին կոտու մըշամածիմ հաստուցման ան. խնդիր: Ըղիարած տուն էկած /մեխ պարագան/: Հազորածը կառն կերրա /ուղիղ խնդիր/:

¹Տե՛ս. Ա. Շարույան. Կռամքին բարբար. Երևան 1981, էջ 69:

Փոխանուն կիրառությամբ ստանում է հոդ, հոգմակերտներ և ի հ/ներքակերտը, ինչպես Կիլոցածնին իրենց ուզա, տեսածնութմն ուզին կա: Հայքածներին մէկը տուր և այն:

180. Նմբակայակամ դերքայը ճնավորում է -ո՛ վերջավորությամբ՝ և խոնարհման բայերի ներկայի և ա խոնարհման բայերի անցյալի հիմքի վրա որմեռով, օրինակ՝ լրատ, պերո, կողո, տեսնու, ուզու, սօրվող և կարրջու, մըմացու, հասկրցու, կրնացու, եսվատացու, խաղացու և այն:

Ենթակայակամ դերքայը նույնպես գոյականական գործածություն ունի և նմբակայվում է ի հոլովման, նաև փոխանուն գործածությամբ դեմքում: Օրինակ՝ Շուտ կարքիվողը կոշահէ նմբակա: Ապրցուին շափու կիտացողը տումին եփող-քափուն է նմբակա և ստորագեխական վերադիր: Ռուտուինմէն շնէ հարցումներ վաստիգուինմէն կշհարցումին հերարձրության խնդիր: ՄԼնօր կիտէ օվ և ցավը քաշողը ուսիդ խնդիր: Աված ցավը տանօյին տուփակ մատուցման անուղղակի խնդիր: Ռուտուինց ռուտուն փայ կըլլա նմբակա և հանգման անողղակի խնդիր: Վաստիգումերինը վաստիգումերուն մընար նէ, տահա ի՞շ կուգեյիր ասծուծումն նմբակա և նպատակի պարագա/ և այն:

Չարակիուսակամ մակարդակում նրա իրացումներին կարծի է ավելացնել նաև որոշիչի դերը, որը թերևս ավելի լայն տարածում ունի՝ ՈՒրու երէսային հալալ և որոշիչ, կըտ-մըտնօր տրրացիյէրուն է հաշն կա շումնենիս որոշիչ: Փոխանուն կիրառության դեմքում ստանում է հոդ վերցողմիս շատօնէր է, ամմա ցատընիս շերինար կա:

181. Վաղակատար դերքայը, ինչպես օչիվէ է, ունի չ-ը վերջավորություն, որը գրաբարյամ եղալ-կ վերքավորության զարգացումն է՝ ել-եր-լ-ը հնչունափոխությամբ: Վաղակատարը մասնակցում է սահմանականի վաղակատար և անցյալ վաղակատար ժամանակների կազմությամբ, օրինակ՝ ԱՇԽելք և Եղեր: Մարօցու տունը կընացէր են նէ հացէլու կացէր և: Պերէր և նէ, կըտիր, շնւ պերէր նէ, վուրիէ՛ պըտ կըտնաս:

182. Ապառնի դերայ: Ապառնի կամ ապակատար դերքայը ունենում է -ո՛ վերջավորությունը՝ անորոշի -ե, -ալ-ին ավելացրած: Այն նմբարդվում է գրաբարյամ սեռական հոլովի -ոյ վերջավորությունից, որը ընդհանուր հայերնենում վեր է ածվում -ու-ի: Ապակատարը մասնակցում է միայն եղանակային ձևերի, այսիմբն սահմանական եղանակի ապակատար և անցյալի ապակատար ժամանակների ձևավորմանը: Օրինակ՝ ըսկու է, պէտիկ էյի, տամէլու էմբ:

183. Ինչպես նախորդ՝ ապառնի դերքայը, այնպես է ըմբացակցա-

կամը. կազմվում է անորոշից, բայց այս անգամ բայցառական նորութիւնը: Ուրեմն դերացակցական դերքայն ունի - և վերջավորությունը, սակայն բուն գործիականից տարրերվում է իր արտահայտված հիմնական գործողությանը զուգահետ կամ ողնուցող գործողություն ցույց տալու հատկանիշով: Այսպես օր՝ 'Ծովին ծեծէն ավի կրտսարվի': Մասնին ցորենը ծեծէն մոլու եղա: Կարրավէն աչկէրս հօրնւցան:

184. **Ժխտման դերքայ:** Ժխտման դերքայը իր ձևով նման է վաղակատարին, բայսի որ երկուսն էլ վերջավորվում են - եր-ով: Սակայն ծագումմարանորեն այդ երկու - եր - երը տարրեր ակումբներից են գալիս և նույնը չեն: Այսպես օր՝ 'Վաղակատարի - եր - ո հանգում է գրարարյան - եր - եր բնաշրջությամբ, իսկ ժխտման դերքայի - եր - ո նույնանում է գրարարյամ արգելական հրամայականի եզակի բայի վնրջավորության հետ, այսպես' մի սպամաներ, մի հարկաներ, մի հասաներ, մի հատաներ և այլն: Ինչպես նախորդ դերքայները սա նույնպես եղակեսուում համգում է անորոշին, որի լր հերթագույրութիւնը է ունենում ենք՝ ուստի-ուստի / մի ուստի /, ապանել-եսամիլ / մի հազմիր /, աղալ-աղար հնազար /, խաղալ-խաղար / մը խաղար /, փախչել- փախմիլ / մը փախմիլ / և այլն: ուրային ծակարտակում երկու դերքայների շփորությունը վերանում է, թեև է լուրուզ պարզ բայերի վաղակատար և ժխտման դերքայների համանունություն է գոյանում: Այսպես՝ Լորին նորը հօրը խըմէք է հաղակատար /, Լորին նորը մը խըմէք / արգելական հրամ. եզ թ /: Ծղճական եղանակի եզակի նորորդ դեմքի ապանելին նույնպես նմանվում է սրանց, օրինակ՝ սըսոնէյի, պըսոնէյի, պըսոնէյի, խըմէյի, խըմէյի, խըմէք:

185. Հավամարար բարքառի հնից կամ հարևաններից ժառանգած մեկ այլ դերքայի մասին ևս պիտի խոսվի, որը սահմանափակ կիրառություն ունի և արտահայտում է հարակատար դերքայի նշանակություն, օրինակ՝ ճակատակիրուս ճակտիս կըսում է: Պէրաճնիս ծովուկ սինծ է եղէր: Հարսկնիս պատուկ ախճիկ է: Անցուկ մոցուկ կըլլա և այլն: Հիմնականում այս դերքայը հանդս է գալիս որոշի դերում և կազմվում է - ովկ վերջավորությամբ:

186. Դերքայական լուծորդությունների փոխանցումները բարքառում: Համեմատենով գրարարի դերքայների լուծորդությունների հետ, նկատում ենք մի խոսք բայերի լուծորդությունների փոխանցումներ՝

1/ ե - ա եղանել-եղալ, իշամել-իշմալ, մտանել-մցունալ,
տեսանել-տէսմալ, ամաշել-ամըշմալ, ճանաշել-ճաշմալ,
բայել-բըսմալ, մընել-մըրմալ, մտանել-մցունալ և այլն:

2/ ու - ա զարդնուլ-այրըննալ, լուռ-լըալ, ուսնուլ-օտնալ,

- 3/ ն - ի խօսել-խօսիլ, լսել-լրսիլ, խմել-խըմիլ, փախսնել-փախսնիլ,
կորնչն-կօրիլ, մառամել-մառմիլ, սկսամել-ըսկըսիլ,
հատամել-հատմիլ, հասանել-հասնիլ, նայել-նայիլ և այլն:
4/ թ - է առնուլ-առնէլ, խրանուլ-խըրտնիլ, տանուլ-տանէլ:

ՓՈԽԱՌԱՑԱՆ ԵՎ ՊԱՏՃԵՆՎԱԾ ԲԱՏԱԿԱՆ ՉԵՆՔԻ

187. Ի՞նչպես արևմտահայ մյուս, այնպես էլ, Բօղազյանի /Գամիրյի/ բարբառում մեծ գլուխածություն ունեն մի շարք բուրքերնենից փոխառյալ դերքայական և բայական ձևեր. խոսք վերաբերվում է և համադրական, և հարադրական ձևերին: Բերենք դրանցից մի քանից: Նախ որպես կանոն, բուրքերն բատերին կցվում հայերն բայակերտ են, առ վերջավորությունները և ստեղծվում են «հայացած» կամ «հայեցի» բայեր, ինչպես օրինակ՝ օյմէ «փորել փոսացնել», քըմալ «կուրամալ», շախմէ «մեխսել, խփել», խցանչ «ավարտել, վերջացնել, ազատվել», ենգըրէ «ապատրաստել», սաղման «առողջանալ», և այլն:

188. Երկրորդ ամենալայն տարածում ունեցող միջոցը բուրքերին - ուստի իմիշ դերքայակերտ ածանցով ձեւերին հայերն ենէլ /ներզորժական/ և ուղարկուական/ բայերի կցումն է, ինչպես օրինակ իրեղի էնէ «փայտառակեր», իրեղի ուղարկուականին, իմանմիշ էնէ «հավատացնել», իմանմիշ ուղարկուականին, հազըր էնէ «պատրաստել, հազըր ուղարկուականին», մափուս էնէ «քանտարել», մափուս ուղարկուականին, ծրելէնմիշ էնէ «քարեկացնել», ծրելէնմիշ ուղարկուանալ», լուսիար էնէ «հանգստացնել», լուսիար ուղարկուանալ, յարախանմիշ էնէ «վիրավորել», յարախանմիշ ուղարկուականին, դարուլ էնէ «զննումնել», դարուլ ուղարկուականին և այլն:

189. Մյուս տարածված ձևը բուրքերն բատերին որևէ բայ հարարելին է, այսպիս թօզ էնէ «փոշի ամել», թօզ փոշէ «փոշի փնջ», թօփ էնէ «հավաքել», կուտակել», թօփ մեռնի «զմողակ զցել, արկ արձակել», տաղաք էնէ «ատվեր ամել», քյուֆոր տառ, քյուֆոր էնէ «հայիոյեց», յարոս էնէ «վերքուտել», փարոս էնէ «փող սարքն», գլնիք էնէ «քույն դարձնել, դառնացնել», թշոյմ ուղարկուականին, թշոյմ իյնակ «զերի բնկնել» և այլն:

190. Ի՞նչպես արևմտահայ գրական լեզվում, այնպես է արևմտահայ խմբակցության բարբառների մեծ մասում տարածված նմ եղերեւեր «ենքն» բայի օգնությամբ կազմվող համադրությունները, որոնք, մեր կարծիքով, ստեղծվել են հատկապես բուրքերնենի համարանությամբ:

Հատկապես մեծ տարածում ունի շարակյուսական մակարդակում գայլում ընկալվող եղեր /որը ունի դի պատճենումն և բայց միջոցով անցյալ դարձած որևէ իրողության պատճենաբար վերաբառությունը: Այս ժեկ մասին Ա. Այսունանը հետևյալն է զրոյն, «Եղեր /անհիշ/ բառը կը դրուի յաջորդ ժամանակներուն վրա ու կը ցուցըն, թե գործողության օտարին վկայութեանը կը հաստատուի կամ թէ յառաջ եղած բառ մը դեռ կիմայ: Կիմացուիխ»¹:

191. Եղեր-Եղեր-ը հարակալում է հարակատար, ապառնի, վաղակատար դիբրայների և հարկադրական եղանակի մներին, օրինակ՝ Տրքացիմիս ըստու, թի լուսեց կողքունի և է տեսած եւ Եղեր հարեամն ասաց, որ արորդ գորացողին ևս է նմ որպես թե տեսած եղել: Ես յաջը տրքացիմի համածն է Եղեր Այս խոսակցությունը հարեամն հանածն է Եղել: ??

192. Մեծ մասամբ Եղեր-ը պուգակցվում է բնական մէ դի հետ՝ և տեսած ըլլում մէ Եղեր, ինչտ լրացնող ըստի յօր ըստը մէ Եղեր /որը ևս տեսած լինի, ինչո՞ւ շախտի ասելի որ, որպես թի ասել մն/: «Ըստը ըսիս Եղեր /Պետք է ասես Եղել/: Պետք է ընդգծե, որ մէ-մ ըստ հայեական ծագում ունի և միայն շփորչում է բորբերնի մէ /ու/ ուզ, չ ժիշտականի հետ ու տեղին: Այս հայտնի է գրաբարից որպես բնական շաղկապ և միանգամայն տեղին է զգուշացնում Ա. Այսունանը, «Ունանց այս մանկան խոժոն նայելուն պատճառն է անտարակոյս» որ տաճիկ կը համարին. բայց թէ միայն օտար չէ, այլ բարական իին ալ հայերն լեզուի մէջ ու գուց ամենահիմնա՞:

Գրաբարում այն ունեցել է նա, նայ ձեզ և ծնավորել է պայմանական-թական նախադասություններ՝ ստամծնելով շաղկապի դիր կամ եղանակավորութանի դիր: Բներներ նրա գործածությունից մի բանի օրինակներ՝ Եղեկ քննուց տեսած ըլլա մէ Եղեր, պարզ ցատ Եղեր /Եղեկ քննուց երես տեսած լինի Եղել, պետք է որպես թի ասած լինի Եղել/, ենոյ է տեսմէլու ըլլա մէ Եղեր, ցացընց հասմին Եղեր տում /երես նրան է տեսմէլու լինի, ապա տում չպետք է երեխ հասմին/:

ԴԻՍԱՎՈՐ - ԵՎԱՐԱԿԱՅԻՆ ԶԵՎԵՐ

193. Օժանքակ բայ: Գրաբարի համեմատությամբ օժանքակ բայը հետևյալ տեսքն ունի.

¹ Ա. Այսունան, Զգննական բնականության արքի հայերն լեզոյ, Վիեննա, 1866, էջ 98, 225 /Նախադասություն/

² Ա. Այսունան, Զգննական բնականության արքի հայերն լեզոյ, Վիեննա, 1866, էջ 99, 267

Ներկա

էլ	էլք
էս	էր
է	էն

Անցյալ

էի	էինք
էյը	էյինք
էր	էյինք

194. Եղամանիկ կարգը: ոնարիումը բարբառում կատարվում է ինճան եղանակով՝ սահմանական, ըղձական, պայմանական, հրամայական, հարկադրական: Ոմանք առանձին եղանակ են համարում նաև այսպիս ասած հորդորական-ըղձական, որ կազմվում է ըղձականից **թօն/մասնիկի նավելմամբ:**

Ծղձական եղանակը նույն է սահմանականի հետ՝ միայն առանց կա շարունակականի: Սահմանական եղանակն ունի ինչ ժամանակ: Ներկան կազմվում է կա մասնիկի հարադրությամբ, ուստի և ձեւաբանական դասակարգմամբ բարբառ համարվում է կա ճյուղի բարարառ: Ննրադրական կամ պայմանական եղանակը կազմվում է կ կը/ պայմանական եղանակչի, իսկ հարկադրական՝ պրառ հարկադրական եղանակչի միջոցով:

195. Սահմանական եղանակ: Սահմանական եղանակի ինը ժամանակները համապատասխանում են զրեք արդի հայերենի հետ, սակայն այն տարրերությամբ, որ ներկան կազմում է ըղձական ապառնուց, իսկ անցյալ անկատարը՝ անցյալ ապառնուց կա շարունակականի հարադրությամբ: Որովհետև, ինչպես կը ճյուղի մյուս բարբառները, Բոդապյանի /Գամիրքի/ բարբառը ևս այլ կերպ ներկա և անցյալի անկատար չի կարող կազմել անկատար դերքայ չունենալու պատճառով:

197. Կա շարունակական օժանդակ բայց: Հայ բարբառավիտության մեջ նողուարդյան մի շաբաթ նորամուծությունների առաջացման մասին արտահայտվն են այլայլ կարծիքներ, ընդ որում նաև՝ կը կը ճանիկի մասին, որն իրու թե հանգում է գոյ-ին: Մենք չենք ուզում անդրադառնալ այդ մասնիկի առաջացման վերաբերյալ եղած կարծիքներին, սակայն հուրախություն մեզ, Բոդապյանի /Գամիրքի/ բարբառ օգնում է մեզ սպազմելու կա մասնիկ-բայց առաջացման անցած ուղին: Այսպես, կա մասնիկ-բայց ոչ միայն շարունակական կերտող օժանդակ բայց է, այլև ամկախ գործածությունը չկորցրած բայցից մեկը, որը խոնարիկում է հետևյալ կերպ՝

Ներկա

կամ	կամք
կաս	կաք

Անցյալ անկատար

կայի	կայինք
կայիր	կայիք

կամ կամ կար կային
Որպեսզի Շիշտ պատկերացվի կա Դրամ/ բայի իմքնուրույն
գործածությամ արժեքը, դիտեմ այն կենդանի խոսքում. Տալօշը
հարսնիրին էս է կայի. Էլլեմ տոմ է կայից, քուըըտ է կար ամենն է
կայիմ կա-ջիրա տոմ ծոսցը է: Կա մասնիկ-բայի ծագման համար
այս բարբառը ընձեռում է կառ մի ապացոյց՝ խիստ հատկանշական
հետևյալ հանգամանքով, որ այդ բառ-մասնիկը հարադրված վիճակում
իմքնուրույն կարող է խոնարհվել:

Ուրեմն՝ սահմանական ներկա և անցյալի անկատարք կերտույիս կա-
մ կարող է և խոնարհվել, և չխոնարհվել, այսպես:

Ներկա

խօսիմ կա	խօսիմք կա	կամ՝	խօսիմ կամ	խօսիմք կամք
խօսիս կա	խօսիք կա		խօսիս կաս	խօսիք կաք
խօսի կա	խօսիմ կա		խօսի կա	խօսիմ կան

Անցյալ ամեկառաք

խօսէյի կա	խօսէյիմք կա	կամ՝	խօսէյի կայի	խօսէյիմք կայինք
խօսէյիր կա	խօսէյիր կա		խօսէյիր կայիր	խօսէյիր կայիր
խօսէր կա	խօսէյին կա		խօսէր կար	խօսէյին կային

Ուրեմն մի դեպքում կա բայը դեռևս պահպանում է իր դիմավոր
վերջավորությունները և հարացրվում է որպես անկախ բայ, ցուու
դեպքում, արդեն կորցնելով դիմային վերջավորությունները, հանդիս է
գայիս արդեն օօժանդակ բայի արժեքով կամ վեր աճվելով արդեն
մասնիկի: Ի դեպ այն առաջացել է գրաբարյան կամ Դրամ/ «լինել,
կնմաք բայից, որը որպես հարադիր բայ միշտ կցվել է որևէ այլ բայի,
սկզբում խոնարհվել է նաև ինը, սակայն հետագայում ներկայուն
արդեն նրա դիմավոր ծերեի կարիքը շի զգացվել և նա աստիճանաբար
«մաշվե» է և դարձել բառ-մասնիկ: Ա. Ալողնանց իրավացիորնե
ննկատում է, որ կամ-մ դեռևս գրաբարյան տեխնուրումն է հանդիպում է
հարադրված գործածությամբ, ինչպիս օրինակ՝ կայ-մմայ կամ լային և
կային և այլն: Ապա շատ ծիշտ ներադրում է: «Գոյց առող այն երևոյթ
ազ կարենայ, մէկնոյի, որ զատառաց լեզուաց մէջ կը լսոյ՝ տեսմ կայ,
հայի կայ, խօսայ կայ»¹:

1. Ա. Ալողնանց, Ֆրանզան թարգմանություն այդ հայերեն լրագիր, Վճենս, 1965, էջ 77.

Ի դեպ նույն կամկայ քայից Սիվիր-Հիսարի քարքառում է պահպանվել է կար շարունակակամը, որը հանգում է զրաբարյան կայք ճերեւ: Նը մինչույն քաղից կարող են տարրեր թեկողներ պահպանվել այս կամ այն քարքառում լավագույնն ազգացուցում է պիտի պիտու և հարկադրական եղանակիցը, որից որոշ քարքառներում պահպանվել են առաջին մասերը, ինչպես պի, պ./պիսեմ, պէրքամ, պիխօսիմ/ և երկրորդ մասերը ա, տի և ըստէնամամ, արսէր/ և այլն, այլ քարքառներում: Զեարանորեն դրական խոնարհմանը հակադրվող ժիւտականը արտահայտվում է չ /իր, ցը/ և մի, մը, մը նախամասնիկներով: Օրինակ՝ ինամ կա-շէմ ինամ կա - Շինար, խօսիմ կա - շէմ խօսիմ կա - մը խօսէր:

198. Անցյալ կատարյալում ե-է նա-ա խոնարհման պարզ քայերի, ամկախ սեռային պատկանելիությունից, պատճառականները ստանում են ներգործածն վերջավորություններ, օր:

վագեցի	նշատեցուցի	մընացի
վագեցիր	նշատեցուցիր	մընացիր
վագեց	նշատեցուց	մընաց
վագեցինք	նշատեցուցինք	մընացինք
վագեցիք	նշատեցուցիք	մընացիք
վագեցին	նշատեցուցին	մընացին

Իսկ ի-ի խոնարհման պարզ քայերը, որոնք ստանում են կրավորական վերջավորություններ, քայց զերծ են կրավորական իմաստից, ինչպես նաև վ ածանց ումեցողները և անկախ սեռից/ ստանում են կրավորածն վերջավորություններ, ինչպես:

խօսեցա	համվեցա	հասս
խօսեցար	համվեցար	հասսար
խօսեցավ	համվեցավ	հասավ
խօսեցանք	համվեցանք	հասանք
խօսեցաք	համվեցաք	հասաք
խօսեցան	համվեցան	հասան

Այս կնքով են խոնարհվում նաև ումբռումներ, աշխատել, ազատել, կյօթել, ծըռել, օվել, մըրօտել, ծըմնել, մօմնալ, կրոնել, բըմնալ, տէսմալ և այլ քայերը:

199. Անկամոն, պակասապէր հինչպես նաև մի քամի ստոկամանցալոր քայերը ստանում են -ի, -իր, -ալ, -իմք, -իք, -ին վերջավորությունները, օրինակ՝

առի - առիր - առալ,	առինք - առիք - առին
տուվի - տուվիր - տուվալ,	տուվինք - տուվիք - տուվին
տարի-տարիր - տարավ,	տարինք - տարիք - տարին
պէրի - պէրիր - պէրավ,	պէրինք - պէրիք - պէրին

լացի - լացիր - լացավ, լացիմք - լացիք - լացին
խածի - խածիր - խածավ, խածինք - խածիք - խածին

200. Միավանկ տաղ, նաև բայերը նախահավելված շունչն, սակայն
գալզալ բայը ստամու է ի նախահավելվածը և դատմում երադիեալ-ի
կըսալ / համարանորյամբ: Միավանկ բայերի բվում շպիտի մոռանալ
նաև կա բայ-մասնիկը:

Ստորև ներկայացնում ենք Սահմանական եղանակի է-ի և ա
խօնարհման պարզ բայերի հարացույցը.

Ներկա

խօսիմ կա - խօսիս կա - խօսի կա, խօսինք կա - խօսիք կա - խօսին
կա

կարրամ կա - կարրաս կա - կարրա կա, կարրանք կա - կարրաք կա
- կարրամ կա

Անցյալ ամեկառար

խօսեյի կայի-խօսեյիր կայիր-խօսեր կար, խօսեյինք կայինք-
խօսեյիք կայիք-խօսեյին կային

կարրայի կայի-կարրայիր կայիր-կարրար կար, կարրայինք կայինք-
կարրայիք կայիք-կարրային կային

Ապահովառ

խօսելու էմ - խօսելու էս - խօսելու է, խօսելու էնք - խօսելու էք -
խօսելու էն

կարրալու էմ - կարրալու էս - կարրալու է, կարրալու էնք - կարրալու
էք - կարրալու էն

Անցյալ ապահովառ

խօսելու էյի - խօսելու էյիր - խօսելու էր, խօսելու էյինք - խօսելու էյին
- խօսելու էյին

կարրալու էյի - կարրալու էյիր - կարրալու էր, կարրալու էյինք -
կարրալու էյիք - կարրալու էյին

Վաղահասառ

խօսեր էմ - խօսեր էս - խօսեր է, խօսեր էնք - խօսեր էք - խօսեր էն
կարրացեր էմ - կարրացեր էս - կարրացեր է, կարրացեր էնք -
կարրացեր էք - կարրացեր էն

Ամցյալ վարակուուր

խօսէր էյի - խօսէր էյիր - խօսէր էր, խօսէր էյինը - խօսէր էյիր - խօսէր էյին

կարրացէր էյի - կարրացէր էյիր - կարրացէր էր, կարրացէր էյինը - կարրացէր էյիր - կարրացէր էյին

Ծամոքուրյուն: Երրիմն շարումակականի կամ մասնիկը գործ է ածվում նաև պայմանական եղանակի ապառնի և անցյալ ապառնի ձևերի հետ, որոնք, սակայն, այս դեպքում արտահայտում են ներկայի նշանակուրյուն՝

Կը կըրիմ կա, կը մշտիմ կա, կը կարրամ կա՝ կըրիմ կա, մշտիմ կա, կարրամ կա ձևերի փոխարեն։

Հարակուուր

խօսած էմ - խօսած էս - խօսած է, խօսած էնը - խօսած էր - խօսած էն

կարրացած էմ - կարրացած էս - կարրացած է, կարրացած էնը - կարրացած էր - կարրացած էն

Ամցյալ հարակուուր

խօսած էյի - խօսած էյիր - խօսած էր, խօսած էյինը - խօսած էյիր - խօսած էյին

կարրացած էյի - կարրացած էյիր - կարրացած էր, կարրացած էյինը - կարրացած էյիր - կարրացած էյին

Ամցյալ կատարյալ

խօսէցի - խօսէցիր - խօսէց, խօսէցինը - խօսէցիր - խօսէցին խօսէցա - խօսէցար - խօսէցավ, խօսէցանը - խօսէցար - խօսէցան կարրացի-կարրացիր-կարրաց, կարրացինը-կարրացիր-կարրացին

Հրամայական եղանակ

Ապառնի

խօսէ,
կարրա,

խօսէցէր
կարրացէր

Ծղճական եղանակ

Ապառնի

խօսիմ - խօսիս - խօսի,

խօսինը - խօսիր - խօսին

կարբաճ - կարբաս - կարբա.

կարբանք - կարբաք - կարբանք

Անցյալ ապատմի

խօսէյի - խօսէյիր - խօսէր, խօսէյինը - խօսէյիր - խօսէյին
կարբայի-կարբայիր-կարբային, կարբայինք-կարբայիք-կարբային

Պայմանական / եմբաղջական նուանակ

Ապատմի

կըխօսիմ-կըխօսիս-կըխօսի, կըխօսինք-կըխօսիյիր-կըխօսին
կըկարբաճ-կըկարբաս-կըկարբա, կըկարբանք-կըկարբաք-
կըկարբան

Անցյալ ապատմի

կըխօսէյի-կըխօսէյիր-կըխօսէր, կըխօսէյինը-կըխօսէյիր-կըխօսէյին
կըկարբայի-կըկարբայիր-կըկարբար, կըկարբայինք-կըկարբայիք-
կըկարբային

Հարկադրական նուանակ

Ապատմի

ալոտք խօսիմ - ալոտք խօսիս - ալոտք խօսի, ալոտք խօսինք - ալոտք
խօսիք - ալոտք խօսին

ալոտք կարբաճ - ալոտք կարբաս - ալոտք կարբա, ալոտք կարբանք -
ալոտք կարբաք - ալոտք կարբանք

Անցյալ ապատմի

ալոտք կարբայի - ալոտք կարբայիր - ալոտք կարբար, ալոտք
կարբայինք - ալոտք կարբայիք - ալոտք կարբային:

201. Ի մի թերեւով խոնարհման հարացույցների պատկերը, նկատում
ենք հետևյալ առանձնահատկությունները՝ ի տարբերություն գրաբարի.

ա/ Ծղճական նուանակի անցյալ ապատմիի արտահայտությունը հիմ
հայերենի անցյալ անկատարի տիպի բայածներով է կատարվում,

բ/ Պայմանական նուանակի արտահայտությունը կատարվում է
տղճականի ձևերին նախադաս կը Այ/ նուանակի հավելմամբ,

գ/ Հարկադրական նուանակի ձևերի կազմությունը նախադաս պարունակությունը և հարկադրականի ն դժականի հարադրությամբ է կատարվում,

դ/ Հրամայական նուանակի և խոնարհման բայերի նուանակին լինում է և
ա խոնարհման բայերինը՝ ա վերջավորությամբ, իսկ սուկածանցա-

վորմներինը եւ յ. -իք, պատճառականները՝ -ցուր, -ացուր, -էցուր, հոգն. -էք, -էցէք, -ացէք, -ոցէք, -էցոցէք, -ացոցէք։ Ամ, մ տուկածամցավորմների ամենամոնղութեան է պակասավորմների հրամայականի եզակին լինում է արմատական, ինչպիս օր խած, բող, պաք, է, զաք, առ, տաք, տիք, պէք, կէք, զալ իշալ բայինը լինում է նկ։

202. Հորդարական զիջական/ ըղճական¹¹²: Հորդրուական-զիջական ըղճական նդանակի մասին արդեն նշվել է /191 կետում/, որ այն նոյն ըղճականն է սկզբից ավելացրած թօ /թոշ/ բառը, որինակ-

Ապառնի

թօխօսիմ - թօխօսիս - թօխօսի,

թօխօսինք - թօխօսիք -

թօկարբամ - թօկարբաս - թօկարբա,

թօկարբանք - թօկարբաք -

թօկարբան

Անցյալ ապառնի

թօխօսէյի - թօխօսէյիր - թօխօսէր, թօխօսէյինք - թօխօսէյիս

թօկարբայի - թօկարբայիր - թօկարբար, թօկարբայինք-օկարբայիք-թօկարբային

203. Ժխտական խոնարհում: Ժխտական խոնարհումը դրսեռքում է չ. մ. լլ ժխտական մասնիկի օգնությամբ, իսկ հրամայականը՝ մի, մը և արգելական մասնիկի: Ներկայի ծներում, ի տարրերություն դրական /հաստատական/ խոնարհման, հայտնվում է եմ-էմ օժամդակ բայի ժխտված ձևը չեմ-ը. որը նախադաս կցվում է շարունակական ներկայի ծներին, օրինակ՝ խօսիմ կա դատնում է չեմ խօսիմ կա, իսկ անցյալ անելատարի ժխտական խոնարհման ժամանակ կա շարունակականը հանդիս է զայխ խոսէյի կայի: Ապառնին լինում է խօսէլու չեմ, անց ապառնին՝ խօսէլու չեմ, հարդակատարը և անցյալ հարդակատարը՝ խօսած չեմ, խօսած չեմ, իսկ վաղակատար և անցյալ վաղակատարը կազմելիս օժամդակ բայը տեղափոխվում է դերբայից առաջ, ինչպիս օրինակ՝ չեմ խօսէր, չեմ խօսէր: Ոչ հարադիր ծների հանցյալ կատարյալ և ըղճական/սկզբից կցվում է չ. մ. լլ ժխտական՝ ըլիստեցան յշխօսիմ և այն:

¹¹² Այսցընամբ յազ բառով կազմված բները, որ որվում է առողաքառական ներկայի և անկատարի սկզբունք անսակ մը կրամայական է համարվում (Ս. Արտշեն, 2000 թվ. այլագի. կամ այլով նայերին նպակ, էջ 100, 248):

Հարկադրական եղանակի ժխտականը կազմվում է երկու ձևով՝
ա/ ժխտական չ-մ /ըլ. չի/ կցվում է սպառ եղանակից սկզբից,
բ/ ժխտական չ-մ /ըլ. չի/ կցվում է բային: Օրինակ՝ շապառ խօսին,
կամ պառը շիօսին: Եվ այսպիս տալիս ենք ժխտական խոնարհման
եղանակույցը:

Սահմանական եղանակ Ներկա

չեմ նայիմ կա - չես նացիս կա - չի նայիր կա, չեմ նայիմք կա - չեր
նայիր կա - չեմ նայիմ կա

չեմ հեզմամ կա - չես հեզմաս կա - չիհեզմար կա, չեմք հեզմանք կա -
չեր հեզմար կա - չեմ հեզման կա

Անցյալ ամենատար

չեյ նայէյի կայի - չեյիր նայէյիր կայիր - չեր նայէր կար, չեյինք
նայէյիմք կայիմք - չեյիր նայէյիր կայիր - չեյին նայէյիմ կայիմ

չեյի հեզմայի կայի - չեյիր հեզմայիր կայիր - չեր հեզմար կար, չեյինք
հեզմայիմք կայիմք - չեյիր հեզմայիր կայիր - չեյին հեզմայիմ կայիմ

Ծանրություն: Հրամայական եղանակի ժխտականը կազմելիս
սովորանցաւոր բայերը ոչ թե հիմք եմ ընդունում դրականի զարկ, բռն,
ե, սռ, տար, ափը, պար ճենող մի արգելականույ. այլ ընծակամի կամ
վարդակատարի հայս ճամփին 184 կիսում/՝, որով եզակին լինում է մը
զարմէր, մը բողմէր, մատմէր, մի տամէր, մը արմէր, մը պարմէր, կամ
ըղմականի երկրորդ դիմքը չ ժխտականի հետ գործածվում է որպես
արգելական հրամայական՝ չառմէս, յեղաս, չըգարմէս, չըտղմէս,
չըպարմէս և այլն: Այս կերպ արգելական հրամայականի փոխարժեն
օգտագործվում են գրեթե բոլոր բայերը:

Ապակառար

նայելու չեմ - նայէլու չես - նայելու չէ. նայելու չեմք - նայելու չեր -
նայէլու չեմ

հեզմալու չեմ-հեզմալու չես հեզմալու չէ, հեզմալու չեմք-հեզմալու չեր-
հեզմալու չեմ

Անցյալ ապակառար

նայէլու չեյի-նայէլու չեյիր-նայէլու չեր, նայէլու չեյինք-նայէլու չեյիր-
նայէլու չեյին

հեզնալու շէյր-հեզնալու շէյր հեզնալու լիք, հեզնալու շէյրն-հեզնալու լիք-հեզնալու լիքն

Վաղակառար

լիմ նայեր - յև նայեր - յև նայեր, շէնք նայեր - լիք նայեր - յէն նայեր
յէն հետք - յէն հետք - յէն հետք լիք հետք - լիք հետք - յէն հետք

Անցյալ վաղակառար

յէյի նայեր-շէյիր նայեր-յէք նայեր, շէյինք նայեր-յէյիր նայեր-շէյին
նայեր

յէյի հետք-շէյիր հետք-յէք հետք, շէյինք հետք-յէյիր հետք-շէյին
հետք

Հարակառար

նայած շէն-նայած շէն-նայած շէ, նայած չէնք-նայած չէն
հեծած չէն-հեծած յէն հեծած շէ, հեծած չէնք-հեծած չէք-հեծած շէն

Անցյալ հարակառար

նայած շէյի-նայած շէյիր-նայած շէք, նայած շէյինք-նայած շէյին
նայած շէյին

հեծած չէյի-հեծած չէյիր, հեծած չէք, հեծած չէյինք-հեծած չէյին
հեծած յէյին

Անցյալ կառաջյալ

շընայեցի-շընայեցիր-շընայեց, շընայեցինք-շընայեցիք-շընայեցէին
շընայեցս-շընայեցար-շընայեցավ, շընայեցամք-շընայեցաք-
շընայեցան

շըհեծամք-շըհեծաք-շըհեծավ,

շըհեծամք-շըհեծաք-շըհեծան

Հրամայական նորմակ

Ապառնի

մը նայեր

մը նայեր

մը հեզնար

մը հետք

Շղմական նորմակ

Ապառնի

շընային-շընայիս-շընայի,

շընայինք-շընայիք-շընային

շըհեզնամ-շըհեզնաս-շըհեզնա,

շըհեզնամք-շըհեզնաք-շըհեզնան

Ամեյալ ապառնի

շընայէլի-շընայէլիր-շընայէր, շընայէլիմբ-շընայէլիթ-շընայէլին
շըհեկնայի-շըհեկնայիր-շըհեկնար, շըհեկնայիմբ-շըհեկնայիթ-
շըհեկնային

Հորդապական նուանակ

Ապառնի

շըպատոց նայիմ-շըպատոց նայիս-շըպատոց նայի, շըպատոց նայիմբ-
շըպատոց նայիթ-շըպատոց նային

շըպատոց հեզման-շըպատոց հեզմաս-շըպատոց հեզմա, շըպատոց հեզմանբ-
շըպատոց հեզմանթ-շըպատոց հեզման

Ամեյալ ապառնի

շըպատոց նայէլի-շըպատոց նայէլիթ-շըպատոց նայէլ, շըպատոց նայէլիմբ-
շըպատոց նայէլիթ-շըպատոց նայէլին

շըպատոց հեզմայի-շըպատոց հեզմայիթ-շըպատոց հեզմար, շըպատոց
հեզմայիմբ-շըպատոց հեզմայիթ-շըպատոց հեզմային

Հորդապական-զիջական լողական նուանակ

Ապառնի

թօշընայիմ-թօշընայիս-թօշընայի, թօշընայինբ-թօշընայիթ-
թօշընային

թօշըհեկնամ-թօշըհեկնաս-թօշըհեկնա, թօշըհեկնանբ-թօշըհեկնար-
թօշըհեկնան

Ամեյալ ապառնի

թօշընայէլի-թօշընայէլիթ-թօշընայէր, թօշընայէլինբ-թօշընայէլիթ-
թօշընայէլին

թօշըհեկնայի-թօշըհեկնայիթ-թօշըհեկնար, թօշըհեկնայինբ-
թօշըհեկնայիթ-թօշըհեկնային

ԱՆԿԱՐՆԻՆ, ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԲԱՑԵՐ

204. Որոշ բայերի խոնարհման մեջ հանդես եկող ամեկանոնու-
թյուններց մասսամբ քացատրվում է նրանց գրաբարյամ լժորդու-
թյուններից այլ լժորդություններից փոխանցվելով. հատկապես որպես վերաբերվում է այլ լժորդություններից ա լժորդությամ անցած քայերին,
որոնք ամեյալ կամքարյալում «հիշում» են իրենց նախկին լժորդությանց

հասուն հիմքնը և ոչ իրենց բարբառային ակարնածնը: Նման բայերից նմ՝ զտամել-կրտմալ, իջամել-իշմալ, մտամել-մըտմալ, տեսամել-տեսմալ, եղամել-եղալ, նդամել-դպալ, որոնք կատարյալում ունեն ոչ գոյական հիմք և հրամայականում համեստ են զայխ հետևյալ ճևերով կը թուիր, իշիր, մըտիր, տեսիր, եղիր, եղիր ի դեպ տեսիր և եղիր գործ են անվան նաև արձատական ծուվ տես, եղ:

Եվ հաեառակը կատարյալում ոչ գոյական հիմքով են համեստ զայխ դսել, պէտի բայերը դսի, պէտի և զարկանալ, անկանի ածանցավոր բայերը որոնք լինում են զարկի, իմկա:

Մեկ այլ խմբի բայեր անցյալ կատարյալի եզակի բայի առաջին և երկրորդ դիմքերում համեստ են զայխ ներգործան, իսկ երրորդ դիմքում՝ կը բավորածն վերջավորություններով:

առմել	առի-առիր-առավ	առել	ըսի-ըսիր-ըսավ
պամսլ	պացի-պացիր-պացավ	պամնլ	ըրի-ըրիր-ըրավ
տամել	տարի-տարիր-տարավ	տամնլ	պարցի-պարցիր-պարցավ
թեթի	պէրի-պէրիր-պերավ	դմել	ըրի-տըրիր-տըրավ
զարկամել	զարկի-զարկիր-զարկավ		

Հրամայականը լինում է արմատական՝ պաց-պացեց, տա-տակ, տար-տարեց, պէր-պէրեց, սիր-սակը, որտ-որտեց, զարկ-զարկեց, տիր-տիրեց:

Ավամդական անկանոն բայերից զայ, տայ, լալ-ը հետևյալ չեղումներն են դրանքում՝

Գաղ-կալ, իրալ

Սահմանական եղանակ, մերկա՝ կուրամ, կա, կուրա կայիցամ կա, իրաս կա, իրա կա

Անցյալ կատարյալ՝ էկա, էկար, էկավ

Հրամայական եղանակ, ապամնի էկու, էկէց: Արգ. իր. չիրաք, չիրաս, միրաք, միրաք

Դեղրայական ճևեր՝ կալ, էկու, էկէց, կալու, էկած կարիքար

Տալ

Սահմանական եղանակ, մերկա՝ կուտամ, կուտաս, կուտա հում կա, տա կա

Անցյալ ամեկառաք՝ կուտայի, կուտայիր, կուտար

Անցյալ կատարյալ՝ տըլի, տըլիր, տըլվավ /տուլի, տուլիր, տուլավ

Հասամայական եղանակ՝ տուր, տուվեր հորվեր
Ժիշտակամ/արգելական եր. մի տար, մի տար /շրտաս, շրտար
“Ներքայմեր” տալ, տցվող, տալու, տցվեր, տցված, տար

Լալ

Սահմանական եղանակ, մերկա կուլամ, կուլաս, կուլս /ամ կա, լաս
կա, լա կա

Անցյալ ամելատար՝ կուլայի կայի հայի կայի, կուլայիր կայիր/ լայիր
կայիր

Անցյալ կատարյալ՝ լացի, լացիր, լացավ

Հրամայական՝ լաց, լացէր

Արգելական /Ժիշտական՝ մի լար, մի լար, /շրտաս, շրտար

“Ներքայմեր” լա, լացող, լալու, լացած, լացէր, լար:

205. Պահպատճենը բայեր: Գրաբարից արդի հայերենին և
բարբառներին ավանդված եմ օժանդակ բայը, կայ-կա-մ, որը ոչ միայն
որպես սովորական բայ է օգտագործվում, այլև դարձել է բարբառի
մերկամ /շարունակական/ կազմող օժանդակ բառ-մասմիկ /190, 193
կետերում/, ուսեղ-ը անցյալ կատարյալում, հրամայականուն
փոխարժենվում է կերպ-ով, չեն կարող լրիվ հարացույցներով հանդես
գալ: Այսպես օրինակ՝

ա/ եճ, ես, է, ենք, եր, են /մերկա/ էյի -էյիր -էր, էյինը -էյիր -էյին
/անցյալ ամելատար/

բ/ կամ, կաս, կա, կանք, կար, կան /մերկա/

կայի, կայիր, կար, կայինք, կայիր, կային /անցյալ ամելատար/

գ/ ուսեղ կա, ուսեղս կա, ուսեղ կա, ուսեղնց կա, ուսեղը կա, ուսեղն կա
/մերկա/

ուսէյի կայի, ուսէյիր կայիր, ուսէր կար, ուսէյինը կայինք, ուսէյիր
կայիր, ուսէյին կային /անցյալ ամելատար/

կերեր էմ, կերեր էս, կերեր է, կերեր ենք, կերեր եր, կերեր էն

/կաղամայական/

կերա, կերար, կերավ, կերանք, կերար, կերան հանցյալ կատարյալ/

կեր, կերեր /հրամայական/, մուտեր, մուտեր/յուտեն, յուտեր
/արգելական հրամայական/:

206. Բողազլյանի /Գամիրի/ բարբառի ճակրայներում գտնում ենք ոչ միայն բում մակրայներ, այլև մակրայակերտ ածանցների օգնությամբ կերտված բառեր և բուրքերենից փոխառյալ ծեր: Բնակամարադ մակրայների մի մասը ընդհանուր հայկականի հետ նոյն է, սակայն մեծ թիվ նու կազմում նաև սեփական բարբառին հատուկ ծերն է, որոնցից մի բանիսը այլ բարբառներում չեն հանդիպում: Նախ խոսենք մակրայակերտ ածանցներով կազմված ծերի մասին, ինչպես նաև ճակրայակերտ այլ միջոցների:

ա/ Բարբառոց կրկնության միջոցով ածականից կերտում է ճակրայ, ինչպես օրինակ՝ տար ածականից տար-տար ձևի ճակրայը /Տար-տար խօսէին կային/: Այս կարգի ճակրայներից են՝ չօր-չօր, նօր-նօր, լան լան, շուտ-շուտ, խօս-խօս, մեծ-մեծ, մանաբը-մանաբը, խօչօր-խօչօր, խոչըր-խոչըր և այլն:

բ/ Լայն տարածում ունեն բարբառում գործիական հոդվան գործածվող անվանական և բայական ծերը, ինչպես՝ օրինակ սունեօր /Ալունեօր բարավօր մը կա Եղիք/, սոսն-հօրօր, համօր-հօմօր, զօօր-շաօր, տեղօր-տէղօր, տաօր-փառօր, թէկէօր, խօսէօր, էլլազ-իյմալօր, խաղալ-խոնդալօր, լագօր-օխախալօր, պարէկ-բըմնալօր և այլն: Ինչպես Շեպտում ենք, գործիական հոդվանով կազմված այս ծերը հիմնականում կրկնավոր հարադիր ծեր են, որոնցից նրկու բայերով հարադուածներից առաջինը մնում է յիերված, երկրորդը միայն հոդված: Օրինակ՝ եվէ-եվէօր առած փոխս յւու տուիք:

գ/ Հաջողող տարծված ծեր բացառական հոդվան վերջավորությամբ է դրսնարկում, ինչպես՝ օրինակ Միացէն կասկած անցավ, եղուն-եղուն նայեր կա և այլն: Սակայն ամենատարծվածը այդ ըմբացականացան դերբայով համորոշի բացառական հոդվանով /կազմված ծեր են, ինչպես՝ օրինակ խօսնութիւն ներ եկավ: Լայն մարեցավ: Հարմէկն փարան չի շատնաք: Ինչպես գործիական, այնպես էլ բացառական հոդվան ավելի մեծ թիվ են կազմում կրկնավոր ծերը, որոնցից նրկրորդ բաղադրիյն է կրում բացառականի վերջավորությունը, սակայն երեսն է նաև առաջինը ևս. օրինակ՝ խաղալ-խոնդալէն, կամ խաղալէն-խոնդալէն, ցավալ-կըսկըժալէն կամ ցավալէն-կըսկըժալէն, առնէլ-բողէկն կամ առնէկն-բողէկն և այլն:

Եթե թերած օրինակներում հականիշներով էին հարսողությունները, ապա այժմ կերենք նաև նոյն բայի կրկնությամբ գործածվող ծերը ևս՝ երէխան լայն-լայն մարեցավ: Շնձէկն-ժնձէկն էջմ տակնեուց:

Քցմելին-քցմելին որը իրկում էղավ:

ո/ Կրկնավոր կցականներից, որտես երկրորդ բաղադրիչը սեռական հոգովով է դրվում, իմշափե՛ խեթ խեթի տուսախը էկանք: Ծնոր-ծնորի տուս շինտցինք: Մեկ-քելի, քեր-քերի պամելյին կա: Մենյակնին մշմելի էր: Տեժ-տեժի կայթեցանք: Ծնոր-քարի տցնելեն տուն շինտցինք: Փօր-փօրի տուված կայնած էյին: Տօռ-տօռին հարեւամնելու էյին:

և Երկրորդ բաղադրիչը տաղական հոլովով է տրվում, իսկ առաջինը ուղղական տեղու-տեղին տեղանց հազորեցին: Տարբ-տարբին հուվամինին ըցուտմեցունելու է Ասոր-մարին ճանփա էկանք: Օվկը-օվկին նշառած է տումը: Ասոր-մատին շինուից: Տարբ-քարին շրմարավ և այն:

207. Սասամք փոխառյալ և մասամք հայերն կազմուրյում ունեցող մակրայների ածանցը տվյալքարար թուրքերնեն է. և այս կարգի բաներից շատ են տարածված՝ իրեն բուրցերեն բառը, որը նշանակուրյամբ եամասսառասխանում է հայերնին նկատ, -այս եամականար դերքայի իմաստին. արտահայտում է հիմնական գործողուրյանը զուգահեռ մնկ այլ գործողուրյան նշանակուրյում, օրինակ՝ տուուն եղանիցին քնիոչու տեսա: Ծոր խըմելիքէն մշկու աղոնըլցավ: Պարուելու փորելիքէն թիյին կօքը կօյրեցավ: Տարվէր ինալիքէն ծունկերու ցավին կա: Ինչպես նկատում ենք, -իրեն ածանցը դրվում է հայերն ամորոց դերքայի վրա:

Փոխառյալ՝ իրեն-ով կազմված Երկրորդ խմբի մակրայները կազմվում են և/ կետում նշված ուղղական-տրական կրկնավորներից, օրինակ՝ բար-բարիքէն ճանփա էլլալու է: Ասոր-մարիքէն մեր խօօզը կամշէ կա: Տարբ-տարիքէն նշշանը տանինը տրնինք: Օգր-օգիքէն ճոր խըմոցին չի կըմիր կա: Պղծախելու-պղծախելիքէն ըսածց հասկցնա կա: Ծոմը-շոմիքէն ծանօթին շըմազմէր կա:

Ինարկէ այս խմբի մակրայները կարեյի և բարգամանել «իմնեղ հանդիք» և ոչ՝ ժամանակի համակատարի բովանդակուրյամբ ժամանակի պարագա ընկալի:

208. Բարբառի ճիկ մակրայներն եմ՝ խափախափ հիմ առ դիմ/, միմանուկ, ափալ-բափալ, տեղմուտոր, հա թցա-հա թցա, սյրուանց, հօնքոր-հօնքոր, խոռ-խոռ, պարաս-սարաս, վայմաշար, միմակ, թիշթիչ, մենծ-մենծ, պուտ-պուտ, երեսուուկէր, տըկանց, սամկ-ճամկ, վազեվազ, քաշերաշ, շարաշար, պղօիկ-պղօիկ, ճայիր-ճայիր, վանդուց, վաղմէ, ուր է նէ, շղիցոր, տընկալայի, մեկնի-մեկ և այն:

Բարբառի ժամանակի մակրայներն եմ՝ ատենօր, ատեն-ատէն ժամանակ առ ժամանակ», հումճա, օրմօրանց, հիմակուիհմակ, հիմանուկ, ալ, մելոր, մշկելո, շատօնց, կանօն, հերո, վանգուց, վաղմէ, ուր է նէ, վերց, առաջ, հետօ, իրկըման տեմ և այն:

Բարբառի տեսի մակրայներն են՝ հու, հու, հոմ, պոտ, տրոտ, նըստ, ասրին, անրին, դարվար, հալու, նոր, տեսուին, տեսուեկ, սըտլյենտնու:

Օգի ու քանակի մակրայներն են՝ թիշ մը, քանի հեղ, մեմը, հէչ, անրում մը, շատ, էփէյի, քանի մը, պոտ մը և այլն:

Ինչպես ընդհանոր հայերենում, այնպէս է բարբառում մի շարք ընդհանրական մակրայներ կան, որոնք մեկից ամենի նշանակություններով են գործածվում, օր. կիմ, նորին, շտու, թէզ և ժամանակի, և ճեկ նշանակություններով են համեստ գախո, հեղ մը, մկյմը, շատ, որոնք և ժամանակի, և ճեկ իմաստներով են գործածվում և այլն:

Փոխառյալ բուրբերն մակրայների մի մասը արարերենից է կամ սյարսկերենից հանճառ տեղու երակ /իսկույմ/, ամիսու խարդ երակ /նկատելիորեն/, ամճքապես, եփէյի մարք հաջրըսած էր /բավականաշափի/, իջլ և պյոտ էմիմ /անպայման/, բայրը թեզարեցա /այլս, արդեն/, դահու ներ շըմրտած ծովսին հօտոց առի /դիօւս/, զարք շար էր /արդեն/, ամճառ ժէնը լրսէցի /հազիվ/. թիրամն վըրաս համբուլցավ /համեկարծակի/. իշտ սովու է ուսածնիւ /ահա, դե/:

Կան մի շարք խառը ճեկը, օր. էնկուուկ սովնա /դումից հեռո՞ւ և անօր շըտէսա: Կանզուց պէրի, առողջամէն պէրի /սկսած/, ցածիս լըօրնա համածայմ/ և այլն:

ԿԱՐ

209. Ինչպես ընդհանոր հայերենի զարգացումն է արծանազրում, այնպէս էլ բարբառի կապերում իշխողը ետաղություններն են՝ ի տարբերություն իին հայերենի կրարարի:

Ինկական կապերից բարբառու զիտե համար, զատ, տամանց, յտակը, շիտսակ, տեղ, վըրս, մօս, պէս և այլն: Անինկականներից՝ վըրս, հեմ, տակը, տեմը, մէչ, խէջը, թօվը, չտփ, նըստ և այլն: Փոխառյալ կյօրէ՛ համեմատ/, տէյի հորպես/:

Սնուական հողովի հետ գործածվող կապերից են՝ առէնը, տակը, տեմը, եռենը, հեմը, մէջը, մօսը, թօվը, նըստը, չտփը, չսունը և այլն: Ծանի շար էկը է:

Տրական հողովի հետ՝ համար, պէս: Կընկանը խանըմի պէս պահէ կա:

Հայցական հողովի հետ՝ միմէտի, հնակի, քըմց: Հնակի տուն հասմին մէ, վըրաս դօրան կա: Քըմց հնարք շար է: Միմէտի խըրթէք աղուտեցավ:

Թագառական հոլովի հետ՝ առաջ, զատ, յեղը, մեր, սուրաց, վերը՝ ինձն զատ տանօտ չիքա: Ըսլիմեն էկա անցա, ամնա ճամփեն վերը շերևիթ կա:

Գործիական հոլովի հետ՝ մէկ, մէյսեն: Տունօրը մէյսեն/մէկ ցիւ պէրը էն:

Կապական բառերից՝ Արգելին ատէն էկա կացի: Տռանեն տուրս հայ կըդմանի:

Փխստյալ կապերից ամենատարածվածներն են՝ երկ տէյի կապը կա: /Որպես ամուսին ապրում է:/ Ե՞շ տէյի զարմիս կա /Որպես ի՞նչ նև զարկում/: Մեջ կըդր ապրիմը կա /Սև համեմատ ապրում ենք/:

ԾԱՂԱՎՊ

210. Մեծ տոկոս նմ կազմում փոխառյալ շաղկապները: Համարապահանմերից եմ՝ ո, ուր, յոր, ա, է, հապա, չէ ՛ն, փոխառյալ՝ իմէն, իլ, յա ... յա, ն՛տ ... նտ, խէտ, ամիտ, հ՛նդ, հեմ հա, ն՛տ դէ, թէ, հեմ:

Ամի ա հարօօց ըմանին կա /Մա էկ է հորը նմանում/: Հա խօսիմ, ին շըսոսիմ կըամ խոսեմ, կամ շխոսեմ:

Կերպաս որ քնիուղը կըզուրցէ հրճաս ո քրոջ կպատմես/: Նէ արոց լուսից կիհա կա, թ դէ տունը պանի կա /Ոչ արոն է զմում հերկի, ոչ է տունն է քանում/:

Եսի է տուն է, տիի է /Մա էկ է տուն, նա էկ/: Նէ տուն, նէ տուն տիի:

Համ նային զարն կա, համ մըխին /Եվ նային է խփում, և մեխիմ/:

Ես իմէն ներք ժամ կացինը /Ես և ներք զնացինը եկեղեցի/:

Հեմի կրու կա, հեմի յէ շնինը կա /Երկ առուն է, և է չի առուն/:

Քէ երածց մէր յեղիքը ըլլամ կա, թէ հիմական ապրած տուներինս Շրազումս մերը մեր երկյունն է՛ շնուն, մերը հիմակվա ապրած մեր տանը/:

211. Ստորապասական շաղկապներից եմ՝ օր, վօր, յօր, յէփ, նէ, բէ:

Փխստյացմերից՝ ամնա, նկէր, թի, չունքի, սանքի, տէյի և այլն:

Սախազ չունիմ, օր ըսածներուս հավատան /Մորուր չունիմ, օր ասածներիս հավատան/:

Տննամ նէ, կըսիմ նորե տեսնեմ, կասեմ/:

Ըստ, յօր շիքա Անսա, որ չկա:

Թէ՛ տուին, ամնա օրուտ-խայտա չենքը /Ինը տվին, սակայն

օգլուտ-ազդեցություն չի անի:

Ես պըսոց բաղական ըղամ, ցումքի հարուստը և եւ այսուի բաղական լիմեն, որովհետո ես եմ հարուստը:

Եկեւ ես ըղամ ենօք տեղը, տղայիս չեմ կարքեր երան ես լիմեն Ծով փոխարեն, տղայիս շեմ ամուսնացի:

Ի՞նչ ենիս Շ, իբրամի շամին ենօք համար /Ի՞նչ է որ անս, նրա համար պատվի տեղ չի անցնի:

ՎԵՐԱԲԵՐՄԱԿԱՆ/ԵՎԱՐԱԿԱՎՈՐՈՂ ԲԱՑՔ

212. Ինչպես հայտնի է, եղանակավորող կամ վերաբերական բառերն ի վիճակի են ամրող նախադասության երանգավորում ստեղծեն: Ըստ բովանդակության այս կարգի բառերը բաժանվում են մի բանի խմբների, ինչպես՝ երկրայական, հաստատական, սաստկական, ժխտական, սահմանափակման, զնահատողական և այլն:

Ինչպես շառկապների, այնպես է վերաբերական բառերի մեջ մեծ տոկոս են կազմում փոխառյալ եղանակավորող բառերը: Թերենք օրինակներ խոսրի մեջ.

ա/ Երկրայական:

Ազարա /արդյոք/ ամումցտ Սանդու՞յստ էր:

Ծ մէ ցուկ խօսքերը եյին ինծի հասնողը: /Թերևս, թէ ոչ/ չէ՞նայ-չէնէ:

Կայա /ոնց որ, կարծն թէ, կայ+ այ-կա+ա=կայա/ Փարսէխին մէնց տում եա:

Կա լիքա կարծն թէ, հենց այդպես և/ պան մը ըսած ես անկանին:

Զասք հավամարար/ ես է պան մը սօրված էմ:

Ելլեւէ կարծնա/ կիզիրին կընիկը Պօլիստ էր:

Կըրմա ըլլալ թի հարող է պատահեց/ տարիքըն իզմէն մտն է:

Յամի /որպես թէ, իրու թէ/ մէնց հայ չենք, իրենց էն հայ:

Պէտքի /գուցե, թերևս/ ծիմանց շուտ կեյա, պէտք տէ՛ ոչ:

Չըլլա թի /չիմնի թէ/ ըսածները մոռնաւ:

բ/ Հաստատական վերաբերականներ:

Դրավ հրավ թի /հշմարիստ, խկապնա/ ծիմառին կէսին ենք հասած:

Տցէ հաստկապնա, անպատճառ/ տօքքօրին տուված թեղերօք ճար եղամ:

Հեղափառության, հաստատ/ էնօր տղղամ շրիանվեցան:
Հարկավ ինքը/ պրզտիյներուն ըսածներուն է անկած չի
տղղիմք:

Հա, անոնց Մայրամ է Այս/:

Հա յա ինքը/ Ես եմ տուաց ծեծոցը:

Մշյեան արտօն/ մինակուկ շինցիր սի տումը:

Ո/ Ծխառական վերաբերականներ:

Չըլա յօր մէկի մօնմար /շինի թէ/:

Չըլա թէ /շինի թէ/ աներօշտ պան մը ըսիս:

Դ/ Գնահատական վերաբերականներ:

Լավ է յօր իրարերախտարար/ Ես է կացած Եի հետքը: Աղեկ յօր Դավ
է, որ/:

Հասկա իրա որ, երե/ Ես քօվրու շըլայի Շէ, հալցու ինտօր կրզար:
Թառնա /թա, որպէս /թի/ տուն է հևտէննիս պղտոք ինայիր:

Ե/ Սաստկական վերաբերականներ:

Համեն Եսի հինգ դա/ ըսէլու Էյիր:

Իշտէ հինգ այդ, հաստատ որ, դն այդ/ իմ ըսածներուն է էսուց
մասին է:

Պիտէ հույնիսկ/ երէխա մը Շէ շամացավ:

Ինչ է ըլլա մէ Ինչ է որ լինի/ մէնք մէր խաղերը շնոր մօնմար.

Սկսէր յօր հինչըցի, դու մի ասա/ քառումն անցէր է մինակուկ
տունը նրաստած:

Աղեկ յօր Դավ է, որ/ շնոր ծէծէր թէի:

ՉԱՅՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

213. Ինչպես մյուս բարբառները, այնպէս է Բողազյանը /Գամիրը/
ունի շատ ճոխ ծայնարկություններ՝ կապված մարդու ապրումների,
երևոյթների համեյս դրաւորած գագումների հետ: Առանձին մի խումբ
նմ Շերկայացնում իրենցից նաև կենդանական աշխարհին ուղղված
կոշակամները, ինչպես նաև բնածայնությունները:

Սովորաբար ծայնարկությունները ներկայացնում են երեք կամ յորս
խմբերով:

ա/ Զգացական կամ կամային ծայնարկություններն են՝ ախ, վախ,
վաշ, տի, վանի, բուհ, բու, իշ, վախ-վախ, օխ, տամա, մէղա, այ, հէյ,

հայ-հայ, է, օհօ, իէյ վիտի, յարաք և այլն:

թ/ Կոչական ճայնարկություններն են՝ հարու, հայուն, ծօ, քս, յավաշ, հէյ, առաջ ասված, իշալսահ, մաշալսահ, աման ասծոծուկը և այլն:

Կոչականների բնին կարելի է դասել նաև կեմոյանիններին ողոված ճայնարկությունները, որոնք հորդոր կամ կամ կամ վաճում են արտահայտում, օրինակ՝ հորդոր, կամ վիխ-վիխ, քոր-քոր, կրոյ-կրոյ, ձու-ձու, ծիկ-ծիկ, հօ-հօ, վանում, արգելը՝ օչո, փոշո, քցո, օտար-օտար, յալլա, նայու և այլն:

գ/ Նմանաճայնական կամ թմաճայնական ճայնարկություններ, որոնք կարող են լինել նաև հանպատրաստից՝ թժս, թժս-թժս, թժսկ, պօտ-պօտ, վիզ, վոզ-վոզ, ճրզ, ճրզ-ճրզ, բրի, բրի-բրի, եսք, եսք-եսք, ճիզ, ճիզ-ճիզ, ծիկ, ծիկ-ծիկ, ճըս, ճըս-ճըս, լլու-լլու, նըս, մըսմըս, տըս, տըս-տըս, խըս, խըս-խըս, զիզ, զիզ-զիզ, զիզ, խըզ-խըզ, թօչ, թօչ-թօչ և այլն: Ինչպես նկատելի է, մեծ տեղ են բանում այսունի կրկնավորները:

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

214. Ինչպես նկատվում է ձևարանական մակարդակի թմուրյունից, բարրառը իին հայերենի հետ համեմատած կրոլ է հետևյալ փոփոխությունները.

ա/ Որպես հոգնակերտ գրարարյամ թ-ն գիտակցվում է միայն -նը, -օնք, -իք, -անք, -տամք, -վրտանք հավաքականություն Եղանակող հոգնակերտներում, որոնք կցվում են նաև ցուցական և անձնական դերանուններին, օրինակ՝ կերպիք, ճափօններ, թիւրօնք, ախտերոսամք, քորկլուտօնք, ծերօնք, մերօնք, սղվօնք, տղվօնք, նատօնք և այլն: Համակարգային արժեքով՝ -էք, -մէք, ծևույթների բաշխման ողորտը որոշվում է ձևային՝ նիշավանկուրյան, բազմավանկուրյան հառուկանիշով: Միջին հայերենի -մի հոգնակերտը, մասսամք կորցնելով իր բովանդակությունը, ավելի շատ ճնոր է թերել ստացականության նշանակություն և համատեղում է դրանք նման ձևերում՝ մէշէրմիս, ծննդէրմիս, տումէրմիս և այլն:

թ/ Հողովումն իրականացվում է նիմնականում եզակի բլում և, հոգնակի բլում՝ ու հորդմամք, սակայն խոր շնմ նաև ամ/յամ, օչ, օր, վա, ց հողովումները: Ավելին, այս հողովումներին պատկանող բառերից շատերը զուգահեռարար հողովում են նաև ի հորդմամք, որով դրսերվում է հողովման միօրինակացման բարրառի միտումը: Ծկա

հայցականի զ և հոգմակոս ք-ը հակադրությունները: Գործիական հոլովի վերջավորությունն է -օք՝ թե եղակի, թե հոգմակի թվում, բացառականինը՝ էլ: Բացակայում է անձի և իրի առման ցերականական կարգը:

զ/ Ածակամմները և բվականները հոլովվում են փոխանում ի և հոլովմամբ:

դ/ Դերամվանական համակարգում առկա է և դերամվանական, և անվանական հոլովման համակարգը՝ հատկապես հոգմակի բժում:

ե/ Ինչպես ընդհանուր հայերենում կրավորական սեռանիշը վաճանցն է հայտնովելի և կերպանիշը՝ ըստ, դուռ, դրէկ, առ, ու, և, վըտ, ըստ ածանցներ:

Պատճառականը լիմում է ցտ, ցը և ծռ կըսլեցումէ, հասծումէ/ Ծղճականից ներկան կազմվում է կա շարունակականուկ: Ումի, ի տարրելություն գրաբարի և արևմբույյան կը խճակցության մյուս բարբառների, եինք խոնարհում:

Գյուտ է, ի, ա լորդությունները՝ Ներգործական սեռի անորոշում է լորդության բայերը, ընդումնուկ վ-ն, վեր են ածվում ի լորդության: Հաւոկապես անցյալ կատարյացում է նրաում կրավորական սեռի կրկնակի ցուցիները՝ /սիրեցի-սիրեցա/ Վ կրավորականու և կրավորածե-Ներգործածե վերջավորությունների հակադրությամբ /մարեցի-մարեցիր-մարեց/ և մարեցա-մարեցար-մարեց/:

Բացակայում է միայն անկատար դերբայր: Սեռային պատկանները՝ բրյամբ ինպրեները համես են գայիս ի և ա, իսկ ներկործականները՝ է լորդությամբ:

Հարկադրությանը կազմվում է պյուղ եղանակիչի օգնությամբ: Իսկ թ Իրո՛/ բառի օգնությամբ ըղճական եղանակից կազմվում է եղբորական-զիջական եղանակը: Արգելական երամայականը և Ժիտական խոնարհումը կազմվում են մի, մը, մ և լ լի, լը և Ժիտական մասմիկների միջոցով: Ծղճականի ժիտական երկրորդ դմբը գործ է ածվում արգելական երամայականի նշանակությամբ /չերքա, բառեւ, լինուին/ մերքար, մատել, մի խօսքը ճերի նշանակությամբ/:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՍԻՎԻ-ՀԻՍՈՐԻ ԲԱՐՁՐԱԳԵ

1. Երկու ամելախ հարցեք միավորված են այստեղ գիտակցարար, և 'որ է ստեղծվել հայկական գաղթօջախ Սիվրի-Հիսարում, և արդյո՞ք բարբար կրտսերի օգնությամբ հնարավոյ է պարզել նրանց Պատմական Հայաստանի ինչ տարրածքից լինելը: Այսիմքը՝ լիգվարանությունն ի պատս դնել պատմությամբ: 2. Աճառյանց, ըննելով Հայաստանից դուրս գտնվող հայկական գաղթօջախների բարբառները, հետևյալ եղյահանգումն է կատարում «Մեմբ շգիտներ», որ մեր որ գաղթութ Հայաստանի որ գալստից դուրս եկավ. միայն գիտենք, որ այսօրվա մեր ոչ մի արտաքին բարբառ ոչ մի ներդին բարբառի հետ ամրողացնելով մույնը չէ ...»:

Սերաստիայի հայությունը վաճից է գաղթած 1021թ. Նոր Զուղան Հիմ Զուղայից է գաղթած 1605-1606 թվին. Ուղղությի հայերը գաղթեց են Կամախից 1606-7 թվերին. Պուրտուր և Էստեմիշ գաղթել են Նարարատից ժԷ դարում կամ ավելի ուշ. Պուրսի հայոց սովոր մի ճամաց Ծրիմից է գաղթեցրած 1475թ.»:

Ուրեմն որևէ բարբառ, իր պատմական տարածաշրջանից տեղահանմելով և հայտնվելով նոր միջավայրում, այլայլ լեզուների կամ բարբառների հարևանությամբ, ճնոր է թերում նոր ճնարանական, հնշյունարանական հատկանիշներ, ասկայն խապառ չփորցնելով նաև սեփականը:

Այս ինկ առումով էլ արդարանում է մեր հարցադրությունը՝ նկվարանական տվյալների օգնությամբ պատմությունը վերականգնելու հնարավորության վերաբերյալ: Նըման նապատակ, ինարկե իրենց առջև չեն ունեցել «Պատմապիրը Սիվրի-Հիսարի հայոց» գրքի հետիմակմերը² և ոչ էլ մենք, որ մասնակցել ենք այդ գրքի հրատարակությանց «Ներածություն Սիվրի-Հիսարի բարբառի» փոքրիկ հոդվածով³: Մեզ հանձնարարված է եղել մեկ նամույի սահմանմերում տաւ Սիվրի-Հիսարի բարբառի համառոտ նկարագրությունը, և այսքանը միայն:

Հեղինակների նպատակն է եղել Եղենոնի հիսունամյա տարեկիցի կապակցությամբ կորուսյալ ծմբավայրի հիշատակների վերաբերյալ մի հուշամատյան բողնելը և ոչ գիտական ուսումնասիրություն

1. Հ. Անապամ, Հայոց նավի պատմություն, 2-րդ համ, Երևան, 1951թ. էջ 437-438, ուշանկան՝ ՀՀԴ:

2. Պատմապիր Սիվրի-Հիսարի հայոց, Պէտակ, 1965թ., այսուհետ ՊԱՀ:

3. ՊԱՀ, էջ 451-474:

կատարելը: Ուստի մնջ նպատակ ննջ դրել մերկա ուսումնասիրության մեջ վործել պատասխանի արժարժված հարցերին, մանավանդ, որ դրանց մասին նոր կարծիքներն իրարամիր են ու ամեախ:

Սիվրի-Հիսարի հայ գաղրօջախի վերաբրյալ առաջին վկայությանը համույան մեջ Սիմեոն Դպիր Լեհացու 1607-1618թթ. ուղեգործությունների մեջ:

Երկրորդ վկայությանը համույան մեջ Պողոս Վարդապետ Նարանյանի «Տեղեկագրութիւն Սիվրի-Հիսարու» /Տեղեկագրութիւն ընդհանուր վիճակին Գ-աղատիոյ գոր-

բույկում²: Գրույելում բերված են նաև մի քանի անհասկանակ բառեր:

Երրորդ վկայությունը 1881թ. «Մասիսուն» երապարակված Խաչատոր Ռուորթելյանի Տեղեկագրություն է³: Այնուհետև լոյս են ընծայվում ևս մի քանի շահեկան հողվածներ նվիրված Սիվրի-Հիսարից կնոջ կերպարին, բարբառին և ազգագրությանը «Բյուրակն», «Մասիս» և այլ պարբերականներուն⁴:

Թիական է, որ այս գաղրօջ գոյություն է տնօցել ավելի վաղ, քան նրա մասին հիշատակվել է գրականության մեջ: Սակայն ո՞ր դարը և կամ ո՞ր քվականը պիտի համարել գաղրօջի հիմնադրման սկիզբը, դժվար է անսխալ պատասխան գտնելը: Իրենց՝ սիվրիիհարցիների բանավոր ավանդություններն իրարաներ են, ոմամբ գտնում են, որ իրենք անեցիներ են, ոմամբ ել՝ արևելահայեր /Շարսկաստամից, Գանձակից, Զուղայից, Ղարաբաղից և այլն/: Ա Ալպյանցյանը ներադրում է, որ ի թիվս հարևան գաղրօջախների, Սիվրի-Հիսարը նույնանու հիմնադրված կարող է լինել 14-15-րդ դարերում «...ԺՇ դարում վերջին քառորդէն մինչև ԺԵ դարուն առաջին քառորդին վերջերը /1387-1425/ քազմարիկ պարսկահայեր՝ մասնավորաբար Ազգուացի, Ցղնացի, Երևանցի, Նախիջնանցի, Զուղայնցի եկան և Քայալազար, Ազ Շեհիր և շրջակայ քաղաքները»: Հայտնի չե, թե ինչ առյուրների հիման վրա է Ա Ալպյանցյանը նախապես հայարձակ

1. Սիմեոն Դպիր Լեհացու Ռուորթիւն, տարեգործին ձեռնաւորանը, Վիեննա, 1936, էջ 333, նոյեմբեր 1914, 37

2. Նախանձն Պողոս Գարեգին, Տեղեկագրութիւն Սիվրի-հիմայու, Կ. Պոյնա, 1872, նոյեմբեր 1914, 94-105:

3. Տեղեկագրութիւն Խաչատոր Ռուորթիւնի, «Մասիս» 1881թ., թիվ 2883, մարտի 19, նոյեմբեր 1914, 143-152:

4. Տես, Ինքնակ, 1898, էջ K22-823; 1899, էջ 278, 427, 799:

համարում վերտնիշյալ թմակավայրերը, սակայն ընդգծել է ուղում այն իրադրյալը, որ դրանք պոյտայուն են ունեցել ավելի վաղ, քամ այս գաղյակամթերի ալիքը է եկեց: Ա. Ազգյանցանը ճշգանձ արևելյան Հայաստանի հիշյալ վայրերը /Ապրիլի, Զուղա, Երևան, Նախիջևան, թքնս նաև Ցղնա/ ամիստիր եղել են ում ճյուղի բարբառների, տարածքներ, սակայն հանգըլվաներով Արևմտյան Անատոլիայում նրանք կորցրեն՝ և իրենց ում ճյուղի բարբառայիմ հատակամիջները: Բայց չէ՝ որ բազմարիվ այլ արևելյան կամ ում ճյուղի բարբառներ, որպիսիք են Ռուբուրը, Օղմիշը, Սպարբան, Անրայան, Ջրք-Աղազը, Դմիթիվին, Եղային, Երևլին, Նավլիլին և Դուզքեն, պահպանել էին իրենց դարբարապյան բարբառները: Մինչդեռ Ա. Ազգյանցանի հիշյատական գաղյօջախներից ոչ մեկը, այդ բոլոր նաև Միվրի-Հիսարը, չեն պահպանել իրենց ում ճյուղի ծևարանական հատկանիշը: Ուրեմն՝ նոր միջավայրում մնան հանդիպում նմք և բարբառն անհարար պահպանած, հատկամիջներից թիշ բան կորցրած բարբառների, որպիսին Ռուբուրը և, և լիիվ ճյուղային պատկանելիությունը կորցրած բարբառների, որպիսին Սեբաստիան է կամ Միվրի-Հիսարը և այլն:

Ուրեմն՝ այսուղի կարելի է ներառել, որ լոտոնների վրա սիվրինիառոցիների լեզուն միայն առաջին հայացքից է «արևելյան» բարբառի տպավորություն բողեք, իմշաց Պ. Նարանյանն է արծանագրուծ: «Տեղույն Խայ թմակիմերու և կամանց խօսակցութիւններէն հասկըցայ, որ Միվրի-Հիսարու թմակիլ հայեց Պարսկաստանի կողմնուն նմ: Առողջ Էմի Զուղայի կողմնուն չորս կամ երես հարդիք տարբեան գաղքական կ'նրանան: ...Տնիկ-Գարուի պատերազմի ժամանակ սաստիկ նեղունըն, շատերը այս պատճեռառ գաղքած են, ոճանք ալ զերութիւնէ փախչենի այս տեսերը ապատանած նմ»¹:

Մեր կարծիքով, այս գաղքականները նրկուրդ կամ նրբուրդ համարումներն են եղել և ոչ բուն գաղյօջախները հիմնարդուողները, քանի որ որևէ բարբառ միաստար լինելու դեսպում, կարողանում է շատ երկար պահպաննել իր հատկամիջները՝ իհարկե շրջապատից վերցնելով նաև որոշ քանակի բառեր, ոճեր և այլն: Վայով սիվրի-հիսարցիների բարբառներ, Պ. Նարանյանը այն համարում է անհասկանայի օտար լեզվի աստիճանի «Թեպէտ իրենց մայրենի լեզունին չեն կորսանցուցած և միշտ հայերեն կը խօսիմ, բայց աղասաղեալ է և շատ

1. Ա. Ազգյան, Ռուբուրի բարբառ, Երևան, 1971, էջ 7-8, 20-21:

2. ՊՈՀ, 99:

բառեր կան, որ խօսած ժամանակնին չի հասկցուիր, ուստի արժան դասեցի մեկ քանին ոռո յիշելու, որը մն կեղծ դու խօսէ, պառակ վեղեցիկ¹. խոցօք սուտ, սիւալ, շնէ թրեց, տօսիմած նշանած², խիլս ինշալէս, ասոնց օնան քառեր շատ կան, խօսելու ատեննին լոռոյ կը կարծէ, թէ օտար լեզուաւ կը խօսիմ³:

Ուղարիկյամբ, ի տարրերություն Պ. Նարանյանի, կարծում է, որ այս գաղութը հիմնադրվել է նույնիսկ բուզանդական շրջանից առաջ. «...Հայ ժողովուրդը նոյն խոկ բիզանտիական շրջանին առաջ փոխացիմերու հետ եղած է թիվուր այս շրջաններու մնջ, որ առանկ բազմացած բիզանտիական պետութեան հիմնադրումից շրջանին...»⁴: Բարբառի ծագման մասին նա նույնական չի կասկածում, որ «արևելահայերնն» է. «Տեմբր-Գարուի, իմշալէս և Վելիկիոյ մէջ ստեղծուած կացութեան թրումով քաղաքին մէջ հաստատուած ենայ կարստանը կը խօսի արեւելահայերնն»⁵:

Ինչպէս «արևելահայերնն» շատ ընդհանուր է, սակայն նրա նկատուած և մատնացույց արած քայլական միատեսմի տարրերությունները կը խմբակցությամ բարբառներից խիստ արժնաքոր ուղեցույց է. «Արևելահայերննի մէջ բոլոր քայլերու ապանին նղանակը պիսի նախադաս մասնիկը շումին, օրինակ՝ կարքալու նմ, երգելու նմ, ուղարք է, և այն, ժամանակի ընթացքին ճեւփոյնումի ենթարկուած է ապանին ընդունեցութեան յատուկ ու մասնիկը յապատած և և զիրը աւեցնելով կը կազմէն ապանի ժամանակը, այսպէս՝ կարքալլ նմ, երգելու նմ, ուղարք է. ոչ նուազ խժաղուր աղաւաղումի ենթարկուած է տեղական մակրացլ իրաւ ցուցական նդրանոնները՝ հոմ-նախը, հոս-տախը, այդ տեղ-տախը, տատեղ, այսպէս-ասանկ /այսումակ/-ատմանակ, այնպէս, ամանէ հայմունակ/-ամձմանէ, այստեղ-տատեղ, այնտեղ-մատեղ, այն տեղ-նախը, նատեղ, այս ծն, այս կերպ-տահանձմանէ, այն ծն, այն կերպ-մահանձմանէ»⁶:

Այս յուրահատուկ բարբառի նկատմամբ հետաքրքրությունը չի դադարում և հետագայում «Բյուրակն» հանդիսում իրաւարակվում է 170 քառերից կազմված մի քառացանկ Սերովիք Վարժապետյանի կողմից⁷, իսկ Հ. Աճառյանի հրաւարակած «Գալառական քառարանում» Սիվրի-Հիսարի բարբառից թերված քառերի թիվը հասցըլած է

¹ Դայը տեղադ, ՊԱՀ, 103:

² ՊԱՀ, 152:

³ ՊԱՀ, 146-147:

⁴ ՊԱՀ, 147-148:

⁵ Թիգրակ, 1898, Խ 822-823, 1899, Խ 278, 427, 799:

արդին 555-ի¹: Այսուամենայնիվ այս հրապարակված նյութերի նկատմամբ վրա գաղափար կազմելը բարբառի հնչյունարանական և ծևարանական հատկանիշների մասին չեղ կարող անվիճակ լինելը տեքութերի և տառադարձուրյունների ու վիտական լինելու պատճառով: Եվ ահա չի ոշանում նորակացուրյունը Միվրի-Հիսարի բարբառի «կիլիլյան» խմբակցությանը պատկանելու վերաբերյալ, որի հեղինակը և Աճայշամն էր. «Յատնի է, ու Կիլիլյանի արևմտեան մասեն սկսեալ մինչև Զմիտրիոյ և Նիկոլայիոյ սահմանը հայերէն լնու չկայ. տեղական լնուն՝ բուրդերէնը, դարձած է նաև մայրենի լնու: Մակայն բանի նու վիտերու մեջ հայերէնն ուն պահուած է ասոնք և՛ Սրամոց Ա՛նկիրիի արևմտեան կողմը/ Միվրի-Հիսար հանէն հարաւարևմուտք/ Նազը խամ Սրամովի հիսարային արևմտեան կողմը/ և բանի մը գիտեր Եօգլատի քով: Ասոնց վրայ տեղեկուրիններ կը պակասին: Սրամովի լնունին մասին բանի մը տեղեկուրիններ և փոքրիկ ընապիր մը կայ «Թիրակմին» Ծգ /1899, էջ 670, 1900, էջ 233/: Այս կատորմերը թեև բնու բառական չնմ լիշեալ տեղերու լնունին բառումանիբուրեամ համար, բայց կը բային ցուցմեն, թէ իրենք աղ Կիլիլյայ նմբարաբրամները պիտի կազմէին հնորդումը մնըն է Ն. Մ./: Իհարկե, և Աճայշամի կասկածները տեղին էին, և եղուկացուրյունը ծիշտ չեղ հիշյալ երեց գաղրօջախների բարփառմերի կիլիլյայ նմբարաբրատներ համարեցու վերաբերյալ, բանի որ կիլիլյան խմբի բարբառները՝ Զեյթունը, Հաջընը, Մարաշը, իրենց ծևարանուրյամբ ու հատկապես հնչյունարամուրյամբ խիստ հեռու են կանգման հիշյալ բարբառներից: Համոզվեցու համար այս բանում, բառական և հնչյունական մեկ հակայն շատ կարևոր/ օրինքի ստուգումն իսկ. «Չայնական փոփոխութեանց մեջ ամեննմ յատկամշականն ու Կիլիլյայ մեջ տարածուածը ա ճայնին օ-ի վերածումն է շիշտի տակ»². Ստուգենք այս մեկ հատկանշական օրինքի գոյուրյունը Միվրի-Հիսարում՝ համեմատուրյան եղբ ունենալով գրաբարը:

Գրաբար	Հազըն	Զեյթուն	Մարաշ	Միվրի-Հիսար
հաց	հօց	հօց	հօց	հաց
շատ	շոտ	շոտ	շոտ	շատ
երրակ	իշորի	իյրօլ	որորով ³	երակ

Ինչպիս տեսնում ենք, Միվրի-Հիսարը շատ հեռու է կանգնած

1. Հ. Աճայշամ, Գառապակմ բարբառն, Թիֆլիս, 1913: Վառեն՝ 41:

2. Հ. Աճայշամ, 40, էջ 200:

3. Գառապակմ, Հաջընի բարբառը, Երևան, 1965, էջ 14-15:

Կիլիկյան քարքաններից և՝ ճայնավորների, և՝ քաղաքայնների հնյունափոխությամբ: Բարքաններին քաջահնուտ Վ. Աճառյանի վրիստում ոչ-գիտականորեն իրատարակված Մյուրերի պատճառով էր, որոնց վրա հեմվել էր նա: Ինչպես հետագայում պարզվեց, նոյնին իր կազմա «Գավառական քառարան» խնդ անվատակենի առցյուր էր նման եղրահանգումների համար, քանի որ այնուեղ ամփոփված քառերը քաղաքի էին այլևայ ակունքներից և վեր ածվել գրաքարյան սկզբնաձևի, ինչպես տեղեկանում ներ հետեւյալ տողերից: «... Խրարանինը քայի համար հարկաւոր է ընկե համեմատական քրնուրին մը և այս քննուրեամբ վերականգնել նախաճնշը»¹: Այս հասկանալի պատճառով է «Գավառական քառարանում» բերված Սիվրի-Հիսարի բարբառի քառերից շատնքը չեն համապատասխանում իրենց նրան բարբառային արտասանությանը «վերականգնված» կրաքարյան տեսքով: Խնդելու պատճառով: Բնինք մի քամի օրինակ այդ «շտկված» քարքանի իրական ծննդից հետացված քառերից, որոնք իրականում արտասանվում են այսպես:

Սիվրի-Հիսարի քարքանում*

ախասկ	
ախշինուս	
երօխկ	
գեննիր	
խաշնէլ	
մէռեօրի	
շերիս	
շերիսէլ	
պարքմապապ	
տահտէղ /տատտէղ	
անկաճորիս	

Գավառական քառարանում*

աղիացք	
աղցիկանս	
այզուր	
գենիր	
խաշնէլ	
մեռելոգի	
շեռը /կշեռը/	
շեռեն	
պարոն պապ	
տարդեղ	
ականցրոռը	

Սիվրի-Հիսարի գաղթօջախի հիմնադրումը է Կիլիկյան պիտականության անկման հետ կապեց թվում է անհիմն, ինչպես անհիմն էր այն կիլիկյան ենթաքարքառ համարեց: Հ. Աճառյանի անտիպ «Հայ գաղթաների պատմությունը» ներու ունենալով Մ. Չամշյանի «Հայոց պատմությունը» ընդգծում է մի կարևոր կազմ, այն է՝ Կիլիկիո Օշին քագավորի 1316թ. Աղամայում գումարծ տված

¹ Հ. Աճառյան, Գ.Բ., էթ 69, 77, 90, 31, 8, 454, 7771, 826, 904, 10215, 811:

նկեղծցական ժողովին, ի թիվս այլ բնօնքի ներկայացուցիչների, համեյստում է նաև «Կոմստանդին» եպիսկոպոս Անգլիարիոյ»¹: Հնատաքար Անգլյուրայի տարածաշրջանում հայկական գաղթօջախների գոյուրյունը 14-րդ դարում արդեն փաստ էր: Նկեղծցական նրկորող ժողովին /1342/ նոյնամսն ներկա էին «Բառի եպիսկոպոս Անգլիարիոյ և Թաքսեղ արքեպիսկոպոս Ինգլիայոյ»²: Կարևոր է ինչպատակն նաև Սեծովիցու վկայությունը Նիկոլ Ռիխտ/ բաղարի տամուտեր Հակոբի գոյուրյամ մեջ կասկածվելու պատճառով մահմեջականություն ընդունելու և Սահ Կոստանդին և կարողիկոսի կողմից նզումի ենթարկվելու մասին պատմությունը³: Ըստ մատիս Սերբաստացու, երկու դար անց այս վայրերն են բնրվում օսմանյան Սուլյանան բազմավորի կողմից 1534ր. մնացածնակ հայ գաղթականներ երևանից և Նախիջևանից, որի հիմն վրա Հ Աճառյանը գրում է «Այս գերինները բնակվեցին Ենկիրի, Շեռքածիա, Նալլ իան և շրջակայքը»:

Գաղթականության մի խումբ էլ բնավորների երկյուղից բաշկեց Գաղատիայից և ժամ հետո գտնված երկու յոր և ապառաժուն լուսերի միջև գտնվող Մրանող զյուղը, որ իր գոյուրյունը մինչև վերջն էլ յարումակեց: Մի ուրիշ խումբ էլ գնաց Սիվրի-Հիսարից մի քառորդ հեռու դիստիան Աթոյի Հթիստոններց գյուղ/ հաստատվեց, որտեղից հետո փոխադրվեց Սիվրի-Հիսարի ավանը: Գաղթականության ավանդությունը դեռ պահպանված է մոյս շրջամի հայոց մեջ, որոնք իրենց պարսկաստանից հայ են անվանում:

Այս տողերից կարենի է եղբակացնել, որ Հ Աճառյանը, հենվելով պատմական տեղեկությունների, ճասամք էլ սիվրի-հիսարցիների բանավոր ավանդությունների վրա, փաստորն հեղում է իր խոկ հայունած այն կարծիքը, թե այս վայրերի բարբառները «կիլիլշան» են: Սակայն, ինչպիս Հ Աճառյանի թերած վկայություններից է պարզվում, պարսկահայերից և կիլիլշահայերից էլ առաջ Անկյուրիո թեմում առկա էին բազմաթիվ հայ գաղթօջախներ, որոնք այդուն կարող էին հայտնվել ավելի վաղ՝ 11-րդ դարում, Բաղրատումյաց հարստության անկումից հետո, երբ Անիից, ապա նաև Վասպուրականից և Հայաստանի ալլաայ վայրերից սկսվեց արտահոսքը դեպի Բյուզանդիա և ավելի հետուն: Սեր կարծիքով, Սիվրի-Հիսարի գաղթօջախում մինչև պարսկահայերի ու կիլիլշան և այլ գաղթակա-

1. Ա. Օմանեան, Հայոց պատմություն, հ. Գ., Վանայի, 1784, Խ 341: Այնուհետև՝ ՀՊ:

2. Նոյն մեջում, հ. Գ., Խ 341:

3. Հ Աճառյան, Հայ գոյուրյունի պատմություն, ամսիւ, Խ 1-2:

նորայութեանի հայտնվելը. Ամի՞ շրջակայից նշած մի գաղքականություն է հանգրվանել, որը և բռնի է իր բարբառի ազդեցությունը գաղութի լեզվի վրա: Միվրի-Հիսարի բարբառը իր ծևարանական և հըշշյունաբանական առամձնահատ-կույրութեանը հայերենի ճյուս բարբառների մեջ պահի մոտ է կանգնած Նոր Նախիջևանին: Սակայն, ի՞նչ կաա կարող է լինել այդ տարածությամբ միմյանցից բավական հետո բարբառների միջև:

Ի՞նչպես հայտնի է, “Կրիմի և Նոր Նախիջևանի հայերմ իրենց համարում էին Ամիկց գաղքածներ: Նույնպիսի կարծիք է հաճախ սիլվիժիսարցիներն էին արտահայտում՝ վեպայեղշելով իմբնանվաճարութիւն «Ամիկ եռեվ տռութե փախտուք» պիտակը, որով զինաբախում էին միջյանց հետ վիճարաններն: Դժվար էր հեճվել այս փաստի վրա, եթե լեզվաբանական փաստերը չհաստատեին այդ ասույթի պատմական հիմքերը Շնույած ժամանակամիջոցի մեջ անօրպնութիւն Սիվրի-Հիսարի և Կրիմի Նոր նախիջևան/բարբառները պահպանել են բազմաթիվ գուգարանություններ, ընդհանրություններ, որոնք հաստիկ են միայն այս նրեւու բարբառներին և լիներ հանդիպում այդ բարբառներում, որով հաստատվում է նրանց նրենների հարևաններ լինելու փարեկաց կամ առնվազն մոտ տարածներից լինելու իրողությունը: Որպեսավի ասվածը միայն հայուարարությամ արժեք յունենա, սույոր թիրենց երկու բարբառներում նկատվող գուգարանու-բյուններից ու ընդհանրություններից հիմնականները՝

ա/ Ա ոմնեցող համար բայերը ներկայում ներարկվում են -ին/ կրավորակերպ խոնարհման, ինչպես՝ ստմիմ, կրտմիմ, տամիմ և այլն, իսկ ըշմական, պայմանական ապառնիում ուլ, ինչպես՝ կատմում, կցուամում, կըկըմում և այլն:

բ/ Նվազագույնի են հասցված նրեւու բարբառների հոգնակերտ-ները.

Ն. Նախիջևանում՝ -եր, -մեր, Սիվրի-Հիսարում՝ միայն -եր:

գ/ Ժիտական խոնարհման ժամանակ նրեւու բարբառներում է ներկա է կազմըվում ամորոց դերբայի օգնությամբ՝

Նոր Նախիջևան՝ մեզի չի քաղ ևնզ մոտ չի գալիս/

Սիվրի-Հիսար՝ մեզի ցարպ ևնզ մոտ չի գալիս/

դ/ Բառապաշտարում կամ բազմաթիվ ընդհանրություններ, որոնք կազմված են միևնույն սկզբունքով. դրանք ցուցական դերանումներն են՝

Նոր նախիջևան՝ վատէխ, ախսատար, ատխատար

Սիվրի-Հիսարի՝ վատօխ, ախսատար, ատխատար

ե/ Կրկնավոր անհսկական բարբառություններ անկատար դերբայից՝

Նոր Նախիջևան՝ խոմսում, գովածում
Սիվրի-Հիսար՝ խոմսում, գովածում
զ/ Երկու քարրատներն ել ունեն պայքական քաղածայնների
երկաստիճան ծայնեղագործի համակարգ:

Ե/ Մի շաբաթ ենցումական անցումները, ինչպես թ-շ հասուկ են այս
բարբառներին.

Նոր Նախիջևան՝ երեք-մեք, հարամիդ-հաշմիդ
Սիվրի-Հիսար՝ երեք-շեք, հարամիդ-հաշմիդ /նաև/ հաշմախայ,
հաշմաքայ/

Շ/ Կը եղանակիցի շնչեղ-խաքում Ալ-ք/ ծայնեղներին և ծայնավոր-
ներին նախորդելիս:

Նոր Նախիջևան՝ կը գաս-քուշաս, կը ասէ-քուշ
Սիվրի-Հիսար՝ կը գաս-քուշաս, կը ասէ-քուշ և այն:

Այս ընդհանրություններն ինչ որ քան ասում են Երկու քարրատների
միւնույն միջավայրից ծագելու մասին, սակայն դեռևս քավարար շին
որոշակի «արևելյան» որևէ քարրատի հետ նույնացնելու համար,
առաջնորդ ևս, որ նոր գալործախներում թե Նոր Նախիջևանը, թե Սիվրի-
Հիսարը ներկայով պատկանում են «արևելյան» կը խմբակցության
բարբառներին:

Բնականաբար, Սիվրի-Հիսարի քարրատի պես մի տորօրինակ
բարբառ չեր կարու դուրս մնալ մեծ լեզվաբամի ու քարրատագետի
տեսադաշտուց: Հ. Աճայամը զանազան առիբնորդ անդրադարձել է
Սիվրի-Հիսարի քառապաշարին, ածականների նախամասներկավոր
գերադրական կազմելու եղանակին, գոյակամեների հոգմակի թիվ կազ-
մությամբ, դերանումների հոլովմանը և ծագման հարցերին¹: Սակայն,
հրապարակի վրա եղած նյութերի սղության և մեծ մասի ոչ հավասար
լինելու ոչ ճիշտ գիտական տառադարձության/ պատճառով Հ.
Աճայամը հնարավորություն չի ունեցել եզրակացություններ ամել
քարրատի պայքական-քաղածայնական համակարգի վերաբերյալ-
մինչդեռ Սիվրի-Հիսարի քարրատի ոչ նվազ հետաքրքրական կողմերից
մնին է նրա պայքականների համակարգի է:

Ի տարրերություն գրաբարի և արդի հայերննի, Սիվրի-Հիսարի
քարրատը ծայնն պայքականներմ արտասամում է թիվ խլացրած, որով
ասես թե դրամը հավասարվում են խոլ պայքականներին և վերանում
է խոլ-ծայնն հակառությունը: Նման դեպքերում, սովորաբար
քարրատը համարվում է երկաստիճան ծայննողագործի պայքականների

1. Հ. Աճայամ, տես նրա «Հայ բարբառավորություն», «Պատմական բառացան», Հիսկառար թերթամուստի հայոց (Խոյ), 1 հ. էջ 114, 120, 457, 3հ. էջ 775, 817:

համակարգ ունեցող: Այս հարցի մասին հայ քարբառազետները առանձին առիջններով իրենց տեսակետներն են արտահայտել: Շի՞չ և կի՞մեր արդյոք Սիվրի-Հիսարի քարբառը համարել երկաստիճան ճայնեղապուրկ պայքարականների համակարգ ունեցող քարբառ, եթե այս քարբառում խոչ դարձած ճայնեղները ոչ թե նոյնանում են զրաբարյան խուների հետ կամ հավասարվում նրանց, այլ սովորականից ճայնեղներն ավելի նվազ հսկում են արտառանվում և շնչ շփորչում բռն խուների հետ՝ ասես պահպաններկ հայերների պայքարականների նոանդամ հակադրությունը: Մեզ բվում է, որ այս երևոյթը նկատվում է հայերների այլ քարբառների մեջ նոյնպես, որը կարիք ունի փորձառական հատուկ հետազոտությունների և այդ սրատնառու է արժանացել է քարբառազետների և լեզվաբարականների ուշադրությամբ:

Այս հարցը հատուկ թենուրյան է ենթարկում է. Աղայանը իր «Գ-քարբարի թերականության» մեջ, որ գրում է «Հավոր մեր քարբառների հմչույթային համակարգը դեռևս ուսումնասիրված չէ, և ներկայացրած նոանդամ հակադրությունը ճայնեղազերկ լինդգեռում իմն է Ն.Մ./ քարբառների համար անվիճելի է միայն մի քամիսի տվյալներով, իսկ մյուսները դեռևս կարուտ են հմչույթարանական ճշգրիտ վերլուծությունների: Այսուամենայիկ, այդ մի քանի քարբառների տվյալներն են քավական են մի կողմից մեր ասածը ավելի հավանական համարելու, իսկ մյուս կողմից, որ տվյալ դեպքում ավելի կարևոր է, քացատիւու, թե, ինչպես է, որ ճայնեղները, պարզ խուների վերածվելով, շնչ շփորչելով են պարզ խուների հետ և պահպանվել է հմչույթարանական «հավասարակշռությունը»: Այնպիսի ակնհայտ հակադրությունները, ինչպիսիք են՝ տասն «ոյսա» - տասն դիմական տալ քայի 2-րդ դեմքը, տուիր «որոր» - տոռ, կան «զար» - կար, կան «զար» - կառ «զարսելու տեխ» և այլն, լավագույնս հաստատում են մեր ասածը: Նշանակում է, որ այս քարբառներում ունենք պայքարականների նոանդամ համակարգ» /լինդգեռում իմն է Ն. Մ./¹:

Նմանօրինակ երևոյթի ընթացքը պրոֆ. Շ. Աղայանը պատճառարանում է հետևյալ կերպ: «Այս երևոյթը պատճառականներն շատ հեշտ է քացատրվում. հայերների ճայնեղ պայքարականներմ առհասարակ շատ

¹ Տե՛ս Հ. Մարքես Վ. Համեսան, Յ. Հողովան, Ծաշաճառեամ Խոտոքութիւն, Վեճան, 1964, էջ 390-391, թ. Դամենյան, Մասմինայի քարբառ, Երևան, 1967, էջ 22, Գ. Զահուկյան, Հայ քարբառների բաղադայնական համակարգի նազման հարցի լուրջ, Առնեա Կաթեռնելի 1960, էջ. 8:

² Շ. Աղայան, Գործադի թերականություն, է. 1. Գիրը Ա. էջ 150:

ամենի բույլ պարբռումով և արտասանվում, քանի խուզեցը¹:

Հայերնի աշուպիսի՝ նոոշարք պայքառ-բաղածայմական համակարգ ունեցող բարբառների մեջ դասական ներկայացողից կարող է համարվել Սիվրի-Հիսարի բարբառը, որ գրաբարյան ճայնելիները բառասկզբին, այլև բառամիջում և բառավերքում, հնչում են բույլ խուզումով։ Ավելին, այս բարբառում, ինչպես նաև Նոր Նախիչևանում, խուզված են հնչում նաև փոխառյալ բառերի ճայնելիները։ Չայմենների խուզման հետևանքով բառասկզբին/ նմանակումչ դարձած բառերը երբեք չեն շփորփում, օրինակ՝ դր երկրորդ դժոջի դիրանունը, որ բարբառում արտասանվում է տառ, սակայն չեն շփորփում տառ բառ են»։ «Տառ ի՞չ կիպի ուշախ ես, տառ էկածիս կիպի ոսիկ կուտես»։ «Դու ի՞նչ ձևի երեխա ես, տոռ զայուղ պիս սուզուի և ուսում»։

Ինչպես տեսնում ենք, բարբառում առկա է խազած ճայնելիների և բույլ գրաբարյան խուզերի նվազագույն հակառակությունը։ Կարենի և թըրեք նաև այլ ճայնել պայքարանների խուզման օրինակներ՝ ծեր օծերումին, և ծեր «օծեր», կիր «պիր» և կիր «պիր» և այլ։ «Ուկրուցյանի օրնը ենք անվանել գրաբարյան բառասկզբի ճայնելիների խուզմանը, հաջորդող ճայնավորների բայնացմանը, բացակայության երևույթը, այսինքն, երբ տեղի չի ունենամ «ունառյանի օրինը»։

Ինչպես Հ. Աճառյանն է ընդուռ։ «Բարբառի եռյունը կազմող տարրերը են՝ ճայնաբարյունները ու քերականությունները»²։ Ըստ հեշտուարամական դասակարգման, ինչպես ցույց տրվեց, այն պատկանում է ճայնեղապուրկ նրկաստիճան պայքարանների համակարգ ունեցող բարբառների բվին։ իսկ ըստ ծեարանական դասակարգման, որի հիմքում ներկայի կազմությունն է, այն ներկայանում է որպես ունիկալ մի բարբառ՝ իր երեք շարունակականներ կերտող մասմիկներով։ Այդ երեք շարունակական կերտող բառերն են՝ կար, կեմած, կրէր։

Ինչպես ցույց տրվեց վերևում, Սիվրի-Հիսարի բարբառը թեկուց որոշ վերապահությամբ պիտիիկյանու համարնը հիմքերից զորկ էր։ Գ.

1. Է. Աղարան, Գրաբառի թշնակամուրյան, հ. 1, Պիյը Ա, էր 150:

2. Այս նույն տես գրքի 14 էջում, նաևդույն 3:

3. Եռյա երկուրդ Աղարան է նույն Նոր Նախիչևանի բարբառում, որ բույլ-բարբառն, ուստին, յասեցնել փիլառությունների ճայնելիներ պառապնդում են դրան խուզեր։ Տե՛ս Խ. Պառպնդյանը՝ երկուրդ մուսկամունքը Երև. 4-րդ նաւություն հ. Փայցիկյանի Նոր Նախիչևանի հայ մուսկամունք բանակու- սպառամք, Երևան, 1965։ Ի դեպ Լիմի կամ Նոր Նախիչևանի բարբառը ներկայացնելու հետ պահեցից Շաքրը, Խոփիք, Սովորան Սարա, Անձ Սարա, Ներկինա/ երկուրդ խուզ էնի նուստիճան և մնացայց երկուստիճան պարզական բարբառամական պիտունք երկուստիճան ճայնեղապուրկ պայքարակ բարս- ճայնական նախակարգը են պահած Ռ. Պատկանյանի բարբառացին ստեղծմագրությունները

Զահունյանի կողմից նրա բարբառների բազմահատկանիշ դասակարգման հիմունքներով այն «միջրարրառ» կամ Ամասիա-Եյրինի «նորարարրառ» դիտուղ նույնպես գործ է հիմքերից: Այս վերջին նորակացությունը Սիվրի-Հիսարի բարբառի վերաբերյալ մասամբ արդյունք է՝ և Աճառյանի տիսակետին հետևելու, մասամբ էլ նոր ինչորմացիայի բացակայության: Ըստ հայ բարբառագետների սահմանած կանոնների, Սիվրի-Հիսարի բարբառը լիովին իրավունք ունի համարվելու իմբռուրույն՝ բոլոր կտրվածքներով, որոնք բվարկում ենք ստորև:

1. «Հայերնի շարունակական Շերկա ունեցող բարբառների մեջ Սիվրի-Հիսարը մասկ է, որ ոմի երեք մասնիկ-քայլք՝ շարունակական մերկա կազմող, որոնց մասին արդեն խոսվել է: Հիմնականում շարունակական ներկա դրսնորվում է կար բառ-մասնիկի օգնությամբ, ինչպես օրինակ՝ կերամ կար ախտայիս տունու կըսում եմ եղորու տունը հիմա: Սակայն, զուգահեռաբար, թե նվազ հաճախականությամբ, օգտագործվում են նաև մյուս բառերը: Այսպես՝ Տես, կորամ կիկեման /Տեսա, գալիս են հիմա¹: Երրորդը օժանդակ բայի անցյալի եզակի երրորդ դեմքն է՝ եր-ը, որը կարող է կրկնվել երրեմն մի բանի անգամ, ինչպես օր կերամ երամ երեր/ անցյան տունու կըսում եմ մորս տունը հիմա:» Հայերնի մյուս բարբառներում այս կերպ շարունակական Շերկա կազմող այլ բարբառներ չեն համոզիպում: Միայն եթ օժանդակ բայ-մասնիկի օգնությամբ շարունակական է նկատվում Տրավիլոնի բարբառում, այն էլ առանց կրկնության²:

2. Ինչպես հայտնի է, հայերնի կը խմբակցության բարբառներում ապառնին կազմվում է պիտի բառի օգնությամբ, որը արևելյան՝ ոմ խմբակցության բարբառներում հարկադրականի ծղամակիշն է. Սիվրի-Հիսարի բարբառը այստեղ ևս առանձնանում է իր ապառնի կազմելու նղանակով: Այն ապակատար դերբայի երամ /այս վերջավկորության ու ծայնափորը փոխարինում է ևս մեկ լուկ, ինչպես օրինակ՝ վազել եմ, վազել ես, վազել է հազերը եմ, վազերու ես, վազերու եմ:

3. Հրամայական եղանակի արգելականը /Ժխտականը/ նույնպես կազմվում է ամորոց դերբայի և նախադաս մո, մ արգելական մասնիկների օգնությամբ, մերալ /մի զնա/, մեմիկ հի ամի/, մո քաշուկ /մի խփիլ/ և այլն:

4. Ամորոց դերբայի օգնությամբ դրսնորվում է նաև Ժխտական

1. Տես Գ. Զահունյան, Շերկանույն հայ բարբառագիտության, էջ 133:

2. Հ. Աճառյան, ՀՀՊ, 2 հ. էջ 344, ՀՀ, էջ 179: Ավելի հաճախական է թվու երկ ծագուց նդրելոց-եր բանացրությամբ, տես էջ 190, կամ. 162:

խոհարիման մերկա երրորդ դեմքը. ինչպիս օր՝ Ախտարեցը մժկի յորպալ Շոյիսարքերը մեզ մոտ չի գալիս. արքայշըս լինսուի, լուսէ, պամ ա չենք. Մեր ակնաւորը չի խոսում. չի ուսում, գործ էլ չի ամում:

5. Վաղակառարց դրանորվում է հարակատար դերրայի միջոցով, առանց օժանդակ բայի՝ Ախտարեցն Տիրոկիմ ուսուրամ փօխած /Ռոյսարքերնց Տիրոկիմ շրջազգեստը փօխել է/. Պակղամ ա հասկցած, խոելմ դորածած, կածշած, ամօրամբ տուրած, փարան յետ տուրած /անուրպանմ է հասկացել է, ետինց գոռացել է, կանչել է, ամօրամբ է տևել, դրամը եւ է տվել/:

6. Հիմ հայերենի բազմարիլ հոգմակերտմներից, արդի գրական լեզում հրաժարվելով, պահել է միայն նրերը՝ եղ, -Ծը, թ միավաճն, բազմավաճնէ և տեղացի նշանակող բառերի համար/, մինչդեռ, Սիվրի-Հիսարի բարբառում այս բնաշրջուրյունը իր վերջնակետում է հասել, և մնացել է միայն մեկ հոգմակերտ՝ եղ-ը, թե միավաճնէ, թե բազմավաճնէ, թե տեղացի նշանակող բառերի համար, ինչպիս օրինակ՝ եսլ-համէլք, տում-տումէլք, ճամպախ-ճամպախէլք, կատուկառույէք, հարսախշիմ-հարսախշիմէք, խարմայ-խարմայէք, պարզ-պարզմապայէք, տումէլք-տումէլքիյէք, բարբայ-բարբայիյէք և այլն: Սիւյն մեկ ճևույրով հոգմակի կազմելու մնաշնորհը նոյնակա պատկանում է Սիվրի-Հիսարին:

7. Նվազագույնի է հասցված Սիվրի-Հիսարի բարբառում նաև հոգմակերտի բիլը, այսինքն՝ մեկ հոգուի եզակի բիլ և մեկ՝ հոգմակի բիլ գոյականմների համար. գոյականմներն ամխատիր նորարկվում են նզակի բիլում «ի», իոգնակի բիլում՝ «ու» հոգման, ինչպիս օր՝ ճործուրի, տում-տումի, ախապայ-ախապայի, բույ-բույի, կեսօր-կեսօրի, տարի-տարիյի և այլն, հոգն. ճործուր, տումներու, ախապայլու, բույլու, կեսօրերու, տարիյլու և այլն: Գրական լեզվում հոլովիշների բիլը յոթ է:

8. Բազմարիվ հայերեն բառեր պահպանվել են միայն Սիվրի-Հիսարի բարբառում, որոնք այլուրեք չկան, ինչպիս նաև տվյալ իմաստով պիտի միայն այս բարբառը, որ հայտնի շնչ ոչ գրական լեզվին, ոչ գրարարին կամ այլ բարբառի:

Ի մի թերենով Սիվրի-Հիսարի հմչյունաբանական, ծևաբանական առանձնահատկուրյունները և համայրելով դրամը ինչպիս Նոր Նախիջևանի և Կիշիկյան խմբի բարբառների հետ, մենք գալիս ենք այս եզրակացուրյան, որ այն նման չէ ոչ մեկին և ոչ էլ մյուս բարբառներին. այն բազմարիվ կետերում առանձնանում է վերոհիշյալներից և հայերենի մյուս բարբառներից միայն իրեն հատուկ հատկանիշներով: Ինչ վերաբերում է Նոր Նախիջևանի բարբառի հետ

ունեցած մեր հիշատակած նմանություններին, որոնցով նրանք պետք է ենթադրվեին որպես Անհիծ կամ նրա շրջակայրից ծագող բարբառներ, ասկա այս գուգարանությունները, որոնք թեև համեմ են գային բառապաշտի, ճնաբանության և հնչյունարանական մակարդակներում, սակայն դրանք չեն կարող հիմք ծառայել նման վարկածի հաստատման համար ինեն այն պատճառով, որ բայց Անհի բարբառը մեզ համար մնում է անժամոք կամ գոնք Միջին դարերի վիճակի շինացության պատճառով, իսկ այսօրվա Ծիրակի /Գյումրիի/, Կարսոն բարբառները միայն ենթադրաբայ կարող են Անհի բարբառի ժառանգորդներ դիտվել, սակայն այս դեպքում է չեն նկատվում գուգարանություններ Կարսոն /Գյումրի/ բարբառի և Նոր Նախիջևանի ու Անվրի-Հիսարի բարբառների միջև։ Միաժամանակ կամ մյուս կողմից էլ չի կարելի ուշադրություն շնչարձնել Նոր Նախիջևանի և Անվրի-Հիսարի բարբառների միջև քերված զուգարանություններին, որոնք շունչն այլ բարբառներ կամ հիմնականում շունչն, բացառյալ մեկ-երկու դիպվածի, ասկա դրանք խոսում են այս երկու բարբառների իօկապես միևնույն արեալից լինելու մասին, որը սակայն նոյնությամբ չէր կարող պահպանել տարբեր վայրերում նրանց հաստատվելու և տարբեր բարբառների հետ շփվելու պատճառով։ Նոր միջավայրում նրանք, խառնվելով այլ գաղրականությունների հետ, ձեռք եմ քերել նոր հատկանիշներ՝ նոռացության նամանելով իրենց հիմ բարբառի հատկանիշներից մի քանիշը, որի պատճառով էլ «հեռացել» են միմյանցից։ Անվրի-Հիսարի բարբառը, ինչպես Ամատուիայում գտնվող հայ գաղրօջախմներից շատերը, նոր միջավայրում ճնապերիան բարբառներից մեկն է, որի մեջ դեռևս զգացվում են հնչյունարանական, ճնաբանական, երկակի օրինաշափություններ, որոնք հարատեսում են դեռևս գուգահեռաբար նշենք դրանցից մի բանիսը։

ա/ որոշ բառերի արտասանության մեջ նկատվում են տարրերություններ, որը կարելի է բացատրել միայն որպես տարբեր բարբառների խաչապորման արդյունք. դա հատկապես նկատվում է խոչ կ-ով սկսվող բառերի արտասանության ժամանակ, ոմանք կ-ը փոխարինում են դ-ով, այսպես։

կանչէլ	դամշէլ
կարմիր	դայմուր
կրծել	դըրծել
կըրմակ	դըրմակ
կարճ	դարճ
կըրվարար	դըրվարար
կըրվըտիլ	դըրվըտիլ

Աղբամանէ
Կարստէ
Լուսիվ

Պլումանէ
Պրոցեստէ
Պրիմ

Զայնելմերը տվյալարար խշացնում է քարրառը. սակայն կան բազմաթիվ դեպքեր դրանց շնչող-խևացման, որը զրական լիգվի ազդեցությամբ բացատրելու բնուս համովիչ չէ բոլոր դեպքերում:

Արմութուն	Փղնութուն
Արթաց	Բռորօց
Մըրպատուն	Բըրպատուն
Կանծ	Ծանծ
Կօրծ	Ջօրծ
Տօրթէն	Հօրթէն
Ճուղակ	Հուլիսակ
Ճօրի	Ճօրի և այլն:

թ/ Երկվուրյուն է նկատվում նաև ճեպահմական մակարդակում. այսպէս՝ օժանդակ բայի հոգմակին լինում է Եյմբ-Եյիր-Եյմ կամ Եյմբ-Եյար Եյիր-Եյմ և ոչ միայն օժանդակ, այլև առհասարակ մյուս բայերի հոգմակի առաջին և մասամբ երկրորդ դեմքերը:

Կասմէյմբ-Կասմէյիր-Կասմէյմիմ.

Կասմէյամբ-Կասմէյար Լատոմէյիր-Կասմէյիմ

գ/ Բառակազմության ասպարդուում նկատվում են Երկակի-եռակի ձևեր, ինչպես՝ աստծոմակ, ածծոմակ, համեմակ, հասմակ, որոնցից մի մասն արդյունք է բնաշրջության իմշաւս իմքորմատորներն էին ասում. «Իմինըց ածծոմակ քառէյմա», իսկ մյուսները՝ քով, խէր, մօսու, կէսար, պարզմասայ, կէտոր, խարմայ և այլն, տարբեր բարբառների նախասիրած ձևերի մմացորդներ կամ ազդեցություններ:

Սիլիի-Հյուսարի քարրառու և՛ խոսել նաև Եռկիշեկիր քաղաքում, որ զանգվածարար զաղբեւ եմ սիլիիիխարցիք: Մեծ հրդեհից (Մեծ յամորմից) հետո 1876թ. (տես ՊԱՀ, եջ 115-116), սակայն նրանց քարրառն արդեն ներարկվում է այլայլ ազդեցությունների և կորցնում է իր անաղարտությունը:

Ըստ այս պատմագորի, մինչև հրդեհը հայերի թիվը կազմել է 2800-3000 տուն, իսկ մինչև նեխոնց հազիվ այդ թվի կեսն եր մնացել:

Ա
ՀՆՉՅՈՒՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՀՆՉՅՈՒՆԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

1. Միվրի-Հիսարի բարբառն ունի 39 հնյուն, որից 8-ը ծայնավոր՝
ա, է, ի, ու, զ, օ, ու, ծ, իսկ մնացածը 31 բաղաձայններ. Հնչյունական
մակարդակում պայրական և կիսաշփական հնչյունները ներկա-
յացնում են եռանդամ համակրոք՝ թ. պ., փ. գ. կ. թ. դ. տ. թ. ճ. ծ. զ.
ջ. ճ. շ. գ. կ. թ. շարքը փոխառյալ բառերում հանդիս է գալիս նաև
քայլին տարրերակով գլ. կլ. թլ.:

Եփական հնչյունները բացառությամբ ե-ի, երկանդամ եմ՝
ծայնեղ շփականներ՝ վ. պ. ժ. ժ. իսով շփականներ ֆ. ս. շ. իւ:
Զայնորդներն են՝ լ, մ, ն, ր, ո, յ, չ:

2. Ընդհանրապես Միվրի-Հիսարի բարբառը, պահպաններով
գրաբարյան եռաստիճան պայրականների համակրօքը, որտեղապես
ծայննենները բառակրօքին արտասանում է մի թիշ ավելի «մնդն»-
առանց շնչի, ասես պահպաններով եռանդամ հակադրությունը. սակայն
նրեր խլացած ծայննենները շիավասարեցնելով բռն խուլերի հետ:
Տառադարձնիս, զիտակցարար մներ խլացած ծայննենները նոյնա-
ցնում ենք բռն խուլերի հետ, բանի որ նայ բարբառագիտության մեջ
դնուս նման խլացած ծայննենների գրանցման համար հատուկ
տառադարձություն չի դնողունվել:

3. Փափկացված կամ քայլացված լ-ն համդիպում է հազվառեալ՝
ընդամենը մի քամի բառերում, ինչպես օր՝ լճզու, պարլուս,
աշկայիւսենք և այլն, իսկ գլ. կլ. թլ-ն, ինչպես արդյն նշվել է, միայն
օտար փոխառություններմ:

4. Մնացած բաղաձայնների և ծայնավորների արտասանությունը
գրականից չի տարրերվում: Բարբառին հասուկ շնմ նաև երկար-
բառներն ու եռաբարբառները:

5. Ծաշտի տակ հին հայերենի ա-ի դիմաց ունենք՝ ա՝ աղ-աղ, աջ-աշ, ափ-ափ, բաս-բաս, բաց-բաց, բանկ-բանկ, մաղ-մաղ, շափ-շափ, մազ-մազ, ծափ-ծափ, վախ-վախ, տաճճ-տաճճ, ցախ-ցախ, խալ-խալ, պարտը-պարդ և այլն:

6. Նախաշեցտ դիրքի ա-ն նույնպես անփոփոխ է՝ ասեղ-ասեղ, բարախ-բարախ, ծարա-ծարառ, կապել-կապէլ, ցանել-ցանել, փակել-փակել, բացախ-բացախ, պաշար-պաշար, բաժին-պաժին, դանակ-տաճակ և այլն:

7. Նախաշեցտ դիրքի ա-ի դիմաց նուավանկ, բազմավանկ բառերում ունենք ը. օր՝ երկայնանալ-էրկըննալ, կարկառն-կարկռուն, ապսպարն-ասպըռէն, բանձրանալ-բանձրըռնալ, ամաշել-ամշշնալ, առաջնեակ-առշըննէկ, աղանձն-աղըննէն, բարկանալ-պարկըննալ և այլն:

8. Կատարվում է շեշտամախորդ ա-ի թուագում և սղում՝ անձանալ-էվէնալ, թերեւանալ-թէրէվնալ, ազանել-հարնէլ, հաւանեց-հանվէլ, անուշանալ-անուշնալ, գողանալ-կողնալ, նեղանալ-նէղնալ, բարխնել-բարխէլ, լոգանալ-լօրնալ, բռամել-բռոնալ, գտանել-կցտնալ, շորանալ-շօրնալ, համարել-հարմէլ/համրէլ, կանաչել-կանչէլ, - խոչըրանալ-խօչօրնալ, բքանել-բռքնալ, ճախարակ-շախրակ, ժամանել-ժոմնել, կարենալ-կըրնալ, լակել-լոկէլ և այլն:

9. Հին հայերենի թ, գ, դ, ջ-ի խլացմանց հաջորդող ա-ն յի ներարկվում «Աճառյանի օրենքին» և պահպանվում է՝ բամբակ-պանդակ, բամ-պամ, բանջար-պանջար, բայրակ-պայրակ, բարձ-պարց, գարում-կարում, գառ-կառ, դանակ-տաճակ, դարման-տարման, ծագ-ծար, ծախ-ծախ, ծայն-ծայն, ջարդին-ճարդէն, ջրաղաց-ճաղակ/շաղարց/ և այլն:

10. Մ. Ն ոնգայիններից առաջ և շակեների հարեւանոքյամբ ա-ն մնում է անփոփոխ՝ աման-աման, ամիս-ամիս, ամպ-ամպ, ապրանք-ապրանք, բարեկենդրան-պարկէնդրան, զրանց-զօնքան, բան-բան, ցանել-ցանել, նշան-նիշան, սեղան-սեղան, ցամար-ցամար, բամել-բամել, խալ-խալ, ճամճ-ճաճն, աշում-աշում, արժել-աժել, բաժին-պաժին, խարշել-խաշէլ, քարշել-քաշէլ և այլն:

11. Նկատվում է ա-ի հնչյունափոխուրյան հետևյալ մասնավոր դեպքերը՝

- ա-է արժար-եղաքար, աւելորդ-էվէնօռը, առնել-էնել,
ակիշ-էկիշէ:
- ա-ը ասել-ըսէլ, անկանիլ-ըմկօյի, անկողին-ըմկօյին /ըմկօտնի
տռլապ արտահայտության մեջ:
- անկում անօստր-նոստր
- հավելում ագամնիյիր-հարթելիք, ազուցանել-հարցունել, արքնալ-
հարփիլ /բառասկզբում չնշի և-ի համելում:

Ո

12. Միավանկ և երկվանկ բառերի ո-ի դիմաց ունենք օ հետևյալ
բառերում՝ որբ-օրփ, ործ-օրծ, ոյշար-օխճար, ոչիլ-օչիլ, ուկի-օւկի,
որդեղ-օրքնի, ողորմի-ողորմի, որբել-օրբել, օրբել-օրբել և այլն:

13. Հին հայերնի թ. գ. դ. ջ-ի խլացմանը հաջորդող ո-ն չի
քայլյանում՝ բողկ-պոխկ, գոգ-կօք, գոգմոց-կօքնօց, գործ-կօքն, դող-
տու, ցոկ-ծոկ, բորիկ-պօյալիկ, ջորի-նօրի/չօրի և այլն:

Բառամիջի շնչտակիր և շնչտամախորո ո-ի դիմաց ունենք միայն
օ՝ փոր-փօր, լող-լող, բոկ-բօք, ծոմ-ծօմ, կոր-կօր, կոշտ-կօշտ, մոմ-մօմ,
հոր-հօր, չոր-չօր, սոխ-սօխ, փոս-փօս, փոր-փօր, լակոտ-լակօտ,
խաղող-խավօղ, խմոր-խմօր, խմօր-խմնօր, շնորհր-շոմօրը, ոչոտ-
օջօս, սոցոց-սորօց, գոռալ-դօրալ, գովել-կօնվէ, գործնկ-կօրծել, բողեկ-
բօղու, կոխել-կօխել, փոշի-փօշի և այլն:

14. Վ-ից առաջ գոմվող ո-ն նույնական մնում է անփոփոխ խորոված-
խօրօված, խոռվ-խոռով, ծով-ծօվ, կով-կօվ, սով-սօվ և այլն, ինչպես
նաև գործիական հոլովում՝ սարօվ, տաճակօվ, օխճարօվ, դօրալօվ և
այլն:

ՈՒ

15. Շնչտակիր հին հայերնի թ-ի դիմաց ունենք ու՝ բուշ-բուշ,
բումբ-բումպ, բուր-բուր, բուր-բուր, խուլ-խուլ, խումկ-խումկ, ծուռ-ծուռ,
կուկ-կուկ, կում-կում, ուր-ուր /ու/, սուզ-սուզ, սուր-սուր, սուրբ-սուրբ,
սուն-սուն, փուշ-փուշ, բուն-բուն և այլն:

16. Հին հայերնի թ. գ. դ. ջ-ի խլացմանը հաջորդող ո-ն մնում
է անփոփոխ՝ բուրդ-պուրդ, բուր-պուր, գուր-կուա, գունդ-կունդ, դու-
տում, ծու-ծու, դուրս-սուս նորենմ՝ սուրա/, ծուկ-ծուկ, ջուր-նուր և
այլն, այսինքն «Աճառյանի օրենքը» չի գործում բառասկզբի
ծայնեղների խլացմանը հաջորդող ծայնավորների նկատմամբ:

17. ՈՒ պցու ծայնավոր կապակցությունների դիմաց ունենք Վէ. Արդիւս-աղվես, բուրռատ-պուրվան /փորվան/, դժուար-աջմէսար /ըշմէսար/, լուանազ-վլզամայ, պատուել-պատուել, բռուէ-ըրբվէ, բռուիլ-ըրբվէ, լուացը-վլզաշէ, չուարիլ-շըլվարիլ, չուան-չուան, բռուաշ-ըրբվաշ, ծուածնդ-ծվագէ՛տ, յունուար-հունիկար, նեղուածր-նէղմասկ, կծուարիմ-կունկուրում /հան/՝ կունկուրում/՛, բռուըրիմ -բռույու-րում և այլն:

18. Մասնավոր հնչյունափոխության դեպքերից պիտի Եշն՝

ու-ու՝ թն-թիկումը-թէվ-թնկիւնկ, թնչուկ-թունճուկ:

ու-ա՝ ուրբորել-աղօրէկ Խոկ ուխու-ախը ձևս ավելի շատ ու-ա հնչյունափոխության արդյունք չէ. այլ ախը ձևով բռուքերներից փոխառություն է:

Ե

19. Բառասկզբում միավանկ բառերի ե-ի դիմաց ունենք և եկնելո, ես-եւ, երո-եռ հնարին, իսկ մյուս դեպքերում՝ յէ եզ-յեզ, եռ-յեռ, երբ-յեփ, երգ-յերը:

20. Երկվանկ բառերի բառասկզբի ե-ի դիմաց ունենք և եկնելելու, երակ-երակ, երդիկ-երդիկ, եփել-եփել, երկար-երկար, երկայն-երկայն, երկանը-երկան /ք/, երկիր-երկիր, երկուա-երկուր, երունկ-երունկ, /ուսումնկ/, երագ-երած, երեսն ի գայր-երեսկուվայ և այլն:

21. Բառամիջի շշշտակիր և շշշտանխտրության ե-ին նույնական համապատասխանում է և թի-թի, դի-տէլ, թի-թէվ, թիփ-թէփ, տեղ-տէղ, խելք-խելք, տօծ-տօծ, մեղ-մեղ, ցեղ-ցեղ, սեր-սեր, վեց-վեց, տեղ-տէղ, ցեց-ցեց, աներ-աներ, ասեղ-ասեղ, արեւ-արեւ, աւել-ավել, կապարտկարպես, անելի-եկնի, զեմնել-զեմնէ, տաշել-տաշէ, թիքն-թէքն, լողի-լոլի, ծծել-ծծէլ, փեսայ-փէսա, փետոր-փէտոր, թիոն-թէոն, մոռանել-մոռնէ և այլն:

22. Ե-ի մասնավոր հնչյունափոխության դեպքեր են՝

ե-ը՝ բառասկզբում ծայնորդներից առաջ՝ երեց-ըրէք կըք-ի և շէք-ի առկայությամբ/, երևալ-ըրէվալ, երեխայ-ըրէխա /էրիսա-ի առկայությամբ/

ե-ի՝ երտցկիմ-իրիսկիմ

ե-ա՝ երցայր-ահսպայ

ե-օ՝ պեղել-պօղել /թիրևս ծայնադարձի տարբերակով/:

Հայելի-հալլի բառում ունենք ե-ի անընուն:

23. Շեշտակիր թ-ի դիմաց ո:նենք ի թի-թի, թրիթ-ողորիթ, լի-լիթ, ծիծ-ծիծ, կօիկ-կըթիկ, կնիկ-կընիկ, հիմկ-հիմկ, մուրիմ-մուրիմ, միս-միս, միտր-միկկ, սիմու-պիմու, սիրտ-սիրտ, վիզ-վիզ, տիկ-տիկ, ցից-ցից, թիր-թիր, թիվ-թիվ, պատի-պատիկ և այլն:

24. Բառավերքի բաց վաճակի թ-ն նույնացն մնում է անփոփոխ՝ գարիկարի, բարի-պարի, նկանեցի-էկանեցի, նկողեցի, բամի-բամի, բնոյի-բնոյի, խնամի-խրնամի և այլն:

Բարդուրյուններում բառավերջի թ-ն, հայտնվելով շեշտից առաջ, անկում է՝ բարի+լոյս-պարլոյս, բարի+շիշատակ-պարիշատակ/մշնակ, տրդաս/ բառերում:

Ը

25. Հայերենում բառամիջին բաղաձայններից հետո լսվող, բայց գրուրյամբ չարտահայտվող թ-ն /գարդսմավամկ/ Սիվրի-Հիսարի բարբառում մնում է թ. ինչպես օր. մնալ-մընալ, բռնել-պըռնել, խնամի-խրնամի, բրտնել-ըբրտնել և այլն:

26. Բառասկզբում տայ, տա, սկ կապակցուրյուններից առաջ հմայ թ-ն նույնացն հիմմականում պահպամվում է՝ տպանանել-ըսպանել, տպանադ-ըսպանախ, տտանալ-ըստանալ, ստեղծել-ըստեղծել, սկսանել-ըսկսել և այլն:

27. Զայնավորների ներդաշնակուրյամբ գաղտնավամկի լիածայմուրյուն է տեղի ունենում՝ բրու-թուրու, կծու-կուծու, կոմու-կումու, կմումբ-կունունք, կուուր-կուտուր, կուուց-կուտուց, պտուկ-պտուոկ, պտուու-պտուու, ծուկն-ծուկու, մուկն-մուկու, տունը-տունու, շունըշունու, սնդուկ-սունտուկ, ընդունել-ունքունել, խնդրում-ցննում-խոննտումցունում և այլն:

Ինչպես նկատեցիմք, որոշյալ հոդի թ-ն, ներդաշնակելով արմատական ծայնավորին, վեր է ածվում ու-ի: Նման ներդաշնակուրյան պատճառով կատարված հմշումնափոխություն է տեղի ունեցնել զգոյշուկուշ բառում:

ԵՐԿՐԱՐԱԾՈՆԵՐ

Ա

28. Հիմ հայերենի շեշտակիր այ երկրարրատի դիմաց հետևյալ

բառերում ունենք այլ-առ, այս-աս, այլ-ալ և, ծայն-ծան, այն-ան:

29. Ըեշտանախորդ այդ պահպանվում է բայթել-կայէլ, այսօր-այսօր, այրել-այրէլ, կայծակ-կայծակ, փայտ-փայտ, այր ինկ-այրիկ, փայլոն-փայլոն:

Երկակիուրյան է Ակատղում հետևյալ երկու բառերում՝ վայրել-վայրէլ, խայրել-խօյրէլ և վայրել-վայրէլ, խայրել-խայրէլ:

30. Բառավերջի այդ դիմաց ունենք այլուայ-առողա, երեխայ-երխա, ըրէխա, ծառայ-ծառա, կապայ-կապա, սատանայ-սատանա, տռայ-տռողա, փեսայ-փեսա, վերայ-վըրա, վկայ-վղլիա և այլն:

31. Մի քանի միավանկ բառերում թ ծայնորդից առաջ գտնվող այլ պահպանվում է, օրինակ՝ մայր-մայ, վայր-վայ, այրմարդ-այմարդ, ծայր-ծայր, երեսն ի վայր-երեսկուվայ:

32. Բառասկզբում այժմ հնչյունափոխություն ունենք հետևյալ բառերում՝ ազդ-երի, այգենկիր-երկիր, այգողըր-երօղը: Ես մենք դնաք այլ անցման բառամիջում ունենք տայզը-տեղը բառում:

Ա

33. Հիմ հայերնի բառասկզբի սկ երկարբառի դիմաց ունենք ընդհանուր հայերնի օ ձայնափոր ածել-ոծէ, ասուր-օսուր, արէնք-օրէնք, արինել-օրնէլ/օշնէլ և այլն: Այս օրինայափոխությունը մնում է նաև շնչտակից դիրքում աճ-օճ, ար-օր, մաւտ-ծօտ, տամ-տօմ, ծանար-ծանօր, աղաւըր-աղօր, կարաւան-կարօս, խաւար-խօսք, յանք-հօմք, խնձար-խօլօր և այլն:

34. Բառավերջում շեշտի տակ, ինչպես նաև մի շարք բառերում շեշտանախորդ դիրքում առ-օ մնում է անհնչյունափոխ լաւ-լավ, ցաւ-ցավ, խաւ-խավ, նաւ-նավ, կաւ-կավ, հաւ-հավ, կտաւ-կրտավ, ծարաւ-ծարավ, պառաւ-պառավ, խաւիծ-խավիծ, խաւար-խավար, աւազ-ավազ, գաւազան-ցավազան, աւել-աւիլ, նաւարել-հավարէլ և այլն:

ԱՅ

35. Հիմ հայերնի այ երկարբառի դիմաց ունենք ու շեշտի տակ և բաց, և փակ վամենում մարդոյ-մարրու, ճիռյ-ճիյու, անոյշ-անուշ, բոյր-պոյր, բոյն-պոյն, պատույս-պատուս, պատորյե-պատորուք, ընկոյց-ումկոյց, ոյժ-ուժ, զգոյշ-ուուկոյշ, զրոյշ-զրուուց, նմոյշ-նումուշ, ոյր-ուր, պատոյտ-պատուս, երնկոյն-իրկուն և այլն:

Այս կանոնից շնորհում են բոյլ-թու, քոյլ-թու, գոյլ-կույին և յոյս-կույս
բառերը:

ԵԱ

36. Հիմ հայերենի եռ երկրարրատի դիմաց ունենք չ շեշտի տակ
դատակ-տայէկ, վատեակ-վատէկ, ատեամ-ատէմ, կորեակ-կօրէկ, սեա-
սէկ, ցորեան-ցօյրէն, լաան-լեռ բառերում և գրաբարյան եամբ-եանց
վերջածանցներով կազմված բառերում Մամիկոննանք-Մամիկօմէնք,
Մամիկոննանց-Մամիկօնէնց և այլն:

Գրաբարյան հրամայականի եռ շեշտակիր վերջավորությունը
նույնպես լինում է է սիրեա-սիրէ, գրեա-կըրէ, վատեա-վատէ, գոնեա-կօնէտ
և այլն:

Գրաբարյան անցյալ կատարյալի հաց եղրորդ դեմքի վերջավոր-
ությունը նույնպես դառնում է -եց գրեաց-կըրեց, սիրեաց-սիրէց և այլն:
Այս կանոնի տակ է մաս դերբայական հաղ ամանցը, որ դառնում է -կ-
գրեալ-կըրէ, ամկեալ-էնէլէ և այլն:

Մասնավոր հնչյունափոխության դեպքեր ն՛ը կեամբ-կյանք,
համրեա-համարյա, հրեայ-հըլլյա շեշտի տակ տեղի ունեցող եա-յա
անցումը, ինչպես նաև եա-օ անցումը բարեալ-պարօվ /ել/ բառում:

ԵՒ, ԻՒ

38. Հիմ հայերենի իւ երկրարրատի դիմաց շեշտի տակ ունենք ու
հետեւյալ բառերում ալիւր/ալեար-այլուր, աղրիւր/աղրեար-ախապուր,
արիւն-այրուն, հարիւր/հարեւր-հայրու, առիւծ-այռուծ, մրջիւն-մուրջուն,
ճիւր-ծուր, ճիւղ-ծուղ բառերում:

Երկու բառերում ունենք իւ-ույի անցում ճիւմ-ծույին, սիւմ-սույին,
որք բացատրվում է թերևս միափանկ բառերի երկվանկ դառնալու
հանգամանրով, որի ընթացքում տեղի է ունեցել շեշտի
տեղափոխություն:

39. Գրաբարյան -որիմ վեջածանցը դառնում է -որում, այսինքն
տեղի է ունենում իւ-ռ անցումը՝ գողուրիմ-կօղուրում, շարուրին-
շարուրում, չորուրին-ջօլուրում, որախուրիմ-որախուրում, թշմա-
նուրիմ-թշմանուրում ծերուրիմ-ծերուրում, նեղուրիմ-նեղու- թում,
Հարուրիմ-Հարում /երում և այլն: Իւ-ռ հնչյունափոխություն ունենք
շեշտանախորդ դիրքում միայն մնկ բառում հիսխ-հուսուս, որ
մասնավոր դեպք է:

40. Հիմ հայերենի դից առաջ գտնվող նև կու/ -ոհմաց ոմենք
Եգիսկել/Հայինկել/։ Վլողաց-կեղացի խո-յէլ բառերում, իմշան նաև
բոլոր շեշտի տակ գտնվող բառավերքի -եւ-ով վերջավորվող բառերում՝
տերեւ-տերեւ, միմչեւ-միմչեւ, ծեւ-ծեւ, թեւ-թեւ, թերեւ-թերեւ, զեւ-զեւ,
արեւ-արեւ բառերում։

Այս կանոնին է ննրարևում նաև անձրեւ-անձրեւեր դրափոխական
բառը, ինչպէս նաև եղեր բառը, որոնք լի երկարքան ունեն
բառամիջում սերկենի-սերկելին, երեւալ-երեւի երեւալ/, որբեայրի-
օրինուերի/։

Իսկ աշխարհ-համիզօք բառում ունենք դրափոխական դիսար, որով
շնորհի է այն վերոհիշյալ օրինաշափորյումից։

41. Բառամիջում շնչտի տակ հիմ հայերենի խ-իմ համա-
պատասխանում է խ-օ պատի-պատիվ, կոյի-կրօիվ, հաշի-հաշիվ,
արծի-արծիվ և խայտի-խայտիկոր բառերում։ Նոյն խ-իմ անցումն
ունենք շեշտամախորդ ոկերպում հիմանց-հիմանդ բառում, իսկ խ-ի
անցումը՝ կիրակէ-կիրակի, ինըն խք-իմզիք բառերում։

Ծանոթություն: Բարբառառում օգտագործվող զեմանի «օպամբյուլ»
բառի մեջ լսվուի տեսնել զամբյուլ-զեմանի անցումը, այլ հավանաբար
այն բուրքերենի միջոցով փոխանցված մի ճև է։

ԵԱԽ, ԵԱՑ

42. Եռարարառները նույնպէս բարբառում վեր նև ածվում
երկինշյունների կամ պարզ ծայնավորների, օր ԵԱԽ-օ անցումն ունենք
եռարեն-յօր/օյսա և ԵԱՅ-է երկարեայ-երկարէ, փայտեայ-փայտէ,
քարեայ-քարէ և այլ նման ծներում, իսկ ուկենայ և ապակենայ բառերի
ոհմաց գտնում նոր օւկիյէ, ապակիյէ /որոնք ենթայում նև ուկի,
ապակի հիմքերին ավելացրած է/ ծները, որոնց շեղումները պատ-
ճառարանվում են։

ԲԱԿԱՌԱՑՆԵՐ ԶԱՑՆԵՐ ՊԱՅԹԱԿՈՆՆԵՐ

43. Հիմ հայերենի թ-ի ոհմաց Սիվոհէ-հիսարի բարբառն ումիշ բառա-
սկզբում խուլ պ՛ բազուկ-պազուկ, բակ-պակ, բանալ-պանալ, բանալի
լի/պալիիք, բարեկամ-պարեկամ, բերամ-պիշտ, բերել-պերել, բորիկ-
պօյսիկ, բիմնձ-պիմինձ, բարձ-պարձ և այլն։

44. Բառասկզբին նկատվում է թ-փ անցում մի շարք բառերում, որն

ավելի շուտ պիտի նկատել կրոնական-գրական խօսի ազդեցության արդյունք, որ ողիսել-փլյանէ, բնա-փեմ, բնուրիմ-փլյուրում «բնավորություն», բորբու-փօրփու, բուամնել-փլյանալ/փլյանէ, բողնել-փլյորէ և այլն:

45. Միջնայնավորային և բառավերքի ետճայնավորային դիրքերում թ-ին համապատասխանում է շնչեղ-խուլ փ-ն, ինչպես օր խարնի-խափէ, Յօր-Հօփ, արեղայ-ափեղա, Արքար-Ափիկար:

46. Բ ծայնորդից հետո նոյնպես ունենք թ-փ անցումը բորբունել-փօրփաննէ, դարիմ-տարփիմ, սրբել-սրբին, ხարթել-հարփին, երթ-յեփ, ողբ-որփ, ողբեւայրի-օրփովերի, տարբեր-տարփեր, թերթ-իերփ և այլն:

4

47. Հին հայերնի ծայնեղ գ-ին բառասկզբում համապատասխանում է խուլ կ-ն գլուխ-կըլոյն, գլուցո-կըրնօց, գիրկ-կիրկ, գլորել-կըլուօրէ, գլակ-կըտակ, գրել-կըրէ, գրկել-կըրկէ, գիմի-կիմի, գլող-կըրոտ և այլն:

48. Կրոնական, գրական փոխառոքյաններում բառասկզբին գրաբարյան գ-ի դիմաց լինում է շնչեղ-խուլ թ. ինչպես զերեզման-քեզերման, գիրք-թիրք, գլուխա-քօնէ, գլաւել-քըրավէլ, գաւազան-քավազան, գանձամակ-քանձամակ, գանձ-քանձ, գաղրել-քախրել, գիշեր-քիշեր և այլն:

48. Միջնայնավորային, ետճայնավորային դիրքերում, ինչպես նաև թ ծայնորդից հետո գ-ն շնչեղ խանում է, ինչպես օրինակ՝ ազամել-հարնէլ, եգ-եք, բագաւոր-բարավոր, ծագել-ծարել, մարագ-մարաք, արագ-արաք, պագ-պաք, օգուստ-օրուստ, կարգել-կարքել, նրգել-յերքել, յարգել-հարքել և այլն:

Մասնավոր կամ զարտույի հմշումափոխուրյամ դեպքերը խխտ նվազ են. դրամը են ճգճգեղ-ծրիսծրյանէ և մզգուտել-մըրյուտել, որոնք, կարող է պատահէլ ինչորմատորների անհատական սխալի արդյունք են հանդիսանում:

5

49. Հին հայերնի ծայնեղ դ-ին բառասկզբում հիմնականում համապատասխանում է խուլ տ-ն, ինչպես օրինակ՝ դառնազ-տառնալ, դդում-տուրում, դմակ-տըրմակ, դմել-տըմէլ, դողալ-տօղալ, դեղին-տեղին, դեղնուց-տեղինուց, դրացի-տըրացին /թըրացին/, դող-տօղ, դեւ-տեւ և այլն:

50. Միջծայնավորային, բառավերջի և տօնայնավորային դիրքերում, ինչպես նաև թ ճայնորդից հետո ճայնել դ-մ վեր է ածվում շնչեղ-խուլ թ-ի, օրինակ՝ զարդարանը-զարդըրանը, Հարդան-Հարդան, կարդալ-կարդալ, որդնել-օրդնել, վարդ-վարդ, երդում-Երդում, երդիկ-Երդիկ, ոդ-օր, բուրդ-պուրդ, ճարդ-ճարդ, դադար-տարար, արդար-արդար, Անամ-Արամ և այլն:

51. Մասնավոր հմցյունափոխուրյան դեպքերից պիտի օշնի բառավերջում դ-ի շնչեղ-խացման մի բանի օրինակներ, որոնք գրական-կրոնական փոխառություններ են՝ դեկտնմքեր-քեկտնմքեր, դեղբեղ, դեղդեղ-թեղեղ «քունավորներ», դատեղ-քատեղ, դասաւու-քասաւու, դերձակ-քերցակ, դպրոց-քըրպառ և այլն: Բառավերջին ունենք դ-ժ անցում, որ կատարվել է դերձամ-ծերցամ «թեղ» բառում:

ՉԱՑՆԵՐ ԿԻՍԱԾՓԱԿԱՆՆԵՐ

Զ

52. Հիմ հայերենի Ճ-ին բառավերջում համապատասխանում է խոչ Ճ-Ռ ՃՆԵՂ-ՃԵՎԵՂ, ՃԻ-ՃԻ, ՃՃԵՐՈՒԿ-ՃԽՄԵՐՈՒԿ, ՃԱԳ-ՃԱՐ, ՃԱՅԱ-ՃԱՅԱ, ՃԻՇ-ՃՈՒՄ, ՃԵՐ-ՃԵՐ, ՃԵՒՐ-ՃՈՒՐ և այլն:

53. Միջծայնավորային, բառավերջի և տօնայնավորային դիրքերում և թ ճայնորդից հետո Ճ-Ռ վեր է ածվում շնչեղ-խուլ ց-ի՛ օծ-օց, բարձ-պարց, փորձել-փօրցել, փորձանը-փօրցանը, օծիք-օցիք, դարձ-տարց, դերձան-ծերցան, դերձակ-քերցակ, արձան-արցան և այլն:

Զ

54. Հիմ հայերենի Չ-ին բառավերջում համապատասխանում է խոչ Չ-Ա, ինչպես ջուր-ճուր, ջիղ-ճիղ, ջնջեղ-ճնճեղ, ջոկ-ճոկ, ջորի-ճորի կուզահետարար գործ է ածվում նաև ջօրի գուական փոխառյալ ճնց:

55. Միջծայնավորային, բառավերջի և տօնայնավորային դիրքերում, ինչպես նաև թ ճայնորդից հետո Չ-Ռ վեր է ածվում շնչեղ-խուլ չ-ի, ինչպես օր՝ արջ-արջ, աջ-աջ, յաջողութիւն-հաջողութիւն, ոջիլ-օջիլ, մեցմէջ, բրջել-բրոջել /արոջել/, շուրջառ-սորջառ, վերջ-վերջ և այլն:

Որպես մասնավոր հմյունափոխուրյան դեսպեր պիտի արձանագրել բառավերջի Չ-Ռ անցումը, որ ունենք ջրհորդան-ջորդեն, ջորի-լորի, ջրադաց-ջաղարչ, ջուլիակ-շուլակ, ջիւլի-շընթըր բառերում /վերցինս վերահաստառված բուրքերենի միջոցով/:

ԽՈԽ. ԿԻՍԱԾՓԱԿԱՆՆԵՐ

Ծ

56. Հին հայերենի ծիմ համասկատասխանում է խուզ ծ-ն բառաւկըրում օհիսաղ-ծրժաղ, ծակ-ծակ, ծուխ-ծոխ, ծով-ծով, ծնել-ծնել, ծանր-ծանտրը, ծակել-ծացել, ծալել-ծացել, ծամել-ծամել և այլն:

57. Բառամիջում, թեև հիմնականում ծ-ն պահպանվում է, ինչպես օրինակ ծեծել-ծեծել, ածել-ածել, օհիսաղ-ծրժաղ, ամիծել-անջժել, ծծել-ծրժել և այլն, սակայն ծայնորդների մոտ կարող է կորցնել իր պայքական բաղադրիչը, ինչպես օր մեծամաշ-մեզնալ, հեծանալ-խեզնել, բրծել-բըրգել, կծկել-կորկել, խածանել-խազնել, օծանել-օզնել «յուղի թշի տարածումը», և պահպանել միայն շփական տարրը գ-ն: Ծ-գ անցում ունենք ձուածեղ-ծըլվագեղ, խծկել-խըզգել բառերում:

58. Բառամիջում պայքական կ, ք հնյոյուսերից առաջ դարձյալ ծ-ն կարող է կորցնել իր պայքական բաղադրիչը պահպանելով շփական տարրը ս-ն, ինչպես կծկել-կըսկել, կուրծը-կուսկ, ամէծը-անէսկ, ծեծկուիլ-ծէսկըվիլ, կարուածը-կարվակ, բիսուածը-բըխվասկ, փորուածը-փօրվասկ, լուացը-լըվասկ Ավրասկ/ «մամ թերեւ, զրոսմել» արտահայտության մեջ, ուր ծ-ն յի նախորդում կ, ք -ին:

Շ

59. Հին հայերենի բառասկզբի ճ-ի դիմաց բարբառու ունի խուզ ճ, օրինակ ճակատ-ճակատ, ճաղ-ճաղ, ճանե-ճանե, ճաշ-ճաշ, ճար-ճար, ճերմակ-ճերմակ, ճիպուտ-ճըպօւտ, ճրագ-ճըրագ, ճուտ-ճուտ և այլն:

60. Ծ-ն անփոփոխ է մնում նաև բառամիջում միջայնավորային, բառավերջի ևսծայնավորային դիրքերում կարիճ-կարիճ, կոճ-կօճ, կոճակ-կօճակ, կարճ-դարճ, խեղճ-խերճ, ճամճ-ճամճ և այլն:

Մի բանի դեպքերում մկատվում է ճ-ժ անցումը, ինչպես կոճակել-կօճկել, խղճմցտամբ-խղժմցտամբ:

ԽՈԽ. ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Պ

61. Բառասկզբին խուզ պ-ն մնում է ամփոփոխ՝ պակաս-պակաս, պաղ-պաղ, պազ-պար, պազմել-պարնել, պապ-պապ, պառատ-պառատ, պէս-պէս, պստիկ-պըստիկ, և այլն: Այս օրինաշափուրյունից բացառություն է կազմում պատանել-պարտել /բարտել, ուր բառամիջի

շնչեղ մայնեղ թ-ի ազդեցուրյամբ տեղի է ունեցել պ-ք հմչյունափոխությունը: Պ-ք հմչյունափոխություն է տեղի ունեցել պոկտել-ճօկմէլ բառում, որը մի շրբնային հմչյուն փոխարինված է մյուսով:

62. Բառամիջում, բառամիջութում, խուզ շփականներից ենտու ևս պ-ք ամփոփում է՝ պապ-պապ, կապ-կապ, ապոր-ապոր, շապիկ-շապիկ, տասպակ-տասպակ, պարապ-պարապ, ճարպիկ-ճարպիկ, ապրուստ-ապրուստ, տապակեղ-տապէկ և այլն:

Թ-ի հմչյունափոխության նասնակող դեսպեր են՝ պ-ք անցումը պասակ՝ փերսակ, պսակեղ-փերսակէլ բառերում:

Բառամիջում պ-ք շրբնայինների փոխարինում է տեղի ունեցել դիպնել-տըմնալ բառում: Իսկ կոպտոն-կօվլոն ճնում ոչ թե գործ ունենք պ-ք անցման ենտ, այլ պարզապես բորբերն վոփշառյան:

Կ

63. Հին հայերենի խուզ կ-ին բոլոր դիրքերում բարբառում նամապատահանում է կ-ն:

Բառակըրում՝ կալ-կաշ, կակողանաշ-կակօդմալ, կամոխ-կանոխ, կար-կար, կարաս-կարաս, կարդ-կարք, կառ-կառ, կով-կով, կապյատ-կապյատ, կարճ-կար, կախնել-կախնել, կամաշ-կամանչ և այլն:

Բառամիջում՝ կալող-կակոտ, պակաս-պակաս, ականջ-անկաճ և այլն:

Բառավերքում՝ կտակ-կըրտակ, կրակ-կըրրակ, ծակ-ծակ, տակ-տակ, շալակ-շալակ, վատեակ-վատեկ, երեկ-երեկ, երդիկ-երդիկ և այլն:

64. Կ-ի մասնակոր հմչյունափոխության դեսպերն են՝ կրոց-քրոց, ուր ունենք կ-ք անցումը՝ հարնան թ-ի շնչնդացմամբ:

Կ-ին՝ տախտակ-տուխտախ բառամիջի խ-ի ազդեցուրյամբ:

Կ-ը՝ կողաքեթ-դոյսպախն, կոտրեթ-դոյսուրի, կճնապ-դեպէծ ժուժապ-ի առկայությամբ/, կում-որմ, կարմիր-դայմոր կայմուրի առկայությամբ/, կարճ-դարճ, կոխ-դըրիվ, կտրատեթ-դըտըխտէլ, կոռուտել-դըռըխի, կարճանաշ-դարճնալ, կրնակ-դըռնակ, կրծտեթ-դըրճըխի և բառամիջում մեկ դեպք՝ առկայ-առդա:

Բառամիջում մեկ դեպքում ունենք կ-կ անցումը թէ-թիկումք-թէկ-թուլումք բառում:

Կ-ք հմչյունափոխություն է տեղի ունենում, եթե կ-օ նախորդում է շնչեղ-խուզ Փ, թ, թ, թ, և շփական ե-ին՝ կը սիրե-քըսիրե, կը սատակեցումն-քըսակեցումն, կը հանե-քըհանե, կը հարցունե-քըհարցունե, կը հազցունե-քըհարցունե, կը բաղե-քըբաղե, կը բափե-

բըրափէ, կը բոնի-բըրառնի. Կը բաղմն-բըրողնէ, կը փակե-բըփակէ, կը զանե-բըցածէ. կը ցամաքի-բըցամաքի, կը փակե-բըփակի, կը փնտրե-բըփրնտրէ, կը շրամա-բըլորնա, կը շափե-բըլափէ, կը բայն-բըրաչ. կը բոշ-բօրոշէ և այն: Խոսքի շրբայում մեզ ենան հնչում է մերաք. Կո զա-կո կա-կուրա, կո ասե-ըստ և այն:

Երկին /ք/ գետին լինում է երտինը-կետինը, որ կ-ու անցումը կատարվում է զետին բառի տ-ի ազդեցությամբ:

Բառավերջում ունենք կ-ու անցումը աղջիկ-ախչին բառում:
Խոկ կ-ի ամելում բառաւակըն կշերպ-շերիս, կշերել-շերիսէլ բառե-րում:

S

66. Հին հայերնի խուկ տ-ի դիմաց և ունի բարբառս բառասկզբին, բառամիջում և բառավերջին, իմշալս նաև ճիշճայնավորային և ետճայնավորային դիրքերում տար-տար, տակ-տակ, տախտակ-տախտախ, տուն-տուն, տարդեղ-տատուեղ, ազատն-ազատեղ, կատու-կատու, պատուա-պատա, շիտակ-շախտակ, կուտ-կուտ, վատ-վատ, փշատ-փշատ, հատ-հատ, զատ-զատ, մոտ-մօտ և այն:

S-ի անցումն ունենք կտուածել-կընծել «ակսել» բառում, որն առննանուրյան արդյունք պիտի համարձի:

Բառավերջում տք կապակցությունը դառնում է կի՛ ոտք-օկկ, միտք-միկկ, նոք-յեկքը:

S-ի ամելում ունենք աստղ-ասխ, կրակապաշտ-կըրակապաշ, կուպաչտ-կըրապաշ բառերում, վերջին՝ պաշտ եզրի, իմաստի մրագնության պատճառով:

Ուխտ-ախոր բառը ոչ թե տ-ք անցման հետևանք է, այլ ավելի շուտ բուրքերնից կամ արարերնից կատարված փոխառության:

ԾՆՉԵՐ ԽՈՒ ԲԱՎԱՋԱՑՆՆԵՐ

Փ

67. Հին հայերնի շնչեղ խուկ փ-օ պահպանվում է հիմնակամում բոլոր դիրքերում.

Բառասկզբում՝ փակ-փակ, փող-փող, փափուկ-փափուկ, փորել-փօրել, և այն:

Բառամիջում՝ փափուկ-փափուկ, բափել-բափել, շփել-շփել, ծեփել-ծեփել և այն:

Բառավերքին շափ-շափ, բարակոփ-բարկօփ, ափ-ափ, նփ-նփ, բնփ-բնփ և այլն:

Փ-ի մասնավոր հնչութափոխորյան դեսպեհից եօ՛ Գլուշ-վիճանիլ-աղըլի՛: Փ-այ անցումը ուր փ-ն կորցրել է իր շնչեղ տարրը: Նույն Փ-այ անցումը վիխրել-պլյարվել բառում, որ կատարվել է վիխրել-վլյանել-պլյարվել բնաշրջուրբամբ: Նույն հենցյանափոխորյումը պահպանվում է նաև բարդուրյան մեջ ակրապղիմիշ «ատամնաբրերից, քշփորիկ» բառում: Բառասկզբում Փ-այ անցումը առկա է նաև Գիառ-պար որականք, բերանի մածուկո բառում:

Զ

68. Հիմ հայերենի շնչեղ խուլ ք-ն ափեի կայուն է համեմատարար բառավերքում և բառամիջում, քան բառավերքին, այսպես:

Թառակեզրում բար-բար, թիր-թիր, բոյր-բոյ, բանի-բանի, բառում, բառաբ-բառոք, թեզ-թեզի, բոյ-բոյկ և այլն:

Թառամիջում ինյան-իշքան, շարար-շարար, թեթել-թեթել, բրանել-բրանել, կընթել-կընթել և այլն:

Բառավերքում զենիյր-զենիյր, բոյր-բոյր, տար-տար, աղիյր-աղիյր, հարսանիյր-հաշնիյր, օրինանը-օրշնանը, համարանը-համրանը և այլն:

69. Բառավերքում հաջորդելով խուլ ծ-ին, ծը կապակցորյան մեջ ք-ն դառնում է կ կորցնելով իր շնչեղ տարրը, խոկ ծ-ն պայքական տարրը՝ անեծք-ամէսկ, փորուածք-փօրվակ, բացուածք-պասվակ, թիսուածք-թիսվասկ, գրուածք-կըրվասկ, լուազք-վլուասկ և այլն: Նաև ք-ին եագորդելիս աղօքք-աղօսկ բառում:

Բառավերքում ք-իս անցում ունենք ճայնորդ ք-ից և ո-ից հնոտ-կշեռք-շերխ, նշխարդ-նշշխարխ, ականջաբռոք-անկանտօրխ, աշ-խարհց-աշխարխ, ողք-վօրխ «ուակ, ստորոտ» բառերում:

Ծ

70. Հիմ հայերենի ք-ն բոլոր դիրքերում մնում է անփոփոխ բացառությանը մի բանի դեսպեհերի, այսպես.

Թառակեզրում բան-բան, թն-թնկ, թուր-թուր, բրու-բրորու, բաղեր-բաղեր, թիկունք-թիկունք և այլն:

Թառամիջում՝ բբուխ-բբռվիլ, թեթեամալ-թեթեվմալ, բարախնել-բախնտել, բբու-բբուր, բբեր-բբեր, աղօքն-աղօքէ /այլ է աղօքք առնել-աղօսկի կանգին/ և այլն:

Ծ-ի մասնավոր հնչյունափոխությամ դեպքերից են բառասկզբուն
ք-ու բրցել-տղրչել, բարախել-բախտել: Բառամիջին քը կապակցու-
թյուն դասունք է այլ աղօքքի կանգնել-աղօսկի կանկյի հարաբերության
մեջ:

Բառավերջին կայուն է թ-օ բուր-բուր, բար-բար, բժիր-բժիրէ, խորր-
խորր, հորր-հօրր և նման այլ բառերուն:

71. Հիմ հայերնից ց-ի դիմաց բարբառս բոլոր դիրքերուն ունի անփո-
փոխս ց, ինչպես

Բառասկզբուն ցախ-ցախ, ցաւ-ցավ, ցուրտ-ցուրտ, ցանեց-ցանեց,
ցերեկ-ցոյրէկ, ցած-ցած և այլն:

Բառամիջուն բացել-պացել, խցկել-խցցկել Դսշսկել-ի առկայու-
թյամբ/, գլցել-կօցէլ, անցուցանել-անցումել և այլն:

Բառավերջին հաց-հաց, ցեց-ցեց, լաց-լաց, բաց-պաց, գնաց-կընաց
և այլն:

Ծ-ի մասնավոր հնչյունափոխությամ դեպքերից են բառամիջուն
ոյց-ոյց ածանցուն խուլ ծ-ի վերածվելոց, ինչպես մնծացուցանել-
մեծունել, հասուցանել-հասծունել, լսեցուցանել-լըսծունել լըսծընել և
այլն:

Չ

72. Հիմ հայերնից չ-ի դիմաց չ ունենք անփոփոխ գրեթե բոլոր
դիրքերուն

Բառասկզբուն շար-շար, շոր-շօր, շամիշ-շամիշ, շորք-շօրս և այլն:

Բառամիջուն աղաշել-պաղէլ հաղչել և այլն:

Բառավերջուն շամիշ-շամիշ, կամաչ-կամաչ, պոշ-պօշ, խաչ-խաչ,
գրիշ-կըրիշ և այլն:

Չ-ի հնչյունափոխության մասնավոր դեպքերից նմ Յ ճայնորդից
հետո:

Չ-Չ ճանաշել-ճաշմաւ, իմշալս-իշալս Դիփիս-ի առկայությամբ/:

Չ-Շ դրափոխությամբ Ծի+քիշ-մժեց բառուն: Նաև խրտչել-խըրտմել:
Խոկ ժամկոչ-ը ունաց մոտ բարձել է ժամկոց իմաստի մրագնման
պատճառով:

ԶԱՑՆՈՐԴՆԵՐ

Բ

73. Հիմ հայերներուն թ-ով բառեր շնուր սկսվել, այն միայն փոխառյալ

բառերի սկզբում է նոյն, որոնցից բազին գործ է ածվում միայն որոշելական ածանցված ծնունդ, որ կատարվել է նաև ոչ-ի հավելում բառամկերին:

74. Իսկ բառամիջում և բառավերջին հիմնականում եին հայերենի թ-ին համապատասխանում է թ-ը, օրինակ՝ արտ-արտ, վերայ-վերա, ուրագ-ուրաց, ուր-ուր, շար-շար, շորանալ-շորնալ, փոր-փօր, եռ-եօր, կարագ-կարաց և այլն:

75. Բառամիջում թ-շ հնչյունափոխուրյան ենք հանդիպում հարամ-միր-հաշնիք, հարսն-եղբայր-հաշնախապայ, նրեր-ըրեր-շեր բառերում:

Բառամիջում թ-յ անցում է տեղի ունենում թերան-այիլն հիյէն-այիլն արտահայտուրյան ժամանակ և/ բառում:

76. Ը ձայնորդի անկում է տեղի ունենում կիսաճայն յ-ին հաջորդելիս քոյր-քոյ, եղբայր-ախապայ, փեսաներայր-փեսախապայ, հարսնաներայր-հարսնախապայ, մայր-մայ, վայր-վայ, ծայր-ծայ, հարիր-հայրու հայրույր-հայրու ձևից/, բարբառային խարմայ խարմուն+մայր/ ձևում բառավերջում: Իսկ հետևյալ բառերում թ-ի անկում է տեղի ունենում բառամիջին՝ ցրադաց-ճաղասկ, ցրերդան-ծօրքն, քարշել-ցաշէլ, բարձրուրին-պարատրին, կուրծք-կուսկ, բարձր-պարս, արծակնի-ատծոկն, վարձք-վասկ հվարսկ/: Արծակնեատծոկն ձևում տեղի է ունենում թ-ա անցում:

Մասնավոր հնչյունափոխուրյուններ են տեղի ունենում հետևյալ դեսպերում՝ թի-խ՝ ճամապարհ-ճամպախ, ջրիոր-ճըսխօր, օրինել-օխնել, թի- կտրատել-կտրտիստել, մանր-մանտղի, ծանր-ծանտղի:

Ը-ի սաստկացում, այսինքն թ-ա անցում տեղի է ունենում կրծել-ոլոծել բառում:

Ծ

77. Բարբառում, իմշապես և գրական լեզվում ո-ով սկսվող բառերը թիչ են: Բառամիջում ո-ք անցում է նկատվում գուալ-դորաչ բազում-բարցում բառերում, իսկ մնացած դեսպերում բոլոր դիրքերում ո-ն չի հնչյունափոխվում՝ ուհան-ուհան, ումիկ-ումիկ, կոփ-զոփիվ, վառել-վառել, փառը-փառը, փոել-փոյել, բոնել-բընել, բնոն-պնոն, բուն-բուն և այլն:

Մասնավոր հնչյունափոխուրյան դեսպերից են՝ ձեռք-ծոք, ամեն-էնէն, բառերում ո-ի անկումը:

78. Բոլոր դիրքերում նիս հայերնի Ա-ին համապատասխանում է մ բարրառում բառասկզբին մասն-մաս, մատն-մատ, մուկն-մուկ, մեղր-մեղր, մագ-մագ, մայր-մայ, մաղ-մաղ, մեռեալ-մեռել, մօժացուցանեղ-մեծունել և այլն:

Բառամիջում աման-աման, խմել-խրմել, ամիս-ամիս, համարել-հարել, ամառն-ամառ, կառուրջ-կարմունճ, քամի-քամի, համ-համ, դդում-տուրում, խնդում-խունտում, ցնծում-ցունծում, նրդումն-էրրում, խոմը-խոմիսում և այլն:

Մ-ի մասնավոր հնչյունափոխության դեպքերից են՝ ամեն-ամենն բառում Ա-ի հավելումը մ-ից առաջ բառամիջում: Այս կատարվել է նաև մ-ի սաստկացմամբ կըրկնությամբ, ասքա տարնմանորամբ ամեն-Շ դարձել է ամենն:

Բառամիջում շրբային թ-ից առաջ ունենք Ա-Ծ անցում բարբակ-պանակ բառում:

Ն

79. Հին հայերնի Ա-ին բոլոր դիրքերում համապատասխանում է բարրառում Յ-Յ բառասկզբում նամակ-նամակ, նոր-նօր, նավ-նավ, ներս-ներս, նախսիր-նախսիր, նեղութիւն-նեղութիւն և այլն:

Բառամիջում անանուխ-աննուխ, անգամ-անքամ, ընկեր-ընկեր, անիծ-անիծ, գինի-կինի, իմանալ-իմնալ, դիմանալ-տիմնալ, նրինց-էրինց և այլն:

Բառավերջում բան-պան, տուն-տուն, ծիւն-ծույին, շուն-շուն, զարուն-կարուն, գերան-էրեան /թերան-ի առկայությամբ/ և այլն:

80. Բառավերջին հավելվածական Ո ունեցող բառերի Ա-Ծ չի պահպանվում՝ ամառն-ամառ, ծուկն-ծուկ, մուկն-մուկ, ծնոն-ծեր, գառն-կառ և այլն:

Բառասկզբում Ա-ի անկում ունենք նառել-ըստիլ /նըստիլ-ի առկայությամբ/ բառում:

Բառասկզբում տարնմանությամբ Ա-Ղ հնչյունափոխություն կա նմանել-ըլմանիլ բառում:

Բառամիջում՝ նմնագործ-ներմակօրծ բառում Ա-ի անկում, նմանապես անկանիլ-ընկիլ, կանգմել-կանկիլ, եղանել-ըցյալ, խմնութ-խըլուտ, նրաննել-էլլալ, շննի-շըլի, բանալի-պալի, ինչ-իշ, ինչպես-իշպես ինչլայիլ:

Ա-Ծ ոնգայինների /ճայնորդների փոխարինում է տեղի ունեցել բարրառային ուում-կընատ հումգ-կընատ/ «կնատ բրով» բառում:

81. Հիմ հայերենի բառակազրի յ-ի դիմաց բարբառու ունի և յիշատակ-հիշատակ, յաքողել-հաշողել, յդի-հըղի, Ցովսի-Հօսւի, Ցարութիմ-Հրում, յարքել-հախքել, յետ-հետ, յնտամնաց-հետամբնաց և այլն:

82. Յ-ն ընկնում է բառակազրին՝ յօնգ-ունք, յատակ-իտակ, յիշոց-ուղուց, յօժար-օժար, յատակ-/ամ/ատակ, յիսում-յասում /իծծուն-ի ատկայուրյամբ/, յիրաւ-իրաւ, յառաջք-պառաջք, յապահով-պապահօվ, յարդ-երր, բարի յիշատակ-պարիշատակ հարադրուրյան մնջ, բայց յիշատակ-յիշտեկ «համեզուցյալի հիշատակին»:

Բառամիցում նկատվում է ծայնավորներից յ-ի հավելում հուսե-հոյսե, բարիկ-պօյպիկ, խորեկ-խօյրե, ցորեն-ցօյրեն:

L

83. Բառասկզրի հիմ հայերենի լ-ն համապատասխանում է բարբառային լ-ին, օր.՝ լուսնկայ-լուսունել, լուսնալ-լօժնալ, լակել-լոկել, լալ-լալ, լեզու-լ-նօրն, լեղի-լեղի, լաց-լաց և այլն:

84. Բառամիջում թեև հիմնականում լ-ն ամփոփուի է, ինչպես օր.՝ շալակել-շալել, զլորել-լցլուորել, խելք-խելք, քայլել-կայլել և այլն, սակայն շեշտամախորդ ծայնավորից հետո բառամիջի լ-ն սաստականում է կրկնվում հիմնականում բայերում՝ ծալել-ծալլել, հալել-հալլել, խել-խըլլել, շուլալել-շուլլել, բալամել-բալլել հրալնէ-ի առկայուրյամբ/, բոլորել-այըլլել և այլն. այսուեւ պիտի նշել նաև երկու գոյականներ՝ բա-նալել-պալլիկ, հայեցի-հալլի:

85. Ապառնի ղերրայով կազմված ապառնի ժամանակի հեր, «այս ածանցից դուրս է մնում ու-ն և փոխարենը կրկնվում է լ-ն, ինչպես օր-երբալու-երալ էն, զայու-կալլ էն, հասմելու-հասմէլլ էն, տանելու-տանէլլ էն, ասելու-ըստէլ էն, վագելու-վագէլ էն և այլն։ Իսկ եթե վերևում հիշատակված հիմքում կրկնակ լ ունեցող բայերից է ապառնի կազմվում, ապա լ-նին բնից դառնում է լորս հալլել էն, ծալլել էն, շուլ-լել էն, պըլլել էն, էցալ էն, ըլլալ էն և այլն։

Մասմավոր հմչյունափոխուրյան դեպքերից են՝

բառասկզրում լ-ից առաջ ծայնավորների հավելում, օր.՝ լի-իլի, լնու-ըլլենու, լու-ուղու:

Ղ

86. Բարբառումս չկամ իին հայերենից ժառանգած դով սկսվող բառեր, բառասկզբի դերը արդյունք էին այլ հնչյունների և հնչյունափոխության կամ բառամիջյան վիճակից բառասկզբին հայտնվելու իրողության հետ, ինչպես օր. ուղղորդ-դօրք, ուղղորդելորթ: Իսկ յաղի արկանները լինում է խորեկ, որ առաջացնել է ոստիկ-ից ծայնեղ դի խլացման պատճառով:

87. Բառամիջյում դ-ն ավելի կայուն է կետնել-կետելէ, բաղել-բաղել, մաղել-մաղել, նեղանալ-նեղնալ, խաղալիք-խաղալիք և այլն:

88. Սակայն բառամիջյում և բառավերջում ունենք մեծ բվով դի խացման դեպքեր դ-իս/. Եթե ճայնեղ դ-ն նախտրում է խու կ. պ. տ պայրականներին կամ ծայնեններին, ինչպես օր. աղբ-ախսի, աղջիկ-ախչին, հարսնաղիկ-հարսնախչին, աղքատ-ախկատ, մաղս-մախս, աստղ-ասխ, աղաշանք-ախչանք, նորայր-ախսպայ, մեղք-մեխսկ, կողք-կօխսկ, առաստաղ-առքստախ, մատաղ-մատախ, ինչպես նաև մի շարք ցուցական դերանուններում նեղած տեղ եղանի խլացմանը տախսը-այդտեղ, նախր-այնտեղ, ամխց-այնտեղ, վրաօխ-որտեղ և այլն:

Բառամիջյում դ-ը հնչյունափոխությունն ունենք բաղանիք-պատմիք և ան նրանով բարդված ֆեսապաննիք, հարսախչինպատմիք/ բառում, եթե ճայնավոր ա-ի սողումից հետո դ-ն հայտնվել է մ-ի կողքին: Մասնավոր հնչյունափոխության մյուս դեսպան է խաղող-խավօղ բառը, որ ունենք դ-կ անցումը տարմմանության պատճառով:

Խեղճ-խւրճ բառում ունենք դ-ը անցումը, որը ճայնեղ դ-ն փոխարինվել է ճայնորդ ք-ով:

Զ

89. Հին հայերենի գ-ին բոլոր դիրքերում համապատասխանում է գ-ն, ինչպես օր. բառասկզբում զանց-զանկ, զատ-զատ, զենիք-գենիք, զոյդ-զոյդ, զաւակ-զավակ, զուցել-զուրցել, զարկանել-զարմել և այլն: Մասնավոր հայերենի գ-ի սողումից հետո դ-ն հայտնվել է ա-ի կողքին:

Բառամիջյում ազնի-ազնիք, բազուկ-պազուկ, գերնզման-թէղեման, եզն-յեզ, լեզու-լեզու, լիզել-լրզել, հազար-հազար, ուզել-ուզել, վազել-վազել, տղուուկ-տուրզուկ, զազար-կեզեր և այլն:

Բառավերջին աւագ-ավագ, ընկոյդ-ունկոյդ, բուգ-բուգ, հազ-հազ, մազ-մազ, խոզ-խօզ, ձեզ-ձեզի, մեզ-մեզի, խազ-խազ և այլն:

Մասնավոր հնչյունափոխություններից պիտի նշել ճայնեղ գ-ի

իրացումը չգ-ա/ բառասկզբում գգոյշ-ուսկուց բառում և բառամիջում
ազգ-ասկ /ասկը-տակը/, ազգական-ասկական, Վազգէն-Վասկէն
ճայմեղ պայքանան գ-ին նախորդիլիս:

Մեկ բառում երազ-երած ունենք գ-ծ անցումը:

Վ. Է

90. Հինգայերենում չկամ և-ով սկսվող բառեր, այլ միայն վ-ով, բառա-
միջում և բառավերջում և-ն համարժեք է վ-ի գրուրյանց /ոչ երկար-
բառային դիրքում/:

Բառասկզբում վ-ն անհնյունափոխ է բարբառում, ինչպիս օր.
վատ-վատ, վառել-վառել վեր-վեր, վայր-վայ «օցած», վարժապետ-
վարպետ և այլն:

Բառամիջում վ-ն և/ անհնյունափոխ է հաւանել-հանվել, ցանել-
ցանել, գովել-կօնվել, քանել-քավել, հարթեան-հարթվան և այլն:

Բառավերջին ավելի հաճախ է հանդիպում վ-ֆ անցումը, ինչպիս
հարստ-հարստ, ազմի-ազմիք, խայլի-խայլիք /և՛ս/ «խայլտերով»:
Ունենք հանկիր բառը նոյնպիս արտասանում Եին հաֆկիր Ա-ՖՎ,
հաւարել-հաշցել, նաւր-նախր:

Ծ

91. Հին հայերենի ժ-ին բոլոր դիրքերում համապատասխանում է ժ,
ինչպիս՝ բառասկզբում ժամ-ժամ «1. եկեղեցի, 2. ժամ», ժամկոյ-ժամկօց,
ժամանել-ժըմնել, ժամոց-ժամկ, ժառանց-ժառանկ, ժիր-ժիր, ժողով-
ժողով և այլն:

Բառամիջում՝ շարժել-ժեժիլ, բաժանել-պաժնիլ, արժան-էժան,
վարժապետ-վարժապետ և այլն: Բառամիջում ժ-շ անցումն ունենք
դժողով-ճշշկօնիլ:

Բառավերջին՝ կարժ-կաժ, բժժ-բժժ, վարժ-վարժ և այլն:

Խ ՈՒ ԾՓԱԿԱՆՆԵՐ

Ը

92. Հին հայերենի խուլ շիմական շ-ին բոլոր դիրքերում հաճա-
պատասխանում է շ-ն, ինչպիս օր.

Բառասկզբին շատ-շատ, շար-շար, շոյտ-շոյտ, շարել-շարել, շանել-
շահել /շայել-ի առկայությամբ/ և այլն:

Բառամիջում յիշատակ-յիշտեկ /հիշատակ-ի առկայությամբ, հաշիս-հաշիվ, աշոն-աշոն, նշխարք-նոշխարք և այլն:

Բառավերջին անոյն-անոյն, ճաշ-ճաշ, լաւաշ-լավաշ, փոշ-փոշ և այլն:

Մասմավոր հնչյունափոխության դեպքերն են

2-Ծ շարժել-մնածի, շորջ ածեցուցանել-ժուռ ատօնմել /առսել-ի առկայությամբ:

2-Ա շորջառ-սըրչառ, շրջել-սըրչել «ման գալ»:

Ս

93. Ս-ն բարբառիս ամենակայտն բաղաձայններից է բոլոր դիրքերում:

Բառասկզբին սար-սար, սնդան-սեղան, սեւ-սեւ, սով-սօվ, սովոր-սովօր և այլն:

Բառամիջին ասել-ըսել, ասեղ-ասեղ, տեսանել-տեսման, հասանել-հասնել, խոսել-խօսել, խել-լըսել և այլն:

Բառավերջին մասն-մաս, լոյս-լիև, հոյս-հոյս, կարաս-կարաս և այլն:

Մասմավոր հնչյունափոխության դեպքերից են՝ բառասկզբում և բառավերջին սիմի-զէնի /ս-զ/, տարտարոս-տարտարօց /հ-ց/. այսուելու վերջածանցի վոլխարնն զիտակցվել է ոչ-ը՝ դպրոց, վոլոց, մատնոց և այլն, զոյականների համարանորյամբ:

Խ

94. Հիմ հայերենի խ-ի դիմաց բոլոր դիրքերում բարբառն տնի խ-

Բառասկզբում խաղ-խաղ, խոսնել-խօսել, խոշոր-խօշօր, խառնել-խառնել և այլն:

Բառամիջում՝ ախտո-ախօս, կոխել-կօխսել, նախիր-նախըր, քացախել-քասխել, վախեննալ-վախնալ, ծախել-ծախսել և այլն:

Բառավերջում՝ գլոխ-կղղօխ, կախ-կախ, մոխ-մուխ, ոքախ-ուրախ, քացախ-քացախ, ցախ-ցախ և այլն:

Հ

95. Հիմնականում բառասկզբին հիմ հայերենի հ-ին համապատասխանում է բարբառում հ-ն՝ հազ-հազ, համ-համ, հազար-հազար, եինզ-

հիմկ. հանգիստ-համբիստ, համարել-հարմել, հաւամեց-հասմել և այլն:

96. Բառասկզբին ե-իս հմըումափոխությունն ունենք հեռու-խեռու, հոդ-խօս, հեծանել-խեզմել, հետանալ-խեռումալ, ջրհեղեղ-ճըրխեղեղ և այլն:

Բառասկզբին ե-օ ըմկնում է հնձան-ընծան, հաւատաշ-ավտաշ, համար-ամառ, հօժար-օժար, իինց հարիթ-հիմկայր և այլն:

Հ-օ ըմկնում է թ ձայնորդին հաջորդելիս՝ ջրհորդամ-ճօրդէն, տնօրիներ-տունօրիներ, բայց ջրօրիներ-ճորօրիներ, ինչպես նաև գրի են առնված օրինել օրինել հօխմել, երեք հատ-ըրեցատ, մեկ հատ-մեցատ, երկու հատ-երկատ:

Հ-Փ անցումն ունենք հոր-ֆօր /ջրհոր-ճըխխօր/ բառում:

Հ-Ե բառամիջում զահել-կայի «բոնի բաշել, արտորն», միհար-միյար, շահել-շայի, Մարրուհի-Մարրույի, Տիրուհի-Տիրօյի, պահել-պայիլ և այլն:

Հ-Խ ազահ-ամբախ:

Ռի-ՋՐ արհեստ-այրեստ:

Վ-Ջ քահ-ճահ:

Ռի-ԽԱ ճամապարհ-ճամպախ, աշխարի-աշխարխ:

ՀՆՉՅՈՒՆԱՓՈԽՆԱԿԱՆ ԱՅԼ ԵՐԵՎՈՒՑԹՆԵՐ ՉԱՑՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՀԱՎԵԼՈՒՄ

97. Ա սկսանիլ-ասկըսիլ, նօրի-անօրի

Ը լմուլ-ըլլէնով

Ի լի-իւյի, լիմոն-իցիմօն, սկիհ-խսկիհ, սպիտակ-խսպիտակ, տպիտակել-խսպիկնալ

ՈՒ լու-ուցու, զգոյշ-ուսկուշ

ԲԱՐԱՁԱՑՆՆԵՐԻ ՀԱՎԵԼՈՒՄ

98. Զ արբմանալ-զարբնել, արքում-զարքում

Հ աղեսոր-հապլօր, ազամել-հարմիլ, աջողորդին-հայլորդում, արքենալ-հարփիլ, ըմարել-հընտորել «դոկել», ուն-հիլրան

Ն զովել-կօնվել, դրացի-տըրացիմ, երևալ-էրէնվալ, ճասոր-ճամսուպ, երեկոյ-իրիկում, ազահ-անկախ, ճոր-ճօր, մշամոյեր-մըշամատըրանը, բզկւտել-

պղըցնկտէ, վուստ վումտ, օրհնեք-օրթնամք, երդոիի-
երբունքէ, բանալի-պալլինք, կրօն-կրոօնք, դու-մուն,
մեր-մենք, կանաչ-կանանչ, կամուք-կարմուն:

Ց ցորեան-ցօյրէն, փողու-փօյրէն, ցերեկ-ցօյրէկ, հորե-
հօյրէն, բռկիկ-պօյսկիկ, հոտեւ-հօյտէն, կոտորեւ-
դոյօսուրէն, կոփեւ-կօյփէն

Դ խզեւ-խրովէն

Տ բոնիր-բրնտիր, օանր-օանտոյր, սանր-սանտոյր, մանր-
մանտոյր, զլորն-կրոտօրէն, կոտորն-դօյտուրէն, սանրել-
սանտոյրէն, մանրել-մանտոյլստէն /մանտոյրէն, երկին-
գետին-երտինք-կտտին

Ր բանալի-պալլիիք /պալլինք, շարժ-ժաժք, կրօն-կրօնք

ԱՆԿՈՒՄ

99. Բ այրին-այփէն, բմրել-բռոմին
Հ հաւատութ-ավտութ, հաճար-աճար, հարահարիլ-
որահորէն, հնձան-ընծան, շնորհակալ-շրնօրակալ,
շնորք-շունօրք, օրինել-օրնէլ /օխնէլ-ի առկայությամք/
Ընորեկ-Ընորիկ, տնօրինեք-տունօրնէք, պահք-պաք,
պահս-պաս, ջրհորդան-նօրքէն, մնկ հատ-մերար, երկու
հատ-երկար, երեք հատ-ըրերար, աշխարհք-աշխարին
անպետք-անպէտ, կաշառք-կաշառ, խօսքակապ-
խօսկապ, խօսք մուկ-խօսմցուկ «հնազանդ»,
աշշակապուկ-աշշապուկ
Ճ մայր-ճայ, վայր-վայ, բոյր-բոյ, այր մարդ-այմարք,
հարիդր-հայրո, կարծ-կած, երայր-ախսայ, կործք-
կուսկ, հայրմեր-հայմէր, երեսն ի վայր-երևկուվայ,
նրբալ-երալ, արժան-աժան, արժում-շարժում-աժում-
շաժում, օրիորդ-օրօթ, հարամիք-հաշնիք, երիտա
սարդ-երդուտասակ, այն որ-ատօ, այդ որ-ատօ, այս որ-
ատօ, իրդ-իք, շարժ-ժաժք, շարժք-ժաժք, շարժիլ-մէժալ,
կրծառ-կճառ
Ս սկեսուր-կւտուր, սկեսրայր-կէսար, զ-սրողէլ-կօղէն
Պ ապսարել-ասպէլ
Ն առաջին-առջի /առջին, առջինէկ-ի առկայությամք/,
առամն-ատում, արեգակն-արքակ, ինչ տեղի-իշտե,
ինչ պէս-իփէս, բարեկեմոյան-պարկէմքակ

	/պարկէմբանք-ի առկայությամբ, ծմոմղկամ-ծունդրկա, կամգմնել-կամնկի, փշրումք-փուրշոկ, խմնդմնկալ-խըրմշտկա, ամկամի-ընկնի
S	աստղ-ասխ, Աստղիկ-Ասխիկ, աստուած-ասված, աստուածապաշտ-ասվածապաշտ, կոսապաշտ-կոսապաշտ, ճատամի-ճամմի, գտնել-կըմնու, մուանել-մըմնու, պաշտպամ-պաշպան, կիրակեմուտր-կիրամուր, պէտք-պէկկ, միտք-միկկ, ոտք-օկկ, նոք-յէկկ, հայդն ծո-հածծո /հայդեցեր-հատեցեր-հածծէր/
B	մեղայ-մէղա, վկայ-վկիա, փեսայ-փեսա, կայ-կա, վերայ-վերա, չկայ-չիրա, չուխայ-չոխա, թրիստոնեայ-թրիստոնյա, քահանայ-քահանա, չիսուն-չսուն ինծուն-ի առկայությամբ/, յօնք-ունք, տղայ-տղոյա, կապայ-կապա, ամյատակ-անատակ, բարի յիշատակ-պարիշատակ
Ղ	աղօթակողմ-աղօթիօմ, եղեալ Ղ/Ել:
Ռ	առնել-էնել, ճեռք-ժեք
Ց	այլ-ա
ՈՒ	ողկոյզ-կուզ
ԱՒ	առաջ թերել-աշպէրէլ /Աստված աշ պէրէ/
Ե	երեց-ըեց /ըերէ, շէք-ի առկայությամբ/
Ի	որրևայրի-որինվօր, բարի լուրս-պարլուս, բարիկեմնյամ-պարկէմբակ
Ա	անօսր-նօսոր
ՈՒ	ուղլորդ-դօրթ, յուսի արկամել-խըրնէլ

ՏԱՐՄԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

100. Ծուրզ ածեղ-ժուռատսէլ, շուրզ ածեցուցանել-ժուռածելնէ
մառախոտլ-մառախոտու
շուրջառ-սըրչառ, շրջել-սըրչէլ
բուրվառ-փուրվառ հիուրվառ-ի առկայությամբ/
կարկաչել-կակըրչէլ
բարիշամ-պատլճամ
խաղող-խավող
խեղճ-խէրճ
ոժքինել-ծուշկօնէլ

Ծածկվել-տասկել, ծածկոց-տասկօց, ծոց-տոց, ծոցուր-տօցվօր
«հոյի»
թարթել-թեպկել

ԱՆՍՄԱՐԴԹՑՈՒՆ

101. ԽԱՅ-ՀԱՅԻ
ԳՏ-ՏՏ
ՆԼ-ԼԼ
ՌԼ-ԼԼ
ԾԿ-ԾՈՒ
ՊՆ-ՄՆ
ԿՏ-ՏՏ
ՑԼ-ԼԼ
- աշխարհ-աշխարիս
կօգտեն-կօտտա «բավական է»
բանալի-պալի /ն/ ք
բոլորեւ-պոլովէլ
բոկինկ-պօյպիկ
դիմունի-տողմնալ
երևինը-գետին-էրտինը-կէտին
հայելի-հալի

ԴՐԱՓՈԽՈՒԹՑՈՒՆ

102. ՄՈՎՈՒԿ-ՄՈՎԻՐԳՈՒԿ
ՎՀԵՐՈՒՄԲ-ՎՀԵՐՉՈՒԿ
ԴԱՐԳՈՒ-ԲՋԲԱԼ
ԴՎԱԼԱՑՈԾ-ԲՋԲԱԼՆՈԾ
ԲՄՐԵՒ-ԲՋԲԱԼ
ԽԱՄՏՈՐ-ՄԺԽԱՏՈՐ
ԿԱԱԲԵՐՈՒ-ԿԱՐԱՎԵՆ
ԱԼԵԽՈՐ-ԽԱՎՈՐ
ԽԱՐԺՈՐ-ԽԱՋՐՈՒ
ԽԱՄԱՐԵԼ-ԽԱՐԲԵԼ
ԼՈՒԱԳՇՈՒ-ՎՀԵՐԱՍԱԼԻ
ԼՈՒԱՆԱԼ-ՎՀԵՐԱՆԱԼ
ԼՈՒԱԳԲ-ՎՀԵՐԱՍԿ /ՎՀԵՐԱՉԿ/
ԿԵՆԵՆ-ԿԵՎԵՆ
ԿԵՆԱՎ-ԿԵՎԵՏ
ՔՐԻՄՈՐ-ՔՐԻՄՏՐՄՈՐ
ԳԵՐԵՆԳՄԱՆ-ԲՇԿԵՆԳԼՐՄԱՆ
ԱԲՃՐԵ-ԱՆՃՐՎԵՐ
ՌՋԻԱՐ-ՇԽԵՆՋՐ
ՃԱՄԱՀԵԼ-ՃԱՀՄԱԼ
ԽԱՒԱՆԵԼ-ԽԱՆՎԵԼ /ԽԱՆՎԵԼ/
- ալիւր-այլոր
առիւծ-այուծ
աշխարհ-ախշար
զորանջ-զօնժած
դպրատուն-բջրպատուն
դպրոց-բջրպաց
պախրայ-պարիսի
քարաւան-քէվրան
մոխրել-մօրխել առներելը
ծածկել մոխրով
ողպել-կըպդել /հետյակախել/
ժողովել-ժօվդել
դատարկ-տարտակ
ականջ-անկաճ
ամալի-ալմի համճի/
ստվորեւ-սօրմվէլ
սենեակ-սէյմակ
փետուր-թեպօր
մեղր-մէրդ
ակռայ-առռա
խորչել-խորչուել

համտեսել-համրատել	կուլոնել-կօլոնէ
փշյունել-փըրքըվէլ	սպիտակ-խոպիտակ
մկրատ-մցրկատ	իստիպակ/
ընդ որ-տօր «մինչև»	օգտել-օտեկէ
ախլաթ-ալխատ ռմանը տանձ»	մի քիչ-մէժիք
թիզրիբ-թիզրի «լուցէյի»	երևենալ-էրենվալ
տղոցկան-տողոցկան	փետրել-քեւրել
խխումնել-խրմխնէլ	բրեղան-քէրդան
քարասան-քնվրան	վաղնեստամ-վանդաստամ

ԲԱՐԱԿԱՑՆԵՐԻ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԽՍԱՍԻՔ ՍԱՍԿԱՑՈՒՄ

103. Թաղածայնների կրկնություն կատարվում է բացառապես ճայ-նորդներից՝

- L հայել-հայլէլ, ծալել-ծալլէլ, խելել-խըլլէլ, եղամել-չըլլալ,
քամայի իք-պալի հնիք, բոլորել-պըլլէլ, կրամել-կըլլէլ,
հայելի-հալլի, եղամել-էլլալ, զալու է-կալլ է, տալու
է-տալ է, բալամել-բալլէլ և այլն:
- Ն մտամել-մըմմուց, զտամել-կըննուց, ինջ-ինմոց
- Մ ամեն-ամմեն

Ծանրություն: Խմաստի սաստակցմամբ կրկնվում են մի շաբաթաձայնական բառերի հնչյուններ հո, ս, չ, ինչպես օք՝ որոտալ, խըռտալ, զլոտալ, ֆրուտալ, բրսսալ, ֆրսսալ, խօշշալ և այլն:

ՉԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ԼԻԱՇԱՑՆՈՒԹՅՈՒՆ /ՆԵՐԿԱԾՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ/

104. Ը-ՌԻ: զգոյշ-ուսկուց, զրյաց-գուրուց, ըմկոյզ-ումկուց, մմոյշ-մուց, պտոյտ-պոտուտ, թթուկ-թթւնճուկ, տզրուկ-
տուրզուկ, փշրումբ-գուրշուկ, թթու-թուրու, դրույդ-տուրուն
և այլն:

- Ի-ՌԻ թիկումբ-թիլլիմէկ /ին-թիկումբ-թէկ-թիլլիմէկ/
- Ե-Ծ լիզու-լիզորի
- Ա-Ի ազիշ-էկուշ
- Ա-Ե առնել-էմել, անելանալ-էվելնալ, անելորդ-էվելնօրդ,
- Ե-Ա ներայր-ախսպայ

- Ե-Ը վերայ-վըրա
 Ե-Ի ինչպէս-իփիս
 Ը-Ի նշան-միշան, կշտանալ-կիշտանալ

ԱՍՓՈՓՈՒՄ, ԱՐԱԳԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

105. Արագասության պատճառով շատ հաճախ բառերից հմչյուններ և զանկեր են դուքս բոլում և բառը «սեղմվում» է: Սիվրի-Հիսարի բարբառը հարուստ է նման «իստացած» բառերով, ինչպես նաև երկու հարադիրների ծովմամբ, երկու եզրերից ստեղծված նոր բառերով, բիթեմբ օրինակներ:

ա/ խօվակ խոտովակ-ից/, խավոկ «կամացուկ» խաղաղուկ-ից/, խորօխմալ «հպարտանալ, արիամալ» /խորխտանալ-ից/, խօծի «սուս» /խօտօրացի/, ծորքն չօրքն «ջրհորդան» /ջրհորդան-ից/, հրամատաք հրամանատար-ից/, տանցեմ «դրամցից» /հրանց+էն-ից/, նանցեմ «մրանցից» /մրանց+էն-ից/, հաշնիք «հարսանիք» /հարսանիք-ից/

բ/ իմշիկ է «ինչ բան է, իմչ է» /իմչ+իրը է/, իմիս «իմշպիս» /իմչ+պէտից/, հայմէ «մի տես է» /հայիր մեկ/, վանօցոց ովաղ առավոտյան» /կաղն+այգ+ուց/, վանձատան «վաղ առավոտյան» կաղննե+ստան/, խօրիսարանը «քանձը ճուր, խավար» /խոր+ խաւար+անը/, երօխն «եսնահոռ, եկնահոռ» /այգ+ուղը կամ այգ+հոռը-ից/, երկիր «այզերադ, այզեկուր» /այգ+կիր/կուր/, ամպղոսով «սմարոս, որոտ» /ամպ+որոտ+ալ/, աղասկ «մեծ պահը» /աղ+հաց+ք=աղիասկ/, խօրիսները «կեր ու խում, խնջուր» /խրախս+խնջուր-ից/, ըմեռ «անսկետը, անպիտան» /ի+ում+պէտ-յումպէտ/ նասարձը «հասկացա՞ր» /հասկեցար մի/, խարճայ «սկեսուր» /խարթուն+մայր/, ախպայում «եղբայր իմ» /եղբայր+իմ/, ժուռածնըմիկ «մամ բերել, զրուսեցնել» /ի+շուրջ+ածեցուցանել/, ժուռածնէկ «շրջել» /ի շուրջ ածնի/, ածերնակ, առերնակ «այշպիս» /այշ+ձն+անակ/, վուռօխ «որտեղ» /որ+տեղ/, տախը «այդունեղ» /այդ+տեղ/, նախը «այնտեղ» /այն+տեղ/ և այն:

ՀԱՊԱՎՈՒՄԸ ԵՎ ԱՅ ՉԱՅՆԱԿՄՐՆԵՐԻ ՀԱԾՎՆ

106. Սիվրի-Հիսարի բարբառում ի հաշիվ ա ֆայնավորի տեսի է ունենում բառերի ամփոփում հսղմում, կարճացում, որը բնի զրարպում և աղոյի հայերնենում համարվում. է կայուն ծայնավոր, տակայն

ինչպես Միջին Խայփենում, այնպես է Սիլիկ-Հիտարի քարբառում շեշտանախտը դիրքում կորչում է, այսինքն՝ սպասարկման կարգանում են եռավանկ և քառավանկ քառերց վեր ածվելով Խաճապատուահանարար երկվանկ և եռավանկ քառերի:

Ինչպես հայտնի է, զրաբարում ա ծայնավորը ամենակայուն, շինչունափոխական ծայնավոր էր Ինդամենց երկու քառերում էր սղվում արմատ-արմատից, աստուած-աստծոյ, իսկ Սիմբրի-Հսաւարում ընդհակառակը նույն դիրքում մնում ծայնավորները թիւ են ենթակա հնչունափոխության, մինչդեռ ա-ն անպայման սղվում է, այսպիս

ապամել-հաքնի, ագուցամել-հաքցունել, աղքատանալ-ախսկատնալ, անձամիլ-ընկի, անհամանալ-անհամնալ, անճարակիլ-անճռուկի, անցանել-ամսմի, անցուցամել-անսնի, նացամել-ասմի, անուշանալ-ամուշնալ, անցուցամել-անցունէ, անուշացուցանել-անուշունէ, ավելիլ-ավլէ, աւելացուցանել-էվլցունէ, ատակել-ատկէ, արածել-արծէ, արբանալ-զարբնէ, գիտօվամալ-կիմօվնայ, գիտենալ-կիմնայ, գողամալ-կողնայ, դարձուպանել-տարցունէ, դիմանալ-տիմնալ, ելանել-էլլալ, երկայնացուցանել-էրկցնունէ, բարախել-բարխէլ, բերևամալ-բրէվնալ, ժամանել-ժրբնէլ, իմանալ-իմնալ, իջանել-իջնալ, խոչորանալ-խօչորնայ, խորացուցամել-խօրցունէ, կատակել-կատղէ, կարենալ-կորնայ, կարուտանալ-կարօտնայ, կերուցանել-կերցունէ, կրանել-կրլէ, կրլունել-կօլնէ, կրծակել-կօծէ, համարել-հարմէ, հասուցանել-հասունէ, հաւամել-հանվէ, հեծանել-հեզնայիշէզնայ, հովացուցանել-հօվցունէ, հրամայեցեր-հրամմցեր, հրամաեայ-հրամմէ, ճամաչել-ճաշնայ, մեծանալ-մէզնալ, մեծացուցամել-մէծունէ, շալակել-շակէ, շատամալ-շատնալ, կշեռքել-շերխէ, շուլաքել-շովլէ, ողողել-օղղողէ, շրամալ-շօրմալ, պակասել-պակսէ, պադատել-պադտէ, սիրեցուցանել-սիրցունէ, վախսնալ-վախնայ, վախսեցուցանել-վախծունէ, վայնել-վայլէ, ցածրանալ-ցազնալ, ցածրացուցանել-ցածռունէ, ցամարել-ցամրէ, ոժովամալ-ոժօվնայ, ոողորդել-դորբնէ, փակուցամել-փակունէ, փիեցուցանել-փիցունէ, թիշանալ-թիշնալ, ցացուցանել-թիցնունէ և այլն հայ նախն մենք ենք 7,8 կտանրամ:

թ/ Այս կանոնին են ներարկվում նաև բայերից գալու եռավամկե, ցառավամկ գոյակամները՝ ամանուխ-անուխ, աղաշանք-աղշանք, այգահոռ-լրողկ, աշակերտ-աշկերտ, բաժակացու-փաթկըցու «իմաշ- եամբույրի դրամը», բաղնիք-պատմիկ, բանափր-պալփր, երազահան- երածիամ, խոստվանաք-խօսովանք, բաղարք-բախևք/բաւըք, բա- րաւամ-թէլքան, հաւանօց-հավնօց, նարսանիք-հաշնիք, խողովակ- խօսքակ, փոխանորդ-փօխնօրք, բառասունք-բառսունք, բարակոփ- բարեզօփ և այլն:

107. Միվրի-Հյուարի բարբառի ճայնավորական համակարգը գրաբարի համեմատ էական տարբերություններ չունի. և և է, ո և օ ճայնավորների նույնացումը ընդհանուր հայերննի պարզացման արդյունքն է՝ Նույնը սիսոյ ասել նաև երերարքառնորի եղինացումների և պարզ ճայնավորների վերածվելու մասին։ Օրինակ քոյր-քոյ, ծիմ-ծույին, աղիոր-այլոր, գիտ-կէր, աւգուտ-օգուտ, բարեաւ-պարեվ, աղաւր-աղօսկ և այլն։ Մի շարք բառերում տեղի է ունենալ ճայնավորների քմայնացում, որը որակ չի կազմում /օր. լեզու-լծզոլ, բարի լոյս-պարբիւ և այլ/։

Բառասկզբի խլացած ճայնեղներին հաջորդող ճայնավորները չնն ենթարկվում «Աճառյանի օրենքի» մերգործությանը. այսպես բան-պան, բանք-պանակ, բանել-պանել, գարուն-կարուն, գառն-կառ, դանակ-տանակ, դադարկ-տարտակ, ծագ-ծար, ծախ-ծախ, ջարդել-ճարրել, ջոր-ճոր, ջոկ-ծոկ և այլն։

Բառասկզբին ճայնեղ պայրականմները հնյում են ավելի մոտ խուզերին, սակայն կարծես պահպանելով գրաբարյան եռաստիճան պայրականների համակարգի հակառարությունը։ Զայնեղները խլանում են անզամ բառամիջում և ճայնորդին հաջորդելիս՝ բամշար-պամճար, բանել-բանուել, կանգնել-կանկիլ, հնձան-ընծան, ինձ-ինձի և այլն։

Ք ճայնորդից հնտո գտնվող ճայնեղները շնչնող-խլանում են՝ արջ-արչ, վերջ-վերջ, մարդ-մարդ, երգ-յերգ, որդ-օրփ, հարբել-հարփել, ործ-օրծ և այլն։

Հին դ-ից /հնչյունավոխված խ-ից/ հետո ճայնեղ պայրականմները՝ թ, զ, դ, ջ վեր են ածվում պ, կ, տ, ծ, ճ յուզերի առջ-ախսպ, առինը-ախսպուր, աղջիկ-ախչին, եղբայր-ախսպայ, մաղճ-մախս, խեղին-խշխառ, ոռջ-օխս և այլն։

Բ
ԲԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

108. Յուրաքանչյուր բարբառի բառապաշտի ամենաբանկարժեք մասն է կազմում այն հայերեն բառնի խումբը, որոնք բացակայում են մյուսմներում և վկայված չեն գրաբարում: Ծնայած այս հանգամանքին բնավ մերժելի չեն գրաբարյան այն ճներն ու հարեան լեզումներից կատարած փոխառողյութենքը, որոնք առկա են նաև այլ բարբառներում, սակայն ոչ նույն տեսքով: Այս տեսակետից Սիվրի-Հիսարի բարբառը զգալի ավանդ է մերժում հայերենի բառապահության: Նա բազմարիկ բառեր է պահպանել, որոնք բացակայում են հայերենի մյուս բարբառներում: Ինչպես Թուրքիայի տարածքում գտնվող բոլոր հայկական բարբառները, այնպէս է Սիվրի-Հիսարի բարբառը ծանոթ է զգեսք ողջ բոլոր հայություններում խոսակցական բառապահարին և պարտադրված պետական-պաշտոնական այլ խօսիչ կատարել է բազմարիկ փոխառողյութենքը: Ինարկե նման պայմաններում կատարված փոխառողյութենքը չգտնութ չարժանը պատճեննն, այլ այն, որ ինչպէս է բարբառը նման պայմաններում կադողացն դիմակայի բոլոր հայերենին և 8-9 դարերի ընթացքում պահպանել իրենց սնիգականը, հայերենի նույնիսկ շատ հմագույն բառեր, անգամ հերանուսական շրջանից եկող մի նույնագույն:

109. Ի դեպ, անդրադառնարկ փոխառողյութն հասկացողությանը պիտի ընդգծե, որ մեծ մասամբ բուրքերեն /իճա՛/ արաբերեն և պարսկերեն/ հաճարեների հետ գորգակեաբար գործ էին ածում իմշորմատորներն իրենց բարբառային բառերը և շատ ծայրահեղ դեսպերում էին դիմում բուրքերներին:

Ինչպէս մյուս բարբառների բառապահարը, Սիվրի-Հիսարինը նոյնական երեք շերտ է զանազանում գրաբարի հետ ընդհանուր բառեր, միայն բարբառին հատուկ բառեր և փոխառյալ բառեր, որոնց մասին կխոսվի շատ հարկի:

Որ ընդհանուր խոսակցականի հնատ գորգակեաբար բնաշրջության են ներարկվում նաև բարբառները, երեսում է այն փաստից, որ երբ անցյալ դարում մամուլում հրապարակված Սիվրի-Հիսարի բարբառի բառերից էինք հարցնում, նրանք ասում էին, «Ածծընակ եմը երբ կը կերպելիմ»: Մի շարք բառեր արդին գործածությունից դուրս էին նկն և շեմ գործածվում նորերի կողմից:

ԻՍԱՍՏԱԹՈՒՈՒԹՅՈՒՆ

110. Գրաբարի հնա ընդհանոր բառերից շատերը բարբառում որոշ իմաստափոխությամ են ներարկվել. երբեմ նեղացեք է, իսկ երբեմ է լայնացել նրանց իմաստը: Ինչպիսի այս դեպքում խոսը մենքնաստ բառերի մասին է: Սակայն բազմիմասս բառերն են իրենց հերթին, կորցնելով նախնկին նշանակությունները, բարբառում պահպանել են միայն մենք:

Գրաբարյան ժամանել բառը, որն ուներ «1. գալ, հասնել, 2.ժամանակ գտնել» նշանակությունները բարբառում ծեռը է բերել միայն «ծնվել, աշխարհ գալ» նշանակությունը /Տեսիր Ժըմմել և Արեխսա և Ծնվելո/:

Գրաբարյան քշտել «1.ճյուղեր կտրատել, 2.հեռու վանել» բառը բարբառում նոր իմաստներ է ստացել: «1.խփել հարկածել, 2.քլցրը, փողքերը ստրուել, 3.ճփագել»: Գրաբարյան փոխանորդ «1.տնդապահ, 2.փոխարիմող, 3.տրվածի փոխարենը» բառը բարբառում գործ է ածվում իշեմնականում «սպիտակեղեն, ներցնայոր» նշանակությամբ և հնյում է փոխմօռք ձևով: Գրաբարյան հարկավոր «1.անհրաժեշտություն, 2. կարևոր, պիտանի» բառը ծեռը է բերել նրկու նշանակություն հարկավոր «1.ակտորակամ, պիտանի, անհրաժեշտ, 2.քանակն կարիք, պետք»: Գրաբարյան բաժակացու բառից ունի բարբառ պամփրցու կամ փամփրցու, որ նշանակում է խաչհամրույրի դրամ», որ զգվում էր բաժակի մեջ: Գրաբարում կարգել «1.կարգի դմել, շտկել, հաստատել, 2.գրի մեջ դմել կարգով խոսել» դարձել է կարգել՝ «ածումնացնել, աշխարհ մտցնել» նշանակություններով: Մասի կրաբարում մաս հոր կամ մոր մայրը, բառը դարձել է «մամիկաբարձ»: Նօսուր, նօսուր /գրաբարում նօսուր, անօսուր «ցանցառ»/ գործ է ածվում նաև «թերթաղեկ, շրիկ» նշանակությամբ: Շախվել /գրաբարում ծաղկել «ծլել, ծաղիկ տալ», հատացել է նաև «հացը նպատել» նշանակությունը: Առու /գրաբարում առու «1.հոսող ջոր, 2.ջրի հոս»/ կործ է ածվում նաև «մազերի սամրվածքի սահմանազեխ» նշանակությամբ: Տաճիկ /գրաբարում տաճիկ «1.վաղող, 2.արար, հագարացի» /հատացել է «1.բուրք, ժահմեղական, 2.բարբարոս, ոչ քիստոնյա» նշանակությունները: Շաքէ կրաբարում ճայթէ «ճայրյուն արձակել, ճաքել» /կործ է ածվում նաև փոխարենարար երեխայի տաստիկ լայուց ճաքն նշանակությամբ: Մարիս Ամախացը կրաբարում ճախս/ճաքս «յուղայի փայտ» /կործ է ածվում «կրայան, լուցիկ» նշանակությամբ: Ամեցուն կրաբարում առեցուն «ծլած, ծաղկած, մեծացած, մեծացուն» /կործ է ածվում բբիսմոր նշանակությամբ: Ամուն /գրաբարում անուն «անուն/

գործ է ածվում «ըմբեղին», լմբեղինի ասդոր» նշանակությամբ: ոռ
հրաբարում խոս «պակասա»/ գործ է ածվում «խոժոտ, քշմանարար»
նշանակությամբ: Կօրինի հրաբարում կոչվել «զարկել, տաշել, կոկել»/
նշանակում է «փայտ տաշել»: Պատոհ հրաբարում պատոհ «իշարաբել,
շրջա կողմից փակել, պատամիել»/ գործ է ածվում «պատ շարել, տարքին,
ամեն» նշանակություններով: Կցըծել հրաբարում կուռածին/ «տիմք
ունել, ողնափայտ դնել»/ նշանակում է «ուկսին»: Ներճարօթ ներմակօթը
հրաբարում նենգագործ «շարագործ»: Անձնա/ հրաբարում «մինզու», քիչով
հանճվող բան, բախտ, բնու, կարմածք»/ գործ է ածվում «ամբարձման
տոնին» «քրիստ գուշակելու, վիճականամուրյամ» նշանակությամբ:
Մախիք հրաբարում մախք, մախիք, մախոր «կրակի ածյունը»/ գործ է
ածվում «հոդ, փոշի արք» նշանակություններով: Պողի հրաբարում
պիտի «փորեց հանել, ցիւռ, փու բացնի, կընի, համբերենի»/ նշանակում է
«ըմբեղինները զատել քարից, ապրից մաքրին»: Կցիսափօթ հրաբարում
զիշտառ պլուսի նորոյ, երևելի, վերին ծայրու/ նշանակում է «ուսմ զրոխ,
տղամարդ, բնուածիցի հոյք, ամուսին»: Կայիթ հրաբարում գույիք
«ըլլայիր»/ բարբառում նշանակում է միայն բացասական իմաստով
«սպասուահար, փորմանը»: Հցմարիկ հրաբարում ընտրել «զատեղով
աղեկը առնուր»/ նշանակում է միայն «ըմբեղինները զատել քարից ու
աղբից»: Էռակ-երբնակ հրաբարում նուզ «եփել, պնդան, վատվել,
վլստար/ նշանակում է «մշտից այլնեն, բռքքրվել, մարմութել»: Հարցի
հրաբարում յանձնչիլ «կապվել սիրով, դադարել»/ նշանակում է
«հանգստանու, հոգմել»: Ամփրատավամ հրաբարում «մայարու»
նշանակում է «անկիրը, կոպիտ, ամուսշ»:

III. Առանձին բաժին նն կազմում այսպիս ասած կրթմական բառե-
րը որոնք բարբառում ծնոր նն բերել յուրատեսակ նշանակությունն
այսպիս օրինակ:

ճաշակ «հաղորդություն» հրաբարում ճաշակ «համտես, բամի որ
փորձ, գավաք»:

Ախասկ, պազար «Մեծ պահեց» հրաբարում «դդ-հասց»:

Սլուկօթի «շարաբ կամ տան օրերի երեկոյան աղջատներին
ուղարկվող կերակուրը, ուստատը» հրաբարում «մասալ-ոգի»:

Լայիր «մավագ ՈՒրբաբ օր» հրաբարում լայիր «ուղ, լաց»:

Հիշեկի «հանգուցյալի հօգում նվիրված հոգմենաց, նաշ» հրաբարում
իիշեկիր «հիշատակի»:

Հիշտեկ ենի «շարաբ երեկոյան տան ամեցումներում խունկ ծխել ի
նիշատակ մեռածների»:

Ծամուցում «կրտնական բարոց» հրաբարում «ծամուցում

«հայուարարություն»:

Փաժկուցու/պաժկուցու «իսաշխամբույրի դրամ», որ գցվում էր բաժակի գավարի մեջ՝ գրաբարում՝ բաժակ-ազգ:

Փաքրեփարցում «Համբարձման տոռնը» գրաբարում կապը «իսապատճեռություն, գովարանություն» և բարձումն «վերցնել»:

Եթեմ, խորում «Նախակատիրի նախօրյակի երեկոն» գրաբարում խորում, «Նախակատիր»: Այն պահը, եթե կարելի է ծովը բացնել, ուտել:

Ալշտիս «Նոր տարի, աշբայուան» գրաբարում առանիք «բարի յոր, խոսում»:

Կաղաման «Նոր տարի» գրաբարում կաղաման «տարեզուխ, առամուտ, ամսագլուխ»:

Կաղամանչեք «Նոր տարվա նվեր» գրաբարում կաղաման-շնայք:

Աղօսկի կամնելի «աղորեկ» գրաբարում յաղօս կամնելի:

Ծօն աշել «ծով բնենք» գրաբարում ծով «կատարեալ պահը, օրը մեկ ժում ուտել» և բարբառային աշել բառերից՝ բնենի պահելի-ի փոխարեն:

Շիստամասիկ «ուխտատեղիից թերված մատադի միս, բաժին» ախտ և մաս «քամին բառերից»:

Ծօն ավոն «ծովն խախտել, փշացնել» գրաբարյան ծով և առերկ բառերից:

Ժամ պլյան «ժամասացություն կատարեն» /ժամ «ուկնեցի» և բնենի բառերից/:

Ամուն «հանդերջյալ աշխարհ» գրաբարում այն-դի «այն կողման»:

Առուենք «այս կողմը, այս աշխարհը, այս կյանքը» /ի հակակիս անընդ-ի/:

Պարկատու «Ուծ պահերին առաստադից կախված սոխմ՝ իր 7 փետութերով, որոնցից յուրաքանչյուրը հանվում էր շաբար լրանախս» /գրաբարի պահը-առու՞թե՞ք« պահը-կատու բառերից/:

112. Կրտնական բնույթի բառերի մեջ մասը խոր հենավանդուրյան կմիքը են կրում, թերևս գալիս են հերանոսական շրջանից: Խեարկեալ այդպիսիք առկա են բազմարիկ այլ բարբառներում ևս, ինչպես գրու, շովու, խիալինիկ և այլն, սակայն մենք այս կարգի բառերը կկատի յունենք, այլ այն բառերը, որոնք շեն ավանդված ենուս բարբառներով ու գրաբարով, այսպես:

Կաս էմիկ «քաղման ծնս կատարեն» /ամիայու է ծագումը/:

Կօրշէ «համբուրել սրբազն մի բան՝ ավետարան, խաչ, մատուն և ալյան»:

Կարամոր տալ «միսիրարական խոսքնը ասել համգուցյալի հարազատներին»:

Ըղկոտի քրչէր ոհիսորվարի 28-ի վերջին գիշերը, եթե շովուս ոգիներն

ևն աշխուժամում: Ծառ Հ. Աճառյանի, Տեղաբնութառացի գիշերը. երբ շվարտները կատուներու փորը կմտնեն /Գ.Բ, էջ 843/:

Օրվոսի ամիս «իմաստըլար» /ոմանք բխեցնում են պրա. շորատ «փետրվար» բառից/:

Օրվոս «առասպելական շաբ ոգիս»:

Խոպանիկ «չար ոգի, որ գիշերները չորում է մարդկանց կրծքին՝ առաջացնելով շնչահեղծորդյուն» /ակե. խարալու «օճճչել, սեղմել բատից»/:

Ավել-պատահ «1. կախարդ, ջայրու կիմ, 2. տզեղ, անհրապոյր կիմ», այլ բարբառներում արցեր /թումանյանի մոտ/, այլ Շագում է ակե. Ազ շաբ աստվածության կամ ոգիի անունից:

ՈՒՓա-տեսէ «առասպելական շաբ ոգի, ովասպիկ»:

ՈՒԿՐ «առասպելական գիշերային մի բռչուն»:

ՈՒԽորիկով /ՈՒԽորէյիր «չար ոհապեկածի արժանի» /ուսոք «հանդիպել» բառից, որ գործ է ածխում ամենքի մեջ:

Կըրոս «1. շաբ ոգի, 2. բռուր ու գիր անող, 3. յառավոր, 4. պրոյք»:

Ալյախ լացող «անվճար, ծրի լացող, ոռրասաց կիմ» բառն է հավանարար խոր հնավանդության՝ հերանուական կիմի ունի:

Սպոքի «որոշոց»: Բացի սուրբ նշանակությունից սպոքի է կոչվում նաև դրաբան, որ հավանարար իմ տուննմիզմի շրջանի մնացուկներից է:

Ներ «չար, անխիղին մի ուժ, անզոր» /գրաբարում՝ մեռն «Քրիստոսի հակառակ մի աստվածություն»/: Ծո, մեռորհնմբն պըռնեց: Շագում է Միջագիւղի շումերական-ակելաղական պանթեոնների մեռ «չար աստծու անունից»:

113. Այլ շաբը բառնք, որոնք չեն ավանդված գրաբարով, գտնում ենք Սիլվի-Հյասդի բարբառում: Դրանց մեծ մասը հավանարար ընդհանուր հայերեն բառնք են, որ չեն ավանդվել նաև այլ բարբառներում և մեծ արժեք են ներկայացնում հայերենացիտության համար. բայց դրանցից մի բանիս:

Ի՞վ «օգը, կտրվածք»: Իվը իմին տիր կարէ:

Շնձուկ «արու հորք»: Կըրմէս, ըմնուղերսա պահէ՞լ էս մը, զէնէ՞լ էս: Պուտաս «խոնճորք»: Ականօրին մերար պօտաս զէնէլ էնք:

Կօմ «փափուկ մայի շերտ, ֆիլս»: Երկան կօմէն չօր միս կուօիմ...

Թօսիր «ժողժերահարել, խոչել, հարու տար»: Պարխսի-էզ կիսի բռէ՞լ էս իմժի:

Լախորէ «ուժասպառվել, հոգնել»: Վանդաստամէն պանեցանք-պանցանք՝ լախորէցամբ:

Զուգակ «գեղեցիկ, գարւարում» /թերևս գուգս բառից. Զուգակ մէ

ախշին կա:

Խօյմի «չվացված թիծ, որ մնում է լվացքից հետո»: Առ մենք լրեն խօյմը է:

Կելեմ «գրուց, խոսակցություն»: Կազայմի կեկենվել «գրուցել, խոսել, պատմել»: Զօրակ կրիոյէյինք հետն ա կրկենվէյինք քոշերատադ:

Քըրչ «նուրբ նաղյ, ամնեատ ծաղրամբ»: «Պարզմոպապը կեկենվէյինք քըրչի կրպուներ ծողապօդերուն»:

Տեսիք-ասորմիք «մանուկ, երևխա»: Ծօ, հարսէննիս ուռորան փօխած տեսիք -ասորմիք կալ է:

Ցըփսի «լահորի նորոր շար»: «Պոտութին մէջը մէքաք ա ցըփսի տըրած էր մայրս»:

Օրօկոսկօր «ողնաշար»: Օրօկոսկօրը կրցավի երեր:

Համուկ «քերմացք» /յամի՛/ արմատից/:

Պուսիճ «լայնաթերան մնծ կճուճ»: Արրարի յեր պուսիճերուն մէջն ա կույշանք:

Հերէմի «փոքր կարսա»: Հածծո, եկրեմին պէր, նկօցեր խալկինն ա տուրեց:

Մըսմբուկ «նորահաս գինի, մաճառ, նոր խմորվող գինի»: Կարասերուն մէջը երկիրէն սօնա խավօղին շիրէն կուլլայամբ մըսմբուկ կրպատէյանք:

Չաղավարս հնաւ շահ-շաղավարս/-«օգլու, շահ»: Էս առօ մէջը շաղավարս շունիմ:

Հօփսա «մնծ սափոր»: Հօփսայերով նոր կոմնայիմք:

Շօրփ «մահակ»: «Պապըս պօրտասոսուին Էտին կըտղներ ծօրփը, քի հազոր ըլլա»:

Շըրս «հավի մազիլի եսուի կնո մասը»: Մէ խօսող ոմեյինք մէնծ մէնծ նըղայերօվ:

Շօղպ «հորանջիւ, ծգմէր»: «Պարյուսատ ն ա նօղավար»:

Մազախ «գոմնչի ծագ»: Ծօ, վրոշո՞ն է ծեր տօմպայի մազախը»:

Տօտօղի «համոզել»: Վերը տօտօղես կէնաս, ամմա էս բուկին ըրէյտն չէմ:

Տարտօցէ «խմորի գմդեր սարբել»: Լավաշին խըմօրը տարտրոցեցիմք:

Կասկուսոր «կարված»: Կասկուսուին ուստ կաս, ախշին:

Խօրխսարամ «քամճը խավար»: Կամդաստամին խօրխսարամժին կէլլայամք, բըմտիրը կըտղումէյանք:

ՈՒրուսա «զավաշ բացեխս ցամփող այտորը գրտմակեխս»:

Մըմճի «վերը մնիսելը»: Այդումաճօրք էնած էյին մէշկըս, յարան

մըմմեր է:

«Նամշախ «մի տեսակ խաչ՝ կուլի, եզան գլխից, լեզվից, պիմքերից»: Պարկէնքանըին, եաշնիքին դամշախ կեհեյան:

Ծղալ «մրության մեջ խարիսխափել, կուրորեն որոնել, շոշափել»:

Ըօրով «քերեալի ծալել, փարաբեր»: Մէ առ դամշակէր շօլորեցել Պղմկցտախ «գաճճի գագար, խեցք»: Պղմկցտախին կամ:

Հարօվ-նազ «հարբուխ»: Տունու ցուրտ եղածին հարօվ-նազ եղամը:

114. Մի շարք բառներ և արտահայտություններ թեև պարարով ավանդված են, սակայն շատ թիւ բարբառներ գիտեն և այս բարբառի համար յստ հնագանդության կիրար ունեն:

Կոյդ «օրշի, արտորել, բռնի տամել» /գրք. գահել/:

Լասմէսմք «զգվանք, գարշանք» /գրք. գամել «զգվել, խորշել»/:

Ամսպրոսով «ամպ-որոտալ, ամսպրոս» /ամպ որոտալ/:

Թթիկ «արագ, շտապ» /գրք. ի թթուու մատչել, թթուու թթիւ-իլ/:

Քցառող «1. խփող, 2. մվագող» /գրք. քշուել, պապրուու ուս քցառող էլու/:

Սցուրքուկ «քրիուկ, քրիվածք» /գրք. զ-քրիու-ուկ/:

Ռուիչ «պիտորական, պիտամի» /գրք. պիտրիչ/:

Շնոր «անսպիտամ, անսպիտ» /գրք. յուն պիտ/:

Զիմիք «մսացու, մորթեից, մորթած ամսատմ» /գրք. զիմիք/:

Ներմակօրծ /նենզ-ս-գործ կամ ներբ-ա-գործ/ -նենզ, խարդախ: Ծոխառակ /հյուն-կ -ակ/-ուռուխ: Մայսու ծոխառակ կրաքառէր:

Վաղմէ հյադ-նեայ-/վադ առավույան: Վաղմէ երասադէմ ուխտի երալ են:

Վամդատուամ հյադն-ստամ/-վադ առավույան: Վամդատուամ հարսախշինը բջնտիրը կըշօղումէր:

Հօսքըք /ու-քքեր/-տակաչոր: Երիխայի պարույրի մեջ շորի կոտրու:

Վկրծօղոք հյեր-ս-ուղողոք /-ուղիղ դեսի վեր: Վկրծօղոք մայիս տումն է:

Պախտ-սպրարս-քախտ, ճակատագիր: Պախտ-սպրարս չունիմ, հասա՞ր մը:

Պարցմաքազ հյարոն-պապ/-սկեսրայր: Պարցմաքազը ուղ բցառուու էր:

Պողի հյեղ-էլ/ -զտել, մաքրել: Հարսախշինէրում տորի մէյժէկ սենի, ըսի պողիք ցօյրէն:

Պամզաք հրան-լար/ -աշխատանքային հագուստ: Պամզաքը շածծամ:

Շուրի /շուր-ել/-նովանավորել: Պամլարէրը կըրակին վըրա տըմույն կըշուրես:

Չաճում /չ-աճ-ում/ - նվազ, շաճող, կարծահասակ: Միշտէկնիս յաճում:

Ծօթ միս /շոթ-միս/ - ապոխոտ, բասուրմա: Երկան կօժերէն չօթ միս լինեցան:

Սիրական կօտք /սիր-ական-գոտք/-օդիածան: Սիրական կօտքն արգելէն հետո ա կըլլա:

Սուստարուց /սոստ-գորոց/ - առախոտ: Սուստարուց և աղեց:

Տարցուկ /դարձ-ուկ/ - փսխունք: Հըվանքին տարցուկը տումին մշտ հօյտցավ:

Տաղդրմ /տաղել-ուն/ - կճում: Ա՛ սիրուն տաղդրմ ունեյանք:

Տօսկինք /տո՞ս-ինք/ - նշանուրնք: Աշունք երկիրին տօսկինքերը լրկությին:

Տօսկինած /տոսպ-ին-ած/ - նշանած: Տօսկինածիս անօնք Տիրոնցա լր:

Տայեկ /դայակ/ - մանկաբարձ, առնոտու: Մերօնցան մեր տայեկը երած լի է:

Տըմիսէլ /դոճ-կել/ - «յսնժոտել», գիրամաւ: Ծէր օխշարէրը տըմիսէլ լրան:

Տըցամբ /ցոյց-անբ/ - ծաղրի առարկա, ի ցույց իր, մարտ: Այրիկը ցոցամբ կիսու:

Փաստանան հիտուտ-անուն/ - ոչ խկական, կեղծ անուն, մականոն: Տատրյիս փաստանունը Հօփ է:

Փըթխըմէկ /պտուդ-ուել/-պատումէլ, պոռըլ, դուրս բախվել: Աշկիս լուս փըթխըմէկ:

Քորեկուլօխ /քրեթ-գլուխ/-աղջիկ, իգական սեռ: Առ քորեկուլօխսէրը բօյօն նն:

Օքրօտ /ոքր-յօտ/-էտած խաղողի ճյուղեր, արգաս: Օքրօտեր բաղրնվէցամբ:

Օխմօտար /օխտ-մ-օտար/- շատ հեռու /քարեկամ, ծամոր/: Օխմօտար մարք չէ:

Ամէքարի /ան-կար-ի/-ամէքարող, ապուշ, ապիկար: Հածծո, ամէքարինմ մէլը:

Ամէկ Ամէ-կ/ -ընդմիջեն, ընդհատել: Հավերը ավլի կիմն միջեր են ածելը:

Ծղիացուկ /շի-անակ/- երես առած, լկատված:

Տօփացըրդիկ /ցեփ-ցերեկ/-լուս, ցերեկ, կատարյալ ցերեկ:

Տօփացըրդիկ եղած:

115. Նոր բառեր կերտելու միջոցներն են, ինչպես զիտենք, բառարարդացումն ու ածանցումը: Սակայն յուրաքանչյուր բարբառ ունի իր նախասիրած ածանցները կամ համադրակամ ու հարադրակամ բարդություններ կազմելու իր միջոցները: Այսպիս օրինակ, Միկրո-Հիմարի բարբառը համադրակամ բարդության անհոգակապ միջոցն է գերաշատում և ծայրահեղ դեպքերում է դիմում առ հոդակապին: Բուկ հարադրակամ ճենքից գերաշատում է կրկնավոր բարդությունները, որոնք ցույց կտրվեն ստորև:

116. Համարդակամ անհոգակապ բարդությունները հիմնականում երկրապարփիչ են, օրինակ՝

ա/ բարձրօին «քարտայ», ոմիկունչ, խօսկապ, ծակաշկ, մահուուն, հացուուննոր, աղասկ, «Ուծ պանդ», Գոռըքքը «ուսակաչոր», պարզմապ «սկեսրայր», Երկիր «այգեկուր», առտարքուց «ստախուս», օխմօսուր «մեռու բարեկամ, ծանուր», ճշխոր «պրիոր», քոչեքուզօսի «փակամ սեռ», պամիար «աշխատանքային շոր», ամեկանոօրիս առկանցի բրաւիր», խօսմանկ «հմազամդ, լսող» և այլն:

բ/ Ավելի ճգագ են հոդակապով բարդությունները, ինչպես Արքակօրն/Արքմարօր «օննու, խարշախս», քոչեքատախս «օնինչն զիշեց», մարքածուս, պօրտատուս «ոյարպաս», զիսավոր լուսու, մամամամատեն «օքոսավայր», Շեմահօտ, շաղակարս «շահ, օդուս», վաստամասիկ «ուխտի տեղից թթված միս, բաժին մատադ» և այլն:

գ/ Ու շաղկապով կազմիած ճենք կերպիսամ, առուսոր, ասկուտակ, Շրուտուս, տառմատել, տառուփուռ, քարտանման, նազուտով և այլն:

դ/ Մի շաբար բարդություններում եղենք միացված են մա, մէ, մ/թթւս փոխառյալ/ մասնիկներով, ինչպես օխմօսուր «շատ հեռ բարեկամ», տառմէնցուցագի «ողկից հարեւան», բարձրացան «քարտարաներ», տարմատալիք հարազգմէն-ի առկայությամբ/ «ցաքուցրիվ» /բոլոր օրինակները/:

Հարադրավոր բարդություններն են՝

ա/ որևէ խոսրի ճառ հանվան/ հեռ բայերի հարադրումը՝ միշտն տընէ, ստու խօսէ, ստու եղար, հարս ըլլար, պըսակ էնէ, Արշասկ էնէ, աղօսէի կամկիլ, ծօմ աշէն, խըղակ համէ տուրիչի հաշվին ուսէն», քիր աղմէկ «հայարտանար», մազ էնէ, պաք ավիէ, պաք աշէն, պիյտ լըստ, լըստ համէ «աղաշին, իննորն բախսանձագին», պիյտ ծըլտ «ծապրենք» և այլն:

բ/ Երկու բայերով հարադրված ճենք՝

եփէլ-բափէլ, ոտիկ-խղմէլ, հարզէլ-սցըվէլ, ավլէլ-ծորրէլ, մայիլ-պայիլ «գնայիլնի, հիմանաւ, ասցնի», ծղիդ-ծախիկիլ մօրրէլ-թէրրէլ, լարօնսպալ և այլն:

Կ/ Նույն արմատների հանգանական, դժբանվաճական/ կրկնությամբ իմաստի տառապակցման նշանակությամբ

պետ-պետ «շատ, պետներով, մնջ քանակությամբ», թիշ-թիշ «նվազ», մամտցր-մամտցր, առաջ-առաջ, յետ-յետ, կայմոր-կայմոր, սել-սել, ասմակ-ասմակ «ասպես-այսպես», տանցնակ-տանցնակ «այդպես-այդպես» և այլն:

Դ/ Երկրորդ բաղադրիչի նախամասնիկի հնչյունավորությամբ

տուսիկ-փոսիկ, առօր-փսառօր, տոտ-փոտ, տոտտամ-փոտտամ, ծուռ-ծուռ, աման-շաման, պան-ման, նուռ-նուռ, տոմ-մոմ և այլն:

Ե/ Հունականիների և նոյնինաւների կամ ինաւոռի մուտ բառերի հարադրությամբ

թէկ-թուլյունկ «որե-թիկունք», հարկ-հարկինք «մարզանը-պատիկ», խէնք-խէնք, շահ-շադակարու, պարց-ընկողին, պահմի-կուրմի «բանկարժեր», պախտ-սցըարս, տուն-տէղ, ամօրի-ծարակ, խողմախիր, շէնք-շամօռք, խօսկ-զորոսց, օր-արէվ, ծովին-ծիմեռ, պոր-պօրան, լուլ-փալաս, պախիրի /պարխի-յեզ, հավու-հայաք, կարկարկոտոք և այլն: Կամ մի քանի օրինակներ՝ -ում ածանցով վերջավորվող դերքայ-գոյականներից երրում-նարրում, խումում-ցմումում, ուսում-կարքում:

Ո/ Բաղադրիչներից մեզը հայերն, մյուսը թօղթերն /պարսկերն, աղասիերն/, օրինակ

պոր-պօրան, փայ-սդամին, սէր-սէվսոս, քար-քայա, տիմ-հավաս, հաշիկ-հետաք, խօս-խօրաքա, ասխ-սցըարս, չէիկ-պօդպատ և այլն:

Շ/ Լրիկ փոխառոյալ թուրքերն հարաբերն, պարսկերն/ բառերով չօգնի-չօնախ, աօրու-մամուսու, ալլու-յէշիլու, եսրի-փէրի, եսրի-մէկի, սուլու-սօդանու և այլն:

Ո/ Հայերն բառերին կցված թուրքերն ածանցներով բառերից՝

մայլու-ախշիմլու «մայրով և աղջիկով», շէնքու-վայրուկու և այլն:

ԱԾՄՆՑՈՒՄ ՆԱԽԱԾՈՄՆՑՆԵՐ

118. Հայերնում, ինչպես հայտնի է, զգացվում է նախածանցների պահասուրյուն, ուստի և բարբարի նախածանցների սղությունն է իմձնակամում պայմանավորված է դրանով և ոչ՝ նախասիրության: Սիկրի-Հիսարի բարբառում նկատվում է եթեր Ժյուտական ածականա-

կեզդա ածամբների գիտակցում. դրանք են՝ չ, և և մեկ օրինակ դժբախ ածանցով, դժբահ-քըմչօս և բայական դժբահել-ճռշկօնալ բառեր:

ԱՆ - անձնօրդ, անհավատ, անսուն, անտէր, անպայտ, անկօրծ, անխելք և այլն:

Չ - չրպէր, չըտես, չանում և այլն:

Տ - տղկէր, տղըում, տղըետ և այլն:

ՎԵՐԶԱԾԱՆՑՆԵՐ

119. Ի տարբերություն մախսածանցների, լայն կիրառություն ունի վերջածանցներով բառակերպությունը, այսպիս:

- ակ խօսվակ «խողովակ», ողբանակ կղզմակ, խըռչակ «կրկնոր» և այլն:
- ական ուրոպէյական, հանրապօդական, օյրօրական և այլն:
- ան կըրան, նիշան, կարկըտան, խցման և այլն:
- անք աղջանք, պաղտանք, կամէլանք, ցուցանք, չարչարանք, քաշանք և այլն:
- ավօր կըլխավօր, բարավօր, մէծավօր, չունօրավօր և այլն:
- ացի տրքացի, կէղացի, բախէկոցի և այլն:
- ասկ ներկասկ, խօսվասկ, կըրվասկ, տըռվասկ և այլն:
- ատ կըսատ, կընատ /հում-կընատ/ և այլն:
- ալիք վերճալիք, տառնալիք, խաղալիք և այլն:
- ացու փեսացու, շօրացու, պէրկացու, հարստացու, միսացու և այլն:
- չ փայտչ, քարչ, էրկարչ, արծարչ և այլն:
- չկ միշշնկ, առջիմնկ:
- էք աղօշշնէք, տումօշշնէք, մըշամտորէք, հալավօշշնէք և այլն:
- էնք հըրամնեք, աշկաշինսէնք:
- եղէն ամամնէն, օսկինէն, պուրթնէն և այլն:
- էսի վայրէնի, /թրևս երթնի/ «փոքր կարսառ»:
- էլիք վատէլիք, ըսէլիք, տամէլիք և այլն:
- ի պարապի, հօգորի, անկուտի «անխելք», ամնարի «ապուշ», տկար» և այլն:
- ին ճըղկէ-ճըղիկ, միթիլիկ, քիշիկ, այրիկ, կընիկ, պիպիկ և այլն:
- իո պալիք հպալինք, տալիք, վարտիք և այլն:

-ին	պէտիչ, կըրիչ, խորսուիչ:
-ինք	Եսիմք «կնաօրից հեռո», տօպիմք «մշանորեք»:
-կու	ամցչկու, խօրոմիսու «խոռվկան»:
-յէ	ապակիյէ, օսկիյէ:
-նի	աննի, մաննի:
-նոց	ուրնօց, յօրնօց, տասնօց, հալնօց, կօրնօց, քառուն-նօց և այլն:
-վօր	խերգօր, կարբագվօր, տօցվօր «հոյի», քաղումվօր և այլն:
-ուկ	կօլուկ, դավտուկ, խօսմցուկ, խածուկ, փուրշուկ և այլն:
-ցուկ	Էվելցուկ, տարցուկ «միսխունք», մոցուկ:
-ուր	կարկըսուր, փղնոցուր և այլն:
-ուն	բռուզոն, էփոն, ամէցոն, զարբոն և այլն:
-ու	խէռու, ծախու, կուծու, մուռու և այլն:
-ուրուն	թուլուրուն, համփէրուրուն, բրշնամուրուն և այլն:
-ունկ	խօրունկ, պուտունկ, կուրունկ և այլն:
-ունց	հացուսունց:
-ում	կարրում, ուսում, երրում, խունտում-ցունծում, ավերում, ծանուցում «քարուզ», և այլն:
-ուճ	տաշըտուճ, կուճուճ, ակոսակուճ // և այլն:
-ցի	սիրվիսարցի, մուրադացի, քաղքցի և այլն:
-շէք	կրտնողշէք, պէտողշէք, կաղամտողշէք, պատողշէք, կարողշէք և այլն:
-օվ	կինօվ, պարօվ, համօվ, հօտօվ, պօյօվ, շոմօրօվ և այլն:
-օց	պատոց, տասկօց:
-օտ	մազօտ, խօզօտ, այրումօտ, ճղլօտ, խլյաօտ, թօօտ և այլն:
-օղ	խօսօղ «արդոր», մուրօղ «մուրացկան», ուզօղ «մուրացկան» և այլն:
-օրդ	ճամփօրդ, օղօրդ, վայնօղօրդ «ուղիղ դեպի ցած» և այլն:
-քի	խէք, վրւաչկ Ալքասար:
-կ	աշկ, ամէսկ, վրլասկ, ախասկ, աղօսկ, միկկ, օկկ և այլն:
-ստամ	վանդաստամ, տալմէստամ «տուալոջ կողմը», խընամէստամ:
-չստամ	«խմամիք»:

120. Որբան է բարբառ ծառել է խուսափել պարտադրված լեզվի բառերին դիմելու և առավել և բառաւուղը ածանցներին, բնականաբար չի հաջողվել, և նա ստիպված բուրքերնի համարանորյամբ հայերին բառերին ու արմատներին կցում է բուրքերնի ածանցները բերնը դժամցից ամենատարածվածները, որոնք հիմնականում վերջածանցներ են:

-Ծի համո, այսաք նշանակուրյունն է հայորդում բառերին/ զյսագորապիս արինստներ և զրադումը նշանակող բառեր և կերտում հելվածի «հայվա պատրաստող կամ հայվա վաճառող», քյօմոքի ասծիսազործ կամ ածիսավաճառ», դայթենի «սրճավաճառ կամ սրճարանի տեր», դպայինի «կյայնկապործ», փիմանի «հմակարկաւատ», բարձումբամի «ժորեց» և այլն:

-Դու /օպքը, մի բան ոմիցողով/ ամօնը «ամփամի», Շույիս ուղուպան խայտիքը է: /Քրոջ շրւագեստը պուտերով է: Ախապայումբը ամօնը ճարդիկ կյան նոյցայնները անվանի ճարդիկ էն/: Թուրշիին համար աղյուս ճոր էնցանք հմբվի համար աղաքոր արեցինք/:

-Օրդուուզ /-առանց, -ամ/, Ինչի՞կ է հայուն հայը՝ պախտառոց, սպարառաւուզ /Ի՞նչ բան է հայի վիճակը՝ ամբախտ, ամաստ/: Աստուղը վզուսկուուզ ա կըկարըզին կար /Այստեղ անպատէ է հմ ամուսնանում/:

-Ըս /ոմի լավի/ Կցվում է հիմնականում ածականներին տալով նրանց սաստկականի գերադրական նշանակուրյուն: Կորիօտը աղեկնա ծեծէլն սօմա ովլել ենք խաղենները Առքեսուր մի լավ ծննդելուց հետո պղինձների մեջ ենք լցնելու:

-Առախ /ամինչև/ Քրշեառախ խւեմնիք խաղացանք /Մինչև զիշեր խւեմնիք խաղացինք/: Եւհաւուխ առանկ նոշանում մըմալ ենք Մինչև Ե՞րբ այսպիս նշանված նմք մնալու/:

-Առէյի /առքպիս, իբրև, իմշի համար/ Ե՞շ տէյի թօդի մրտել եմ /Որպիս իմշի թօդ եմ լսելու/:

4

ՉԵՎԱՐԱՐՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԳՈՅԱԿԱՐՆ ՄՈՋԻՆ

121. Սիմրի-Հիսարի բարբառի բվի թերականական կարգը իր կառարելուրյանն է հասել, որի մասին Հ. Աճառյանց հետևյալը է

արծանապղում. «Ինչպես հայտնի է, -քը մասմիկը հատուկ էր ոչ միայն միավաճակ, այլ նաև բազմավաճակ բառերին և այդ երևոյթը կենցանի է այսօր էլ Միվրի-Հրապարի բարբառում, որը բոլոր բառերը, միավաճակ թե բազմավաճակն. իրենց հոգնակին կազմում են միշտ չքը մասմիկը»¹: Նույն գորում նա բերում է իր ասածը հաստատող հետևյալ որինակները շեմիկեր «շապիկներ», օխալիսէր «փողոցներ», սատապայեր «արոտներ», առապայեր «սալեր», պատմիքեր «քաղցրմներ», տուրքամեր «խանուրմներ»²:

122. Եսկ այսպես կարող եմք հաստատող օրինակներ բերել և միավաճակ բառերից ինչպես ծերեր, կոստեր, տերեր, օրեր, մարրեր, օկներ, բուշեր և այլն. և բազմավաճակներից օսկորեր, ածօներ, համիլիորեր, դույպախտեր, օխարքեր, փեսայեր, կրներ, ախաղորեր և այլն:

թ/ Առանց բացառության նույն կերպ է կազմվում նաև ձայնավորահանգ բառերի հոգնակին երիյեր, կիմիյեր, օսկիյեր, փեսացույեր, սերմացույեր, առույեր, կատույեր, ծառայեր, սատապայեր, հարստմացույեր և այլն:

զ/ Հիմ հայերնենի բաղամայն գլուխաց -Ց միավաճակ բառերի հոգնակին նույնական բացառություն լի կազմում, սակայն վերջնահանգ Ց-Ը յի սրահպանվում նույեր, օկներ, բուշեր, ծովներ, լեռեր, պետեր, հարստեր, ճառեր, մուկեր, ծերեր, օրեր, կատեր և այլն:

թ/ Այսպես է նաև բարդ, բայց վերջին բաղադրիչը միավաճակ բառերի հոգնակին լուրջարեր, ներմակօրծեր, պարզմպապեր, այժմարքեր, տումնիստեր և այլն:

և/ Բացառություն չեն կազմում նաև մեկուկես վանկանի բառերի հոգնակին մասնալուեր, սամացըեր, ասխեր, մերուեր և այլն:

Սարցիկ-մասրիկ / հայմարքիկ / և կիմիկ-կըմիկ բառերի հոգնակին լինում է նաև մարքիկեր, մարքեր, կըմիկեր, այժմարքեր:

Հավաքական իմաստ արտահայտող հազգականներ, բարեկամներ/ գոյականների հոգնակին կազմվում է ընդհանուր հայերնենի -Ցն հոգնակերտի միջոցով՝ Վարրամներ, Կողմաներ, Շիվշիվներ, Կախիկախներ, Թեպէկիկներ և այլն:

Միջին հայերնենից ժառանգված -Ց-Ը սահմանափակ կիրառության ուրուս ունի, որ դրվում է միայն նրկվանի մի բանի բառերի վրա, ինչպես՝ կողօխնիս, փեսամիս, ուսողմիս, առածմիս և այլն, զուգահեռարար գործ է ածկում նաև -քը հոգնակերուով՝ կողօխմբան, փեսայերը, ուսողերը, առածերը և այլն: Անելի ստույգ նրազնել է նրա

¹ Հ. Առաքամ, ԼԲՀ, 3 հ. էջ 775: Մեկ անգամ և այս փաստի մասին ըստեամ է նաև պատկեր էջ 817-ում:

² Դոյջ տպար, էջ 817:

հազմակերտության վաղեմի իմաստը և փոխարկվել ստացականությամբ: Այս լավ է զգացվում միավանկ բառերի հոգնակու ժամանակ՝ ստուգերին, մագերմիս, շօրերմիս, հովերմիս, խեցերմիս, պատպերմիս, քիրերմիս և այլն. ուր մի-ից առաջ դրվում է ամսայնամեծը ու որպես հոգնակերտ:

122. Հորովի կարգը: Ինչպես եղ խմբակցության մյուս բարբառները, այնպիս է Միկրի-Հիսարի բարբառը, չունի ներգոյական հոլով, որով այս գիտակցում է ընդամենը վեց հոլով:

Ուղղական հորովը արդի հայերենի ուղղականից տարբերություններ չունի և նույն կիրառություններով է համեմ զայխ:

Սիսականը որոշյալ առնան դեպքում նման է տրականին:

Հայցականը նման է իրի առնան դեպքում ուղղականին, ամէի առնան դեպքում արտականին:

Բացառականի վերջավդրությունն է -էն, գրծիսականինը՝ -օվ:

Հայցականը զործ է ածվում նաև ներգոյականի նշանակությամբ Տամբ կամ տամբը/ ըստած հեշ մէ պամէտն ա խապար ցունին /Տամբ նոտած ոչ մի բանից տեղյակ չեմ/: Ավելի հաճախ ներգոյականի իմաստը դրսորվում է սիսականի և մէշ կապի հարաբերությամբ Տամին մէշ ըստած էլանք:

Ազգակցություն, խմամիություն, բարեկամություն ցույց տվող բառերի /դրոնք ուղղականում ունեն -էն հոգնակերտը, սիսականում -էնց/ բացառականու լինում է և -օվն և -օվ: Օրինակ. ուղղ. Օհամեւենը, սեղ. տր. Օհամեւենց, հայց. Օհամեւենց, բաց. Օհամեւեն, /Օհամեւենցմէն, զործ Օհամեւենցօվ:

123. Ինչպես արդի գրական խոսակցական/ լեզուն, այնպէս է Միկրի-Հիսարի բարբառը, գծուելով միօրինակության, հոլովումների թիվը հասցեի և նվազագույնի: Այս կապակցությամբ և Աճայյանը գրում է. «Մարդկային մարք խառնակության չի սիրում. նոյն նպատակին ծառայող բազմազան ձևերից նա ընտրում է միայն մեկը»¹: Այսպէս թե դնուեա արդի հայերենն ունի յոր հոլովում արուարին կամ ներքին ի, ու, ամ /յան, ոջ, ո, վա, ց/, տակայն ի հոլովումը իրն է հնրարկում աստիճանաբար մյուս հոլովումների գոյականներին՝ համարանությամբ. նոյնիսկ ժամանակ ցույց տվող վահ հոլովման գոյականներին նմբարկելով գուգահեռաբար ի հոլովման: Բայց ավելի լավ է խոսքը տանը հենց իրեն՝ և. Աճայյանին. «Մի բանի հեռավոր բարբառներ իմշպես Պոլսի ուամկորեննը, Նոր Նախիջևանի և Ռուսաստանի բարբառները/ հասն եմ վերջին կետին և հոլովումը վերածեն եմ մենք»:

1-4. Աճայյան, ԵԲԱԼ, 3 հ. էջ 525:

ինչպես հացի, ջորի, ծովի, մուկի, տունի, շոմի, դուի և այլն, բայց այսուանձնայնիվ նուու են առածու, մարդու, աղջկա, ծօր, հօր, քրօշ, օրփան և այլն¹:

Իսկ ահա Սիմբի-Հիւսուսի բայրառն այս միակ նզակի բարբառն է, որը անխտիր բոլոր բառերը ներարկում է մեկ հոլովմամ նզակի բվու ի, իոզմակի բվու ու: Որոշ վերապահություններ կան միայն ժամանակ ցույց տվող մի բանի բառերի և իոզմակի բվի բարեկամություն ցույց տվող բառերի դեպքում: Եվ այսպես այս կարգի բառերը զուգահեռաբար հոլովմում են դեռևս իրենց նախկին հոլովմամբ:

Որիմն ի հոլովմամբ են հոլովմում նզակի բվում:

ա/ միավանկ, բազմավանկ, ճայնավորահանճ, բաղածայնահանճ գրեր բոլոր բառերը, ինչպես օրինակ կառու, երի, րի, ծի, ածկի, ամօրի, կիմի և այլն:

բ/ իարակատար, ներակայական դեբրայնները կըրօտ, կըրած:

գ/ տեղացի նշանակող -ցի վերջավորության բառերը բարբար, տորացի, Ալլոցի:

դ/ գրաբարյան վերջնահանճ և ունեցող բառերը ինչպես օր՝ ակ, ծուկ, օկկ, մատ, օսպ, մուկ, հարս և այլն²:

ե/ -ուրհիւ վերջածանց ունեցող բառերը կըմիկուր??ն, հարսուրհիւ և այլն:

զ/ տարփա, ամիսների անվանումները մայիս, ապրիլ, փետրվար և այլն:

է/ ազգական, բարեկամ նշանակող բառերը տաշ, տէքըր, կէսուր, Շէր, խարճայ, այրիկ, կըմիկ, այմարը, քավօր, սամիկ և այլն:

ը/ նաև փոխառյալ -ցի ածանցով արհեստ, գրադմունք նշանակող բառերը, ինչպես դարձյնի, Փիմաճի, Պօնտուրաճի և այլն:

124. Հոգմակի բվում բոլոր գոյականներն անխտիր ներարկվում են ու հոլովման, բացառությամբ հավաքակամություն, ազգակամու-թյուն, բարեկամություն ցույց տվող բառերի /որոնք ուղղականում ունեն -եց վերջավորությունը/, որոնց ներարկվում են ց հոլովման:

ԳՈՅԱԿԱՐՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՄԱՆ ՀԱՐԱՑՈՒՑԱ

Նզակի բիլ

ՈՒՂԵՐ,

ՍԽՈ.

բար/թ/

բարի/ն/

ախչին/ը/

ախչինի/ն/

սուն/ը/

սունի/ն/

¹ Հ. Անուշյան, 1.ԲՀՀ., 3 հ. էջ 518:

Տր.	քարին	ախշինին	տունին
Հայց.	քար/ը/	ախշինին	տուն/ը/
Բաց.	քարեն	ախշինեն	տունեն
Գործ.	քարօվ	ախշինօվ	տունօվ
ՈՒղղ.	կիմին/ն/	կրնիկ/ը/	օր/ը/
Մեռ.	կիմիյին/ն/	կրնիկյին/ն/	օրի/ն/
Տր.	կիմիյին	կրնիկին	օրին
Հայց.	կիմին	կրնիկին	օրն/
Բաց.	կիմիյէն	կրնիկէն	օրէն
Գործ.	կիմիյօվ	կրնիկօվ	օրօվ

126. Վա հոլովմաօք մնացել են եասուկննու բաներ, որտես մեծ մասց յամին հոգմակի զորժածություն կամ կորցրել են զոյակամի իմասոց, իսկ ընդհանրապես մեծ մասց զուգահեռարար հոլովկում է ի և վա հոլովումներու՝

Եզակի թիվ

ՈՒղղ.	հերու	վար	կանօխ	աշում/ը/	քոչեր/ը/
Մեռ.	հերվա	վարվա	կանօխվա	աշունվա	քոչերվա
Տր.	հերվան	վարը	կանօխվան	աշունվան	քոչերվան
Հայց.	հերու	վար/ը/	կանօխ	աշում/ը/	քոչերը
Բաց.	հերվանէ	վարվլնէ	կանօխւն	աշունն	քոչերվանն
Գործ.	հերվանօվ	վարվամօվ	կանօխօվ	աշունօվ	քոչերվանօվ

Նույնը ի հոլովմաօք

ՈՒղղ.	հերուն/ն/	կանօխ	աշում/ը/	կարտում/ը/	քոչեր/ը/
Մեռ.	հերուիի	կանօխի	աշումի	կարտուի	քոչերի/ն/
Տր.	հերույին	կանօխին	աշումին	կարտույին	քոչերին
Հայց.	հերուն	կանօխը	աշումը	կարտունը	քոչերի/
Բաց.	հերույն	կանօխւն	աշումն	կարտուն	քոչերն
Գործ.	հերույօվ	կանօխօվ	աշումօվ	կարտուօվ	քոչերօվ

127. Նախակինում օց, օր, ու, ամ հոլովման պատկանող զոյակամները ամխտիր հոլովկում են ի հոլովմաօք՝

ՈՒղղ.	քույթ/ը/	մայ/ը/	կիմի/ն/	մուկ/ը/	բուլուրհն/ը/
Մեռ.	քույթ/ն/	մայի/ն/	կիմիյի/ն/	մուկի/ն/	բուլուրհումն
Տր.	քույթն	մային	կիմիյին	մուկին	բուլուրհումն
Հայց.	քույթն	մային	կիմին	մուկը	բուլուրհումն
Բաց.	քույթն	մային	կիմիյէն	մուկէն	բուլուրհումն
Գործ.	քույթվ	մայօվ	կիմիյօվ	մուկօվ	բուլուրհումնօվ

128. Խնչախս արդեմ նշվել է, բարեկամություն նշանակող բառերը նմբարկվում են ց հոլովան:

ՈՒղղ.	Տօմպայէնք	ախսպայէնք	Սիմամօնէնք
Մեռ.	Տօմպայէնց	ախսպայէնց	Սիմամօնէնց
Տր.	Տօմպայէնց	ախսպայէնց	Սիմամօնէնց
Հայց.	Տօմպայէնց	ախսպայէնց	Սիմամօնէնց
Բաց.	Տօմպայէնցմն	ախսպայէնցմն	Սիմամօնէնցմն
Գործ.	Տօմպայէնցօվ	ախսպայէնցօվ	Սիմամօնէնցօվ

Ծանոթություն: Ախսպայէնք բառը սեռականում գործ է աճելում նաև ախսպայօնք, ախսպայօնց ձևերով, որոնց հիմքով է բացառականը, գործիտականը լինում է ախսպայօնցմն հախսպայտօնցմն, ախսպայօնցօվ հախսպայտօնցօվ:

129. Հոգմանկի թիվ: Բացառությամբ հավաքական բարեկամություն նշանակող -ենք վերջապերության գոյականների, առանց խորության բոլոր հոգմանկի թիվ գոյականները պատկանում են -ու հոլովման:

ՈՒղղ.	պարզմապալեր/ը/	խընամիյէր/ը/	հավկիրէր/ը/
Մեռ.	պարզմապալերու/ն/	խնամիյէրու/ն/	հավկիրէրու/ն/
Տր.	պարզմապալերոն	խընամիյէրոն	հավկիրէրոն
Հայց.	պարզմապալերոն	խընամիյէրոն	հավկիրէրոն
Բաց.	պարզմապալերոն	խընամիյէրէն	հավկիրէրէն
Գործ.	պարզմապալերօվ	խընամիյէրօվ	հավկիրէրօվ

130. Եղբակացություն: Այսայսու՝ Սիվրի-Հիսարի բարբառում գրեթե իր ավարտին է հասցկած հայերենի հոլովումների միօրինականացման ընթացքը բոլոր գոյականները եղանկի թվում նմբարկվում են ի, իսկ հոգմանկի թվում ու հոլովման: Բացառություն են կազմում ժամանակ նշանակող բառերը եղանկի թվում հակայմ դրամը մույնան արդեն ի հոլովման նմբարկվելու ընթացքի մեջ են / բարեկամություն, հավաքա-

կանուքուն ճշանակող բառերը հոգմակի բվում:

ԱԾՎԿԱՐՆ ՄՆՈՒՆ

Որակական ածականներն օգտագործվում են երեք համեմատությամբ ասուհճաններով՝ դրական, բարդատական, զերադրական:

ա/ Դրականը՝ ածականի ոչ համեմատելի ասուհճանը ավելի համախակի գործածվողն է բարբառի նախընթրած ածականներից են առակակ «պեղծիկ», լավ», կոճառակ, կորուռ, նորոգ ուստիկ, նվազ, նիհար». մօս «մուզ կապույտ», մերմակ, դարձոր կայմոր, կերպոր կապոր, տեղին, մեճ, շող ռուար, նուցած, թօժ», կօջը, խել «խեմք», ամեկան «ապահու» և այլն:

բ/ Բացադառականը կազմվում է դրական ասուհճանից մի քանի ծևով:

Բացադառական խնդրով, որ դրվում է դրականից առաջ իզմտ մեճ, առօժ պրզուզ, բռյէն առակակ, պապէն խօթը և այլն:

Հայերն ապի «ուվելյու» բառի օգնությամբ՝ ապի մեճ, ապի խել, ապի խօթը, ապի շող:

Հաճախ է ափի-մ փոխարինվում բռյերենի տանու /թ. ճահ/ տալիսիու բառով՝ տանա առակակ, տանա շող, տանա պրզուզ, տանա մեճ և այլն:

Հայերենի ռուսկ ածանցի միջոցով՝ սորուզուկ, պարազուկ, որը տակայն ավելի նվազ գործածություն ունի:

գ/ Գերազարականը դրական ասուհճանից ամեն բառի բացադառականի հարացությամբ է կազմվում:

ամենին առակ, ամենին ամուշ, ամենին պրզուզ և այլն:

Հայերն այնու բառի օգնությամբ /մակրայական բացադառակարականի ծևոր/ այնու աղէկ, սինու առակակ, սինու մեճ, սինու պրզուզ և այլն¹:

Ռուբրենի պէտք սասատիկ, խիստ» հպր. եածոյ պատրաք»/ բառի օգնությամբ՝ պէտք լսիսրած, պէտք ցէխուս, պէտք սոված, պէտք մօս, պէտք առակակ, պէտք նորոգ և այլն:

132. Մի խուճը ածականների գերազարականը կազմվում է նշանածներից տարբեր ծևով՝ նախամասնիկներով, որոնք մեծ նասամք հարացվում են կամ համացընկում են բարենշյունության նկատառութերով: Այդ բառերը նախամասնիկներ են արմատական ծայմանքորի հիմքով, որ կրկնում են բառի առաջին վանեց՝ բաղամայնները փոխելով մ. ս. փ. հնչյուններով՝ տէփ-տէղիմ, կա-

1. Հ. Անդրյան, ԼՅԸԼ, 1 հ. էջ 114:

կապույտ, կրս-կրոլոր, բամ-բաց, նօփ-նօր, շօմ-շօր, կափի-կանանկ և այլն:

Այս տարածված ձևերից բացի գլուխքուն ունեն մի շարք բաների գերադասեաններ, որոնք եղակի են ամրող հայ բարբառների մեջ, որի մասին ընդգծում է՝ «Անառյանն իր պրոռուս ծըմկ-տեղին պրոռուսին դնելին». Էլու կապույտ «իսիսու կապույտ» անվանելով այս ձևը «մախամասթիկավոր գերադասեան»¹⁴:

ԹՐԱՎԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

133. Բարբառի բանակական բվականներն են մէյ Անկի, Երկու, որեր/շեր թեր, չօրս, իիմկ, Վեց, յօրու, ուրու, իմնը, տասը, քառամ, յեռում, բառում, խոտում, վածում, յլքմից, սերտն, տօխտան, հայրու, հազար:

Ծանոթության: Գրեթե բոլոր արևմտահայ բարբառներուն բուրգերենց են վոլխարինված 70, 80, 90 տասնավորների անվանումները: Լեզվաբանները այս հարցին դժվար պատասխաննեն, թե ինչո՞ւ հատկապես այս ներք տասնավորները և ոչ մյուսները և ինչո՞ւ իրարից անկախ, տարբեր վայրերում համարված Անառողիայի հայ բարբառները միևնույն տասնավորներն են համեկարծ վեր ածել բուրգերների բվում է, տրամաբանական պատասխանը հիշյալ նրեց տասնա-վորների բուրգերն ձևերի կարծ լինելուն է etnis, seksen, doksan՝ համեմատած հայերն յորանասուն, որը (աճայստն, իննուուն բազմավանկ ձևերի ինը:

Ծանոթության: Հին հայերենի եօրմ նորմ, որմ դարձել է յօրու, որու՝ ճայնավորների ներդաշնակուրցան պատճառով: Սակայն բարբառին խորը չէ նաև օյսու ծեղ, որը առկա է նաև օյսօսուար «շատ հեռու ազգական, բարեկամ» բառուն:

134. Բաղադրյալ բվականները կազմվում են տասնավորներին միավորներ կցելով՝ տասնըմկե հոտանըմկ, տասմերկու, տասմուրե հոտանըմք, տասկօրս և այլն:

Խորի մնջ մէկ կամ մէյ, Երկու, որեր բվականները հարազրվելով հաստ բարի են, հնյամ են որպես միաձույլ որոշիչ-որոշյաններ, որ կորչում է ե-ն և շնչել խոզի է վերածվում խոզ կ-ն մերաք, Երկար, որեցաք, Երկուցաք:

135. Բանակական բվականները գոյականարար գործածվելիս հնրակվում են ի հոլովման, օրինակ՝ որու, սեռ, որի, ար-որին, հայց, որու, բաց, որէն, զործ: որով:

¹⁴ Անառյան, Լուս., 3 հ., էջ 120:

136. Դասականները կազմվում են բանականներից -քօթ/քօթը ածանցի ոգնությամբ՝ բացառությամբ առաջին, առաջին բառների, օրինակ էրկոքորը, որերերը, շօռերը, հիմները և այլն:

Ծանոթաբան: Առաջին, առաջի դասականնի փոխարեն նաճախ է գործածիւնը պիտիֆինի բուրբեննից փոխառույթ բառը:

137. Բաշխականությանը պանորվութ է բանականների կրկնությամբ մէջ-մէկ, էրկու-էրկու, որեց-որեց համա շեր-շեր, վես-վես և այլն: Բայց ավելի շատ բաշխականներն օգտագործվում են հատ բայ հետ մէջ-մէկար մերսար-մերսար, մեներար/, որեց-որեցար, վեալիսար և այլն:

138. Ծափականները կազմվում են -նօց ածանցի օգնությամբ յօրնօց, որմօց, իննօց, տասնօց և այլն:

139. Անձննականները լինում են գործխական հոլովով էրկասով, որերով, չօրսով, հիմնօց և այլն:

140. Բաշխականները, մաերայական կիրառության պատճառով, չեն հոլովվում: Մակրայական -ակի ածանցի փոխարեն զործ է ածվում էրեւ «անզամ» բառը շերքու /«երեք անզամ» և այլն/: Մնի համուխում ենք նաև տակ բառով կազմված թերթակ «երեք անզամ», չօրսակ «չորս անզամ», բառակի «ծներին»:

ՆԵՐԱՌԱՐԵ

141. Միվրի-Հիսարի բարբառի անձնական դերանուններն են նաև, դու-սուն, իսկ եղբարդ դեմքի եօակին նոյնըն է ցուցական դերանուն սորությանը ամ-ի հետ /այն-ամ/: Հոգմակին լինում է մեր-մենք, դուրսուր, այն-ոմք-անօմք: Անձնական դերանունները հոլովվում են հետևյալ կերպ՝

Եղակի

ՈՒՂԵՐ.	ԵՒ	ԱՊԱՆ	ԱԲ	ԻՆՔԾ
ՄԵԶ. իմ	թեզի	անօ	ինզիր,	իրէն
Տր. ինօի	թեզի	անօ	ինզիր,	իրէն
Հայց.	ինժի	թեզի	անօ	ինզիր, իրէն
Բաց.	իզմ/ն/ թեզն, թեզն		անօմն	ինզիրմն, իրէնմն
Գործ.	իզնօվ	թեզնօվ	անօմօվ	ինզիրմօվ, իրէնմօվ,
			անօվ	իրէնօվ

Հոգմակի

Ուղղ.	մենք	տուր	ամսնք	իրենք
Մեռ.	մեր	ծեր	աճօնց	իրենց
Տր.	մեզի	ծեզի	ամսնց	իրենց
Հայց.	մեզի	ծեզի	ամսնց	իրենց
Բաց.	մեզմէն, ծեզմէն		ամսնցմէն	իրենցմէն
	մեզէն	ծեզէն	ամսնցէն	իրենցէն
Գործ.	մեզնօք	ծեզնօք	ամսնցօք	իրենցօք
	մեզօք	ծեզօք	ամսնցօք	իրենցօք

Համբուրյում: Հատկապես ավագ սերնդի սիվրիհիսարցիները երրորդ դիմքի հոգմակի բացառակամի և գործիակամի փոխարժն գործածում էին ամբուսկերէն և ամբուսկերօվ ձևերը՝ ամսնցէն, ամսնցօք ձևերին որպես համարժեք: Ամբուսկերէն «մրանցից» և ամբուսկերօվ «մրանցով» ձևերը ծագում են այն-կողմ-մեր-հմ և այն-կողյու-մեր-ով դիմքերից և նախառայի թվակալիք հմ առյուն կողմերիցո, առյուն կողմերով» մշամակորյումներով: Երբ խոսքի մեջ հարցնում են ամբուսկերէն և ամբուսկերօվ՝ նա, ոս ընկազում է «մրանցից են», սակայն իրականում հշանակում է «մրանց կողմից են» և այլ:

Համբուրյում: Ինչիք սեռակամի մեջ գրաբարյամ իմբ-իր դերանմաների մրացմամբ է առաջացնել: Ենկ իրենք և իրենց ձևերը գրաբարյամ իրենամբ և իրենաց ձևերի համապատասխան զարգացումներն են:

142. Բարբարի ցուցակամ դիրանուններն են՝ այդ-տո, այն-տո, դատուան, նա-նան, ամեխո-այն-կողմը, տախո-այդ տեղը, նախո-այն տեղը, ածծնակ-այդ-ձև-նակ հառծնակ, հանցնակ-ի-այն-ձև-նակ, տախու-ընակ-դա-ի-այս-նակ, նախոցնակ-նա-ի-այս-նակ, տանց-այդ-անց, նանց-այն-եանց, նախանծնակ-այն-եանց-նակ, տախանծնակ-այդ-ձև-նակ և այլն: Բայցարդյունն են ցուցակամներ նաև բուրբերնի բարբար «զակի» բառով. իմշակն օդինակ անդառաք, անդառախ, սաշաբար-առաջատախ, սապառառ և այլն:

Ինչպես նկատում ենց, բացակայում են առաջին դեմքի ցուցակամները, որում վոխսարիմնած են երկրորդ դեմքի դերանուններով:

143. Ցուցակամների մեծ մասը բաղադրված է տեղ, կողմ, ձև, հանց նոյնակ / բառերով: Ցուցակամ դիրանունները հոլովվում են հետևյալ կերպ:

Ներակի

Հոգմակի

ՈՒղդ.	աւ	ան	ատոնք	անօնք
Սիռ.	ասօ	անօ	ատոնց	անօնց
Տր.	ատօ	անօ	ատոնց	անօնց
Հայց.	աւ	ան	ատոնք	անօնք
Բաց.	ատոնք/ն/	անօնք/ն/	ատոնցէն	անօնցէն
Գործ.	ատօնօվ	անօնօվ	ատօնցօվ	անօնցօվ
			ատօնցմօվ	անօնցմօվ

144. Ցուցական դերանունների մի մասը հայու, ճե, չափ ու քանակ մատոնամշողները/ հոլովկում ևն անվանական հոլովմաք

ՈՒղդ.	անկիսը «այն կողմը, այնտեղ»	տախը «այլտեղ», այտեղ»	նախը այնտեղ»
Սիռ.	անկիսին/ն/	տախին/ն/	նախին/ն/
Տր.	անկիսին	տախին	նախին
Հայց.	անկիսը	տախը	նախը
Բաց.	անկիսէն	տախէն	նախէն
Գործ.	անկիսօվ	տախսօվ	նախսօվ

Նոյն անվանական հոլովմաք ևն հոլովկում նաև այս ցուցականների հազմակինները ամկիսէրը-ամկիսէրի/ն/-ամկիսէրէն-ամկիսէրօվ, տախէրը-տախէրի/ն/-տախէրէն-տախէրօվ, նախէրը-նախէրի/ն/-նախէրօվ և այլ:

Չափորոշիչ: Հաճախ, հատկապես ազագ սերբոյի ամձինք, օգտագործում են ատրուսկըն, ատրուսէն, ամբուսկըն, ամբուսէն, ատրուսկօվ, ատրուսկընօվ, ամբուսկընօվ բազառական և գործիական հոլովածները, որոնք անկառակած ծագում են գրաբարյան այդ-կոյս-ք, այժ-կոյս-ք «այդ կոյս», «այն կոյս» ձևերից: Այս ցուցականների հոլովները չեն պահպանվել:

145. Քարքահի որոշյալ դերանունները են ամմէնը /ամմէնը/, փոլորը, ամիխօչը /կրական/, պիյուսը /թ. փոխառյալ/, որոնք անվանական հոլովմաք ևն ենթարկում:

Ներակի բխ

ՈՒղդ.	ամմէնը	/ամմէնը	փոլորը
-------	--------	---------	--------

Սեռ.	ամմէնին/ն/	/ամմէնին/ն/	լորին/ն/
Տր.	ամմէնին	/ամմէնին	վուօրին
Հայց.	ամմէնը	/ամմէնը	վուօրը
Բաց.	ամմէնն	/ամմէնն	վուօրն
Գործ.	ամմէնով	/ամմէնով	վուօրով

ՈՒղղ.	ամփիօխչը	պիքունը
Սեռ.	ամփիօխչին/ն/	պիքունին/ն/
Տր.	ամփիօխչին	պիքունին
Հայց.	ամփիօխչը	պիքունը
Բաց.	ամփիօխչն	պիքունն
Գործ.	ամփիօխչով	պիքունով

Հոգմակի թիվ

ՈՒղղ.	ամմէնները	ամփիօխչերը	պիքունները
Սեռ.	ամմէններուն	ամփիօխչերուն	պիքուններուն
Տր.	ամմէններուն	ամփիօխչերուն	պիքուններուն
Հայց.	ամմէնները,	ամփիօխչերը,	պիքունները,
	ամմէններուն	ամփիօխչերուն	պիքուններուն
Բաց.	ամմէններն	ամփիօխչերն	պիքուններն
Գործ.	ամմէններով	ամփիօխչերով	պիքուններով

146. Բացրասի հարաբերական-հարցական դերանուններն են՝ ոչ Աօծ, Վօր և՛, իշ Իմձ, իմօնկ Դմչ-իրք/, խփս Դմչ-պէս/, օքի Խոյյի, Վօրմի Խրմի/, Վուտէս Ախուտէս, Խղաղար Իրդաղար «զախ», Խղայի Ի-լայի «սփառ/ քանի, յօք, ինչո, ոք և այն»:

Հարաբերական-հարցական դերանունների հեղովումը մասամբ դերանջանական է, մասամբ անվանական: Սովորական է այս դերանունների հոգմակի թիվ գործածորյանը, ինչպես՝ Վօրեր, իմիկներ, իմչեր, Վուտէսեր, Խփսեր, Վօրմեր և այլն:

Հարաբերական-հարցական դերանունները նույնվետ են հետևյալ կերպ:

ՈՒղղ.	վօվ	/օվ	վօր/յ/		վօրերը
Սեռ.	վում	/ում	վօրուն/ն	/ վօրի	վօրերուն/ն/
Տր.	վում	/ում	վօրուն	/վօրին	վօրերուն
Հայց.	վում	/ում	վօրուն	/վօրին/վօրի	վօրերը/վօրերուն

Բաց. վումբն /ումբ/ վօրումնէն Ալօրինմէն վօրէրն
Գործ. վումբով /ումբով/ վօրումնօվ Ալօրմօվ վօրէրով

Սեպականում հայաստանցին գործ են ածվում վօրս, վօրի և վում
ծները Այս վօրը՝ ախշինն էր /Այս վօրի՛ ախշինն էր կամ Այս վում
ախշինն էր: Որպես հարցական դերանուն օգտագործվում է ունիվերսալ
ուժքանունիւնութիւնում դերանունը Փետական ո՞նքառությունն է /Չեր
փետան ունինցի՛ց Ե: «Ծոյ» տղրա և /ՈՒՄՌ տղրան նա/ և այլն:

147. Բարբառի անուղղական դերանուններն են՝ մէյս, մէ, մէկը, հոգն,
մէկերը, մոյս գրական փոխառություն է բժման: Անորոշները հոլովվուն
են անվանական հոլովմամբ

Եղանակի

ՈՒնդ.	մէյս	հէնկը	մույսը	մէկէրը	մույսերը
Սին.	մէյին	հէնկին	մույսին	մէկէրուն	մույսերուն
Տր.	մէյին	հէնկին	մույսին	մէկէրուն	մույսերուն
Հայց.	մէյը	հէնկը	մույսը	մէկէրը	մույսերը
Բաց.	մէյէն	հէնկէն	մույսէն	մէկէրէն	մույսերէն
Գործ.	մէյօվ	հէնկօվ	մույսօվ	մէկէրօվ	մույսերօվ

Հոգհանակի

Մէջ-ի մէյ տարբերակը նախապես դիրքային հնչյունափոխության
արդյունք է եղել, հնչյակեա օր՝ Տրդացին մէկը փիլիսոփա և, Թշն ա էջի
սուփա /Տրդացին մնելը փիլիսոփա է, մյուսն էլ էջի սուփակ/: Մէյն ա
շղկանա տուուրուս դույպախըը պամակ /Ոչ մնելը չի կարող մեր դուն
կողպերը բացել/:

148. Ժիշտական դերանուններ են՝ հէջ մէյը, հէջ մէ հէջ-ը բուրգերն
ուշինչա բանն է հայշ հոլովվուն է անվանական հոլովմամբ

ՈՒնդ.	հէջ մէյը
Սին.	հէջ մէյին
Տր.	հէջ մէյին
Հայց.	հէջ մէյը
Բաց.	հէջ մէյէն
Գործ.	հէջ մէյօվ

149. Փոխադարձ դերանուններ են՝ իբար, մեզմեզիցի, Շնըզմեզոցի,
մեզմեզիցի: Իբար-ը ունի մաս հնչյունափոխության ընար մէր /ումանց

մաս:

Սնո. տք. հայց. իրար, մէզմէզիցի, մէկրզմէկրզի

Բաց. ռուարմէ /ն/, իրարուարմ, մէզմէզիցէն, մէկրզմէկէն

Գործ. ռուարով /իրարով, մէզմէզօվ, մէկրզմէկօվ

ՍՏԱՏԱԿԱՆ ԴԵՐԱՌԱՌՈՒՆԵՐ ԵՎ ՀՈԴ

150. Իբրև ստացական դերամուները օգտագործվում են աճմական դերամուների տեսական հոլովածերը՝ իմհ, քամը, անօր/ն/, մէրը, ծէրը, անօմցը, իրէնը, հաճախ նաև տրակամած իմհ հավելմամբ իմիմհ/ն/, քամիմհ/ն/, անօրիմհ/ն/, մէրիմհ/ն/, ծէրիմհ/ն/, անօնցիմհ/ն/, իրէնցիմհ/նըզը, ծէրը, անօրը, իրէնը:

Ստացականների հոլովումը կատարվում է անվանական հոլովման իհմումքներով՝ հաճախ նաև ս, տ, ը հողերի հավելմամբ՝

ՈՒղր.	իմհա	քամիչոտ	անօրը
Սնո.	իմհս	քամիչս	անօրին
Տր.	իմհս	քամիչս	անօրին
Հայց.	իմհս	քամիչոտ	անօրը
Բաց.	իմհս	քամիչոտ	անօրին
Գործ.	իմհօս	քամօվչոտ	անօրօվը
ՈՒղր.	մէրը	ծէրը	անօմցը
Սնո.	մէրին	ծէրին	անօնցին
Տր.	մէրին	ծէրին	անօնցին
Հայց.	մէրը	ծէրը	անօմցը
Բաց.	մէրիմհէն	ծէրիմհէն	անօնցիմհէն
Գործ.	մէրիմհօվ	ծէրիմհօվ	անօնցիմհօվ

Նոյն կերպ են հոլովում նաև՝ իմ-միջանամիկով տարրերակները՝ ՈՒղր. իմիմհ /ն/, սնո. իմիմհս, տր. իմիմհս, հայց. իմիմհ /ն/, բաց. իմիմհս, գործ. իմիմհօվ:

ՈՒղր. քամիմհօտ, սնո. քամիմհին, տր. քամիմհին, հայց. քամիմհչոտ, բաց. քամիմհչոտ, գործ. քամիմհչոտ:

ՈՒղր. իրէնիմհ, սնո. իրէնիմհն, տր. իրէնիմհն, հայց. իրէնիմհը, բաց. իրէնիմհն, գործ. իրէնիմհօվ և այլն:

151. Սնծ տարածում ունի բարբառում ստացականների հօգմակը գործածությունը՝ իմիրըս իմիմիրըս, քամիրը /քամիմիրըս, անօրիրը

Ամօրիմերը, Մրիմերը, Ծրիմերը, Մրերը, Ծրելոց, ամօրէր և անօրիմերը, ամօնցիմերը և այլն:

Ինչպես արդին նշվեց, ստացական ծերին հավելվում է ս, ա, ո նոյները, որոնք փոխարինում են իմ, քա, նրա, մեր, ճեր, նրանց դիբանուններին: Սակայն այս բարբառում հաստիական լայն տարածում ունի մեր, ճեր, նրանց ստացականի գործածությունը ո հոյն հետ, որը այլուր գոյուրյուն չենի և այս կեսում է Սիվիթ-Հիսարը նայ բարբառի մեջ մնում է եղակի, բայի որ այս ոճը նրա մենաշնորհն է:

Չափ հաճախ բարբառուին անծանոր անծանց այս ոճը անհասկանայի և մնում: Այսպես օրինակ Տոմերը շօղավ նշանակում է: «Մեր տունը տարացավ» և ոչ թէ մեր տմերը տարացան: Արքիմերը առվակցավ նշանակում է: «Մեր Հարուրյունը գեղեցկացավ» և ոչ թէ մեր Հարուրյունները գեղեցկացավ: Պարզմպապէրը տօմսայէրուս թշշտած նշանակում է: «Մեր սիհերայրը մեր գոմեշին խփել է» և ոչ թէ մեր սիհերայրերը մեր գոմեշներին է խփել: ևա մի զավեշտական պատմություն այլ բարբառների ներկայացուցիչների կողմից այս ոճը միսայ հասկացվելու վերաբերյալ:

Ոյ սիվիթիսարդի գնում է Պոլսից նկած ատամնարույժի մոտ և ասում:

-Տօրքը, առղայէրը կրցամի երեք:

-Հօր մըմէր, իմմա փօրօրն ալ կրիանիմ, դուն ալ կրիարքիս:

Լսելով ատամնարույժի թօլօր էլ կըրաշէն բառէր սիվիթիսարդին տեսից վեր բաշում և, ի զարմանն արցանը ծնոցն առած ատամնարույժի, ոգնորյան է կանցում համարադարացիներին.

«Սիվիթիսարդույժ, էկօդէր հայէցէր, տորքոր առղայէրը բաշէլ է, տա ամօնցով ծեցի տախամա առած պատէլ է, էրալ է Պոլսի վորայէրս խընքալլ Ես»:

ԲԱՑ

152. Սիվիթ-Հիսարի բարբառը բնորդչող առանձնահատուկ կողմնոց մեջն էլ բայական համակարգմ է, որը մնում է եղակի հայելենի բարբառների մեջ իր երկրորդական բաղադրյալ ծերի և նշանակների որույն դրաւորմամբ: Այս երևույթները իրենց վրա են թենոն բոլոր նրանց ուշադրությունը, ովքեր առնչվել են այս բարբառի հետ որպէս ճանապարհորդներ կամ որպէս ուստունասիրութեր: Ահա թէ ինչպէս է բնութագրում Սիվիթ-Հիսարի բայական բարդ համակարգը զայթօքային նայոց լեզվի ուսուցիչ Ռողորթիկյանը, որ երկար տարիներ գրի եր

առնում բարբարի բառապաշարին ու թերականությունը. «Սահմանափակ գիտազնացներու և չուկայի երապարակին վրայ ի օրու արտնուուական ուսմերթներ» շորս լծորդութեանց եղուզանի մեջ, էական ներգործական, չեզոք, անցողական, փոխադարձ և ամերադարձ, ինչպիս և ստորապասական ըղթական և անորոշ եղանակներու կամոնաւոր հնաւուրեամբ. թե՛ն բայց ամենականայի բարձ հնորդամց մերժ է Ն. Մ./ և կոչտ աղճաւում մը ումի գլխաւորաբար կարծ ապասնի և ապասնի ամենատար ընդունելութեան մեջ»¹:

ԿԱՂՉՈՒԹՅՈՒՆԸ

153. Բարբառում փաստորին պահպանվել են հիմ հայերենի բոլոր շորս լծորդուրյունները՝ այ, ե, ա, ի, թերենք դրանցից մի բանինը՝ այ աղաւ, խազաւ, լօբնայ, իմմաւ, շօղմաւ, խըմբաւ, կարքաւ, քըմսաւ, խազաւ, մըմաւ, էրեմփաւ, տըմնայ, կըմաւ և այլն։ Հի կըմնեւ, պըմնեւ, կօխնէ, փայլէ, պարսէւ, պատմէւ, ըսէւ, օրդէ, փարքէ, փարտէւ, ծղմէւ, թքէւ, պէտէւ, սիրէւ, կըրտմնէւ և այլն։ Դի պանիւ, ասմիւ, կէլէնլիւ, ուժիւ, պառկիւ, փախմիւ, կըժիւ, հասմիւ, թըրվիւ, կարգութիւ, խօսիւ, ցամքիւ, տէղմիւ, կըսվիւ, կամնիւ և այլն։ Առ առնու, կըմնու, լլէնու, մըմնու, թօդու, տանու և այլն։

154. Բարբառու գիտն և դիբրայ՝ անորոշ, ապասնի, հարակատար, նմըրակայական, ըմբացական և ապակատար:

Ծանոթություն: Ամեկատար դիբրայը ավելի շատ գլխակցվում է որպես գրյական և շի ճամանակում եղանակային ձեռիք կազմությամբ, օրինակ՝ Էս կարքամի շերացի։ «Ասդէտ տումերնիս խումառում-ցոնճում ըլլալ է։

Անորոշ դիբրայ. Նդանակների կազմությամբ չի մասնակցում բացառությամբ արգելական երանայականին, ինչպես օրինակ՝ մու կըսնէ, մըլքարքաւ և այլն։ Հարադրությունի պես բայի ենտ անորոշ դիբրայի սեռական-սրբական հոլովը դառնում է ժամանակի և ծեփ պարագա օրինակ։

Ծրէվան երարան պէտ ախշինին տումու տորեցավ։ /Ժամանակի պարագա։

Վազկէմ լախթէցա։ Խօսկէն-խօսկէմ կուլօխըս ցակցուց /ծեփ պարագա/։

¹ Տես «Շաբաթ», 1881թ., 19 նույնի, թիվ 2863. Առյօն՝ ՊԱՀ, էջ 148.

Հոյսկամատար ենթարկվում է ու հողովան ուղի. խօսելոց, սեռ խօսելոց, ուր. խօսելուն, խայջ. խօսելոց, բաց. խօսելուն, գործ. խօսելով Ումանք օգուազործում են ցւկրային, խօսելույին կրթմակի հողովան մեջ¹:

Հիմ հայերնի ամ ածանցի ա-ն սելում և ինչպիս օր՝ գտանելով կը մնուի, մտանել-մքնուի, խաւանէ-խանիլի խածամել-խազմիլ և այն:

Փոխառյալ իրեն բարի կցումով անորոշ դերքայը դասում է ժամանակի պարագա ճաղասկ երակիրէն տղրացինիս ուրեցա ժամանակի պարագա:

Ումանք համարում են անորոշ դերքայի գն ածանցով կազմված ձևերը ընթացական դերքայը, այսինքն ինքնուրույն դերքայ, որը տակայալի ավելի շատ արտահայտում է նմանակայի գործողությանը գորգահետ կատարված մի գործողություն՝ Կազելին տուն հաստ: Նշեարկէն սօրմցա:

Ենթակայական դերքայի վերքավորություններն են՝ «ացող», «էցող», «ող»: Եղանակային ձևերի կազմությանը չի մասմակցում: Նախադասության մեջ լինում է որոշիչ, օրինակ մերօու բառչունց, խօսող հավը, բացող մայլ:

«Հաղակատար դերքայը բացակայում է, և նրա նշանակությամբ գործ է, ածվում հարակատարը հետեւ ստորև»:

Հարակատար դերքայի վերքավորություններն են՝ «ած», «ացած», «էցած»: Ենթարկվելով փոխանուն ի հողովան նա նախադասության մեջ ունենում է գոյսկամի բոլոր պաշտոնները հնրակա, ստորվազայի բաղադրիչ, որոշիչ, ուղիղ խնդիր, հատկացուցիչ, բացահայտիչ և այլն²: Օժանդակ բայի հարադրությամբ կազմում է սահմանական եղանակի հարակատար և անցյալի հարակատար ժամանակները: Նրա միջոցով է դրսերվում նաև վաղակատար և անցյալի վաղակատար ժամանակները: Սա ամուսն է հոյեց ս, տ, թ գոյականարար գործածվելու: Հարակատարը կարող է առանց օժանդակ բայի ստորագյալ պաշտոն կատարել հայ մասին տեսն 160 կետում:

Ապահնի դերքայի վերքավորությունն է՝ «ո», որն ավելացվում է անորոշին: Ի և ու լծորդության բայնը ապակատարում վեր են ածվում է լծորդության փղսմիլ-փղսմէլու, առնու-առնէլու: Խոկ ա և է լծորդության բայնը մնում են անփոփոխ:

Ապակատար դերքայը գլուխկանարար գործածվելու նմրարկվում է ի հողովան Աղընակին, օր. առնելոյի դատավայր նախադասության

¹ Անըս գերայի կրթմայի մասմակի մասին խոտու ե՞ւ ։ Անորությ քր Հայ բարբառականությին պահու համարելով հնարյաց նմրարքությ մնացնելու առ է 216, թերթի նու Ս. Աղընակց կնարքայի բարբառ պահու, եթ և 69 թերթ, 1961:

մեջ նպատակի պարագա, Ազքիմեցք կացած էրիէրս ճորժոյի:

Զ ածանցի հավելմամբ ստամու է գոյականի նշանակորյուն, որի ժամանակ թուր լծողությունները վեր են ածվում մեկի և, օրինակ՝ բաշելիք, եկշելիք, դաւելիք, խօսելիք, կելեռվելիք և այլն:

Հայիննեի զյուս բարբառներից տարրեր ծովու ապահովի հապահութեար/ կազմելու որույն եղանակի մասին Սիւյրի-Հիւսարում խոսել է Ռուդուրիկյանը. «Արևելահայերէնի մեջ թուր բայերու հոլովման ապահովի եղանակները պիտի նախադաս մասմիկը չումին, օրինակ՝ կարդալու եմ, երգելու եմ, ոլլացու է և այլն, ժամանակի ընթացքին ծեափոխումի ենթարկուած է ապահովի ընդունելորեան յատուկ ու մասմիկը յապատած են և գիրց աւելցնելով կը կազմեմ ապահովի ժամանակը, այսպէս՝ կարդալ եմ, երգել եմ, ոլլաց է...»¹:

ԱԾԱՆՑԱՎՈՐ ԲԱՑԵՐ ՍՈՍԿԱԾԱՆՑԱՎՈՐՆԵՐ

155. Ըստեամուր հայերնեի նման բարբառի բայսինքները նրկուս են ներկայի և ամեյյալ կատարյալի Դամ պարզ և ածանցավոր և սրմատական գոյական։ Ամ սուկածանց ունեցող բայերի ծայնավորը սովորով հաճախ պահպանվում է միայն Ա-Յ, իմշանս օր. խածամել-խազմիլ, լոգամալ-լօրմալ լողմալ-ի առկայությամբ/ բուռամալ-թնձմալ, հասամել-հասմիլ, ծնամել-ծըմել, բլամալ-թըմալ և այլն։

Չ սուկածանցի բացակայորյուն է նկատվում, որին փոխարինում է Ա-Յ, կամ ոչինչ՝

սառշել-սառել, ուռշել-ուռել, կորշել-կօրել, փախշել-փախել, խրտին-խրտուել խորդել-ի առկայությամբ/ դիպշել-տըղալի և այլն։ Գրի ենք առել նաև փախմել, խըլցել, խըրումալ, բլումալ, կըպանալ կըպել-ի առկայությամբ/ և այլն։

ԿԵՐՊԱԾԱՆՑԱՎՈՐ ԲԱՑԵՐ ՊԱՏԱՍԽԱՎԱՆ ԿԵՐՊԻ ԲԱՑԵՐ

156. Պատճառական բայերը կազմվում են ցոմ/ցըմ, ծում/ծըմ ածանցների միջոցով, որոնք համապատասխանում են արդի հայերնեի ացն, եցն, ցճ պատճառական կըրպածանցներին։ Օրինակ վազեցուցամել-վազցումել, խմեցուցամել-խըմցումել, ամցուցամել-ամցումել, բարձրացուցամել-պարցըցումել, դարձուցամել-տարցումել, վերցուցամել-վերցմել և այլն։

¹ Տես «Շաբաթ», 1881թ., 19 մարտի, թիվ 2863, նոյնը՝ ՊԱ-4, էջ 147.

Սուլածանցավորմերից պատճառական կազմելիս պատճառական ցում/ցըմ ածանցը կցվում է սուլածանցավորմերի հիմքին: Օրինակ՝ բառներ-բառումներ, մասմեղ-մյուծումներ, փախուցանել/փախչել-փախծումներ և այլն:

Մյու շաբթ բայերում երկու ց-երի համիդապումից կարում է շնչել տարրը և մնում է խույզ, օրինակ՝ մեծացոցամել-մեծծումներ, բացոցամել-բացծումներ, հասոցամել-հասծումներ, խօսեցոցամել-խօսծումներ և այլն:

Խ. Ուսուրիելյամբ հավանցիկ ձևու հիշատակում է նաև պատճառական կազմելու այս եղանակի մասին, «Ըստ իս ծագումն անծանօթ ունին կերեմ բառը, որ կնշանակէ «իմօսին, հասկցնեն, ըսէ» ինասուն, որուն նորուումը հիմա՝ խոնարհուումը»¹

կէրեմ

կէրեմվէլք

կէրեմլւ եմ

կէրեմվէլքընվէլք

կէրեմվէլ

կէրեմվէլքընմէլքընվէլք և²:

կէրեմվէլ ե

Նա ոչ միայն կերեմ բայի կրավերական-պատճառական ծեսրի կազմության մասին է վկայում, այև այլ երեք բայերի կարդար, բայու, երգու, երգեց:

ա/ կարդացվելլ է, կարդացընվելլ է, կարդացընվեցնվելլ է, կարդացընվեցընվելլ է, կարդացընվեցընվելլ է, բայ եղած եղած աղծաղլ է,

բ/ բողվելլ է, բողընվելլ է, բողընվեցընվելլ է, բողընեցընվելլ կայ եղած եղած աղծաղլ է,

գ/ երգելլ եմ, երգուելլ է, երգեցընվելլ է, երգեցընմէլքընվելլ է, երգեցընմէլքընվելլ կա եղած եղած աղծաղլ է³.

Շնոր սեղի բայերն այս ցում ածանցի օգնությամբ վեր են ածվում ներգործականի՝ կըուժի-կըուժեցունել. օրինի-քրնեցունել, խշնտալ-խրնտացունել և այլն:

Պատճառական բայերը խոնարհուում եմ և լուրջության պարզ բայերի նման: Իհարկեն կամ բայեր, որոնց պատճառականը այս ածանցի օգնությամբ հնարավոր չէ կազմել, ինչպես օրինակ՝ նըկարեց, ըսկե, որոնց պատճառականը կազմվում է տապ բայի հարացրությամբ՝ նըկարեց տապ, ըսկե տապ և այլն:

Երրենն տապ-ը հարացրվում է պատճառականներին, ինչպես օրինակ՝ խըմցումներ, ըսկե տապ, ըսկե տապ տապ, բացումներ և այլն:

1. Ա. Ուսուրիելյան, Թերակարին, մինչայս, 1881թ., 19 մարտ):

2. Նոյն տեղում, ուն նու ՌԱՀ, էջ 148:

ԲԱՂՍՏԱԿԱՎԱՐՆ ԿԵՐՊԻ ԲԱՑԵՐ

157. Արդի գրական լեզվի մեջ Սիվրի-Հիսարի բարբառում բազմապատկանաց գործողությամ իմաստը որսերում են առանձին հնչյուններ՝ պր, բր, տ, օս՝ Փշցլոտէ, կօխնցրանէ, մամացրոտէ հմանցյանէ/, ժողովրոտէ, քանացրոտէ, քաղըրոտէ, փերոտէ, շաղալոտէ, բըրալոտէ, խոզոտէ և այլն:

Բազմապատկանանի իմաստ է դրաւորվում մաս արմատակրկնությամբ, օր՝ գրալ-զբօքուալ, խոսալ-խցոխըսալ, քսալ-քսրքալ, պօսալ-պօսպօսալ և այլն: Նաև փօրել-փօրփօրել, բափել-բափրսփել, շափել-շափշրփել և այլն:

ԿՐԱՎՈՐՎԱԿԱՆ ԲԱՑԵՐ

158. Բարբառի կրավորական կերպի դրաւորող ածանցներն են՝ ընկ, ոմկ, օրինակ՝ գորոխի-կորոխի կողընվիլ, լցուի-լցընվիլ, քլանի-քլանվիլ և այլն:

Լուսաց բացառության գրեթե բոլոր բայերն են ընդունում են կրավորականի ընկ, ոմկ կերպածանցները. օրինակ՝ պարզ բայեր՝ տակ-ըսըմվի, լսե-լսանվի, թուել-քյանմվի, երասի-երքումվի, երկայ-երենվայ, ուսուիկ-ուսումվիլ, հասանոյի-համելովիլ, գովոիկ-կօմվովիլ, յիշուի-եիշընվիլ, բռնախ-պըսմըլի, ազատոյի-ազատմիլ և այլն:

Կրավորական կերպածանցը հաճախ է իմաստագատիչ դերով համեմի զայխո, այսիմքն դատմում է իմաստափոխիչ՝ բառաստեղծական միջոց՝ օր՝ լցանել հցոն/լցընվիլ «հենեկալու պատրաստ լինել», յիշել-եիշընվիլ «վաստարամվի», բաքրավիկ, հերովվել ամոնց վաստվարի պատճառով», գովուիկ-կօնվիլ կօվել-ից/ «պարծենայ, զլուս գովիվ»:

Կրավորական կերպածանցի շնորհիկ մի շարք շեզեր բայեր կարող են դատմալ կրավորական. օրինակ՝ Շուտոմվիլոց մեյ պամ և շիցա Շուտեցու մի բամ շկա/ և այլն:

Մի շարք կրավորական բայեր ընկալվում են որպես շեզեր կամ մերգործական Ծրիխամերը տուրու լօքըլմէցամ /Երեխամերը որտես լորացամ/:

ԽՈՆԱՐԴՈՒՄ

159. Հիմ հայերներ կրաբարի/ հետ համեմատած տեղի են ոմեցել

- լծորդուրյունների հետևյալ փոխանցումները՝
- Ե-Ի անցամեղ-ասնիլ, համել-հանիլ, հաւամել-համվիլ, աղիլ-աղիլ:
- Ե-Ը աժաշիլ-ամջնալ, գտամել-կըտմալ, եղանել-էլլալ, իջանել-իջնալ, կարենալ-կըրմալ, ճանաշել-ճաշնալ, թրանել-թորժալ, թանել-թորժալ:
- Ե-ՈՒ մտամել-մզնուլ, գտամել-կըբնուլ Աղբունաչ-ի առկայուրյամբ:
- Ե-Ի ողորն-օջիլ Խորի:
- Ի-Ա անկամել-իցնալ, երևիլ-էրէնպալ, տեսանիլ-տէնալ:

Խոնարհման ժամանակ հիմ հայերենի բորս լծորդուրյուններից երկուր ա-Ը և Ե-Ը մնում են կայսուն: Ըս և ի խոնարհիներոց որոշ եղանակներում վեր են ածվում Ե-ի:

Ի և Է խոնարհման բայերի խոնարհիներց եղակի առաջին և երկրորդ դիմքերում մնան են, իսկ եղակի բայի երրորդ դիմքում է խոնարհման բայերն ունեն ի վերջավորուրյունը, օրինակ հարցնմ, հարմին, հարթ, բայց պատկիմ, պատեխի, պատկի և այլն:

160. -Եւ -Ջի դերքայական վերջավորուրյուն ունեցող ածանցավոր բայերի անցյալի հիմքը արմատական է, այսպէս՝

ազամել-հարցնչ	հարա
բառամել-կըրմիչ	կըրմա
հասամել-հասնի	հասաւ և այլն:

Այ դերքայական վերջածանց ունեցող սուլկածանցավոր բայերի կ կի վերջավորուրյան պարզ բայերի անցյալի հիմքը ցոյական է:

կարինալ-կըրմալ	կըրմա
հայել-հայիլ	հայեցա
աղեղ-աղիլ	աղեցի
տանեղ-արվիլ	արվեցի և այլն:

Ներկայի հիմքից են կազմվում սահմանական նորմակի ներկան, պայամի հապակատար և անցյալ ապակատար ժամանակները, և կի խոնարհման պարզ բայերի հարակատար ժամանակները, ըլմական, պայմանական և բոլոր պարզ բայերի բուն հրամայականի եղակին:

Անցյալի հիմքից կազմվում են սահմանական նորմակի անցյալ կատարյալը, և խոնարհման բոլոր բայերի և է կի խոնարհման ածանցավոր բայերի հարակատարը, ածանցավոր բայերի բուն հրամայականի հոգմակին:

161. Բարբառու ունի Տ նորմակ սահմանական, երամայական, ըղմական, պայմանական և եղարքական: Հարկացըսկան նորմակի նշանակուրյամբ է գործածվում ապամոնին, անցյալի ապամոնին:

Եական կամ օժանդակ եմ բայի խոնարհումը հիմնականուն համապատասխանուն է արդի գրականին՝ բացառուրյամբ անցյալ

ամեկատարի հոգնակի առաջին դեմքի, որ նույն է պրաբարի հետ՝

Ներկա՝ եւ, եւ, եւ, եւ, եւ:

Անց. անկ.՝ էյի, էյիք, էր, էյամք, էյաք, էյիմք, էյիք, էյիմ:

162. ա/ Օժանդակ բայի դերում է համես զալիս նաև կենամ բայը՝ սահմանական եղանակի Շնրկան կազմող, շարունակականի իմաստ տվյալ բառը՝

Ներկա՝ կենամ, կենաս, կենա, կենամք, կենաք, կենամ:

Անց. անկ.՝ կենայի, կենայք, կենաք, կենայսամք, կենայիք, կենայիմ:

Կենամ-ը, դրվելով լողական-սահմանական ներկա և անցյալի ամեկատար ձևերի վրա, համաձայնում է նրանց թվով, դեմքով և ժամանակով՝

Ներկա՝ խօսիմ կենամ ըստիմ կենամ խաղամ կենամ /մտածում եմ/, նստում եմ/, խաղում եմ/:

Անց. անկ.՝ խօրէյի կենայիցառէյի կենայիխաղայի կենայի /մտածում էի/ նստում էի/ խաղում էի/:

թ/ Ծարունակական ներկա է կազմվում հիմնակամում կար /գր. կայր կամ բայի երրորդ դեմքի օգնությամբ, սակայն այն տարրերությամբ, որ այն մնում է ամփոփիս թի տարրերություն կենամ-ի/

Ներկա՝ կերամ կար, խօրիմ կար, խաղամ կար, ըստիմ կար և այլի: Անց.կատ՝ կերայի կար, խօրէյի կար, խաղայի կար, ըստէյի կար:

Իրավացի է Ա. Այտընյանը, երբ բիւեցնում է կար-ը գրաբարյան կայր-ից¹:

գ/ Եւ տարրերություն կենամ, կար բայերի, գործողության տևականություն և շարունակություն է արտահայտում նաև եր բայը նզակի երրորդ դեմքը, որը անսահմանափակ գործածություն ունի /բացառությամբ հրամայական նղանակի/. ներկան՝ պայմանականից է կազմվում, անց. ամեկատարը՝ լողակամից՝

Ներկա՝ կերամ եր, կերաս եր, կերա եր,

կըստիմ եր, կըստիս եր, կըստի եր

Անց. անկ.՝ կերայի եր, կերայի եր, կերաք եր

1. Ա. Այտընյան, Զթւկաւության պատմության, Վշեմա, 1966, էջ 76-77:

կըստէյի էր, կըստէյիր էր, կըստէր էր և այն:
Ապաստի՛ երալ եմ էր, երալ եւ էր, երալ է էր և այն:
Անց կատ. երացի էր, երացիր էր, երաց էր և այն:

Ինչպիս տեսնում ենք, համարանորյան այս էր-ի տեսկանորյան իմաստը տարբանձի է նաև այլ ժամանակների վրա, միմյանց կարդ և կենաց-ը միայն դրվում են ներկա և անց անկատար կազմոյ մեջի վրա:

Տեսկանորյան, գործողորյան շարամակորյան որութեամ համար էր-ը կարող է կրկնվել մի քանի անգամ երացի երեկո, ոսի երեկ, տուժի երեկը և այն:

Սեր կարծիքով էր-ը ոչ ու եական բայի անց անկատարի նրբույ դիմք է, այլ առաջացել է եղեր-ից, որը ընկեր է եղ-ը բացառված չէ նաև եղեր-երեկ անցումը, որից հետո միայն կրծատված էր-ի հանդես գալլ¹:

163. Բարբառին բնորոշ հատկանիշներից պիտի բնողքն նաև առանց օժանքակ բայի բաղադրյալ ստորոգրյալի հանդանական ստորոգեհիմերով վերադիմերով/² ստորոգյալաների կազմորյանը ԱՅ ա բարկօփ, էս՝ ա հւա էլ է բարուաշ, նո էլ/, Մայսիիրունա առութակամ, էս՝ ա, ախսպայտօնը ա Մարտիրոսն էլ է առւտրական, նո էլ, եղրայրներն էլ/:

Օժանքակ բայր կարող է գեղչի նաև հարակատարով արտահայտված ստորոգրյալի մոտ կամ ավելի ճիշտ առանց օժանքակ բայի հարակատարով կարենի է կազմել ստորոգրյալ՝ Ախսայելն Տիրոհն ուռորդան փոխած Խոյլարինենց Տիրուիին շրջապատստոց փոխել է. Տիրոնցան Ակամօրին անմենածառընակամ շօրեր հարած /Տիրոնցան Նոր տարում ամենաբանկարծեց շորերն է հագել/:

Ինչպիս տեսնում ենք, հարակատարով կարենի է արտահայտն պատմողական ներկան, որը բարգանելին կփոխարինվի հսկատարապես վաղակատարով, ներկայով Պատկան ա հասկցած, նույին դօրացած, դանչած, ամօրան տորած, երես բորած, ապրանքն ա կո առած համորապանն է հասկանում է, նույից գոռում, կանչում, ամորանը տալիս, երեսին բրում, ապրանքն էն է առնում: Նոյնը անորպանն է հասկացել է, նույից գոռացել, կանչել է, ամորանը է տվել, երեսին բցել, ապրանքն էն էն է առնել:

Շամորյան: Առանց օժանքակ բայի հարակատարով ստորոգրյա-

1. Ա. Ապրանքան, եղեր-ի մասին առում է. «Եղեր առ. իմշ./ - Այ ջուղու, թ գործողորյան ստորին վերադիմերը կը հաստառառի, կամ թ առանց բան ոչ ու ենայ կը նացանի. Դախուակին, էյ 98:»

ի գործածության հանդիպում ենք նաև Հ. Աճառյամի քերած Զոլախաչ զյուղից գրի առնված տեքստում. «Կասի, քի մը փարզ Քօլաղբանս թշուած Մարգարի տումք: Ինչպես նաև Շյալվանի խոսկածքում Կյա, մեր վարժապետ ծըխէլը, խըմէլը բօրգած:

164. Օժաննակ քաջը զեղչում է նաև այն դեպքում, եթե ուղիղ խնդիրն արտահայտվում է անորոշ դիրքայով, իսկ մրանից առաջ հարակատար դերքայի Ե՛ Սիմանօնը ախշիմին տօպիմը և ուզած տէսնով, ամեն գավաղընմ շտու մէռած /Շմավոնը աղջկա նշանողերն էի և ուզու տեսնել, տակայն խեղճը շտու է մահանում:

165. Սիմիրի-Հիսարի բարրառում լայն տարածում ունի Խեր-Խեխաղ բայի հարադրությամբ կազմվող ձևը, որը փաստորեն երկրորդական բաղադրյալ ժամանակի մի յուրահատուկ դրանորումն է: Բարրառում Խերը-ը հնչում է Եղէ, Եղած Խղած, եղ և սրանք հարադրվելով միմյանց, ինչպես օրինակ Արտօրին մէծ քայլս չեր տարբիքան Եղած եղ և Արտօրի ժամանակ մէծ քայլս երեք տարինեկան է: Խոսքի շրբայում երթանը ստեղծում նա մի անվերջ Եղած, Եղէ, աղած, եղ-մնիք շորա: Ավելի լավ է այս մասսին քրեմը Սիմիրի-Հիսարի հայոց լեզվի ուսուցիչը: Ռուբորիկյանի վկայությունը. «Անհասկանալի բարդ և կոշու աղճառում մը ունի գիշատրաբար ապառի և ապառնի ամկառար ցնորմելութեան մեջ, այսպէս».

Պիտի կարդամ - կարդալ ևմ. կարդացնել և, կարդացնելնել և, կարդացնելնեցնելնել և:

Մէկերժ - առաջուրդն կարդացնեցնելնել կա Եղած աղճալ և:
Թուուս - բողվէլ և, բողցնելնել և, բողցնեցնելնել և:

Առաջուրդն բողցնելնեցնելնել է կայ Եղած Եղած աղճալ և:

Երգել, պիտի երգել - երգել եմ, երգուել և, երգնեցնելնել և,
երգեցնելնեցնելնել է, երգեցնելնեցնելնել կա Եղած աղճալ ե»¹.

Թամի որ վկայությունից հետո անցել է մեկ դարից ավելի ժամանակ և բարրառն էլ տեղահանվել է կես դար առաջ, ոստի շպետ և զարմանամբ, որ հիշատակված ապառնու կազմության մնջ կատարվել եմ մասմատի Վոլիխություններ. հավանաբար արդեն նոր միջավայրի խոսակցական հայերենի ազդեցությամբ տեղի եմ ունեցել որոշ պարզեցումներ: Այսինքն բարրառը չէր կարող մի կետի վրա սառչել և այսուհետեւ շարունակեր իր ընաշրջությունը:

Նոր սերումը կազմում է ապառնին արդեն ավելի պարզեցված ձևով. ինչպես նաև երկրորդական բաղադրյալ ժամանակի ամցյալի հարակատարի պատմողական ձևերը. Պատրաս փուտ ամունը

¹ Ա. Ռուբորիկյան, բարեկարգին, «Շմավոն», 1881թ., 19 մարտի, թիվ 2863: Տես նաև ՊՈՀ, էջ 148:

Տօմսային եղած էլ է Հորս ժականունց Տօմսանց և նոյնի Սկզբն ըյօքը, առկր-տակը Ամիսին եղած էլ է, ամօ հաճար ըրտն «Ամիսին ետքին տառակն փախսողեր» Անք արծաւոր, որպ ազգությունը Ամիսին է նոյն, որի հաճար էլ մեզ «Ամիսին ետքի դոնից փախսողներ» են ասում: Պատըս ախազայսօնքը կարքը վեցը միշտն է աղած էլ է Հայրս եղայրներին պիտը է ամուսնացներ հասուն են/ նոյնի է/ և այն:

ՄԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՎԱՆՈԿ

166. Մահմանական եղանակը ունի 7 ժամանակներ, բացակայում են վաղակատար, անցյալ վաղակատար ժամանակները, որոնց նշանակությունը արտահայտվում է հարակատար, անցյալ հարակատարի միջացով: Մահմանական եղանակի ներկան կազմում է հիմնականում կար ինչպես նաև կենած, եր/ բայի հարացորդքամբ պայմանականի ապահովուց, որը փաստորն դառնում է նաև ներկա: Կար-ը, ինչպես արդեն նշվել է իմի 162, թ/ շարունակական կամ տևական ներկա է կազմում նատական դրվելով խոնարիվող բայից հետո, իսկ Կ կը նշանակից ողձականից առաջ: Միավանկ բայերից առաջ կ-ը դառնում է կոռ, ինչպես օր. կորուս, կուլամ, իսկ շիականներին նախորդիչ վեր է ածվում շնչել ինու թ-ի քամի, քիւարցումիմ: Երբ մինյանց են հաջորդում բազմակի համարյա սուրբուրբյալներ, ապա կար-ը կրկնվում է Վանքոց կելամ կար, տունու կորացնվիմ կար, ժամ կերամ կար, աղօսի կողկնամ կար:

Անցյալի անկատարը կազմվում է սրբյանականի անցյալ ապահովուց և եր շարունակականի հարացորդքամբ կար-ի վայսարն, օր. Միքրիսար յօրապ կիծոյսէի եր: Մյուս ժամանակները կազմվում են ընդհանուր ծևոյ: Ապանի և անցյալ ապահովի ժամանակները ընթիւնուր են հարկադրականի հետ, օրինակ կարքայ եմ և կարքայ էի նշանակում է կարքար եմ և պիտի կարքամ և այլն:

ՀՐԱՄԱՑԱԿԱՆ ԵՎԱՆՈԿ

167. Հրամայական եղանակն ունի ընդամենց մեկ ապահով ժամանակ: Պարզ բայերի երամայական եղակին կազմվում է ներկայի հիմքից, իսկ ածանցավորների եղակին և բոլոր բայերի հոգմակին բոլ երամայականց անցյալի հիմքից: Ա և է խոնարհման պարզ բայերի ներկայի հիմքը հատած է ճայնորդի, ստանալով շնչու, արտահայտում

Ե հրամայականի եզակի երկրորդ դեմքի իմաստ,
օրինակ՝ կըրէլ – կըրտ, հօյտէ – հօյտ, խօսէլ – խօսէ
կարրաղ-կարրաւ, աղաղ-աղաւ, հանչ-հանչ, վագէլ-վագէ
և այլն:

Ի խոնարհման պարզ բայերի և բոլոր ածանցափոր բայերի բան
հրամայականի եզակին կազմվում է անցյալի հիմքին ավելացնելով -
իր վերջավորությունը՝ ծառցիր. կըտիր, մրտիր, տարցիր, հասիր և այլն:

Բոլոր մյուս լծորդուրյանների բայերի հրամայականի հոգմակին
յացառությամբ սովորանցավորների կազմվում է անցյալի հիմքից -
եթ վերջավորության օգնությամբ համեցեր, աշեցեր, ծոցեր, խօսցեր,
վագեցեր և այլն:

ՀՈՐԴՈՐԱԿԱՆ, ԹՈՒԵԼՎԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ

168. Հորդորական հրամայակամբ կազմվում է թօ, թ իրո՞ւ բառ-
մասնիւի օգնությամբ ըղթական եղանակից: Թօ իր-ս դրվում է
մախաղան:

թօ երամ, թօ երաս, թօ երա, թօ երամբ, թօ երաք, թօ երան:

Հորդորական եղանակի ժխտականը կազմվում է չ-մ սկզբից դրվելով
բայի վրա:

թօ շիրա, թօ շիրամ, թօ շիրաս, թօ չ աշէմ, թօ շաշէս, թօ շաշէ և այլն:

ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ

169. Ծղմական եղանակի կազմությունը նոյնն է արդի գրականի
հետ՝ իր ապառնի և անցյալի ապառնի ժամանակներում՝

Ապառնի կարքամ, կարքաս, կարքա, կարքանք, կարքաք,
կարքան

բըռնիմ, բըռնիս, բըռնէ, բըռնինք, բըռնիք, բըռնին

Անց. ապ. կարքայի, կարքայիր, կարքար,
կարքայինք, կարքայիք, կարքային
բըռնէյի, բըռնչյիր, բըռնէր
բըռնէյնք, բըռնէյիք, բըռնէյին

ԵՆԹԱԿՐԱԿԱՆ, ՊԱՑՍՈՒՆԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ

170. Պայմանական եղանակը նոյնպիս չի տարբերվում արդի գրա-
կանից, այն պայմանական կ մասնիկի օգնությամբ կազմվում է

ըղմակամի ծևերից: Ի՞նչպես արդյոք նշվել է, պայմանականը սահմանականն է առանց շաբունակամի մասմիկների, օր:

կարրամ կար հասհմանական նղանակ/
կըկարրամ /պայմանական նղանակ/

171. Բարրաց որպես հարկադրական եղանակ օգտագործում է ապառնու և անցրայի ապառնու ծևերի, որոնց միաժամանակ սահմանակամի ապառնու, անցրայ ապառնու ժամանակներն են:

ԲԱԵՐԻ ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՀԱՐՍՑՈՒՅՑ ՍԱՀՄԱՆԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ

Ներկա

կարրամ	կար	կըրիմ	կար
կարրաս	կար	կըրիս	կար
կարրա	կար	կըրէ	կար
կարրանք	կար	կըրինք	կար
կարրաք	կար	կըրիք	կար
կարրան	կար	կըրին	կար

հասմիմ	կար	խաղամ	կար
հասմիս	կար	խաղաս	կար
հասմի	կար	խաղա	կար
հասմինք	կար	խաղամք	կար
հասմիր	կար	խաղար	կար
հասմին	կար	խաղան	կար

ԱՆՁԱԼ ԱՆՎԱՏԱՐ

կարրայի	կար	կըրէյի	կար
կարրայիր	կար	կըրէյիր	կար
կարրար	կար	կըրէր	կար
կարրայինք	կար	կըրէյինք	կար
կարրայիր	կար	կըրէյիր	կար
կարրային	կար	կըրէյին	կար

հասմէյի	կար	խաղայի	կար
հասմէյիր	կար	խաղայիր	կար
հասմէյիր	կար	խաղայիր	կար
հասմէյինք	կար	խաղայինք	կար
հասմէյիր	կար	խաղայիր	կար

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ ԱՎԱՐԱԿԱՏԱՐ

կարբացած եմ	կըրած եմ	հասած եմ	խաղած եմ
կարբացած ես	կըրած ես	հասած ես	խաղած ես
կարբացած է	կըրած է	հասած է	խաղած է
կարբացած ենք	կըրած ենք	հասած ենք	խաղած ենք
կարբացած եք	կըրած եք	հասած եք	խաղած եք
կարբացած են	կըրած են	հասած են	խաղած են

ՄՆՅՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

կարբացած էի	կըրած էի	հասած էի	խաղած էի
կարբացած էիք	կըրած էիք	հասած էիք	խաղած էիք
կարբացած եր	կըրած եր	հասած եր	խաղած եր
կարբացած էինք	կըրած էինք	հասած էինք	խաղած էինք
կարբացած էիք	կըրած էիք	հասած էիք	խաղած էիք
կարբացած էին	կըրած էին	հասած էին	խաղած էին

ԱՊԱՌՆԻ

կարբալլ եմ	կըրէլլ եմ	հասնէլլ եմ	խաղալլ եմ
կարբալլ ես	կըրէլլ ես	հասնէլլ ես	խաղալլ ես
կարբալլ է	կըրէլլ է	հասնէլլ է	խաղալլ է
կարբալլ ենք	կըրէլլ ենք	հասնէլլ ենք	խաղալլ ենք
կարբալլ եք	կըրէլլ եք	հասնէլլ եք	խաղալլ եք
կարբալլ են	կըրէլլ են	հասնէլլ են	խաղալլ են

ՄՆՅՅԱԼ ԱՊԱՌՆԻ

կարբալլ եի	կըրէլլ եի	հասնէլլ եի	խաղալլ եի
կարբալլ եիք	կըրէլլ եիք	հասնէլլ եիք	խաղալլ եիք
կարբալլ եր	կըրէլլ եր	հասնէլլ եր	խաղալլ եր
կարբալլ էինք'	կըրէլլ էինք'	հասնէլլ էինք'	խաղալլ էինք'
կարբալլ էիք'	կըրէլլ էիք'	հասնէլլ էիք'	խաղալլ էիք'
կարբալլ էին	կըրէլլ էին	հասնէլլ էին	խաղալլ էին

ՄՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐԱԼ

կարբացի	կըրէցի	հասա	խաղացի
---------	--------	------	--------

¹ Խնդիր պատճեն է թիվ 162 կառան թիվ 189 Խոմանի առաջին և Երեսութ գեղեցեակ վերջապահութ հակառական կազմութ թիմն՝ Երանց Երարք:

կարբացիք	կըրէցիք	հասար	խաղացիք
կարբաց	կըրէց	հասավ	խաղաց
կարբացինք	կըրէցինք	հասանք	խաղացինք
կարբացիք	կըրէցիք	հասար	խաղացիք
կարբացին	կըրէցին	հասան	խաղացին

ՀՐԱՍՏԱԿԱՆ ԽՎԱՐԱԿ

կարբա	կըրէտ	հասիք	խաղա
կարբացէք	կըրէցէք	հասէք	խաղոցէք

ՀՈՐԴՈՐԱԿԱՆ ՀՐԱՍՏԱԿԱՆ ԽՎԱՐԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

թօ կարբամ	թօ կըրիմ	թօ հասմիծ	թօ խաղամ
թօ կարբաս	թօ կըրիս	թօ հասմիս	թօ խաղաս
թօ կարբա	թօ կըրէտ	թօ հասմի	թօ խաղա
թօ կարբամբ	թօ կըրինք	թօ հասմինք	թօ խաղամբ
թօ կարբար	թօ կըրիք	թօ հասմիք	թօ խաղար
թօ կարբան	թօ կըրին	թօ հասմին	թօ խաղան

ՄԵՅԱՅ ԱՊԱՌՆԻ

թօ կարբայի	թօ կըրէյի	թօ հասմէյի	թօ խաղայի
թօ կարբայիք	թօ կըրէյիք	թօ հասմէյիք	թօ խաղայիք
թօ կարբար	թօ կըրէր	թօ հասմէր	թօ խաղար
թօ կարբայնք	թօ կըրէյինք	թօ հասմէյինք	թօ խաղայինք
թօ կարբայիք	թօ կըրէյիք	թօ հասմէյիք	թօ խաղայիք
թօ կարբայն	թօ կըրէյին	թօ հասմէյին	թօ խաղային

ԸՆԴԱԿԱՆ ԽՎԱՐԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

կարբամ	կըրէմ	հասմիծ	բընիծ
կարբաս	կըրէս	հասմիս	բընիս
կարբա	կըրէտ	հասմի	բընի
կարբամբ	կըրէնք	հասմինք	բընինք
կարբար	կըրէք	հասմիք	բընիք
կարբան	կըրէն	հասմին	բընին

1. Հայուսացանելի օբյեկտը համարվում է նաև կարբայաք, կըրէյաք և այլ ձևեր:

ԱՆՁՅԱ ԱՊԱՌՆԻ

կարբայի	կըրէյի	հասմէյի	բըսնէյի
կարբայիք	կըրէյի	հասմէյիք	բըսնէյիք
կարբար	կըրէք	հասմէք	բըսնէք
կարբայինք	կըրէյինք	հասմէյինք	բըսնէյինք
կարբայիք	կըրէյիք	հասմէյիք	բըսնէյիք
կարբային	կըրէյին	հասմէյին	բըսնէյին

ՊԱՅՍՄԱԿԱՆ ԵՎԱՐԱԿ ԱՊԱՌՆԻ

կըլկարբամ	կըլկըրէմ	կըհասմէյմ	կըրըռմիմ
կըլկարբաս	կըլկըրէս	կըհասմէս	կըրըռմիս
կըլկարբա	կըլկըրէ	կըհասմի	կըրըռմի
կըլկարբանք	կըլկըրէնք	կըհասմէնք	կըրըռմինք
կըլկարբաք	կըլկըրէք	կըհասմէյք	կըրըռմիք
կըլկարբամ	կըլկըրէմ	կըհասմէյմ	կըրըռմիմ

ԱՆՁՅԱ ԱՊԱՌՆԻ

կըլկարբայի	կըլկըրէյի	կըհասմէյի	կըրըռմէյի
կըլկարբայիք	կըլկըրէյիք	կըհասմէյիք	կըրըռմէյիք
կըլկարբար	կըլկըրէր	կըհասմէր	կըրըռմէր
կըլկարբայինք	կըլկըրէյինք	կըհասմէյինք	կըրըռմէյինք
կըլկարբայիք	կըլկըրէյիք	կըհասմէյիք	կըրըռմէյիք
կըլկարբային	կըլկըրէյին	կըհասմէյին	կըրըռմէյին

ԺԱՏԱԿԱՆ ԽՈՒՆԱՐՀՈՒՄ

173. Ժխտական խոմարիում է դրականից չու կամ չը ժխտականի օգնությամբ, որը կցվում է մերք օժանդակ բային, մերք դերբային: Հրամայականի արգելականն կազմվում է անորոշ դերբայից մու կամ մը, մ արգելականների նախարարս կցումով: Օրինակ՝

ՍԱԿԱՄԱԿԱՆ ԵՎԱՐԱԿ ՆԵՐԿԱՆ

շուկայիմ	շուկարբամ	շաշէմ	շատում
շուկային	շուկարբաս	շաշէս	շատուն

¹ Խըսիս նշան է թիվ 162 կառում թի 139/ Խըսակի առաջին և երրորդ ժմիքների վեցայնուրունց Խախտապահի խորու թիմե՝ եղան, եղաց:

շոկայի՛	շոկարքամ ¹	շաշէ՛	շանմէ՛
շոկայէնք	շոկարքանք	շաշէնք	շանմէնք
շոկայէք	շոկարքաք	շաշէք	շանմէք
շոկայէն	շոկարքան	շաշէն	շանմէն

ՄՆՅԱՅԻ ՄՆԿԱՏԱՐ

շոկայլէի	շոկարքայի	շաշէլի	շանմէլի
շոկայէլիր	շոկարքայիր	շաշէլիր	շանմէլիր
շոկայէք	շոկարքաք	շաշէք	շանմէք
շոկայլէնիք	շոկարքայինք	շաշէլինք	շանմէլինք
շոկայլէիք	շոկարքայիք	շաշէլիք	շանմէլիք
շոկայլէնին	շոկարքայինն	շաշէլինն	շանմէլինն

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ ՀԱՄԱԿԱՏԱՐ/

կայած չեմ	կարրօցած չեմ	աշած չեմ	առած չեմ
կայած չես	կարրօցած չես	աշած չես	առած չես
կայած չէ	կարրօցած չէ	աշած չէ	առած չէ
կայած չենք	կարրօցած չենք	աշած չենք	առած չենք
կայած չեք	կարրօցած չեք	աշած չեք	առած չեք
կայած չեն	կարրօցած չեն	աշած չեն	առած չեն

ՄՆՅԱՅԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

կայած չէի	կարրօցած չէի	աշած չէի	առած չէի
կայած չլիր	կարրօցած չլիր	աշած չլիր	առած չլիր
կայած չեր	կարրօցած չեր	աշած չեր	առած չեր
կայած չլինք	կարրօցած չլինք	աշած չլինք	առած չլինք
կայած չլիք	կարրօցած չլիք	աշած չլիք	առած չլիք
կայած չլին	կարրօցած չլին	աշած չլին	առած չլին

ՄՆՅԱՅԻ ԿԱՏԱՐՅԱ

շըկայէցի	շըկարքացի	շաշէցի	շանի
շըկայէցիր	շըկարքացիր	շաշէցիր	շանիր
շըկայէց	շըկարքաց	շաշէց	շանեց

1. Առենանութեան նույնաց նորեա նույն թիվ ճառանգութեան է օգտագործուած մխանդական համար չնոր, որը եթենազանուած օգտագործուած է մխան եղուու թիքու, ոյժանու լաւա-առա բառները անկանց լընդուցն Այս-օրս առանձնութեան անկանց չի նույնաց: Ուրեա խուսացն առա նոր՝ բառնեւ ենք նույնացն առա նոր նույնացն առա նոր նույնացն առա նոր:

ՀՐԱՍՏԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

մո կայել
մո կայեր

մո կարբար
մո կարբար

մաշել
մաշեր

ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

շրկայիմ
շրկայիա
շրկայէ
շրկայինք
շրկայէք
շրկայէն

շրկարբամ
շրկարբա
շրկարբա
շրկարբանք
շրկարբաք
շրկարբան

շաշիմ
շաշև
շաշէ
շաշևնք
շաշէք
շաշէն

ՄՆՅՅԱ ԱՊԱՌՆԻ

շրկայէի	շրկարբայի	շաշէի	շամէի
շրկայէիր	շրկարբայիր	շաշէյիր	շամէյիր
շրկայէք	շրկարբաք	շաշէք	շամէք
շրկայէյինք	շրկարբայինք	շաշէյինք	շամէյինք
շրկայէյիք	շրկարբայիք	շաշէյիք	շամէյիք
շրկայէյին	շրկարբային	շաշէյին	շամէյին

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ ԱՊԱՌՆԻ

ՆԵՐՄ Է ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԱՊԱՌՆԻ

շրկայէլլ էմ	շրկարբալ էմ	շաշէլլ էմ	շամէլլ էմ
շրկայէլլ ես	շրկարբալ ես	շաշէլլ ես	շամէլլ ես
շրկայէլլ է	շրկարբալ է	շաշէլլ է	շամէլլ է
շրկայէլլ ենք	շրկարբալ ենք	շաշէլլ ենք	շամէլլ ենք
շրկայէլլ եք	շրկարբալ եք	շաշէլլ եք	շամէլլ եք
շրկայէլլ են	շրկարբալ են	շաշէլլ են	շամէլլ են

ՄՆՅՅԱ ԱՊԱՌՆԻ

շրկայէլլ էյին	շրկարբալլ էյի	շաշէլլ էյի	շամէլլ էյի
շրկայէլլ էյիր	շրկարբալլ էյիր	շաշէլլ էյիր	շամէլլ էյիր
շրկայէլլ եր	շրկարբալլ եր	շաշէլլ եր	շամէլլ եր
շրկայէլլ էյանք	շրկարբալլ էյանք	շաշէլլ էյանք	շամէլլ էյանք

¹ Անցող թերթայով կազմված տրքեական եռամսյականի ծերի նը Խանդիքան նաև Եղիսակ Անդրանիկ էջ 104. ոչ կացիր. նորմ կորտ, ոչ եօրա: Էջ 113/ Ծառ նը պատմ:

շրկայլը էիր շրկարան էիր յաշել էիր յանձնու էիր
շրկայլը էին շրկարան էին յաշել էին յանձնու էին

Ինչպես արդեմ նշվել է /173, կիսուու, ԵԿ 164/ մխտական խռովածման
ժամանակ չ մխտական կարող է դրվել և դիրքայից առաջ, և օժանդակ
բայց: Օրինակ հարկադրական-ապահով ծեսքը կարող են արտա-
հայտնել նաև օժանդակ բայցի միահամամբ՝ կայլը չեմ, կայլը չես,
կայլը չեմ, կայլը չեմ, կայլը չեմ և անցյալ ասպասուի
կայլը չեմ, կայլը չեմք, կայլը չեմ, կայլը չեմ և անշանք /հետագի, կայլը
չեմ, կայլը չեմի:

ԱՆԿԱՐԱԾՈՆ ԵՎ ՊԱԿԱՍՄԱ-ԱՐ ԲԱՑԵՐ

174. Ամկանոնություն արտահայտող բայերը ընդհանուր են արդյ
հայերնի հետ, որոնք տարարձատություն են դրսնորու ներկայի և
անցյալ կատարյալի հիմքերում: Դրանք են ուսեւ, երա, ոյք, որոնց
հարացույցներն են:

բյժ. եղ.	ուսիմ, ուսիս, ուսէ, ուսինք, ուսիք, ուսին երամ, երաս, երա, երանք, երար, երան ոյքամ, ոյքս, ոյք, ոյքանք, ոյքար, ոյքան
անց. կատ.	կերաս, կերասէ, կերասք, կերաս, կերաս երացի կացի, երացիք/ կացիք, երաց-կրնաց, երացանք կացինք, երացար/, կացիք, երացան կացին նյա, նյար, նյաս, նյանք, նյար, նյան կեր-կերէք, կըսա-կըսատէք կացէք, նյիր-ենէք արգել. երամ-մուտէր-մուտէք, մերալ-մերացէք, մըլալ-մըլլաք:
հրամ.	

Այլ լուրդներից ա լուրդության վերածված բայերի մի մասը անցյալ
կատարյալում զրաբարյան ծեսքին և վերադառնում, իմշան օր-
ճուանել-մըլլումաւ, գտամել-կըտմաւ, եղամել-ելլաւ, տեսանել-տեսմաւ,
իշամել-իշնաւ և այլն: Անց. կատարյալ մըտա, կըտա, ելա, տեսա, իշա,
և այլն: Հրամայական եղանակում սրանցից եղամել և տեսամել բայերն
ունենում են եւ տես ծեսք, մնացյալները մըտիր-մըտէք, կըտիր-կըտէք,
հյիր-ոյէք և այլն:

175. Ոչ ցոյական հիմքով են կազմվում ցոտ, պէտի բայերի անց.
կատարյալը ցոտ, պէտի: Հրամ. ցոտ, պէտ, արգել. եղ. մըտէ, մըլլէքի և
այլն:

Իսկ մեկ այլ խմբի բայերի ամկանոնությունը դրսնորվում է առաջին,
երկրորդ դեմքերում ներդրմանն, իսկ երրորդ դեմքում՝ կրավորանք

Անց. կառապյալ

բանալ-պացի, սրացիր պացավ
տանեց-առի, առիր, առալ
տանեղ-տարի, տարիր, տարավ
թերեց-պէրի, պէրիր, պէրավ,
ասեց-ըսի, ըսիր, ըսավ
անեց-ըրի, ըրիր, ըրավ
զնել-տղրի, տղրիր, տղրավ
գարկանեց-զարկի, զարկիր, զարկավ

Հրամայական
սպաց-պատց
առ-առեր
տայր-տարեր
պէր-պէրէր
ըսէ-ըսէր
ըրտ-ըրտէր
տիր-տղրէր
զարկ-զարկէր

176. Անկանոնություններ են դրաւորվում նաև միավամբ տառ, ըսէ, նաև կալ բայցիր տարբեր դժմբերն ու ժամանակները, օրինակ՝

Մահմ. նղանակ՝ կուրած, կուրաս, կորա հար/

կուտած, կուտաս, կուտա

կուլած, կուլաս, կուլա

Անց. կառ. եկա, եկար, եկավ
տուրի, տուրիր, տուրավ
լացի, լացիր, լացավ

Հրամ. նղ՝ եկօ-էկօցէր
տուր-տուրէցէր հուրէր
լաց-լացէր

Արգել. եր. մուրալ-մէկօցէր
մուտալ-մշատէր
մուլալ-մըլացէր

Անկանոնություններ են դրաւորվում նաև արգելական հրամայականներ:

177. Գրաբարյան պակասաւոր բայցից արդին խոսվել է եմ և կամ բայցիր /թէ 169, կետ 161./ մասին, որպես սահմանականի շարունակականներ կազմող օժանդակ բայ-ճասմիկների կամ բառ-մասմիկների, սակայն առանց լրիվ հարացույցները թնրելու ու կակասավոր բայցիր շարքն են ամեցել ուժիմ-ը, կիտմամ-ը, նղանեմ-ը, կիմամ-ը.

օրինակ՝ եմ և կրմ-ը ունեմ միայն ներկա և անցյալի ամկատար ձևերը

Ներկա՝ եմ, ես, է, ենք, էք, են, կրմ, կրս, կր, կրմք, կրպ, կրմն անց, անկատար՝ էյի, էյիր, էք, էյանք, էյիր, էյին, կայի, կայիր, կար,

կայիմք, կայիք, կայիմ:

ումիմ-ումնամ, ումնա, ումնար, ումնար, ումնամ, կիտնամ, կիտնամ, կիտնաս և այլն:

Պահանավոր կամ անկանոն մի շաբթ բայեր ծանրիս եմ զայիս որպես ոկանոնավորված» բայեր և խոնարիկուն եմ կանոնավոր բայերի պէս: Օրինակ առնեղ-էնէ բայը, որը անկանոններից ցուցակից է: Այսպէս

անցյալ կատարյալ

ենցի, ենցիր, ենց, ենցիմք, ենցիր, ենցին,

կիտխանակ

որի, որիք, որու, որինք, որիք, որին/

հրամայական»

են, ենցեր,

հիտխանակ

որ, որեր/

արգելական իր

ժնիւ, ժնինք

հիտխանակ»

ժնիւր, ժնինք/

ՍԱԿՐԱՑ

188. Սիվրի-Հյուարի բարբառը, ինչպես նաև Անատոլիայի մյուս հայ բարբառները, որոնք կտրված են եղել մայր հայրենիքից և շրջապատված են եղել բուրբներն խոսողներով, զարմանացիորեն ամադարու է պահպանել իր լեզուն կատարելով բուրբներնից նվազագույն փոխառություններ: Ինչպես ցույց է տալիս լեզուների փոխազդեցուրյունների պատմությունը, ճակրայներն ու մակրայական բառներ ավելի շուտ տեղի տվուի խոսքի մասնիքներ են, առկայն այստեղ ևս փոխառությունների հարցում, բարբառն չափավորություն է դրանորում: Նախ բվեմք հայերեն մակրայներն ըստ տեսակների:

ա/ Զնի մակրայնեց՝ ավելի ռավելի, կըկին դարձյալք

նաև ավելի կիմ «լուկին ավելի շատ»

ևս վիրա-համերա «անընդհատ» հիերայ-վերայի:

թէրիկ «արագորեն, շտապ», թէրևս թէրկիմ-ից: Մայըս շօրսապը թէրիկ կըհօյսէր կիմար:

սղօիկ-սղօիկ «պատառ-պատառ լինելով, ուժից վեր, մեծ բարտ-մուլք»:

թէրիկ-թէրիկ «ավելի արագ, շուտ-շուտ, արագ-արագ»:

դավառկ «ծածուկ, գաղտնի» / արմայըս դավառկ ինծի կարա տուրավ/:

պարապի «դադարկ, անիմասու, ամուսիյ» / խելին պարապի

խորատ մըսէլ:

եղիշակն «հեւազով. շնչակտուր» /Հղվանէն տումեն տուս վազեցի/:
մէկըս «մենից. Ծ անգամից» /Շնկ-կրիս-Ե/
դիյնիկ-քիյնիկ «Ճ թիշ. թ-թիշ» /Քիյնիկ-քիյնիկ կարաւ սօրվէլլ Ե/
թիշ-թիշ /Թիշ-թիշ/

վլորա-վլորայի «անընդհատ»

նօրէն «վրիլին, նորից»

կամսու-կամսու «կամաց-կամաց»

ծյուսն-ծյալան «պատառ-պատառ շինելով»

ինզիր-ինզիր «ինքնիրին» /արմայր կրծծեց ինզիր-ինզիր կէկօնէլ/

մէկէն «միանգամից. մեկն, անմիջապես» /Մէկմիջմէկ, մէկն
մէկմիջմէկ տուու պասվէցավ/:

խօս-խօս «քշնամաքար» /խօս-խօս ինչի ինչէ/ կրիայիս կէմաս/
Նաև՝ խօղայի:

սամկ-նամկ «այսպես-այնպես» /Սամկ-նամկ ըսածերըս շիմցանը
ինչիկ Ե/

մէյմը «մի անգամ» /Մէյմը անօ պրօնէլի նա...ա/:

հեղ մը «մի անգամ» /Հեղ մը նոր պէրի, հեղ մը նա երացէ Ե/:

թ/ ժամանակի ժակրայների եմ՝

վաղմէ «վաղը» /Հաղմէ ժայիս երալլ Ե/:

վանցառամ «առավույտան» /Հանցառամ արոր ցանէլլ Ե/:

եկրու «եկրու, անցյալ տարի» /Եկրու իսսումբա լըմցնցավ/:

տարթէտարի «տարթցտարի» /Տարթէտարի հալվօրնալ Ե/:

օրէօր «օրեցօր» /Օրէօր անմէն պան կրփօխսի կար/:

առաշվրմէ «առաջուց, նախապես, ենից» /Անօ ախչիները առաշվրմէ
բժմպէ Եյամ/:

օրիցօրանց «օրերից մը օր» /Օրիցօրանց մէջի ա եկօցի/:

հիմա «հիմա» /Հիմա կէկօնէլլ Ե/:

հովանուկ «հոնց հիմա» /Հովանուկ պան մը ցուլլ Ե/:

առէն-առէն «ժամանակ առ ժամանակ» /Առէն-առէն ըրէխան
կողար կար/:

առէնօր «մի ժամանակ» /Առէնօր բարակօր մը կըլլա/:

առէն մը «մի ժամանակ. մի պահ» /Առէն մը խընամիյերուտ հետ
խյո՞ն՝ Եյար/:

քոշեպատախ «միմչ գիշեր» /Քոշեպատախ շօրապ կրիօյտյանը/:

վէրը «վէրը, վերջինիերը» /Վէրը ասօր ինչ ըլլալլ Ե/

լուսում «ցերեկով» /Լուսում նամպախ երացանը/:

մորու մորիս «մինով» /Մոլում ճամպախ մէրար/:

զ/ Տեղի ժակայմներն են՝

վեր-վայ ռայստեղ-այնտեղ, վեր ու վարս հան նշանակում է ոյայրի-
վերու»

վայմողոքք ուղղիդ դնացի ցած, ներքեւի ուղղությամբ «Վայմողոքք
կացինը»:

վերմօղոքք օղեալի վերև, վերևի ուղղությամբ» /Վերմօղոքք վրաօ՞ն
կէրաս/:

տախոր ռայստեղ, այնտեղ» /Տախոր յա՞ն սկահել եա/:

նախոր «այնտեղ» /Հախոր ծառ տղմկւլ եա/:

տախոր-նախոր «ռայստեղ-այնտեղ» /Տախոր-նախոր փիսցուցեր էն/:

տէմողմաց ողիմ առ դեմ» /Տէմողմաց բատած էյանի/:

պատ պատի «պատոր պատին կից» /Պատ պատի տըրացիյերու
կէլեճմէցանի/:

վրուխու «որտեղ» /Վրուխու տղմկւնը առ ծաղիկէրց/:

դ/ Չափ ու քամակի ժակրայմներն են՝

միքիկ «մի թիչ»

միքիմիկ «մի փոքր» /Միքիմիկ, միքիկ պատ տուրավ ինօյի/:

միքիք «մի թիչ, աննշամ» /Աննշամ մէջ միքիք պատ էր լըգածը/:

189. Մեծ տոկոս են կազմում ածանցների օգնությամբ կերտված
ժակրայմները

-օակ ածանցող ոմենք ածերմակ/առծերմակ «այդպես, այսպես»,
նախաղմակ «այնպես», սամողմակ «ռայսպես» /Ածերմակ Շնայ/:

-ական խոփաղողական «հարվադրաբար, ստիպված» /Բայի-
պօղական որեր նամեր տուրավ/: «Հանրաջաղողական «համեյսխանույ»,
պատահացար» /Ան էս տէսս հանրաջաղողական/: Տորական «որորալի,
դրդիկան» /Տորական կէլեճմէցավ/:

190. Մակրայական ածանցների մեծ մասը փոխառյալ է
բուրժենմից լայն տարածում ոմենք բուրժենին -իւն տնիս, ժամա-
նակ» մասնիկի կցումով ժամանակի ժակրայմների կազմությունը
զանազան խասրի մասերից, այսպես Պաշմիկեն մէր պատուրէրը
կըպանեյանք /Աղջիկ հասակից ժամանակից/ մեր օժիտներն էնք
աշխատուում: Ամեստյիտն ակամօրին խավէրը կըդօրացիմ /Այնուել
եղած ժամանակ Նոր տարվա երգերն էնք երգում: Տամաս եղեմիտն
ուշախը մէրտիսիննէն վայ ինկած /Տանիր բարձրանախս երեխան
առողիճանից ցած է ընկնի/: Նույնիսկ դիտե՞ս կարող է կցվել օժանդակ

բային. Ինչպես Հարս Էլիթէն շօրապ կը պատելի /Հարս նուած ժամանակ գոլպա է ի հյուսում/:

Լայնորին զործ է ածվում նաև բորբթեմի համար «զափ» բառը, որ կցվում է իմբնականում դերամուններին՝ կը բունյով շափի մակրայներ օրինակ՝ և ասողապար սավախ շեմ /ևս այդպար իմբար չեմ/. Անդապար ծովյին Արտ Ալյոնափ ծյուն նկամ/։ Ասողապար շար ըրիսաւ տէսած չեմ /Ալյոնափ շար երեխաւ շեմ տէսեմ/։ Հաճախ դապարը դամնում է դաքախի՝ Ասողապահի խեռու ճաճապաղէ՛ն նկար /Ալյոնան հեռու ճաճապարինի՛ց նկար/։

Հաջորդ փոխառյալ մակրայակերտ տախ-Ծ է իրուր. ուստ ոմինչև, որը գործ է ածվում և կասայի, և մակրայի մշանակուրյամբ՝ Ասմակ տուսէսուուտ ժուռ կուրան կիսօրատախի Ալյոնիս դրմայուն ճան են զավախ մինչև կեսօր/։ Եկկիրտն յտորը քըշեատախի թէյֆ կէտյին երել /Այգկորից հետո մինչև պիշեր ընչ էմ անում/։ Ասված կողօրատախի թումնտացումն Աւատիս մինչև զուհմեները բող ուրախացըն/։ Մէծն պիզուիկ տէտիկէրումնտախի ծոյերը պարնէլ կուտային /Մէծից փոքր մինչև նաևնկինները ճնոնները համբուրի էմ տալիս/։ Թէզուախ մոմուուկիմ փարչը ուլլեցուր պէտ Ալյագորին ճաճապի փարչը լցուր ընչ/։

Ինչպես հայունի է, արևմտյան և՛ Խմբակցությամ բարբառներուն բացակայում է ներգոյական հոգովը, որի նշանակուրյունը դրսվորվում է փոխառյալ -da տաս «մեց» կասայի. միջոցով և կամ հայերենի մեռական հերթի ու, մէջ կասայի միջոցով։ Այդ ժա-տա-Ծ, կցվելով հայերենի բառերին, ստեղծում է ամելատար և նարակատար դերքայների մշանակուրյուն կամ փոխառյալ ներգոյական հոլով է դատնում, օրինակ՝ Պիրուն կելեճագածերս Սիրիի-ութունա եղած էլ է Այս բոյրը պատճաններս Սիրիի-Հյուսուրում է եղել/։ Պապէրսու խամբուրտա ըստած տեղը հովանքացավ /Մէր պապը խանուրում նստած հիվանդացավ/. Մէջ ըսին ըի, Հայաստանու համ ա այօ, ճորմ ա այօ, հակէրն ա պատերուն տակը հավկիր կածին կար /Մնզ ասացին Հայաստանուն հացն է է առաւ, զոյրն էլ հավերն էլ պատերի տակ ծվեր նմ ածում/, Քոյլս Շատամպօշտա եղած էլ է տասնցուրին /Քոյլս տասնուր թվականին Ստամբուլուն է եղել/ և այլն։ Ինչպես նշվեց, առա-Ծ նաև համակատար դերքայի նշանակուրյուն է դրսւորում Ամո լճզուն պասվեսա թօ ըլլա նրա լիգում բող բացվնիս լինի/ և այլն։

Մակրայակերտ ածանցի արժեք է սուամում նաև փոխառյալ - շայ-ճայր ճասմինը, որը համապատասխանում է հայերենի «երեն, որին» ածանցներին՝ Մէր լեզուայա կելեճէցանք /Մէր լեզվով խոսեցինք/։

Նաև բայի /-լայ/ ապես, «որին» Խշայի, քյուղայի, Քյուղայի կացինք/:
Թուրքերն վիխառյալ մակրայներից են նաև
ափանուուզ «ժամկարծակի» (arantek)
ափաջկերէ օքացահայու (աշկար-ալի-աշկար,
անսուլատուն «ժամկարծակի» (ansulattun)
զարէն «արդին» (zaten)
Եթէյի «քրավականին» (creyi)
պազի «երրինն» (vez)
պազի-պազի «երրինն-երրինն» (vez-vez)
յափայ-յափաչ «կամաց-կամաց» (yavuz-yavuz)
եմտն «ամմիքապին» (hemeten)
Լինէ ազի «առավել ևս, ավելի շուտ» (gizem+avem)
շապում «արագ» (çabuk)
շապում-շապում «արագ-արագ» (çabuk-çabuk)
փիսցիիսին «ամստեղի, ամիմաստ, վատ ձեռվ» (ris-pisine)
մշյուս

ՀԱՅՈՒԹ

191. Բարբառը գրեթե գործի է նախադպրյուններից, եթե հաշվի շառները տօք «մինչև» ինձ ո՞ր-ից/ Տօք իրիկուն ըստու եմ և այն:

Ավելի հաճախակի օգուսպարձվող կապնից սիստի նշել՝ առաջ, մէջ, համար, վրա, տեմ, մասին, իհու, տակ, մերը, վօրիս, պէս, մյանե, քոյն, տեղը, երեսն, ողօքը, կպատճառով/ և այլն: Օրինակ Ամո երեսն մայց մէտավ: Տաղբօնին մէց յէլ կուլյեանք: Նոյ նահապեց իշակ Արարատին վօրիս:

192. Զգայի բիկ եմ կազմութ բուրցերներից վիխառյալ կապերը և կապական բառերը՝ կիսի «պէս», զօյս «փրի», տէի «փրի», քրէ «անզամ», դադար «զափ», դիրէնելուրին «աստիճան, յափ», սօնս «մետու» բացառական հոլովի հետ:

ԾԱՌԿԱՐ

193. Բարբառը հայուսու չէ հայերն շաղկապներով, ավելի ջշտ դրանք մասսամբ դրս են մովել վիխառյալների կողմից: Հայերն շաղկապներն են՝ երբ-յեփ, այլ-ա, այլ-ար, շէնայ-շէնա, մայ-մա, ու-ու: Թերենք դրանք խոսքի մեջ երալ են մը, շնան մընալ են /Գնաց ես, եթե ոչ մընաց/ Մեզի եկօտեկ, յեփ ա ըլլա տունն ենք /Մեզ մոտ

եկեր, եղք է լինի տաճն ենք, Պուլուս ախտայի ա ըսած՝ ինծի յա տուրդը Արտօներ եղայրն է ասել է ինծ է տվեր, Սիցըս ոյլա նու, անըլիս քրսին Միտրո եթէ լինի, մորս կասեմ, և այլ:

Փոխառյապ շաղկապմերմ նմ՝ առնաս «ասկայն, բայց», Ակեր «երես», քի «որ», և...ն ոչ...ոչ», յամիք «որովհետւու», տամիք «այսինքն», տէյի «փրրւ», ենի «ման, և, թի», յա «վաճ», տա «ու, և որ», արջն այսինչ, քանի որ, որովհետւու և այլն: Կիտենք խոսրի մազ Այս, տուս խեռովոյն կանկետ, տա հեյրան եղիր: Թա առեն, յա փառեն: Արջն եաշնիքին երկ-ըրեր օք կա եղած էլ է: Հեմ կըրել սօրվեցա, եկն կարբար: Եկեր վայ ըշմած նու, թեյ ծծել էն: Խըմամիյերցս մեյ շորաց, յամիք կօշիկը ինմ է: Նէ պամելու է, մէ՛ տանելու, մէ տէ՛ նշտելու:

ԵՐԱՄԱԿԱՎՈՐՈՂ ԲԱՌԵՐ

194. Եղամակավորող բառերի մի ճասց մոյմածես փոխառյալ է, տակայն իհմնականում բարբաց պահապանի է զգայի բիով հայերին բառեր, որոնք էլ խոսրին տալիս են վերաբերական զանազան երանգմեր, դրանք նմ՝

ա/ Երկրայսկամ՝ Կայս /թերևս, ոմց որ/ տղրացիյերցս տուն պատել էն: Ամսապա անձվեր կազ է հարցոր: Շեյքի ախշիմին տօսկինէլլ են /զոյե, թերևս/: Չն մէ /հիմի թի, գոյց և/ տուն պատել եք:

բ/ Հաստատակամ՝ Օդորք հարտեննին նպմիրտ է հաստատ, ճիշտ որ: Պատարացա աշկովց տեսած էն: Հա, մայխիմ տօսկինէլլ ենք: Ծ, անօնց ախշիմ շրտուրիմք: Հեղադր /իհարկե/ փուտանուննիս Տօնպայտն է: Իշտէ /ին/ ըսածըս առծցնակ է Իցէ հաստկապես/ առ տղրացիմերցս խօճի խօսեցան:

գ/ Հորդոցակամ՝ թօ տունը քանի, տու ցործուն շըմբայի: Աղէկ քի հազ է, որ/ և էյ մժնջ: Աղէկ յօր հազ է, որ/ և ա պանօզ էն, տուն ա:

դ/ Մաստկակամ՝ տէյի կիմէ հառավել ևս/ մեզի կայ էյիր: Իցէ հաստկապես/ մայխտ կակայեց կամելանը է: Հէջ պամելու սօրված չէ /թօնակ, բոլորովին/: Մայցս պիլէ հօյսէլ կիտէր նույնիսկ/:

ե/ Պատճառակամ՝ Ակեր /նրէ/ ճիշտ է զորցածցու, անօ ճակացը պարմել էն:

Հապրա /իս, չէ որ/ վաղմէ երազ էյիր:

զ/ Ենքաղցակամ՝ Կօյա /որպէս թի, իրը/ փօրփշած առզայէ՞րը ցաշել էն:

Թամիք /որպէս թի/ ըրածըս իմշիկ էք:

195. Բարբառում գործածվող ծայնարկույթումները կարելի է խմբավորել հետևյալ կերպ:

ա/ կենդամիններ կամչելու և հորդորելու՝ ճռ-ճռ, փիս-փիս, քոյի-քոյի, քոք-քոք, քոսի-քոսի, քոմ-քոմ, մեր-մեր և այլն:

բ/ կենդամիններ գամելու և սասանելու օջա, փիշու, փիսու, քցա, էք կըսու, օհա կըս, եզ/, տէ թէ, ծի/, հօ կըս, եզ/, օհա կըս, եզ/, տէ թէ, ծի/:

գ/ Զարձանների ցաղը, աման, հասպա:

դ/ Ափսոսանքի, ցալի հէյ վախ, վախ-վախ, վայ, վայ-վայ, հայ գեղի, հայ-հայ և այլն:

ե/ Համույթի և բավականության օխ, օօֆ /ամօնց օխ էղավ, մեղի և փօխ եղավ/:

զ/ Կոշկաններ տօ, ծօ, մեղա, պատարացա, քա, քալա, նըշմարիս ասված, ստիած, տղան, եայ մէ, հածծո և այլն:

ԱՄՓՈՓՈԽ

196. Սիվրի-Հեսարի բարբառը հայերենի առավել հետաքրքրական և յուրօրինակ բարբառներից մնկն է, որ մասվարելի է Անառողիայում, միջին դարերում: Զգալի հետաքրքրություն է մնրկայացնում նրա բառապաշարը, որի մի մասը չի ավանդվել գրաբարով և այլ բարբառում:

Հնչյունական ճակարդակում երկրաբառների պարզ ծայնավորմների և երկինշյունների վերածումը ընթանառու հայերենի բնաշրջության մի ծասն է: Բաղաձայնական համակարգը երկաստիճան ծայնեղազուրկ պայքարաններով է ներկայանում գրաբարյան եռաստիճան համակարգի փոխարքեն: Բառասկզբին ծայնեղները խլանում են, որը հաճախ տեղի է ունենալու նաև ծայնորդներից հետո: Բառասկզբի խլացած ծայնեղներին հաջորդող ծայնավորմները չեն ենթարկվում «Անառողի օրենքին», այսինքն չեն բժայնանում: Մի շաբթ բառերում տեղի է ունենալ ծայնավորմների բժայնությունը լինքն, պարզիւն և այլն:

Ծայնավորմներից և ք ծայնորդից հետո ծայնեղները շնչեղ-խովների նմ վեր ածվում: Հին դից հետո հնչյունափոխված խ/ ծայնեղները խլանում են:

Շեաբանական ճակարդակում եղանակերտմները մերժվել են և պահպանվել է միայն մնաց՝ էք-ը և միավանկ, և բազմականէ:

գոյականների համար: Այս երեսության Սիվիթ-Հիսարի մենաշնորհն է և այլուր չեմք հանդիպում: Պարզեցման է հասցված նույն հողովճան համակարգը. եզակի բժիշտ մնկ՝ ի և հոգնակի բժիշտ ու հորդման նմ ենրարկվում գոյականները: Անզամ ժամանակ ցույց տվող բառերը կա հողովումից սկսել են անցնել ի հողովճան:

Զգայի հետարրյուրյունն են մերկայացնում ցուցական դիրանունները և ածականների գնրադրական աստիճանն կազմույտ ծները:

Բայական համակարգում պահպանվում են դիրքայների չափ լծորդորյունները: Եղանակները իմացն են: Սահմանականի նորկան որունորվում է միանձնամիջությունը երեք բառերի օգնությամբ՝ կար, կենամ, երեք: Այս երեսությունը և Սիվիթ-Հիսարի մենաշնորհն է: Ապառնին կազմվում է ապակատարի՝ ու վերջավորությունը երկուրդ լույս փոխարինելու միջոցով՝ առնելլ են, երազ են: Արգելական, միստական խոնարհությ կազմվում է չ և մի մասմիկների միջոցով:

Մերի կարգի որոշման ճշգրիտ ոլորտը շարակեուսական մակարդակը է:

ԵՐՐՈՐԴ ՍԱՍ

ՍԹԱՆՈԶԻ ԲԱՐՅԱՆԸ

Մրանոյի հայ գաղրօֆախի վերաբերյալ գրավոր ամենահին տեղեկությունները սկսվում են 14-րդ դարից: Պատմական Հայաստանում, ապա Կիլիկիայում հայկական բազավորության վերացումից հետո զանգվածային արտագործության պատճառ դարձան ողջ Բյուզանդիայի տարածություն, Ռիալիստյան /Հռոմեական/ հայկական գաղրօֆախների գոյացման համար: Կարծէ, թե այդ գաղրօֆախները ձևավորվեցին մեկ գաղրականության աշխով, սխալ կիմներ, որովհետո հետագա դարերում Թուրքիայի և Պարսկաստանի միջև մի բանի դար տևած պատերազմների, ինչպես նաև ծայրահեղ ամգութ հարատահարումների, կեղծությունների պատճառով Արևելահայաստանից ու Արևմտահայաստանից գաղրականների հօկույական զանգվածներ էին անընդհատ լրացնում Արևոյսն Անատոլիայի հայ գաղրօֆախները: Պատմարան Ա. Ազգոյացյանը Արևմտյան Անատոլիայի հայ գաղրօֆախների հիմնադրությ ներացրում է 14-15-րդ դարերում. «...ԺԴ դարուն վերջին քառորդին մինչև ԺԵ դարուն առաջին քառորդին վերջերը /1387-1425/ բազմարիվ պարսկահայնք՝ ճամանակորարար Ազրուացի, Ցղճացի, Երևանցի, Նախիջևանցի, Ջուղացի եկամ հաստատուեցին նախապես հայարձնակ Անկիրի, Մրանոց, Պրուս և այլ քաղաքներ և բոլորունին հայարձնակ եղան Միջին-Հիւսոր, Մուրադցայ, Քայազագար, Ազ Շեիք և Հրանիկ քաղաքները»¹:

Այնուամենայնիվ այսուո՞ւ յսուցը ոչ թե գաղրօֆախները հիմնադրությունների մասին է, այլ լրացնողների և այս էլ Արևելահայաստանի գաղրականությամ, որոնք զանգվածարար բաղնում էին իրենց պատմական շնմերը՝ այլևս երթեր վերաբառմանը պայմանություններում ենց Մրանոյի հայ գաղրօֆախի հիմնադրման մասին ավելի սույն տեղեկաբարյուններ, ապա պեսոք է ուշադրություն դարձնենք Ա. Ազգոյացյանի գործածած նախապես հայարձնակ արտահայտության վրա, որով այդ և նրան հարեւան գաղրօֆախների հիմնադրության բժականները մի բանի դարով հետ են մն զնում հասնելով Արծունյաց և Քագրաստումյաց բազավորությունների վկրուման դարաշրջանը՝ 11-րդ դարը:

Նման պայմաններում, այսինքն զանազան վայրերից գոյացող

¹ Ա. Ազգոյացյան, Պատմաբուհ Եվրոպյան հայոց, էջ 332: Այնուհետ գտնում ենք Ա. Ազգոյացյանի նշանակարյունները՝ «Մրանոց, Գալիքածիր և Պոփ Կրիզոմի Վրիզեամ ջրամբեր այս գաղրականությունները, ինչպես նաև առաջնահայութ 1227թ.-ին Կոնստանտինոս 1287թ.-ին Առող գենուած աթեուրանն Մրանոյի հայ եկեղեցին գոյացում էր Գարդիլու հիւսկին մտյանից ընդհանուր պատճենագիր գունդում են 60-ին ամբի ծնունդներ»:

գաղրօշախմներում, որտեղ իրենց պատքենական խոսվածքներն ու բարբառները, անմտուքուն կլիներ: Բնականարար տեղի էր ոմնենու բարբառների միախառնման շաղախման մի պրոցես, որ հայրանակելու էր բանակապես ավելի մեծ բարբառը ստամալով իրեն մեջ ծովվող այլ բարբառներից նրանզմեր պայմանական-բաղաձայնական համակարգի, բառապաշտի, ծևարանուրյան, առողանուրյան և այլ տեսանկյուններից: Մյուս կողմից նոր միջավայրը, որ բուրբախոս զանգվաճներով էր շրջապատված, բնականարար նույնական պիտի իր կնիքը դներ հայ գաղրօշախմների խոսակցականի վրա: Օրինակ շարունակականների ի հայու զարու պլողեաց, որը վերտիչյալ արեւելահայ բնակավայրերուն գոյուրյուն յաներ, և միայն ու միայն գոյացավ հարթան բարբերների ազդեցուրյան եամարանուրյան հանացովիայի/ թերաղրանուրով: Նույն եամարանուրյամբ էլ հայերենի բարբառներուն 70, 80, 90 բնականները փոխարինվեցին բուրբախոնի յերմից, սերսն, տօխան բառներով: Այսինքն տեղի ունեցած նոր բարբառների գոյացման, ատեղծման, ծևագործման մի գործընթաց Պատմական Հայաստանից բռւր, որն աճնախաղնավ էր:

Հ. Անառյանն իր 1911թ. երաժարաւակած «Հայ բարբառագիտուրին» գրքում, խոսնով արևմտահայ բարբառների մասին, նշում է զեւու իրենց մայրենին պահպանած մի քանի նորաստեղծ գաղրօշախմների մասին, որոնց բիում է նաև Սրբուոց: «Յայտնի է, որ Կիբեկայի արևմտան մատեն սկսեալ մինչև Զմիւռնիոյ և Նիկոնիոյու սահմանը հայերեն լեզու մեայ տեղական լեզուն բուրբերենց, զարծած է նաև մայրենի լեզու: Սակայն բանի մը գիտերու մեջ հայերենը դեռ պահուած է, աստեղ են՝ Սրբուոց /Նիկոնիի/ արևմտան կողմը/՝ Սրբիկ-Հիսար հանկէ հարաւ-արևմուտը/, Նայլիսան /Սրբուոցի հիւսիսային արևմտան կողմը/ և քանի որ գիտեր եօդպատի բով»¹:

Ըստ երեւոյիին այս տեղեկուրյուններց վերցված են Նաբանան Պողոս Վարդապետի գրքից, որը վկայում է «Անըռող Ենկուրի-Գոմիա-Շնորհակիա շրջանում հայախոս են մրայն Սրբուոց, Սրբիկ-Հիսար և Նայլիսան»²:

Սրբուոչի բարբառի վերաբերյալ սակայն Պ. Նաբանանը ոյինչ չի ասում, ինչպես նկարագրում է Սիվրի-Հիսարի բարբառը: Եվ միայն Սրբուոչի բարբառով տապագրված առաջին նմուշներին համովառու ենք 19-րդ դարի վերջին-20-րդ դարի սկզբին, որոնք դժբախտարար

1. Հ. Անառյան, Հայ բարբառագիտուրին, Նոր Նախճանան, 1911, էջ 205:

2. Նաբանան Պողոս Վարդապետ, Տեղեկացուրին գնդակութ վրաց Գաղրօշի, Պեյս, 1793: Նույն Տեղեկացուրին Սիվր-Հիսար, Պեյս, 1792:

վատահելի տառապարծություններից զորկ էին: Իրավասցիորեմ Հ. Աճառայանց նշում է այդ փոքրիկ նմուշների եհման վրա բարբառի յորահասնկությունների մասին գաղափար կազմելու դժբարության մասին և միայն ներառյություններ է անում. «Սրանովզի լեզուին մասին բանի մը տեղեկութիւններ և փոքրիկ բանջիր մը կոյ Թիգրակնի մօք /1899. էք 670 և 1900. էք 233/»: Այս կոտրմեծը թէ բայ բառական չեն յիշեալ տեսնելու լուսնին տառմնահյուրնեան համար, բայց կը բայ ին ցուցմել, թէ իրենց ալ Կիլիկիոյ ներարարաններց սխոնի կազմեալ ընդգծումը իմ է Ն. Մ./»¹:

Զամի որ Արևելյան կամ կը խճրակցության բարբառների մօք Սրանովզի բարբառն ավելի մոտ է կանգնած Սիմբի-Հիսարի բարբառին, որի հետ ունի բառապայացարի, թերականական հոլովման, խոնարհման համակարգների և շարունակական ներկա կազմեր/ ընդհանուրություններ/², կարելի է եղբակացնել. որ այն սերում է նոյն զարբականություններից, սակայն ենթագայում նոր զարբականների ալիքները որպակապես փոխել են նրա լօզու՛ իր ուրոյն զարգացման ճամապարհով տանելով այս: Ծ՛ որ Սրանովզը ևս նախապես հայրածակ, այսինքն հայախոս բնակավայրների բնումն էր հիշատակվում, որը ներարկվեց արևելյան բարբառներով խոտղների համարմանը, իմշը չեր կարող նոր որակի շահնպեսնե:

Համենայն դեպք Սրանովզի բարբառը «Կիլիկիոյ» ներարարան դիտելու համար շշշափելի փաստարկներ չկամ, բանի որ ոյ Սրանովզ և ոչ է Սիմբի-Հիսարը նման չեն կիլիկյան խճրակցության բարբառներին: Իրավացիորեմ Գ. Զահեռլյանը ծնոնակի է մմում Սրանովզի բարբառի մասին որեւ ներադրություն անելուց և միշտ է վարդու: Եղներով նրա հայ բարբառների նարյութ հատկանիշանոց դասակարգման սկզբունքից Սրանովզի բարբառն ունի բոլոր տվյալները հիշություն բարբառ համարվելու համար, սակայն ավելի տառյօն թերևս նրա Սիմբի-Հիսարի ներարարան համարելու է, իմշպես մենք դու առաջարկել ենք «Հայկական Հանրապետարանում»³:

Իմշպես արդեն առիր է եղել նշելու, Սրանովզի բարբառն իր շարունակական ներկան և/կամ միշտ ներկան/ կազմում է Սիմբի-Հիսարի նման կար մասնիկի օգնությամբ, սակայն տարբերվում է իր

1. Հ. Աճառայան, ՀՈ, էք 205:

2. Սրանովզի հայութ էն, նույալուսանի մեր բարբառ ունի, զուու և՛ «Շատնագյուր Սիմբի-Հիսարի հայու» զար նեղմանենք տես ՊԱՀ, էք 542:

3. Չու ծնորսանման բառակազմագիրն Սրանովզի բարբառ բառակազմուն է կը բնույթ, բազմականից վեճակացաւկն ուստիմարգան այն բազմաթիվ գուգարձություններ է գրաւուու Սիմբի-Հիսարի բարբառ նետ: Տե՛ս, ՀԱՀ, Խառը 10, էք 350, Երևան, 1984թ.

պայմանական-քաղաքացիական նրբաստիճան համակարգով, բառապաշտությունը տարբերապես ներկայացնելով և ինչ-ինչ ծնարանական զուգարանուրացներից մասնակի շնորհմներով: Հավանաբար, այս տարբերապետությունները ստուգացնել են ոչ գաղրականուրացների բարքառների ազդեցուրյամբ և ավելի հիմ գաղրականուրյամբ լեզվի հետ ունեցած զուգարանուրացները եղել են զայլիորեն ավելի:

Ինչպես հայերն էին տուրաքանչյուր բարբառ, այնպես էլ Սրբության բարբառը հայերն ապահովությամբ մատուցում է իր անուրանակի ծառայությունները, հենց թեկուզ այն բաժինաստերով, որ միայն ինը է պահպանել, և չկան դրանք այլ բարբառներուն և գրաբառուն. իշխատակենց դրանցից մի բամբար

բամբ	«հեցիաբ»
առցարկ	«մերժել խնամախոսությունը»
օժոն	«նվազեցնել, բաշխել»
հողմիք	«դերեսպան»
շեր	«ժայռ, վեճ»
բարփոխտքառում	«նյիշ կնոջ ախտքակի խանգարումը»
եղուսդիլ	«ոգմիս»
հօգիկ	«հուել, կարել» կրաքարյան յուսել-յօսել ձևից, որն ավելի է ծնյու, բան արդի գրական հայերն էին որդիզգրած եղել ձևը:

հօգան տազ «առուն բռներ» և այլն:

Ռուսականասիրություն Սրբության վերաբերյալ զոյուրյուն չունի: Մենք այն յուրահասուկ բազմաթիվ օրինաչափություններով օժտված մի բարբառ է եղել, սակայն վրիպել է մեր թագարանների ուշադրությունից:

Մինչև եղենոնց այս բարբառով խոսությունը թիվը չի անցել 5-6 հազարից¹: Եղենոնց հետո ի սիյուս աշխարհի և Հայաստանում հանգրվանած սրամողացիների թիվը 50-60 շնտամիքից շեր անցնում, իսկ Սփյուռքում ապրում էին ևս 200-250 վերապրողներ մինչև 80-ական թվականները:

Ա ՀՆՉԱՑՈՒՆԱՐԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Սրբության ուսի 43 հմչյուն, որից 9-ը ծայմավոր՝ ա, ն, ո, ռ, օ օ, թ, ի, է, բաղաձայններ՝ 34-ը: Հնչումական նակարագրություն

¹ Ըստ «Շատրամայիլ Սմիւխ-Հնաբար հայրած գրքի Խարբարատ տվյալների «Նախարար 1915 թվականում մոտ 800 բնակչիք հասած էր Սրբության բանակուրյան թիվը, այսից շուրջ 5-6 հազար էղեն ԴԱՀ, էջ 542»:

պայքարկան ու կիսաշշիական հմցումները ներկայացնում են եռամբան համակարգ՝ թ, պ, փ, գ, և, թ, ռ, թ, թ, ծ, ծ, ց, թ, թ, թ, ինչպես նաև թմայնացած տարրերակով՝ զլ, կլ, թլ: Ըստականները երկանությամբ են՝ բացառությամբ՝ ե-ի՝ օր՝ զ-ս, ժ-շ, դ-դ, վ-վ և ճայնորդներ՝ և մ, ն, թ, ռ, լ:

ՀԱՅՈՒՄԱՓԱՍՏԻՔՆԵՐԻ

2. Երկրաբանություն: Գրաբարյան աշ-ի դիմաց ունեմք բարբառում ամենչյունափոխ այ¹. Խնչան Ազուլիսի բարբառում է Խիշենք, որ ըստ Ա. Աղայանիանի. Սրանովում և հարևան զարգօջախներում համարված ածեսիք մեջ նույն է Յաւ ազուլիսինուր օք. Խայր-Խայր, Ժամոր, Վայր-Վայր, Այս-Այս, այդ-այդ, այն-այն, Խայր-Խայր. մայր-մայր, մայր-մայր և այլն:

Գրաբարյան Խ-ի սիմաց քարքառու ոնի Ռ, ինչպես հնագիտականության շնորհած շուրջական արքան է՝ ույ, օր՝ ճիմ-Ճոյմ, սխմայմ, իսկ նրան քանձուամ տեղի է ունեցել դրապահություն աշխարհուուր, այսինքն առաջան:

Գրաբարյան ոչ-ի դիմաց շեշտի տակ ունենք ու, ինչպես օր՝ ըմբոյզ-
ունագ, լոյմինա-լուսնացն. իսկ միավանի բառերում ու, ինչպես
զայն-զայն, բայն-բայն, բայր-բայր և այս:

Գրաբարյան եա-ի դաստիք է և ինչպես օր՝ ազգայնաց-ազգայց,
գրեաց-գրեց, բայխակ-ըստի, վարեակ-հաստ, բանեամ-ըստի և այլ:

Բառավեցի այս վանկում նոյնան ու ունեն եաւ-է, օր՝ երկարակայ-
ելուարէ, զոհա-զորտ, ուկեաւ-օսօտ նաև օսօտ և առն:

3. Ծայնավորմեքի հեցամախչառքը ըստ Բարսակովու և բառամբում գրաբարյան ա-ի դիմաց հիմնականու ունենք ա, օր.՝ ազատազայ, զարքոմ-զարքոմ, ժամանակ-ժամանայ, կրակ-զպայ, բարսէրպայ և այլն:

Թառամկըրում ա-է հմչյունափոխորդյունն ունենաց մի շարք բառերում, իմչդեռ ականջ-էնգեց, սամել-էնե, ամկեալ-էնգել և այլն:

Թառավերքում շնչոի տակ, բաց և փակ վաճեթքում ունեն առօհնությունը ճայնողականից առաջ՝ թերամ-քերօն, Մարդուածական-գերօն և այլ²:

Նույականի բաների վեցըմբեր ա-ս դատում է լ. օր՝ մակարդակ-
առ «Մարտկնած» տպացչած տեղանքի պատրայան ա-ի գիւղ գիւղ է ոյ, ինչպէս
օր մայ-ծեր:

Ըստ «Մարմելան» տպացուած տեղամայի գրաքարյան այս դիմաց հիմք է ոյ, ինչպես օր մայ-ապր:

² «Ծրագիտման» սրբած ննջանից գրաքարյան և ինչ համապատասխանող է «Աղոթականութեան» աշխարհի, որ ոչ ճշգրիտ առաջարկության պարզացուցանիւնը է:

մազգործէ, հասկանալ-հասպանալ և այն կամ այվոմ է փարարի-
քարտէ, շաբաղեղ-շապէտէ, շաղախել-շաղդէ և այլն:

4. Գրաքարյան և-ի դիմաց հիմնականում ունենք և բառակըրում, և
բառավերում ես-ես, երկանք-երգանք, երկու-երգոր, երկը-երեց, վեց-
վեց, մեր-մեր, տաճեց-դաճեց, բամեց-բամեց, երազ-երօս և այլն:

Ե-ի անցում ունենք բառակըրին երեր-յերեց, երեկոյն-յերգում
/յերգում-ի առկայությամբ/, բառամիջում՝ վեցայն-վերոն բառերում:

Ե-ի սորում ունենք բառամիջում աւելի-ավելի, երեկոյն-յերգում
բառերում:

5. Գրաքարյան և-ի դիմաց հիմնականում ունենք ու և միավանկ և
բազմավանկ բառերում տամ-դում, դամ-դում, դրամ-դում, պարուն-
քարուն, զարքուն-զարքուն, մեկմեկու-մեյմեկու, առու-առու և այլն:

6. Գրաքարյան ի-ն պահպանվում է և շնչոյն տակ, և շնչոտից առաջ
շիշ-շիշ, զիմ-զիմ, զիմի-զիմի, միս-միս, հիմ-հիմ, իմշախս-իմշախս,
համեր-համերի, տարի-դարի, բարի-բարի, զարի-զարի, ուկի-օսկի և
այլն:

Բառավերում օժանդակ բայի անցյալի ձևերում և դիմավոր բայի
անցյալի ձևերի ի-ն դառնում է ա նաև նրելորդ, երլորդ դեմքերում
օր:

գրաքար Եի, Եիր, Եր -Արանոցի բրր. Եյա, Եյար, Եր
Եար, Եիր, Եին Եյամբ, Եյար, Եյան

Այսուղ դիր է խաղում նաև համարամուրյանց նկատի առնելով
գրաքարի հոգնակի առաջին դիմքի վերջավորությունը, որ լինում է
նար:

Նույնը տեղի է ունենում նաև բայական անցյալի դիմավոր
վերքավորություններում նեակի երկորդ, երրորդ և եռունակի բոլոր
դիմքերում՝

ոմէի,	ոմէիր,	ոմէր	ոմէյա,	ոմէյար,	ոմէր
ոմէար,	ոմէիր,	ոմէին	ոմէյամբ,	ոմէյար,	ոմէյան
և այլն:					

7. Գրաքարյան Ե-ի դիմաց ունենք է թէ միավանկ, թէ բազմավանկ
բառերում բառակըրին և բառամիջում Ե-Ե, Ե-Եր, կես-գես, պիս-
րես, ամեն-ամեն, ցերեկ-ցորեկ և այլն:

8. Նկատվում է ծայնավորների ներշաշմակություն և առաջընթաց
և նույնաց դիրքերում լուսնայ-լուսնինգան, կեսօր-զյօսօր, Վայր-
փոշուր, պատուղ-պատուղ, եղբայր-ախապայր, երեւոյն-յօրգում /յերգում/,
նկ-օօօ, և այլն:

9. Բաղաձայնմերի հմայումախոխությունը: Բարբառն ունի նրկաստի-

ճան խաղորհի պայքարական բաղաձայնների համակարգ¹, ուստի և բառավեճքում ծայնութեան ու կիսաշփականները մնում են անփոփոխ։ Խոչ բառամիջում, ծայնավորներից և ծայնորդներից հետո շնչել խամում։ Խուզ պայքարականները նույնպես հիմնականում բոլոր դիրքնում, բառավեճքին և ունգայիններից հետո ծայն ծայնամում են, այսպես՝

թ-թ բարդի-բարդի, բանեց-բանեց, բախտ-բախտ,

բուր-բուր, բաց -բաց, բաժանեց-բաժանեց և այլն։

Ծայնորդներից և ծայնավորներից հետո՝

թ-փ ոքք-փօքք, սոքք-սոքք, աքքեց-հաքքեց և այլն։

Գ-գ զիսդ-գիսդ, զիմի-զիմի, զոտ-զոտ, գովնեց-գովնեց, գայլ-գայլ և այլն։

Մի շաբար գրական-եկաղեցական վոխառություններում ունենք գ-ց անցումը զիբր-զիբր, զաւազան-բավազան և այլն։

Ծայնավորներից հետո, բառամիջում և բառավերջում ևս ունենք գ-ց անցումը՝ ազի-արի, կարագ-կարար, բազ-բար, ծազ-ծար, երգ-երը և այլն։

Դ-դ բառասկզբին՝ դար-դար «ասք, բարձումք», դայնակ-դայեզ, դիմանեց-դրման, դրմ-դրմ և այլն։

Ծայնավորներից և ծայնորդներից հետո շնչել խամում է՝ դ-ք, օր-մարտ-մարտ, որդ-վօրք, լիսարդ-լիսր, օդ-օր, վարդ-վարը և այլն։

Զ-զ բառասկզբին՝ զար-զար, զրադաց-զադար, չոկ-չօօ, ջիղ-ջիղ։ Բառամիջում և բառավերջում ծայնավորներից, ծայնորդներից հետո շնչել խամում է՝ արք-արք, աջ-աջ, վերք-վերք, քաջ-քաջ, ոչիղ-օչիղ, ջրադաց-ջադարը, բաղարց-բաղարց և այլն։

10. Համեմատարար ավելի կայսում չեն մնում խուլերը և բառասկզբին, և բառամիջում, բառավերջում, ծայնավորներից, ծայնորդներից հետո ծայն ծայնամախու։

Պ-թ պարուր-բարոր, պահեց-բահեց, պատիկ-բատիկ, պամիր-բամիր, պարուսկ-բարոսկ, վարութա-վարքեց, ապրուսու-սրբուս, ապրանուկ-արտանու և այլն։

Կ-կ բառասկզբին ամփոփուն է, մեծ մասամբ նաև բառամիջում, սակայն բառավերջին ունենք կ-յ անցումը, որ հասուկ էր Գամիքը բարբառներին Հայութի հովիս/¹, Սարաղային, Ապամերեցին, մասամբ նաև Սալարիային /տե՛ս էջ 34, կետ 62/.

1. Համերիք «Ժիբութին» ասքազբան նույնեւից Սրբազյակի հայրական-բարեայնաւելան խանձրաց խոփին գորէ է և ուսուացր եկեղեցինան խրացորդ համակարգ ունի, սակայն իրազման մեջ գոյն առած ամձանաց նույնավուն է նաև շնութեան։

օր՝ կեսօք-զօսօք, կառու-զայս, կոմ-գօվ, կարագ-զարար,
կրն-զըմէն, կշեռ-զըշէք, ճակատ-ջագատ և այն, բայց
դանակ-դանայ, մեկ-մէյ, բարսկ-բարայ, նամակ-նամայ
և այլն:

- Տ-ղ** բոլոր դիրքերում՝ տում-դրմ, տարի-դարի, տակ-դայ, տեղ-դի,
տաք-դաք, արտ-արտ, աւտամ-այսամ, նուս-շուր, ատել-ատէլ
և այլն:
- Ծ-հ** մնում է անփոփոխ բոլոր դիրքերում, օր՝ ծիլ-ծիլ, ծով-ծօվ,
ծաղկ-ծաղկէ, ծիծ-ծիծ, ծածկնել-տասկէ, զործ-քործ և այլն:
- Ց-շ** անփոփոխ վիճակը բոլոր դիրքերում նման գունում ճառ-շտառ,
ճակատ-ջագատ, ճար-ճար, կարճ-զարջ և այլն:
11. Ընդուն խուվիրը գրեթե անհնյունափոխ նման բոլոր դիրքերում
Փ-փ փողոք-փօրոք, փոս-փօս, փայտ-փայտ, փափուկ-փափուկ,
փափակ-փափակ, ափ-ափ, խփ-խփ և այլն:
Բառասկզբում ունենք փ-ք անցում փարաքել-քարեկ բառում:
- Ձ-ք** քար-քար, քաղել-քաղել «հավաքեն», քոյ-քոյ, քով-քօվ, քշուել-
քշուել, տարամալ-տարամայ, մաքուր-մաքուր, ծեռ-ծեռ
և այլն:
- Թ-ք** թի-թի, թուր-թուր, թիվ-թիվ, թոր-թոր, թոր-թոր,
թողնել-թօղնել, թերե-թերել և այլն:
- Ց-ց** ցանց-ցանց, ցավ-ցավ, ցնկնել-ցըմնել, ցանել-ցանել, ցեց-
ցեց, հաց-հաց, կացին-կացին, վեց-վեց և այլն:

Բայց ունենք ց-ս անցում հատկապես շնչեն խուլ ց, խուլ կ և Հվահան վ-ից առաջ տղացեամ-ըղացամ, օրօրոց-օրօոց, լուացվել-
վղացվել հորսավէն, լուազ-վղասկ և այլն:

Չ-չ շամիչ-շամիչ, շար-շար, շոր-շօր, թիչ-թիչ և այլն:

Յ-յ բառամիջում ծայնավորներից հետո մնում է բայց-բայց,
հայերէն-հայերէն, հայս-հոյս, այժ-այժ, իսկ բառավերջում ընկնում է, օր՝
տղայ-դղայ, երիսայ-որիշայ, որի փոխարեն յ կիսածայնի
հավելում է կառարվում բառամիջոյան ծայնավորներից հետո՝ իրեն-
հոյի, գորէն-ցօրէն, հմորիմ-հիյուրում և այլն:

Յ-ի հավելում ունենք նաև բառավերջում որոնդ-յօրոնդ, իրիկոն-
յօրօնմ և այլն:

ՀՆՉՑՈՒՆԱՓՈԽԱԿԱՐ, ԱՅԼ ԵՐԵՎԱՆԻ ՅԹԱՆՑՔ ՆՐԱՓՈԽՈՒԹՑՈՒՆ,

Կշեռ-զըշէք, սանդեռ-սասնեք, հարիս-հէլլու, փշրամք-փլոշամք,

փշրուկ-փլղշտկ, ակամց-ենգեց, ավիր-այրոր, արիմ-այրում, խառոր-սրիմոր, զլոցել-զորցել, կամորջ, գարմանց, տոպրակ-դօրբակ և այլն:

ԱՆԿՈՆՄ

ըմսդեկ-հըռէլ, կորած-զըրաս, սանդիքր-սառմէք, հարիր-հէյրա, ուոր-օւզկ, միոր-միկէ, գտանել-գումնու, մտանել-մրննու, հասուցանել-հաճուննէլ, շնորհառոր-շըմախօր, պահր-քար, տէրմընդայս-դէրմնդայս, սկնառոր-գէտոր, ջրադաքք-ջաղասք, առիսել-ախէլ, ողկոյզ-զուզ, երկու-երգու-երգ-երգու և այլն:

ՀԱՎԵԼՈՒՄ

- Ը դր-դրոմ, գտանել-գումնու, մտանել-մումնու, կանաչ-զանանչ,
մեր-Շնը
- Ծ լուաց /ունլ-ուլասմէլ, լցանել-ուլլու
- Ւ լի-իլլի
- Ը նմանել-ըլմանից:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Օրօլոցք-օրօսկ, օրօրամ-օրամ, ճամսակարի-ջամփա:

ՀՆՉՑՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Ը ամէն-ամէն
- Ը իմը-իմնը
- Ւ լի-իլլի, ծալնել-ծալլել
- Կ փտնել-փլղտնել

Բ
ԶԵՎԱՐԱՐՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԳՈՏԱԿԱՐՆ ԱՆՈՒՆ

13. Խնչածս Սիմեյի-Հիսարի բարբառում, այնպէս էլ Մրանողում հոգմակերտների թիվը հասցված է նվազագույնի՝ էք-ը միավանկ, - առ-ը բազմավանկ գորականների համար, օր՝ տամ-գումեր, միւ-միւեր, մազ-մազեր և բամբ-բամբներ, սեղան-սեղաններ, կատու-զարդներ և այլն:

Հավաքարեկանություն արտահայտող բառերի հոգմակին կազմվում է ընդհանուր հայերնի՝ էնք հոգմակերտի միջոցով, հազվադեպ նաև՝ օքը՝ Մայդիրուէնը, հարայէնը «հորաբույրենք», Խոտիփաններ, պիսապարօնը և այլն:

14. Նույն ենք և օքը հոգմակերտները մասնակցում են դերանուններից հոգմակին, հավաքական խմաստներ կերտուելով, խնչածս օր՝ մերօն, ձերօն, այնօն կամ մերքիմերը, ձերքիմերը, այնօնքիմերը, այնօնցիմերը և այլն:

15. Վ-ոյականները հոլովվում են եզակի բիու ի, հոգմակի բիու ու եղովմամբ, ինչպես օք.

Եզակի բիու

Ուղդ.	բուշուկ /ի/	բար /ի/
Սին.	բուշուգին	բարին
Տր.	բուշուցին	բարին
Հայց.	բուշուկ /ի/	բար /ի/
Բաց.	բուշուցէն	բարէն
Գործ.	բուշուգօվ	բարօվ

Հոգմակի բիու

բուշույնէր /ի/	բարէր /ի/
բուշույնէրուն	բարէրուն
բուշույնէրուն	բարէրուն
բուշույնէր /ի/	բարէր /ի/
բուշույնէրէն	բարէրէն
բուշույնէրօվ	բարէրօվ

16. Այս հոլովման կարգից բացառություն են կազմում հինչպես հոգմակու կազմության ժամանակը՝ հավաքականություն ցույց տվող գոյականները և մասամբ էլ ժամանակ ցույց տվող բառերը, օք.

Ուղդ.	Մայդիրուէնք	դարի /հ/	գյուօր/ը/
Սին.	Մայդիրուէնց	դարվան	գյուօրվան
Տր.	Մայդիրուէնց	դարիվան	գյուօրվան
Հայց.	Մայդիրուէնց	դարի /հ/	գյուօր/ը/
Բաց.	Մայդիրուէնցէն	դարվանէն	գյուօրվանէն
Գործ.	Մայդիրուօնցօվ	դարիյօվ	գյուօրօվ

Առ հոլովման ժամանակ ցույց տվող գոյականները գուգահեռաբար գործ են ածվում նաև ի հոլովմամբ, որի ասքացուց է հոլովման համակարգի միօրինականացնան ծզտման, այն պիտի ափարտվեր Սիլվի-Հիւարի բարբառի մեջ՝ ընդհանուր հոլովման կարգով, այսպիս դարի /Ա/, դարին, դարին, դարիօվ կամ զյուօր /Ե/, զյուօրին, զյուօրեն, զյուօրով և այլն:

ԱՌԱԿԱՆ ԱՆՈՒԲՆ

17. Արանողի բարբառում որևէ կականան ածականի համեմատության աստիճանը կազմվում է ավելի հսկի կամ վոխնայալ դահու-ով՝

աղջկ - ավելի հսկի աղջկ	կամ դահու աղջկ
խելք - ավելի հսկի խելք	դահու խելք
շուրջ ապառիկ» - ավելի հսկի շուրջ	դահու շուրջ և այլն:

ԹՎԱԿԱՆ ԱՆՈՒԲՆ

18. Արանողի բարբառի բվականներն են՝ մշ, երգոր, որեք, չօրս, հիմք, վեց, յօրս, ուրս, իմմը, դասց, դասնցմեզ, դասվերգոր, դասմցիք, դասմցյօրս, դասմցիմզ, դասմըլէց, դասմցյօր, դասմցոր, դասմցմնը, ցյամ, հելյոս, հազար, յեռում և այլն:

Բաշխականները կազմելու հիմնական եղանակն է բվականների կրկնորյանը՝ մշ-մշ, երգ-երգո, որեք-որեք, չօրս-չօրս, հելյոս-հելյոս և այլն:

Դասականները կազմվում են մերը հայերեն, մերը բուքքերենի - իմքի ածանցով՝ առջին, որեքրորը, տասերորը կամ թիրիմչի, լուրիմջի, դասիմջի և այլն:

ԴԵՐԱՐԱՐԻՆ

19. Հարսուս և ուրույն է դերամունների տեսականին¹: Բարբառի անձնական զերամուններն են՝ եւ, դոմ, այն, իմքի, մեր, դոր, այնօր, իրենքի: Անձնականների հոլովման հարացույցը՝

¹ Այս հակառակների վրա ուշացություն է դարձնել նաև Հ. Անտոնյանի «Հայկական բարբառական հայոց նովիս» առանձնահրատակության մեջ /հետև անհ. հ. 2, էջ 457-458:

Եղանկ

Ուղղ.	Ես	Քում	այս՝	ինքի
Մեռ.	իմ	քում	այնօր	ինքին, իր
Տր.	ինձի	թեզի	այնօր	ինգիր, իրին, իրեցի
Հայց.	ինձիցի	թեզիցի	այնօրին	ինցիր /ը/
Բաց.	ինձիցւն,	թեզիցւն,	այնօրւնին	իրնին
	ինձեն,	թեզւն, թեզմտն	այնօրվեն	ինձմտն
Գործ.	ինձիցով	թեզով,	այնօվ	իրնօվ
	իզնով	թեզօվ		

Հոգմակի

Ուղղ.	մեր	դուք	այնօնք	իրէնքի
Մեռ.	մեր	ծէք	այնօնց	իրնինց
Տր.	մեզիցի, մոյի	ծեզիցի, ծեզի	այնօնց	իրից
Հայց.	մեզիցի	ծեզիցի	այնօնց	իրի
Բաց.	միզմին,	ծեզէն ծեզնին,	ծեզէն այնօնցէն	իրիալին
Գործ.	միզմով	ծիզնօվ	այնօնցով	իրիավով

20.8 ուշական դերանումներն եմ՝ այս, այդ, այն այսօնք, այդօնք, արգը, որգը, նըգը, այտեզմ, այդեզմ, այնեզմ /այսպէս, այդպէս, այնպէս/, հանգընա /հանծընա ռայսպէսա/, այդեզմ ռայմախօ:

Տաղականների հոլովման հարացույցն է՝

Ուղղ.	այս	այդ	այն	արգը դըգը նըգը
Մեռ.	այսօր	այդօր	այնօր	
Տր.	այսօր	այդօր	այնօր	
Հայց.	այս, այսօր	այդ, այդօր	այն, այնօր	
Բաց.	այսօրվին	այդօրվին	այնօրվին	սըգին նըգին
Գործ.	այսօվ,	այդօվ,	այնօվ,	սըգօվ դըգօվ նըգօվ
	այսօրվօվ	այդօրվօվ	այնօրվօվ	

Շամբուրյան: Արգը, դըգը, նըգը դերանումների սեղական-տրական-հայցսկան ծևերը ինֆորմատորները չկարողացան հիշել:

Հոգմակի

Ուղղ.	այսօնք	այդօնք	այնօնք
Մեռ.	այսօնց	այդօնց	այնօնց

¹ Ծաղկան գիրանկան եղանկ երրորդ գերբ գործ է անդուն օսկ որպէս անձնական դերանուն: Խոյնան այնօր հայմակի մինչ ցաղականն է օգտագործվող որպէս անձնական դերանուն:

Տր.	այսօնց	այդօնց	այնօնց
	այսօնք	այդօնք	այնօնք
Հայց.	այսօնքին	այդօնքին	այնօնքին
Բաց.	այսօնքվին	այդօնքվին	այնօնքվին
Գործ.	այսօնքվով	այդօնքվով	այնօնքվով

Բաց-գործ հողովները կազմվում են նաև տրական հիմքից՝ այսօնցվին ...:

21. Հաջարերական-հարցական դերանուններն են՝ յօր մէկը, օկ ինչու, յօրեկը, յօրքին համը, դանը, նամը:

22. Անորոշ դերանուններն են՝ մէկը, մէյը:

23. Որոշքաղ դերանուններն են՝ ամմենց փօլօթը /թվում է փոխառություններ են արևմտահայ գրական լեզվից/: Գործ է ածվում նաև բիթումց բարբերներից անցած որոշչալիք:

24. Փոխառարձ դերանուններն են՝ մշտեզու, իշարփակ կամ իրերփակ:

25. Ժիշտական դերանուններն են՝ եկ մը, եկ մէյը:

ՀՈԴ

26. Ստացական հոդերն են՝ ս, դ, ն և ոչ այնքան հստակ՝ -ինօս, -ինվիս, -օվիս, -ինօդ լինվիդ, -ինիմ լինվիմ, որոնք պիտի համապատասխանեն արևմտահայերենի՝ -նիս, -նիոյ, -նիմ հոդերին: Նշենք մի քանի օրինակներ՝ Առաստօվիս, զբօխիս պիտի փօխիմ /Առավոտյան ուրու, զբօխս պիտու է փոխիս/: Զօվիս, քօվիս, քօվիս ինձ մոտ, քնզ մոտ, նրա մոտ/:

Գործ է ածվում նաև խմինս, քոմինսից, այնօրին և հավաքականության արտահայտող մերիմքիմէյը, ձերիմքիմէյը, այնօնքիմէյը մերոնց, ձերոնց, նրանց/ ձենց/:

Խոմմօրմաս «մեր խնճորը», դրմիմօս «մեր տունը», խոմմօրմէրմաս «մեր խնճորները», դրմիմէրմաս «ձեր տներին» և այլն:

ԲԱՑ

27. Իմշախ Սիվրի-Հիսարի, այնպէս էլ Սրամողի բարբառում առկա են դերքայական շուրս լծորությունները: Երբեմն դպանը շնոն համապատասխանում գրաբարյան նոյն լծորություններին ծագումնարանորեն, այսպէս:

Ալ շողմաղ /շողանաղ/, կրտաղ /երբաղ/, վլաղ /լուաղ/, ըմմաղ /լինիղ/:

ԱՆՁՅԱԼ ԱՊԱՅՆԻ

Գրգարրայի, գրգարրայիր, գրգարրար, գրգարրայնը,
գրգարրայիր, գրգարրային:

ՀԱՐԿԱՆՄԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ ԱՊԱՅՆԻ

Բիոյի գարրամ, բիոյի գարրաս, բիոյի գարրա, բիոյի գարրանք,
բիոյի գարրաք, բիոյի գարրան:

ԱՆՁՅԱԼ ԱՊԱՅՆԻ

Բիոյի գարրայի, բիոյի գարրայիր, բիոյի գարրար, բիոյի գարրայնը,
բիոյի գարրայիր, բիոյի գարրային:

ԵՆԹԱԴՐՄԱԿԱՆ ԸՆՉԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ ԱՊԱՅՆԻ

Գարրամ, գարրաս, գարրա, գարրանք, գարրաք, գարրան:

ԱՆՁՅԱԼ ԱՊԱՅՆԻ

Գարրայի, գարրայիր, գարրար, գարրայնը, գարրայիր,
գարրային:

ՀՐԱՍՏԱՑԱԿԱՆ ԵՎԱՆԱԿ ԱՊԱՅՆԻ

Գըրտ, գըրեցէք, գարրա, գարրացէք:

31. Խճշդես արևմտյան կը խմբակցության այլ բարբառներում,
այնպես է Սբանօքան մեծ տարածում ունի եղանակավորող կամ
վերաբերական բառերի օգնությամբ եղանակային ճևեր կազմելու
կերպը դա արվում է **թօ /թող/ և նաև հնայ/ բառերի օգնությամբ:** Նա-
ուու պայմանականորյան է դրսնորվում, օր.

Գարրամ նա, գործա՞ն /թրէ կայդամ կզա՞ն/:

Վարժառում երան նա, շեքէք թիրէ են և այն:

Թօ-ի օգնությամբ հորդորակամություն է արտահայտվում

Գարբար զիսէր, թո գարբար՝ լուսէինք: Թո դայրայիմ վույ ամումը
իմմար /Շող պասպի կեղծ ամումը մականումը զիսէննար/:

ԺՆՏԱԿԱԾ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

32. Այս խոմարհմամ ժամանակ հետաքրքրական է արգելական
իրամարյական կազմելու ծեր որ նոյն է նաև Սիւլի-Հիսարի քարբառի
ներ. այն ամորոց դերբայով է դրսեղափոմ սկզբից սումալով և, ոչ,
մու արգելական մասմիկը, օր՝ մայնձ մի ամիսիր, նր զըրկ մի գրիր,
մոյէ մի ատիր, մորբա մի տա, մաշխուզ մի իջնիր և այն:

Օժանդակ բայի ժխտական ճները լինում են՝
լին, շն, լէ, շնը, լե, լէն
լէն, լէնը, լե, լէնը, լէնը, լէնին
կամ լշանը, լշար, լշան
նմինակ բայի ժխտականը կլինիր
լոմին, լոմիս, լոմի
լոմինը, լոմիր, լոմին
լոմիյս, լոմիյար, լոմիտը
լոմիյանը, լոմիյար, լոմիյան և այն:
Ընձականի ժխտականը՝ չըգարբառ, չըգարբառ, չըգարբառ,
չըգարբառը, չըգարբար, չըգարբան:

ԱՆՁԱԱ ԱՊԱՅՆԻՆ

Չըգարբայի. չըգարբայիր, չըգարբար
չըգարբայինք. չըգարբայիր, չըգարբային:

ՄԱԿԱԾ

33. Խնարկե, նվազ նմուշների հիման վրա եղրակացություններ
կատարել քարբառի մակրայների կամ մյուս խոսքի մասերի մասին՝
հիմնավորված չի կարենի համարել, սակայն ստիպված ենք
վկայակոչել թեկուզ այդ սույ օրինակներմ եկ՝ առարկայազուրկ
հայուարտություններից խոսափելու համար:

Քարբառի մակրայներից են՝ ավել, ավելի:

Աղամ ինձի ավել կըփայդեր /Աղամ ինձ դարձյալ ծեծում եք/:

Սոյն ինսու/ ինքն ա քսիս էզավ /Հայու ինքն է մոտու նկավ/:

Մէկ դամա մի ամգամ /Շէկ աղայի թօվ խոզմէքրէ գեցա

Այսկ անգամ մի աղայի մոտ ծառաւ մնացի՞ւ:

Մօխք միքքիս առավ ԱՄի թիշ համոզեցի:

Նորէն նորկին/ ոպէցի թի, նորէն իրիկի թօվ/թօվի գէնամ

/ լուսեց, որ կրկին իրեն մոտ մնամ:

Դադը /ացեա/ և բա բույն դադը չի գէնամ ևս թեզ մոտ արդին
/ացեա/ չիմ մնա:

Հիմա /այժմ/ սօված էմ Հիմա սոված եմ:

ԿԱՊ

34. Բարրատի կապերն եմ՝ քովի օրովք, մուղու, մէշ, դազ, մող,
փոք, համար, նըման, լափ, ների, հազառակ, զյօթ, սայայէն, դէյի
և այլն:

ԾԱՂԿԱՊ

35. Բարրատի շաղկապներն են՝ ա հայ, էլ, օչ, օր, ար, օք /ու/,
թի /իր/, մը, յա...յա..., օւ... օւ..., չոմթի, յէփ, յիփ օք և այլն:

Օր՝ Օր չի զա թի, այնօր շիշեսմամ:

Բուն էս մը, զարրուն էս մը:

Դըլաս ա, ևս ա դուն շինեցինք:

Աղեմէրէն թիք օք ուղինք:

Օչ օք քուն էն, օչ օք արքուն:

Ըստ բան զգիշշէյի, յամթի յօրու դարպան էյի:

ՎԵՐԱԲԵՐԿԱՎԱՐՆ - ԵՎԱՆԱԿԱՎՈՐՈՂ ԹԱՌԵՐ

36. Եղանակավորող բառերից են՝ թօ /թող/, նա նայի, իշտ, թիշ,
իս, չէ, աջերս, մինագ /միայն/, թէցի /թէրեա/, շիրակ օք և այլն:

Գիշէր նա զգադմէր:

Թօ լուտր, թօ խօսէր:

Իշտ այն է:

Ես թիշ զգիշշէմ:

Թէցի օրգէկ շիքար:

Ծիրակ օք և մէնճէն էյի:

Իշտ ըսածցս ա այն է:

Դոմ մըսէք թիրունին ա զօրուք էյին:

Մինագ էս ապադցա յարքէն:

Գ
ԲԱՌԱՎԱՆԴԱԿԱՆ

37. Յուրաքանչյուր բարբառի նպաստը, լուսան բնդիամոր հայերենի գաևմարամում նախ և առաջ իր իին հայերենից թերած բառերն են, որոնք չեն ավանդվել գրաբարով կամ այլ բարբառներով: Իսկ եթե ավանդվել են, ապա ոչ այդ նշանակությամբ՝ ոոր կամ ներ, նախակինին մոտ, բայց սեփական թնկարները: Այսպիս:

բացիօխտորոն «եղի կմոջ ախորժակի խամգարումը»: բար և վախ արմատներից:

բանք «հերիաք»: Մինչև արաբերենից հերիաք բառի փոխառումը թերև այդ հմատաց որութեան նմբ սեփական բան «խոսք» բառով:

հօղմիք-հօղմիք «պերիզման» հող-ողիք/ այլուր անծանոր է:

եղուայի «ոզմին»: Պարզ չէ արմատը, այլուր անծանոր է, հօմանիշների բնույթ չի նշյալ:

հօման դրալ «առում բոներ»: Նոյնացի այլուր չենք հանդիպում, սարալ չէ նաև արմատը հողի:

դավելէ «ձոչիկ»:

գօնտիկիկ «զամիչից պատրաստված մաճառ» և այլն:

ԲԱՌԱՎԱՆԴԱԿԱՆ, ԱՇԽԱՑՈՒՄ

-զամ	կեմսումակ եմ գրաբարյան մի շարք ածանցներ՝ օկերպով, ձեռվի», այլեզամ «այդպիս, այդկերպ», այնձզամ «այնպիս, այն ձեռվի», այսեզամ «այսպիս, այս ձեռվի»:
-նա	կամ նաէկ համցնա հասծեցնա «այնպիս, այդպիս»:
-է	բախիք «այնմէն, ալդնմյա» կիոխառոյալ վախոր և է ածանցով:
-ցանք	էլլեցումք «ավելցուկ, թերմացք»:
-ուսան	բարաստամ «քարձումք, բարձրավանդակ»:
-օնք	այօնք, այսօնք, այնօնք «ըրանք, սրանք, նըրանք», որուչօնք «որիշներք» և այլն:
-ող	գօսող «արագաղ, խոսող», խափօղ «խարերա», ուզող «մուրացկան»:

38. Մրամոզի բարբառը արևմտյան կը խմբակցության այն բարբառ-մերից է, որ ծեսավորվել է Միջին դարերից հետո Արևմտյան Հայաստանի զամազան գայլերից գաղքաճների խովածքների հիման վրա: Ունենալով հանդերձ հայերնիշ շատ բարբառների ու խովածքների հետ ընդհանրություններ, միաժամանակ այն դրսերում է բազմաթիվ ինքնուրույն հատկանիշներ:

Հնչյունական համակարգում գրաբարի հետ համեմատած կը եւ այն որոշ փոփոխություններ: Հնչյունակափոխության են ներարկվել գրերի բոլոր ծայնավորները, այդ բրդում նաև ամենակայուն և ծայնավորը:

Երկրարքամենը վեր են ածվել պարզ ծայնավորների, մինչդեռ այդ մնացել է կայտն:

Բաղածայնական համակարգը գրաբարյան նուաստիճան պայտականների դիմաց դարձել է երկաստիճան խագուրը: Զայննեներն ու խովերը ծայնորդներից ու ծայնավորներից հետո հմչյունափոխվում են. առաջինները շնչեղ-խամուն են, երկրորդները ծայնեղամուն:

Շեարբանական մակարդակում հոգնակերտմերը հասցած են նվազագույնի. Եթ-ո միավանիների, Ծփ-ո բազմավանկների համար, իսկ հավաքականների համար զործ է ածվում -չեր, -օնք, դամք ածանցները:

Եղակի բվում գոյականները ենքսրկիվում են ի, իսկ հոգնակի բվում ու հոլովման: Միակ բացառությունը եղել է ժամանակ ցույց տվյալների համար, որոնք վա հոլովմից հակվել են ի-հոլովման և դժու մասամբ զուգահեռաբար ներարկվում են նիմ վա հոլովմանը:

Ներանուններից անձնականների նրբորդ դեմքը բացակայում է, որին փոխարիմում են ցուցականների երբորդ դեմքի այն, այնուն դերանունները:

Քայական համակարգում պահպանվել են գրաբարյան դերայնների չորս լուրդությունները: Ծնոր է թերեւ բարբառ սեռանիշ վ և կերպանիշ բազմապատկական դ, ընդ, ընդ, վորոյ ածանցներ: Ունի խոնարհման հինգ եղանակ: Ներկան դրամովում է կար նասնիկի օգուբրյամբ պայմանական նղանակից: Ժիտականմորյումը և թ, թ և մը մ, մի, մո մասնիկների միջոցով է դրսերվում: Սենի կարգի որոշման ճշգրիտ որորուց շարահյուսական մակարդակն է:

ՉՈՐՐՈՐԴ ՍԱՍ

ՄՈՒՐԱԴ-ՀԱՂԱՐ-ՑԱԵԼԱՅԻ
ԲԱՐԲԱՌԸ

ՉԱՂԱՐՍ-ՄՈՒՐԱԴՆԵԱ-ԶԱՅԻՎԱՔ ԲԱՐԲԱԾ ՄԱՅՐԱՅԱՔ ՀՈՎՏԻ ՀԱՅ ԲԱՐԲԱԾՆԵՐԸ

Պատմական Հայաստանից դուրս Ամասողիայում, ծևավորված միջնադարյան բարբառներից է «ալոխների» խոսակցականը, որն այդպես են անփառում նախադասության մեջ վերաբերական այդ բառը հաճախ գործածելու պատճառով։ Մաքրիայի հովայի այս զուղերի մասին առաջին տեսքեկությունները կարեի է համարել Նարանյան ուղղու «Նարդայինի երապարակած նրկու ուղղվորդյունները, որ վերնագրված են «Տեղեկագրութիւն Սիլվի-Հիսարի հայոց» և «Տեղեկագրութիւն բնիշանուր վիճակի Գաղատիոյ» գրքույնները։ Ըստ նրա հաղորդած տվյալների, Գյուղապետ այն ժամանակ մենք 260 տուն հայ և ունի 2000 բնակիչ, Շարքարամ՝ 550 տուն և ունի 3.500 բնակիչ, Ասարմախըր 400 տուն և ունի 3000 բնակիչ, Ախալձմամբ տակած է Ասարը/¹, Թիրքմանց՝ 175 տուն և ունի 1000 բնակիչ/² և Սնորացայը մոտ 650 տուն և ունի 4000 բնակիչ/³։ Այս բնակավայրերը տարածվում էին Սաքարյան գետի միջին հոսանքից մըմյա Մարմարայի ափերին մոտ դարձյալ հայաշատ Սոլոզ և Սիլվի-Հիսար բաղադրները։ Նրանք զարդուի են Սնորաց շաքի Անուրա գետի Արածանիի/ ափերից, որի հիշատակին է անվանել են իրենց նոր բնակավայրը Սնորացայ։

Պատմարան Ա. Ալպոյանցյանի կարծիքով Սնորացայի զարդուրը իրեն հարեւան Շուրսայի, Ար Շեհիրի, Սիլվի-Հիսարի, Արանողի, Թայապազարի և Ամկուրայի ու այլ հայ զարդօջախների հետ հայրանակ դարձավ միայն 1387-1425ք., այսինքն 14-15-րդ դարերում⁴։ Այս տեղեկությունները հաճապատասխանում են իրենց արդիսների հայտնած բանակոր ավանդության հետ։ Ռևումնա-օլբությունը /այս բարբառի/ կատարվել է 60-ական թվականներին Երևանի Նոր Շուրսանիա բարձանառուն բնակություն հաստառած Եղեռնը վերապրող ալթիսներից, որոնք հիանալի տիրապետում էին իրենց պապերի բարբառին։

ԲԱՐԲԱԾ

I. Սնորացա-Շարքարա-Զայդայի կամ «ալոխների» բարբառը նման զուգարանություններ է դրսերում արևմտյան կը խմբակցության բարբառների հետ, սակայն Գ. Զահոռեյանի բարբառների բազմահատկանից վիճակագրական դասակարգման համաձայն դրսերում է նաև միանգամայն ինքնուրույն միայն իրեն հասուկ առանձնա-

1. Ա. Ալպոյան, Պատմութիւն Եղեռնի հայոց, Կայք, 1956, էջ 332.

հատկություններ: Այս որույն ձևաբանական և հմչյունաբանական, ինչպես նաև բառապաշարի այլ բարբառների հետ ոչ ընդհանուր գծերն ել հենց այն կարեղ լուսան են կազմում, որոնցով նա կարող է իր ծառայությունները մատուցել ընդհանուր հայերենի ուսումնաժողովայացն և հարաւացնե մեր գիտելիքները հայերենի ճյուղավորումների այլայլ դրսերումների վեհաբերյալ: Նրա ներկան և շարումնակական կազմվում է կօրծօք մասմինի օգնությամբ և պարմանական ապառուն հարապուրյամբ: «Պայրական-բաղաձայնական համակարգը Խառափնամ ավանդական հայկականն է, որը, սակայն մեկ-երկու զյուդերաստ չի պահպանվում: Ավանդական նուաստիճան զբարարյան պայրականների բաղաձայնական համակարգը կը խմբակցության բարբառները չունին: Սա ապացույց է այն բանի, որ Մուրադշայի բարբառը ավելի արևելյան ծագում ունի և կամ նրան մոր որակ են հաղորդել Հայաստանի Արևելյան գավառներից գաղրողների բարբառները:

Արթամների բարբառի հմչյունաբանության մեջ կան միայն իրեն յորսահատուկ հմչյունական անցումներ, որոնցից է յա կատակցության հ-ի փոխվեց՝ այժ-էնի, այս-էնի-ահամզ՝ «այսպես», արժօր-էնօք և այլն:

Շեարանական մակարդակում բարբառը ոյսերուում է Միջին հայերենին հասուն հոգմակերպություն՝ «Փ, -ստան, -մի, -տամ» և ինպեսի «ք, -մեք»:

Բառապաշարում բարբերեմի փոխառությունները նվազ քանակ են կազմում, իսկ փոխարենը զգալի թիվ են կազմում զբարարյան շամանության հայերեն բառերը: Մտըն տալիս նոր բարբառի համառոտ նկարագրությունը:

Ա ՀԱՅՈՒՄԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

2. Մարտադաս-Չարձարայի բարբառն ունի 39 հմչյում, որից 9-ը ծայնավոր, 30-ը բաղաձայն: Զայնավորմերն են՝ ա, ա՛, ո, ո՛, օ, օ՛, է, ը, ի: Թնայնացած գլ, և ըլ, և նշյունները հանդիպում են միայն փոխառյալ բառերում, ինչպես օրինակ քյօս «կուլը», գյօրք «համեմատ», շատ հազվադեպ՝ հայերնում, ինչպես կյամբ:

ՀԱՅՈՒՄԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

3. Երկրարրամներ: Այս լինում է ա՛ ճայր-ճնիք, հայր-հնիք, փայտ-փնուռ, այժ-ան և արի: Բառավերջում այս՝ տեսայ-տէսա, տղայ-տղրում հոգոր:

Իւ լինում է ո՛ ճիմ-ճնիմ, ալիր-ալիր, աղիմ-աղրիմ, շնորիմ-շնուրիմ և այլն:

Ոյ-ը լինում է ո՛ բոյ-բոմ, զայն-զոմ, երեկոյ-իրզում և այլն:

Եա-ն լինում է Ե ազառեաց-ազառեց, զրեաց-զրեց, զառեակ-զառեկ և այլն: Եռարարքան եայ-ը նույնպես լինում է Ե ոսկեայ-օսկե հոսկե:

4. Զայնավորմեր: Հիմնականում ա-ն մնում է ա՝ ազառ-ազառ, ժամանակ-ժամանակ, պահք-պաք և այլն: Եռավանկ բայերի վերջընթիր ա-ն սովում է, կամ վեր ածվում թ-ի փարաքել-փարաք, չուպանել-չուպել, հասկամակ-հասկղմակ, մակարել-մակպորել և այլն: Զայնորդմներից, շնչող լուսներից և խոր շփակմներից առաջ բառասկզբում ունեն ա-է կամ ա-ն հնչումափոխությունը այթ-անկ հշեկ, ալիր-անիր, արիմ-աղրիմ և այլն:

5. Գրաբարյան և Ա/ ծայնավորի դիմաց բառասկզբում ունեն Է եսես, երեկ-երեկ, եռու-եռու, կամ ե-ի, երեք-իրեք, երեկոյ-իրզում, մերմիք, մեր-միմը և այլն: Ե-ն անցումն ունեն ըրճակամի եզ, երբոր դեմքում, օրինակ թերե-թերան, առէ-զան, զրէ-զըրն և այլն:

Գրաբարյան ա-ի դիմաց հիմնականում ունեն ու տաճ-տաճ, մուկ-մուկ, զարքում-զարքում, տառ-տառ, կառու-կառու և այլն:

6. Գրաբարյան ի-ի դիմաց բարբառն ունի ի, օր, շիշ-շիշ, երկիքիքի, կարմիք-կարմիք, տարի-տարի, ուսկի-օսկի, զարի-զարի և այլն:

7. Նկատվում է ծայնավորմների մասմակի մերժաշնակություն: Օրինակ, զրաբարի ըդական եղանակի եզակի երրորդ դեմք:

վերջավորության է և առեմ-առես-ասէ, որը բարբառում դարձել է շախ-ցես-ցան: Կամ նորայր-Ախուզը Շխաքը/ և այն:

8. Քաղաքայինքի հնչյունականությունը: Խնչածն արդին մշել ենք, բարբառն ունի նուստիճան պայքարկան բաղամայնական համակարգ, որի պատճառով է բառասկզբին նրանք գրեթե չեն փոփոխվում, օր:

Թ-Թ բամ-բան, բոյմ-բոն, բերամ-բերան, բախտ-բախտ և այն: Զայնավորներից և ճայնորդներից հետո շնչեղ-խանում է արքելակին, սրբն-պարին, որը վորփ և այն:

Գ-Գ գիտ-գեղ, գող-գօղ, գովիդ-գօվիդ և այն: Ազի-արի, ազամնեացին, երգել-յեղել, յարգանք-հարցանք և այն:

Գ-Գ Բառասկզբին ունեն գ-գ՝ անցում թերեւ ճայնավորներից առաջ՝ գեր-քեր, գիմի-ջիմի, գալ-քել, գիտ-քել և այն: Խոկ նկեղծական-գրական բառերում գ-ն մնում է անփոփոխ՝ գող-գօղ, գօտի-գօտի կամ շնչեղ-խանում է գիտ-քերը, գալազան-քալվազան և այն:

Դ-Դ դիամնել-դըմնալ, դու-դոմ, դիմ-դիմ և այն: Զայնորդ թ-ից հետո շնչեղ-խանում է մարդ-մարդ, վարդ-վարդ, ու-օր, ուրդ-օրը, ուրմուտել-օրրօսիկ և այն:

Զ-Զ ճի-ճի, ճիսր-ճնար, ճիմ-ճում և այն: Զայնորդ թ-ից և ճայնավորներից հետո լինում է խուլ չ՝ աջ-աջ, արջ-արջ, վերջ-վերջ, բաջ-բայ, ոչի-օչի և այն:

9. Ամփոփուխ նմ մնում բառասկզբին նաև խուլերն ու շնչեղ-խուլերը, օր:

Պ-Պ պատիսի-պատիվ, պարապ-պարապ, պաս-պաս, պապ-պապ, պազամնել-պազմնել:

Կ-Կ կարսգ-կարսգ, կառու-կառու, կուլ-կով, կուռ-կոռ և այն:

Կ-Կ երե կ-կ բառասկզբում նախորդում է և կամ ի ճայնավորին, ապա այն վեր է անվում Չ-ի՝ կիրա-քերա, կիսօր-քեսօր:

Տ-Տ տոմ-տոմ, տար-տար, տեսանել-տիմնա, արտ-արտ, ատել-տակ և այն:

Ծ-Ծ ծիլ-ծիլ, ծով-ծով, ծակ-ծակ, ծաղիկ-ծաղիկ, ածեկ-ածեկ և այն:

Շ-Շ մար-մար, մակառ-մակառ, կարճ-կարճ և այն:

Զայնորդներից հետո և հաւոկապես թ-ից հետո խուլերը ճայնեղանում են, օր: Գործ-քօրծ, արծար-արծար, կարճ-կարճ, արտ-արտ և այն:

10. Ամփոփուխ նմ մնում շնչեղ-խուլերը թօլոյ դիրքերում:

Փ-Փ փակ-փակ, փոր-փոր, փեռայ-փեռա, թեփ-թեփ, բաս-բաս, ափս-

ախս, բափեղ-բափեկ, նիմել-եվել և այլն:

Զ-Զ տար-տար, տամեղ-տամեղ, թորեղ-թորեղ և այլն:

Թ-Թ թուր-թուր, թառեղ-թառեղ, թե-թեւ, տրդ-տրա, թուխս-թուխս, թաղեղ-թաղեղ, կար-կար և այլն:

Ծ-Ծ ցաւ-ցավ, ցախս-ցախս, ցործան-ցօրէն, կացին-կացին, ասաց-ցաց և այլն:

Չ-Չ շար-շար, շամիչ-շամիչ, շոր-շոր, թիւ-թիւ, կամաչ-կաման և այլն:

11. Հետաքրքրական է նաև բարբառիս շփական և կիսածայն յի գուգորդումն ինուս առաջացող են, ինչպես ունենք հետեւյալ բառներում յա-ն այս+օր+նօր, այս+ի-նի, այս+հանգ-հանգ:

Շայնեղ շփական վ-ն վեր է ածվում խուլ շփականի Ա-Ն հետեւյալ դիրքներում /հիմնականում ա ձայնավորից հետո/ շնորհառել-շընաքօրել, հաւաքեղ-հաշքել, զոգովի-սորելի, նար-նաֆք և այլն:

12. Հնյամափոխական այլ երևոյթներ:

Դրափիխուրբան: Փշուկ-փուրշուկ /ապուր/, փշրամք-փորչամք, ակամք-անգաջ, զըսցեղ-զուրցել, կամուրջ-կարմուրջ, տոպրակ-տօրքակ, բանիւ-բընին, ակրայ-առայ, ակն-անզ, ցաղցր-ցարս, մեղր-մերբ:

Ամկուտ:	դ-	բաղցր-ցարս
	ող-	ողկոյզ-կուզ
	ի-	պահը-պար, պախս-պաս
	ս-	սկսուր-կէսոր, սկխորայր-կէսար
	օ-	բանալիք-բաղլիք, բանճը-բարզը
	ը-	լընան-լընան «ամրոց», բարձր-բարս

Սոնմանում: Շնի-շոյի, կը լիմի-կուի, բարբիե-բուզկ «փայտարներ», խիմք-խոզիք, բանալիք-բալիք, մատանի-մանի:

Հնյամաների կրկնուրյան:

ճ	ամեն-ամեն
ի	իմը-իմնա
ս	տասց-տասսա
լ	ծալել-ծալլել
տ	փատէ-փատսէ, զըսուն «աշցը կեցցել»
փ	լափեղ-լոփիփեղ
օ	լիսոն-իծոն

ՀՅԱՅԱՅԻՆԻ ԽԱՐԱՐԱ:

- Ա գալ-ցրալ, լիմիդ-կամինդ-ըլլալ, նմանիդ-ըլմանի
 Բ դու-դում, կամաչ-կանանչ, մաք-միմք, սիր-քիմք
 Ս տի-տիփս «ծոռք» ափ, բուլու:

Բ

**ԵԵՎԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԳՈՅԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ**

13. Թվի կարգը: Սուրաբեյա-Չայլարայի բարբառում հոգմակերտների մեծ մասը նման է միջին հայերենի հոգմակերտներին. որոնք են՝ Եր, Շեր, Առամ, Վի, Ջր, Ք և բարդիւմ՝ Ռուանմի, Ռունքմի: Օր՝ Ռիավանմերից:

Եր լամ-լամներ, թիմբ-ցըմբեր, մարք-մարքեր, փարք-փարքեր «վոր, պրվայմ», տոմ-տոմեր, բամ-բամեր, հարս-հարսեր /նաև՝ հարսներ/, տաղ-տաղեր և այլն:

Ճեր ակոսյ-առամեր, զառնոկ-զառնոկմեր, ճարոկ-ճարուկմեր, որրացի-զրացիմեր, եղրայր-ախազարմեր /Եխայրմեր/, հայկան-հայկանմեր:

Նույն՝ այս հոգմակերտով կազմված զոյակամմները կարող են գործածել մաս զուգահետարար մի հոգմակերտով՝

Վի առամի, զառնոկմի, ճարոկմի, Եխայրմի, հայկամմի, փետառմի, օշխարմի, զեմքի-զեմքմինի, թեզիր-թեզիրմի ոյրասու» և այլն:

Վի շամ-շրմի, դրամ-զըսմի, այք-էչմի, ճեմք-ճնումի, ոտմ-օտմի, տոմ-տղմի և այլն:

Առամ այղի-էքսուամ, մատանի-մամմեսամ, բանայի-բանմասամ:

Հաճախ ենք հանդիպում կրկնակի հոգմակերտներով կազմված ձևերին, ինչպես՝ Երեսամմի, բալենտամմի, մանեստամմի, խցմամշտամմի, խոզիստամմի պատճուկները և այլն:

14. Հողովամ կարգը: Կը խմբակցությամ մյուս բարբառներից հողովամ համակարգը գրեթե չի տարբերվում: Բացակայում է ներգոյակամ հոլովը, բացառակամը կազմված է շնչավորմերի դեսպոտ մինչ /հազիքայի Շնի/, անշամշների դեպքում՝ են վերջավորությամբ, գործիականը կազմվում է՝ ոք վերջավորությամբ /հզակի/ և հոգմակի/, տակայն նկատվում է շնչում դեպի՝ ոք-ը հոնս հարացուցը: Նոյնն են մաս հեղովակները:

ԳՈՅԱԿԱՌՆԵՐԻ ՀՈՒՂՎՈՒՄ ՀԱՐԱՑՈՒՅՑ Եզակի թիվ

Ուղդ.	թիմք /ա/	փետատ /ա/	էխպեր /ա/	տալ /ա/	իրգուն /ա/
Սեռ.	բընթին	փետատին	էխպօրա	տալօչա	իրգունվան
Տր.	բընթին	փետատին	էխպօրա	տալօչա	իրգունվան
Հայց.	թիմք հա/	փետատ հա/	էխպերա	տալա	իրգունա
Բաց.	բընթն	փետատն	էխպօրմնէ	տալօչմնէ	իրգունն
Գործ.	բընթօր	փետատօր	էխպօրմօր	տալօչմօր	իրգունօր
	բընթօվ	փետատօվ	էխպօրմօվ	տալօչմօվ	իրգունօվ

Հոգմակի թիվ

Ուղդ.	բընթերհա/	փետատներ /ա/	էխպէրնի /հ/	տալերհա/
Սեռ.	բընթերոն	փետատներոն	էխպէրնոն	տալերոն
Տր.	բընթերոն	փետատներոն	էխպէրնոն	տալերոն
Հայց.	բընթերհա/	փետատներ /ա/	էխպէրնին	տալերհա/
Բաց.	բընթերն	փետատներն	էխպէրներնմնէն	տալերունմնէն
Գործ.	բընթերօր	փետատներօր	էխպէրներօր	տալերօր
	բընթերօվ	փետատներօվ	էխպէրներօվ	տալերօվ

Եզակի թիվ

Ուղդ.	ջինի /ն/	օւլի /ն/	բըմվարուրհնա/ա/	Ակօփէնք
Սեռ.	ջինիոն	օւլոն	բըմվարուրնան	Ակօփէնց
Տր.	ջինիոն	օւլոնն	բըմվարուրնան	Ակօփէնց
Հայց.	ջինի /ն/	օւլի /ն/	բըմվարուրհնա/ա/	Ակօփէնք
Բաց.	ջինիոնմնէն	օւլոնմնէն	բըմվարուրհնեն	Ակօփէնցմնէն
Գործ.	ջինիօր	օւլօր	բըմվարուրհնօր	Ակօփէնցօր
	ջինիօվ	օւլօվ	բըմվարուրհնօվ	Ակօփէնցօվ

Ծանոթաբան: Եզակի թվում այլևայլ հողովումների պատկանող թվոր գոյականները հոգմակի թվում ներարկվում են «ու» հոլովման, ըստ որում բացառություն չեն կազմում նաև եզակի թվում «ու» հոլովմամբ հոլովվող ջինի, օւլի, զարի, զսուի, մանճի բառերը։ Եզակի թվում միայն տարի բառն է ներարկվում պէս հոլովման, որպես ժամանակ ցույց տվող գոյական։

ԱՇԱԿԱՆ ՄՆՈՒՆ

15. Քարրառում հաճախ գործածվող ածականներն են մէս,

պրոդիկե, կապուտ, կանաչ, տէղին, օք. օօրս, բարոք, երգան, կարզ, վնարի, վերի, բարօվ «կափ», միակիմ «վեղառու» և այլն:

Ուսականական ածականների համեմատության աստիճանը կազմվում է ցընց /քամ-օ/ բառի օգնությամբ՝ եւ մեճ իմ ցընց կարելու: Մարդիկ պրոդիկ է ցընց կեսարց: Ջզնց բարցա բաշխա բշխամի շտմինք:

Գործ են ածվում նաև փոխառյալ դրան «ավելի» բառով կազմված ձեւեր Մէր եավերում ածած եալվիքնիմ ձերիննընտ դահա խօչօր իմ:

Ենթադրական աստիճան է կազմվում նաև պիմո, պիտ բառի օգնությամբ: Հարսնենու եփած բարց /խողցը/ պիմո ամուշ էր եղած, որի քիչ մոլ բարց էր: Պիտ բարօվ ողերա ցընի մարդու ցատոցամ:

Ամմէնէմ բարօվ տըրան ճըրզն է տիպի ոճերը նույնպէս գործածական են: Ածականները փոխանուն եղավագամք են եղուկում:

ԹՎԱԿԱՐՆ ԱՆՈՒՆ

16. Բարբառի բվականների շարքն է մէկ, երգոր, իրեր, չօրս, իմն, վեցհիւ, յօր, որ, իմա տասա: Մեծ մասամբ որոշյալ առումով են գործ ածվում բվականները՝ չօրս, յօրս, որս, տասա, իմնա և այլն: Բարդ բվականներից ունեն՝ տասէրգոր, տասվիրեր, տասմշտէկ, տասմշիմնա և տասմավորներից՝ եռում, բասում, իծծում, վացցում և իմչպէս բույր կը խմբակցության բարբառներում յերմիշ, սեղում, տօխում /70, 80-90/:

Դասական բվականները կազմվում են -օրը, -երօրք ածանցմների օգնությամբ՝ երկօրք, իմնգերօրք, տասմէրօրք և այլն: Առաջին-ը իմնում է եղի, եղին:

Բաշխականները իիմնականում բվականների կրկնությամբ են կազմվում երգոր-երգոր, իրեր-իրեր, վես-վես, իծծում-իծծում և այլն:

Ածականների մեջն բվականներն էլ կարող են եղուվվել փոխանուն եղուվմամբ:

ԴԵՐԱՆՈՒՆ

17. Բարբառի դերանումներն են՝

ա/ անձնական	ես, դում, ամի հ/մի, միմք, որք, անօնք հ/մօնք/:
թ/ ցոցական	եփ, եփի, ամի հ/մի/, տօնք, եղօնք, անօնք հ/մօնք/ երիի, որիի, նովի, երկօնք, ուղկօնք,
	ինօնք /անօնք/ ահանգ, ապանգ, ամանգ, հօս, հօս, հօս, իսանդ եսաշտապամբ «հենց այդպէս», սպիի, հօս, հօս, հօս ձեւող բվում են արևմույան գրականից փոխառյալ /եսպոքնը, ենգոքնը/:

գ/ վայսապարձ մեզըմեզու, իբարու:
 դ/ հարաբերական-հարցական վօր, վօր մը, ուր, իմ, քանի,
 իշղորար, յէփօր, յէփ /յէրփ/ իմոր, օրփ, վօփ, օրփ և այլն:
 ե/ ոռոշյալ ամենց, փօրորդ բիրումը:
 զ/ անորոշ մը, մէկը, մէզալի:
 է/ ժխոտական վօչ մէզը, հէչ մէզը, հէչ քանի:
 ը/ ստացական իմ, քոկ, անօր, Ռնօր/, իրին, մէր, ձէր, անօնց
 Ռնօնց/, իրինցիրէնց, որուն միանուն է - իմ միջամասնիւնը ո դիմուու և,
 դ, և Ծը/ Խոդերը Խմինը, քուկինը, Ռնօրինը, Մէրինը, Ձէրինը, Էնօրինը:
 Գործածական և՛ նաև սրանց հոգմակի ծեսը Խմինները,
 զուկինները, Էնօրինները, Էնօնցինները և այլն:

ՆԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎԱՐՆ ՀԱՐԱՑՈՒՅՑ Եղանակի

ՈՒղղ	Էս	դրան	անի
Սեռ.	իմ	քուկ	անօր
Տր.	ընծի	քրգի	անօր
Հայց.	ընծի	քրգի	անօր
Բաց.	ընծէն ընծիմընէ	քրգէն քրգիմընէ	անօրէն անօրմընէ
Գործ.	իպօվ	թրգմօվ	անօրօվ

Հոգմակի

ՈՒղղ	մինք	դոր	անօնք
Սեռ.	մէր	ձէր	անօնց
Տր.	մըզի	ձըզի	անօնց
Հայց.	մըզի	ձըզի	անօնց
Բաց.	մէզիմընէ	ձըզիմընէ	անօնցմընէ
Գործ.	մէզմօվ	ձէզմօվ	անօնցօվ

Այսուր շիամոյիպու ճև է խարի մեջ օգտագործվող ըմմիս
 տրական-հայցականց օր՝ Ընձի՞ն պրծեծես: Ընձի՞ն քյախոր կէմէս
 կօրէ արքերոյի քարրառում զտնում ներ ընձի՞ն-ը. «... Ընձիս տուրա
 շիտակ ճամրան» (տե՛ս Ա. Շիզմեջեան, արքերոյ և իր զավակները,
 Ֆրեզն, 1955, էջ 682):

ՅՈՒԹԱԿԱՆ ԴԵՐԱՌԱՌՄԱՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎԱՄԱՆ ՀԱՐԱՑՈՒՅՑ

Եզակի թիվ

ՈՒղ. երվի	ողվի	օղվի	նիի	եղի	էնի
Սեռ. հղվօր	ողվօր	օղվօր	ներ	եղօր	էնօր
Տր. եղվօր	ողվօր	օղվօր	ներ	եղօր	էնօր
Հայց. եղվի	ողվի	օղվի	նիի	եղի	էնի
Բաց. հղվօրմբն	ողվօրմբն	օղվօրմբն	ներմբն	եղօրմբն	էնօրմբն
Գործ. հղվօրմօվ	ողվօրմօվ	օղվօրմօվ	ներմօվ	եղօրմօվ	էնօրմօվ

Հոգմակի թիվ

ՈՒղ. իրվօնը	դրվօն	նիօնը	երօնք	էնօնք
Սեռ. իրվօնց	դրվօնց	նիօնց	երօնց	էնօնց
Տր. իրվօնց	դրվօնց	նիօնց	երօնց	էնօնց
Հայց. իրվօնը	դրվօն	նիօնը	երօնք	էնօնք
Բաց. իրվօնցմբն	դրվօնցմբն	նիօնցմբն	երօնցմբն	էնօնցմբն
Գործ. իրվօնցմօվ	դրվօնցմօվ	նիօնցմօվ	երօնցմօվ	էնօնցմօվ

Եզակի թիվ

ՈՒղ. եւկրէնը	էնկրէնը	տւկրէնվաները
Սեռ. եւկրէնին	էնկրէնին	տւկրէնվաներն
Տր. եւկրէնին	էնկրէնին	տւկրէնվաներն
Հայց. եւկրէնը	էնկրէնը	տւկրէնվաները
Բաց. եւկրէնէն	էնկրէնէն	տւկրէնվաներն
Գործ. եւկրէնօվ	էնկրէնօվ	տւկրէնվաներօվ

Հոգմակի թիվ

ՀԱՐԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՌԱՌՄԱՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎԱՄԱՆ ՀԱՐԱՑՈՒՅՑ

ՈՒղ.	վօ	վօվ	վօր /լ/	ինչ /ա/	ինչեր /ա/
Սեռ.	վօրու	վում	վօրու	ընշուն	ընշերոն
Տր.	վօրու /մ/	վում	վօրու /մ/	ընշուն	ինչերոն
Հայց.	վօրու	վօրու	վօրու	ինչ /ա/	ինչեր /ա/
Բաց.	վօրումբն	վօրումբն	ինչէն	ինչէրէն	
Գործ.	վօրուվ	վօրուվ	ընշուլ	ինչերով	

ԲԱՑ

19. Մարադցա-Չալդարա-Թալյա բարբառում շարութակակամի

մասնիկն է կոր-ը, ինչպես կը խմբակցության Պոլսի, Ռուսարքի, Սերբաստիայի, ազրեցովի և Օդրու բարքառներում: Եթե նաշիլի առները մուրադցագիների բանակոր ափանությունը, որ իրներ Սուրբա գետի Ալրածնանի/ ափերից են գաղորեն, ասս կարող ենք նմանուի, որ կորը ոչ թե նոր, այլ նիմ միջավայրից ծնոր բերված մի հատկանիշ է հանդիսանում:

20. Օժանդակ բայի խոնարհումը գրաբարից թիւ բանով է տարբերվում

գրաբար	նմ, նս, լ, նմք, եր, նն
բարբար	իմ, ին, լ, իմք, իր, ին

21. Բայը խոնարհվում է չորս եզանակով՝ սահմանական-պայմանական, երամայական, ցղճական, նարկադրական:

Հարկադրական եղանակի արքանի և անցյալ ապառնի ժամանակները պրանորվում են տ, որը նախակիլիք օգնությանը, որը պիտի բարի «մաշված» ծես է Ալուսի տէրրան, տուսին, տամին, տրսին, տցուխանան, տղմին և այլն: Չուզահեռաբար զործ է ածվուն նաև պրառօք /պիտի որ/ հարկադրականով կազմված ծես, որը հափանարար հարեան Բուրամիայի բարքառներից յուրացված մի ծես է, այսպես Դեռ³ ըլ տեղրաս պրառօք: Օրի՝ պրառօք բառնես:

Ժխտուկան խոնարհման ժամանակ եղանակիչը դատում է շրատը, այսինքն տ-ն կրկնապատկվում է Հաշտ աղամկ յրտար առնին, յրտարզգորին, շրատըստիմ: Հետոյ ալ յրտացլոսէլի, զնը մէխւս էկար:

Վաղակատար դներբայի վերջավորությունն է Հր, հարակատարինը՝ ած: Բարքառը զիտե նաև սահմանափակ քանակությամբ՝ ուկ վերջավորությամբ հարակատարի ծեսն՝ դրցունկ հորված/, զրունկ կրիված/, պատկենկ հպատկած/, հարմոնկ հուշվված/, որտոց ուկ ածանցը ածականակերու է և ոչ դներբայական:

Պատճառական բայերի հրամայական ծեսը եմ կերցոր, վերցոր, փախտցոր, պատկեցոր և այլն:

Արգելական հրամայականը կազմվում է մը մ արգելական մասնիկների օգնությամբ՝ որ բրամեն, մերքար, մօմեր, մըղմեր և այլն:

ՍՍԿՐԱԱԾ

23. Մուրադցա-Չալդարա-Յալյայի բայրատին բնորոշ մակրայներից են

ա/ Զեի - նա բցուս-հարցուս, կամ նա վիրա-հուզիրա /շարտմակ, անընդհատ/ Հա բցուս-հարցուս մըսէր, յրտացլոստիմ: Հա վիրա-հու

Վրա մերօք հաս կուսիմ շտագմի:

Դայիմա /շարումակ/ - Դայիմա կցուս ոք յէս էմք:

Չարուկ /շտապ/ - Չարուկ կէր ոք զգմա: Չարուկ-շտապկ կէր:

թ/ Ժամանակի - Կանգոց /առավոտյան վաղ, շատ շուտ/-Կանգոց կելաս կօր, շամարը կէմս կօր:

Հրմաջոց /իին/ - Հրմաջոկ ըմծօ՞ր տէմս բասերը:

Շնորք հնոս/ - Շնորք էնօր ոլ կրտիսնան:

զ/ Տեղի - Եղիմ /առաջը/ - Ապորք Եղիմ դրուժակ էր:

Ծնձիրէն /իմ կողմը, դասի իմձ/ - Ծնձիրէն հայիր:

Խոկըրէն /այս կողմերը/- Ջըրզմիմ խոկըրէն յոր խաղային կօր:

Դերմերնորէն /դնայի վեր, բարձունքն ի վեր/ - Ջնէրը դերմերնորէն փախան:

ԿԱՊ

24. Մուրադա-Շարշարա-Դայլայի բարբառին հասուկ կապերից եմ:

Պօր /մինչև/ - Պօր իրգոմ գերեկցա, ոք ֆայրա շերակ /Մինչև իրիկոմ առաջնօցի և օգուտ շեյալ/: Պօր-ը ծագում է զբարարյան ընդ-որ-ից:

Էնզու Օրս համար/ - Ծըմիմ վրամիս համբցունցամ էնզու յուս փախանք /Ըները մնը վրա հարծակվեցիմ՝ որս համար նու փախանք/:

Ինչ ամեսան/ - Ինչ են լոյի ֆայրա շերակ /Նոյնը ամեսան ասեցի չօգնեց/:

Ճախ/քախ /հնաց, ճիշտ/ - Ջըրզմիմ փետառը մնաեր իմ դույիին քախ մէշուները /Փորդիկները կացինը մնաել եմ ջնիորի ճիշտ մնջուները/:

Հրէմ/ցրէմ /եկիս-այիս/ - Թարխացը դրայիյէն համեմիրէն քզի տիւս /Դույլ ջրնորից համեյիս քզ տեսա/:

ԾԱՐԿԱՊ

25. Բարբառին առավել հաճախակի գործածական շաղկապներից եմ:

Ը /այ, ևս, էլ/ - Արձեւէն յէս ոլ վախճա ոկ դրու շէս:

Ընկ /ոք/ ու, և/ - Իմ դարձաս ոլ միտու մը ոմնէր, ծարին մնկը թրամը կըսքմէր, մէկաղ ծարը կերմընցընէր արցակնորէն ուկ յիրուխը արցակէն կըսաւէր:

Յօր /օր/ - Ինձի շիմիկ մը օւզի պարք իս, էսա, յօր տամին: Ա /Ա՛ Ի՛, նաև, ևս/ - Ինցածները ալ յըսուց պէիդին, ամէնն ա ըսկու իմ:

Զգայի սուլոս են կազմում նաև բուրգերներից վոխսառյալ շաղկապները:

Ըմբ կը. առու հսակայն, բայցու/ - Էս առջին տըզարմէյի, ըմբ դանդան յրուզաց:

Ճի հր, որպեսզի/ - Ըստծոյ էմէյիր, քի աշկըս կըմբանէյիր:

Նէ հր, որպեսզի/ - Երկառաննոմն մէշա մըմնէյիր, դէ թիշմը նա դուն բանէյիր:

Նէ հր/ - Նէ կմիկ, մը գործ բօդոցին բարգերա:

Անձն հրէ, բն որ/- Անձն ափաց ընիս նը բերանցդ տըլիքոյին:

ՉԱՅՆԱՐԿԱՌԻԹՅՈՒՆ

26. Բարբառում նախասիրված ճայնարկություններից են:

«Քի կարմացաւկան/ - Վի, ենի անանգ ու տերրա, ալ չըստկըվիր, չօնտչիմին թիրում բըստորթիմ տարմատաւըն երեք իմ:

Հըրա /իա+ի/ - Հըրա բրգի եմաս մանմի՞ տըգերէյին:

Հայդ /իէ/ - Հայդ, եղիօնք բաշկըս բանէք յին:

ՆԱՐԱԱԿԱՎՈՐՈՂ ԲԱԱՆԵՐ

27. Եղանակավորող բառերից մի բամիսը միայն այս բարբառում են հանդիպում, և հայտնի չէ դրանց ստուգաբանությունն ու ծագումը: Օրինակ, աղօխ, օօօխ: Աղօխ բառի հանախ գործածության պատճառով այս բարբառի ներկայացուցիչներին անվանում են Ա.Ո. -ներ: Աղօխ-ը գործ է ածկում «քերևս, արոյոր, միգուցե» նշանակություններով: Օրինակ, Աղօխ, մեզնա նը, տաղէկըս ի՞շ աղօխ: Հաշտապանկ հնեց այդպիսա կազմված է հաւ+իշտեւ+ապանկ բառերից Հաշտապանկ բրգի մեր տաճա շրտուր բօդում: Փոխառյալ ֆարշան ինարկե, ինչ խոսք, ըստ, քիշ հնույնիսկ, նաև/- Երգիրա կարքան քիշ շխտէյինք:

ԲԱՈՒԳԴԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԱՐԱՊԱԾՈՒՅԹ

30. Ինչպիս ալոխների ավանդությունը Արածանիի ափերից գաղթելու մասին, այնպիս էլ նրանց բարբառի բառապաշարի

բնդիանուրյունները հարևան քարրառների հետ նաևտառում են ալիշմների պատմականորեն Մորաղ-Չայի /Արածանիի/ ափերից զարդելու փաստը: Դնչպես լուրաքանչյուր քարքառ, այնպէս է Մորաղա-Թայրա-Չալդարայի քարքառը հարևան քարքառների և ընդհանուր հայերնենի նետ ունեցած ընդհանուր քառապաշարից զատ պահպաննել է զգայի թվով քառեր, որոնք միայն իրենն են և ննան կազմուրյամբ կամ քառակերու միջոցներով չենք գտնում մյուս քարքառներում: Այսպես, եթե մեղողդըմէլ «հավաքն», կոտուկնել, խմբին» կամ միայն հարևան Չարսանջարի քարքառու հնիկ-տեղ-վել/ կամ քարք պատէ գեղեցիկ, կարգին» գործյալ հարևան Ակնոն և քացակայում եմ որանք այլ քարքառներում հայդ ձևով և այդ նշանակորյուններով/, ապա արդյոն ննան քառերի խումբը ինչ որ քան առուն է հիշյալ երես քարքառների նույն կամ նուտ տարածքներուն հիմնույն արևալում/ գտնվելու մասին:

Սուորն ընթում ենք մի խումբ քառեր, որոնք այդ ձևով շցիւնեն հայերնենի մյուս քարքառները. որանցից մի մասը ընդհանրապես ծանոր չեն իրենց արմատներով կամ ծագմամբ:

Անանց «այսպիս» կազմված է այս և նաև «վերապ, ծև, սիս» քառերից հմմ. այս-էիք, այս+ոմք-էիօնը և այլն/:

Ընձիւրէն «ոյեայի ինծ, իմ կողմը» կազմված է ընթ+զիս+դիհն «կողմն» քառերից, նույն համարանորյամբ ունենք՝

Ենկորտնը «այս կողմնը» կազմված է այս-կոյս-դիհն/:

Ենկորտնը «այդ կողմնը» կազմված է այդ-կոյս-դիհն/:

Ենկորտնը «այն կողմնը» /այն-կոյս-դիհն/:

Հաշտադամնէ «հենց այդպես, նիշտ այդպիս» /հա+իշտե+այդ+ հանց/:

Հա ըստա-նս ըստա կամ նս վոտա-նս վըտս «ամբողիատ, շարումակր նու վյու-վյու/:

Համբառուկ «հարձակվել», ենքու «այն պատճառով, նրա համար վո՞ ուի» /ո-ից/:

Օսօխ «հավանարար, հարկավ», աղօխ «արդյոք, զուց, թերևս» քառերի ստուգաբանորյունը առ այժմ դժվար է անխսաներկայացնել:

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

31. Մորաղա-Թայրա-Չալդարայի քարքառը զիտական հասարակությանն է հայտնի դասում սառաջին անգամ: Գիտական գրականության մեջ ոչ մի ակնարկ այս հետաքրքից քարքառի մասին

չի նոել: Միայն Մոքրավայ գաղթօջախի մասին հիշատակում է Ա. Ազգույացյամբ 14-15-րդ դարերում Արևմտյան Անատոլիայում հիմնադրված այլ գաղթօջախների թվում:

Անժամատելի է, որ Մոքրավա-Յայց-Չալդարայի բարքան իր մի շաբաթ անժամատելի առանձնահատկությունների շնորհիլ իր ուրույն տեղն ունի հայ բարքանների մեջ Արևմտյան կղ խմբակցության բարքանների մեջ նա առանձնանում է՝ իր նուստիճան հականորական հայկական/պայրական բարքանների համակարգով, որը հազվադիմ երեւյր է շրջապատող կամ հարևան մյուս բարքանների հետ համեմատած: Հնտարքրրական է նրա հեցյունարանուրյան մեջ յա-հ անցումը հայ-ի-նի, այս-համբ-մահանգ, այս-օք-եղօք և այլն:

Զնարանական մակարդակում առավել բնորոշ կողմերից են նրա պահպանած Սիրին հայերեմի հոգմակերտները -սուսն, -մի, -օք և ինարկն էր, -մեր և որ կարելո՞ւ է երկավիության ցուցիչը -մի-օ ձնումի, օտափ, էջփ, շրմփ, դրուփ, ըմբռփ և այլն: Զգայի թիվ են կազմում կրկնակի հոգմակերտներով կազմված գոյականները երեսունմետք, մամմատամնի, խցնամետամնի, մամմերը և այլն:

Ի տարրնբուրյուն կղ խմբակցության մյուս բարքանների, որոնց գործիքականց շատ դեսպերում վերջավորվում է -օք ձնույթով, Մոքրավայի բարքառում համելիսում ենք -օք վերջավորությամբ ծներին: Անկատար դերքայլ բացակայում է, իսկ մի խուճը բայց գործ են ածվում -ոկ վերջավորությամբ ողբուկ, օղբուկ, հարմակ և այլն: Հարկադրականի նուանակիշն է տ-, -տը, ինչպես արսիմ, տերսոմ, արտեսում և այլն: Գուգահետարար գործ է ածվում նաև պրոռ/հիշոյի որ/բայր, ինչպես օք: Եթո՞ր տէրքաս պրոռ/Այսօ՞ր պետք է զմա:

Հնտարքրրական կազմությամբ են հայես զայիս ցուցականները, որոնք նաև մակրայական կիրառություն ունեն ենթքենը, ենթքենը, ենթքենը և այլն: Բառապաշարում առկա են բազմաթիվ գրարարով և այլ բարքաններով շափանդված բառեր ու ինաւոններ:

ԵԶՐԱՓԱԿՈՒՄ

Ամփոփելով Անատոլիայի մինչև այժմ շտատմնախրված Ծորս հայ բարքանների քննությունը, որոնցից երկուսը՝ Սիրի-Հիաարի և Թռազոլյամի /Գամիքը/ բարքանները ընդարձակ, իսկ մյուս երկուսը՝ Մրամոզի և Մոքրավա-Յայց-Չալդարայի բարքանները համապոտ, զայիս ենք այն եղբակացության, որ նրանք հայոց լեզվի և հայ բարքառագիտության համար զայի բամակությամբ նոր մյուր և տվյալներ են դնում շրջանառության մեջ, որոնք մինչ այժմ անհայտ

և եղել լճզվարանների համար: Միաժամանակ այս բարբառների ուսումնասիրությունից պարզվում է, թե որքան շատ քան է կորցրել հայերենագիտությունը Եղեռնի պատճառով և մասսամբ է մեր լճզվարանների հապաղման պատճառով/. քանի որ անդարձ կորառյան մատնվեցին զրի շատոցված մեր բազմարանակ բարբառների հարատուրյունները: Հայ բարբառների քարտեզագրության, գուգարանուրյունների բացահայտման նախօրեին Անառողիայի հայ գաղրօսախններից շատերի բարբառների տեղով այնուն մնայու է բաց:

Հիշյալ՝ յուրա, բարբառների ուսումնասիրությունը պատահականութեան չի կատարվել, այլ ուղեցույց է ծառայել մեզ համար մեծ բարբառագիտությունը: Հ. Աճառյանի այն մատնանշումը, որ Եփրատից արևմուտք, մինչև Մարմարս ժող և Կուհոր, բացառությանը Կիլիկիայի /Շեյրոն, Հաջող, Մարաշ/ ընկած տարածքներում հայերնց չի գործածվում և հայերի համար մայդանի լեզու է դարձել բռնքներնց: Վերապահությամբ, սակայն, նա մատնանշում է նաև այդ տարածքների հայկական մի բանի գաղրօժախների հայախոս լինելու փաստը, որոնց բնույթ էին Սիվրի-Հիսարը, Սրանողը, Նազը-Խանը և Յոզգարի մոտ գտնվող մի քամի հայրանակ գյուղերը: Բնականարար մեր ուշաբնությունն էլ բնեմիեց այս գաղրօժախների բարբառների վրա, որոնց ուսումնասիրության համար մենք նվիրեցինք մի քամի տասնամյակ: Չե որ եիշյալ տարածքի վրա բնակվող հայերի թեկն մտնենում էր շուրջ կես միլիոնի, իսկ բարբառների մասին զբերե ոչինչ հայտնի չէր լճզվարաններին: Հրապարակված նմուշներից, որ եղել են Սիվրի-Հիսարի, Սրանողի և Յոզգարի /Կնասարիայի/ շրջանի մի շաբթ հայ բնակավայրերից, բարբառների ճևարանության և հմշունարանական առանձնահատկությունների մասին գաղրափար կազմելը շատ դժվար էր՝ դրանց ոչ զիտական լինելու պատճառով: Ռասի ուսումնասիրությունը հիմնականում տարվում է մեր գրասումների հիման վրա, որ կատարվել են 50-70-ական թվականներին Խորիբոյայի Հայաստանի տարբեր վայրերում բնակվող հայրենադարձներից:

Ավարտելով Անառողիայի նորահայտ շրու բարբառների հմշունարանության, ճևարանության, բառագիտության ընլուրյունը՝ կարծի է արձանագրել հետեւյալ նոպաստը, որ մուծում են նրանք ընդհանուր հայերների ուսումնասիրության գանձարանը՝ իրենց լճզվական բազմազանության դրսերումներով:

ա/ «Ճճտմարանուրյան տնօսանլուրյունից, իրոք ներկայացվող բարբառները մնե հետաքրքրություն են ներկայացնում իրենց ուրույն հմշունարանական օրինաշափություններով ու բազմազանությանը: Այսպես՝ նրանցից Սիվրի-Հիսարի և Թողազյանի բարբառների

պայտական-բաղածայնական համակարգը նրկաստիճան ճայնեղագործ է. Մուրադշահինը՝ եռաստիճան ավանդական հայկական, իսկ Մրանովինը՝ եթևաստիճան խաղործէ, որ նոյնպես բացառիկ է արևմտյան կը խերակցության բարքառների մեջ: Արվիր-Հիսարի և Բողազլյանի /Գամիրի/ բարքառների բառասկզբքի ճայնեղների խրացման հետևանքով նրանց հաջորդող ճայնավերները չեն բայցնանում, այսինքն չեն ներարկվում «Ունայանի օրինքին», որը նորություն է արձանագցուում ևայ բարքառների հեջունարանության մեջ նոր տվյալներ ընծեռելով պրորեժատիկ այս հարցի լուսարանման առավարձում: Հետաքրքրական հեջունափոխուրյունների օրինակներ ունեն այս բարքառներում, որոնցից հիշատակեան Մուրադշահի յան անցումը /այս+հանգ-պետակ, այս+ոնք-թօմք, այս+օր-եղօր/, Թողազլյանի կ-յ անցումը ոնքայիններից առաջ պատակ+մերպատակ+մերպատույներ, բարակ+մերէն-պարայներն, կորիսկ+մերդ-կօրդյներ, վատակ+մեր-վատէյներ և այլն:

բ/ Զեարանության ասպարեզուն ևայ բարքառափոխուրյան մեջ որպես նորություն են արձանագրվում ներկա կամ անմիջական ներկա կազմող մասնիկների կամ բառերի Սիվրի-Հիսարի, Մրանովի բարքառներում կայի բառի և Բողազլյանի /Գամիրի/ բարքառում կամ-ի գործածությունը, որոնք նրկուան կ հանգուն են գրաբարյան կայը ծեին: Երեք դիմքերում կ անմիջական ներկա մասնիկները /բառերի/ ետաղաս են: Սիվրի-Հիսարի բարքառը զուգահեռաբար ներկա է կազմուն նաև կենամ և երեք բառերի օգնությամբ, որը նոյնպես բացառիկ է հայերենի մյուս բարքառների մեջ: Մուրադշահի բարքառի ամմիջական ներկայի կոր ճասնիկը թեև նորություն չէ /բանի որ զիտեն այն ևս մի բանի բարքառներ/, տակայն այն ընդունում է մեր պատկերացումները այդ ճասնիկի տարածման վայրերի և թերևս սկիզբ առնելու մասին:

Հայ բարքառների մեջ իր ճևաբանական ուրույն հականիշներով առանձնանում է հասլապես Սիվրի-Հիսարի բարքառը, որտեղ իր ավարտին է հասեց հոգնակերտների թվի կրծառման պյուղնոր գրաբարի, միջին հայերենի և արդի հայերենի հետ համեմատած: Սիվրի-Հիսարի բարքառը միակն է, որ միավանկ և բազմավանկ բառերի հոգնակին ամիսուիր կազմուն է միայն -էր ճասնիկով /առաներ, մայեր, ախշիմեր, ախպայեր, ուսուպայեր և այլն/:

Նմանապես նվազագույնի են հասցված Սիվրի-Հիսարի բարքառում մաւ եղբայրների թիվը՝ եղակիում գյուականները նմրարկվում են բացառապես «Փա, իոզմակիում «Ռա» եղբայրն:

գ/ Բառազիտության ասպարեզուն ուսումնասիրված այս շրջ

բարբառները նոյնպես իրենց նպաստ են թերում երևան համեզը մինչև այժմ գրական հոլցարձաններում և այլ բարբառներում չվկայված չուրջ 200 նոր բառներ և բազմաթիվ հայտնի բառների ու ոճերի նոր իմաստներ:

Դ/ Բարբառախոսներից գրի առնված բարբառային տեքստները, բանահյուսական և ազգագրական նյութերը ոչ միայն հիմք են լեզվաբանական ուսումնասիրությունների, այլև նայ ազգագրության, ժողովրդական երաժշտության և բանահյուսության համար անգնահատնելի արժեքներ են դառնում:

Ե/ Անատոլիայի հայ գաղրօջախների այս բարբառների ուսումնասիրությունը օգնում է լեզվաբաններին հասկանալու մի շարք գրաբարից հետո ստեղծված նորագոյացուրյունների ընթացքը, ճամանակորապես շարունակականների գոյացման ընթացքը դիտնում, թե ինչպես րայերի հարացումնից կերպով կենաց էրեք, կերպով կազ կայր/ Սիկրի-Հիւարում և կենաց կա կայր/ Բողազլյանում/ կամ բայի անցյալի ծեները վեր են ածվում օժամդակ բայի՝ կորցնելով իրենց անկախությունը:

Մենք ականատես ենք լինում մաս 11-րդ դարից հետո, մինչև 20-րդ դարի սկիզբը նոր հայ բարբառների գոյացության անընդհատ ընթացքին, թե ինչպես պիտականության կորսակի հետևանորդ ժամանակած հատվածները, նոր գաղրօջախներուն համզրդվածներով, խաչափորվում են, նոր որակ ծեռում ծևարանական, հնչյունարանական և բառապաշարի /բառակազմության/ ասպարեզում: Այս բարբառների համեմատությունը իրենց նախկին բնակավայրերի բարբառների հետ, ցույց է տալիս բոլոր դեպքերում մեծ տարրերություններ, որը և հանգեցնում է այն մտքին, որ հայոց լեզվի համար բարբառների առաջացումը եղել է մի անընդհատ պրոցես, և այն երբեք չի դադարել:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՍԱՍ

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1

ԲԱՐԲԱՌՈՎԻՆ ԵՎ ԲԱՐԱՀՅՈՒՆԱԿԱՆ
ՏԵՂՈՏԵՐ

Այս նյութում պահպան են ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագործության
բանախցության արխիվի Նկուսն Ակրացյանի հոմնեամ՝ ՀԱՊԱԼ, ՓԲ VII,
2171-2352, 1972թ.-ի տակ

- ա/ նմուշներ Բողազյանի /Գ-ամիրի/ բարբառից
- թ/ նմուշներ Սիմրի-Հիսարի բարբառից
- զ/ նմուշներ Մրամոզի բարբառից
- դ/ նմուշներ Մուրադյան-Շալյարա-Ցալյայի բարբառից
- ե/ նմուշներ Բուրանիայի բարբառներից
- զ/ նմուշներ Բուրդուրի բարբառից

ԲՐԱՀԱՅՈՒՄԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ ԱՆԱՏՈԼԻԱՅԻ ՀԱՅ ԳԱՎԹՈԶԱԽՆԵՐԻՑ

Գրցում տեղ գտած բարբառային նյութերից բացի, մենք հարձար գտանք ոչ թե առանձին գրցով, այլ այստեղ հրապարակին նաև Անատոլիայի հայ զարդօջախներից մեր կողմից 50-60-ական թվականներին գրի առած բամահյուսական նյութերը:

Դրամբ ընդգրկում են հետևյալ զարդօջախները՝ Ասլամբեզ, Սյոլոզ, Սնձ Նորպյող, Պարտիզակ, Նիկոլանելիա, որոնց գտնվում են Մարմարա ծովից հարավ, պատմական Վիճմիսայում կամ Ռուբանիայում, ավելի նրանցից արևելք են գտնվում Չաղդարա, Թայրա Մուրադշան, Սիլիժ-Հիսարը, Սրամոզ, Բուրդորը և պատմական Գամիրը հայարձնակ քանակավայրերը: Այս նյութերը գտնվում են ՀԿԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտում Ներսնս Սկզբանյանի անվան 1972թ. բացված թվականում:

Ավելի համզամանայից վերլուծությունը բեղնեղով առաջիկային, համառոտակի ցանկանում ենք կանգ առնել այստեղ հրապարակվող նյութերի հետևյալ հստկամշական կողմերի վրա, որոնցով արմենակորուսում են նրանք և տարբերվում ավանդական մեզ ծանոթ թեմաներից:

Ռուբանիայից գրի առնված տաղերում հայ բանահյուսության մեջ առաջին անգամ արծարծվում է զործարանային թեման, որը նորություն է միշտինոնի երգերում:

Ուշրամիզացիան, զործարանների առաջացումը Թուրքիայում, նահանգներում առաջած հայ կնոջ նույնականությունը իր պատմական-ավանդական կենցաղից և տարավ գործարան: Դա պարտադրված էր մյուրական ծանր պայմաններով: Սակայն աշխատանքի դժվարին պայմանները առինում էին շնչիմ աշխատավարձի համար ընտանիքից կորուսի, մրանց՝ արշալույս շրացված, զնա զործարան վիսվիրա/ և բանել մինչև մայրամուտ, այսինքն՝ արևից զրկված մնալ ամբողջ օրը.

-Ախշիկներ, ախշիկներ, ինչո՞ւ եք դեղներ,
Խօրօօ-խօսում գնլլանք, մարիկ, անկուց եք դեղներ,
Փալիկրային շեմը դաշաճ է, դաշաճ,
Ախշիկներուն սիրող մաշաճ է, մաշաճ:
Զիվան Արիյին փալիկրան ճօվում վլրաճ է,
Ախշիկներուն յարան՝ սիրտին վլրաճ է...
Փալիկրային վրայեն սէվ դոչ մէ անցեր...
Պիշտամներուն սիրող սէվով է անցեր...

Ծորանիայի Ստլող բնակավայրից գրի առնված սիրային խաղիկ-ներում նոյնպես արծարծվում է զործարանային թեման, որը նոր ընտանիք կազմող աղջիկը չի կարողանում համակերպվել տնից կորվելու և դրամ վաստակելու համար զործարան մեկնելու վիճակի հետ: Նա պատրաստ է մերժել ընտանիք կազմելու պատեհությունը, եթե ապագա ամռանից պիտի հանդուրժի իր զործարան գնալու վիճակին:

Ես գայր եմ, գայրն ի՞նչ է սիր...

Դիմած դլէկն ի՞նչ է սիր,

Ես օր աշխատել քերան,

Ամանկ յայց ի՞նչ է սիր...

Բանահյուսուրյունը մնայուն արժեք է տուանում այն դեպքում, եթե իրականության արտացոլումն է դառնում և քայլում է ժամանակին համբարաց:

Ինարկի իրականության հայեցին համարվող երգերի մեջ կան նաև առօրյա կենցաղային իրադարձությունների արտացոլումներ, ասկայն դրամը յուղ մնան որպես ժամանակին տուոք տվող երգեր, որոնց հարկ չեն համարում անցրադառնաւ այստեղ:

Նոր թեմա է նաև մեր բանահյուսուրյան մեջ աղջկա ըմբիգամը Շահապետական եկա-հմազանոց վիճակի դեմ, եթե, ծնողների կամքին հակառակ, ինըն է կատարում իր կյանքի ընկերուց ընտրությունը. 19-րդ դարվարքից հայոց կենցաղի մեջ մնած նկորական պարերի մոտիվներով հորինված Տրա-լա-լա հոփի պարերգում աղջիկը ազատատենչ իր երգն է ելուսում.

Մոր տունը քուզու խայի,

Սըրտիս սիրածը ասի,

Բարեկ տարեք ճայրիկիս՝

Իրեն շոգածը ասի...

Երգեց Միջնորդյան Վարդանուշը Ասլանբեկից:

Ծնողների կամքին հակառակ կյանքի ընկեր ընտրելու թեման հնչում է նաև մեկ այլ խաղիկում, եթե աղջկան ծնողները ցանկանում են ամռացնեն այն մարդու հետ, որից Այուրական կախման մեջ են:

Մամա, մամէ մամածը,

Գըմա քայէ ցանածը,

Բարաս հարսնից է բոնէր,

Օեմ ճաշնար նշանածը...

Թաց բի մնան աշկերք,

Ավետիսին չեմ ուգէր,

Կամճօնց աղջկան է միտքը,

Բարա, ծախտ ածերք,

Ավետիսին պարտքը տուր,
Կամճօնց տղոյն է կանին,
Ընծիս անոնց տուր:

Սակայն դարավոր աղարի դիմ ոչ բոլոր աղջկներն էին համարձակ-
վում ընդունելու նրանք, համակերպարվեսով ինն սովորությանը, մնում էր, որ
բողոքն իրենց արտահայտեն նրգով.

Թորին ծառը թօյովս.

Թուր չի կերա փօրուվս.

Էև ի՞նչ ըսիմ իմ մօրս,

Յար շրջուսավ սիրուօվս...

Մնկ այլ խաղիկուն հնավանդ սովորությին խորհուրդ է տրվում ցընդ-
դիմանալ, բանի որ, միևնույն է զոռով նն տանելու.

-Ես չեմ կրրար, ճարիկ,

-Զօռով կըտանին,

Բանի մը լար են թէրեր՝

Անօվ կըխափին...

Վըրադ լցին վարրին ջուրը,

Խադ կը կանչին թէզ հաճար,

Դում կուգէս բարայիդ դուրը,

Փէսադ սիրտիդ չէ հարմար...

Պողսից արևեց, Մարմարա ծովի տփերին հանգրվանած հայ գալրո-
ջախների բնակյուրյունց նկել էր Հայաստանի տարրեր շրջաններից՝
վայսուատ տալով դերերեխների և բրդերի խժոժուրյուններից: Կարո-
տախտի թնան՝ նոստառվահան, հաճախ է հնչում նրանց երգերում և նոյ-
նիսկ մանկական օրորոցայիններում: Խիստ սրտառուչ նն Մնծ Նորդյու-
դի բնակիչ Նկեղողոսյան Օվսաննայից գրի առնված օրորոցայինի այն
տողերը, երբ մա դիմում է կոռուսին՝ խնդրելով զնալ Հայրենիք՝ Հայա-
տան, ծաշակել հայրենյաց մարգերի խոտը և, վերադառնալով, անցոն
երեխային հանգուտացնող քում թէրել.

Կոռումկ, զնա մէր երկիրը,

Մէր մարգերում խոտը կէր,

Յետ դառնաս ն՛տ մէր տուները,

Զավկիս ամուշ քում մը թէր...

Այսուեւ ընդգծված հնք տեսնում այն համոզումը, որ հայրենի հոյի
ուժը, զօրությունը այլ է օտարի հոյոյ չի կարող ունենալ, անգամ այն ան-
հանգիստ երեխային կարող է օգնել, քուն թէրել:

Թանասացների բարձր բաղադրական գիտակցուրյունը միշտ էլ առ-
կա է նրանց հորինած գործերում: 1915-1923 թթ. հայ ժողովույի ամենա-
դաժան ողբերգությունը չէր կարող դուրս մնալ նրանց երգացանկից:

Եղիսնի թիմային առնչվող բանահյուսական նյութերը մենք երապարակել ենք նախ՝ նեյտրություն լույս տեսած «Յոզգարի և շրջակայրից /Գամբը/ հայոց պատմագրութ», ապա՝ Երևանում՝ «Ալբուր» ամսագրում:

Հատկապես գամկանում ենք ընդգծել բանասաց «Նեմիրքյան-Մուրայան Վերժինի ստեղծագործական թնաժին տաղանոց, որն օժիւած է նաև բարձր բարձրան-հայրենասիրական գիտակցությամբ: Հարազատի մահը սպազու ողբերգերը Գ.Ռ.Վ. է ժողովուրդին անվանում, որը պատճառաբանվում է հանգույցյալի բարեմասնությունները բիարկելու իրողությամբ: Վերժինն /Բորբանիայի Ապամբեզ թնակավայրից Մ արդեն հայտնի ողբի շարադրանքին համպատրաստից միահյուսում է նաև Եղիսնի թիման. նա Մ. Խորենացու հիշատակած ծայնարկութերից է, սակայն ոչ ստվրական: Նա Եսիգոն չէ անճնական վշտի հետ համագային է ողբում և որ ամենակարևորն է, մատունացում է հայոց Եղիսնի իրականացման հովանավորներին, որ կատարվեց նվյույայի թողովուրյամբ.

Արեւըճն, արևմուտքեն ճան մ'Էկավ,
Մոք միարեն չանցածը՝ գլուխնի Էկավ...
Ծիրազը ճարեցավ՝ մորք մնացի,
Դուռիկը գօշմեցավ՝ դորաք մնացի...

Հայատանը և Անատոլիան հայաբափ անելու երեշավոր պլանը մշակել էին Երիտրուրերը ամենայն մամրամասնությամբ՝ ոչնչացնել տղամարդկանց զորակոչելու պատրիվակով, այսաւ հաշվեհարդար տեսնել ամպաշտպան անգոր կանանց, երիսաների և ծերունիների հետ: Անպաշտպան մնացած կնոջ վիճակն է ողբում Վերժինն պատկերավոր հետևյալ տողերում:

Օորդեր ու վար է եկեր վարքին տէրեկը,
Ալ չեն առներ յար չունցողին բարեմը...
Մեվք խօրիմ, կյօր Ենիմ մագերը,
Ալ յար չունիմ, վօրո՞ւ բեմիմ մագերըս...
Ալ չիրի գաս դում ասլան-ասլան բալելչն,
Շանօթ-քարեկամներուն բարեվմէր տակեն...
Ռնիմը մէռած յավուուր, ունիմը կօրսոված,
Արարիստանին չօլքը անբաղ մընացած:
/Ասրիանո՞ւ Տէր-Զօրին չովերդ անտէր մընացած:/

Հարռուտ, բարեկեցիկ վիճակից մինչև մուրացեանի թշվառ կացույունը ճահվանց հավասար վիճակ է դառնում, և նվասուացումն այս ողբերգության թնյեր են դառնում:

Օրից իրա Շէ, դուռը կըգօշին,
Դիլիմ մը հաս կրստան, սիրոց կըխօշին...

Զերես ինկավ թիզօր շիշէն կօյրեցավ.

Զավակմէրուդ նօր բասկած լըգոն գօտէցավ... /Հորիէրը նկատի ունի:

Այս ողբերգի շարումակուրյունն է ասես Սիվրի-Հիսարցիններից գրի առնված «Տէր-Չորի օրորոցայինը», որը ճայրը, համբիրուրյունից դորս գալով, աստվածուրացուրյան է հասնում.

Տարագիր նըր՝ քոն չտնիմը,

Արսօրված ենք՝ տուն չտնիմը,

Աստված չտնիմը, վօր բաղէ,

Մէր տառապան էրկար և...

Ինարկի տառապամբների միջև մրտւը զմպած ընդհանուր հետինակուրյան արդյունք պիտի համարել «Տէր-Չորի դիստանք», որ նույն հարյուր երկուողներից /թեյք/ է կազմված: Հատվածներ մեր հրապարակել ենք «Յոզգարի /Գամիրիցի/ և շրջագայից հայոց պատմագրքրում», ինչպես նաև բազմից այցոց կողմից կատարվել են հրապարակումներ, ուստի հայրէ շհամարեցիմք զիրքը ծանրաբռնել կրկնությամբ:

Ինարկի, բանատացները բուրժուիդ կատարած անյուր ուժերգուրյուններից հետո ուրախ ու զվարճայի խաղիկմներն ու անելքունները խսպան չեն նուացել և նրանց երգացանկում համշխառու ենք «զողացված բուժքամի» մասին կատակերգին /Բուրդուրից/, «Յալելի պարերգին» /Բուրդուրից/, «Բամմը շէկավ Ներսես» /Սիվրի-Հիսարից/, «Հացսօմ, ջուրաօմ» /Սիվրի-Հիսարից/, «Խւանում լլլալը» /Գամիրիցից, Բողազլյան/, «Հեյ Վաշքրավան» /Գամիրիցից, Չարից/, «Սուս բաօղ Պողոսին մասալմերից» /Շարդարա-Մուրադցայից/, «Տէր Ուորէնի սունօրինեցը» /Սիվրի-Հիսարից/, մի քանի հերիաքներ /Սիվրի-Հիսարից ու Գամիրից/, առածներ և ասացվածքներ և այլն, որոնք լուցորմ է նորուրյուններ են մեր բանահյուսուրյան համար և այլուրք չեն հրապարակված որևէ մեկի կողմից:

Ա

ՆՄՈՒԾՆԵՐ ԲՈՂԱԶԼՅԱՆԻ /ԳԱՍԻՐՁԻ/
ԲԱՐԲԱՌՈՎ

ԽԱՆՉԵՍ ՇԼԱՍԵ

Օյ նոր առառուն կրմիկը յարախտն շելքար կա ն՛, արիկը կրմնկանը հարցումն կա.

-Հովսա՞նը եւ, ի՞նչ է:

-Շ.- կրտ կա կրմիկը, - ասօրդիանեն եւ խանըմ պըտըզամ. թիշ մը ն՛, եւ նշանիմ թէյի բաշիմ, ի՞շ կա յօյ:

-Յարախտին մէյց պատեհոց խանըմ շըլլըվիր, ամժա, Շնորգու տըրեր եւ ն՛, եղիր, եւ շեմ խանըմովիր, - կրտ կա արիկը:

Արիկը կիհան կա արոց պատեհու, կրմիկը պատեհ կա տօջէնին մէյց: Մինչեւ օրիարարակ պատեհ կա, ամժա անօրէնա կա:

-Խանըմները աղիկուկ-աղիկուկ ոտեխիքներ կուտին, եւ է եղան ճուղանց մօրթիմ, տընիմ օճախին վըրամ, թօ նիի մինչեւ արկանց կաց. Ըստի ու էնէց մէկ կրպա:

Թիշ նր նորոց տուոց զարսին կա:

-Օյ ես ն՛, ներ կու, ասօր եւ խանըմ եղած եմ:

Արկանց մարք մը ներ իքա կա, խանըմնեն հաս ուզէ կա: Խանըմ ն՛ կրտ կա.

-Անչի խամար եւ տեղև եղողը չեմ, կընա մերեն հացը առ:

Արկանց մրանա կա ները, հացը առնէ կա, խորենոց տընէ կա, կըսա յօր երան խանըմը կրտ կա.

-Ջս իշ կըսա, մենց ն՛ նույսին նայիր՝ չերի, շեմ ուզիմ կա խանըմիսը աւիրի:

Արկանց յւս ները մըտնա կա դազամին մէկն նույսիր համէ կա, տընէ կա հմիդի խորենումին մէյց, ինօդիր շարտիսներն առ համէ կա օկին դազամին մէյց ցորէ կա: Արկանց նայի կա, յօր առ կըմիկը թիշ մը խեցէն պակաս է, կրտ կա.

-Խանըմ, առնէ խանըմին վայրուկը խաղ մը կանչիմ, առ լուէ:

Արկանց հեմէն բուրքերն խաղ մը ույսուրմիշ կէն կա յոր կըրկամշէ.

-Անին նույսինույնմ պէնիմ բօրսաւսա,

Պէնիմ շարտիսնույնմ սէնիմ դազանտա.

Պէն նույսիս յերիմ Նըզը-Ծըմախոսա,

Սէն բօրէյի յերիմ դազաս տօջէկատ...

/Զս հմուկսիսավը իմ մահապում,

Իմ տըիսները յո կարսայում.

Ես հմուկսիս կուտին Նըզը-Ծըմախոսա,

Դու ծէց կուտիս փափուկ անկողմում/:

¹ Առաջին տարբարին է Ա. Ղարիբյանի «Հայ բարբառավայրություն» գրքու, 1953թ., ևէս էջ 424-425:

Իրեղիամ աճօքած, տահիրած արիկը լուսկեն իրա կա տուն:
Տժան կա, յօր կընիկը տեղեն յէլար կա՝ հասապուր տրներու:
արիկը կըշըվարի, կամնըրկմի կըմընա: Կընիկըն ա կուգէ յօր արիկը
իրին առաջը խզզմէր խաղա: Մարքուն կըս, թի ճուլուս ճորբած
է, դազանին մէյց է, եփած է նէ, պէտ ուտմի:

Արիկը կիհա կա նէրը, դազանին պէտանց պանա կա, մայի կա
յօր գոյցը մը շարուսի խաշի կա, դազանին մէյց ճուլուս շիրա:

-Տան խանցը եղար ինծի ա շարուսի երրամցընիս կա, - կուտ յոր
տէլյէյ մը առածին պէտ յանաշմիշ կըլլա կա կընիկանց: Տէլլիկօր, օկիօր
հա գարնէ կա, մինչէկ օր կընիկը մըոյ եղած իյնա կա յարադին վըռան:

Պատմաց՝ Վերոնիկա Մըրտյան Թէրթընա/

ԻՄ ՊԵՐԱԾԸՆ ԻՆՅՈՒՐ ՏԱՄ...

Մարքուն մէկը աղին հանքը կըպամի եղեր: Անմէն օր տուն
իշխանիկն ինտը աղ կըպէրէր: Կընիյս ա տղրացիներուն կըպամնն.
ուզողին քուրքյօր, ափաստ-ափաստօր կըուտա քարադը: Օր մը արիկը
ճան ոտելիիշտն աղ կուգէ, ամճա կընիկը աղ և կըտնար կա տունը:

-Իմ պէտած աղէրըս ո՞ր է, ինտօ՞ր ուտիմ ևս ալին ճաշը,
խցուլանմիշ կըլլա կա արիկը, - եւկուուկ սոյնա ևս ինծի համար
պըսոր պէտին աղը, տուն ա թօյի համար կըպէրիս: Ուզողներուն բուկ
պէտածս կուտաս, իմիններուն յշտացնաս: Մառուն կընիյս և արիկին
ինտը աղին հանքը կիհա կա, խործունին մէյց աղը յէցուն կա,
տուն իրա կա: Մինչէկ տուն իրայը տասց ինչ պէտը վար տընէ կա
հարշի կա: «Ի՞չ զօռ և եղեր աղ պէտը, ինչ է ծանոցը և եղեր», - միտրին
մէշէն խօսի կա, - մէշէլս կօյրէցավ:

Թամին օր յէտքը տղրացիները կուրքամ կա աղ ուզէույի: Տէղէն ելլա
կա, յօր աղ տա ուզողներուն. կիհա կա աղին քօյը, իիշտ կա արիկին
ըսածը, թի իիհն պէտածն ուրոշներուն յըտա: Կիհա կա իիհն
պէտածին կուզօսը, միտքը իրա կա շարշարվածը, արիկին ըսածը,
իրա կա տղրացիներուն կըստ կա.

-Արիկըս ասսպրած և իրին պէտածն ճարբու յըտա, իմ պէտածըս և
օնտօ՞ր տամ, հարի պէրի նէ, մէշէլս կօյրէցավ:

ԴԵՐԻՅԱ ԵՌԻԽԱՐԱ ՏԵՂՈՒՆ ԹԱՐԱԿՈՐԻՆ ԱԽՉԻՑՆ ԱՆՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Կըլլա-շըլլար ֆուխարէ կընիյս մը կըլլա, տղուս մը կըւմնա: Աս
տղուս ամմէն օր մնարօցը քըս կա. «Կընա քարավորին տուոց
բարավորին ախմիկը ոգէ ինծի համարու: Մնար հաւկըսըն կա մէնք

Յուխարժ Եօր, փատիշակը մեջ ախչիկ չի տար: Տղամ չի հասկցնար կա: Մնար մէժրուր կրտսա, կերպա փատիշակին տռախին թօվք խընամբ քարին վրուս նրանի կա: Ան վախչիրը ատար կա Եղեր, յօր փատիշակին ախչիկը ուզոց թնամի քարին վրուս սրբար նրանի Եղեր: Թաքավօրին ծառաները կուրքան կա, վրոշմտին կա ան կրնկանի: Ալլորդ նօրէն իրա կա քարին վրուս կրնցատի կա, նօրէն ծառաները անօր վրոշմտին կա, ամեա ամի շքրար կա: Կերպամ կա քարքավօրին ըցսին կա Յուխարժ կրնիկ մը իրա կա խընամի քարին վրուս նրանի կա, մէք է անօր վրոշմտին կա, ամեա Եօր չքրար կա, ի՞նչ Ենինք: Թաքավօրը քրու կա՝ սէրէր թօվք նայինք ի՞նչ է ոգածը:

Յուխարժ կրնիկը քրու կա «Թաքավօր», տուն սադ ըլլաս, տղոյս ախչիկըն կուզէ կառ:

Հցնա տղոյս պէր թօվք» տեսնամ:

Տղային պէրին կա քարքավօրին թօվք: Չարքարը հազի ծոմնէրը ծալլած, օկկէրոյ յամուոս, ծնուցը է խօչօր առուրում պղոնամ՝ մէկ քարանիք ունէ կա, մէկ քարանիք է կոյլ կա: Քիրունին խընտաց կուրք կա, ամեա քարքավօրը տղոյն քրու կա: «Չառ աղէկ, ախչիկըն թօվի կուսուամ, ամեա թօվի խըրկէրը էմ Վլզակ Ենօր Չամիրին թօվք հնոր մէնէրէր մը՝ Ենօր կույսուն Նկածնէրը կիսմացու ն: Կուրքան մեջի է նախոր կենիս:

«Չառ ցումու, կերպամ:

Թաքավօրը մի տա կա, խորճ /թէրք/ ելյրտսին օւկի լեցուն կա, տղոյսն ճաճփա համել կա:

Տղամ շատ կերպա-թի կերպա Եսի մնա՛ շիշտինք, կիևս կա Ալլասկ Ենօր Չամիրին կրտսնա կա: Քրու կա: «Թոռկ կույսուն ինչ էկած է նէ, ինծի նախոր Ենիւ կա:

Չամիրն է տղոյսն քրու: «Կցնա Ջյօր Հափեսին կրտիր, Ենօր կույսուն Նկածնէրը հասկղօքը, Էկու ինծի նախոր Ենէ /զուրց/»:

Տղամ նօրէն ճաճփա կելլա, կերպա կա հնոր մէնէրէրէրը Ջյօր Հափեսին կրտսնա կա, յօր կույսուն Նկածնէրը զուրցէ տա: Ամմա Ջյօր Հափեսն է Ենօր Թուփլաս-Թուճարին թօվք խըրկէ կա, կրու, թի Եսի տարին տասներկու ամիս հուլիսնանօցնէրը անցուն կա: Ենօրմէն կույսուն Նկածնէրը կիսուիր, առ էկու ինծի զուրցէ ն: Է ի հմայ կողուրդին: Տղամ շատ մէնէրէրէնն օղբալէտն սօմրա Թուպլաս-Թուճարին կրտսնա կա՝ ծնքը զուրցէ տա կա.

«Ես Եսի կացի: շատ տարիներ զուրգէրնէրը մընացի, եսկէրուրին էրի: Օրս խըլասավ, տուն տարցաւ: Եկա հասաւ տուն, ոսի՝ մէս Եղան տանիքը նային ինչ էն կա կրնիկը: Էրքիկէն հայցաւ ինչ տեսնամ: Կրնիկը ճաճի տղոյն մը հետ սեղան նըստած է: Կերպա-խըրկէցին տեղէրը մըտան, պառկէցան: Երանցա կոյօխը թօնավ: Էրքիկէն վար

իշաւ երկութիւն կոլօսն է կոյրեցի: Երիններուն մէշէն ծան մը նկավ, ունկեննիւ ծան, մէկեննիւ և զավակ Ռվայր/, ինու՞ր դրմքշեցար...»:

Այ ատենց կիցոցա, յօր կրմկան ծոցին մարրը տղուան է եղել, ենի իմ եւելք ինալեւ յւոր ծրնիւն է Կոյրօխսու բարելուն զարկի, պատերուն զարկի, աճճա ի՞նչ շարէ, ալ օրուտ շիբար. Եղածը եղած էր: Ալրընցա՝ հաստահաննելին մէշ Յարաները սաղմալշն սողնա կացի փառաւ վաստովկելույի, կացի կըրեզմաննին կրտա. նորէն երտնին մէշէն էկած ծանը. ոմէկեննիս էկտատ, մէկեննիս ծան, ընտօ՞ր դրյանցեցար»: Լայի-լացի, կոյրօխսու բարելուն զարկի աղոտնվյա ինկա կէտիին: Աշկերու բացի հովանքանօցին մէշ: Աղենաւէն սօնրա նորէն նույնը՝ կըրաննիմ-կըրպաննիմ, կէրքած կըրեզմանուն մըրա կըրպան կըրօխսու բարելուն կըրզաննիմ կարբըննամ հովանքանօցին մէշը. իշուէ ծնրու առանկ կասմի կա:

Տրդան անօր պատմածը լրտէն սօննա կորա կա Քյոռ Հափեսին բօվլ: Էնօր կըյլուն Ականնելըն է պատմէլ կուտա: Քյոռ Հափեսոր կըրպանմ. ուշխիյայուրուն կէնէլի, ասնօտ-տարցօղնելուն քըրվանները սօյմիշ կէնէլի: Օր մը թրիսն մը սօյմիշ էրի, փորրըները, ամմնը ափի: Քըրվաննին բօվլ շիշէ մը կար: Անսի ի՞նչ շիշէ և», հարցուցի: Շապ. -Եսի աշկի իրած է, հաօրմն տամաս մը հովանք աշկին կարեցունիս աւ, հեմու կըրպաննա, եսի ևս սըրտ տամիմ հովանք ախշի մը կա Էնօր: Ամսէն փորրըներըն ափիր, ես մը շիշէն յառեն:

Ամմա և Էնօր շրջուեցի, բամախ էրի, ես շիշէն է առի ծնարքն:

Օր մը աշկերու ցավացին. ատ շիշէն հիշեցի: Էլա շիշէն պացի աշկերու կարի մը կարեցուցի հեմն աշկերու բյուոցան: Էն օրէն ևս պաշոյցին յէկեղեցին ճամփուն վըրամ կայնած, ճանկիս մէշը փարան տցրած Ակող-կացօղին ըստ.

-Ասծուծուն կըսիրիք եւ, սի փարան առէր ինծի շափալախ մը զարկէր: Իմ բալմած փարանէրըն ասանկ-ասանկ հազի իրկուն հաստունիմ կա, իրկուն է կիհամ կա դայային մէշը կըրնանամ կա: Իշուէ ասանկ կըանըն անցունիմ կա:

Էնկու կըյլուն անցածը հասկըննելն սօնա, տղան կուրա կա Վըլասկ Էնօր Շամիրին բօվլ: Էնօր Քյոռ Հափեսին կըյլուն անցածը նախի էն կա:

Տրդուն պատմածը լրտէն սօնրա Վըլասկ Էնօր Շամիրը իմկիր կըյլուն էկածը գորդէ կա.

-Իմ զանաարք վըլասկ վըլասկ է: Օր մը վըլասկ կըվըլայի, պարտեցին մէշը իրէր հորի-փէրի տէսա: Պարտեզին մէշը անօնք կըպատրուտէյին կա. ախճիյնէրտն մէկուն սէլուալամմիշ նյա, ոյի Էնօնց մէմն բուրօշը, յօր պղօտիկ բուրօշնիտ հետ կարբըվի կողին կա: Մէմն բուրէննիմ ըստավ.

-Աղեկ, ամսա իրեք հաստ թքիվի ունինք, եկեք դապու կենիս ՅՇ
բուրնենիս թղթ կուտանք: ՄԵյօն հազարին շըսկառց խառնութիս, Ծյոյն
մէր հարթութածին, մէջօն է մէր տուժրային:

-Ե, դապու եճ-ըսի: -Կարբունեցանք, եղետ տղղաներ ունցանք:
Թքիիծնին միտրիս մէջն էր, ինչ է ենէյին, ՅՇ շրտեսներու կուտայի:
Օր մը տեսա, յօր իհատանենին շատ երկան ըղալուն շալթելուն
տախութիչ ըլլալէն կըսաւցուին կա, ըսի.

-Ինչ՛ ասանք Երկան կենից կա ֆիստամմիս, թիշ մը փէշէրը կարք
երեք, յօր շրապառուին: Ասանկ ըսածիս պէտ ըսին.

-Համիր, Համիր, թքիիվին մէկը կրնաց, մընաց երկուրը:

Առեն մը տահաւ անցավ: Օր մը հավան շատ բուլամցին էր. նայեցա
որ ըսի. «Անօր հավան շատ բուլամցին է, արգէվ կուրա»:

Շասծիս պէտ փօշմանեցա, ամսա ոչ էր: Բուրներ ըսին.

-Համիր, Համիր, թքիիվին երկուրն է կրնաց:

Առեն մը տահաւ ասնելէն սողնա, օր մը ըսի. «Ի՞նչ՛ հացը
էնցուար մայրոց կենից կա»: Էսի ըսածիս պէտ, և հնձի վըսալիս իին
թքիիվին կըլուսը տէսա: Էն օրվանէն հազի իրկուն շապի մը շնէ կրնա
վըսա կա: Էնօնք եղետ տղղաներուն հետեւնին առած պէրին կա ինձի
ցուցունեցու: Մըրտիկէնին վըրա կըրկային: Հազի կյամ քըլթնին իինա,
կըրկին, սիրին զավաններու ըսին նէ, դայիս կըսան կա: Ասանկ ամմեն
օրց կանցունին կա՝ շապի մը շըլլացած օրցս իրկուն կըլլա կա:

Էնկուուկ սողնա տղղան կուրս կա բարավօրին թօվը՝ դունյան
պրտուոած, մարդ տարցած, շատ պատ տեսած ու սօրված, բարավօրին
ախճիկին լայէր փէսացու եղած: Տեսաները պատմէ կա բարավօրին:
Բարավօրը ախճիկը կուտա կա ենօր. Անծ հարանիք կենին կա, յօրը
օր, յօրը թիշէր: Մեջի պատ մը շնիասավ էնօնց կերած-խըմածէն, ամսա
տղղած խօրուրնին պիրունին է հերիք է:

ԵՐԵՕՆ-ՆՎԱՐՈՒ /ՏԻԼԵԼԻ-ՉԵՆԿԻՆԻ/

Կըլլա-շըսար իրեք թնիւկը կըսան: Օր մը եսօնք նցաւած զուրցին կա:
Մէկը քուտ կա. «Եյէր բարավօրին տղղան ինձի առն նէ, և անանկ
երիշտ նախառնա/ կըլլուրին, յօր բարը մը էսկէրը կուտ, տահաւ
կենինա»:

Էնոտորի թնիւկը քուտ կա. «Եյէր ինձի բարավօրին տղղան առն նէ, և խանի մը կըսանին, բարը մը էսկէրը կըմցատի, պամմէ կէվէլա»:

Էն պրզտի թնիւկը քուտ կա. «Եյէր ինձի առն նէ, և անանկ
տղղա մը, յա ախճիյ մը կըսէրին. կըսապուտոն փէրշէնի տղղա, յա
կըսապուտոն մազօր ախճիյ նց»:

Էտ սըրային փատիշակին տղղան էնօնց պատրիխամին հիմշիրէին/
տակէն կասմի եղեք: Իրեք թնիւկը ըսածներն է կըուցազներն/ կըրստ.

կառնէ իրեցին է պալատը կցուան:

Առև մը կասմի, բարավօրին տղան մւս քուրօշը քու. «Հուման քուկ քաս երթաւն հայսաւնան/ կըյրէ, բարդը մը եսկրոս տու, ու էվլնա և; Անմ քուրօշը քու կա.

-Փատիշանս /բարավօրը/, լզույշն Ակածը ծերեն է կա նէ, աչ ի՞շ կա տունյային մէշը:

Ենկուցուկ առջա բարավօրին տղան կերրա կա օրրանճա /միշնակ/ քուրօշը քովը քու կա. «Հուռ քաս խայիս պան նայիմ, յօր բարը մը եսկրո վրան նուտի տէ, քիշ մը մէ էվլնա»: Միշնակ քուրէն է մոյս քուրօշը պէս ճուղակ տու կա: Բարավօրին տղան կուրրա կա պրօտիկ քուրօշը քովը անօր մնութինն ա հասկցնարա: Է՛՛ի քու, կա.

-Բարավօրի հիատիշանին տղա, ասված կուտա նէ, ևս է կըպերիծ:

Վախոր, սահարը կուրա, պըստիյին ցավէրը կրպըռնէ, աս քուրէրը իրար կասմին: Կերրան ճատը կունիյ մը կրտսնան կա, ճանին տէյի կըպէրին քուրէնուն քովը, ազատուկէլն յեղը ճոխս մը շոնի բակու կըսութին երկսաներուն տէղը, քուրէնուն պէրած ախչիյն ու տղան է կասմին կուտան ճատոյին, յօր տանի կօրսունցունէ: Ամսա ի՞նչ երկսաներ էն ծցնածնէրը լուսի կըսուր, մարդ չի խոնջիր կա ճայլու: Քուրէրը խապար կուտան կա բարավօրին տղանն էնու տէս կընկանըն պէրած շօնուխնէրը: Փատիշանին տղան այան-պայան կըլլա երկսաներուն տէղը երկու շունի լակու տէսնէրը: Խսին կուտա, յօր փոս մը փօրին, լակուները էյոն կաշիյին մէշը փարտէն տէ, տղնին փօսին մէլլը: Մարզօն ա տարէր աօխալաց տղորէր, քովը դայիս մը սապօն, թօխմախ նը, յօր աօնօդ-տարցողնէրը սապօնը աշկէրուն քըսին, թօխմախօր է կըօխին զարինն: Աստանէ է կէնին կա:

Աս ճառու կընիկը երկսաներուն կուտան կօրսունցնէրու, ամսա լցուրոշիր ճուրը մէտէլու, առնտույ մը կըլլունա, մէշը ծուրօր կըպատ, շօնուխնէրուն մէշը կըտըն, ճուրը կընէն: Ասծուծ իջինօր յօնուխնէրը շէն մէտնին կա: Սունտուկը ճուրին քնարը էյա կա: Ած մը իրակա ճուրին քնարը, սունտուկին դափախոց ասծուծու իջինօր պասվի կա, ածոյ երկըննա կա սունտուկին վըրամ շօնուխնէրուն ծցնունէ կա, մինչէվ կիշտանալինն: Ամմեն օր ասամկ կըլլա կա: Ածին տէրը ֆուխարէ կընիյս կըլլա, ածին տղված կարօրը կապի կա: Անկ օր, երկու օր ածին կուսկը ցամքած կցուենա նէ, կերրա չօպամին քովը քամքատ էնէլու: «Ի՞նչէ տուն իմ մէրատիկ ածըս կըրիս կա, ևս անօր կարին հույսին են. իմծի սօվա՞ծ պըտը մանցունիսա: Շօպամ այան-պայան կըլլա կա, քսու. Ալսպատար տուրույնին մէշն քովկ մէրատիկ ածըս պըտը կըրէյի. ևս է կիսին, օր քուկ ամմեն ապրուադըն աւս ածըս է. էկո վայու ածիս ետևէն հայիր, որ կիսա կա, ինչ կըլլա կա անօր կարը»:

Աս կընիկը սուրույնին եռէլտն կիսա կա, կցուենա, յօրածը տուրույնէ

գատվեցավ, նորին թէնարը հասավ: Նորին թէնարը, դամիշմէրուն արան տունույ մը պասվեցավ, ածը կուսկը տունույին մէջ իշեցոց, էլքու չօճուխմէրուն տուպավ լըման կարը: Կըմիկը հեմէն կըլազ, տունույյին չօճուխմէրը կցիան, կըայէր տունը: Առ ածին կարօրը անօնց կըմէծուն: Խնը կրժանի, չօճուխմէրն ա մէծած կըլլան: Տրյան փօրսի կէրրա, բուրն է տունին քօրծէրը կէն կա, կայէլ-կցիօրէ կա, ճաշ կէփէ-կցրափէ, իշտ ասանկ կապրին կա:

Թարախօրին տղղան է փօրս կիհա կա, օր մը տօղային կցիամրիսի հայրան կըլլա: Կուրա տոնն, իրէր քնիրօչն ա ծէծէ կա: Պրզոնի քնիրօչն ա կըստ կա. «Տոն խօսկին տէրը չեղար. Ես ըսածիս պէս կըապտօննու փերշնօր տղղա մը տէսմած կա, սիրոցս պան մը դուալ:» Էնօր արունը քաշած էր, աճմա ի՞նչ կիսնար: Էնօր ըսածէն քնիրէրը հասկրնան կա, յօր չօճուխմէրը սաղ մըմացէր էն: Կիհան ճատը կընկամ կըկըտնան, շատ մը փարս կու տան, կասպօրին յօր չօճուխմէրուն կըտնան բապամնէտ տա:

Շատարն կուցա, անտօնց տէլը կըկըտնա, կըտէսնա, յօր ախտիկը մինակուկ նըստած է: Կըստ կա. «Ախտիկը, տոնն ի՞նչ մէկը չունիս, ինչէ՞ տուխտոր-տուխտոր նըստած էս:»

- Մէկ հաստիկ էիէր ոն ունին, փանկոց ավի կիհա կա, իրկունը կրս կա, ավի միս պէտ կա, իշտ ասանկ ապրինը կա:

- Ե, ախտիկը, մինակուկ կըլլա: «Եփէրցու ի՞նչ թէզէ համար չուզիր կա էլքնու մը պէրէ: Ֆիհան մէնլէրէր Յերրօն-նըլարօն /Շիէլէ-Շէնկիսի/ կա. Ոնի ասամնկ այնան մը ունի եղէր, յօր մացային վըրան կըստրիսա, ըյուղի տունյային ճարրէրը մէշէն տէսնըլին կա: Եփէրցու ըստ, որ երբա անոյ թէզէ պէրէ, սկվինմիշ եղէր, օրու որախ անցոր, էլտնիշ եղէր, ինչ տուչչունիշ կըլլաս կա:»

Իրկունը եփէրց ավէն իրա կա տոնն, տէսնա կա քնիրը քնէրէի նըստած է: «Քորուկ զան, ինչէ՞ տուխտոր-տուխտոր նըստած էս», հարցունէտ կա:

«Հապա ի՞նչ էնիմ, էիէրը, էլքնու մը չիրա, մարր-մարրասան շիրա տունէնու մէջ: Թոնի հօրցու սիլտ չէ. Ֆիհան մէնլէրէրը ըլսիմ Յերրօն-նըլարօն պան մը կա եղէր. տունյան մէշէն կէրէվս եղէր. իհաս պէրիս մէտ սկվինմիշ կըլլամ, շէն տըլսրին, օրու ուրախ կանցունիմ:»

Ե, էիէրը միհատիկ քնիրօշը շափէն ավէլի սիրէլուն կէլլա, ճանփա կիյմա կա: Կէրրա-կէրրա կա, տէնը տէվի կընիս մը կէլլա կա: Կուրա կա, յօր տղոյն ուստ, աճմ կըտէսնա կա, թի շատ աղէկուկ տղոյս մըն է կըլկայմի: «Այսիշ շըլլար ուսէլու: Կըհարցունէ՞ որը կիհաս կա:»

- Կիհան կա Յերրօն-նըլարօն Այնան հայէլին պէրէրուի, թի քնիրը էլտնիշ ըլլա:

- Թէզէ վօ՞վ ուեր է մէ Այնային մասին մանելու խորիշ է: Անօր

էտելտն կացողները յւս չեն իրան կա: Տիելեմ Շննիսիյին քովը հասնիս մէ, անօր առողին մէյ բարախը ծի մը կապճած է, մոյս բարախը առյուծ մը: Անօնց համար թիշ ո՞չ խօս, թիշ մը միս կատնիս, խօսոց ծիյում կուտաս, միաց՝ ապանին: Հազի անօնը խօսոր, միսը ուտին մէ, տոմ ներ կործանաս Այնան կրիսախցունիս:

Եփեր առանկ այ կտէ, Այնան թուրօշը կորդրի: Քորը մացային մըսա կցոցմէ Այնան սեվինմէշ կըլլա, եփերն է գորսի կերա: Թժրար բարավորին տղորմ կցիամբիայի հոաստ կուրա: Թարավորին տղորմ անօր տէսածին պէտ նօրէն աշկը վարան կըզօնա, միտրէն կըսէ. «Այ տղորմն սոմելքէր առոնց մհանձիք կանչին»:

Տռն կուրա, Երկու թուրէրուն կրծէն, տղորմն մարօշն այ կցիսոմ կրզարմէ: Թուրէրը կցիամբոնան, թի չօճուխմէրը դահա ասդ էն: Կը կանչին ճատցին: Շատցն կցզարմանա. «Շնուս» յւս է Ավել Տիելեմ Շննիսիյին քօնին: Թուրէրը թրսին, ուն սեֆէր անանկ տէն մը խորկ, թի սադ յոմբոնա»:

Շատրն կուրա կա նօրէն տղորմն թուրօշը քովը: Կըսէ կա. «Այնան հայլին ի՞նչ է, յօր ճաճ-ճուն չունի, եփերը որ Երա Տիելեմ Շննիսիյին Չալար-Օյնարը Նվարող-պարողը/ պէրէու: Նվարող-Պարույին մէշն կըկանչէն, կըպարէն-կըխաղան, տոնն է կըըսիս, կընայիս Ելենմիշ կըզասա»: Եփերը վօրսն հավէն կուրա: Քորը տէսակ մը տուխոր կրտսենա, հալ-հարըրը կըհարցունէ: Թուրն է քոսէ. «Պիստը երաս Տիելեմ Շննիսիյին Նվարող-Պարույը պըտը պէրիսա»: Եփերը ուգէ-չուգէ ճանփա կիյմա: Կերքա-կերքա, շատը, թիշ շիյտինը, տէնը նօրէն տէվին կընիլը կէլլա: Կըհարցունէ՛ ինչ իրաը, ան ա կըպատէ:

«Քորրու քուկ կուլօխուս պըտը ուտէ, լարին յև քուկ աղէկուրանու չէմ դրմջին կա, ատօր համար թէզի խորան կուտան կա: Հոմմա Էնի նորին մէն է, անկէրը ասալուսուն էն, մազերէն պըտն, յուն. «Չալար-Օյնարը տուրը: Էնի կըսէ. «Մազերը քօդ տուր, կուտան» լշիավուսա: Մազերը քօդին նէ, կէլլա թէզի կըզարացունէ. թույը ճահէներուն քարացուցած է, թէզի է առանկ կէնն: Չալար-Օյնարը թէրէրը տղորմած է, առ ուր փախիբը»:

Այսցկան եփեր կիհա կա նօրէն միս, խօս առնէ կա, յօր միաց ասպանին, խօսն է ծիյուն տա, ամճա ամէկէն Ալյասպէկէն/ խօսոց ապյուծին, միսն է ծիյուն տա կա: Աղյուծը ծիյուն հետը կըուիլ կըսկցուին: Էտօնց ծանին վըրա Տիելեմ Շննիսին տուր կէլլա: Կէլլա, ի՞շ կըտէսնա, փէրշմօր Ալյասպուսում փէրշմօր/ աղիկուկ իկիր մը կայնած է տուրը: Կըսէ.

Փէրշմէն վարց քար կըյրիս:

Եփեր կըզարանա:

Թուրը առտն մը եփերին պէրշմիշ կտէն, կիշէր-գօրէն Եփեր շիքար

կա; Ուժուց կը կըրդէ. ճամփա կելյա եփերօշը վընտռէլու: Կիհա-կա՝ տէվին կրթեանց ուսան կուրա: Տեվին կրթիկը տեմ կը լուզադ, յօր ախշօնան տու՛ ամնա կրտեսմա, յօր կը լուզապուտոն ճագօր տունչա լոօքէի է, կը կեմա: Կը հարցումնէ. «Տո՞ն էիր եփերօշը և ճամփան խըրկողը, ան թա/ անօր շըղմուշէա ուսկը, թէջի է շըպրտը ուսիմ, խըրաւ պըտը տամ: Էավ յուլ, յօր կիսայերօշը աղասիս: Տիկելն Շնկիսին անօր քար տարցուցած է, անօր տուոր այսուծ մը, ծի մը կապկած է: Սիս ու խօսու կատնէս, միաց աղանին, խօսու ծիյուն կուտաս. ենօր թէջի կը բորոնին ներ ինալու: Ես սահարդին էմի սապօն ճորէրուն մէջ է: Արևոց ող ճագերէն պըսնէ, ուժ՝ կիսայերօշը բօր: Եսի քրտ՝ եմամա կը բորոնին, ամնա ինամանիչ շըղաս, հազի եփերօշը յարրցնցըն: Ասունկէ է կէմ: Տիկելն Շնկիսին ճարը կը բորած քրտ. «Թշնկիլիս է արքմածեր, քար կը բորածներու: Քունեն արքմածի պէտ ըլուլին է կարբընճան: Ախօնից Չալար-Օյնարը կամն, եփերին հետ կելյա տում երրալու, Տիկելն Շնկիսին քրտ. «Ես է ծէջի հետ պըտը քամ, այ էնցու պան շտմին: Ծիր կուշուն էկամն է պատմին, ու կինցիք: Եսօր ավի օր է, վօրսի տէղը կիհաս քարակօրի տըղոն կրտեսմա, եսի քոնկ/ծիր/ հարն է, անօր ծէջի միասձիր պըտը տամն, տուր խասար շտմիք: Ամմէն առ շարշարամբնէյց ծիր ճօրաբութեանուն վասուրհիմերէն եղամ. ծիր ճարը տահաս սաղ է, ամնա ինչէր քաշէց քուրէրուն ճանորէն: Ինչ է նէ, ճակատակիհին տէմը մէյք չեմք կը բնար կըա, ծէջի հետ և է փօխմէցա...»:

ՏԸՂԱ-ԱԽՆԻԿԸ

Թաքավօրը էիր տրվէր եր եւկէր հախթէլու համար. «Տըդա ոմեցողին տրդամ պըտը երրա զինվօր, շտմցողն է պէտէ հիարա/ պըտը տամ: Մարք մը իրէր ախմիյ կունին, տրդա շտմճար, փարա և շտմճար՝ նըստած տուշութեանից կըղա եղէր, մէնծ ախմիկը ներ կուրա, հարօշը կը հայցումէ.

-Ինչ է՝ տուշութեանից կըղա կա:

Հապա ի՞նչ էմիմ. քարակօրի էմիրն է, յա պէտէ, յա զինվօր պըտը տամն, է, փարա և շտմիմք:

-Ես է կիտիմ, քի ինծի՝ պըտը մըշամիս: Տուոց տագէլ կա, տուրս եղա կա:

Ասէն մը յեար օրքանճա ախմիկը ծիր իհա կա: Հայր ենօր է տուխտը ըլլայուն պատճառը քրտ կա, ամնա օրքանճա ախմիյն է քուրօշը մըման խօսի կա, տուրս իհա կա: Են պըզտիկ ախմիկը իհա կա հարօշը քովի: Են է հարօշը հարցումն կա տուխտը ըլլայուն պատճառը, հարն է քրտ կա. «Քուրէրուն ըսի ի՞նչ հասկցաս, յօր թէջ է ըսիմ, ի՞նչ խայր տէսմամ, ի՞նչ քայլուս: Պըզտիկ ախմիկը շատ յակվար կըղա կա,

յերը հարօշը ունէ կուտա կա:

«Եշ քեսեր չենիս, ես կիհամ եւկեր կըլլամ. կրմա պէրայէր պէր, մասդըրս կըլլու տուր, եւկերի բարեր հարցուր. Երբամ:

Հարը պէրայէր պէր կա, զինօքի կացիսի հարցունէ կա ախճըկանց խորին կա զինօքը: Ասեմ մը կասնի, մարը քու արիկին. «Այ մարը, ախճիյնիս ի՞նչ Եղագ-Հղակ, վօ՞մը բին, վօ՞նը Երկիր խորկեցին. մէմը է կընա, պէրի կըլլուսմաս»:

Հարը կըլլա կըրրա, ախճըկան կըլլուտնա. ինչ տէսնա՝ բարավօրին տուր պահանկ կայնած է: Հարը յէտքն-յէտքն սելիննիշ կըլլա կա, ախճիկը չի կիտնար հարօշը: Հարը յէտ իրա կա մարօշը պատմ կա. մէջ շրամնօրկիս, անանկ եւկերորուն կէմ կա, յօր չի կիտուլիր կա ախճիկ ըլլալո:

Հարօշ-մարօշը բոլինիք, իրանը ախճըկանը: Թարավօրը փոս մը փօրէ կուտա հիմկ կամկուն Երկանքը. իրեր կամկուն լանքը: Ջնկը ճարդիները պցուր Երան ծիյոց աւ փօսին վըրայէն թցանան: Օվ թցնալ կըրնա նէ, եղէր բարավօրը ախճըկան ննօր պցուր տա եղէր: Մէր ախճիկը շաշմիշ կըլլա չերքա նէ բարավօրին իզինն է, երա նէ արզա չէ, հասպա ի՞նչ էն: Ախոռը ծիյոց թիմար ենէլն ինչիր-ինչիր ասանկ կըխօրի. մնոր նէ ծին կըխօսի հէտը. «Եշ տուշչնմիշ շըլլաս, կընա աղէկ Եշը մը պէր, վըրաս հէծիր, ուօր պղոմէ յուլարէն, ես թիշմը բօփալամիշ կէմին, ճումահարը վըրաս կը խընտա, կըսին անշըտար բովէլրան ծիյէրը շիկընա թըռան, ան բօփալը ընտօր պղուր ըլլանա, ամձա հօգրա շըլլաս:

Հէրը կորքա ախճըկանց, թօփալ ծիյօր փօսին կըմօւլնա նէ, ժողովօրը կը խընտա, անձա շասմին պէս ծին մէկեմինէլտն անանկ կըրընա փօսւն, յօր թիշմը նէ ճզզրդն ենիմ կիհա կա:

«Ծուավ, շեղագ,- բըսին շտգօղնէրը,- մէմը տահա թ թցնան:

Սին էնօրմէն տահա հեռու կըրընան: Է, ախճըկան կըսէրին բարավօրին թօվը: Թարավօրին խօսքը համիք/ խօսք է: Ախճիկը կուտա աւոր: Յօրն օր յօրը թիշէր հարսնից կէմին: Կորցա հարս ու փէսա ըլլալո օրը: Աս փէսան դաման կըրտնուն հարսնին ու իրին արան, եւույն կըրտատնա կը պատէի: Թարավօրին ախճիկը վամկոց կամուխ կէլլա հարօշը, մարօշը կըսէ. «Փէսան Երսոս շինայէցավ»: Թարավօր-բարօնի շաշմիշ կըլլան, կըսին. «Օդէ իսէ, յա ախճիյնուս շիհանվէցավ, յա տա տումննուս տուչեմնին»:

Մէմը տահա ախճիյնուն սիւսէմմիշ կէմին, տումին տուշէմն կըփօխին, նօրէն քայտա շըլլար: Ախճիյնին կըհուսվանքանա, շըտր-տինցմէր թէ-տէրցան կըլլա: Թարավօրը թիշէր-գորէկ կըխօրի ճար մը ենէլու, ճար շըլլար: Էն սօնը փէսային թօվը կըլլամէտ, կըսէ. «Ախճիկը թէ-տէրցան Եղած է, ծեղէմնուս կիհա կա, մէկ պան մընացած է ճնննէր

էլմասըն, պրտը էրբաս ճենմեք էլմասըն /ամմահական խնձորց/
պերելու:

Ախմիյ-փևասն անճրութած իշակ ծիյուն քովը պատմելու բարավորին ասսպրամքը: Ծին ըսավ. «Եսի ես է շիյուիմ. Եսի մարդու կիուտ. Եմի Տէնիկ-Այլըրը է Շովի օմումին/: Վանկուց կանօխ ախպարին քովը պրտը էրբանը, մարդու իմկիյի ծագերուն հետ նոր խրմելու իցա կա: Հետու կիմի կառնիս, ախպարին կուտին մէջ կըլեցունես, տեմն է կըլացումիսի: Մարդու իմծի տէսածին պէտ կուրա կըլիարտըվի, յօթ տարի է իմծի կօր-սոնցուցած է Սիրոց կըլատի, կուտին կինին կըլսըմ, կըլերքին կրտ:

Հոմման ըրասմ տարվա տղոյա մը ըլլար, Վորաս հեզմեր, ուր ուժոր
կրտանելի: Ան ատենց տուն կրտիս. «Ի՞զմէն աղջկ տղոյա». իմծի տար. իհեանք ճենմեք էլմասը թրէլու: Առանկ է կըլլա, ամմա մարդ կըսէ. «Շատ զօն պաս է, ամմա զավակիս խարին կիհամ»:

Կըլլան կէրբան ճենմեքը: Էնտիկ հըրէշտայները պահակ տղոված էին: Հըրէշտայները քընած էին, Վիւսա-աղջիկ խընծօրմերէն մէկը կրիզըրք, տուրս կիալնիքէն հըրէշտայներէն մէկը կարրըննա, ամմա ախճրկան նուելէն չի կընա հասնի Շ, կրտ. «Ախմիյ ես ն՛տ տղոյա տարիիր, տղոյա ես ն՛տ ախճիյ տարիիր»: Հըրէշտակին ըսածը կըլլա. Ենի տղոյա կըտառնա: Տէնիկ-Այլըրըն կըհասկընա, յօթ ծիյավօրը փօխմեցավ: Ախմիյն է կրտ՝ պաս մը եղա:

Հէլվախ.- Կրտ ծին, տուն ախճիկ ես եղեր, հոմմա տղոյա եղար. Ես հազի ես տարիիրիս հասած Շ, Վորաս տղոյա սիյէն նրատած չէ, պաս չիքա, յարին ծարիս խարիիրին համար ճան չի համեցի, իմշէն, ըլլալիքը եղավ:

Ծօջի ծին կըսէլք տղոյուն կրիսածուն էրիմ քաղաքը: Տըղան, ծօջին մէջը տղրախտիմ խընծօրը, պալատ կուրա, բարավօրին կուտա ամմահական խընծօրը. Վիատիշանց շաշմիշ կըլլա, աշկէրուն չի հավատար, ամմա ճիշտը թրանը տղրախտիմ խընծօրն էր: Ե, ուրախուրուն կէնին, կըհասնին մորատմերուն:

ՍՈՒՏՉՈՒՐՑՈՂԸ

Իյու Հ. Թուժամյան/

Կըլլա կա, շըլլար կա, բարավօր մը կըլլա կա: Աս Շա/ բարավօրը յերկիրին մէջ չավ կէն կա, չի օվ ամամն տուտ մը ըսէ, օր ըսիմ տուտ է, Շ, բարավօրուրինիս կէսց ենօր կուտամ:

Ծօպան նը կուրա կա: Քըսէ կա /զուրցա կա/.

-Թարավօրը երկան ծնոր ք ուննա, պասպը տէյնէյ մը ուներ հանէյէն կէրկըմցումէր ախներ, խառներ կա:

-Կըլլա,- կըճօղապէ բարավօրը, տունէ է շըպովս մը ուներ, մէ ճանը

պերմին տղթէր կա, մոյս ծարբ ա պրակէն վառէր կա:

Սուսպարցողը ենտէ քրեւեն տուրս իհա կա:

Թեղոյ մը իհա կա, կոտ.

-Աֆ կենիս, բարավօր, Ես շուտ պյատ բայի, ետելցա հուշի մընացի:
Երեկ շատ արգել Ակավ, յըլտըրըները զյուղէմիշ Եղան, Երևինըը
պատուիցավ, Ես է կացի կարկրուէլուիի:

-Հա, լավ էրէր Ես,- բրու կա բարավօրը,- ամսա լավ կարկրուած
չեւ էրէր. Աս առու յէ թիջ մը արգել բարեցավ:

Ասի յան տուրս կերրա Ակար. ասի է տուս կիհա կա:

Նիք իհա կա խոխարդ կեղցի մը, շինիլը հօսուց ոյլբուխին
տայր տցրած:

-Այ մարք, տուս իշ կուզիս կա,- բրիարցումէ բարավօրը:

-Ինձի շինիլ մը օսկի տայիր Ես, տանէլու Ակած էճ:

-Շինիլ մը օսկի"-, այսու-պայան կոլլա կա բարավօրը,- առու զուրցիս
կա, Ես թէզի օսկի տայիր չեմ:

-Եկէր թի սուս զուրցիմ կա նէ, բարավօրուրունիստ կեսը տուր:

-Շէ, յէ, դորք բրսիս կա,- լանջը տօնմիշ կենէ կա բարավօրը:

-Դորք բրսիմ կա նէ՛ շինիլ մը օսկին տուր:

ՍԱՆԿԱԿԱՆ ԵՐԳ-ԽԱՂԵՐ ՅՈՒ-ՅՈՒ

Տօր-ծօր, ծօր էնիմ,
Փէշը կըսրիմ, չօր էնիմ,
Աս տարի ասի էնիմ,
Եկոն տարի նօրն էնիմ:

Տօր-ծօր, ծօր էնիմ,
Մեկ դօշը դուրպան էնիմ,
Միսմ՝ տսիմ, չօրվան խըմիմ,
Տէրիմ թէզի բյուրը էնիմ:
Տօր-ծօր, ծօր մանի,
Կայրմոր խըմնօր կըմմանի,
Ինըն է պապուն կըմմանի,
Մեզմա ընտօր կըպանի

Տօր-ծօր, ծօր օշիկ,
Օրկն է հարէր է կօշիկ,
Քէլտ կըմա, քյօր օշիկ,
Ինը պրզտիկ, պարբ ամուշիկ:
Տօր-ծօր, ծօր մանի,
Ասի վօրուն կըմմանի,

Հազի ճօրը հատնի նէ,
Ասօր քոնն է կըստանի:

Առաջիմ՝ Ֆլորա Բերբերյանը
Մարիամ Բերբերյանը
Նարինարում Ջանիկյանը
Վերամիկա Մկուցյանը

* * *

Ախշիկ, անոնքը Շուշան,
Քեզի տանիմ Սուրբ Նորան,
Թե յօր իմծի առնիս նէ,
Մանմիս թեղի տամ Եղշան:

Ախշիկ, էկո մեր օտան,
Երկորիս բռյն է ֆիդան,
Էս քեզ կաղսուկ սիրեցի
Ինչ համեցիր մելքան:

Ախշիկ, էկո տոտոց պաց
Ցայլոխըս արան մընաց,
Կարուտնին պուրուն առին
Իմինըս կիսատ մընաց:

Ուսոց՝ Վերամիկա Բերբերյանը
1906թ. օնկ.

* * *

Ծիռ-ծիռ ծիյավօր,
Ծիռ վածծոր պարօնին տոնը...
Պարօնը փառ տաշէ կա,
Խարունը հավկիր խաշէ կա,
Խարօնը իմծի հավկիր տըլավ,
Հավկիրը չօպանին էս տուի
Չօպանը իմծի կառ տըլավ,
Կառը Ասծոն էս տըլի,
Ասկած ախսպէր մը տըլավ,
Ախսպէր, ախսպէր, ճան ախսպէր,
Թեվէրըս մերճան, ախսպէր...

Ուսոց՝ Ֆլորա Բերբերյանը

Պրտիկ-պրտիկ ծուն կուրա,
Էմմիս քաղցէն տուն կուրա.
Տօվա էրեր ախճիյնէր,
Ծեղի ւարուշոն կուրա:
Պրտիկ-պրտիկ ծուն կուրա,
Տէրտէր պապան տուն կուրա,
Փիլաֆ կեփիմ յէղ շիբա,
Սօված փօրոն ռուն կուրա:

Առաջ՝ Նարիսաբուժ Զատիկյանը

Նոր տարվա՝ Կադանդի առավոտյան կանայք շտապում են զրի՝
ոսկի զորու տանեցու համար: Հնանեցը թերում էին քաղաքներ՝
միմյանց հետ փոխանակեցու և մի մասն է աղբյուրի մեջ գցելու համար:

Նոր տարվա այգարացիմ տուն զորու տանեղ կանանց
խնդրանքը ակտունի մոտ

Առ թեզի կարի,
Տուր մեզի պարի:
Առ թեզի բյօնուր,
Տուր մեզի ծնուր:
Առ թեզի հատիկ,
Տուր մեզի Զատիկ:

Առաջ՝ Վերանիկա Մկրտչյանը

ՆԵՇՆԻ /Օրորոցային/

Նենի էնիմ, քընացրնիմ,
Վարրելում մէջ պառկեցունիմ,
Կարմիր ֆիստան կարիմ թեզի,
Կարմուր-կանամչ շօրապ պանիմ,
Հետն է անուշ նենի ըսիմ...
Անմենինմէն շուտ քընացիր,
Անմենինմէն ուշ արթնցիր,
Նենի, նենի, պար-պար, օր-օր
Լարեր հարճիս արվօր-աղվօր:

Առաջ՝ Նազար Գարիկյան /Շար/

ԽԱՂ ՀՄԻՐԵՐԴ

Աղջիկները-

Ասօր աղվօր օք մը կա,
Աման, աման, իմ յարցս.
Պարոնկ իշխացս կուրա,
Աման, աման, իմ յարցս:
Սիրեց, սիրեց ոք շատավ,
Աման, աման, իմ յարցս,
Սիրտես սեկ աղոտն հանեց,
Աման, աման, իմ յարցս:

Տղաները-

ՈՒխտին տեղը հեռու է,
Աման, աման, ճան ախճիկ,
Ճամփաները շալու է,
Աման, աման, ճան ախճիկ:
Իզուր տեղը մը տցիսրէ,
Աման, աման, հայ ախճիկ,
Սիրտը թեղի էմ տցվէր,
Աման, աման հայ ախճիկ:
Էկտը, օքք պարի է,
Աման, աման, հայ ախճիկ,
Հարս ըլլալու տորի է,
Աման, աման, ճան ախճիկ:
Քեզ սիրողը թեզ կառնէ,
Աման, աման, իմ յարցս,
Ինձի սիրօղն ինձ կառնէ,
Աման, աման, ընձմբըս:
Սիրած յարես լոյր էկամէ,
Աման, աման, ճան տցդա,
Խօսցըս սիրտիս տոր էկամէ,
Աման, աման, ճան տցդա:

Աղջիկները-

Ռուցիմ' նորեք Գարաբաջան Հապատապնազամ/
Նազար Գարիկնամ /Շարիչ/

ՎԱՐՄԱՎԱԾՈՒ ԱՎԵՐԻՑ

Հյ Վարդավառ, հյ Վարդավառ,
Մուրասուս տուր, յա հօրիս առ,
Մուրասուս տուր, յա հօրիս առ...
Սեկ աշկերտս ըլլամ մաւադ,
Ախճիյ, պապուս ըլլամ հօսադ,
Քուկ արտերաս ըլլամ հօսադ:

ՀԵ Վարքեվառ, Իոյ Վարքեվառ,
Սուրատց տուր, յա հօրիս առ,
Սուրատց տուր, յա հօրիս առ:
Տղա, մշկիս կոտի ըլլամ,
Որ յօր էրբաս՝ հէտքտ ըլլամ,
ՀԵ Վարքեվառ...

Առաջ՝ Նազար Գորիկյան /Հայ/

ԳԱՄԻՒԹ

Ասկած շընօրհավօրէ ասծուծու շընօրդին օրն է...
Աս մէր բարվօրին զրգարձանայիր օրն է:
Ասկած շընօրհավօրէ ասծուծու շընօրդին օրն է,
Աս մէր բարվօրին բազ գրչուն է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է,-
Աս մէր բարվօրին մատնին մատնին է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է,
Աս մէր բարվօրին ալ վոյկապը ծիսն է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է,
Աս մէր բարվօրին կուլպան օրիցն է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է,
Աս մէր բարվօրին շիզմէն օրկին է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է,
Աս մէր բարվօրին բումքամը նօր է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է
Աս մէր բարվօրին կընքահարը թօվն է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է,
Աս մէր բարվօրին կընքամարը թօվն է:
Ասկած շընախօրէ, ասծուծու շընօրդին օրն է,
Աս մէր բարվօրին սարդոջը թօվն է:
Սորին Թօրոսին օրօվն զարը զարէցավ,
Զարբարիկը զարբարեցավ, կամանչը կարմորէցավ:
Առաջ՝ Գամիւրի Ծար զույից
Գորիկյան Նազար /Ռոզգարձ գալիս/

ՊԱՐԱԽՈԽՏԻՆ ԿԱԽԾԸ

Մէր յերկիրը Տնամօրիներին ատենց տերտէրը երրօր տումէրը
կըմցտնար ուր կօրչնէր: Տերտէրը տումն մը մըստն կա, սիրոն հարաց
տէսնա կա, նայի կա, յօր հարսը նոյն է միտքը ծըռվի կա: «ՃԵՐԻՆԵՐԸ

ո՞ր էն», - հարցում կա հարսին:

Հարսն է ճօղապէ կա.

-Տումեցիները միսաքիր կացած էն, երիկ է դուրստը է...

- Հոյի՝ ես, ախաչէս:

- Հա, տէր հայր:

Խորամանկ բահանան հարսին միամստորյումէն օգտըվիլ կուգէ կա յուր կըստ կա.

-Օրինյալ, երիկը օնդօր է, յօր սկսած քօրծը կէսկատար ցըրէր կացեր է քօրծը լըմբնցընէս է, չէ՛ն շօնուխ յա թօփար, յա քյու, յա դա սերուէ բաս աշխատ կէլլա:

- Ե, ի՞նչ է՛նկամ տօք, - հարցում կա հարսը:

-Աս մէղուրյանը և կըցաշիմ, պակասը և կըրմցնցընիմ, - կըստ կա տէրստէրը միամիտ հարսին տակը դըմէօր:

Ամիսնէր յետք, հարսին երիկը տուն իրա կա, շօնուխն է ծընվի կա, հարսը նայի կա, յօր յերիսան բամած է, հէջ դուսոր մը յունի, երիկին կըստ կա.

Տէր հայրին շնորհակալ պրտոցլամբ, շէղած ատէնը պակաս քօրած քօրծըն էնի լըմնցուց:

Երիկը հասկըսա կա միամիտ կըմկամ զգիսոմ էկած քէնկը ու խօրի կա օնդօր վորտէ ցուժ տէրստէրէն:

Քանի մը օր պէտքնիշ կէնէ կա՝ իրիցէնկան արտը ճաշ տամնելու վախսիցը կիւռմացու համար:

«Կարիք կնկա չորեր հաքնի կա, իրա կա բահանային քօվը կըստ կա՝ ցավէրը բռնած էն:

- Քիշ մը համիկէր, տիհա իրիցէնիկը իրա կա, քէջի կօքնէ:

Բահանան կնկան կըստ կա. «Այս դարիք կըմկան օրն, պատվելու էն:

Ծիշն է՛րին, բուփէրուն էտին տանն կա իրիցէնիկը տարածին», ամնա նայի կա, յօր էնօր միտրինը որիշ բան է, քոս կա տէրստէրին.

- Տէր հայր, տէր հայր, տղա է, տղա է:

- Ավելի լավ, ավելի լավ, - պատասխանէ կա բահանան՝ ճաշը ուսէկէն՝ շնասկըսալոր կնկան զգիսոմ էկածը:

Պ

ՆՈՒԾՆԵՐ ՍԻՎՐԻՀԻՍԱՐԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՎ

ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԸ ՍԻՆՔԻ-ՍԱՐ

Ես մեր քաղցր շնկիսիմ, ամմա նեմեյս, մայտ իշ թի լրած էմ, նա նախով էմել ու ծեզի:

-Մեր Սինքի-Սարը շատ առվակ մերաբ քախոկ էր.-քսէր նեմես, հավասի, ճուրդ թժմիզ, խօչոր-խօչոր դայայեր շատ կային, ամս համար «Սինքի-Սար» լսած էն, Պերքի Ղայա, Չախմախու Ղայա, սարը Ղայա, իշ կիսոյն, տակա խյի. Վօ՞ր մէյին անօնց տամ ծեզի: Իյլ Պերքի Ղայան, կըլօխսու վեր հանէյիր նա՝ վըրատ պըղընվել է կիսկոննայիր. համակ պարզը էր:

Այս ա նեմէս նախով կէմեր, թի Սինքի-Սար քախոկ երկու քրէ յամդուս եղած է նղայ է մէյ տաճիկէրը ուրու ճամփիմ վըրայտն շավախիմ դօնտասի գորած էն. ցլէր շաբա լուս վայ ընկած է. կըծծած է յանդունը. պուրուն հայերուն տուները այրէլէն սօնա տաճիկէրուն քարաֆը կընացածը կիսի բուլուսկայերօվ մարած էն: Մախսոս էնած էն, թի հայերը կըմ երան, տաղըմիշ ըլլան, իշակու թի մէյ որսմը սէր-սէֆի, օրդպախ, ամուրի-ծարուկ ճանպախ էած էն. Էսկի-Շեհիր, Նայը Խան, Անդրուայի քարաֆէրը սիփէր եղած էն. քախսին մէյ մընացող զավալլույէրն ա էած պարոր-տէրու էնած, թէրիմելով տուն-տէղ պատած, յէրկշիշ եղած, իրէնց կյօր մերատ կիսույ պըօնած՝ նըստած էն: Անկուսկ սօնա հայերը վերի մէյսէյերը սիփէր եղած էն, տաճրէկրը վայի մէյսէյերը, մէկրզմէկդ իւռու մընացած էն: Անկուսկ եփ-աղէկ սօնա տաճրէկրը տէսած էն, թի հայերը երալով առվակ-առվակ տուներ, տրայատառներ, ժամեր կըպատսին, կիմէ դարեզիյեն մէյ տահա յամդուն քըզըրէն, ափի կիմէ հայերուն քարաֆը. իրէնց մախսէյին մօտացածը կիսի կըկրծծեն թէրիկ-թէրիկ մարէլու կուրան, պուրուն հայերուն չուլէրը-փալայերը յաղմա կէմէն: Զավալլու էնալին չօր կէտինը կըմընամ. շըրքպախս կէլլէն մէյ որսմը կիմէ տարտառըն կըլլան, տուրսի քախսէրը. մընացած մէ որսմը նա նօրէն կըկրծծեն տուն-տէղ պատէ, տղապատռներ, ժամեր, պատմիցր, երիէր, վօր մէյ ըսիմ. դայրէրու, աղոյ, նամուսու պէլլու-պէլլու մարքէր էին մէր քախսի մարքէրը: Իյլ մէ առվակ-առվակ ախշիմէր կամնային, կայմոր-կայմոր երեսրօվ, օսկի փէրէմ մազէրօվ, նազոր-նազոր երափ-մէլէյի կիսի, տուրտէն պաշխա մէմէլէրէն Սինքի-Սար քորային ախշին համվէրու, տօսղընվելու, կարքընվելու համար. ամմա շատէրն ա չուտային, թի /հայո/ դազէյի ախշին մը կըստարտմէլի/ տէյի, մէկրզմէկդ հետ կըլուսղընվէյին, կըկարքընվէյին, ամմա յօք պօրու խեռույէն կամնէյին, յաշխտէրը տէնկ ըլլայտ, սինսիէն թժմիզ, աղոյ, նամուսու:

-Մեր քախսը տօսղընիր, հաշօնիր շատ գէյնէրօվ կէմէյին.- քսէր նեմէս.

տավալով-գուանայօվ, իսկ փարայերօվ առաջ-առաջ հարսին կայմոր յափոխ կը կողէին. կը թօսը կայմոր ֆէրս կը տընէին, յափոխին ներքեվէն շաղվար քը եարգութէին, կուրմիյէ, սէվայիյէ, ալու-յէշիու, տարապեսուզ կօտին, դատիքէյէ կը բափուսնուր սարիս, իմիւկ ճամատան, վիզը օսկի, թէյրպար, մարքըրիս, ռուզն, անկածը միրայի չերկէ ոյ, ծերերս ճատէրոն վըրայերը կարկուտ կիայի չիթք ճամնիյէր, սիլեզիկ, ճեպտ այինէերոն վըրայերը, վօրէր կալօշ-փօրին ողօրխաւաց, կայմոր փուցու յափոխ ափունին ա կողէին մի ախ տուն խեռույն կանկէ, տա հէյրան եղիր. աշկէրուս առյին կրպէրին, տա հիմականերուն հէտ մէ պաշխա պան եղածէին, պատարարա: Հաշնիքին վախիքը մէյ ա կրիայիս մէյ թօնտ այմարդ-կընիմարդ քաղընկած բուրան տավուով, զունայօվ, յերքէր, խավէր ողալով. ախսինին քարանջ մէյ թիյկի նազ-տուոզ էնէրէն սօնա, /ախսինմերոս տունու չէ, յաթ վըրանայր կընաց, մէնց ծէզի ախյին չուտանք, որսմէրէրըս պաշզա տեղէն պրարեցէր... Իշտ ասնակ մէյ մըխտար նազ-տուոզ էնէրէն սօնա/ տունու կրպանան. Են առաջ խարճայօ կը մըխնուու մէր, խայխտակ զար ցըրած կը թօսը, մէշկը իփէկտ կօտի կապած, կալօշ-փօրին հարած/ «Ալկէրըս, աշկէրու լուս, տարօսը մինասիպ եղած տեղէրը բոլլա, մէրէյրուն ա տունու բոլլա, ասկած կը թօխսատախ թօխ խընտացընէա: Հարսխրայէրը հարսին թէվի մտած նային տունին օտայեց ժուռ կածծընին, սօն թէրէ փափակը քանոն տէյի. մէնէրէն կը կըծծէ, տա պրգուիկ տէսիկէրունատախ ծերէրը պարնէ կուտան զավալու հարսին. մայէրը, քոյէրը կը կըծծին լալ-եռննալու, հարսին վիզը կը պատուցին, իջ կիտին, իսկ ասնակ պանէր, վօ՞ր մէյը նախու էնիմ: Իսկ պետութերօվ հարս կը լլան մէր քայլրին ախյիները. իրէնց ծերին էնէկօվ կը պատէն, հեմ ա, յազմա չի կա, հեմ հորի-մետյի կիայի կայմոր երտէրօվ, օսկի փեղչին մազէրօվ, առվակ ախյին մէծցընէն տան վըրան ա փարա բուռան, ան մէ չըլլալու պան է: Մէխւզը չէ՞ն մը զակալու մայէրը պապէրը. ախյիները իրէնց չօրապին փարայէրօվ, յախօս տա խային փարայօվ կը պատէնին իրէնց պըռուցը կառնէին կէրային: Հաշնիքն ա կիրէկի օրը չէնէյին, մէխու ունի տէյի, երկշափթի բնաօրն սօնա. իյլէ իյր փըռակին, յախօս սօն փըռակին փախխտէրը, ըյօշէրէն չըկանայիր անցնիկ. տավուին, զուռնային սեւէրէն, իյլի մատադէրուն հօսէն. անմէն հաշնիքի տէր տասը-ըրսան օխչար կը գէնէն, մատախ կէփէն խալկիներօվ, պակէրուն մէշը տորիս կը տընէն՝ վէրէն վայ. յօրը սինսիէն քըրալընվին, կուտէն քըրալըն, տավուը, զուռնան մէյ քարանջն, քամ շաղըն մէյ քարանջն. խաղացօն մը կուգէս, մաշա քըշուող մը կուգէս, ախ մէքաք ասնակ-ասնակ առվակ հաշնիք ըլլա տա, էքաս.

կընա-կընա նիմակվան հաշմիքը ինչի՞ւ էն թի, ուշախի խաղաիք, այսօր կըտօպնենին, վազն յա կըպաժնըլին, կըռակը թ բափի վըրայէրը, կետիմին յօրս դարը թ մըննոն, մատղաշ արելերէն թ չի ջրչաման, որընակերը կըտիմին թ կա, ապած օյն թօնտ, մանուրին-մանուրին թօլլան; Ամման, ի՞շ կիտիմ, իյի պանէր կան սուս-աստընվօրին վըրան:

-Մէր քախրին կընիմարքերը այմարքերոն ենոց պարապար փարա կըվաստըլէյին,-քսէր նէմէս,-չօրապ քիօյսէյին, խայի կըպանէյին, սմմէն մախչէյի թյօշ մերատ խայի տէգկախ կար. սուրու-սուրու առվակ ախչինէր վանդասուան շավախին խայի սրանէլու կէրային, ամմա ինիս խայի դատիֆէ կիպի, հապա շօրսապին զէնաարը ամմէն տարի հայրու խուն, երկու հայրու շիֆթ շօրսապ ինաօիր կէմէյին, ծորմեց քիօյսէյին՝ բանուրին թէնարը նրատած, մէծէրը, պիզտիկէրը, իինգ տարվան եղածէրը կիպի: «Ախչին զախակ է ծէր շօրսապ շիշէր տամը, հօյսէ քօնին», -քսէյին մայէրը: Հայրու օյսա յուն կառնուն, էակ յայծիէրուն իրուր զզոր/ քաշէ կըուտան, սումուկ կըպատէն, սէփիտէրուն մէշ կըզէցընէն, կընըստին իիկը, ոուկը առած, առաչ կըմանէն. իյի դանչակ կըպատէն, կըվզտանան, սօնա տօնէնէկօվ դանչալէրը խօշօր-խօշօր կըծիկէր կըկըսէկն, տօլապէրը կըզըէցընէն, վըրա-վըրայի կըկըտան, ծցմէն ա կընըստին քիօյսէն: Օրական մէյ դանչակ շուվան քջափէկէյին, մէյրան-հաւ ախչին-կընիկ քաղընված մերատին տունու, յախօս պակը պարի լուսէն ախչամատուխ առ շափկած շուվանը խասէ էն տա, համանակ տոն կալ են, մարինա կիպի թէրիկ-թէրիկ քիօյսէյին, մէյ քարափէն ա առվակ խանէր, յէրքէր կըզօրային.

Տօնիքու ետին պայիր է,
Չօրս ետիրանց շայիր է,
Ի՞շ կանկած էք, ախչինէր,
Հարս ըլլալու տարի է:
Տօնիքու ետին տոն մը կա,
Մէշ մէրմակ շուն մը կա,
Են ան շունին տէսած են,
Յարձայի փայտով ծէծած են:

Այսո կիպի իյի յէրքէր, խավէր կային մէյ քախըը, վօ՞ր մէյը միկէցս պային:

Անկուց սօնս յա իյի մարալէրը քուէյին՝ «մորօօ Ղարտաշ» մարակ, «Շլույշ» մարակ, Նասրենուինէն, Թօնի, Վէրիկի մետէյէր /թէխտընէմէյի/ մարակ, իյէտ առ Պէրթին դայան կիպի շափկած շուվանը

խառն տա տուն կալ էն Շիյերերը: Ամառն ա նկածը կիսայի, տուրս տեղերն շօրապաճյերը բռքային կրծախտյին իրենց հազիր էնած շօրապերը, իսկ փառա կրվասուրվկն, պարապ նըստելէն ի՞շ կէլա:

Նէմէն մէրա բախրին երիյեր կըկօվէր Չախաճա, Փիրւմիկ, Հայայի տոկդ. Հային կէդ աճօնօվ երիյեր տընկըսած էն երալ և մէր բախրին տոխրանիր: Մէր երիյին խավօղերէն իէջ մէյ բարաֆ շիքար, շէշիտ-շէշիտ Նարիննի, Հավաննկ, Քօլիրէր, Թօյօրթի, Տիմրի, Մարիի ամօնէրօվ, համէն շիկանայիր ուտէ: Անմէն մարր իր երին ունէր, աղօստոսին խավօղեր եղածին կիսայի, էշլուն վըրան նըստած ենալին հէյալերուն մէջ թշկիրէլոյ տըրած էջին կէրան երալ և տուրուտորու խավօղ պէրէլու: մէյա երկիր ըլլա նա, ինչ գէյներէրօվ շօլուշ շօնուխ, շաղար զըրըխ կըրաղընվին, պարի-լուսէն կէր ու խոմտոր առած կէրան խընտումօվ-ծընծումօվ երիյեր կըպօղէն, էշերով արապայերօվ պէտ-պէտ տուն կըպէրէն, ընծանէրուն մէջ կըլլեցընէն, մանուղը-խօշօր ըըրաղընվին, ընծանէրուն մէջ կըմընմուն, խավօղերը կըկօխէն: շըրային հօտէրէն մէխւլերէն շըկանաս ասմին, կինի, ըրախի, բախցըր, ըսաշէ, բարխանա, ճուխտակ, սոճուխ, մէջ ոնկուզօվ: օ՞ր մէյ բախ, ինչ՝ կըպատէյին, - ըցուր նէմէն:

Մէր բախրին ատէրը սօն կոր հաշում/ եղավ մը հիմէն կըկրծէն եղալ և ծըմեռվան դայը տեսնէց: շատ շիտերու կըլլա ծըմէց, տիփի-պօրան, տոտէն տուս շըկանաս էլէլ, ամօ համար օր առշէն ըըրազրէյին եղալ և անմէն պան: Զէննիր կէնէն, կով, տօմպայ, օխճար կըզէնէն, յօր միս, սոճուխ, սրբըր կըպատէն, արիքէրէն կըկախէն: այլուրին ամպարը յախաշախ կըզէցընէն կօճա, կօրկօտ, կիուն: Մէ խալիսին գէրգէմինէրը մընմայիր նէ, շէշիտ-շէշիտ պարիյօվ, նըմտով իյի կըլլարիլէ փայտ, բյօմնիր, դայնէյերօվ կասմէյին, ծըմէոր գէնմէրին ի՞շ բօնէն տիփի-պօրան մէխւլէն շըլլվիր, ծըմէոր կածը կիսայի ասկօվ-տակօվ, մէծօվ-պիզուկիօվ, շող բօնտիրին թէնարը կըշարւէյին, մըսուխի կըպանային: Հիմակվան ծմուրէրը ծմու՞ր է մը քի: Հօրի-բայկում պազը մէնծէրը նախը կէմէն իրենց անցուցած ծմուրը պիշանցու պաս կըմընա: աճապա ատ տաճրկէրը ասծուծու խըշոմին ցուաստ ք կան. մէջի ասմակ /հպումա/ /բընա/ էջին:

-Մէր բախրը իյլէ ակամօքէրուն ծըմունք, Զատիկէ, Պարկէնքամը, իշ թէժէր կէնէյին, - ըցուր մայցու, իյլէ պարկէնքամկին: օր առաջ մէկոզմէկզի տուն քըրաղընըվէյին ասկ-տակ. էյէր մէ յա խընամի ուննային նա, ան վախխտը պութուն պաշխա կըլլար: Պօյրէկին, փախլավային, սէրայլույին, եկրիսէյին, հավային, փաշային, պադարմին, տանքախին, բաս թէպասչին հօտէրը մէկոզմէկու խառնըլած

ամեն օտա սուրբա կըտղնէյին. ուշախէրուն սեսրը հապա՝ պամպաշխա:

Մեր քախցին մայեր շատ ուշախ կըպերին Եղալ է, Թյը օվկի շեած՝ անքիյինց քրիազրեյին. անօ իր համա իր ամ մայը, թի շատ ուշախ կըունար «առորին Շեպէնց պայման» քատէյին. ուշախէրն ա մանտըր-մանտըր եւշ չրիանկած կըժեզլովէյին. զավայլո մայերուն ա սոս հօրին մընացած կըլզրէյին անտէկ բախէրու. «Կըրակ բախէր վըրայէրցու, մնտըր-մանտըր ըլլար, արված պէխայէրցու տար, Ասուծու խըշըմին բռասուն կար...», ամմա հասկցօղը և/օ՞վ է ուշախէրը իրենց էնդուէրէն յետ կըկանելի՞ն մը. անմէն բարակ խարման-շօրման կէնդիյին, ինչիկ է նա, դայրը սուրբա բաշէրէն սօնս արդո կէր ու խումբն որշտացած՝ այմարքէրը կէրան փայլո խաղալուն կայմոր կըտակէրը կըօխէրը տղրած, կայմոր պէկիրէրուն վըրան նրատած, ծերէրը մե-մերաստ տէյնէկ, հա պապամ, ուշ պապամ, այրուն-ըլլուտինց կըննունմ՝ փայլո խաղալ Նոր տէյի: Անրի բարակին ա ախմին-կընիկ ա չըրբին օլումէլու կէրան ատո-անօ պակը. ործոր-ործոր տօնինմիշ կըլլամ, ամմա, ինչիկ է նա, իյի ասմակ պանէր, Վոր՝ մէյը ոսեմ:

Հապա մէյ ա Ավետիս կէնդիյին մէր քախցը. մէյ թիշէր սոսաշ գերգեմինց կըմընսուն, մըսմըսուկին պիյաները կըպահան, փարզով կիմին կառանու, շիշէրուն կըլլոցըմէն. Երթէսի օր շավախին շիշէրը տօրպակէրու մէշ կըտցնեն, աղոստինէրուն տանեսէրէն վայ կըկախէն. պիորուն սորբացիյէրը օվկի էած կըլլան Երթնունէն, պէշիկին տեսիքէրը պիտ Շիմ-Շիմ կիսի: Անս, սէտ խընսում-ծընծում: Մէյ ա քրիստոն մէյ սուրի ախմին-տրդաս բաղրմնված, անմէն մէյը ուրբ-տասը տարվան, մէյ-մէկ հատ տօրպակ ծերէրը. «Աննէ, Աննէ, Ավրուիս...» որոպէտ տունեւուն ժողովամ Ավրուիս քաղէրու: Տուրան տիվիի-պօրան, ծոյշինց ախմատի շափուտ կիսի երտինքէն վայ կըրափի. կըհայիս, թի անրի ըծշէն մէյ սուրի տահաս բորբամ կըօխէրը շայէր կապած, եասու յոնէ, քիրելու-պիյաները պաղէն տահանէր կիսի կըլլորան.

Նէնն, նէնն, Ավրուիս...

Խաջ կարասէն կիմի կուսիմ,

Երկան կօնտն չօրմին կուզիմ,

Նէնն, նէնն, Ավրուիս...

Ատո վըրան տուռ-սորբացին կէլլէն մե-մեյ բապախ յէմիշ կըրպէցըմէն տօրպակէրուն մէյը՝ չեմիշ, ճոխտակ, ունկուզ, փըշատ, բարիսանա, շեցէր, տահաս իյի յէմիշէր. Վօ՞ր մէյին ամօնց տամ. ամմակ-ամմակ տուռէտուու ժողովամ՝ քիսօրատախան. քիսօր եղածը կիսի՝

տօրպակերը շալկած տուները կերան, լախտած, պիյամերը պաց մընացած: Ասորումէ սօնա յա բջէրը տահա գէյները կըզա: ասկը-տակը մէկըզմէկի տուն կերան Ավրտիս էնէլո, թէնէրը վառողը տունէն տուր Ադրէ կընկի: ծոյլումին-ծըմէրին մէկէն կօրովէլէն, կտրոցէրատախ թէ կէնէն, սօնատամ դայրը ծոյլումին վըրայէն ողօնը-ողօնը կայլեօն, զոռով ընկեռէ-էլլէրօն, տոնուխէրը շամփուր կիսի կախված, իգէրը դափանմիշ եղած, Նայայի վըրայի տարը տան-տան-տան՝ տասմէրկոսը կըրցչու: հավատիս ծախողը էկած: ոչավատիս, հավատիս, տէշտոյի հավատիս,-կըրորա: Խօսողերը կըլլոծծին խօսէլու հուշախ, ախսպայում, քոյում, իննէրը առվակ պրօնեցէր, առ բարաֆը լուս էնցտը/ թէրիկ-թէրիկ կայլեօն, ծոյլումն մէշէն տասպրուկէլէն, տուն կընկէն, թէպտախ մանդախօն կըրակ կէնէն փիկավ կիսի: կես թօնտիրը կըրցէցընէն, կես մանդախօն սէտիրը կըրունէն, վօր մէյն ա մէշէյի փայտով զօռա կըփառ, թօնտիրին թէնարը կըրաշընըն մէծ-պիզոտիկ լոյիկի, ամեն շէշիս յէմիշէրէն կըրցէցընէն թօնտիրն վըրան, մըրմըռուկին փարչն ա կըրցէցընէն, կավառ-կավառ ըլլըրմէն, կըպարօւէն:

-Անմէն տարի պարօն հասնից, ասկած շատ տարիներու հասցըն, թէսկրուգ թ պայտ:

Խընուսմ-ծըմծում կրուտն կըլսընէն, խըզ ընկած՝ կերան կըպատկին: Իշրէ ասնակ նօր տարի կէնէն եղալ է մեր քախրըցիյէրը: Թէրանին իրնոց, պօրանին ա մեզի:

Արշալոյս Տեր Հռիփանմիսայան-Շնիշյան, Արտասպան է «Պատուազիրը Սիլք-Հասարի նայոց» գրից Աջ 475-480/ զիտական տառապարձուրյան եմբարկելու մեր կողմից:

ԱնԿԱՏԻՆ ՊԱԽՏԸ

Վայսիսին մէյին խերծ մարքին մէյին պամը շատ զքս կերա եղած է: Վուտոյս պան պընճած է նա, ծէքը պարապի կած է:

Ե, ասկը-տակը անօ մէխկացած, օքնէ ուզած, ամմա ան ա քէրսի կիսի մէծսիրս եղածին համար հէջ մէյէն օքնութին շառած: Հասնակ-հասնակ աղէկնա ֆոխարա եղած, չօլոխ-չօնոխերում ա հացին փըրշանքին կարու թօռած:

Զայսիրին հարօստներն ա ատօ օրմած ըլլանը տէյի, շախս ըրածի կիսի, անօ կարմուննէն կասնիիրէն դափտուկ մէյ տօրպակ օսկի կըրզման, թի զավալլուն հանքարական օսկիյէրը կըննու տա տունը տան, ուշախէրուն խըզակէրը բացցուն:

Թէրանին ա ատ օրու զավայսուին միկէին մշջ սաստանան

Կրթման: Խմկիր անօթոքումը թօղած՝ քյուէրում վրասի կրծարի կենա. «Արցի քյուէր քյօփրոյէն իմիս կասմին» տէյի, աշկէր կըխոփէ՛ ափլոփէկօվ կըկայէ կէրա, թեւյօվ օւկին ա շըտանու:

Զախմին հարուստոք շաշմին կըլամ, թի իմչո՞ օւկին շառապ, քօյ թօքան կրծարգումէն. «Աս թէսէյօվ օւկին շըտսա՞ր մը, քյօ՞ էյիր:

«Հա, -քրու զավալուն, էս աշկէրոս խորհած անցա, թի իմնամ քյուէր իմի՞ն կասմին քյօփրոյէն:

Իշտ ասծուծումէն պախտ-սըրարա շտնօղին մարդիկէրը շըկաման մէյ պան ա ենէ, Օրմէ ա ուզին նա, միկը սատաման կըմընու, տա պիյենին խածուկն ա կառնու:

Առաջ՝ Նադանդամ Հակոբ

ՀԵՐԾՈՒ

Օյրիսէտելին սօնա Նօյ Նահապէտց տապանեն ըած Այրարատին վօրիսց: Տեսած թի ժօղովորք անօրի է՛ հաս, փէնիր լորա, եղբաման տուրած մէրաստ պարիսի գէնէ: Աս պարիսին գէնէլէն սօնա, երկ-ընէր հաստ ա խալիխմէր պէրէ տուրած, թի յէրիտասակէրը կօճա, եփուն ուղար մէջը, տա եփէն: Միան ա կըտըխտէկն վէրջը ողեգումէ կուտա խալիխմին մէջը: Սակաած էն կըրակը շոցումէն: Միաը, կօրկուր առևսակ մը եփէլէն սօնա ճանէլէրում քառ.

Հարեց տա: Անրուսին սօնա առ ճաշին քսէտ՝ Հերուս:

Առաջ՝ Հակոբյան Հակոբ Եմուսիոս

ԹՈՒՐՉ ԷՇԽԱՅԱՅԵՐԸ ԻՓԻՆ ԽՐԱՏԱՄ ԷՆ ՀԱՅ ԱՎԱՆԵՐՈՒՆ

Սիրվիսարցիյերան առայէրը պէրէ հարուստ եղած էն եղալ է, ամձա շառ ա կըծծի էն եղած եղալ է: Ենթարկենիյերան, Թեակէկէրուն տոմինը օւկիյօվ պատած էն քըսէյին: Է, ինչիկ է նա, մէրաք մարտ ցիմ տա տուն հայէ՝ ըսածը օգորք է մը, չէն, պարապ է...

Աղայէրը Հային կէր կէրամ եղած եղալ է: Տամապախը կանօքէնան, մէրաք առվակ ծասի տակ կընթասին հաս ոսկէու: Անմէն մարք ինչիր շինին կըրաման, կըլըծծին հագէրմին տակէու:

Աս վախսիրէն ա շառ էշխիյայէր եղած եղալ է: Ափանսուզ էշխիյայէրը քուրան ծիյէրում վրա նըստած, թուֆանկէրն ա ծոքէրմին հազոր պրանած:

«Վայ կըակուրէր, ունցած-շոնցածերու մէջի տալլ էք, չէն պիյրհնին ա սակկեցունց էնք, հասէցէր օւկիյէրըն, փարայէրըն

համեցեք, կը դորան:

Աղայերս ա մէնիկ ծանտըր կոշարժըլին նա, Եշխյայերը կը լծծին ժուծի, փերտէ, ամմա չըսպանին:

Թաղամածերը ծիյերում վըրա նետածերուն կիսի երալուս կը լլան, ամմա Եշխյայերուն մէնծը խորսի կէցէ, կը դօրա.

-Առ ինչի՞կ է, յիշխյերըս զատ-զատ պացած հաս կուտէր կար, ածծնակ հաս կուտունկի՞ մը, վայ կյավորողուէր, վայ,- ըսածին կիսի պուրունին շըխյէրը մէկրզմէկի կըխանն, կէցէն կէրքան:

Եշխյայերուն երալէն սօնա սիրվիսարցի աղայերը կը լծծին իրենց շըխյէրը պըտորէն, անմէն մարք իրէն շըխյն, իրէն հասց ընտցրէ կուգէ, ամմա կըհային թի պուրունին ա գեյրուն-հաս է, առ իփի՞ս զատէլ էն:

Աղայերէն անմէնախօրօք կըլկամկի տա կը լլորա.

-Ուշախէրը, անմէն մարք ինկիր գէյրունց կուննու նա, ևս ա խմինը կը ճաշնամ, իէշ հօր չենց:

Անոց՝ Կոտտամյամ Մրապ-Մնջուանիկ

ԿԻՐԱՍՈՒՆ ՉԵՊԵՐՈՆՈՂ ԿԸՆԻԿԸ

Վախտին Սիրվիսարին մէշ մէյ ախկատ ինկիր կընիկ կըլլա, անօ-առօ- տունին պանը պըյնեկով կապրի եղած էլ է: Վախտը կասնի, պառավուրդնը կըկօխտ, դայրը լարին թօխանը չը կանա կացունի, թէվէրը խըմօրին տաշտին մէշը կըմընամ, մէշը կը ծորոի: նարց հատած կը կըծծէ յուն մանկոյ, մանածերը կըզկէցու:

Մէյ շարար օր, կիրակնուքը շընկած մանրալը բյօնուրօվ /հծովիսօվ/ կըլլոյ, ծերամանը կըլվառ, տուն-տէղ կիսատիկէ, մէյ պիյեն աղօսկէ սօնա մէյա տունին մէսց կըլլուտ: Տունու կըսանան ի՞շ տէսմու աղէկտս երաս ախչին՝ շալակէրը ծըրարօվ /շըխյօվ/ կամկած էն տէնց: Մէրատը քրտ.

-Մայրս պարէվ ոնի, տա դանդակէրը /քանդակէրը/ պարտէլ էն, շատ սըխի եղաց է, վաղմէ վանդասուան առնէլ էնք:

Պասավը անսուզաւի քորա՛ քրտ.

-Աղէկ, ամմա, դուօխ, այսօր շափար է, կիրամոր, մայրս շինիստ՝ մը:

-Նէնէ, ևս շինիստին, մայրս ածծընակ ըստ:

Խերծ պատավը երևու խաչ կըհանն, ինկիրստէ քրտ. «Ասկածըն, տում ժըմնէն. չէնիմ նա՛ մէյտա յուտաւ, էնիմ նա՛ քու կըրակըսու»:

Ծըխին կամոն, կըտընէ տունին եսին:

Կիրամուրին խոմնին ամանը ծերը աղօսկ կէնէ. «Ասկած, դուզի ասկած, դուրսպան ըլլամ տէրուրդնինտ, տում ինծի խաստ, մէխւցս

մը համբեր. տուն էրտինըն էս, ևս՝ կետինը, օսկի դաշտը ծերութիւնը մը կըրել, դատաստ առնում:

Կըլքծծ պարտելու. մէջ, էրկուք. շէք, չօք... կիծիւթոր կըլքուտինն յօրու հաստ, տասց հաստ: Թղթերը ուշ, լախած, աշկերը քուն, ծերեր կըծիւկեռն ենտ կընկին, կըրդնանա-կըմընա:

Այս ա քանին մէջ, տարբէն ավագարանի սես քուրա անկածին պաճան կըպաճան, ի՞շ տէնուն. խալքը օւկի էած. ճօրու չիքա /չուրա/, ունու չուրա: Թղթերը ուշ-հավկոր, տէրուեր, տիքացու, պուրուն քալսցը կէրան, հա կէրան:

Պաճային ծակին քընարցուն. «Ի՞շ կա, օդու, վրուօխէն քուրա, վրուօխ կէրար, օ՞վ է անցավօրը մէնուոր»:

Կընացօղէրէն մէրատը կըճօղաւէ.

-Տուն չիկիւտէն մը, վրուօխ էրալ էնք, զրտեմնէն մը, Կիրամուրը թէգերման կըռանինը բադէլու, ամմէն մարք թ իմնա. Կիրամուրը յարոնոյէրը թ լուտն, իրէնք սեպէա եղան:

Աչին առէնք կըհայի, ինք սեպէա եղած եր՝ սօն վախտին: Կըլքծծ աղյուսակ եղունակ՝ փէշնան եղած էնածին. պիրուն կըծիւթոր կը բաշէ մանալին մէզը, ինք ա այրած պիրուն կըծիւթոր օսկի թէի փօխված եղած:

Ասկած թօղութիւն տուրած եր իր մէխւյն:

Տառապարձված է Սիմիկ-Հյանքի բարբառով մեր կողմից, ըստ «Պատմագիրք Սիմիկ-Հյանքի հայոց» գորի՝ էջ 498-499:

ԽԵՂՎՈՐ ԸՍԹԻՌԶՃԻՑԵՐՈՒՆ ՄԱԹԱԼԵՐԸ 1. ԼԵՑԱԿԻՆ ՄԱԹԱԼԸ

Ըսրամօցցիւրան բաղակաները զսուած կըզան ժամին տուռու. մէ ա մէրատ լէյէկ քուրա ժամին տամէսին վրուան կըմշատի: Ըսրամօցցիյէրն մէյը քսու.

-Դիմի՞ն էնինը, տա իմնանք՝ ատ լէյէկ հա՞յ է, մը տաճի՞ն է մը:

Տուշումիշ-տաշընմիշ կըզան, վերջ մէկերնուն ամմէնէն խեցվօրը քսու. «Եկօցեր ժամին տանէսց մէյ շամախ կինի տընինը, եկեր կինին իսուն նա՞ հայ է, չըխըն նա՝ տաճին է»:

Ածդընակ ա կէնին:

Լէյէկը քուրա, կըզան ժամին տանէսց, ենմ կինին կըխըն, ենմ ա մէց փիպէնմիշ կէմ:

Ըսրամօցցիւրան ա լէյէկին կըպարուն, քըսին.

«Հա՞յ ես՝ ինչ շամախին մէշը փիպէնմիշ էնիր, տաճի՞ն ես՝ նշէ կինին իսումցիր:

Անցումից սօնա մէյը թեկը կրկնորդ, մէյը թիքը, մէյն ա վօրքերը:
-Հիմա մէյ պանի նըմանեցար, հայտ կընա,- քուե՞:

Առաջ՝ Շառամբյամ Մրագ-Անցումին

2. ԿՕՎԻՆ ՄԱԹԱԼ

Ըստանօցիկիրմ մէ խելքոր մարդ չեած. մէ մարակ ըսիմ տա,
տուր ա կիմնար անօնց ինչ ըլլալը:

Ըստանօցիկին մէյին կօվը գերզեմինը կրմըննու, կրտեսնու, թի
կարասին մէշը խըմէիր կա: Կուլօխը կըխօրդ կարասին մէյը, կրկըծէ
խըմէլը: Ըստանօցիկիր կօվին կրոխը համել յարալամիշ կըլլան, ամմա
կօվին կուլօխը կարասէն տուս համել շրկանան:

Ըստանօցիկիրմ մէյն ա խելքորդը կամ. անօնցէն մէյը քուէ.
«Կօվին կուլօխը կրտընինը նա կարասին մէշէն կէյէ»:

Տաշընմիշ-տուշունմիշ կըլլան, անօ ըսածին քշանելին:

Կուլօխը կըլլուրորին, ամմա աս անցամ ա կօվին կուլօխը կարասին
մէշը կրմընա: Ե, ի՞շ էնէ էնան: Նօրէն խելքորէրը տաշընմիշ-
տուշունմիշ էնան, յերբասակէրուն ըսին. «Կարասը շրոյշուրից նա
կօվին կուլօխը շըլլար:

Իշու հածծընակ ա էնեցին: Կարասը դոյտուրէցին, թի կօվին
կուլօխը էլլա: Ամմա ի՞շ ֆայտա առ էնածէրունմէն. կօվն ա գենէցին,
կարասն ա դոյտուրէցին:

ԱՍՎԱԾ ՉԻ ՏԱ ՆԷ, ԹԱՐԱՎՈՐԻՆ ՏՈՒՐԱԾԸ ԶԵԼԼԱՐ

Մէյին ատկած պախու տուրած յըլլա նա, պաշխա պան օրուտ
յէնէ: Թարավօրն ա շրկանա անօ մէշէր դորքէ: Անօնը Նաղանաւյան
կուլլանա է, մայէս, մէնէյէն լուսած նարալ մը պատմէլ էն ծեզի.

Մարրուն մէյը խերճ կըլլա, Փէշտընպալ կըլլանին եղալ է, օրը
մժաստ: Օրէրուն մէյն ա կըկարքըվի, մէսարինչը կըշտանա. օրէխ-
չօնուխի տէր կըլլա, ամմա պատած փէշտընմալէրուն փարան յօրսէ,
բյուկիչէրին:

-Մէնք յէ՞փառախ չօր հաս ուսէլ էնք:

Այրիկն ա քուէ. «կանկիր, աս քուէր շբքնանամ տա չըկատ
փէշտընմալ պատինա:

Հանցընակ ա կէմէ քուէր շբքնամալ, թի կըկատ պատէ. մէկը
կըհասի, էրկըրորըն ա կըպանելիքին լախրած կընկի՝ կըցընամա: Երած
կրտեսնա: Երածին մէշը մարրինէրուն պախտէրուն չէշմէյէրը կըտեսնա:
Ամմէն մարք պախտի ախսպոր ունի եղալ է, վօրունը շատ կըլլագդ,
վօրունը թիշ, վօրունն ա հեշ յըլլագդը: Աստեղը հավօր մէյ մարք

նըստած կըլլա: Առո թիւարցըմէ. «Տատը, աս ախսպոյէքը ինչի՞կ էն. ի՞նչ է աս սըլած-սըլած չէշմէշըր»:

-Առօնք մարդիկէրուն պախտէրուն ախսպոյէրն էն:

-Անձ՞ն ա պախտի ախսպոյ ունին, իմ պախտիս ախսպոյն ա կա, - թիւարցըմէ զավայուն:

-Հապաւ, պուրուն ա ունին պախտէրուն ախսպոյէրը: Ամ վօր բաց է կըլլագէ՛տ տէրը սառ է, ան վօր չօր է տէրը մեռած է:

-Ե, հանց է նա, ինին պախտիս ախսպոյը վօ՞ր մէյն է:

-Ինձի իջին տուրած չեն, ամմա շատ խընթըրէրուտ համար թէզի կըցուցունին:

Հավիօրը, կըտանէ զավայուսին թիշ մը խեռ տօմպային մէշլին պէս վազող չէշմէյին թօվը, թռուէ. մոյտ, աս հարտառ հարթվանին պախտան է, թօվին թիշ-թիշ կարօղն ա՝ թուկինցուն ե՞ւ:

-Ե, իմինք ա թիշ մը շատծուր:

-Ինձի իջին տուրած չեն. և շըկանամ էնէլ:

-Ե, և էնին նա, շըկա՞ն:

-Ծինդիմ, կամաս նա՝ տուն էն: Ածծնակ պանէրու և շըկառնըլին, ամմա շատ խընթըրվածին համար թուկին չէշմէյին ճորն ա շատծունին, տու կընա:

Հավիօրը աս ցածին կիսի ծէրը ախսպոյին պօրույին տորակ, պալին օլլրուէց, աս բարաֆը, ամ բարաֆը, ամմա ճորը պաշլուց կըցորմէլ, ան թիշ ճորն ա՝ կարիկ-կարիկ էղակ:

-Ըստը, հավիօր, աս ի՞շ էնիր, խալտէցա՞ր մը, ճորին պօտուն խըցկէցիր:

Տանց ըսկօվ թունէն կըզարքի. ծէրին մըկիկը կընետէ, կըկըծէ դօրալ:

-Խըցկէցի էկա, խըցկէցի էկա:

Կընիկը այրիկին ծենէն կարքըմնա, թռուէ.

-Իշ թըսիս, այ մարը, խէլքըս թըոցուցի՞ր մը:

Ամմա, այրիկը շոգէ ա լուէ, կէնէ թռու. «Խըցկէցի էկա, խըցկէցի էկա: Կընիկը կուպա-կեռըմնա՝ այրիկին ա յերազ կըկըծէ պատմէ: Աս շախող տուրած տէրվիշի շօրէրօվ բարակօր կայնած կըլլա, այրիկին պատմէլը կըրու, տուրը կըրունէ, թռու. «Տէրվիշ մարը են, տուրած մընացած են, իմձի մէք ատքը:»

-Տէրվիմին նեղ է, զատկու տէղ ա չումինք,-թռու կընիկը:

-Զարար չումի, և օկկիս վըրամ կըկանիկն, թռու տէրվիշը:

Կընիկը կէրա, տուրը կըրամնա՝ ի՞շ կըսէնսուն՝ տէրվիշ չէ, բարակօրն է մէք մըտնօոր: Թջէրէրը մէխէլէշը կօլլուիլ էղալ է: Ծովակին ա թռու:

-Ծովա, անմէն մարը թընած է, տուն ինչի՞կ արքուն է:

Երածին մէջ տէսածը բարակօրին ա նախող կէն: Թարավօրն ա քսէ.

-Տղա, տուն մէկուկ ես, չօգուխ-չօճուխ տէր ես. լուս պատվելոն կիսի ես թէյ մէքար ղղզարմիշ եղած հայ կրխորկին, կէրեք:

Թարավօրը ցածին պէտ ա կէն:

Փէշոցնպակին մէքար շըֆք տղրացին ոնի եղալ է: Թարավօրին մարքէրը տունն տուրս էղածըուն կիսի շուլակին թօվը կուրա, քրտ: «Թարավօրին ծառայերը տուշի՞՛ պէրին ծեզին:

-Հա, -ըստ շուլակին կրնիլը, -թարավօրը մէքար տապկած հազ խորկած է մէզի:

-Աս հավը ինձի տուրեք, ես ծեզի մէքար օւկի կուտամ, -ըստ շնչորը, տուր ատ օւկիյով քանի՞ հաս հայ կառնեք:

Զավալլութքոն աշկը հավին վորս էր, ամմա օւկին տէսածերուն կիսի շնչորին բաածին հանվեցան: Չուակին կրնիկը քրտ: «Ան հույը, օւկին ինձի տուր. ես ատ օւկիյով վաղը պազարեն քանի մը հաս հազ կառնին, տա կուտենք, համփերիւն մնը սօրված էք, մէկ օր տանս կրիսամփերենք»:

Երբէսին օրը թարավօրը քորս կրիսարցունէ. «Տապակած հազը կըրսա՞ք: Խելք շուլակը սոս շնչոսւցավ. Եղածին կիսի օղօրը նախը երամ:

-Տղրացիշերս շատ խընթըլլէցավ, անօ համար հավը տուրինը՝ օւկի մը ատիմը:

-Աղէկ, -ըստավ թարավօրը, - ես այսօր ճուղուն կրխորկին, աղէկ ենած էք:

Թարավօրին մարքէրը շուլակին տունն էղածերուն կիսի տղրացի շնչոր կինէ նեց վազեց, կինէ ավին խընթըլլէցավ, թի 2 օւկին առնուն, տա ճուղուն տան: Անօնց ա տուրին:

Թարավօրը կինէ հարցունէլու էկավ. «Ճուղունը համօվ էք մը, չին կինէ շըկերար, տղրացիշերուն տուրէցար»:

-Ա՛ էն, թարավօր, բըրացիշերս էկավ նա, կինէ չէ շըկեր, ճուղօխը տուրէցար՝ օւկին ատիմը, կուճունմիշ մըլլաւ, վատիշան:

-Աղէկ, կուճունմիշ շըլլամ, թի անօ նասիսպ եղած էլ է, ամմա հայեցեք, ես ծեզի մէքար օխճար կրխորկին, ամմա ան ա շուտար տղրացիշերուն. մէյ քանի օր կուտունվի:

Թարավօրը օխճարը խըրկածին կիսի նօրէն բըրացի շըկերը ներ իմկավ.

-Ես ծեզի իմնկ օւկի պէրած էմ. ատ օխճարը ինձի տուրեք: Հիմկ օւկիյով տուր երկու օխճար կառնեք:

Վանդաստան թարավօրը էկավ հարցունէլու՝ օխճարին միաց

առվակ էր նը:

Փշտումանիմ իմերավ բարավօրին օկեկոր կորկոց. պարավ օգօրդը ըստավ.

Հինկ օսկի տուրածին եամար տուրինք, եապա իշավէ՞ն շըտայինք:

-Զավալը չուզակ, ցաւակ բարավօրը, շըլավիթը տապա, ասծուծու տուրած պախտեն ավել նէշ մէյն ա շըկանալ տայ, բարավօրն ա շըկանալ: Երածիս մէշի փակված լէշմէն քուկ պախտըն էր: Թարավօրն ա շըկանաց պախտիս ախպաւը պանալ: Հածծընակ է ճմուրը, իշ պախտ-պղբարա տմիս նա: առ ա հետոր թրեզման կորա՝ մարդ շըկանա փօխել:

Առաջ՝ Նայանանց Գուրամա, 1894թ.

Ժմկ. Միկի Հայութ:

Սիմիկ-Հայութ Առաջներ, ԱՍԱՄՎԱԾՆԵՐ

Կոհավէժիմ իլէ փաղանքին արալընց մընացանք: Խանելանելի վիճակումն եմք/:

Կէրած քարըն՝ պըռնած պարէտ շատ: /քարուրյունից շատ շարուրյուն տմես/:

Կիրքին մէշ քարանք մը կարքալ: /ամաշառ եղիք/:

Կօխածը-կանգածը շիմցող: Խանհավասարաւշիս կամ ամիսելք մարդ/:

Կօվէն կըլլա, այծէն կըլլա, մակորթէկօվ՝ մածոն կըլլա: Ինչի՞կ է առ: /կար, եամելուկ/:

Հազար բուրուխ արքար եղօվ շուտունվէլու ախչին: /հոգեղ/:

Հազար էկածը շատի շրայ:

Շուր փշչիս նա՝ կըլլողա, շէմիչ տաս նա՝ կըլլորնքա Խանշախանա, մազուկ Ե:

Շուրը շիտէսած՝ վարքիկը եանող: /շտապող/ Շուրը շիտէսած վարքիկըն մը համել:

Շօթին իսյէտ տա, կըլլուկը առ, մային իսյէտ տա, ախչիմին առ: Դուշվի առ ծագումը/:

Մայցու տղուա պէրավ, պապունիս թէքը տանէս էզավ: /քամինդ կիսալեց/

Մէշ ա հարս ըզամ նա՝ կուկուզ կըլլուսին: /արդին փորձված եմ/:

Մէշ անկանէն կըլլումնու, մէշ անկանէն տոս կէլլէ: /անուշաղին Ե/:

Մորէն էլլա մուլբուրն ըմկիւ: /հործանքից փործանը ըմկնելի/:

Նէ շիշը կայրէցում, նէ յա՝ թէպասկը: Խանկողմանակալ մարդ Ե:

Նէրէն-մէրէն խօրունի: /մերքուսա խոռունի/:

Ըստմ տերօքը շվետանուվ: Դաստիարակորդ վիճակ/
Ռամին մէջը՝ պան կա, ամանին մէջ՝ բան կա:

Պիյտնի ծածօց:

Պատեն վեր մը խօսի:

Պիյտն ծռակ:

Պիդը տօրպակին մեկ շպարտկըլիի: Խորածը անհնար է բարցնել:

Մէյփան հպուտուց/ ծառեն խեռ շըմկի /իշյնի/: Խաշվի առ ծազուն

է/:

Սապօնը սեվին շրմերմուկցունէ, խորատն ա խեվին ֆայտա չեմէ:
/իտնայի/:

Սակեած էշ կըսպատըրէ, թի օկկին նայը քաշէ:

Սակեած էշ փըմտոոյ, սակեած էշին նայը համօյ: /Ժամ մարց/:

Սատկէիր չունու ճամիին տուռու քըշուտ: /թա խելքից նս տուժում/:

Սիմավօննց օյն եղավ, մէջի յա փօխ եղավ: /թշնամու
դժբախտորբյունից բաժին ստանայի/:

Սուստուրուց առախոս կուլօխւն մէնձ ք... կոստէ:

Սուստուրուց՝ ժամին պատը խովհվինց քրսէ հուսախոսը եկեղեցու
պատիմն է/:

Վօրկը լովայ, ճուրը խըմելու պան է տա: Հասշտելի, անգուգական/:

Տահուն յօստես նա, պիյանցու շըլապտիլ չի այրվի: Խարարքիտ
պատիմն նս կըստմ/:

Տաճակցու այրուն կուգէ: /կիործանը կրերես, շատ նս բարկացեք/:

Տաշիմի Փըրքին կըրմանիս: /Շապաստակի ծազ նս դարձե՞/:

Տեմու խընօքը կառ/ ելէշն, պանցու ուստ կայը տահաս աղէկ:
/Աստծոն հանդիպելուց ավելի բարվոր է քո գործի հաջորդույթունը/:

Տաստորին ճահէլերուն խելքոր արծը կէրա: Խասունանալու
ժամանակ ամիսելցանուն եմ/:

Տըրմախը Խոլոնց/ միտեն շըզատվիլ: Խարազատից բաժանվելը
դժվար է/:

Տըլուտելով պանճար շամուշնաց: /թանի, զռուվ ոչինչ չի փոխվի/:

Տինկի պէւիր /զրաստ/ պատած: Խոս՝ այրիկը տիմկի պէւիր
պատած:

Ուժուռով հույս/ ապրօքը անօթի կրմենի: /քախտի հետ հոյս
կապող/ տված կմնայ:

Ուսիս ո պաս նայօդին փօրը տայիմա պուռմիշ կէնտ: /օրինքի գերին
չպետք է մայ/:

Բամի* թիթի հասմելի է:

Քըրալով կըրադ, թէփէյօզ /շիրիկ/ կըրանի:

Քիրեն-պյունեն մազ շատնըվիլ հսկարու ու ինքնահավան կամ խռովկան է:

Քիրդին մէյ բարափը Լգողմը/ կարքցօտ:

Քյոյ հավին քյումէսը Իրում/ ասված կըպատէ: Խճօզմականի օգնականն ասուված է:

Քէշելո ճար-ճարակ տննա նա, ինզիր կուզօխո քըքըս:

Օվ թի տուոի պալյիք չումի, սղո-նամուս ա չումի:

Օցին խածածը լոզույին խածածէն տահաւ առվակ է իավ է:

Լյօզույին կըճածը օցին կըճածէն պէրէ է հյատքար/ է:

* * *

Մայրս սիմբիսացիերուն լվաշքէրը կէնէր: Փարա հյուամ/ շէյին տար, ամմա թիշ-միշ ուտէլիք, զար-զավատ կուտային: Մայրս քըսէր.

- Կիր-կարումի արջիս փարա չումինք, տուր եկօտք մէխէլէյին Իրար/ մէշ խսդացէր:

Մէնք ա կէրայինք մէխէլէյէրը խազալու, ախշամադատար հմինչն իրիկուն/ քըխաղայինք: Վանդաստան կէլլայինք, սօխախը հիուոց/ կէրայինք: Մայրս ա քըխաղումնիք.

- Վո՞ւոխի կէրար կըտի:

Մէնք ա ամօ քըսէլինք.

- Անցյ, սօխախը կէրանք, խազալլ էօք: Մայրս ա քըսէր.

- Շոշանաք հա, փորշուկապոր նիկը և այսօք, վաղմ ա' ճույու կօրիկու: Խեռոյէրը չէրաք հա, քոյիս ա հէտոց տար, դրոխի չէնէր:

- Շէնք ուշանար-քըսէլինք: Տունէն կէլլայինք հային մէխէլէյին սօխախէրը կէրայինք: Աքիս ուշախէրը անտէխ քաղընկած մէզի կըսպասէլին:

Կիմն ափի մայրս կըտօքար, տէտէս ա ամօ ետնէլն.

- Տըղա, ուշախէր, ճըխչօրին քենարը շըխաղար, ճըխչօրին մէշը կընէիք: Ենէր ճըխչօրին մէշը ընկիր խէխտովիք նա, քորած պինքունիս/ քորիս/ ա կըսակկեցընին:

*Առաջ Տաճարամ Ալյոսխամ/ Ակերտամ Միքայիլ
1906թ. Մյոյք-Հյուար*

ԽՄԻՆ ԾՍՌԻՒՅԸ

Տըղացիերուս Սիմավօնէնք քըսէիմ: Ես Սիրէլիսար ծընած եմ, պապը Հակոբին Մայտիրոսն էր, տէղաւ Ամրօնուց/ էր: Թանդումը հրդին/ էղալ նա /քուրքերուն լրածն էր/, թի հայերը անտուն մընամ, ելեն երան քայ-

թեմ. Մայսիրուց կրիայի, թի Սիմավօնեց տունու կըսառի, տեղէն կելլա, քրտ.

- Սիմավօնեց օխ եղավ, ամմա մեզի ա փօխ եղավ: Յանդունը մեզի բորա կար էլեք, Փաշա-Գորգրինը տուս նետեցէք, թեզ որեր...

Պայցը դավալ /շվի/ կըըշտեք, կելլար դայային /ժայռ/ վըրա կընս-սէյ տու, մինչև մայց միլրամբ ճորու ցորեր նա, կըփառեր դավալը. կիշ-նար գիրավը ոտելու:

Մայցը թմնեիրեց կեմին եղած եղել է, ան ա մե թմնեիրն Ազարսա/ կատան կեցա եղած եղել է: Հաճի Ակօփը կընմանի: Կընիկը ժամեն տու կնըլի, կըտեսնու մե շուն կանգած է, կրիայի-կրիայի, քրտ.

-Ախ շոնուս, շոնուս, Հաճին կապուտ աշկերուն կընմանին աշկե-րուս, Էկո թեզի մեր տանու տանին, աճափ Հաճը Խստեփաննոց շոնն էս,- տեյի ըլիարցուն շոնին: -Ամօ՞նց Ես նա, իրենք ա ցոլիսա յանին, մեխիկ կըլլա տանինըս: Խստեփերը կօտուազունինը, ինչի՞կ է ըածըս, մեզի էրամ՞՛: Ածընակ խարորով /հարգանք/ շոնին կրտան: Անրու-ին սօնա տերը շոնն կըպարոյր: Մենք ա վարպետ հյայրոց/ կէրայանը տցրպատունու, թիֆրիկ կըպաննյանը, խալի կըպաննյանը, շորապ հպուպա/ կըպաննյանը: Շօրապ հօյսելու մէջ հէջ մեյն ա սիլրիսարդի կը-նիկերու ըրհասնիկ: Օսար տեղ ախշին կըտիւյտնմէյ: Ինծի օսար եր-կիր նարս տուրին: Մեղեկ լողոց յօրու տարի նըրօվինի, յօրու տարին մեյ ժայիս ուռքելու շըկանացի կալ: Զատիկին, Փառքիարցունին կըտքայի-ցէն բազեհարս էլիմիցեն տարապուլուո կօտին կապած մայերուս, պա-պերուս բորայի: Ի՞շ ապորեր, ի՞շ ուտելիրեր կըհազընին, հօտեն չը կանգըլէր: Պապս ընխիօրին ա ճոր կըրացեր, շուվանը կիշեցուներ՝ քը-րացեր: Կերիմպարց կիսե՞ն ինչիկ է, շուցունը՝ ոք հապա, Փըշա՞նը, շնմի՞յը, ունգու՞զ:

Աս պիրուն կիկենվածերցս Սիրվիարտա եղած աղել է: Պատերս իմկիր խաճուրուա ըստած տէղը հովանքացավ: Տօքօրին պէրինը, ամ- մա ըստավ.

- Ես շըկանամ ամօ մէյ պան էմէ:

Ծորե շափար ապրէցավ խւրիք: Ալ պապիերնիս շիրար, տըղայէրցս ա պիզիկ էլիմը, կըծծեցինը փարայերը ուտելոյի: Վերչն ա շարքէրը, արսօրը, Տեր օօրը, մինչև օր աֆ /ներում/ էնեցին. Աֆ էկամ, ըսին, մեզի. յետ էկամը մեր տուները, ամմա անմէն ինչ աղան-թալան եղած էր: Մայ տու պապիերու խանուրը ուռիմ, տու կամ,- ըսի: Ամմա խանուրը ա բուրցէրը հէջ էնած էյին: Վերչն ա հույնէրը էկամ, Վենեզիլիուու Ամեկարան առնիմը էր, ամմա Խնզիլիու, Ամերիկան ամօ րու շըտուրեցան: Քժաման ա Լենիմին խորկած թօփերով հույներուն քըշտեց, տարալ Խզմիրին ծօւը լնցուց: Մենք ա հույներուն հետու փախանք: Ըսլոյ, ատ

ինչի՞կ էր մեր հազը, ուշախնդրյ կուլան-կեռցննան. «Անյ, անյ, մենք, մենք», - կրպօտամ, կեսը ծովը լոցվեցան, կեսը յանդունին մեջը մընացան. վախորներնա /շոգննավ/ հեջ մեկին շուգեյին առնել, և, անապատպա կունու: «Ասպածու, տուն խանը հասիր/, առ իիի՞ն պատ էր կրյօխներս էկավ: Առ ի՞նչ պատ է հայուն քաշածը, տաճրկին ծերեն», - կրպօտայի էս, ամեա օրուու չի քար: «Վերջ հունական նավերեն մեյր լուալ. «Ծեզի կրտանին առան կղզի/», թի նորեն թեզ յնտ իրամ»: Մեզի տարապ, ընեցուց, նորեն մարք պերավ: Ե, նայեցամբ՝ կեսը կան, կեսը չիրան: «Վըուժի կեմալ էնք, - տուշումնիշ մտածեն/ Ելանը. - Սեղանիկ, յա Արծնը էկօտք երանք», - բայմը մեկրպմեկու: Կրծծնցինը քաղընվելլ: Ուշախնդրյ կուլան, հաս կուզին, ճամպախ էլանը, քոյերը ա կօրած էյան, ըսի. «Անկշը կըլամ»: Ուշախը նորենսան/ կըլավլեր կար, շողած էր, կաս-կայսոր էր էրեսը: Կրծեց լալ, ես ա մն շափալախ հապտակ/ քըշտեցի, քոյն ա տօշեկեն ամելույի/ չէր էլեր կար: Ամ ա ալի կըլախնար կեմար, պիմտ պարար դօրացած էյի, տա. ամ ա վախցած էր: տեսա, թի ջրարթիք, ըսի. «Ան շորա, ես ա չորամ, քաղընվեցեր կացեր:

Սօնա Էղսիկն ա Ավրտիսն ա էկան հետերմիս էկան, հասանը Սեղանիկ:

Էպահուա լլանցանը, մեզի ըսին, թի Հայաստանուա հասն ա պօ, համլիքմ ա. հավերը սօխախնին պատերուն տակը հավելիք կածեն կար: Նօրուան քաղընվեցանը էկանը Հայաստան:

ՏՕՊԻՆԻԹՆ /Հշանդրիք/ ՈՒ ՀԱՇՆԻՔ ՄԻՎՐԻ ՀԻՍԱՐՈՒՄ

Մէր Ախմրի-Սարը ախշիմէրում, տրդայէրում տէսնըմէյուի օրենց շիքար. հանցընակ էր. կամընայինք: Աստուի կիպի, ծէզի կիպի ախշիմին թէվը մըննէւույի, ժուռ աստըմէրույի, հանվէլ-շրհանվէյուի պան շիքար: Ժամ կերթաւյինք, ասցականէրուս տունու կերթայինք, ակամօրի, տօն-շնավօրիք, վարդիվօրի, իշու ատօնմակ էր...

Ե, ինձի յա ուզելույի էկան, Տայիիս տուննէյիքն տէսած էյին: քրէշօրս քրէկգ պասպը, մայսու աղ-քարեցին հներժեն/, շրուուին ինձի: Վերջը, տայիս /քենի/ լուալ տանց: Տուրին: իմ օրու ալիւ չէր: Անըուսկ սօնս տօպինից էնէցան, տօպինիցին: Մեզի տա պաժնըվի շիքար:

Աշեցինը տղդան սէվաշլո-սէվոնիւու յերիտասարք էր. ես ա համելէցա: Տօպինիքն սօնս յա կերենվայա՞ր մը: Կըխախչյանը ները: Առ ի՞նչիկ էր Հըմանուկ ա պան մը չէ, տուր ա շատ պաց էր:

Էպահուա հաշնիք էնէցան, կարքեցուին: Պըսակը ծաղիկսուգ կէնտյին: Հարսէրնա լոզու կըպայտին: Երկ-ըրէր տարի լոզու պայուղ

կար: Երեցափրի հարս կէնէյին: Չորեցափրին հաշնիքը կըկրծէյին, էրկօր, ողէր օր, մինչև ուր օր շէնիք-կէրխում էր:

Հարսը խարճային ծեր կըպարներ, հարսունքույլ, վէտախապայը, ասկը-տակը, ծողօվօրը բարքօրին հարսին քօվը կըտանիին:

Մեղաներն ա լիիօր էր, պոտլամա, պիյինճի վիդավ, մատախ, օխճար... Կինին ա կարասէրօվ կըլորմվէր:

Ըրեցափրի հայսին երես կըպասմէր:

Փէսային հետ յերշտասակէտը շախա Դաստակ/ կէնէյին, վօրերէն խոփանով կըլախտէյին, կըսէյին. «Մէջի տէվեր Որդավերը/ եմ՝ ո և, ի՞նչ հազրիլ ես»:

Ան ա քառէր. «Յա օխճար գէնիլ եմ, յա հերթ ենիլ եմ, յա՝ թէպապ»:

Ծափար օրու հարսին մանելու կըպերէյին մօռու, ասկակամէրուն տունու: Ըրե-չօրս օր սօնս տէվէր, հարկ-հարկինք, շէն-յէնինք, խըրխըննոր խրախճանը/ կըլլար, պիթունն ա կըրտացընվէին, կէրային:

Հապա, տղասա, մէր Սիվրի-Սարը ածծընակ էր...

Կոստման Սիմա Գևորգ, ծնն. 1828 Ալիքը Հայոց/
Սկարժմ Գորին ճռ. 26:

ՀՈՒՐՅԷ-ԹԻ ՌԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ/ ՀԱՐՄԸ

Հիսունչօրսին, յա տա հիսասնըրէրին ամառն էր, պապոս հետ կէրայանք՝ Պուրանյա՛ պապոս բախրօցիլյերուն տունու: ճամպախը մերաք զարք պօյլու կընիկ մէզի կամնկէցոց, ըսավ.

- Պարօն Պօղոս, ինձի չը ճաշնաս:

Պապոս հայէցավ, հայէցավ, մէյ տա դօրաց.

- Ինի՞ն էս, քառուն տարի յէ Սիվրիսարէն հածէրոս, ամեա և թօջի ճաշծան:

Երկան-պարակ աս կընիլը պապոս հետ կէլենվէցան, ես ա կամաս-կամաս վայն օգորք կայցէկէն կէրայի կէնայի, պապոս աս կընիկէն պամնովէլին սօնա ինձի հարցոց.

-Ասո կիսո՞ն վօզ է:

- Շէ, ըսի:

-Աս մէր բախսկըցի կընիկ է, անօնն ա «Հորյէրի հարս» տըրած էն:

- Է, ինցո՞ւ առծցնակ «Հորյէրի հարս» տըրած էն անօնն: Աս վրաօխտն է...

- Հազար ինը այրու ուրու բիւլին ամ ախսչին յիշն քըրարըրըի, հարս բուրս պարզմապային տունու: Խարճայն ա զըրան շատ քընօսի նկած եղալ է.

- Հաստ, ճաշը նկէ, նորդ շօխցոր, տէտիրին վօրըրէրը հուկաշօր/ վըսա, խըմօրը տարոսուն հունցեր/, դայնչէ նիտ, չանախէրը վըսա, - տահա-

իշ կիսում առծընակ պաներ...

Չին մէյն ա, ատ հարսց ալ համփերուրունն կէյլ, խարմային վզրա կըտօրա.

Առծընակ տուն ո՞ց խօսէ, առաջվան կիսի, կիսոցիր, ալ հորիյէր է:

Խարմայն ա կէրա տըրացիյէրոն տունու կէլեճվէլո, հարսին էնածո քրտ, պիրունն ա կըխցմբան. անքուսկ սօնա անօնք «Հորիյէրի հարս» կըմընա:

Պատմեց Կոստանդնուպ Սրբա-Ամպամիկ, ծնվ. 1930թ.

ՏԱՄՆԵՎՆԱԿ ԱՄՆԵՐ ՆԵ, ԱԽՉԻՆԵՐԸ ՏՈՒՆՈՒ ԿԸԾՆԱՑԻՆ...

Օյուլ, ըղեռո խախտած. Ես բորպօս-բըրպաւտուն տէսած չէմ, խայի կըպանեյանք պիրուներց՝ տուն-հօրօվ: Մէր վախիրին ախյիներուն ուս-նէլո հազարեն մէյին կոտայայան: Ես ուրու տարրկան եղած էի Եր, Թամի-րյանը առյի թէր խալիի քօնը մէր քախւզ պէտավ: Ես ա կարրումի շը-կընացի, ինձի յա խայի պանել սօրվեցուցան, շու ա կրպանեյանք, չո-րսակ ա կըհօյտէյանք: Աման, օրուասօննը ա կըդէլ էս, մու կըրէլ, հալ-վօրցած էնք, խէլքէրց ա տարմատաղըն եղած... Հա, վըու՞ն հա-սանի... այժմարու չօրուապին դաւին քըսէյին, դարձը գէննէ յօրսակ, քօ-լոխի առանց քարի/ ա կար ... Հուսկուվասկի մէյլ սինվրիսարդու կընիկէ-րուն հէջ մէյն ա չէր հասնէ, մէր կընիկէրը առվակ անոն ոնէյան, տո-նական էյան, քըշէր-ցօյրէկ ախյիները իրենց պատուց կըհօյտէյան, չէ նէ, օրու, տանըիհնէլը ասնէր նա, «Ախյինց տանց մընաց» քըսէյին: Առծընակ էր մէր քայրը, հասպա: Հա մօօցա տահան ... էրէխա վախոքէ-րց ծավէրցս չեմի, ոմնուզ, ծուխտակ կըսէյան, կասպորէյան՝ մըրր-վըուիք:

Ամէկիսը հայէրէն խավէրնա շատ չէյին: Մայիս ըսած նէնիկէրէն աս-դատախ կըհիշիմ կար...

Նէնիկէրօվ քընացընիմ,

Ալ-վարբէրօվ արքընցընիմ...

Առաց Զարաւրան խոպավ Նազարի,
ծնվ. 1884թ. Ախովիք-Հուսուր/

ՏԵՐ ՈՒԽՈՒՓԵՆԻՆ ՏՈՒՆ-ՕՐՄԵՔԸ

Տէր խօրենց ծումնորին կէյլ տունօրնէրի: Աւշին տունու կըմըննու. առստեղ ա թէրս կիսի, մէծէրէն մէյն եղած չէ եղաւ; Յորու-ուրու տարրկան Ափրամը մինակը տունու նըստած եղալդ է: Ան ա շաշրունչ կէն ինչ էնթլը: Տէր Ուսփէնը քըս.

«Ափրաման, կընա գերգեմինն կիմի պէր, քի ձէր կիմին օրնիս:

Ավրամը կոչնու վայ: Տերությ կաշտ-կաշտ չօճախոց յուրաք Եպիփառա
վերեն կըդօքա.

-Ավրաման, այսօ՞ր մը կալլ և վաղմէ՞ մը:

Ավրամը կըլըցծէ բայս. «Հապա, ի՞նչ է նիմ, մայս ա շիրա, կիմիկ
տեղն ա էս չուցուննում»:

-Եկօ, եկօ, և կիմիսուգ կօրմիմ. մայստ ա ալայէ, փարամ թօ խորլէտ
մէզի: Աս տումէն կէցէ, մոյսը կըմընու: Անխօ նա մարք շէած: Այսին
մը կա եղած էլէ: Տերությ կըկըծծէ.

-Խօրոքը մէծ յէկ սորանչէի ... Ախշին, դա բարակամանը ճո՞ր մը
առայր ... լի վօր այսը վօրի ... մայսու յէ՞փ կալ է... հայտնըթեցավ...

Տերությ երկու տղուա ունի եղած էլէ: Ախշինն ա աշկին կըմընու,
քրտ.

-Ախշինն, իզնէ մամըշնաւ, և հավլօր մարք էմ, տրոյայերուս կորցա՞ն
մը. մէյր շատ կարրջազօր է փիլիսօնիա է, մէյր ա հէշ կարրացու յէ էշի
սուվիա է թշի քուսակի:

Առաջ՝ Կոտուամյամ Մյաս-Անդրամիկ

ՀԵԶԻԱԹ ԲԱԽՏԵՆ ԻՓԻ՞Ս ՓԱԽՆԻՒ

Մերաք թէր մարք շօրան կըլլա: տարին պիերուն կաշխատի,
կաշխատի, ամմա մերաք թէր շապիկօվ կըմընա՞ կըսաս փօր:

Քաղցրուն մէշն ա մերաք օրփ ախմին կըլլա. առո-աճն շամաշիբերը
կընէ, ճոյ կըկըրտ. առ ա մէ փօր հացօվ:

Մարթիկը կըկըծծին մըրուածէլ առ թէրերուն կարդէլու նամար:
Ծար հէտ կըկարդին, ախմինն կէրթա յօրանին սունու:

Իշղաղար կաշխատին, տունի-պանի տեր յէն ըլլար: Տարին մէյ կառ
կուսային աճօնց: Աս կառն ա կըսակիեր հըրսատէր/, յա տա պանմը
կըպատահեր աճո:

Վերջ կընիկը քրտ. «Աս տէփէն հարի զըսիս/ ինչո՞» մընանց:
Կերանք բաղացը, մարքու մէյ կըմըննումը, մարքու երես կըտեսնում»:

Մարք կընիկին խօսքերուն ույնու կըլլա, կէցէն կէրաս:

Ախշամ ոչ վախուց բաղացը կըհամին, պատկելու հէշ մտու յէն
կըմընու: Քաղցրին մէյր կըպատցտին, կըսպացտին, մերաք ճոյար
կըտեսնուն, կէրան մէնծ մաղագային քօվն մերաք մարք ըստած, կըլօխը
կախ կըբասայի: Կըհարցունին աճո.

- Մէզի մէցար տէլ կուսա՞ս:

Աս մարքուն ա տէրուց կըդիտն աշխատն կըլլա, ամմա աճօնց քրտ.

- Էս ծեզի աս ախշունին համար տեղ մը կուսամ, ամմա շառը
շկամամ: Էս թօփ մէտած հնամնկացեր/ նմ, վաղը թօփ մէտէլ էմ, ատուել

իմին տունը է, կը նացէք բը մեցք:

- Կերամ աս մարքուն տունու դաշոմոց կը լամ մարքուն մալիմ-ունիւսվասին վը բամ: Բը շերջ տօշէկ մը մնելուն վախսիրը այրիկը քսէ: «Մարդ մէյ թշշէրպան մէյ կը ընաւ հայուսա ըլլալ, ամսա մէյ թշշէրպան մէյ ֆույսար ըլլալ ինչի՞կ զօս պան ։։ Ե, օժորելուն մէյ յօրդան-տօշէկ կը տւսնան, համգիստ կը ըրմանան: Բը շերջ կը նիկը երած կը տւսնա, Աւանձ-Տէռէն կուրա, քսէ ան:

- Ավանձ Տէռէն, այրիկ-կը նիկ շալլշմիշ կը լամնք. ասդադար կաշխատիք, կաշխատինք, ամսա պանի տէյ չէմ ըլլար, ինչի՞կ աղպէս ցատէդէցիք:

- Ախշինըս, ինչո՞ւ կը մեղանան: Գուկին այրիկին դրամեք կէս դուզի եք, կէս դուզի ա քուկինըս: Երկուսինըս մէյտէն մէյ դուզի հասու/ կը լար, իշու ծէզի կուտայի: Աս քոչէր երիկ-կը նիկ եղար, երիսա կումնար՝ շատ մէկ դրամէրօվ, տուր շատ կը զետէնիննար, շատ մէկ քօթէր կը նիտք, ամսա աս տըզան քը ամ տարիվան ծննդը ունի: Քշան տարցկանին մնունէլ ։։ Տուր նորէն ախշատ մընալ եք: Վանդաստան կը նիկը այրիկին երածը կը պատմէն նա, այրիկը քսէ: «Կը նիկը, երածը երած է, եղանք վը զատավինք»:

Կերամ դույին-ծընֆորը՝ նուր քաշէլու: «Դոյիին յուվանը շըլլար: Մէշ-կին կոտին կաստըլէտ, դուկային խալկենուրին, կը կապէ, վայ կիշեցուն: Խալկենուրը վէր ցաշածին կիսի, կը հայի քի նորին տէղը իլլի օսկի կէլլա:

- Ամսան, աս ինչի՞ն է, ճուր շիկա, իփի՞ն վը պատիլ եմք տէյ-կը քաստին:

Կը նիկը օսկին մէր կը տանիտ, կիմէ խալկենուրը ծըխֆորը կը մետախ, կը հային, քի աս քերէ ճուր կէլլա: Կը վասավին, այրիկը քսէ, քի երամ հային տունին տէրը ինչի՞ն հայի է. «Թօփ մնուն էն», - քսէր: Ան շնօրահակարուրուն ըսիմ, տա կամ: Առուտիսը կը նիկը քսէ.

Աս մարքը տունը-տէղը ծախէլու չէ, արջն փարա ունինք, ան տունը առնինք:

Այրիկը քսէ.

«Առանց պան կը սիմ», մարքուն սիրուը կը վասուի:

Կը նիկէն ա քսէ.

«Ուրիշը առնէլ է, մէնք առնինք, պէտափա չէ յա, փարայօլ է:

Ե, ի՞նչ է նէ, այրիկին ույսուրմիշ կէնտ, տունին տիրօջը քովը կը խցրէլ:

«Տունին տիրօջը այրիկը քսէ» շնօրհակարուրուն, յեարըն ա քսէ, «սիրուըն շնօսուրիի, իսիս քէզի միմասուպ է նէ, ատցընակ էնէ, է տունըն ծախէլու ես նէ, ես կառնիմ:

Մարդը երեխն կրիայի, կրիարցուն.

-Ե, տրդա, փարա ոմի՞ն ճը:

-Հա, ու միմ:

-Ե, քովո կէցիր, հիմա կայ Ես:

Տէլար կղորօս: Կղորօս, կղորօս, սևը կրկտրի: Տումին տէրը քրտ.

-Տումին հետ մաղազան առանձ չեւ:

-Ես մաղազայէն պան չեմ հասկցուա, առ իմ դաֆայիս պանը չէ: Ե, մաղազան եւ կղպանին: Ծրար հետ կապրին, տումին տէրն ա հետերնին, հեսարզուզ կրգենցիննան, առ մարքա Ֆուխարթներուն կրկրծէ: Օրնէ: Տէսիքը առարնվօր քարա, տումին տիրօչն ա կղնրահայր կէնին: Չօճռիսը բրդպառուն-բըշպաց կէրա կարրայու: Կրկարքա խէլքվոր տրդա կըլլա: Տրդային պապան քրտ.

-Երալլ Ես առառուն տումին երբարդնը, տէսնէլ Եմ, տա կամ:

անկիր ասվածներուն հետո չօրանը կրիսոսի, իրին բօրծերուն վըրա կղխօրաք: Ասկած ա կղկօնվէտ անօ քրածելը քրտ.

-Ըստ կըմն տունըր, տրդայիս տէր Ենիք, տրդատ մէռնէլ Ե, տա տոր ա կիմն Ֆոխարա ըլլալի էր:

Դամրախին քովին ծառին բյօրին օսկի կա, էրալիկէն առ օսկիեր կղիսանես:

Ամմա մարքուն աշէին մէյ պան յէրտվար, կուկա-կէտրննա, յալէն-եղբնակէն տուն կուրա: Կընկան կղպառուն, կընիկն ա քրտ, և օսկիերը ի՞նչի՞կ յրիամեցիր, վը՞տօխ է, ի՞շ տէր է... Այրիկն ա քռու վրտօխ է օսկիերը: Քշէրը մայէն, տատըշէն դավտուկ տղդան կէցա-կէրա առ օսկինըր համելու: Օսկիերը կրիսնէ, ամմա հարամիյէրը, ճան-ընէտօյէրը ռաստ կուրան, տղդային կըմուղունին, օսկիէրն ա կառնին կէրան: Խարարը կուրա, կէրան տղդային մէտէրը կըսէցին, կըրադին, տոր կէնին: Ըստ շանցած տումիննին յանդոն կիյնա, կըզառոյի: Մաղազան ա կողէրը կըրալին, իրէնը ա նօրեն Ֆոխարա կըմընան: Հնազա, մարքուն ճակատին կըովածը կատարվէլ է, բախտ շաածը ատըծնակ է...

Պատմոց՝ Նայանցուն Հանր, 1926թ. ժմ. Երևանու

ՀԵՄԱԼԱ ԵՄ, ՀԵՄԱ ԵԹԱԼ ԵՄ

Ախապայօմ, մէր քաղցին մարքէրը տէկիդանլուերուն հասա՞ր մը, յէրի-տասամկերուն նախո տէկիդանլույէր քըսէին/, ախայնկրուն կըտօպղուէին նա, ուշախէրուն կամըր հարցունէլ շիցար, պրզիկրուն ա մէծերուն քըսէյ-ին՝ ծէյի մըտէ էնը, տոր կիսէր: Ասկիմ-տակին մէծէրը հարսունցույին, փէսացույին կամըր ածծնակ սէյր առնէկն սօնա, քըսէյին.

-Կուռուս, պղուուրը հազրավելլ էր, հազրեցէր տա, հաշնիքը էնինք:

Հաշինցին փրսակը ծաղիկով չէնեյան, սօնա սիրվիսարդույթը զարգացան, կցծծեցին շիշկի փրսակ էնկույին, հասա՞ր մը:

Ավշիներուն հարս էնած օրը, երևերը կըսակելին փուլու յափոխով: Պատասկ կընիկերը, մայր, օյրօրին կըլոթելին խըրաստէ:

Հարսանցուն ա կուլար: Մերար ա հարս, հաշնիքն առայ, ուներ բաշած, տամենիքրէն շատ լացած նա, բավորւթիվիկն ա ըսած անօ «Եղբարփէր», օրին կուլար, էկը տօպրնածիս յուզես նա, մերալ, ըսքը, ատմբնակ պամ շըլլայ, յացին վերը լավ պամ շըլլայ, յա լացըն կըտորէ, յա տա մէրպա:

Եղբարփէրն ա եղահնատ փէտախնպային կընիկին ըսած.

-Ծրկանամ շուլար, հեմ լալ եմ ենձ ա երար եմ...

Մադանյան Հակոբ Տռնիկի, 1890, Սիվիշ-Հիսար

ՀԱՅՈՆ, ԶՈՒՐՈՆ

Սօն տէրենեկուն սիրվիսացիկերուն մէջ ա յերիսասակերուն ֆրանսա, Խոտայս ուսնելու խըրկիւր մօյա եղած էլ է:

Աստեղը կուսնէիմ, տա գրուոր, էզաճը հետպառործ/, արուրատ տարցած յէտ՝ Սիրվիսար կուրան եղած էլ է:

Մարրուն մէյ ա էկօղերուն հայէկօվ, սէվինմիշ կըլլա, հավասլանմօջ կըլլա, ունցած-շունցած տղուուն մէշկը կուրապէ, ֆրանսա կըճամփէ:

Տղան ֆրանտային մէշը խեցը ախշիներուն տուրած՝ քէյֆ էրած էլ է; Զավալը մայր, պատու, խըրս-քարէկամ անօ ճամբախը կաշէն, թի յէի կալ է տղուանին:

Էն սօնը տղուան տուն կուրա, խըրս-քարէկամ կըրադրնին աշկայսուածնի կուրան, սորիկա ֆրանտէրէն լուէ կուզին. «Ան ինչի՞կ սօզու է ֆրանտէրէն, կէկէվլ տա լըսիմք», կըճօղապէն:

Ժաղբնվածէրէն մէյը կըիարցունէ. «Ճիփի՞ս ըըսին ֆրանտացիէրը հացին»: Ցերիտասակն ա կըճօղապէ. «հացուօն» : «Հապա քորի՞ն»:

- Զուրսօն:

- Տումի՞ն:

- Տումսոն:

Ըստյ, առ ինչիկ դուայ սօզու եղալ է ֆրանտէրէնը, - կըճօղապէ մէյը...

Պատու խելօց մարք կըլլա. կըիասկըմա, թի տղուան բանմըն ա ուսնած չէ. Փարաէրը տակ-խըմէլուն, ախշիներուն վըռա վատնած է, կըլսօրի կէնսա, յեւոր քըսէ.

- Ապրիս տղուաս, վաղմէսօն դազման /քըտնզը/ կառմէսօն, կըրասաօն

արտղաօն, բամելուսօն:

Կըմիկն ա զոտ, զրու, երիկ, տո՞ւն ա սօրվեցար ֆրանտենց, առ
ինչի՞կ առվակ զօրու եղալ է, ասկէ յետք տուներու մեջը թիրուն ա
ֆրանտեն կըկեհցինք...

«Արագածոտնի Տամայամ ԱՌդույամ/ Ամբուամ,
ծճ. 1906 Միլիք Հիսուսամ

ԹՐԵ ՄԸ ՉԵՎԱՎ ՆԵՐՄԵՍ...

Մեր քաղքի՛ Ամբիշաարին, մայեղը, տաճիկերուն կիսի շատ ուշա-
խէր կոմման եղալ է; «Ասծունու տուրածն է» - բաւին, եսեկ՝ էտէվի տե-
սիք կոմմային: Է, հազրիլո հազրի, ամեա նոր էկուին ա անօն պետք
էր տնել: պապուն, մային անօնը իրենմէն առաջ ծնվածներուն տուրած
էին, Շնէյին, հօրրորդին, թնդիկրուն անօներն ա տէր ունեյին, է իփի՛ն
էնիմ տէյի շաշըռմըզ կրլան եղալ է: Կը կէլքզէկին օր ածծընակ կո-
մունքին վախրը քահանա անօն մը կրտսա եղալ է: «Լոյա» է մը, 11-12
ուշախերուն անօն կոմմալը: «Քահանան զահս առվակ անօն կը կոմ-
մու», - բաւին: Օր մը նոր ծնած տեսիթին կըմքելու ատենը քահանան
կը հարցուն: «Անօնը ի՛շ տընէլլ էք»: Հայր-մայր քըսին: «Տք հայր, անօ-
նը տուն տընէլլ ես: «Աղեկ», - քըս տէր հայրը:

-Հակօ՛ր տընինք:

-Շէ, չէ, - քըս պատը:

Մէրքի՛ն:

-Շէ, ոմինք:

-Տիգրան:

-Ունինք:

-Անինք:

Ածծընակ քանիմը անօնմէր ա հարցունէկին յերք, շվարած քահա-
նան զըս:

-Հասա ի՛շ տընէլլ էնք, քան մը շէկավ Ենրսն, հա, կրտսա-կրտսա տէ-
տիկին անօնը Ներսն տընելլ էնք:

Ածծընակ ա կէնին, տէտիկին անօնը Ներսն կըտընին:

«Արագածոտնի Տամայամ ԱՌդույամ/ Ամբուամ, 1906թ.
ծճ. Միլիք Հիսուսամ

Օրորոցային հիշյամբներ Միլիք -Հիսուսի/

Անծըլէր կորա տաճ-տաճ,

Սըրփիկ, լազը սիրտես հաճ...

ՏԵՐ-ԶՈՐԻ ՆԷՆՆԻԿ

Տեր-Զօր կերամք լալազին,
Թավերուն մէջ կըրակին.
Չիքա լուսու ճաճամշին,
Ճամփան-ավագ, չօր կէտին...
Օրօր ըսիմ, քընացիր,
մըշիկ-մըշիկ քընացիր,
Ճամփան էրկար մի կիստնար,
Վօր շիխուսի սիրուտ արքար:
տարակիր էնք-տուն շտմինք,
Արսօրված էնք -տէղ չունինք,
Ասիած շտմինք, վօր բատէ,
Մէր տառապան էրկար է...
Օրօր ըսիմ...
Լալէն արցունք ցամքեցավ,
Կարիլ-կարիլ մարքցավ
Չօրցած կուսկլս ծրծէն
Արքար հօրիոն խօսվեցավ...

Լալէն լալէն հօրնեցար,
Կարիլ-կարիլ մարքցար,
Ալ կար շտմին, վօր տամ թէգ,
Արտն կուրքա կուրսկէրէս,

Օրօր ըսիմ քընացիր,
Մըշիկ-մըշիկ քընացիր,
Օրօսկ շտմիս, պարս շտմիս,
Փուշերուն մէջ մընացիր:

ՕՐՕՐ

Տամ-տամ-տամ-տամ-տամ-կէնէ
Տամէս կէլլէ կօվք կէմէ,
Աղային ախսչինը շըլլանա,
Փաշային ախսչինը եազըր է...
Տամ-տամ, օղում, տամ օղում,
Տամ-տամ, օղում, տամ պալս...
Սարին ետին յայիր է,
Չօրս ետրանքը-պայիր է.

Ի՞շ կայնած եք, ախշիներ,
Հարս զլայու տարի է...
Առնինը փախչինը ախշիներուն,
Տաճ-տաճ-տաճ-տաճ խեռուն...

Գևորգյան Կոստադ Համբ Կոստադ /Հակոբ
օնլ. 1862թ.

Չափած

Համապատրաստից որը հանգուցյափ վրա
ԳՈՎԱՆՔ /Մինի-Հիսարի բարրագով/

Ինչի՞կ եք առ պօթարամբը,
Ըողեր կիսի իմ Հըրաչըս,
Մախիրեցս առիր ծերես,
Խառնըլցար տուն ա, արջս,
Հայրու տարվա մեռկերուն...
Խեցու ա չըկանած կալ,
Տեղու առիր ծերես, օդու,
Ի՞շ ճողապիմ ուշախերուս,
Պատվելուի մընաց տունցու,
Պերեր ըշտաէց պախստ ինծի,
Առ ստու-աստընվօրին վրա...
Անօնունը կերպոնվէլյին,
Տըրացիյեր, ասկը-տակը-
Մսրարիկցս, ի՞շ կըրուկ եք,
Քյոյ ճրխչօր իմ աշկերես ա
Արցունքեցս ալ շիշնէ վայ...
Օրի՞ առիր տեղու ծերես,
Ըողեր կիսիրիմ Հըրաչըս,
Իփի՞ն երակ, ախս սորարաս,
Խօրհսարամթին մէջ անատակ
Խնկա, Էլլալ ալ չըկանած
Ասկած, խառէ, աճո տեղը
Ինծի տամելլ էյր խեցըն,
Ինծի ա տար Հըրաչիս րով:
Աշելլ են ես...

գ

ՆՈՒԾՆԵՐ ՍԹԱՆՉԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՎ

ՀՈՒՇԵՐ ԵՐԳԱԲԻՆՆ /Մարմնով բարբառով/

Էս մեզ դանա Գըղաս Խար գընացի, մէ հայ աղայի թօն խոզմերցէր գտցա: Աղան ամմէն օր ինձիզի գրիպայրէր: Էս ա զըփախչէա քոլիս, էշին մէրան զիկէմիչա, ջարկ գըրանէւա: Սոյնա Գուրայս նա, աղան ինձի աւկու գրիպայրէր: Էս ա մեզ դանա քարը ասի գուլօխին բըշէցի: Բնըն ա իմ էնսէս վազողուեավ, չի գարցավ բընմէր ինձիզի: Այն ա քարը առավ էնսէս քաշէց: Քարը ինձիզի շըտոցրավ: Էս ա անտեղը նըսդա մէ պահս լացի, իրիզի ասի.

-Էս քոն քուիու դայրը չի գենամ, գերբամ բաշդա աղայի թօն զիգէնամ:

Սոյնա ինըն ա քուիու էզավ, մօհօր ինձիզի միքրիս առավ, ուզեց չի նօրէն իրիզի թօնի գենամ, ասավ.

-Մը վախտնաւ, դայիի թէզի չի փայտէմ:

Անգէ սոյնա աղան ինձի դայրը շադ գըսիրէր կար, չէր փայտէր կար:

Թաստմնց՝ Անդրյամ Զըմոնը /Մարմնով/

* * *

-Մօյրամ, Մօյրամ, մօյր ասրուծօ,
Քո՞ն էս մը, զարբե՞ն էս մը.

-Օ օր քոն էմ, օ օր զարբոն էմ.

Գըշերին գեսը մեզ էած դեսօ,

Գըրազը ընգօ չօրէցօ.

Դէնիզ ընգօ շըմսուղըլէցօ,

Անի դունյօն գըմացի՝ շըգօրսընվէցօ:

* * *

Օհօն, Օհօն օսպիրիթօն,
Գարես ամէն շարսու թիրօն,
Գավազանը դրսիս վիրօն,
Խաչը գուազիս վիրօն,
Փիզօնը օրքիզիս վիրօն,
Թէօր հայրաբեկին աղօքըն
Ամէնին վիրօն. ամէն:

Առ. Միքրարյան, Բիբրակի, 1899, էջ 670-672, ձայնը
Հ. Անապան, Հայ բարբառագիտության, 1911, էջ 211:

Դ

ՆՈՒԾՆԵՐ ՄՈՒՐԱՆՁԱ-
ՉԱԼՂԱՐԱՅԻ ԲԱՐՔԱԾՈՎ

ՄԱՐԱՆԱՅԻ ՍՈՒՏԸՆՈՎ ԽՕԶՈՒ ՊՈՂՈՒՄՆ ՍԱՍԱԼԻՆ

Թթվիրա օդաներում մէշա կըմաֆրիվէյիս ուր կըզուրցէյիս: Սուտցաօն խօջու Պողոս մը կար: Անօր գործած մասալին քաշոս բամի կըմանէյիս: «Եօվ ու լուծի ո՞ո խընդալէն կըճարէք. շաշընի ըլլէիք բանէք կըպատմէք: Պապոն մըրն, դժէյիմմըրն, ասկըրան, անըլըր լուսածները միքքը կըպիեք, աղօխ, պատճաճին մէշը իրեննոյ կար, համօր-հուոր մէջի կըպատմէք: Բօրանին, բուլաման, յաղա յալլը բյուրաստին տուի-հածծընէլը յերք յ/տորք/ օր մը լսաց.

-Տղաքը, բան մը տրպատմիմ, ընը շաշմիշ չուիթ: Աս պատմածու աշխօրըս տիսած ին: Դարտնը յայլա էյինք. դուրսամի կոտ կուտէյինք կօր, մէմզ պօրտադուոխին էղին դուրսամի կուտէրէն մէկը ընկապ գտինը: Ալոյն ըսի, ընը ծառէլու ուշէմմիշ եղա: Աշունը նօրէն յայլա էյինք:

-Հէմ հայինք իշ-կա-չըրա- ըսինք:

Հասանք պօրտադուոխին կըհըրինք-կըհըրինք՝ շրբասլիք: Հէմ ու վեր հայէցանք իշ- տիսանք լավ լիի, դուրսամի փուէր-մէծէր էր, դակին ծար նոյ գացէք որպայտն նէրս մըսէր էր: Բակը, օդային մէշը անանէ խօջօր-խօչօր դուրսամնէր էյին եղէք, յօր անօնք տանէլու մասին տրխօրէյինք: Օդային նոյի դուրսամը առէլին հասէր էր: Խշայի բան տրխօրէյինք, յօր աղ դուրսամնին թէզիրնէրուն վըրա, յա առարայօք տուն տանէյինք:

-Տղոք փետատը, յա նազախը թէրէք կըտըրսինք- ըսի:

Շաշլըցանք դուրսամնին փորթէք թէվէրիս հօրնեցան:

-Տղոք, ա՞ն դարձացայի ու առտ կըսի- խննդացին թիթուն նոյ:

-Լախոդ հածծոցի՞ր, - յասց լրսողներէն մէկը խօջու Պողոսին, - ըլլէլու բան չէ: Ձես ու իմ տիսածու տրպատմիմ: Խալզին մը առնէլու համար էլա ևսկիշէիք զացի: Փախըրքիներուն սըրային տիսա, յօր ժողովորքը հաֆքուէք է խօջու դազանի մը քովը ուր շարալաշմիշ կըլին կօր մէշը հայէլու: Ձես ու մօտ զացի, խալկինին մէշը հայէցա, ուր իշ-տիսա՝ հարցուցէք: Մէշը յենիշէիք ծիյավօր մը շրախմնէրուն երբանաննէր կուտար կօր: Բօօզանը զարնէլ կուտար կօր, բօփէրը փարլամիշ կըլլէյին կօր, կանչըրոտուրք, լացը էրկինքը բընած էր, յանդընին ծովէն ու էշվիս ցավէլ բաշլըցան:

Սուտցաօն խօջու Պողոսը ալ շիհանփիերէք ուր լսավ. «Տղոք, առտ կա, ընը աղ դէրէցէյի» ու առտ կըսինք:

-Դոմ բռնէ տիսածը պատմէցիք, յէս ու իմ տիսածըս, Պողոս կապէք, իշ-կա յիհանխուալու, աղ մէզ խաղախնը շըմի նը, քուկ դուրսամնիդ ընյուն մէշը տէփէւ:

Պատմեց՝ Թէրքիրյան Արքական Խայինք, 1920թ. Ժնված:

ԿՈՏՈԾԻՆ ՄԱՍԱՅՔ

Մարքոս մէկին կը ճնշէկը կը մէռնի, մարքը թէրյար կը ճնշնա: Աս դէյտն ունցածը-յունցածը կը հանէ երգու տղողանէրուն կը տարդպջնէ: Ի՞ր դուշինմիշ կը լի, թի զատացկած մայսս Փօրս՝ համար է, հետո տանելու չիմ յա:

Տրդաքը պապէրնուն փարանին կոտսին-կը ըստընցունին: Չը բաժնին, հարուքը դէյտին երեսնցըն ու չիմ հայիր, չոնքի «ալ տալու բան չունի» կը խօրին: Զավացոն դուին հային բաշված ասծուծոննն թէ դրանյայէն երքարու իշխն կը խորմրե՛:

Օր մը թօվը յարանը կուցա: Չուրդեմոցքն կը տիանա անօր հայ հայ չէ ոգին նը՝ կոտսան կօր ոտելից, շողին նը՝ չիմ տար:

Տրդաքը թօվի բարօվ չիմ հայիր կօր, եկո թօվի բան մը սօրդէցնին, դուն անանկ ու ըր: Կէրքաս բազարէն երգու հաստ թէնքէ կառնէն, ճանկ մը դուրուցին, մօջտինի: Խրզունը քուկին օրադ կուցաս, լամբան կը լատէն ուր մասային վրուս կը տարնես: Օդային դուս զօցէլն յեսքը դուրուշին մէկ-մէկ թէնքէյին մէշը կը մտէտէն: Երդարին լուսին տակը դուրուշին օւկիի պէս կէրպէնան: Աս թէնքէյէն ան թէնքէյին մէշը, հնօրմընն յլլ մէկային մէշը կը հարդին: Թախ-բախ փարանին շամարս կէնին նը գէնչիդէյէն հայօղնին կը զինանան, թի հարմածնէրը օւկի ին:

Աղանկ ու կէն: Հարսները, տղողանէրը փէօչէրէյին քամին մոշէն կը հայային շաշմին կուպին.

«Ա, եսի զանա շատ օւկի ունի եղէր,- կը այն ուր էնկրուկ կը քաշըլին դէյտին այսու բարօվ հայէլը: Կոտսանին կը քորցունին, կը կէրցունին: Հարսները, տղողաքը դէյտին մէկըզմէկու ծեստն խափինչ կէնին:

Օր մը դէյտն կը իսկիսլունքնա: շօրս բարաֆը կը մնդալովին, թի օւկիմէրուն տեղը գլմնան ուր է: Օւկիմէրուն վրուս խօսք կը րանան նը դէյտն կը գտ.

-Մէտնին նը սանդուխը բացէք, եղած-չեղած հօն է:

Կիսի յօր պէյտն կը մտէտնի: Կաղին-կը բաղադին, Աղքան կուրասանըրախին: Սանդուխը կը բանան, թէնքէնէրը կը հանին, մէկը կը հայային, ըմը մէշէրը օւկի յըրա, պարապ է: Թոխիքի կը տօր մը ողբանկ է մէշն ու կօտօշ մը /թոյնոց/ կա: Շաշմիչ կը պին, բան չին հասկընար: Կրհային՝ զիրէր կան բուխտին վրուս. կը լարքան, յօր գընուկ է: Ձևս բոյնուզը անօր օոր, վու իիին սաղրահնը ունցածը զավիկօցը մէշը կացարարդպին ուր նաշար կը մընան:

Պատմոց՝ Կոտուայան Լոսիկ Դարբինի, 1926թ. ծննդ

Մեզմարդս իրեք ջուղգօր արսոյ կելա: ճամփոմ ախշըլկան մէկը դայիր կըսի: Մէկն ու կրտքվրմբնա, և, ի՞շ տղոյի ենօր հալը. նէ փրժիշկ կա, նէ ոչ հայօք: Մեզմարդս կուլա-կուլա՞ ըմբ ֆայդա չենք: Առջը առ ախշիկն ու կրմենի: Ե, ապրեկ կուզիս նը տուտիս, ոտեկ կուզիս նը տաշխատիս, ըմբ չօյին մէշ քօգի վօ՞վ տուտա աշխատանքը, փարան: Թիրում արարներուն յաղըրմէրը խրզմէրչի կըլլան: Մեզմարդս ու մարիկիս խրզմէրչի կըլլըն արարին թօվը, պրօտիկին ու թօվը կաննէ, յօնուխը պիտ պրօտիկ կըլլի: Կըլլի յօր մէզմարիկըս կրէխվրմբնա, կրպառկի: Ջըրզն ու դէմէն ինալ կուոգէ: Ե, վօ՞վ տուտանէր պրօտիկին. մարիկըս արարներուն յաղըրմն է, մէզմարիկըս ու կրրակներուն մէշը յարալանմին կըլլի կօր: Պրօտիկը ինք կելլա դուրս... Պայ մը կասմի, մէզմարիկըս էշվիս կըրանա, կրեայի, յօր պրօտիկը յորա: Տէղէն կելլա, յավ կէմն, բըրացիներն ու կարրզմնան, կրկամակիստին, կոփինտըռտին: Ֆայդա չենք: Չամ-ճում չելլար: Տօր առուոն մարիկըս ու կուրա կըփրմտըռտին: Չըռոզ շըրա ու շըրա: Հօրմած տեղէրմին կըմբասին:

Քանի մը օր յւարը, յայլըրմէրն ամքին պրօտիկի շօրէ կըզըննան: Մերիններուն կըկանչին՝ յարէրէն կըճաշնան, կիմնան, ըի մէր պրօտիկին շօրէրն ին, օսկօսնէրն ու թօվը տարմատաղն եղած ին: Կըհասկընան, յօր յախալմին կերած էն պրօտիկին: Մեզմարիկըս մարիկիս հետ կուլան-կուլան, ըմբ ի՞շ ֆայդա, վօ՞վ յէտ տորէրէր պրօտիկա: Ի՞շ դէրէցէյի յարչարանընթօվը Դէր Տօր հասուցած էն եղէր պրօտիկին. շալակօվ, գիրկօվ: Իրինք սօված մընացածին, յօնուխին տըզած ին վէրչին փուրշոկնին... Ասկած ինդօ՞ր յղկօտրէր կօր բուրդին շուխն...

Պատմեց՝ Կապիտան Լուսի Գորգինի

ՓՕՐՄԱՆԵՐ ՍՊԻՐԱՆՉԱ-ՉԱՂԱՐԱ-ՑԱՅԼԱՆԻ ԲԱՆԱՀՅՈՒԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

* * *

Տուտ ու տուտ տուգաստան,
Ամօզվ-ամօզվ մատմնատան,
Նօր հարաներուն՝ արմըղան,
Հիմ հարաներուն՝ բան միքա...
Եկօ դէրէ, արտց տար,
Զուշնա ցանն՝ փետուկ տուր,
Չղիերտէ նը, ոռուն-ոռուն
Զարնէլ տուր, փերտ նը դոն

Փեսուկն համի, իրին թօղ տուր...
Թուանցը քուր կարէ տուր...

* * *

-Ուեփէկա, մերէլ ի՞շ կուզէ,
-Չազը դա բյուլքասը կուզէ,
Մեռօք ծըլքազեղ կուզէ...
-Ջյուլքասը-ծըլքազեղն ի՞շ տէնեն...
-Հաջոմ տցուուս սիրու կէնեն...

* * *

-Աղվես, աղվես, տո՞նն իս:
-Տունն իմ:
-Ի՞շ կըրամիս ջէր-ջէր համէ՞րը կուտիս
-Կուտիմ:
-Քայիրմըքէն չէ՞ս կըրնար վազէ:
-Քայիրմըքէն կոլազիմ, դրսէրմըքէն չիմ կըրնար...
-Պապուս ճակատը տիզուուօք,
Խօճայիմ քիմքիմ տըսցաւտ...

* * *

Խընծօր մունիմ խածած է,
Չօրս քարաֆն արծոքած է,
Էխպէրս ուժէ շըտովի,
Ըսի՝ յարիս տցիածն է...

Սըրիիկ արցա դրուր բաց,
Մէնոյիցս վէրը մընաց.
Մէնոյիցդ մահանա է,
Մէր ունիս նը՝ սիրտը բաց...

* * *

Այ խընամի, խընամի,
Օսդ քամքակ կըմամի...
Փէրտած խօրօգ մնս թէրէր,
Աս ու ճամփում եւ կէրէր...

Ելանք բացանք թէնէրը,
Անցանք մէր եիմ լէնէրը,
Տըլսուր կուզան գանմէրը...
Փակվէցան նէր ոյսնէրը...

* * *

Նօրիկը կամուն վըրա է,
Շեմշէն կըլխուն վըրա է,
Աւ չիցար քոյի Մաքքազն նեռա է,
Պապուս տունն ու չէ, խէցն ու վըրան չէ...

* * *

Սինամիմ օղոխը տաշմիշ կոսի կօր,

Տիրամանը երած բանին շաշմիչ կռվի կօր...
Եսօ, Հաջի Տայիկ, Թօխա մը Ենինք.
Հաջի պապուն Փարայօվը սէֆա մը Ենինք:
Ես շիմ ինար կալէրը՝ Փօթինըս կեզա,
Փօթայիս գերեց շերե կը լեա,
Խօշ գեղին, Նիկօլա, Խօշ գեղին,
Հաջի Տայիկին եալը ի՞շ կըլլա...

* * *

Ից բահարին եր, սօխախին վերեն,
Օր մը տիսա ևս քըզի Գինջերէյտ.
Կըլօխը կապած շիշէկի յազմա,
Կըսնակը հացած շապիկ մը բասմա.
Ըսի ըլոյն «Հօսօփիկ», մէկ պաշիկ մը տուր,
«Լոր» տղաթէնս պրոկոմքը քախուր.
Աման ու ասնի, աշունը ուշ է,
Զահեղութունին պայց անուշ է...»

* * *

Չօրերշափիք «Ալզես արիս բազարը կայնեավ,
Ալուսորի ժամանակ «օդէլէր» ըսվեցավ...
Հայէրան երեսն երան բախնեցավ...
Հարս ու կեսուրմին սէվէր հարվեցան:

ԱՆԵՑՄԱՆԵՐԻՑ

Լըման երածներս քընթել ըրա:

Ծըլիդ նէրքիդ ըրա:

Ասկած թէլել տա:

Ծըլիդ փըրքի, ինաս ուր յըրաս:

Հացը մէկ աղմէս դառնա, ետէլն վազէս ուր չընասնիս:

Օջախը մէրի:

Անազիմ, նրգիցիմ «Հակոբյամ Նարինյան Համաձններ, 1920թ.
Կոմիտայամ Լուիկ Գարբիկիմ, 1920թ.

ՍՈՒՏԾՈՎԱՌ

/ըստ Հ. Թումանյանի/

Կիլի-շիլիդ վախտին բարավօր մը կըսի: Ասո բարավօրա իրին
յերգիրին մէշա շավ կէնտ կօր. «Անար վօօվ վօր անամկ տուս մը ըսա
նը, յօր ես ըսիմ տուս է, բարավօրութան կէսը կուտամ անօր»:

Չօրան մը կուրա բարավօրին քօզը, կըսա. «Թարգավօրա երգան օքեր ուննա, պապս երգան դնյանակ մը ուներ. եւլորան անհայր առներ նը, երգինքնը ըստ յըլորգանին իրար կըխառնեն»:

-Կըլի,-կըսա բարավօրա,- իմ դնանա ու չօրուիս մը ուներ. ծայրին մէկը թշրանց կըսուներ, մէկայ ծարը կէրկամցներ արքակնը ըստ յըրտիսը արքակն կըվառէր:

Սուսցուող կըօխա քերէլն դուրս կինա կօր:

Ամելուրան բարգի մը կուրա ուր կըսա.

-Ա՛ կընես բարավօր, Ես շուտ տըրայի, ըմբ ուշացա, երէկ պինը արգելվ էկավ, շիմշակնին փարէցան, երգինքը պառուցավ, զացէր Եյի երգինքը կարգընելու:

-Իրավ երէր Ես,-կըսա բարավօրա, ըմբ աղվօր չէիր կարգըներ, աս առան պրտօր մը արգելվ բարէցավ:

Այսի ու դուրս կինա:

Ներս կուրա կօր այսկան գեղացի մը՝ շիմիկը թելին տակը ողբած:

-Դուն ի՞շ կուզէս, այ մարբ,- կըսա բարավօրա:

-Ինձի շիմիկ մը օսկի պարը Ես, Էկա յօր տանիմ:

-Շիմիկ մը օսկի», - էնգի-քննիկ կուրա կօր բարավօրա:

Առա կըսէս, Ես քըզի օսկի պարը չիմ:

-Անհար սուս կըսիմ նը, բարավօրուրանընը կէսը տուր:

-Շ, չէ, իրավ կըսէս կօր,-խօսէր կըփօխս բարավօրա:

Անհար իրավ կըսիմ նը, շիմիկ մը օսկիմ տուր:

«Օրոպատմօիմ» Կամիալյամ Լուսիկ արքինց, ծնվ. 1926թ.

Բերքերան Արքանամ Խոսկին, ծնվ. 1920թ.

Կորուսնամ Արմենուկ Ներսուի, 1921թ.

Չալյառյան Արօբին Հայուճներ, 1898թ. Մերժան

ԱԽՉՈՒՐՆ ՀԱՆԱՆ

Հա մեռա, մարիկ, հոս մեռա,
Վարթէրում տակը լօքուցէր,
Ալ դուրտներկ պատէցէր,
Սամրայայօվ բարէցէր:
Արձեկ կուրա լիոնէրը,
Եղէր բառնանը թեմէրը,
Բիտ գէնջցուկ Եմ, մերիկ,
Ես չեմ ոգէր մեռնէր:
Եկիմ արքակ օրէրը
Մէջի դռման է Եղէր,

Զարուիս յուս էշվընին
Ազար օրի՞ է պատեր:
Մեր մզոյիք, մերիկ, մեր մզոյիք,
Մեր ըլլալոյն՝ բարեկառն դայանմիշ Ելիք:
Ելիք մերիկ, թրեզմանին դռագ քառ,
Ես մընամ՝ դրա գովէ յուր լաց:
Կուռք Ելիք, մերիկ, կուռք Ելիք,
Սուրբ մը ծարի, ճուտի տէր Ելիք:
Այս, երած Շերսիսիին
Պատ ջուրն աչ ինչ զինտ,
Էլլայիք հօրոն ա, ախ,
Լոխման հերիմն ինչ զինտ:
Ընդօ՞ր բաժիմ Ելիք
Յարան բատերը,
Ընդօ՞ր ուսիմ Ելիք
Յարան կըտէրը:
Ելիք մերը մեր հովիք,
Ելիք բարը բար չօվիք,
Յավուոյիդ սեկ հօրը
Այս, դօշէկ շըսիք:

Առացիմ Բներներամ Առաջի Սահակի, Փարանացյամ

Աման արլա, ջամոյք արլա,
Ես կըմենին ցեղի, արլա:

Փշատիմ տակը նըստար օֆ Երիք,
Ընձիս վեց հարուր դուրուշով ատիր...

Թօխալ ընծիս ի՞նչ ըլիք, յեսիք ոյշի տուն բերիր...

Մեր տան Եղին տուն մը կա,
Մէշը մէրմակ շուն մը կա,
Ես ամ շումին դիսած իմ,
Յարմա փաղով ձեմած իմ...

Արձեկ կուրա լեռները,
Ելիք բանմանը բեռները,
Քիք գենցեցուկ իմ, մերիկ,
Ես չեմ ուզեր մեռներ:

Մեր տօրման զբացը կենտ,
Սամուկը զբացը կենտ,

Հայէ զըմա նա, մամոկ,
վարդըս դարդակ դրա կեն...
Զարուկ արձա, դուռը բաց,
Մէնջիպս նէրաց մընաց,
Թռ մէրկմըղ մարմար չէ՝
Սէրըլ-սէլիստ հօդ մընաց:

Գոգօսէնց վարարէսց
Ծօրով համեցին,
Էլամիկը Նիկօլիկին
Ծօշեն համեցին:

Չափարյան Մորու, Ասաքսով, 1896 /Չափարյան,
Մորուց/ Մայսկովինից վագ

ՈՐՄԵՐԻՑ

Եզօր մէրար զավազը՝ մեզ մը լացընէր,
Հէշ չեւ խընդագուտէր, հէշ մի լացընէր,
Մէր աղէկ օրը սէլով մանցընէր:
Վախո, զավազը...

Ես իմ զավազը հազար նազօվ քայեցի,
Թայեցի-քայեցի՝ դարդակ մընացի:
Սիրում զավազին զարօտ մընացի:
Վախո զավազը...

Թէզէմ ան ճօրէրում քարերն ըլլայի,
Խմ զավազմէրաս մարիկ շըլլայի,
Ռորիշը խընդար յեւ բիոյի լայի:
Վախո, զավազը...

Զավազին լաքէր դումն կախ մընաց,
Խչ մուրադ ունէր Փօթիկը մընաց,
Խաս դուշը ծատօթս թլասվ ու զընաց...
Վախո զավազը...

Չելէմ փէնջիրէմ դարմէր չընէյիմ
Զավազը ո՞ր է վօրու հարցընիմ...
Ցէս լամ ու ողբամ ծեզ ա լացընիմ...
Վախո զավազը...

Ահան էան-էգան զառկին օրէրը,
Զավազ ոմնցողը գէլլա կալէրը, Ալար. գէլլա սարէրը
Չոմնցողը զուգէ՛ նէրահ դումէրը...
Վախո զավազը...

Ե

ՆՈՒՅՆԵՐ ԲՈՒՐԴՈՒԹԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՎ

ԹՈՒՐԴՈՒԹԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՌԱՀՅՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ՑԱԼԵԼԼԻ հրաբրոց/

Կամնել իս կամշում է չիս,
Թօյել մահամյում է չիս,
Աշկով-տնբօվ զմ ամբթ,-
Խճանել փախշում է չիս:

Կյինա յեկար, յաւելի,
Կյինա գեղին յաւելի...

Փեսշիրումը ծու խաշիմ,
Նի մին կրտսուրու մաշեմ,
Տեսմեն յարցս կըկիս ա,-
Վեր կյել ջիզմնին քաշիմ:

Կրկներգ:

Տանձըմ պրտկըմ կըիր կիրիմ
Տռեն նցառէ, կյինի պիրիմ,
Ծերսս քըզըմ կըլօխադ,-
Ծըրված խեցըմ տում պիրիմ:

Կրկներգ:

Կամնել իս քախա-քախա,
Լշելըստ տուտու կախ ա,
Մեկ ախշիկ, ախպտէկ տըզա
Փյունել ին ռորդիք յախա:

Կրկներգ:

Խըմամը, խօշ էս յեկէ,
Չօրս դօլոյ թօշ էս յեկէ,
Հենց տէնէմ դօշ էս պիրէ,
Օյխտ քատամ թօլօն էս պիրէ:

Կրկներգ:

Խեցէր աշէր են ռուշին,
Վօւը տիրէլ ա փուշին,
Մեկ տըզա, ախպտէկ ախշիկ
Պայսում ըն ռորդիք քաշին:

Կրկներգ...

Մեղան տիրի նարք շիքա,
Ախ, ին յարսս յեփ կիւյսա,
Մատսաղ ընէն ին յարին,
Ծոցէն վարիի ֆոյ կիւյսա:

Կրկներգ...

Տանձըն կօրօվ վեր կսիրիմ,
Ծղոված խեցըս տուն պլիրիմ,
Տեսնէմ յարս կըելս ա,
Ծունդը տիմիմ եօ սիրիմ...

Կրկներգ...

Նի յեւածը էշ պիտի,
Նըշանածը կըէշ պիտի,
Արար-աշխատ իմանա,
Տունըս է եօ քաշ պիտի:

Կրկներգ...

Շուր ա կյելիս վիրի տարեն,
Կարկաթում ա մերմէր քարեն,
Թէ զօր չի կյելիս իմ յարը,
Հօվանում չի սորտիս յարեն:

Կրկներգ...

Յերկինըն ա կամար-կամար,
Ցես մերնոն են յարիս մահար,
Քսանանմ օր ծօն ըմ պահել,
Սիրականիս սէրին մահար:

Կրկներգ...

Նեցէր տէսէր օ՞վ ա կյելիս,
Թէզս եարսին ֆօյն ա կյելիս,
Փըտարմէլ են մինը մինը՝
Որուր քաղցըր պաշ են տալիս:
կըկներգ...

Առաջիմ՝ Հարիստ Արմենի Կաբուլիսի, 1882, Բորգուր
Համբարձուման Պիառու Մկրտիչի, 1890, Բորգուր, Գալումբյան՝
Մյրտիկ Ավետիսի, 1886, Բորգուր հրի է ամճի 1961ը:

ԿՕՐԱԾ ԹԸՎԱՐԱՆ

Իրիթմէկով¹ կարած քըմբան,
Լիսնիչէկով² կօրած քըմբան,
Այ իմ քըմբան, թէզ օ՞վ տարավ,
Սիսպէկ Ծիկրս³ գտրոց տարավ:

¹ Իրիթմէկով - ցերեկով:

² Լիսնիչէկով - գիշեկով:

³ Ծիկրս - ազգեկով:

ԿԵՆ-ՔԾՂԵՐԻՄ կյօ՞ղը տարավ,
ԹԵ՞ անրծած հօվը տարավ...
Թեզ հարսէր, իմ ոչ տիկր.
Տղանը¹ բըմբան չի փռէք:

Անգ՝ Համբարձումյան Պալրա Միքոյին
ծ. 1890թ. Խոշոշակութիւն

ԹՎՅԱՎՈՐ² ՀՐՋՅԱՆԻՒՄ ՑԵՐԵՐ

Աղամ, շրմահաֆօր, փաշամ շրմահաֆօր,
Էս բըրավօրին շեպիկը շրմահաֆօր...
Աղամ, շրմահաֆօր, փաշամ, շրմահաֆօր,
Էս բըրավօրին բըմբանը շրմահաֆօր:
Աղամ, շրմահաֆօր, փաշամ, շրմահաֆօր,
Էս բըրավօրին թէփէն շրմահաֆօր³:
Աղամ, շրմահաֆօր, փաշամ, շրմահաֆօր...
Էս բըրավօրին կառտուկը շրմահաֆօր:
Աղամ, շրմահաֆօր, փաշամ շրմահաֆօր...
Էս բըրավօրին բըմբանը շրմահաֆօր:
Աղամ, շրմահաֆօր, փաշամ, շրմահաֆօր...
Էս բըրավօրին բարժինը շրմահաֆօր:
Աղամ, շրմահաֆօր, փաշամ, շրմահաֆօր...
Էս բըրավօրին ջիպմէն շրմահաֆօր:

ԱՌԱՄՆԵՐ ԵՎ ԱՍԱԲՎԱԾՄՆԵՐ

Ածական հավե ա ծէն ածըմ:
Թազըն բալեն է բազը կրմը:
Իսանն ու մարք մին ա:
Խրեստաց քահանա, նեսլըմանց պատաճա:
Լիզմն վօր զըմը՝ դարդէմին աշկեր կրեանին:
Կատուն ունեմ փօրտն մահար ա մակու փըսնօթ:
Հէճ նային ա տալլա, ենմ մըխին:
Հարաց մին կունուն քար ա, խսկաօրը վէրէն դափադ:
Մարքը կյինա մարք ա:

¹ Տղանը - բակը

² Թվյավօր - փառ:

³ Արագն յարանակնուն է երգ, որ փոփոխութ և մայէ յարնիք ամունեց, ներակն ջնադ, կոսուկ, կոսուս, բարձմէն, ֆէն և այլէ:

Մարք կա տէլումք ա սիրըն, մարք է կա՝ իրիսկընըկ:

Աւյլին ծարըն դաշեր քաշ կընըն:

Տա աղն ա պակաս, յա՝ մատը:

Նայրանդըն թէզիրը /ծին/ պէրիկ կընըն:

Ըստու չունում կընըն չի:

Զահիկութնըն շիռ մաշին, պարզութենիս կըցաշիս:

Վէխնիկուի աշկիմ կատուն է ա սըստան:

Տակըն է ա պէտք, տունըն քաշ ա պէտք, կընընըն է կյէշ ա պէտք:

Տուրը պրույտ, դըրած պահի, դօնշիս կյու չի շինիս հիցոնցու:

Ցիրէկը նախուրն ա, թիշէրը ախուրն ա:

Քանում պիրած քամին է տանօրվա:

Օխոց շափէ՛ մինը կըտըռէ:

Օնչու ումեն բանը բուրու չի ասիս:

ՕՐՀՆԱՌԱՋՆԵՐ ԵՎ ԱՆԵՇՁՆԵՐ

Օրհնանքներ

Ասոսծ-հետոց ընը:

Ալրմ՝ ֆողլս վօշ:

Հըրէշտակնին թէգ պշտապան կաննին:

Վու, տունըն ասոց վօշ:

Յօդ փլունէ՛ վօսկի թէրմա:

Վուրու չօր տէղ տիմէն կանանչ թիրմիշ ընը:

ԱՆԵՇՁՆԵՐ

Աղանձ թէրմաս:

Ասոսծ հախնդ կյէ:

Ասոսօան թիժանէւ:

Բօյլ դէկրիմիշ ընը:

Բօյլ պըրամվա:

Բօյլ տրիստակը կյէ:

Սըզը կյէ վէրել:

Յօնկու յախնեղ մին տէղ կյէ վօշ:

Սըսպիկածըն տուն կյէ:

Տունըն ասնը:

Վօշ ու վիշ ընըս:

Տամա կյէ վէրել:

Օրբո-օջապըն քափէի:

ՀԵԶՈՒՏՆ ՈՒ ԵԹՈՒՆ ԱՆԷԾԱԸ

Մէնց ոստումը³ համերս ինց անում իոյի, մին էլ տէսնիմք Մարյանը յէկավ մէք դօնշուվլիմ⁴ հղուցցըրեց:

- Ար, Նուննակ, կաննէ:

- Ի՞նչ կա, իւեր ընէ:

- Ի՞նչ իւեր ընէ, աղջես կամնէց ա հրամացուն պիրեկ տուն յօրկանը մին պարապար⁵ նշատի էն, խօսու⁶ մին հռվշակ⁷ ըն արե, մասումը⁸ կէրել, բաւէն էլ բօղե են մշյանցմը⁹, յէկա տէսա:

- Ակ, յավուու¹⁰, երի¹¹ խէնց արեցիք:

- Ասայ, հեզի, հէչ¹² խօսի մը, արեցի մին պէճ, ամա վէխտօվ արեցի:

- Ինչի¹³ յէտիսոմ, ախ տղըւս:

- Ինչի¹⁴ յիսկիսիմ, մին է տէսնես հեզին հօ երին լիսէցին, անցծցին, վօր փըսակըս հասնըլ վօչ:

Վէխտի մը, յավուու, մին պէճ յիքա, ի՞նչ ա անօլու, շատ ընի ամիծօլուսի: Ամէծքը պէրամէն տու կյէ¹⁵ ումէնց յախէն¹⁶ բախի:

Մին էլ տէսնիմք, օրուն մին օրու¹⁷, ել տղըան եղ ախցրկան փըխցցըրեց պիրուակ տուն:

- Ակ, Նուննակ, կաննէ,

- Ի՞նչ կա:

Ե: - Տղջէս հարսնացուվըն պիրեկ ա: Կամնէ մին հարսնաքնէ¹⁸ քիթացիք,

ա:

- Ար, հարսնաքնէ ի՞շտիյան քիթանան, Մայրան, իմ մարքս մէրած ա, ես էլ տուլ¹⁹ կընըլ ըմ:

¹ Հոգի-մայց:

² Երի-հայց:

³ Ուսուս-զգոց:

⁴ Պամշտ-հարնան:

⁵ Բարապար-մասին:

⁶ Խօրու-բացուն:

⁷ Հովրշակ-հայդու:

⁸ Սասաս-մեղան:

⁹ Անդամ-օքունեն:

¹⁰ Յավուամ-ըրյուն:

¹¹ Հիւ-քիւակ:

¹² Ասմոնքին-ուունեց:

¹³ Յախս-օդիք:

¹⁴ Օրուն մին օրու-օրիքիք մի օյ:

¹⁵ Հարսնաքնէ յ-հարսնացու:

¹⁶ Տուլ-ացիք:

-Այ, Կամնե, Նոմնակ, բօյը սիրիմ, Նոմնակ, աշխատ լար սիրիմ,
Նոմնակ, տղին ցաօք մերած ա՛ բաղված չի:

-Ակ, Մարյան, տէրտէր ի՛շտիյան ընք թիրանօրու:

-Կըդրնամ տէրտէրին յախտն կըփրոնիմ կրպիրիմ, Ե:

-Վո՞նց լու պիրօտ, վօր հեղոնէրին¹ ուզում չին:

-Կապիրինք, պիրիլու Ե՛ հեջ մին պէն չի, շատ էրավ վօչ կապտղիցակ՝
կանքը:

-Ե, կապտղիցակէն յէտքը հեղին, երին ուզում² Ե:

-Այ, ի՛նչ իս դռւշիւնմիշ³ լնում, տէրտէր տէրտէր ա, ինչ ա մին որ-
բանք չի⁴ անիլքը:

-Վոյ, Է յէլա՞Վ Էս:

-Հա, յէլավ:

-Ի՛ քընա, Քարինին թուկ կա, պէր, ենտես⁵ փըսակըստ արէ, իմ անու-
մու ընք վօչ:

-Աման, Մարյան, մին Է տէսմէն վէրես կըրովք կիմւէն, յէտ ջաղաք⁶
տալը սըրտ չունում: Վէր բարոշոք դա, բարօշած⁷ անցը, դահա⁸ օրուն
կըմը:

-Վոյ, տալս չի, ընես Է սիրում ա, յուրէ տարի յա ուստում⁸ անէ սի-
րէ ա: Ծիս արա, ինչ կանցս արէ, բարը իսա⁹ թուլը թիրացիք:

Հեղին կամնեց մեցավ, թուլն Է պիրօտ, մին Է տէսմինք մին կըրով,
մին փարզրբը¹⁰, լիսէլ ին՛ ասրօվ եկէ ին տղողն տուն: Հեղին հարցըրեց.

-Խճ ախշիքաս Ե՛ր իր փըխցըրէ:

Մին Է ախշիքը տոնս յէկավ.

-Հեղի, երի, Ե՛ր իր իտէնց ասուն, սիրէլ իմ միր իմ ընօլու:

-Ե, դէ վօր միր իս ընօլու, եմրիդ¹¹ սօնը¹² ոյշու¹³ մին պէրօի վէրա
յօրկուսէրդ մընաք վօչ: Վեց ամսական ըխօվ Է տումցս կէս:

Ասածըն նման Է Թափրէլին կախ տուսին, վեց ամսական ըխօվ Է հե-
ղուն տումու յէկավ: Թափրէլին Է ընդա մահար կախ տուսին, վօր վափօ-

1 Հօգմէիմ - ծնողները:

2 Կապտղիցակ-նոմական նախանդը կապտղութիւն բարիք:

3 Դուշունմիշ միշ-նոմածի:

4 Էնտես-անձամ:

5 Զարպար-պատավասամ:

6 Բարցըշ-նաշատին:

7 Դահաս-աժօյք:

8 Ուսուուն ան-դպրածից:

9 Ջապիրա-միայն:

10 Ժաթըրը-սպնուկ:

11 Եմբիտ-կամքի:

12 Ասն-վրգին:

13 Պոյտ-գիմէւ:

բօմ¹ մին կասիշտ² մարք էր փախցըրէլ; Են էլ Շիշոց ինքը չէր փախցըմօ-
դը. իրեն ին կապտին պահ տումէլ: Վոր չերենու բնյը³ լիսէ ա, յեկէ ասէ
ա.

-Ըստիրէն, օղում⁴, է՞ր եսից արեցիր:

Են էլ ասզը ա. միջիենց էր պէտքը: Ասում ըն. մեզամա⁵ ա. կախա-
դան ցա տոնս կյէլու:

Սարադան⁶ տուս յէկա տուրու⁷, տէսմիմ տղբան յերիշրէն, Նարա-
դացին⁸ վէրա Ըստիրէլին կախ ըն տուված դարշուվուն⁹ դարադացին վէ-
րէն:

-Ել հերէր¹⁰ չունի՞ն ասեին, կյիժ:

-Հեզին, տուս չի:

-Հեզին տուս յէկավ տուրու, տէսավ Մարյանն ու Ֆիրյօսէն մինմօն վիրաբաված¹¹ ճռալը-ճռալը¹² կյէլիս ին:

-Աման, տղուս, ես ի՞նչ կըրակ էր, յերեցիր իմ տունու, իշու¹³:

-Ի՞նչ էր լիլս, տուց լէլու հայրը¹⁴ չունիք, նեցէց, մերալը էլ շնը տա-
լլա:

Ընդու վէրա մին տէրուէր, իրէր քիշի¹⁵ էլ ուսկըն, տարան մերալը հեն-
դիսուն¹⁶, բաղեցին:

Պատմեց՝ Համբարձումյան Միքանց Մարգար.
Ճնկ. 1910թ. /Թարգման/

ՎՐԱՆԱԿ

Յէս նօրամկեցի բըսմըօօևու տղբականիս: Են շախին նշանածիս
տէսմում ինք, վու, փախչում ինք: Մէր քաղաքումը ուստա¹⁸ կար. նշանա-

¹ Հափօր-շօգեբարչ:

² Կասիշ-հոյք:

³ Բէլը-մնջ:

⁴ Օղում-օղուս:

⁵ Ինյում-մահավիր:

⁶ Սուրբարձ-սուպւուրձ:

⁷ Տող-դակ:

⁸ Նարադաշ-կախանան:

⁹ Ապրու-ցինաք:

¹⁰ Հորէր-խոռ:

¹¹ Ճռալը-ճռուը-ճռալը:

¹² Խցաւ-ոյք:

¹³ Հափօր-իրավանը:

¹⁴ Քըշ-ծոյի:

¹⁵ Հօնիկան-գերեզման:

¹⁶ Ուստա-բացոյ:

ծցս է, յեւ է ուստա ընք նեխս: Ո՞րով է տեսմին և շախս հօ ամօք էր:
Քարունը վօր կըկիս չեր, Համբարցումին, վիճակ ինք պէնում: Ախար-
կերուս ֆլյացվում ինք մին ծառի տակ, Ծառուում տափին, ոզ վիճակ պէ-
նում: Են վօր եղինեկ ընէն ա, Ծառոցընում ինք ծառին տակը, կուլոյն
ծածկում, թյիր ինք ասում.

Նեցէր տեսէր օ՞վ ա կըկիս,

Իդէր ցիյավօր ա կըկիս.

Մինք Հիառս, մինք թրիսառու,-

Սայրամ Աստվածածինն ա կըկիս:

Յա է և թյիրն ինք ասըմ.

«Այս» ըստմ քարին ա կըկիս,

Տես թէ և ման կըկի, համա

Ծննդ ի՞նչ սարէն ա կըկիս...

Առաջ Դարագլույան Աթան, ծնկ. 1898թ. Խոսքար:

ՍՊԻՆԵՍ ԴԵԹԻՆ:

Պատկաս դէյին նէլլոյ² ա Մուսէս դէյում ասցմ.

-Նէ³ մէր իրիմ՝ թեքօյ⁴ ա ուզում, վօր դօնչումին եավօռը կյօղնան վօշ:

- Իրազու ա թէրնըն: Մուսէս դէյին կըկիս չի: Հաջի աղէն է քընըն ա տեսմին՝ Ե՞ր⁵ չի կըկիս:

- Տօ, Մուսէս դէյի, երի⁶ չի յէկար:

- Հաջի աղա, պէտք ա վօր մին թիմիթք⁷ թեւիին արադ տաս, մին դէս-
տա թեւիին⁸ ծովիս⁹, մին բար է յելացը պաստորնա:

- Այ տղնաշէն, մին թիշեր եւ մընալու, խրարը վօ՞նց եւ ոսդօւմ, ասուծ
թէլի¹⁰ տա:

Մուսէս դէյին նէլլու ա իրին թեքօյ: Ըղչեր ա թէրնըն: Իքուն չօրս դօլը¹¹

1 Դէյի -քեսի:

2 Նէլլ ցա-զմուն:

3 Նէ-զմուն:

4 Թեքօյ-պահանէ:

5 Ռօնչու-հարիսն:

6 Եր, Ե՞րի-ի՞նչու:

7 Բինիթ-իւրամազ:

8 Մուկին-քուն:

9 Ծախս-ծխախոս:

10 Թէլի-պասին:

11 Թէնիյ-ցմէն:

մամ ա կյելիս, թեզարցը: Տեսնք ա օմչով չի կա՝ արագո խցմքը ա: Արա-
դը խցմքը ա՝ քամց կյելյա ա՝ ծարըն տակ թէմկըմ¹ ա: Մին է Ենոքութիւն ժեկ
ա կյելիս: Հեմմ հիմ տէնակը քաշու ա, Վեզում: Կյուզ սփիերը² բռած
փախցում ա: Մուսէս դէյին էլ սփիերը միր ա կարում, կյաղում ա:

Շոքուխը ծուխ ա լրցնում, զյինա մամ կյելիս՝ տէնում ա մին կա-
պիս⁴ կընկա: Ես բօքարը⁵ ասում ա.

- Աման, Մուսէս դէյի, սփիերը տու՝ հավող լցցնիմ: Են էլ տալիս ա ո-
մին օգոս էլ աճպատվում, ուշից ա տալիս:

- Խի՞ եւ խօսու յեկէ, վօր ասէ իս խի՞ իս տալու չի՞ն:

Հաջի Պավլոսը կյելիս ա՝ տէնում Մուսէս դէյին մին կապիտ կընկա
հետ սփիերըն հավող ըն լցցնմցը:

- Մուսէս դէյի,⁶ ես ի՞նչ սփիեր ա, իշույամ քիրացար:

- Սփիերը դօմշու կապտը կընկամն ա, հավողն էլ՝ քօնը, եղմի ուզում
եւ տուր, ուզում էս տալ մը:

Անոց՝ բարձրակառու լուսոցի Հաջիյամ Արմենիակը:

ՀԻՐԵՎԱՆԵԱԾ

Վարքիմէրին մէր Ամմէն ասում.

-Ար, յէկ ել ծարուկի միջիերնց⁷ տոմ, դօրուդ⁸ լիցիննէի մահար մին
բարխաց⁹ պէ, հայէ:

Ֆէս է կանճնէցի նէցա: Մին սօխախէն¹⁰ յանց կէնակըն վախըցը հիրէ-
դամըս իրէն-իրէսի յեկավ: Այլուրս կանճնէց, իրէսոս իս խոմն թրապ:
Հասա ծարուկի միջիերն, ասի՝ ծէր բարխացը տրվէր:

Ծարուկի միջիրն էլ ասէց.

-Ար, Թարուկ, եւ իմ ա ումազցը¹¹, իրէսոյ քյոնի¹² էս շիմէկ:

-Ծարուկի միր, խօսալ մը յէկէ չէր խի եւ դօրուլըն իս բարխացը, սօ-

¹ Քարահ-շաքը:

² Սփիեր-կոռուք:

³ Միր կամի-վերքնէն:

⁴ Կասպիս-հումն:

⁵ Բրոցա-հումնա:

⁶ Հիրէրամ-մշամած, Փեռա:

⁷ Օկմիր, Օկր-քույր, Խորացւը:

⁸ Ղօրուց-խաւը:

⁹ Բարիսաշ - ըսյնարքան, Դրայից կամբ ամսա:

¹⁰ Մօխայս - Փայզը:

¹¹ Ուսնգ-գույն:

¹² Քյոնի-մոխիք:

խախումը հիրեղանց տեսա, սիրուց կանոնք, շխվարեցի:

Են է առց, թի զայար! չունի, տեսէ և, տեսէ:

Թարխաջո միջ կալա, նեցա մեր տուն ընդօնցն է հերե արքի:

- Առ, Խօրենց՞ն է տէսէ, իննէկ՝ թեզ,- ծէն ածեցին փիբամդր:

Պատմոց՝ Սարափելյան Թագուհի Սկըսակից՝ ծնն. 1896թ., Բայրութ:

ՏՈՒՏՈՒ ՃՐԱՄԻՆ ԱԽՈԾԿԱՆ ՆՇՆՉԱՆՈՒՄ

Ձես սիրոկ իմ իսի, յանի Թուլյաբրումը Տուտու ճիմիրին ախոչիկ ուզօղու մահար միև յաղ⁴ տեղացը յէկան:

- Ախոչկան հեզին է՝ Տուտու ճիմիրը, եղ ուզօղում ասում էր.

- Ուզում յըմ իմ սիրունտս ախոչկան յաղ տեղացը տամ, կյէր կօչ: Եղ յախը յն է յնդամց տանն իմ իսի, եղ լիսէյ պէտպան ասի.

- Տուտու ճիմիրը, ուվշնց տղողը մին քող տէսնինք, օրույն՝ կըմ կը-տանք, օրույն կըմն վօչ, տալ յէնք:

Փըրավին⁵ էլ վերև ծիծաղեցին, ամա ասին՝ քող կյէն:

Ընդա վերա, հենց էն քըշէրն է ուզօղին յէկան: Ախոչկան տէսան, հօ-վան կացան: Մենք էլ, Տուտու ճիմիրն էլ, յէս էլ, տղոյն հօվան կացանք՝ ախոչկան տղվեցինք:

Ծոյրու⁶ իիմիկ էլ օրույն կէնըմ էն: Ինձ տէսմէի պէտպան է ասու էն, օթէ վօր դու յէկէ շիր իսի: Մենք էլ միմ-միմու քիրէնէլ յէնք իսի:

Պատմոց՝ Սարափելյան Թագուհի Սկըսակից՝ ծնն. 1896թ., Բայրութ:

ԲԱՂՄՈԶՈՒՄ

Թաղրօզումին նէկիս ինը իրին, հավուր քարուն ինը, պիրուն ինը տու-¹⁰ րուն¹¹ պէկըմց խցաքըմ վերէն փըրուն ինը: Կախանք մահար է նարա-¹² լումին¹³ ինը կախս տաւըս: Կյինի շինէկի մահար է պիրուն ինը փուղուն¹⁴:

¹ Անդար-ջառ:

² Հերե-անի-պատմի:

³ Իննէկ-կրանի:

⁴ Փըրաւ-բույր:

⁵ Ծըմիր-բույր, մարաբույր:

⁶ Տառ-օսաք:

⁷ Օրույն-բայք:

⁸ Ծոյր-քինկ:

⁹ Առանց:

¹⁰ Անսան:

¹¹ Հօնան:

¹² Հօնան:

մէջը լոցրնը կօխատըմ ինք, յեղաւ էզիշնամ! շիրէն էլ սըխմոմ ինք, բէք-
մազ² էլ ինք շինը:

ՄԵՐ ԻՔԻՆԻՆ ՎԵՐԱԳԼՈՒ³ ԻՆ ԽՈՒ: Մարքըս⁴ ԿՕ ԽԵՂՅԱ⁵ ԱՍԸՄ ԻՆ ԽՈՒ:

- Աման ասուօծ, հերիք ա, ի՞շուէ ինք տիմօղու, ածօղու, էլ սըքար⁶,
տեղ-տէքար չիցա, տուրումն էլ մարայումն էլ:

Իրին բազմիշ⁷ ամիւնիրեմ ըրխէքմէրն էլ ին յարովու⁸ անզմ, չոճրի հենց
արադ ու կյինի շինք բաշըմ. ընդօնց մահար էլ էնզիզի սուզուդ, հավօդու
թէրմազ, չէրմիշ, բուրու պաստել⁹, դովմէ ինք սարըմ: Ի՞ւ ա տղդիս էն
օքէրը:

Առաջնամ-Առաջնամ Եղիսաբէր, 1897,

Բարձրութեան, 1965թ/

¹ Ազիսու:

² Չեզար:

³ Բարքառու:

⁴ Մարքըս:

⁵ Մայր:

⁶ Հմար:

⁷ Անձիք այնեան:

⁸ Օգնություն:

⁹ Պատահ:

2

ՆՈՒԾՆԵՐ ԲՈՒԹԱՆԻԱՅԻ
ԲԱՐՁԱՌՆԵՐՈՎ

ԹՈՒԹԱՆԻԱ ԶՈՐՉԱՐԱՆԻՆ ԱԽՉԻԿՆԵՐՈՒՄ ՏԵՐՁԸ

Փակլիքային շեմը տաշած է, տաշած,
Ախչիկներուն սիրող մաշած է, մաշած.
Փակլիքային վըրայէն սէկ դուշ մէ անցէր՝
Ախչիկներուն սիրող սէվով է անցէր...
-Ախչիկներ, ախչիկներ, ի՞նչո՞ւ էք դէղներ.
-Խօրօգ-խօսում կէպամբ, մարիկ, անկուց էնք դէղներ:
Զիվաճարիին փակլիքան ծօվուն վըրան է,
Ախչիկներուն յարան սըրոյին վըրան է:
Փափօրէն միս կէփիհն հօյն անուշ կուրա,
Մէնձ դուռը կըրաման, մէնձը, քի մըննա.
-Դօքա զըմեան անցավ, ճընճուղն ի՞նչ կէրավ,
-Թավաճներուն մարզին մէշին, մարիկ, բօշէլը կէրավ...

ԱՇԽԱՏՄԱՔԱՅԻՆ ԶԱՅ-ՑԱԿՆԵՐ

Սօխն ու սըխտօրն ինդօ՞ր ճէճիմք-
Մէհեր կայնիմք՝ ամայն ճէճիմք:
Աս կօրկող ինդօ՞ր ճէճիմք-
Մէհեր կայնիմք՝ ամանկ ճէճիմք:
Աս բոլդուց ինդօ՞ր ճէճիմք-
Մէհեր նըստիմք՝ ամանկ ճէճիմք...

Ազայէնց փակլիքան դէյէյիմ վըրան.-
Չօրս հայրոյ հիսոսուն լիրան գօղէյուն վըրան:
Ինչ օք ըլիք, Հաջի-մամա, բուրքուն դրան ըլի,
Չօյս հայրոյ հիսոսուն օսկին գօղէյուն տըլիյ:
Մասյամց սույաբը պատին է օլէյ,
Հաջի Փիլիպօս փայտան լալէն է տըլէյ:
Ազայէնց փակլիքան դէյէյիմ վըրան-
Չօյս հայրոյ հիսոսուն լիյան գօղէյուն վըրան...

Ես վայր իմ, վայրմ ի՞նչ ընիմ,
Թեղմած տէյէլմ ի՞նչ ընիմ,
Ես օր աշխատէլ թէրամ-
Անանկ յայր ի՞նչ ընիմ:

Մէյ տամ եռէ ճառ մը կա,
Չառին վըսա այլա կա,
Քանի մը ոյ ես գէլն ըլլամ
Նօյէն վըսաս խափդա կա...

Արտէն զաս գէլը մըտնաս,
Իմ շըտկած օտաս մըտնաս,
Իզմէ որիշ յար սիրէն
Թէմուրադ հօղը մըտնաս:
Դը վայի բախչանէրը,
Վայժըկած ախշիկնէրը,
Աս իշ հօվայդա կըլլան
Նիշանված ախշիկնէլը...

Լեռնէրը կարավ-կարավ,
Վայսէնիկը ըյույք եարավ,
Նըշանածին մատանին
Գէյդամին վըսան փակավ:
Ասմանէյուն դալէյը,
Մայիկ գտինը կալլէ-
Աս աղվօրիկ ախշիկը
Մայիկ, մէզի կըվայէ-

Խընամի խօշ եւ եկէյ,
Տօրպակը թօշ եւ եկէյ,
Փէրզած խօրօզ եւ թէրէյ,
Ան ա մինակ եւ լէրէյ:

Դարձոցան Ամիկ Ստեփամի, ծնվ. Սորոզ

ԳՈՎՅ

Դիրակամում ողբ/
Եկէյ սօյէր-սօփէր, բարի ողբացնէր,
Շնյը քօլոր, մէյը գօլէտէր...
Շիյացըս մարեցավ՝ մութը մըմացի,
Դուսինըս գօմէցավ՝ դույսը մըմացի:
Արելէրէն-արհիմուորէն ճամ մէկավ,

Միտրենիս յանցածը՝ գլուխնիս էկալ:

Շերեւ ինզավ բիլօ շիշէն գոյրեցավ,

Յավումներուն նոր բասկած լեզոն գոսկեցավ:

Իշ գենցէռուկ յարեւ մքաւան հօդերը,

Օրին յար կուլա, օրին՝ յավումնելը:

Մեվր խօրիմ, կըլօր էնին նազէրըս,

Աչ յար յունիմ վօրո՞ւ թէնին նազէրըս:

Չօրեց ու պայ է նկէյ վայրին տէրեւը՝

Աչ չէն ամենէ յար յաննեցողին բարեւը:

Վայր է բասկեյ վայրեվասին կիրակին՝

Յարըս գենցէռուկ էր, յինասավ իր մորաղին:

Կարմիր վայրն է բասկեր՝ ընկօյնի ուղը.

Յարըս գենցէռուկ էր՝ շնմեռնէ պայ մը:

Զալլու թէլէկ, իմչո՞ւ ցածէն կըրալս,

Հասածը կըրօղոս, խամը կըրաղես...

Ավին էն հօրքէ եմ, շատ ունին այձեւ,

Բայիրմէն էն տարգէ, իմ կըմայ արձէյ:

Ունին խայիր որած, ունին կօյտսած,

Խարիր-խույրէ երկալոր ամոնէ մընացած:

Ընկէյ ու ծօվում օյքան՝ դալմին էմ ողեյ,

Եկու ձեյրըս ծօցը՝ շաշմին էն ողէյ:

Վայր էն բաղեն մաղեյօվ, վայ էն ողեյ շաղեյօվ,

Իմ զազումն կըրա կօյ հազար ամուշ խաղեյօվ:

Աչ չի թի քաս բօյօվ-բօյօվ բաղէն,

Ախ աշկէրըս էնալ ալ ճամփաղ նէյէնն:

Աղջօյ կըմէյնի՝ գէշը կըմընա,

Գէշը զիյէյ թը աս դումյան իսին կըմընա:

Վերյիլէնիս տակի բարիկն ըլլայի

Են ա իմ մայիսին զավակ շըլլայի:

Սկվ հօյին նէյէրէն բայեն շայմընին՝

Էյածը դէմայօվ՝ կարօտ շայնընիյ:

Արքակը մօյմէն էպալ՝ ցարեցավ աշխայրին վըյան,

Քուկին լուս ամեն խօսքը - յարա է սըլտին վըյան:

Օսկէ մաննէրըս մաշէցավ, էղալ ցոմին պէս,

Քըլըլէցա բօլօ աշխայր՝ ըլրայ մէյմըն ալ ինձի պէս:

Ելա զացի յէկան ճամփան՝ յէս թէզի հաքչուցոցի.

Իշ կայ չի քայ միքրիս մէշը թէզի հասկացոցի:

Եկօ յավրում մէյրայ, մէզ մը լացումէյ,

Մէյ լավ օյէյ սկօվ մանցումէյ:

Ախ, ախապայիս մատնին մատիկը մընաց,
Սիյտին սեվզան ա փօյիկը մընաց...

Ունինք մեռած յավրումէր, ունինք կօրսղված,
Արարտանին չօլերը բաղված:

Տոմիս վերան թէկ՝ չերամ, չըստեման,
Մէկ հօրիյէրս առնին՝ Մէկ ծօվէրն էյրամ:
Երեզմանին օյքան վայր մըն էր բավէյ,
Մէկէյին մէջ դուռ մըն էր գօսէյ:

Սա դիմացի բախչան մէրջ կըլմանի,
Մէջը բողոքողը յարսն կըլմանի:
Ժուռ էկօյ յար իմ, բախչան ժուռ էկօյ,
Օր իրգում ըլլա, էկի տուն էկօյ:

Մի լայ, յար իմ, մի լայ, ես զիմէ կորամ,
Ասկէ տասնորդիննօին՝ էյածը կորամ:
Ալ շիրի զաս ասլան-ապան բալէնն,
Չանօր-բայէկամի բայեվմէյ տալէն:
Երեզմանն ես պատկէյ՝ բօյոդ կըշափէս,
Զերէդ-ծօցէդ յամիչ-շեքէյ կըշափէս,
Էրէխաննէյր, անօվ կըշափէս:
Կարմիս բաշկիմակը էյսիդ վըյան,
Ասօյ թէկ կըխօյարէմ՝ աշխայրին վըյան:

Օյփո իրա նէ՝ դուռը կըգօցին,
Դիլին մը հաս կուտան, սիյտը կըխօցին:
Ուզոյ մեռածին լամ, ուզոյ բաշածին
Ասիյ ու վայր ըրիր...

Շերէս ինզակ թիկօր շիշէն կօյրեցավ,
Չավրուկիս բարրառ լէզում գօսվեցավ:
Խապէլը վայ էկած ճառէյն իմ բանցէյ,
Տեր-սիրական յունցօդ վօրիէյն իմ բանցէյ:
Շէլիմ կարմիյ արէվը, չըկօխսին կանանչ դէրէվը,
Չըստեման յարիս փարէկամնէրը:

(Առաջ՝ Նեմիրմյան-Մերապան Վերօնիկ

ԳՕՎԸ

Էկօյ մարիկ, էկօյ, քօվիկըս նըստ
Տօցիդ մայման հան՝ թըյտիմքոջ սըյիէ...
Վէյին օյան կէլլամ՝ ցույդոմ կըմըսիմ,
Ույիշնէրը յէրկիր կէյրան՝ ես կըշավասիմ:
Դալկան-դալկան կըլլա Պօշսին ծօվը-

Ինչ անուշ կը փրկէ սէվդայիմ հօվը:

Այելը փայլում կը քարտ, աշկես այյուն կը կարտ,

Դայմա սիյղըս սոր է, աշխայրը՝ մոր է...

Ա թ ք շրաս ասլան-ասլան քալէկն,

Աշվոմէյցս էամ՝ ճամփառ մէյէկն:

Սիլայտ՝ գեղես օր էա՝ սըստիկըս կը պէտք,

Այստնըս գէ էղակ՝ ախառոյ մը քըշէց:

Առէ ինոյ սիյօվ էյանք, Վերջը մօյնալը շուլայ.

Աս բան մայրօվ չի շիտկիյ, տէյս հետոս զլլայ:

Վշմայի բույշոն զլլայի, թօվոյ ոքայի,

Ամրամ մը ճանիկըս այմէյի, յէս ա խընդայի...

Սիլայ մարիկ, մըլայ, մէլլայ աշէյոս,

Լաց էմ դըրէյ կուլամ քաշած ցավէյոս:

Գընա պայէկ ինչ մ' օր զլլա դատաստան,

Դատաստանին օյը իյայ կը գրննանք հաստատ:

Գացէք զմէք ասօյ մայիկն իմանա,

Թօող զա դէսնա, ասօյ ցավին դիմանա:

ԲՈՒԹՄԱՆԻ

Զավազըս բառգէր՝ գընայի մօվը,

Խայլին անդէր է մընացէր ձօվը...

Զալըմ ֆէլքըս, իմս էր աս հօրը՝

Թօող մարմ ա երար զավազին թօվը:

հէնքէրըս հէնէցի՝ թէլքը մընաց,

Չախստ յավրումէրըս գարթէյու մընաց:-

Վարքը վար էղակ՝ խազալը մընաց,

Զարուկըս թյուակ՝ խաֆնուը մընաց,

Խաֆէսն օսկի է՝ խաֆէսն ի՞շ ըի նիմ,-

Ճարուկիս լացը սիրտիս դադ մընաց:

«Ախ» ընիմ ճուխը գէլէ քերանէս,

Վախս ընիմ ասցումք զիշն աշզէրէս,

Մը փշչէր, գալըմ հօվ, չէրէրս դամը,

Վարքը նօր էր բաւէր՝ աս ի՞նչ է հալը:

Վարք էյիր՝ չօրցար Դեր-Զօրիմ շօր.

Ա շիքի լըսիմ «Մարիկ» ցուլըզ:

Թիգմնացան Անուշ Կորապետի, Ապամբեց 1876, Նոր Բուրանիա, 14 գ. 6

ՍՈՒԾԱ

Այսուն, օր կըլլա նը՝ կորաս էյածը,
Զեհիք-զբխմբ ըլլայ իմ կեշած հացը:
Վարք մէ բասէլ վայրեվային կիյակին.
Ամեն մայր չէ, համեյ մայրէ իյին մուրաղին:
Եգո, մայիկոս, եգո, բան մը ընաց էս,
Ըստ մէքաղիկ զավակը վօյտ' ի ցըրէ...
Խարիք մը բառզէ է քըլլամ բայց չոմի,
Բօլօյք կընէյի՝ սօյէն մայր յումի:
Եղիմ Եթամ Արեներում դայվէյը-
Վօյտն մայր կուլա, վօյտն զայնէյը:
Խանուրնէյը կըժախավի հայոս քէյական
Դուն ա թերաս բըլլաս Եյին սիյական...

Մամակամ Մերամո Թատրին, 1912, Ապրո/Նոր Արև, 14ի., 8/

Էս չէմ ուզէր վարքին ջուրը,
Էս զուզիմ իմ բարոս դուռը...
Յալիուս եղավ թմուրայ,
Չափինք թզմէ մէնք մուրայ...
Մերարն էյի մայրիկին,
Մեկիան էյի հայրիկին...
Մի քընար մայրիկ, մի քընար,
Օր եղաս յավրուդ չես քընար...
Մարքըրին էյի մէկ շարած,
Վար բափէցա տարտողնած
Աժան ուրովոր կերպամ ես,
Թաց րի մընան աշկէրը,
Ավետիսին չէմ ուզէր,
Կամճօնց ոլլան է միտրը,
Բարա ձախու, աձերը,
Ավետիսին պարքը ուոր,
Կամճօնց ոլլին և կառնին
Շնջս ամոնց դու նայս դոր:

Մերամո Վարդանոց Մարգար, 1892, Ապամք

ԶՕՎԻՆ Է.ԱՎ.

Սելիր հարսի թօ մարիկը,
Թօ դուրս չելլ իմ հարիկը. -
Ծորս ինկերով ծօվը զացինք.
Մտկերնիս հօնտել մընացինք...
Գարաքեղ էր իմ անոնց,
Ծիրիմյան էր մականոնց,
Հոմիս երկուսին իրգունը
Սորով լեռվեցավ իմ դունց:
Պոլսէն մօմերք թրվեցավ,
Հարսմիքին օրը մօսւցավ,
Վարէկամնելոց ծէնվեցան,
Զօվէն փէսան ալ չի դարձավ:
Գարաքեղ էր իմ անոնց,
Ծիրիմյան էր մականոնց,
Հոմիս երկուսին իրգունը
Սորով լեռվեցավ իմ դունց...

Առաջ՝ Բնօհրօգամյան Երվանդ, Ելիբովկական

ԽԱՐԴԱԿՆԵՐ

Մէնք հարսմիք ունինք հաջի,
Դըղամ վախաւ Սարսմջի,
Աղ ի՞նչ խըմքը դըղա է,
Մելյա շունի նըշանածի...
Նըղա անումըդ Նազար,
Մընէր աշշըկա նազար,
Զարդին վարի զալէրը
Կըլլա ախշըկա բազար:
Մէր դան եղին դօրու է
Սա զօրօնամ վօրու է.
Ես թէզի զարնըվէցա,
Ախշիկլու իմցի դալու նա:
Արդ մը ունիմ զարի է,
Աս ինչ աղվօր դարի է,
Խընդացէր, այ ախշիկնէր
Հարս կըլլու դարի է:
Հավը կեփի թէնջիրէն,
Սուբրամն եղավ փէնջիրէն,
Տէփ օր խաշէրը տեսավ,

Վազեց մէկալ թէնջիրէն:

Ըստակօվ արգիվ կուրա,
Խաղաղօվ ճիմը կուրա,
Աշկը սիրիմ ան յարուն-
իրին-իրին դուն զուրա:

Իրզոն կըլլա տուն չիքար,
Աշկը խըփիմ՝ քոն չիքար
Վար նշտէցէր աս բարցը-
Առանց յարի քոն չիքար:

ՕՐՈՐԵՐԴ

Օրօր, օրօր օր նանի,
Իմ անուշիկիս քունը զցուանի...

-Էս քոն չումիմ, օնգոր մարիկ,
Հերիք զարէս, այրէրս հերիք,
Օրօր, օրօր, օրօր նանի,

Անուշիկիս քունը դանի... .
Բարցը լեռնէր ծուն է եգէր,
Անուշիկիս քունը է եգէր,

Բարց ասօր Պօյխտն
Փարայօվ յէտ դուն է եգէր:
Օրօր քահի, օրօր քանի,

Իմ անուշիս քունը զցուանի:
Կախորնակ էմ ծըրէր սալօրին դալը,

Շէն զար հարցընէր յավրուկիս/ դադրագիս/ հալը:
Անոշ հօվէր դար-դար ու քէր,
Իմ դադրակիս անուշ քոն քէր:

Առաջնամյան Արտաքի մկրտիք, 1878, Աղամբեզ, Նոր
Բարձրամիա, 2-րդ վեռ., 5

ՕՐՈՐՈՑԱՅԻՆ

Կըլլումկ զըմա մէր յերկիրը,
Մէր մարգելուն խօսող կէր-
Ցէտ դառնաս նէ մէր տումերը,
Զավգիս անուշ քոն մը քէր...

Օրօր, օրօր անցըմամ,
 Մար չէ քերած թէ նըմամ,-
 Խոշօր կարմիր լուսումկամ
 Ցարէր է զավկիս վըրամ...
 Լեռնէր սայէր ցոմ է էկտր,-
 Զավկիս աչկիմ բումն է էկտր,
 Նըստիմ մօսց ըսիմ օրօր,-
 Ամուշ օրօր ու օրօր:
 Աղավնեկիս աշերը
 Կըմանին ժամուն խաշէրը, -
 Ախշընակիս թէրանը
 Կըմանի ժամուն խօրանը...

Նիկողոսյան Օխոտնա Սևանին, 1905, Մեծ Նորպատ,
 Կիբակական, Երևանի Հունարի, 66

ՕՐՈՅ

Օրօր ըսիմ իմ մանկիկիս,
 Օրօր ամուշ իմ վօրդյակիս,
 Օրօր ըսիմ իմ զառնուկիս՝
 Մէծացընիմ սէրով սըրուիս:
 Ամուշ հօնէր, ամուշ սագէր,
 Փլյաց-զլնաց էնզիմ ճօրէր /Ճօլէր/
 Ամուշ վօրդյակիս բումն է էկտր,
 Ամուշ-ամուշ աշըն էմ կապէր.
 -Ամուշ մարիկ, հերից կապէս
 Իմ աշիկներս ու բարիկներս:
 Թող որ յէս ալ հետոդ յերգէմ /կանչէմ/
 Իմ օրօրիս խառէր...

Կոմիկան սրբում Կիբակոսի, 1885, Յարտկաչ Բույր գլուխէ

ՄԻՐԱՅԻՆ, ԽԱՊԻԿՆԵՐ

Լուսախպուրիմ ծառէրը,
 Հօն թօփ կըլլան մանչէրը.
 Նըշանաձմին օր տէսնան
 Չուռ կըղընիմ ֆէսէրը:
 Լասմէրը կարավ-կարավ,
 Հարս ըլլօղը բուրք հարավ,

Նիշանաձին տղված ուկին
Կռուսածին վրուս փակալ:

Հոգուն կառնիմ կըշարիմ,
Դօդպակ կառնիմ կըկարիմ,

Եղօք գէղ կըպատցուիմ
Սիրուխ սիրած կըճարիմ:

Զաղարչին շնմը տաշած,
Երկու ապախնն բաշած,
Իմ յարին ընթվիները
Օսիի խալեմով բաշած:

Անզ կըգօսո՞ ձուն չի քար,
Իրգուն կըցա՞ տուն չի քար,
Աս ամսեր բառցին վրասն
Սոսնց յարի քուն չի քար:

Նըրա ամունց Նազար,
Մընէր ախշըկանց նազար,
Զատկին վարի կայէրը
Կըցա ախշըկա բազար:

Լեռնէն չոր մը կըկազտ,
Հարցոր, Շէյ վոր կէրա,
Մահանա ըենին կընտ՝
Յոր յարը տեսմալ կէրա:

Ասմանէրուն դալէրը,
Մարիկ գետինը կավիտ,
Աս առներիկ ախշինը
Շիտակ մէզի կըկայէ:

Ուրախուրյուն ըմէկ զացիք՝
Ինձ ցըրէցիք մէնավօր,
Ինչ զիսէնք թէ մէկը շըրիք՝
Ամսեր քեզի սիրավօր,
մընէր ինձի աշակէս բանէր՝
Հախէլ կուրա յերկնավօր...

Ասավոյանց կանոխ-կամոխ
Սղոման բախչան, բաղիմ անմոխ...
Ասավօյանց աս իշ շաղ եր,
Հարաց բախչան վարք կըքաղէր:
Վարք կը քաղէր, սիրու կը դաղէր

Առավօդյաց կանչելո խաղէր:
Օսկի շաղօվ, խաղօվ, դահօվ,
Աշխարքիս մերն ա ծիծաղօվ...
Աղվօրիկը դում վարը քայլ
Այսիոյ վարքէրն ա ո՞ւ հայսն է:

Առաջ Նիկոլայան Օպերան Սկզբանից

Գամաց քայլ, Գարաքէյ,
Նաղորդըմբ գրքընդա,
Թօգ Զարտուկին ախշիկ
Քիրին դակէն զիխընդա...
Մէր դումը էրգու դար է,
Ներգի վորամ քավան է,
Դողօմ ժըմնէր յար զուգէ,-
Մարը իրին հօփան է:

Հօպ, տրա-լա-լա, հօպ,
Տրա-լա-լա հօպ...

Մէր դումը թուրդու խալի,
Սըրին սիրածը առի,
Բարեկ դարէք մարիկին
Իրէն շուզածը առի:

Հօպ, տրա-լա-լա, հօպ,
Տրա-լա-լա...

Միրօն խկէելս դէսա,
Մէշզ զընորով դէսա,
Հէջ ոմմիշ չէյի ընէր
Շուշի Սովոյիւնց փէսա:
Տրա-լա-լա, հօպ

.....
Մէկ հօվը դէփէլի է,
Ընզօցը քոսփէլի է,
Օնդէր մընօր ամոյէլը
Դարձա սիրելի:
Չաղցը մուճինը մավի է,
Մէշը լէցուն զարի է,
Աս դարիլօն ախշիկնէրուն
Հարս ըլլալոն դարին է:

Առաջինըրուն գառները,
Մենք գիտինք չառները,
Ամմա մեզի շրպատց,
Ալ խայդա չէ մարնելլ:

Անոց՝ Սովորության Կարգամուշ Մարգիսի, 1890, Ապամբեց

Ասացիմ Սեմերջյան Սիրութ Հարուրյումի, 1896,
Փորազացան Լուսիկ Սիսուակի, 1898
Բնորդերյան Առաքել Սահակի, 1889, Ծարքարա,
ծրեան, Մարացամի վագ-

ՀԱՐՍՈՒՆԻՉԻ ԽԱՂԱԿՆԵՐ

Ես չեմ ուզեր Վարքին ճուրը,
Ես գուցիմ բարայիս դուռը:
Թէմուրաղ, յավրոս, թէմուրաղ,
Մեկ շատինք քեն մուրաղ:
Մարիկիս մէկ հատիկն էյի,
Հարիկիս սէվզուրոն էյի,
Մեկ շարած մարդորփոն էյի,
Ախրարներոս սրբութաշն էյի...
Սի քընար, մարիկ, մի քընար,
Օր էլլաս յավրուոյ չես քընար:
Զուխտեկօվ գյօւլերջին էյանք,
Զուխտ էյանք՝ Մէկս մընացանք:
Քերևիկին բյօրը շօրնա,
Մէր դուշմանին աշզը շօրնա:
‘Նաք նց լաք ին քէրէ՛
Ախչիկ, թէվրու անցոր,
Քէզ առնէլ էն էգէ՛
Մարիկը լացոր:
Մարիկ ինչօր թէվորին
Հասնիմ եղէւս նէյտ,
Թէվորին օր ասնիմ նէ՛
Ումուղող գյորտ:
Նա դիմացի բարերը
Խրաք էզօմ յարերը
Ինչօր շըլան-մըլիւզրան
Այ յարերուն մարերը:
Նա դիմացէն մանչ կասնի,

Ախշիկ, միկնել ի՞շ կասմի,
Հեռվեն զարօդ շատնըվիր.-
Էզօր քովիկւս անցիր:
-Ես յէմ երար, մարիկ,
-Զօօզ զբանին,
Օսկի մաղմի են թէրէր,
Անօվ զբխառիմ:

ՀԱՐՄՆԱԽԱՂ

Ֆիշան մունիմ զամանչ է,
Նէ ախշիկ է, նէ մանչ է,
Երգուրջս իրար առնիմք,
Աս ոյմանալու բան չէ:

Գարը դայմախին համար,
Ախշիզը դրդուն համար,
Մարէրն ախշիզ զբրէրիմ:
Օդարանց դպոց համար:

Ընգուզին ճառն էլլայի.
Դալը զօրիք՝ իյնայի,
Էսի յարէս վազ զայի,
Սըրոյիս սիրածմ առնէյի:

Արդէն զաս բյերը մըմնու,
Իմ քառօծ օյաս զըմնու,
Իզմէ որիշ յար սիրէն
Էնցուկ հօդէրը մըմնու:

Չարէ-շապիզմ է հինցէր,
Արշիկ, քոյրդ է երգընցէր,
Բօյիս վըրան նէյէլօվ՝
Սէրցս-սէվիսս է վէրցէր:

Սէր դունը երգու դար է,
Նէրքի վըրան քավան է,
Դոսմ ժըմնէր յար զուզէ,
Մարը ինզիր հավօն է:

Ասմաւըխոց զուզ ոնի,
Քօլօրքը դէրէկ չումի,
Սէր երգուրջին առածը
Աս գէղը մէկը չումի:
Սէր օյան թօւլու խալի,

Աղբային սիրածը առի,
Բարօվ քայլէք մարիկին՝
Իրին շուգածը առի:

Միջազնամ Վարդանչ Մարգիս, ծնվ. 1890,
Ապամբեզում, Երևան, Նոր Արեց

* * *

Աղավնի, թօխաղ առին, Էլար վո՞լ գացիր,
Էսէնքնէին ժամը փըսագմէլ գացիր:

Յանդրմ, Աղավնի,

Օրբան մընացիր:

Աղավնի, գամաց քալէ՛ գալօշը կէլլա,

Դօրտօրը յեղին կայնէր շաղազը կէլլա

Յանդրմ, Աղավնի,

Օրբան մընացիր:

Էսէնքնէին ջամփօն քարօն է, քարօն,

Աղավնին մարիկին սիրուն է գարօն:

Յանդրմ Աղավնի,

Օրբան մընացիր:

Աղավնի, չամիր աշխարքն մուրաղ,

Աշխարքն է գայնէր՝ կըխըմնա վըրաղ:

Յանդրմ, Աղավնի,

Օրբան մընացիր...

* * *

Վըճակ, վըճակ,
Օսիի վըճակ,
Մէր ախպարին
Քունգին վըրան,
Բըրդը քարանը
Դամ դըռան վըրան:

* * *

Իրգուն գըլլա՝ դուն չիքար
Աշզը խցիկին՝ քոն չիքար,
Այս վոր նեղին աս քարցը՝
Առանց յարի քոն չիքար:

Արգել շաղալօվ գուցա,
Ալ ծին խաղալօվ կուցա,
Աշկը սիրիմ ամ յարիմ,
Օդ փախելօվ դռն գուցա:

Անախիսին շիշտն իմզավ,
Մէշին թիրօն բափեցավ
Հօրը մըներ, նազէիս,
Մէր հարամիցը մօլեցավ:

ՖԵՐԻԶԻՆ ԷՅԻ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ ԹԵՐՁԸ

Է՞ի սազդոյ յալէ՛ զօնքաշմար դէրբանք,
Մէյեմնիս զօնքայ մայը չէ՝ խարգ դիսնէ դէրբանք:
Յանդըմ է՞ի Կարապէտն,
Յանդըմ օքան Կարապէտն...

Ազիսի, թօխչադ ասիդ, էլայ ո՞ւր գացիյ,
Մէյեմը հայս տէսմալ չէ՝ էլայ ո՞ւր գացիյ:
Յանդըմ.....

Բօյալըխի դէփէն ֆէմայ գըյժցավ,
Թարույ հայսին կնոց մօխիյ գըյժցավ:
Յանդըմ.....

Բօյալըխի դէփէն փօրօն է, փօրօն,
Թարույ հայսին սիյսոց խօցօն է, խօցօն:
Յանդըմ.....

Վայ-ախսպային ջույզ դայվայ կըլվազէ,-
Հիշ մը կայնիյ, Թիշի, հօրումէր վազէ:
Յանդըմ.....

Վայ-ախսպային ջույզ ֆըշ-ֆըշ կընելէ,-
Եմասդ Խաշիկին զյօրէկ կընելէ:
Յանդըմ.....

Գացէր նէյցէր Սաքրիկ հայսը ի՞նչ կընէ,
Մըզուիկ Լուսկայրին յայլամմիշ կընէ...
Յանդըմ օքան Կարապէտն,
Յանդըմ է՞ի Կարապէտն...

Դէմիջօնին թափանց բախրէ թափան է,-
Մէշ պըտրուոց Խաշիկ աղան է:

Առաջ՝ Դնիմբըամ. Անդապամ Կըրտիմն, ծնն.
1898թ., Ֆերիզի-Սօրու, Նոր-առեց

ԽԱՂԱԿՆԵՐ

Այ Ասատոր, Ասատոր,
Ուսիսիմ շիշեն հոս տոր,
Ուսիսին ա աղեկ քան չէ-
Գինի խըմ՝ խաղ կանչէ:
Թուրին ծառը ելլայի,
Դալը կօյրէր՝ իյնայի,
Աշխար ամօք յիկէնար,-
Ես սիրածըս առնէյի...
Թուրին ծառը թօյօվը,
Թուր չի կէրա փօրօվը,-
Յժո ի՞նչ ըսիմ իմ մօրս.-
Ֆար չըզդուակ թօյօվը:
Աս ինչ քարազէկ լեռ է,
Զուրը երվանքի դեռ է,
Սիրած սիրածի յէն տար,-
Աս ի՞նչ աճօրէն տեղ է:
Մամա մամէ մամածը,
Գընա քաղէ գամածը,
Աս տարի հարսնից ունինք,-
Շեմ ճաշնար նիշանածը:

Առաջ՝ Նիկոլոսյան Օվասմնա Մեմոնի, Մեծ Նոր յան
Վիրովափառ, Երևանյան խմուզի, 66

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ-ԾԻՍԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ ԿԱՏԱԿԵՐԳԵՐ

Չա-չա, մամա, հօ-հօ մամա,
Ասծուծումէ արձեկ կուզինը,
Կարմիր կովեն կաք կուզինը,
Մել հավէն հավէկիք կուզինը...

Երգվում է շորային եղամակի ժամանակ

Արգեկ կուրա, ձուն կուրա,
Տերու քարան տուն կուրա,
Փիկավ կեփիմ, յէղ չիքա,
Խէղբ ..... իմ տեղ չիքա...
վարիանու

Արձել կուրա ծուն կուրա՝
Չա-շա մաման տուն կուրա...

Տերտերը մղաս տէրը նուաս՝
Տէր Պօդոսին կը մին տաս,-
Կը միկ տաս ու զօնքաչ տաս՝
Տէր-տէրքնուաս, տէրը նուաս...

Ուսաց Նժեխոպոյամ Օվաննան Մամուկի, Կիւռվահաճ,
Երևանյամ յանուզի, 66

ԿԱՌԱԿԵՐԳ

Ծիգ գըմէ փօրինը,
Մէշիմը՝ լասոյիկ,
Մավի քըրավար,
Քօյալը շնայիկ...

Այ, Վարրանուշ, Վարրանուշ,
Դուն ալ շնցերէն ամուշ,
Մարդու ալ թէզի պէս ամուշ,
Դուն ալ մարիդ պէս ամուշ:

Ծախսչիմ քարը պուճորիկ,
Ակոր կարա մանողուկիկ,
Պօդոսիկը յար կուզէ՝
Մագրաղիկը պուճորիկ:

Այ Վարրանուշ, Վարրանուշ,
Դուն ալ շնցերէն ամուշ,
Մարդու ալ թէզի պէս ամուշ,
Դուն ալ մարիդ պէս ամուշ...

Աշխար, թէզմէ խափվեցա նս,
Ֆուգուր մերօս յէրազի պէս,
Սիրացու թէզի մըլիրէցի,
Սիրօ կըրակօվ էրէցի:

Մօոցա հօրիս-յէրկիմը ասված,-
Դում պաշտէցիր՝ յէս արարած,
Բամ շըզգացի, վայ իմ խէլքիս,
Բըռմըլէցավ մարմինս-հօրիս:

Հիմար խեցով մօլորէցա,
Գառնուկի պէս է խափէցա,
Կարմիր գույնով վարք մէր բատկած,
Տրեկներով խօսով ծասկած,
Աշխարք մարմին ինզ գօվէլի.
Աս է ըսին անցանէլի... /ըստ երևոյթին բանաստեղծության է/

ՄԻՐԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳԵՐ

Մամա, մամէ մամածըդ,
Գընա ցալէ ցանածըդ,
Թարաս հարսնիք է բլունէր
Չեմ ճաշնար նըշանածըս:
Թարսէն-բարսէն նայէցար,-
Միրտըս մէկէն մարէցավ,
Թռա յերքալը ծուեցավ
Ըէն ճըլարըս մարէցավ:

Լոր թժմոր էրած ին,
Նարած նզմիտ ծախսած ին,
Թարդիզակի դլարը
Ցարու համար մեռած ին:

Արտէն զաս գէլը մըտնաս,
Իմ շխուկած օդաս մըտնաս,
Իզմէ որիշ յար սիրէն
Թէմուրադ հօդը մըտնաս:

Թարա, աձերը ծախէ,
Ավետիսին բարբու տուր,
Թարբոր տաւ չես ուզէր նը՝
Ինձի անօնց տուն հարս տուր:

Թախչան տընկէցանք դուրսու,
Եկուր երբանք էս ու դում,
Մէկ մազել վազ չէմ իրար
Յէվի օր ըլա ինն էս դում:

Եփիերով թքմէկ տնիմ,
Հէվլայի ալոր յունիմ,
Հարուր դիրէմ հունդ տնիմ
Զանելու բախչա յունիմ:

Առող 'Նէմիրժամ-Միրտայոմ վերօնին,
Ճնկ. 1898թ. Ֆեբրվար, Երևան, Նոր Արև

ՀԱՐՄԱՆԵԿԱՆ ԽԱՐՄԱՆԵՐ

Ածերց քայլիրն էլամ,
Չօրան դըղան հէջ չի քար.
Հարսն ու փեսան կցցէր էմ
Կընգահարը ենչ չի քար:
Դիլիմ մը հաց դարցընիմ,
Հալլս վօրու՞ հարցընիմ,
Բէրտը ին մըշանածը՞
Զազաղն օսկի փակցընիմ:
Մէմը սէկ եսալը մօրթէցինը,
Փօրը պըրինձ լեցուցինը,
Մէկ թէրցանօվ կարէցինը,
Փեսացոյին խըրգէցինը:
Էս վարբն էմ, վարբն ի՞նչ է նիմ,
Թօռմաճ դէրեւն ի՞նչ է նիմ,
Էս պըզլընիկ ախշիկ եմ
Աիշանաճը ի՞նչ է նիմ:
Մէր տան եղին ծառ մը կա,
Վըրան լեցոն այլա կա,
Գէշ ովալոս մի նայիք՝
Վըրան դայնա խալիդա կա:
Հարէր և կարմիր կօշիկ,
Կըրածի խօշիկ-խօշիկ,
Դաս ախշիկ ա, օր ուննամ
Շեմ խոար թէջ ախշիկ:
Էնքն քիստանդ և հարէր,
Ժամուն դուռըն և կայնէր,
Ասնօտ-դառցօօ քահիիմ
Շնէրին կապն և կառէր
Արարէնց հարսն ըլլայի,
Փէնչիրէյն ելլայի,
Էս օր բախտը ուննայի՝
Էռչի տէղը կըլլայի:
Արարէնց հօս տան ունին,
Վէրի օրան դուռ չոնին,
Ծովակ խընամի ունին,
Արվօր հարալցու չոնին:

Առաջ՝ Նվիկովայան Օվաննան Սնորժիսոյն

Լուսախափորին ծառերը .
 Հօն թօփ կըլլան մանջերը,
 Նըշանաձնին օք տէսնան,-
 Չուռ կրողմին ֆէսէրը:
 Լուսախափորին ծառերը,
 Իրար էկան յարէրը,
 Ինչոր շըսին-շըսւնըան,-
 ԱՅ յարէրուն մարէրը:
 Լեռնէն շուր մը կրպազէ,
 Հարցուր, նէյտ ոք կէրրա,
 Մահանա թէմին կընտ,-
 Սիրածը տէսնալ կէրրա:
 Լեռ թէմուր էրած էն,
 Բաղցած հազիդ տարած էն,
 Պարտիզակին դըդարը
 Զայր համար մէռած էն:
 Էս ախչիկ էմ՝ ալ կուզիմ,
 Մէջկիս բարակ շալ կուզիմ,
 Տեփ օք յարիս տունն էրրամ
 Օսկին ծարէ-ճար կուզիմ:
 Աս իշ բարակէկ լտո է,
 Օքը հըվանքի դէղ է
 Սիրած սիրածի շէն ի տար՝
 Աս իշ անօրէն գէղ է:
 Ցում կուրա հօվկուր պէս,
 Մազէրը էրրուշումի պէս,
 Նըշանածը էս ասի՝
 Դուն դատցար շումելու պէս:
 Չաղաղչին բարը տաշած,
 Էրգու ախլախւն բաշած.
 Իմ յարուն ընթվիները
 Թէմուր դալմօվ բաշած:

Առաջ՝ Բանապահ Տիրամի Սիրամի, ծճ. 1899, Պարտիզակիմ:
 Կիյուզակամ, Մըրժիմսկի լի., 30

* * *

Յար բանի, յար բանի քո դէրպը տարի.

Թանի թե առեր եմ՝ չեմ եղեր բարի...

Իմ յարն ընծի կարմիր խընճօր մեր խըրկեր,

Բօլորը խարէնիլ, մէշը նուշ-շերէր:

Իմ յարն ընծի կարմիր խընճօր եր խըրկեր,

Բօլորը օսկի եր, մէշը՝ դեռ ու սեր:

Իմ դերքըն ինծի շատ եր՝ աս ալ եվեօր,

Աս տարին ալ անցավ՝ ճամփա նեյլօվ:

Յար-յար նկօր դերդերուս ճար եր,

Թռ լուս խօսդրույ՝ դուն մենիւմ ըր:

Յար, ուր կերպաս անուշ հօտըդ դեմ կուրա,

Սել-սել աշվիտ, դոդ-դոդ ընքվիտ հօրուս դոդ կուտա

Յարըն բախչան կըփօրէր՝ յես ա հաց տարի,

Ըսավ՝ տեր մըներ, անուշ, կասիմ աս տարի:

Ես չեմ պառկիր անուշ ցունց առեր եմ,-

Սիրական յարս եկէր՝ դրանն առեր է:

Յար բանի, յար բանի քան դերդըդ տարի,

Բանի թեզի առի՝ չեմ եղեր բարի:

Ասոց՝ Յարնայտ Ամրէ Մանկամի

ԳԵՆՉ ԱՊԱՆ

Դայըլիւն դրաս եղամբ խաղալ-խընճալօվ,

Խսկէլէն գարվէրց լայօվ-վօխրալօվ...

Մէքրին պայլամ բեղան, մէքրին՝ Գենջ աղան

Օզ օր հազարը տար՝ կասմէր Գենջ-աղան:

Զարէլու պառկիր է բուրք բարյօլան,-

Գենջ աղան պառկիր է զօդերուն օրրան:

-Մի լար Զարէ, մի լար, և նօրէն կուրան,

Ասկէ տասնցինմօ օրէն Սըրապօվ կուրան:

Լեռան օրրան կերան թէրէ մը պանիր,-

Սըրապ ախազարը կերպա, կըստ՝ դուն բանիր:

Սընար բարօվ հար-մար, կըմիկ, դըրացի,

Ես ձէր բարէվին կարօս մընացի:

Բայուղյան Տիրութիւն Սիմեոն, 1899, Պարտիկակ,

Տիրոժինին փ. 30

ԶԱՌԵԱԿՆԵՐ

Ախշիկ, մէլլար փէնջիրէն,

Հավը կեփի թէնջիրէն...

Աղ մեկ հավուն համար էր -

Հարցս ծախտէ ինքիրտն...

Մէր տունց երկու հարկ է,

Նէրքի վզրա բական է,

Արագարս մէծեր՝ յար կուզէ,

Մարցս ինքիր հալան է:

Մէր տունը մէրոյիշենը.

Ախագօրս էլյուվէնը,

Ախագերիկս հարտունցոն

Էրանք, թիմոց մէր տունը:

Սա դիմացէն մանչ կասմի,

Օրիօրփ, մըտքէտ ի՞նչ կանսմի.

Մըտքէտ յար բան մանցընէր,

Էկօր մօտիկէս անցիր:

Էկօր, ախչիկ մէր տունը,

Տուր բարդախօս զիմի մը,

Մըտքէտ յար բան շանցընէս,

Կըսիրեմ հօրուս տունը:

Վարէն կուրա ցիյավօր,

Մէր տունը շարդախավօր,

Երեկ էկակ իմ յարցս

Ախագորին քօվ մէնավօր:

Վարի բակը օրյօրը մը կա՝

Մէշը բարակ, մագերօվ,

Ըստ ապրի անօր մարիկը,

Վօր պահեց հազար նազերօվ:

Պարտէզիս մէջ մնկ ծառ մը կար՝

Տսմօռը զարմանը կըլլար

Թօն տարին յերկու հեղ

Տսմվէլու նար մը ըլլար:

* * *

Դարձախունց տան եղին՝ դօմում մը շավդար,

Նազուն տարին բաղէցին՝ մէրը շընավտար:

Չըծլլած փարաքէս քյօշէն հանիցին,

Աղամնիկը նիկօլիկին ծօցէն հանիցին:

Հօշ գէլլին Նիկօլայ, հօշ գէլլին

Չայիրէր-շիմնելէր...

Դարախանց օրուսոց դաշմիշ կռվի էօ,
 Դիրացանց երած բանեն շաշմիշ կռվի զօ:
 Էկո Արմիկ, եկո կալերը երթամք,
 Հերիք առ հայոց քերական կարթամք:
 Կապերը շիմ ելեր փօրիմնիս հիմնավ,
 Գաղտուոկ սիրոյիմ սիրուն է խօց ո ցավ:
 Երգում կըլլա էշվընիս քուն շիցար՝ մըսմար,
 Դումյայտն սիրուս մէկ յար շըգըտմար:
 Ընդօ՞ր բատիմ եկին յարան բառերը,
 Ընդօ՞ր ուսիմ եկին յարան կռտերը:
 Գերզըմքը դէէ յէ,
 Թօփալ, յօրդանցը վալա յէ,
 Էղ ինդօ՞ր մէր է ելեր,
 Յօրդանց վօրու յէ քողէր:
 Բալիմ արտէրը գարի յէ,
 Էս իմ աղվօր բարի յէ,
 Շատ խընդացէր, ախջըմէր,
 Հարս ըլլալու տարի յէ:
 Մէր տան եղիմ տուն մը կա,
 Մէջը ճեմնակ շոն մը կա,
 Էս ամ շունիմ տիսած իմ,
 Տարմա փաղօվ ծնծած իմ:

Փոքրագույն Լուսիկ Սնդրակի, 1899,
 Քերքըրյան Առաքի Սահակի 1889

ՀԱՐՄԱՆԻՔ

Ֆիստան մ'ունիմ գանանչ է:
 Նէ ախչիկ է, նէ մանչ է,
 Երգուքը իրար առնիմք,
 Աս դիմանալու բան չէ:
 Գարը դայմախիմ համար,
 Ախչիկը դըղուն համար,
 Մարերմ ախչիկ գըրէրիմ,
 Օդարանց դըղօց համար...
 Ընդուզին ծառն էլլայի,
 Դալը գօյրէր իյնայի,
 Էռչի յարէս վազ զայի,
 Սըրոյիս սիրածն առնէյի...

Արտեն սա քյուլը մըղմաս,
Իմ բանգած օրան քյումաս,
Ինձմէ ուրիշ յար սիրէս,
Գէնցովկ հօղերը մըղմաս:

Ըստ շամպիկը հինգեր է,
Ախշիր թօյը երգնցեր է,
Թօյի Վորան նէյէլօվ,
Մէրզ-մէկաս վէրցեր է...

Մէր դունը երգու դար է,
Նէրիի Վորան բավան է,
Դըղան ժըմնէր յար զուզէ,
Մարը ինգիր եավան է...

Ասմազընը զուզ ունի
Զօլորքը Դիրէկ շումի,
Մէր երգուրին առածը
Աս գեղը մեզը շումի:

Մէր օրան թույլու խալի,
Սլուտիս սիրածը առի,
Բարօվ դարեց մարիկիս
Իրիմ շտագածը առի...

Ենիշէյն թշիմ չէփուն թելիքէ
Արմենակը կրկազէ ինչօց Ենիշէ,
Քըշէր-զօրէկ կրկաչէ Փիլիքէնց շոնը,
Ծորչէփը կրկառուկի Զօրմիստնց տունը:

ԱՅ, ՎԱՐԴԱՌՈՒԽ ԽԱՐՄԱԿՆԵՐ

Խարխաֆիլին շարխսին մէշ,
Պարօն Օննիկն ափսին մէյ,
Ես երիկս կըճաշնամ
Հինգ հազար Եսկէրին մէշ:
Այ, Վարքամուշ, Վարքամուշ,
Խընծօր մը տամ կէր անուշ,
Դուն ա մօրու պէս անուշ,
Ան ա քէջի պէս անուշ:

Դիլիմ մը հաց տարցընիմ,
Հալլս վօրու հարցընիմ,
Թէրէր իմ նըշանածըր
Տնակառն օսկի փակցընիմ:

Այ վարթանուշ, Վարթանուշ,
Ծերե մը տամ՝ կեր անուշ,
Դոմ ալ մօրդ պէս անուշ,
Ան ալ քէզի պէս անուշ:

Աս էր ու ալ օր շիկար,
Տանձիմ ծառը տաճճ շիկար,
Աս անտէր բարցիմ վըրան
Առանց յարու քան չի կար:

Այ Հայկանուշ, Հայկանուշ,
Հելիս մը տամ՝ կեր անուշ,
Դուն ա մօրդ պէս անուշ,
Ան ա քէզի պէս անուշ:

Առող՝ Նպրապեայամ Փեղոս Թուրքակ, 1893,
Օրբագնոր, Երևան, Արարեն, 12գ.

* * *

Բուկուլը կըխօսէ բախչաբանիս պէս,
Անանկ են կարօծօտէ նշան հատին պէս:

Պայկելմ-պայկելմ Եղիկոս հալէցավ,
Միայու դօրդոյն Էկավ նամազըն նեյցավ:

Գընա դօրուոյ, գընա յարոս փէք մէնճ է,
Աս յայան ոնցօղին կյանքը փէք քիչ է:
Վէյիմ սէնյակը կէլլամ ցայտուն կըմըրսիմ,
Ելլ հարիկ-մարիկ կըսէ են կընավասիմ:

Չէյի ողմըշէյ քօպիկ կօխէյի հօղը,
Ինդոյ կըուրմըշին, կըուրմին հօղը:

Ալ շիրի դէսմաս դռն այբակին շօղը,
Խնձի ա փաժին ըլիյ սէվ շօյն ու քօղը

Նպրապեամ Անդ Ստեփանի, 1905, Սորոց

ԶԱՅՈՒՆԻ ԱՐԱ

- Զայուկ արջա, դույը փաց,
- Սայօնաս վէյիկը մըմաց:
- Քու մէշեմը մայմադ չէ,
Խերը, սէվդադ հօդ մըմաց:

-Զայտոկ արդա, յույ մը տույ,
Թիլլօրով թիմի մը տույ.
ինին մեղեղիս շըլար՝
Կուվէյ մեղեյիկ մը տույ:

-Զայտոկ արդա, ո՞ւ կէյրաս,

-Խէլէն յոյ բափել կէյրամ.

-Քո մէյեմը խէլէն չէ.-

Հաջի Ակօփին քով կէյրաս:

Երմէրց կարօվ-կարօվ

Զայուկը քուցը հարավ,

Հաջի Ակօփին օսրին

Կէյտանին վոյա փազավ:

արլա-մեծ քույր

ժայմա- բաշկինակ

մէյեմ -մապատակ

Սեվիս -սնըր

թիլլօր - բարբառապակյա բաժակ

մէգէ- աղանդեր

խէլէ- -արտաքրմոց

քուց-մորթի, մուշտակ

կէյրամ- գնում նմ

ՀԱՐՄ ԶՈՂԵԼՈՒ ԽԱՂՄԱԿՆԵՐ

Ես չեմ եյրայ կըսէս, ախչիկ,

Զօյօվ կըսանին,

Ընկերանքը կայնէյ, ախչիկ,

Թէգի կըմէյին:

Խույսամցին է շըմէյ, ախչիկ,

Մատիդ մատանի,

Մէգի հայս ընօղը,

Ալ քօ շըմէյնի:

Հայս ըլլօդ ախչոլան

Մայյիկ մըմ է պէքք,

Փէսա ըլլօդ դըղին

հայյիկ մըմ է պէքք:

Քոյս-հինգ Խորմայօվ,

Ելին ղըղան կըծեմ
Չօյս-հիմք յարմայով:
Թուղամային տեղը, ախշիկ,
Մէրդ են կերպոցց,
Առ աղվօյ ախշիկը, խընամի,
Ու՞ն ես դռն պէեյ:
Նոյ հայսին տունըուղը
Չախշախը կուզէ
Թուկ տղիկած ախշիկը, խընամի
Խօնարա կուզէ:
Ինչ մոյ թէփյին էյրած, մայիկ,
Եղէլիս նէյտ,
Թէփյին ոյ ասնիմ նէ, մայիկ,
Ումուսոյ կույէ:
Էլլամ հագան Շէյմ՝ արքա՞կ է քամի,
Չարուկը փեսաս զիսին
Ծրբյօք -մէյով պայած կըզմամի:
Ալսպայոք անցավ-դէղցավ, ախշիկ՝ դէյվէ նէյցավ, -
Մայման աշկոն որյավ՝ ախ ըյավ լացավ:

Առաջ՝ Դարձնուած Ամիկ Ստեփամի, Սօվեյց

ՀԱՐՍ ՔՕՂԵԼՈՒ ԽԱՂՄԱՆԵՐ

Դաք մը լաք ին թէրէր,
Ախշիկ, թէվլոյ անցուր,
Բէզ տամեսու են նկտր,
Մարիկըլոյ լացուր...

Ես շիմ երբար, մարիկ,
Չօսով կըսուամին,
Թամի մը լաք ին թէրէր,
անօվ կըլսավիմ:
Ծնօրուզիմ ծառն ելայի
Թըպուվի պէս խօսէյի,
Եռչէ յարես վազ զայի,
Սըրտիս սիրածն առնէյի...

Նա դիմացի քարերը,

Իրաք էկան յարեցը,
Խնդրոց շլիան-մըխսկըռան,
Աղ յարեցուն մարեց...
Սա դիմացէն մանչ կասնի,
Ախշին, միկետի իշ կասնի,
Հեռվանց կարօս շատճըլին,
Էկօր քովիկէն անցիր...

Հականեց խօշիքն,
Լանգոննեց բօշիքն,
Տքաւեննեց հոսիքն,
Կարքեցէր տղթաներին...

Տրա լա լա, հօպ

Մէր դունց երկու դար է,
Ներքի վզրան քական է,
Դոյլոն ժըմնէր յար կուզ,
Մարր իրէն հօվան է...

Հօպ, տրա լա լա հօպ, տրա լա լա, հօպ
Մէր դունց բուրձու խալի,
Սըրդիս սիրածը առի,
Բարեկ դարեր մայրիկին,
Երեն յուզածը առի...
Հօպ, տրա լա լա, հօպ, տրա լա լա, հօպ...
Միրօն խկէէն դէսա,
Մէշկը գըլորով դէսա,
Հէ ոսմիշ չէի ըմեր,
Գըլլամ Սուլլենց փէսա:
Հօպ, տրա լա լա, հօպ, տրա լա լա, հօպ
Մէկ հալը դժիկի է,
Ընզաքը բռվիկի է,
Անդէ մընար անդէռը
Են ո՞ն եղա սիրելի...
Հօպ, տրա լա լա, հօպ, տրա լա լա, հօպ
Չաղը մունինը մալի է, մէշը լէցուն քարի է,
Աս դարվօն ախշիյներան
Հարս ոլլալու դարին է...

Հօսկ, տրա լա լա, հօսկ, տրա լա լա, հօսկ
Ինչ գէ կուլան զառները,
Գաղրուկ միրուն վերջն աս եր-
Գյուղեյին թեզ շառներ'...
Հօսկ, տրա լա լա, հօսկ, տրա լա լա, հօսկ...

Միջնորման Նարգևանի, 1890, Աղբամբաց

* * *

Երկու աղվօր ջուրը կերրան,
Մեկը մէկին հարցունք կընէ.
-Ե՞ս եմ աղվէր, թէ՞ դուն աղվէր...
Մէկան ա հէշ ճան չի հանդյ:
-Դուն ա աղվէր, ան ա աղվէր,
Զահել տղղան կէլլա դիմաց,-
Համա վել ինձ պար է տրվէր՝
Են է աղվէրը աղվօրաց:
Հարսմուկն էսավ ջուրը զընաց,
Խնազպ' փարչը կօյրեցավ,
Զահել զրդան կէցավ զանաց,-
-Աղվօրինը, մընէր ցավ:
Մի լար հարսմուկ, մի հէկէկար,
Օսկի-արձաք փարչ կառնիմ,
Եկօր ջուրը մէր տունը տար՝
Վարք-լորդան կրծողվիմ:
Արրար մազերը քակէցին,
Մշղալօր լարէր հարցուցին,
Հարս ըլլալույ խընդա, ախաշիկ,
Մարիկը շատ լացուցին:
Վարադ լրցին փարթին ջուրը,
Խաղ կըլամցին թեզ համար,-
Դուն կըսէն բուկ բարայիո դուռը,
Փէսան սիրուիլ չէ հարմար:
-Ես մէկ դօնջան վարք մըն էյի,
Աղավօրուն քառվեցա,
Շիլյօր բասվիմ լսի, մայրիկ,
Աղքակն էսավ՝ քոռմէցա:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՍԱՍ

ՀԱՎԵԼՎԱԾ Բ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

27. Ա/ Բառարան գրաբար-Թողազյանի բարբառ
28. Բ/ Բառարան Թողազյանի բարբառ-աշխարհաբար
29. Գ/ Բառարան գրաբար-Սիվըի-Հիսարի բարբառ
30. Դ/ Բառարան Սիվըի-Հիսարի բարբառ-աշխարհաբար
31. Բովանդակություն

ՀԱՎԵԼՎՈՅ Բ

1. ԹԱՌԱՐՄՆ ԳՐԱՓԱՄ - ԹՈՂԱՔԱԼԵԱՄՆԻ ԹԱՐԹԱ

Արա	-արա «ուղամարդու քրոյս զգեստ կարծ, լայն թևերով»
Արթեղոմ	-երթուշոն
Արտօն	-արտօն
Արտին	-անրախանակ
Արտիմուրին	-անրախանքուն
Արտմելիք	-հարմելիք
Արտմիլ	-հարմել
Ազի	-ազի
Արտցանի	-ենաքցոնի
Արյամ	-Արյամ
Արապ	-ազապ
Արտու	-ազտու
Արտսենի	-ազատել
Արբն	-ասոյ
Արզն	-առկ
Արզին	-ազմին
Արար	-արար
Ալ	-ալ հայրը
Ավելոր	-հալվօր / հալվօր
Ավելոխա	-ավելոխա
Ավյոր	-այրուր / էլուր
Ավմաստ	-էմաս / թ/
Արոջ	-արօժ
Արս, աղյու	-ախու համբ/
Արտոն	-ախօն
Արտորժակ	-ախօրժակ
Ած	-ած հածի նլաց/
Ածան	-ածան
Ածել	-ածել
Ածելին	-ածելի / ածըլի
Ակ	-ակ
Ականջ	-ականճ
Ակիչ	-ակիչ, եզիչ
Ակն	-ակ «մաստամու քար, 2. ամյու, 3. ջրի ակտմբ»
Ակոսյ	-ակոսյ

Անս	-ընթ
Աղ	-աղ
Աղաման	-աղաման
Աղաղ	-աղաղ
Աղայ	-աղայ
Աղամն	-աղամն
Աղանձել	-աղանձէլ
Աղաշանք	-աղաշանք
Աղաշել	-աղաշէլ
Աղաջոր	-աղաջոր
Աղանեակ	-աղանեակ
Աղը	-աղապ
Աղբեն	-աղբիէլ «բրիցեր»
Աղբին	-աղբինա ռազմականոց, զուգարան»
Աղբիր	-աղբիր
Աղբու	-աղբօս
Աղել / յաղել	-աղել
Աղեկ	-աղեկ
Աղի	-աղի
Աղյու	-աղյու
Աղյօնել	-աղյօնէլ, ախյօնէլ
Աղջիկ	-աղյոչիկ
Աղուն	-աղուն
Աղուն	-աղուն
Աղուոր	-աղուոր
Աղու	-աղու
Աղուոս	-աղուոս
Աղուունել	-աղուունէլ
Աղուուուրին	-աղուուուրին
Աղուս	-աղուսաստ
Աղուսամալ	-աղուսամալ
Աղուսիկ	-աղուսատիկ
Աղուսուրին	-աղուսուրին
Աղցան	-աղցան
Աղօրել	-աղօրէլ
Աղօրց	-աղօրէկ
Աճ	-աճ
Աճել	-աճէլ
Աճենել	-աճենէլ
Աճան	-աճան

Ամաշե	-ամրշնալ
Ամակըստ	-ամըշկօստ
Ամաշեցուցամել	-ամրշնունել
Ամբար	-ամբար
Ամբարտառան	-ամփարտառան
Ամեն	-ամենն / Ամենիցի/
Ամենայն	-ամենն /ամբողջը/
Ամիս	-ամիս
Ամազ	-ամազ
Ամոք	-ամոք
Ամսական	-ամսական «1. ամենամյա, 2. աշխատավարձ մեկ ամսվա նամար»
Ամօք	-ամօք
Այթ	-այթ
Այթ, թնի	-այթեն
Այդ	-այդի / Եղի, էսի
Այդ հյի/	-այրին
Այշափ	-այշար
Այսպես	-այսպէս
Այզքան	-այզքան/այզքան
Ալ	-ալ
Ալծ	-ած Ռծ
Այն	-անի / էնի
Այնպես	-անպէս
Այնքան	-անքան
Այս	-աս, ասի, /և, էսի
Այսպես	-ասպէս
Այսօք	-ասօք Խսօք
Այրել	-արել Լրել
Այր լիկ/	-արիկ, էրիկ
Այրիկուրիկն	-արիկուրիկն / Էրիկուրիկն
Անայի	-աննի
Անամօք	-անամօք
Անանուն	-աննուն
Անառակ	-անառակ
Անասուսած	-անասված
Անասուսածորին	-անասվածորին
Անարատ	-անարատ
Անքախտ	-անքախտ
Անքախտանալ	-անքախտանալ

Անրախտաբին	-անհախտութեան
Անգործ	-անկօրծ/անցօրծ
Անդաշար	-անքարար
Անդրամիկ	-Անդրամիկ
Աներ	-անէր
Աներես	-անէրես
Անէծը	-անէսկ
Անթիդ	-անթէդ
Անիծեկ	-անիծեկ
Անյառն	-անյառն
Անչեզու	-անչեզու
Անիսեց	-անիսեց
Անիսիոց	-անիսիոց
Անկանի	-իյնալ
Անհամ	-անհամ
Անհամքեր	-անհամքեր
Անհատատ	-անհատատ
Անձրեն	-արզեն
Անժար	-անժար
Անձարակել	-անձրակել
Անձահական	-անձահական
Անոյ	-անոյշ
Անոն	-անոն
Անուշամալ	-անուշամալ
Անուշացուցանել	-անուշացունել
Անոչիկ	-անոշիկ
Անտեր	-անտեր
Անցած	-անցած
Անցանել	-անցանել, ասմէ
Անցուցանել	-անցունել
Անփործ	-անփօրծ
Անքոն	-անքոն
Անօրի	-անօրի
Անօսր	-նօսրը /Նօսր/
Անօսրամալ	-նօրմանալ
Աշակերտ	-աշկերտ
Աշխատեցուցանել	-աշխատեցունել
Աշխատիլ	-աշխատել

Աշխարհ /ք/	-աշխարդ
Աշոմ	-աշոն
Այցարաց	-աշկըզպաց Շշկըզպաց
Աշիկ	-այտկ
Այց	-աշէկ
Այցածակ	-աշկըծակ
Այսա	-եասա
Այսաշխարհնել	-ապաշխարել
Այսուր	-ապուր
Այսպարել	-ապլուզպրել
Այսրանք	-ապրանք
Այսրիդ	-ապրիդ
Այսրիդ	-ապրիդ
Այսուրաց	-ապլուրաց «ըմբեղեն»
Այսրեցուցանել	-ապլուցունել
Աչ	-աչ
Առակ	-առակ
Առանց	-առանց
Առաջ	-առաջ
Առաջին	-առաջին
Առաօսութ	-առաօսութ
Առաքեալ	-առաքյալ
Առից	-առեց, առից
Առյուծ	-այուս
Առնել	-ենել
Առնող	-առնիղ
Առու	-առու
Ասել	-ըսել
Ասեղն	-ասէխն
Աստատ	-աստատ
Աստղ	-աստղյս
Աստուած	-ասված
Աստուածածին	-ասվածածին
Աստուածաշոնչ	-ասվածաշոնչ
Աստակել	-ասիկել / ատկել
Ասեան	-առեն
Արածել	-արծել
Արքար	-արքար
Արեգակն	-արքակն

Արեւ	-արեւկ
Արբանալ	-արբնանալ
Արբուն	-արբուն
Արժան	-աժան
Արծար	-արծար
Արժանացունել	-արժանացունել
Արինն	-արինն
Արիննել	-արիննել
Արիմարարախ	-արիմարարախ
Արիստ	-արիստ
Արծակել	-արծրկել
Արծան	-արծան
Արծուկն	-արծուկն
Արջ	-արյ
Արտ	-արտ
Արտաստ	-արտանք
Արդայութիւն	-արդայութիւն
Ափն	-ափն
Աւազ	-ավազ
Աւազ	-ավազ
Աւել	-ավել
Աւելանալ	-ավելնալ / էվելնալ
Աւելել	-ավելել
Աւելի	-ավելի / էվելի
Աւելորդ	-ավելնօրդ
Աւերակ	-ավերակ
Աւետարան	-ավետարան
Աւերել	-ավերել «փշացնել»
Աւուշնայր	-ավուշներ
Բա	-պա
Բազմիկ	-պազմիկ
Բազուկ	-պազուկ
Բաժան	-պաժան
Բաժանել	-պաժնել
Բախու	-պախու
Բախուտաստ	-պախուտավօր
Բակ	-պակ
Բակլայ	-պակլայ
Բահ	-պահ

Բաղարց	-պաղարչ
Բամբակ	-պամբակ
Բամբասանք	-վանիքսանք
Բամբասել	-վանիքատէլ
Բայց	-վայց
Բան	-պան
Բանադ	-պանադ
Բանախի /թ/	-պալլիթ հպալլինթ
Բանիլ	-պանիլ
Բանուկ	-պանուկ «գործունյա»
Բանջար	-պանջար
Բաշխել	-պաշխել
Բարսկ	-պարսկ
Բարինաւ	-պարէվ /պարօվ
Բարիկամ	-պարտկամ
Բարիկամանալ	-պարէկամնալ
Բարիկենյան /թ/	-պարէկենյանթ
Բարէ	-պարէ
Բարձ	-պարց
Բարձր	-պարզ
Բարձրանալ	-պարաըմնալ
Բաց	-պաց
Բացքանանալ	-պասպէքան
Բացելու	-պասվէլու
Բեճ	-փեճ
Բեռն	-պեռն
Բերան	-պէրան
Բերել	-պէրել
Բիթ	-պէպէկ
Բոյսի	-պըխտէլ
Բոզ	-պէօզ
Բշտել	-պըշտէլ
Բոյօր	-պօյօր հփօլօր
Բոյօրնի	-պըլլէ, պօյօրէլ
Բոկ /իկ/	-պօրիկ
Բոռկ	-պօլսկ
Բոյն	-պեն
Բոյս	-վիսյս
Բովերել	-պօհյրէլ
Բորսու	-պօրօսու

Թոքրա	-պօքիս
Թոքրանել	-պօքվերսնել
Թութկալ	-պունկալ
Թուրդ	-պուրդ
Թուրտւառ	-պուրտւառ
Թուտամիկ	-փրսմակ
Թուր	-պուր / -պօքան/
Թունել	-պյունել
Թույել	-փոքրել
Թքինձ	-պցորինձ
 Գ-ար	-կափ «մի բույս»
Գ-ազան	-կազան
Գ-ազար	-կազար Ագեգեր
Գ-աղոստեկ	-կաշտոտեկ
Գ-այլ	-կայլ
Գ-անգ	-կանգ
Գ-անձ	-կանձ /քանձ
Գ-առն	-կառն
Գ-առն /ուկ/	-կառնուկ
Գ-առազան	-քավազան
Գ-արի	-կարի
Գ-արտեն	-կարտեն
Գ-առար	-կառվար
Գ-օրսկ	-կըսակ
Գ-եռ	-կէտ
Գ-ետին	-կէտին
Գ-երամոյի	-կէրամոյի
Գ-երսան	-կէրսան
Գ-երշաստան	-քերշաստան
Գ-երիսակ /հմայ/	-կէրիկնալ, աղաչել, բախսանձել»
Գ-երնգման	-կէրնգման
Գ-է	-կէ
Գ-էշութիս	-կէշութիս
Գ-էշանակ	-կիշանակ «տզնողանակ»
Գ-ին	-կին
Գ-իմի	-կիմի
Գ-ինովնակ	-կիմօվնակ
Գ-իշեր	-քիշեր
Գ-իտէնակ	-կիտմակ

Գիր	-կիր /քիր
Գիրը	-քիր
Գիրկ	-կիրկ
Գիոդ	-կելյ
Գնացի	-կեղցի, կեղացի
Գիշացաւ	-կըշացաւ / կըշօչսի ցավ
Գիշատր	-կըշամալօթ
Գլաբն	-կլօրել կլլտօրել
Գլախ	-կլօշս
Գծից	-կլծծի
Գծմարիսն	-կըծծյալթուն
Գմբիկ	-կըմփիկ «քոռնցք»
Գմալ	-կըմալ
Գմբեր	-քըմփեր / կըմբեր
Գնեղեղ	-կընտէլ
Գշշուր	-կըշկուր
Գոզ	-կօզ
Գոլ հոգուկ	-կօլոգուկ
Գոտ	-կօտ
Գողամալ	-կօղամալ
Գողուրին	-կօղուրին
Գոմէշ	-կօմէշ
Գոռ	-կըռու
Գունեց	-կօնիլէ
Գործ	-կօրծ /քօրծ
Գործել	-քօրծէլ / կօրծէլ
Գումդ	-կըմնդ
Գուշ	-կըսչ
Գումնեց	-կըսմալ
Գուրաբ	-կըցափար
Գընէ	-կըրէլ
Գըլիկ	-կըրկէլ
Գըտ	-կըրօտ
Գըտամ	-կըրկվամբար /թ/
Գօսի	-կօսի
Դարար	-տարար
Դադարիկ	-տարարէլ
Դահ	-տախ
Դաղճ	-տախճ

Դամ	-տնմ / տէմ
Դամակ	-տամակ
Դառմալ	-տառմալ
Դաս	-տաս / բաս
Դատ / դատաստան	-տառ/բարձաստան
Դատարկ	-տար «բարձրա-վանդակ»
Դար	-տարի
Դարիվայր	-տարվայր
Դարխեր	-տարվէր
Դարձ	-տարց 1. հարսի վերաբարձր հայրական տան, 2. հիվանդաբարձր կրկնություն
Դարձուցանել	-տարցունել
Դարման	-տարման
Դառ	-բարձ
Դարմ	-տարմ
Դահ	-տէհ, տնհուկ
Դաշել	-բեղել
Դաշին	-տեղին
Դաշնել	-տեղմել
Դաշնոց	-տեղինոց
Դերձան	-տերցան / ինչ-տերցան/
Դեւ	-տէվ
Դեմ	-տէմ
Դժգոհիկ	-տրշկօհիկ/ճուշկօհիկ
Դժուար	-բրժվար/տըժվար
Դիմանալ	-տիմանալ
Դիպիկ	-տըպնալ
Դնակ	-տընակ
Դնել	-տընել
Դոդ	-տօդ
Դոդալ	-տօդալ
Դոդուցանել	-տօդցունել
Դոյր, ի դոյր	-տուքս
Դօրայ	-նոոր / նոոր
Դու	-տուն
Դօւար	-տավար
Դօքանուն	-բրաքանուն
Դօքաց	-բրժից / տաքաց
Դօսիստ	-բրախտ / հօսախտ
Դօսնը	-Ադօնը / Էտօնը

Նրացի	-սըլլացի / քըլլացի
Նուռն	-սուռն
Նուր	-սուռը
Եզն	-էզ, յէզ
Ել	-էլ
Ելանել	-էլլալ
Եկայ	-էկա
Եկեղեցի	-էկեղեցի
Եկն	-էկօ
Եղաման	-էղաման
Եղբայր	-ախսպէր, էխսպէր
Եղին	-յէղին
Եղունգն	-սուլունգ / ըղունգ
Եմ	-էմ
Եսիսկապս	-էսիսկապսու
Եռ	-յէռ
Եռալ	-կտոռալ «քորմիկ»
Ես	-էս
Եվս	-եվս
Ետ	-էտ / յէտ
Ետև	-էտէվ, էտի / ն/
Երազ	-էրազ
Երակ	-էրակ
Երբ	-յէփ
Երգ	-յէրգ
Երդ /իկ/	-էրդիկ
Երդում	-էրդում
Երիշառյ	-էրիշառ
Երեկ	-էրեկ
Երեկուն	-էրեկուն
Երես	-էրես
Երեսուն	-էռուն
Երևայ	-էրևայ
Երևան	-էռաւն Անոսուն
Երևոյր	-էրեվոյր Խայտնի, քացահայտ
Երևնանլ	-էրեվնանլ
Երևիլ	-էրեվիլ
Երեց	-յէրէց
Երբալ	-էրբալ, ինիսալ
Երինջ	-էրինջ
Երիտասարդ	-էրիտասարդ

Երիցակին	-իրիսկվին, իրիսկընիկ
Երկար	-երկար
Երկայն	-երկայն
Երկան /թ/	-երկանց
Երկայնանալ	-երկայննալ
Երկար	-երկար
Երկինք	-երկինք
Երկյուր	-երկյուր /յերկյուր
Երկու	-երկու
Երկրագործին	-երկրագործուն
Երուսաղեմ	-երուսաղեմ
Եփ	-եփ
Եփել	-եփել
Եօթն	-յօթն
 Զանգ	-զանգ
Զառ	-զառ
Զատել	-զատէլ
Զատիկ	-զատիկ
Զատուլի	-զատուլի
Զարրենու	-զարրենու
Զարբուն	-/զ/ արբուն
Զարմանալ	-զարմանալ, արմշննալ
Զարկանել	-զարկել
Զաւակ	-զավակ
Զգոյշ	-ուկուշ
Զեան	-զիյան
Զէն	-զէնք
Զիմուռ	-զիմօռ
Զորանչ	-զօնցաջ
Զուգիլ	-զուգել
Զուստ	-զուստ
Զրկել	-զրկել
Զրոցել	-զրոցել
Զօր	-զօր
Զօրանալ	-զօրանալ
Զօրաւր	-զօրաւր
Զօրաւրին	-զօրաւրին
Է	-է
Էզ	-էզ

Եշ	-եշ
Երան նո/	-երանի
Ընդ որ	-խնչօր
Ընդունել	-ոնքունել
Ընկեր	-խնկէր
Ընկերանալ	-խմկէրանալ
Ընկոյզ	-ոնկոյզ
Ընտանիք	-ընտանիք
Ընտիր	-ընտիր
Թագ	-բագ
Թագաւոր	-բարավօր /բարվօր «պիևսա»
Թագուհի	-բարուհի / բարոյի
Թար	-բար
Թարախել	-բաթխել
Թարակիչ	-բարակիչ / բարէկիչ
Թալ	-բալ
Թակ	-բակ
Թան	-բան
Թանապոր	-բանապոր
Թանձր	-բանձր / թանզր
Թանձրանալ	-բանձրունալ / թանզրոնալ
Թաշկինակ	-բաշկինակ
Թառ	-բառ նապի/
Թառամիլ	-բօռմիլ
Թառիլ	-բառիլ
Թաս	-բաս
Թարախ	-բարախ
Թաց	-բաց
Թացուրին	-բացուրին
Թացուցանեկ	-բացծունեկ
Թաւալիկ	-բարլուկ
Թափել	-բափել
Թերեն	-բէրել
Թերևանալ	-բէրեվանալ
Թերևացուցանեկ	-բէրեվծունեկ
Թեղ	-բէղ
Թեղ	-բէղ
Թեղ	-բէղ

Թեւ	-թէվ
Թեռ	-թէռ
Թերք	-թէրք 1. լավաշի բա-խակ շնչոտ, 2.քաղցր»
Թերլաշ	-թէրլաշ
Թեփ	-թէփ
Թեփոռ	-թէփօռ
Թէ	-թէ
Թբու	-թբութ
Թբուկ	-թբուկ
Թի	-թի
Թիսակ	-թիսակ
Թիզ	-թիզ
Թիքին	-թիքէն
Թիւ	-թիւ
Թիվատոն	-թիվատոն
Թնըրիկ	-թնըրիկ
Թնչուկ	-թնչօւկ, թնչնջուկ
Թորովն	-թօռովն
Թու	-թօւ, թօ
Թուպորդոն	-թօպորդոն
Թոյլ	-թօլ
Թոնիր	-թօնիր
Թոշակ	-թօշակ
Թորշոմին	-թօշմին, թօշմին
Թոսե	-թօս
Թուգ	-թօւգ
Թուր	-թօւր
Թուղանակ	-թուղանակ
Թուղացուցանին	-թուղացուցանին
Թուլք	-թուլք
Թունդ	-թունդ
Թուփ	-թուփ
Թուք	-թուք
Թոք	-թօք
Թոչլու	-թօօնակ
Թողան	-թօղան
Թոթել	-թօթել
Թորնջուկ	-թօրորնջուկ
Թոփք	-թօփք
Թօթն	-թօթն

Թրամց	-քարինց
Թրզնլ	-քըրչլ
Թրանիշ	-քորինալ
Թօքափինել	-քօքվիլ
Թորափոխիլ	-քօքվուիլ
Ժամ	-ժամ 1. ժամ, 2. նկեղեցի
Ժամկոյ	-ժամկօց
Ժամանակ	-ժամանակ
Ժամգ	-ժամգ, ժենգ
Ժառանց	-ժառանց
Ժիր	-ժիր
Ժողովնել	-ժօղվիլ, ժօղվել
Ժողովուրդ	-ժօղօվուրդ
Ժոմ	-ժոմ հանգամ»
Ժոռ զալ	-ժոռ իրալ
Ի դպրա	-տարս
Իկ /իկ/	-իշիկ
Իմ	-իմ
Իմաց	-իմաց
Իմձ	-իմձ
Իմն	-իմնը
Իմչ	-իմչ
Իմշտ	-իմչէ
Իմբն	-իմբը, իմբ
Իմբն իր	-իմզիր
Իքանել	-իշմալ
Իրար, իրեար	-իրար
Իրաւ	-իրավ
Իւլ	-էլ, յէլ
Իսիել	-էղիլ
Իրիմանց	-իրիմց
Իրիմանց	-իրենց
Իր, իրք	-իր
Լազան	-լազան, լէյեն
Լալ	-լալ հացել/
Լակել	-լըկել
Լակոս	-լակօս

Նամբար	-յանսկա /նավիչի ճրագ/
Նայն	-յան
Նայնամադ	-յանձնալ
Նայնացուցանել	-յանցումնել
Նայնը	-յանը
Նայտարթ	-յաշխվերտ
Նազ	-յազ
Նափել	-յափել
Նառ	-յառ
Նառանալ	-յառանալ
Նառորդին	-յառորդին
Նեառն	-յառ, լեռ
Նեզու	-յեզու
Նեղի	-յեղի
Նի /ք/	-յեց
Նիզել	-յեզէլ
Նիմոն	-յեմօն
Նիմին	-յելան
Նյոր	-յիր
Նյոր	-յիրդ
Նծել	-յոծել
Նծկան	-յուկան
Նկամ	-յում
Նկի	-յուկի
Նրանան	-յուման
Նոյնել	-յոմիկէլ
Նոսկ	-յոմոկ
Նորի	-յօմին
Նոզանալ	-յօզանալ, լօյնալ
Նոտ	-յօտ
Նողար	-յօղար
Նողել	-յօղել
Նոմիօմել	-յօմիլիմել, լօմիօմել
Նոյն	-յօն
Նոյս	-յօնս
Նու	-յօն
Նուծք	-յօսկ
Նոանալ	-յօլանալ
Նոացք	-յօլասկ
Նոտանալ	-յօտանալ

Լուսավորել	-լուսավորէլ
Լուսավորիչ	-լուսավորիչ
Լուսնակայ	-լուսնինգչ
Լուսացուցանել	-լուսացուցնել
Լուր	-լուր
Լ.սել	-լուսել
Լրանալ	-լրանալ
Լցուիդ	-լրավիդ
Խարերայ	-խարիեփիա
Խարել	-խարիել
Խազ	-խազ
Խազել	-խազել
Խայ	-խայ
Խախտել	-խախտուել
Խածան	-խածուան
Խակ	-խակ
Խաղ	-խաղ «1. Խաղ, 2. Խրզ, պար»
Խաղալ	-խաղալ
Խաղաղաթիմ	-խաղաղաթիմ
Խաղացուցանել	-խաղուցնել
Խաղող	-խաղօղ
Խայբել	-խօրել
Խանգարել	-խանգարել Խանգարուել «զունարափներ»
Խանուք	-խանուք
Խանճակոտ	-խանճի հօռ
Խանճել	-խանճել
Խաշ	-խաշ
Խաշել	-խաշել
Խաչ	-խաչ
Խաշել	-խաշել
Խառնել	-խառնել
Խառնիճաղամջ	-խառնճճաղամչ
Խանուած	-խառնված
Խարչ	-խաշ
Խարշել	-խարշել
Խայտել	-խարտուել
Խարտոց	-խարտօց
Խառ	-խապ.
Խաւարել	-խավարել

Խառարան	-խավարում
Խեցը	-խէլք
Խեղոք	-խեղօք
Խեղիսկ	-խշխտէլ
Խեղճ	-խէղճ
Խեղճամալ	-խէղճընալ
Խեծնայ	-կրթուլ / կեպէճ
Խեմք	-խէնք
Խզուել	-խրզուել
Խրամն	-խրզում
Խշճ	-խըճ
Խիղճ	-խիղճ
Խխոս	-խխոս
Խղամալ	-խտանալ
Խլել	-խըլէլ
Խլիմք	-խըլիմք
Խլխել	-խըլխուել
Խլմոտ	-խըլոտ
Խղճմտանք	-խղժմցուանք
Խմել	-խըմէլ
Խմոք	-խըմօք
Խնամնիսօս	-խընամնօս
Խնամի	-խընամի
Խնայնէլ	-խընայէլ
Խնեղալ	-խընդաղ
Խնդացուցանիլ	-խընդացունիլ
Խնկաման	-խընկաման
Խնձօք	-խընձօք
Խնոցի	-խընօցի
Խնջեմ	-խընչեմ
Խշխոսալ	-խըշխոսալ
Խոզ	-խօզ
Խորել	-խօրէլ
Խոխոմէլ	-խօմխուել
Խոխոմ /ը/	-խօխում
Խոյլ	-խօյլ
Խոմա	-խօմավ
Խոմաանալ	-խօմավանալ
Խոնջան	-խօնջան
Խողոք	-խօշօք

Խոստովանանց	-խօստովանց
Խոստովանել	-խօստովանել
Խոտ	-խօտ
Խորան	-խօրան
Խորիսիս	-խօրիսիս
Խոր	-խօր
Խորք	-խօրք
Խորովել	-խօրօվել
Խոց	-խօց
Խոցունել	-խօցունել
Խոփ	-խօփ
Խուզել	-խուզել
Խուլ	-խուլ
Խուլինց	-խուլինց / խուլինց
Խում	-խում
Խումկ	-խումկ
Խուց	-խուց
Խուփիմ	-խոխիմ
Խոպիլ	-խոպիլ
Խոռվ	-խոռվ
Խոսոր	-աղխոսօր
Խրառ	-խրբառ
Խրառել	-խրբառել
Խրանել	-խրբառնել
Խըկնել	-խըսկել
Խփել	-խըփել
Խօսիլ	-խօսել
Խոսք	-խօսկ
Ծագել	-ծարել
Ծալ /թ/	-ծալը «ամկողինների տեղ»
Ծալել	-ծալլել
Ծախել	-ծախել
Ծածկել	-տասկել, տապկել
Ծածկոց	-տագկօց
Ծակ	-ծակ
Ծակել	-ծակել
Ծաղիկ	-ծաղիկ
Ծաղկել	-ծախկել «1. ծաղկել, 2. հացը բարբանել»
Ծայրին	-ծարքին

Ծամել	-ծամել
Ծայր	-ծայր / ծեր
Ծամբ	-ծամբը
Ծանրամալ	-ծանրալսմալ
Ծանրութիւն	-ծանրաթիւն
Ծանօթ	-ծանօթ
Ծառ	-ծառ
Ծարաւ	-ծարավ
Ծափ / իլէ	-ծափիկ
Ծեծ	-ծեծ
Ծեծել	-ծեծել
Ծեղ	-ծեղ
Ծեր	-ծեր
Ծերամալ	-ծերամալ
Ծեփ	-ծեփ
Ծիլ	-ծիլ
Ծիծ	-ծիծ
Ծիծաղ	-ծիծաղ
Ծիծառնուկ	-ծիծառնուկ
Ծիտ	-ծիտ
Ծիրան	-ծիրան
Ծիրոտ	-ծիրոտ
Ծիել	-ծիել
Ծիսել	-ծիսել
Ծեծել	-ծըծել
Ծնամել	-ծըմել
Ծնծզայ	-ցընցայս
Ծնունջ	-ծնննոնք
Ծոմ	-ծօմ
Ծով	-ծօվ
Ծոց	-տօց, ծու
Ծոյս	-ծոյս
Ծուծ	-ծուծ
Ծոնին	-ծունիկ
Ծուռ	-ծուռ
Ծուել	-ծցուել
Ծուռել	-ծցուռել
Ծիշակ	-ծրիփակ «կեղլսի» մեջ ալպալվելք
Ծօ	-ծօ

Կար	-կար /բարի/
Կարիլ	-կարիլ
Կարիլ /թ/	-կարինը
Կարմ	-կարմ
Կարեցոցնել	-կարեցոցնել
Կարօղիկոս	-կարօղիկոս
Կառ	-կառ
Կազմնել	-կալցումնել
Կախ	-կախ
Կախարդ	-կախարդ
Կախնել	-կախնել
Կակդամալ	-կակօղմալ
Կակդագոցամնել	-կակօցօցամնել
Կակուդ	-կակուդ
Կադամն	-կադամն
Կադանդել	-կադեմնից «մոր տարիվա նվերներ քաշամներ»
Կադանցեսաց	-կադամնչեց
Կամ /թ/	-կամք
Կամար	-կամար /թէմքը
Կամաց	-կամաց
Կամն	-կամն
Կամութք	-կարմութք
Կայծակ	-կայծակ
Կայշն	-կայշն
Կանաչ	-կանաչ
Կանափի	-կանեփի
Կանաչնել	-կանջլմալ, կանաշնալ
Կանգնիլ	-կայնիլ
Կանգուն	-կանգուն /արցին/
Կանչիլ	-կանչիլ «1. ժայն տալ, 2. երգել»
Կանուխ	-կանօխ, կանուխ
Կաշի	-կաշի
Կասպ	-կասպ
Կասպայ	-կասպա
Կասպիլ	-կասպիլ
Կասպյոտ	-կասպյոտ, կէսպյոտ
Կասպուտակիլ	-կասպուտակիլ
Կատաղիլ	-կատաղիլ
Կատար	-կատար
Կատարել	-կատարել

Կառու	-կառուս
Կար	-կար
Կարբագ	-կարբաք
Կարսա	-կարսաս
Կարտան	-քերվան /թ/
Կարդ	-կարդ
Կարդել	-կարդիլ ռամսւնացնել
Կարդալ	-կարդալ
Կարդացող	-կարդացող
Կարիլ	-կարիլ
Կարենալ	-կարենալ
Կարժ	-կաժ
Կարկաջել	-կարկաջել
Կարկասան /թ/	-կարկասան
Կարկատել	-կարկատել
Կարկուտ	-կարկուտ
Կարճ	-կարճ
Կարմիկնալ	-կարմիկնալ
Կարմիր	-կերմոր, կարմոր
Կարմրանալ	-կարմուրմալ, կերմուրմալ
Կարմրիկ	-կերմուրուկ Ռիվանդուրյումը/
Կարուտ	-կարուտ
Կարուտնալ	-կարուտնալ
Կառ	-կառ
Կացիմ	-կացին
Կեսամ Ակն	-կէմ
Կեսանք	-կյանք
Կեչին	-կեշեն
Կեշենել	-կեշպէլ, կեշլէլ,
Կեղծառը	-կեղծավօր
Կեմպանուրին	-կենքանուրին
Կեռ	-կեռ
Կէս	-կէս
Կէսօր	-կէսօր
Կէր	-կէր
Կէրակոր	-կէրակոր
Կէրուցանել	-կէրցունել
Կրան	-կրան
Կրել	-կըրէլ
Կրոց	-քրոց

Կյան Դիկ/	-կյանիկ
Կյասատ	-կյասատ
Կյերակամուտ	-կյերայշմուտ, կյերէյմուտ
Կյերակէ	-կյերէկի
Կյանել	-կյանել
Կյիկ	-կյիկ
Կյոր	-կյոր
Կծիծ	-կյոծծի
Կծկն	-կյոգօկն
Կծու	-կյուծու
Կծուել	-կյոզվիլ «յաւողը դառնանաք»
Կկռու	-կյուկռու
Կճռճ	-կյուճճ
Կմնել	-կյոնտի
Կմուճ	-կյոնճ
Կմուխ	-կյոնչու
Կմուճք	-կյոնճք
Կմքահայր	-կյոնցահայր
Կմքափր	-ցավօր
Կմբել	-կյոնթի
Կշշիոր	-կյշշառք
Կշտել	-կյշշառել
Կշտամալ	-կյշտամալ
Կոր	-կօր
Կոյսել	-կօյսել
Կոկով	-կօկօվ /ամործից/
Կոճի	-կօճ
Կոճակ	-կօճակ
Կոյս	-կօյս
Կոչկոս	-կօչկոս սփոքը եղջ յուրավերմերի կառուպքը
Կոտիմն	-կօտմ
Կոտորած	-կօտօրած
Կոտոր-կոտոր	-կօտօր-կօտօր
Կոտորել	-կօտրել, կօտրել
Կործի	-կօրծի առմանը թնրամբսիվայր դմելք
Կորմշի	-կօրի, կօրմլիկ
Կորիակ	-կօրիկ
Կորկոտ	-կօրկոտ
Կոշտ	-կօշտ
Կուզ	-կօւզ
Կուռ	-կօւռ
Կուռ	-կօւռ
Կուրծ	-կօւռէկ

Կախ	-կախիվ
Կոմքիկ	-կոմքիկ
Կոնյակ	-կոնյակ
Կուշիծ	-կուշիծ
Կովճել	-կովճել
Կոտակ	-կոտակ
Կոտո	-կոտով
Կուրաստել	-կուրաստել
Կուրիկ	-կուրիկ
Կուռոր	-կուռօր
Կուցել	-կուցել
Կուսոր	-կուսոր
Կուտոց	-կուտոց
Կուտկ	-կուտկ
Կընկ	-կընկ
Կընկի	-կընկի
Կընկնել	-կընկնել
Կընկութ	-կընկութ
Հա	-հա
Հազմիլ	-հազմիլ
Հազուցանել	-հազուցանել
Հազ	-հազ
Հազար	-հազար
Հայա	-հայակ. հայրակ և փեսայի զգիսանները»
Հայ իք/	-հայք, հայ, «մայ ու մաշ» ծևով
Հայոցաբարյան	-հայոցաբարյան
Համ	-համ
Համար	-համար
Համարիլ	-համարիլ
Համբառնալ	-համբառնալ
Համբարձում	-համբարձում
Համբերեկ	-համբերեկ
Համբերաբիւմ	-համբերաբիւմ
Համայ	-համօր
Հայ	-հայ
Հայելի	-հայելի
Հայերեն	-հայերեն
Հայիկ	-հայիկ
Հայր	-հայր
Հանգիստ	-հանգիստ

Համգոյց	-համբուց, համբուրց
Համովապիլ	-համբղապիլ
Համզիլ	-հարշիլ «հոգմել, համզատանալ»
Հանել	-հանել
Հաշիվ	-հաշիվ
Հասկա	-հասկա
Հաշել	-հաշել
Հասամել	-հասմել, հասմիլ
Հասկաման	-հասկաման
Հասկացուցնել	-հասկացուցնել
Հաստ	-հաստ
հաստմալ	-հաստրմալ
Հատ	-հատ
Հատիկ	-հատիկ 1. հատ, 2. խաչած ցրինք
Հարթել	-հարթել
Հարդուխ	-հարդուխ
Հարնել	-հարնել
Հարուստ	-հարուստ
Հառ	-հառ
Հաւաքը	-հավաքը
Հաւանիլ	-հավնիլ, հավնիլ
Հաւանոց	-հավնօց
Հաւատ /թ/	-հավատը
Հաւատալ	-հավատալ
Հաւաքել	-հավքել, հաֆքել
Հաւկիր	-հավկիր
Հարփիր	-հայրփիր, հերփիր
Հարսանիք	-հարսանիք
Հարսն	-հարսն
Հարսնացու	-հարսնացու
Հարսնենոր	-հարսնենոր
Հարցանել	-հարցունել, հարցընել
Հաց	-հաց
Հեծան	-հեծան
Հեծանիլ	-հեծնալ
Հեղ	-հեղ
Հեղամալ	-հմառամալ
Հեռի	-հեռու, հուռու
Հեռ	-հեռու
Հերիսայ	-հերուսայ

Հերից	-հերից
Հերիցնել	-հերիցնել
Հերկ	-հերկ «սուակմաքրա»
Հերու	-հերու
Հիմն	-հիմք
Հիմ-	-հիմ
Հիմանալ	-հիմնալ
Հիմն	-հիմնգ
Հիմաշարքի	-հիմաշափրի
Հիմայ	-հիմա
Հիմնել	-հիմնել, հենքել
Հիմուած	-հիմուած
Հյուանի	-հովանք
Հյուանյանալ	-հովանքանալ
Հյուս	-հուս
Հյուսել	-հուսել
Հոզ	-հօր
Հոգաբարձու	-հօրապարձու
Հոգիյարձ	-հօրէրարձ
Հոգեզատակ	-հօրէզատակ
Հոզի	-հօրի
Հող	-հօղ
Հով	-հօվ
Հոս	-հօսու
Հոսովի	-հօսովի
Հոտոստի	-հօտօստի, հօտվշտալ
Հօրդել	-հօրդի «պասավորի», կարգի ընթիր
Հօրել	-հօրէլ
Հում	-հում
Հրաման	-հրաման
Հրամայիս	-հրամամիտ
Հրամայել	-հրամմել
Հրամենք	-հրամենք
Հրաշք	-հրաշկ
Հրաներ	-հրանելք
Հրեի	-հըրէլ
Հրեխտակ	-հըրիշտակ
Հօլ	-հօլ
Հօրաբոյք	-հօրքոյք
Զազ	-ծազ

Չագար	-ծացար
Չայմատը	-ցայնավօր
Չայմ	-ծանի,
Չայնել	-ծարմաղ
Չարմաղ	-ծավար
Չաւար	-ծոքել, շլքել
Չգել	-ծեր
Չեր	-ծառը
Չեռն, ճնոր	-ծէր
Չեր	-ծէվ
Չև	-ծէվել
Չի	-ծի
Չիառը	-ծիւավօր
Չիր	-ծուր
Չիմ	-ծուն
Չմեռ	-ծխմնան
Չմերտեկ	-ծխմերտեկ
Չուածնեղ	-ծովագեղ
Չուկն	-ծուկ

Շախարակ	-ճահրան, ճահրաննը
Շակատ	-ճակատ
Շայթել	-ճարել
Շամ	-ճամ
Շամաշել	-ճաշմաղ
Շանսապարի	-ճամփա
Շանսապարին	-ճամփին
Շանսապարիսը	-ճամփօրը
Շամկ	-ճամկ
Շամբ	-ճամն
Շաշ	-ճաշ «1. կերակոր, 2. կեսօր»
Շաշակ	-ճաշակ «մալդրապարյան»
Շաշել	-ճաշել
Շար	-ճար
Շգմատը	-ցըրնավօր
Շնոր	-ճոխեկ
Շնորել	-ճոխեկել
Շնմճ	-ժնմճ
Շնմնութիւն	-ժնմնութել

Ծերմակ	-Ծըմակ
Ծերմակին	-Ծըմըմալ, Ծըմըկնալ
Ծիշտ	-Ծիշտ
Ծիչ	-Ծիչ
Ծիզել	-Ծիզել
Ծխպո	-Ծխպու, Ծխպու
Ծխս	-Ծխս
Ծիւ	-Ծիւ
Ծիւդ	-Ծիւդ
Ծիտ	-Ծիտ
Ծկոյք	-Ծակոյք
Ծճի ճոճու, ճիճու	-Ճյժլուէլ
Ծնանել	-Ճնճուղ
Ծննդուկ	-Ճնճուղ
Ծշմարիստ	-Ճշմարիստ
Ծխսացոցանին	-Ծօխճօխծումին
Ծառքի	-Ճյխկէլ
Ծնօթ /թ/	-Ճօջկ
Ծուտ	-Ճուտ
Ծրագ	-Ճիրաց
Ծրագլոյց	-Ճիրացին
Ծրագու	-Ճիրացու
Մազոց	-մարօց
Մազման	-մազման
Մազմզուկը	-մազմբզուկ
Մազուացլ	-մէզուէքի
Մադ	-մալ
Մախար	-մախար
Մածոն	-մածոն
Մակարդ	-մակարդ
Մակարդին	-մակրարձին
Մադ	-մադ
Մադաս	-մայս
Մադին	-մադին
Մադդ /թթ/	-մադդ
Մաճ	-մաճ
Մաճի	-մաճի «1. մաճնկարարձ 2. պատավ»
Մայիս	-մայիս
Մայր	-մայր, մէր

Մայրիկ	-մարիկ, մերիկ
Մամ զալ	-մամ իբաղ
Մամանայ	-մամանա
Մանանելու	-մանանել
Մանգաղ	-մանցաղ
Մանջիղ	-մանջիղ «բաշկինակ»
Մանկել	-մանէլ
Մանիշակ	-մանուշակ
Մանք	-մանքըր, մայքը
Մանրել	-մանրըլ
Մաշել	-մաշէլ
Մաշտած	-մաշփած
Մասուդ	-մասօդ
Մաս /Շ/	-մաս
Մասուրայ	-մասուրա, մասրա սեղեզմյա կռճ»
Մաստաղ	-մաստաղ
Մաստանի /՛ք/	-մաստնի, մատնիք
Մաստիտեղ	-մարտիլ
Մասնի	-մաս
Մատմաց	-մատմաց
Մատունն	-մատուն «1.սպրասենի, 2.լրճակ»
Մարախ	-մարախ
Մարզարէ	-մարզարէ
Մարզարիս	-մարզարիս
Մարդ	-մարդ
Մարդամու	-մարդամու
Մարդակ	-մարդակ, մերձէկ
Մարդկարիսն	-մարդկարիսն
Մարիս	-մախոր
Մարմար	-մարմար
Մարմին	-մարմին
Մարտ	-մարտ
Մարտր	-մարտր
Մարտրամու	-մարտրամու
Մարտրակ	-մարտրակ
Մարտվութիւն	-մարտվութիւն
Մարիս	-մախոր
Մարմար	-մարմար
Մարմին	-մարմին
Մարտ	-մարտ
Մարտր	-մարտր
Մարթն	-մարթն
Մարտր	-մարտր
Մարիկ	-մարիուսին
Մեծ	-մէծ
Մեծամաղ	-մէցմաղ
Մեծացուցնեղ	-մէծացուցնեղ
Մեկ	-մէկ
Մեզ /Ռ/	-մէյսէկ

Սեղայ	-մեղա
Սեղաւոր	-մեղավօր
Սեղու	-մեղու
Սեղը	-մեղը
Սեղանիկ	-մեղիկ
Սեղանկ	-մանկ, մեռկ
Սեղան	-մեղան
Սեղուցաննել	-մաղումնել
Սեղալ	-մարտալ, մշրմել
Սեղալ	-մցրխալ, մցսխալ
Սի	-մը, մ, մըն
Սիանալ	-միյանալ
Սիացուցաննել	-միյացումնել
Սիցնակ	-միշնեկ
Սիցնորդ	-միշնօրդ
Սիս	-մյս
Սիս /թ/	-միկի, մյստ
Սիրք	-միրք
Սիս	-մյս
Սիսալ	-մյսալ
Սիսիրաքի	-մյսիրաքի
Սիսիրաքուրին	-մյսիրաքուրին
Սլցոստ	-մյյրաստ
Սլցոսել	-մըկըրսանել
Սղիղ	-մըրէղ
Սնալ	-մընալ
Սնացուցաննել	-մընացումնել
Սշտոկ	-մըշտոկ աղբոյն, միսթեկ
Սոլորած	-մօլորած
Սոխիչի	-մախիք
Սոչիս	-մօչիս
Սոմ	-մօմ
Սոռանալ	-մօռնալ
Սոռացուցաննել	-մօռցումնել
Սորքել	-մօրքել

Մար	-մուր
Մոխ	-մոխ
Մոկը	-մոկ
Մում, մունիկ	-մրմինկ
Մուք	-մուք
Մուրապ	-մուրապ
Մուրացկան	-մուրասկան
Մոնդ	-մրուդ
Մոմոալ	-մրոմոալ
Մոխի,	-տե՛ս մրսիդ
Մոտր /թ/	-մուտր, մուտրք
Մոտածել	-մրտածիլ
Մոտանել	-մրտնալ
Մոնդ	-մրտիլ
Մոռուել	-մուռուել
Մուր	-մուրուր
Մոջին	-մուջյոն
Մոսկ	-մրսէլ
Մօտ	յօտ, մօտիկ
Մօտենալ	-մօտիյնալ, մօտնալ
Մօտեցուամել	-մօտժամել
Մօրաք	-մուրուք
Մօրաքուր	-մօրքուր
Յազչի	-հարչել, հարչել «համզպատաճառ»
Յայրել	-հայրել
Յայտնի	-հայտնի
Յանգեցուամել	-հանցուամել
Յաջողութիւն	-հայօղութիւն
Յարգաւոր	-հարկավօր
Հարգել	-հարցել
Յարդ	-երբ
Յարդի	-հարդի
Յարդանց	-երբնօց
Յարկ	-հարկ
Յարմար	-հայրմար
Յարութիւն	-հարութիւն
Յափյուտան	-հալիյուտյան
Յես /թ/	-յեսկը
Յես /թ/ ի	-յետքի

Յերբ	-յեփ
Յիշտուակ	-հիշտուակ
Յյզեղ	-հյզեղ
Յյուսն	-յյուսն, իճօսն
Յյառս	-յյառս
Յզի	-հզի
Յօգմեղ	-հօրթեղ
Յոյս	-հոյս
Յօնը	-օնըց
Յօստակ	-յօստակ
Յօստակեղ	-յօստիկել, յօստրկել

Նախամձ	-նախամձ
Նախիք	-նախքը
Նախառակ	-նախառակ
Նամ	-նամ, մամ
Նամակ	-նամակ
Նամիդ	-նամմադ
Նայ	-օտ
Նայացուցանէլ	-նայեցունէլ
Նայից	-նայից
Նարօտ	-նարօտ
Նաւ	-նավ
Նավակատիք	-նավակատիք
Նաբ	-նաբք
Նեխեղ	-նեխեղ
Նեղ	-նեղ
Նեղանալ	-նեղնալ
Նեղացուցնէլ	-նեղցունէլ
Նեղին	-նեղին
Նեղոթին	-նեղոթուն
Նեսեղ	-նեսեղ
Նեռն	-նեռն
Ներ	-ներ
Ներեղ	-ներեղ
Ներկ	-ներկ
Ներկեղ	-ներկեղ
Ներս	-ներս
Ներս	-ներս

Նիգ	-նից «վիր, լուծի հետ յոթ»
Նիհար	-նիհար
Նիս /իկ/	-նոմիկ
Նկար	-նցկար
Նման	-նշման
Նմանել	-նշմանել
Նմանեցածնել	-նշմանցունել
Նմանութիւն	-նշմանուրուն
Նշան	-նշշան, նշչան
Նշանել	-նիշանել, ննշանել
Նշխար	-նըշխար
Նօր	-նօր
Նորայ	-էնօր
Նորանալ	-նօրնալ
Նորել	-նօրել
Նորեն	-նօրեն
Նուազ	-նըւազ
Նուեր	-նըւեր
Նուեր /ք/	-նըւերը «միտայա իթեր, որ տաշտի մեջ են զգվում նորածիմին լողացնելու»
Նուկի	-նուկի
Նուշ	-նուշ
Նուռն	-նուռն
Նուսխայ	-նուսխա «հնայակ»
Նուտած	-նըւտած
Նուտիլ	-նըւտիլ
Նուտեցուցանել	-նըւտեցունել
Նօրէ, անօրի	-անօրի
Նօրիւթիւն	-անօրութիւն
Ա/նօրխանալ	-անօրէնալ
Նօսր, անօսր	-նօրս, նօսուր
Նօսրանալ	-նօրադնալ, նօսուրնալ
Նօսրութիւն	-մօսրութիւն, նօսուրուն
Ծարաք	-շափիաք
Ծարաքական	-շափրական
Ծալակ	-շալակ
Ծալակել	-շալել
Ծաղել	-շաղել
Ծաման	-շաման

Ծաղիկ	-շնաղիկ
Ծառնել	-շառնել
Ծառ	-շառ
Ծառանալ	-շառնալ
Ծառացուցամել	-շառծումել
Ծար	-շար «1. շարք, 2. շուարչ»
Ծարսկան	-շարսկան
Ծարել	-շարել
Ծարժել	-շարժել
Ծարժեցուցամել	-շարժցումել
Ծարք	-շարք
Ծեկ	-տէկ
Ծեղիկ	-շնիւիկիկ
Ծեղեղ	-շնիւիկի
Ծեմ, շնամ	-տէմ
Ծեպ	-տէպ
Ծերեփ	-շերեփ
Ծերեզ, շրեզ	-շերեզ /թ/ «քրուսական տոխնձ»
Ծէն	-տէն
Ծիճուկ	-սիճուկ
Ծիճած	-շիճած
Ծիճի	-շիճի
Ծիճիկ	-շիճիկ
Ծիշ	-շիշ «1. ասկալիք, 2. ապալյա անոք»
Ծիսակ	-շիսակ
Ծիսակն	-շրսոկել
Ծիս	-տիս
Ծիսդ	-տուդ
Ծլմի	-տուիի
Ծնբել	-տըմբել «բոշնել»
Ծնորք	-տընօրք
Ծնորհակալ	-տընօրհակալ
Ծնորհատր	-տընաֆօր
Ծնորհատրել	-տընաֆօրել
Ծնորիսն	-տամուքուն
Ծոգ	-տօր
Ծովացուցամել	-տօղումել
Ծոյս	-տոյս
Ծոր	-տօր
Ծուար	-տըվար

Ծամրիկ	-շրմարել
Ծուն	-շուն
Ծունչ	-շունչ
Ծուռ զալ	-ծուռ իբալ
Ծուրբ	-շուրբ, «քանրի, պուստի, կոռ»
Ծուրցան	-պոլիցան
Ծուրոր	-շուրորիփ
Ծուփ	-շուփիթ «կասկած»
Ծուր	-շուր
Ծփել	-շուփել
Ողբեկ	-օլիէ «1. ողբեկ, 2.մամ զալ»
Ոխ	-օխ «1. օխ ըլլա, 2.վօխ, հօխ տմին»
Ողբ	-օխապ
Ողբաղ	-օխաղալ
Ողկույզ	-կուզ
Ողողամբ	-օղողամբ, ջողվամբ
Ողց	-վօխչ
Ողողեկ	-օղելէ, օղբելէ
Ողորմած	-օղօրմած
Ողորմիկ	-օղօրմիկ, օղօրմիկ
Ողոց	-օղիկ-օղիկ
Ոյժ	-ոյժ
Ոշխար	-օշխար
Ոքիլ	-օշիլ
Ու	-ու «1. հետույք, նառուկ, 2.աճամբի տակ»
Ուսոյց /ք/	-օւսոյց
Ուսկեղեն	-օսկեղեն
Ուսկի	-օսկի
Ուսկը	-օսկօր
Ուսպն	-օսպն
Ով	-օվ, վօվ
Ուտմաղուայ	-օւտմաղուայ
Ուտնաման	-օվկաման
Ուց	-օվկի, օւկի
Որ	-օր, յօր «1.առողմադասկան շաղկաց, 2. հարաբեցական-եարցականի դեպքում՝ վօր»
Որբ	-օրմիկ
Որրանակ	-օրմիհամակ
Որրեայրի	-վօրմիւկարի

Ողի	-օրթ
Ողիթին	-օրթօնէլ
Որիշ	-որիշ, ուսուշ
Ործ	-օրծ
Որոց /թ/	~շօռկ, օրօցք
Չաման	-չաման
Չամիչ	-չամիչ
Չար	-չար
Չարանալ	-չարանալ
Չարտարին	-չարտարին
Չարչարանք	-չարչարանք
Չարչարեն	-չարչարեն
Չափ	-չափ
Չափար	-չափար
Չափել	-չափել
Չաք, չափք	-չաք
Չեշ	-չէշ «մեղքի, մայի տականք»
Շէ	-շէ
Շիբ	-շիբ
Շկա	-շիքա
Շոր	-շօր
Շորանան	-շօրնան
Շորագուցանեն	-շօրգունեն
Շորեցչափքի	-շօրեցչափքի
Շորք, չորս	-շօրք
Շուան	-շուան
Շուխայ	-շուխա
Շումեր	-շումվօր
Շունե	-շունեն
Շքանալ	-շիքա նլալ
Շազ	-պազ
Շազանել	-պազնել
Շազատ	-պազատ
Շակաս	-պակաս
Շակասել	-պակսել
Շակասնեցուցանել	-պակսնեցունել
Շակասութին	-պակսասութին
Շահ հռամ/	-պահ տալ
Շահակ	-պահակ

Պահել	-պահել
Պահը	-պար
Պայդ	-պայդ
Պաղատակ	-պաղատակ
Պաղատանք	-պաղատանք
Պաղեկ	-պաղեկ
Պաղեցուցամնել	-պաղեցուցամնել
Պաճարել	-պաճարել, պէ՛թշէլ «պաշարել, կարողանա»
Պայման	-պայման
Պայստաք	-պայստաք
Պանիր	-պանիր
Պաշար	-պաշար
Պաշարել	-պաշարել
Պաշտել	-պաշտել
Պաշտպան	-պաշտպան
Պաշտօն	-պաշտօն
Պապ	-պապ
Պապանձին	-պապանձին
Պառակին	-պառակին
Պառառ	-պառառ
Պառաւիլ	-պառաւիլ
Պառկեցուցամնել	-պառկեցուցամնել
Պառ	-պառ
Պատան /թ/	-պատան
Պատանել	-պատանել, պատրմքել
Պատապատ	-պատապատ
Պատառ	-պատառ
Պատառած	-պատառած
Պատառել	-պատառել
Պատառութել	-պատառութել
Պատարագ	-պատարագ
Պատել	-պատել
Պատիժ	-պատիժ
Պատընճան	-պատընճան
Պատին	-պատին
Պատճառ	-պատճառ
Պատմել	-պատմել
Պատուածք	-պատուածք
Պատուել	-պատուել
Պատուիսան	-պատուիսան

Պատրաստ	-պատրաստ
Պատրաստորին	-պատրաստորին
Պատրաստուել	-պատրաստվել
Պարապ	-պարապ «1. դաշտարկ, 2. իգուր»
Պարապին	-պարապին «դաշտարկներ»
Պարապուրին	-պարապուրին
Պարել	-պարել
Պարզել	-պարզել «1. գույանել, 2. պարզաբնել»
Պարտ	-պարտ
Պարոյր	-պարոյր
Պարուակել	-պարուակել
Պարուական	-պարուական
Պարտ /թ/	-պարդ
Պէս	-պէս
Պէտք	-պէտք, պէնկ
Պինը	-պինը
Պիսի	-պիսոց, պիսոց
Պկառը	-պկառօք
Պնդամալ	-պնդամալ
Պողին	-պողին
Պոյսմ	-պոյտ «կաթիլ»
Պոչ	-թօչ
Պորտ	-պօրտ
Պուտուկ, պուտուկ	-պուտուկ
Պոսկ	-պօսկ, ֆրսակ
Պոսկել	-ֆրսակել
Պոտող	-պոտող
Պոտել	-ֆրնդել
Պոզ	-պօզ
Զաղաց	-ճաղանկ
Զառող	-ճառող
Զարդ	-ճարդ
Զարդին	-ճարդել
Զիւ, ջիւ	-ճիւ, ճիւ
Զնցոց	-ճմճօց
Զոկ	-ճօկ
Զոկել	-ճօկել

Չորի	-ճորի
Չուխտակ	-ճուխտակ
Չեցոց	-ճըմջօց
Չուր	-ճուր
Չրախի	-ճրախի
Չրաղացան /թ/	-ճաղասն
Չրաղացան	-ճաղասնան
Չրեկ	-ճիրէկ
Չրի	-ճորի, ճուրօտ
Չրիկ	-ճրիկ
Չրինչեղ	-ճրինչեղ
Չտրդան, ջրհորդան	-ճորժան
Չքօքհննմք	-ճորօքհննմք
Չքըլուկ	-ճորճլուկ «1. ջրայի, 2. լույծ»
Ռահան	-ռիհան
Ռաճիկ	-ռօճիկ
Ռառփ	-ռուռփ
Սա	-սա, սը, սի
Սաղայէ	-սաղայէ
Սալ	-սալ
Սալա	-սալա
Սալոր	-սալօր
Սահման	-սահման
Սաղմսու	-սաղմսօս
Սամի	-սամի
Սամեսի	-սամեսի
Սամիթ	-սամիթ
Սամոյր	-սամոյր
Սամոյր	-սամոյր
Սայլ	-սալ
Սանդ	-սանդ
Սանդերք	-սայրանք
Սամբ	-սանտըռ
Սապիս	-սէփիտ
Ծապմն	-սապօն
Սարիլ	-սառէլ
*Սառոյց	-սառոյց
Սառակիլ	-սարկիլ
Սառանայ	-սառանայ

Սատանայություն	-սատանայություն
Սատկացուցանի	-սակեկցունի
Սարկասագ	-սարկասագ
Սպառ	-սպառ
Մեամ	-շնոր
Մեառ	-սեմ
Մեպան	-սեղան
Մեղմոլ	-սոխմոլ, զոխմոլ
Մեպտեմբեր	-սեպտեմբեր
Մերեկ	-սերէկ
Մերեկել	-սերեկել
Մերմ	-սերմ
Միքական	-միքական
Մևճալ	-մեճնալ
Մևցուցանի	-մեվցունի
Մեմբես	-մեմբրէս
Մեր	-մեր
Մյօծ	-մյօծ
Միսա	-միսա
Միրել	-միրէլ
Միրոն	-միրոն
Միրս	-միրս
Մին	-մին, առյուն
Միսալ	-միսալ
Միսախիլ	-միսախիլ, արխալվիլ
Միսալցուցանի	-միսալցունի
Միշտոր	-միշտոր
Միշտորայր	-միշտոր
Միշտօն	-միշտօն
Միշտանիլ	-միշտանիլ
Միշտած	-միշտած
Մոյօց	-մոյօց
Մուրին	-մուրուրին
Մըրու	-մինմրին
Մնառակ	-մունդուկ
Մնանի	-մունոնի
Մոբանի	-մոբանի
Մոբունի	-մոբունի
Մոխուս	-մոխուս
Մոխուս	-մոխուս
Մոջ	-մօջ
Մոված	-մօված

Սովորել	-սօրվել
Սուզ	-սօւզ
Սուդ	-սօւդ
Սուստ	-սօստ
Սուր	-սօւր
Սուրբ	-սուրբի, սուփի
Սովաճանել	-ըսապաճնել
Սովասել	-ըսապասել
Սովաս	-ըսապաս
Սովխոտակ	-սիսպխոտակ
Սուսամըս	-ըսասամօց
Սուսանալ	-ըսասանալ
Սունդեղ	-ըսանդեղ
Սորել	-սորփել
Սորիչ	-սորփիչ
Սորութիւն	-սօրփութիւն
Սորուհի Դի	-Սորփիիկ
Սովուել	-վխուել

Վագել	-վագել «1.վագել, 2.հոսել, ծորել»
Վազեցուցանել	-վածուցնել
Վազվազել	-վազվազել
Վարել	-վարել, վերել
Վարսուն	-վածուն
Վախ	-վախ
Վախել	-վախել
Վախեցուցանել	-վախեցնել
Վախկոտ	-վախկոտ
Վախվախել	-վախվախել
Վաղ	-վաղը
Վաղնջուց	-վանջուց
Վաղուն	-վարվան
Վաճառական	-վաճառական
Վայ	-վայ
Վայելել	-վայել
Վայրել	-վարել, վերել
Վայր	-վար, վեր
Վամբ	-վամբ
Վաշ	-վաշ
Վաս	-վաս

Վատեսկ	-վատեկ
Վատել	-վատել
Վատուակել	-վատուակել
Վատ	-վատ
Վատություն	-վատություն
Վագ	-վար
Վարդ	-վարդ
Վարել	-վարել
Վարդապետ	-վարդապետ
Վարժապետ	-վարժապետ
Վարժ	-վարժ
Վարդավառ	-վարդավառ
Վարժեցոցամել	-վարժեցումել
Վարձ /ք/	-վարչկ
Վարոց	-վարօց
Վարսիք	-վարսիք
Վեղաբ	-վէղաբ
Վեր	-վէր
Վերակեցն	-վերակեցն
Վերայ	-վերայ
Վերանալ	-վերանալ
Վերացոցամել	-վերացումել
Վերին	-վերին
Վերջ	-վերջ
Վերջանալ	-վերջանալ
Վերջացոցամել	-վերջացումել
Վերջին	-վերջին
Վեց	-վեց
Վիշտակ	-վիշտակ
Վյտ	-վյտոսն
Վիրապ	-վիրապօր
Վկայ	-վկայա
Վմաս	-վմաս
Վմասել	-վմասակել
Վմասուել	-վմասավել
Վրեժ	-վրեժ
Տալ	-տալ
Տախտակ	-տախտակ
Տակ	-տակ

Տաճիկ	-տաճիկ
Տաճիկանալ	-տաճրկանալ
Տաճիկությոն	-տաճկությոն
Տաղել	-տաղել
Տալ	-տալ
Տալզր	-տալշր
Տանիդ	-տանիդ
Տանձ	-տանձ
Տանտեր	-տանտեր
Տաշել	-տաշել
Տաշտ	-տաշտ
Տապակ	-դապախ
Տապակել	-տապակել
Տապան	-տապան
Տամ	-տասը, տասաց
Տառա	-տէռուտ
Տառակ	-տառառակ
Տարայ	-տարա
Տարբեր	-տարբեր
Տարգալ	-բոքալ
Տարի	-տարի
Տափան	-տափան
Տափանել	-տափանել, տափանել
Տաք	-տաք
Տաքանալ	-տաքանալ
Տաքուրին	-տաքուրին
Տգել	-տըցել
Տղեգուրին	-տղեցուրին
Տնանըմելյառաց	-տղղնմայեց
Տնդ	-տեդ
Տնւ	-տես
Տնդ	-տեդ «1. վայր, տեղանք, 2.հոգն. տելեր՝ անկողին»
Տանսմել	-տէսմալ
Տերեն	-տէրել
Տևել	-տէվել
Տեր	-տէր
Տերուեր	-տէրուեր
Տժոռն	-ծուշկօն, բջժօն
Տի տիս	-տիհաս, տիյս
Տիկ	-տիկ

Տիկին	-տիկին «1. կիճ, 2. ախիկին»
Տիրամալ	-տիրամալ
Տիսմ	-բուըսմ
Տիսոր	-տուխոր
Տիսրէ	-տըխրէլ
Տօսյ	-տըլա
Տօսյարին	-տըղայոքին
Տօսշեն	-տընաշեն
Տօնկել	-տընկել
Տօսոր	-տօսվար
Տօմ	-տօմ
Տօն	-տօն
Տօնել	-տօնել
 Տախս	-ցախս
Տած	-ցած
Տածամալ	-ցազնալ
Տածարին	-ցածուրին
Տածուցամել	-ցածծումել
Տամար	-ցամար
Տամարել	-ցամքէլ
Տամբդուցամել	-ցամբդումել
Տայրիլ	-ցարէլ, «ժագեց»
Տան	-ցան «1. հիպամության թեր, 2. մանր ապավառություն»
Տամել	-ցամէլ
Տառ	-ցառ
Տաւեցուցամել	-ցաւցումել
Տաւիլ	-ցավալ, ցավէլ
Տաւոտ	-ցավօտ
Տեխս	-ցէխս
Տեղ	-ցէղ
Տերեկ	-ցօրէկ, ցէրէկ
Տեց	-ցէց
Տեմախս	-ցըմախս
Տեկմիլ	-ցընիլ, ցընէլ
Տեղուղ	-ցունցուղ
Տօրեան	-ցօրէն
Տօրին	-ցօրէկ
Տօռ	-սոնկ
Տօրոս	-ցօրոս

Շագամի	-ցըցծումնէ
Շրտել	-ցըսվէլ
Շոյուանք	-ցըդվանք, ցողվանք
Շողել, ցողուել	-ցըդվէլ, ցողվէլ
Շու	-ռ
Շուզել	-ռգէլ
Շոյ	-ռբց
Շոժ, ոյժ	-ռժ
Շոժով	-ռժօր
Շոժովանալ	-ռժօրնալ
Շոչ	-ռչ
Շոյիկ	-ռւյիկ
Շոշոնք	-հցորն
Շոխա	-ռխաստում, աստծում կամ սրբերին»
Շոխուել	-ռխուտէ «աստծում կամ սրբերին խառանար»
Շոխարկել	-խցրկէլ
Շոշել	-ռջէլ
Շոշիոտ	-ռոշիոտ
Շոմեկ	-ռմէկ
Շոմի	-հունի
Շոմեռ	-ռմէվօր, ռմվօր
Շոմի	-ռմնալ, ռմիք
Շոմկի	-հուկի
Շոշ	-ռչ
Շոշամալ	-ռչմալ
Շոշ /թ/	-ռչկ
Շոտհամալ	-ռռէմալ «1. ռոշել, 2. փրկել, հպարտանալ»
Շոտել /թ/	-ռռէկ
Շոտ	-ռռ
Շոտնով	-ռռէնալ «1. ռոշել, 2. փրկել, հպարտանալ»
Շոտել	-ռռտէլ
Շոտիք	-ռռտիք
Շոք	-ռք, վոք
Շոքաց	-ռքաց
Շոքախ	-ռքախ
Շոքախանալ	-ռքախանալ
Շոքախացանել	-ռքախացանել
Շոքախորին	-ռքախորին
Շոքանալ	-ռքանալ

Ուրացող	-ուրացօղ
Ուրացուցանել	-ուրացուցնել
Ուրբար	-ուրբար
Ուրիշ	-ուրիշ, ուրաշ
Փարաքել	-փարաքել
Փախսնել	-փախսնել, փախսնել
Փախտացանել	-փախտացանել
Փակ	-փակ
Փակել	-փակել
Փակվի, փակվել	-փակվի «1. կրպչել, 2. զցել»
Փակուցանել	-փակուցունել
Փայլուն	-փայլուն
Փայտ	-փայտ
Փայտամալ	-փայտամալ, փետամալ
Փայտառ	-փետառ «1. քջունգ, 2. քըրիշ»
Փայոց	-փայոց
Փայոր	-փայոր
Փայտունել	-փայտունել «1. ճոճել /պոշը/, 2. թօճի պատերը սրբել»
Փարք	-փարք
Փափէուկ	-փափէուկ
Փեսայ	-փեսա
Փետուն	-փերտուն
Փետուր	-փետուր, թեսուր
Փերք դրէ/	-փերքիկ
Փերքել	-փերքէլ
Փէն	-փէնէ
Փիլի	-փուլի
Փլուցանել	-փլուցունել
Փնտրել	-փնտրդրել
Փնրի	-փնրի
Փշառ	-փշառ
Փշրանք	-փշրանք
Փշրել	-փշրէլ, փշշրէլ
Փորորակ	-պօրարանք
Փոխ	-փօխ
Փոխանորդ	-փօխանօրդ «ոսպառակներն»
Փոխնել	-փօխնել
Փօխսինդ	-փօխսինդ

Փող	-վօղ
Փոյլ	-վօշի
Փոս	-վօս
Փոր	-վօր
Փորած	-վօրած
Փորեկ	-վօրեկ
Փորձանք	-վօրցանք
Փորձեկ	-վօրցեկ
Փոխախեկ	-վօխախեխէ
Փոխ /ը/	-վօխի, փօխ «փափռի»
Փոչ	-վօչ
Փուն	-վօն
Փուռ	-վօն
Փուր	-վօր
Փոր	-վօրը
Փորբանակ	-վօրբանակ, փօրբանակ
Փորբուրին	-վօրբուրին
Փշեկ	-վօշեկ
Փշեցանեկ	-վօշեցանէ
Փսեկ	-վօսեկ
Փսխեկ	-վօսխեկ
Փտեկ	-վօտեկ
Փրած	-վօրբած
Փրացանեկ	-վօրբացանէ, փօլ-շօմէ
Փրացանեկ	-վօրբանակ
Փրկեկ	-վօրկեկ
Փրկիչ	-վօրկիչ
Փրկուրին	-վօրկուրին
Փրիուր	-վօրիուր
Փրփրիկ	-վօրփփրիկ
Քած	-քած
Քակեկ	-քակեկ
Քակոր	-քակօր
Քաղ	-քաղ
Քաղանան	-քախան
Քաղանանեկ	-քախանէ
Քաղաք	-քաղաք
Քաղաքացի	-քախակցի
Քաղեկ	-քաղեկ

Քամին	-քամել
Քամակ	-քամակ
Քամի	-քամի
Քայլել	-քայլել, քէլել
Քամդել	-քամդել
Քանօթած	-քանօթած
Քանգ	-քընց
Քանի	-քանի
Քաշել	-քաշել
Քաջ	-քաչ
Քաշուրին	-քաշուրին
Քաջալ	-քաջալ, քէջալ
Քաղաքան	-քաղաքան
Քաղաքան /թ/	-քաղաքանթ
Քար	-քար
Քարաման	-քըրաման
Քարամալ	-քարմալ, քար կըսարել
Քարմիկ	-քարմիկ
Քարշել	-քաշել
Քարոզ	-քարօզ
Քարտղն	-քարտղել
Քարտպայ	-քերտպայ
Քացախ	-քացախ
Քացախն	-քահախ
Քացախնեցուցանել	-քահախեցուցել
Քար	-քար
Քարանել	-քարնել
Քեմի	-քեմի
Քերած	-քերած
Քերել	-քերել
Քերբել	-քերբել
Քեմ	-քեմ
Քրան	-քարան, քէրան
Քրոց	-քրոց
Քրուել	-քրուել
Քրիք	-քիք
Քու	-քիւ
Քրուն	-քրունինք
Քծնի	-քրզնի
Քնած	-քընած

Քնել	-քննել
Քշել	-քշել
Քոյ	-քոյկ
Քող /թ/	-քօխկ
Քոյր	-քօր
Քոս	-քօս
Քոսոս	-քօսօս
Քորել	-քօրէլ
Քոն	-քօն
Քոմել	-քօմէլ
Քորց	-քօրչ, քօրչ
Քոսմ	-քօսամ
Քոտնել	-քօտորմէլ
Քորբել	-քօրօրբէլ

Օդ	-օդ
Օգնական	-օգնական
Օզմել	-օզմէլ
Օզուսոս	-օզուսօս
Օզուտ	-օզուտ
Օզուել	-օզուէլ «հերիքել»
Օրեկ	-օրէկ «քարքառ»
Օծանել, օծել	-օծէլ
Օծումն	-օծում
Օժ	-օժ
Օտար	-օտար
Օր	-օր
Օրև /Ա/	-օրան
Օրվական	-օրվական
Օրէնց	-օրէնց
Օրինակ	-օրինէկ
Օրինանք	-օրշնանք, օրինէնք
Օրինել	-օրշմէլ
Օր հասարակ	-օր հարասկ
Օրել	-օրէլ
Օրորել	-օլլէլ, օրօրէլ
Օրոց, օրուց	-օրօսկ, օրօցէլ

**Բ/ ԲՈՂԱԳԵԼԵՐՆ /ԳԱՍԻՐՁՆ/
ԲԱՐՁՐԱՆԻ ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ, ԲԱԼԱՐԱՆ**

Ա, ալ	-էլ, նաև, նույնպես: Տոմ ա իրաս մ, մարդու կուրախանան:
Աքջօրուն	-քափրիված, փնտի, աճկիոր: Աքջօրունին մէյն է տղղամին:
Արու-ճուպուն	-Լխատմիխտուն, 2.խառնաշփոր, խառնափնտոր, անկարո, վայրիվեր: Ջուլի կէղը ծորավերի էլի՛ արու-ճուպուն պան եղավ:
Ազարը կըտնագ	-Պատասխանը հիմնավորեալ, շափս ցույց տալ: Խօսկին ազարը կըտավ:
Աղօնք, էտօնք	-ցանց: Էղօնք նէր տարեր:
Ազառ	-ամուրի, շամունացած:
Ազատունի	-Լազատվել, պրծնել, 2.ծննդաբերել: Պրզսի հարսէնին ազատունիք է տղդա է պէրեր:
Ազառէ	-ամպատվել, հանդիմանեն: Ծօնուին ինչէ՝ ազառին կա:
Ազնավոր	-հոկաների, քաջնորի, ազնականների ցոյից: Անօնք ազնավոր էն, ինտո՞ր շաբախոց հետքին:
Արամ-էկայտն	-Լշատ հինց, սկզբից, 2.մածրամասնորեն: Պաշլայտէ Արամ-էկայտն զուրցէ, հազի իրկուն շրիատնիք ցայիցը:
Աժանկեր	-Հժանարար, էժանաշին: Աժանկեկ սամուց ըլլար նէ, հարսին համար պրուց առնելինք:
Ալ	-այր, իգական տնի նրևակայական չար ողի: Ալը ցիշերը կուրա կա:
Ալ	-վառ կարմիր, կարմիր: Ալայիններն է ալ ֆէս կըսորնէշին:
Ալ-կերմոր	-Վառ կարմիր: Հարսմիջին ալ-կերմոր
Ազանա /թ./	Հիատան մը հարսած էր:
Աշի կըթիկ, Ափ	-Հասյուարդիս, զայնօգոյն: Երածըս պանձ օց մը տեսա:
Ափ կըխէ	-Կըթիկա պես-ոտկուն, ուժող, շնորհնող, անխոնք: Հազիրկուն Ափ կըթիկան պէտ պանձին կա:
	-Ամասվել, իմչանցանալ նրևակայական չար ողոց Ացից: Հատկասկս կարծում էին Ափ «Քօխան և նորածիններին, նորապասակներին, ծննդամներին հատկանիս ցառասանցի մնջ: Ծունորկային միմակ քօշմին նէ Ափ կըխօսիտ:

¹ Խացարդընտ և նաև բարձրել և նրա մէջնորդությանց նորուակ թշումից խացարդ վենաբնած բառերը:

Աշարք	-քոյրը, ամրուցք: Արայի է կիստին քուկ ինչ զբարձ:
Աշխանգ.	-շղթայով դռամ փակ: Տղուա, կղճն տուսին ախցանցք ցըք լոր է կուց: Խելցիս ախցանցք հասկցվեցավ Խելցիս շափը հասկացվեց:/
Աշտէ	-կրդպիլ, փակել: Տուոք ախցիի, ոչ էկա:
Աշխառ Դազէր	-ծայր շնաքը: Կղճն ախցառ Դազէր:
Աշխան	-աղոյ ոտնելի բանջարելնենքը:
Աշխան Եթէ	-վայրի բանջարելնենքը աղարարախ ուտեցը: Պանմը շիրաք, ախցան Եթինը՝ կերանը:
Ածեր լնոր Էլալ	-զայրամայ: Կիստւ քի պղզախին Ածեր կիստ լնոր կամ:
Ածեր լնոտն իշնալ	-զայրուցք մնդմանա, զայրուցք իշնեց: Տրուսն ածերը նսօր լնոտն իշն էին:
Ածեցունէլ	-ածէ տալ: Թէգ վառելնեցը ածէ շիտէին, ներ Երինը պումին մէց պումկալ տցրիմը՝ ածեցունէլը:
Ածի Էլալ, ածու Էլալ	-ածու սկսէ: Հերթշին վառէյէրը ածի կամ Էլ, մըրին՛ը դահա ածի ըշամ:
Ածիկ	-նիշաստա: Պատցասպում է ցըրենց ծիցընելով, ծիցընց աղազուց հնոտ լուծվում է այն ցի մեջ և նատվածից առացվում է սպիտակ փոշի կամ ածիկ:
Ածիյէ	-սափրու, ածիյէ: Պերայէր կանչեցին, յօր հուզանքին երես ածիյէ:
Ակամօր	-տռնական օր կամ Նոր տարի: Ակամօրինան հազահներց հարս:
Ակամօրվան	-տռնական, հանիխաալոր: Ակամօրվան ուտէյիքնէր պցառուտինց:
Աղ-ճորէք	-ավիշներ, հյութը: Աղ-ճորէքը վագէ, իլահա, ախմիկ:
Աղարանք	-կարնելին տվոր, կաթնասու, բացան մասուսկացու- րոց: Աղարանքի համար հարուր օշխար, նինցը կոչ րօշուցած էնք:
Աղեկուկ, աղեկուկ	-զեղեցիկ, լավ: Երեսը, ծնաբերըն աղեկումը կընա վլուա:
Աղկէն, աղիկու	-լավխանալ, առողջանալ: Հուվանրնիս աղկյան ՈՒ, մատաղ ովյատած էնք:
Աղբնձվէլ	-վշտից, կաթիցից, մատամաժությումից տառապիւ, տոշորդին: Ծիմանչան ապուրցումին հատակ հազի կարուն կաննի աղբնձվան:
Աղ-պատսու	-եազիկ-եազ, լնիյն բանակու: Հավ ո՞յ մօրթէցինը, ամմա

	ինը հօրինօց հօրամբանուս աղ-պատոս չեղավ:
Աղու	-թոյն:
Աղողամիշ է՛ւ	-թունավորնել:
Սմմիշ	-տե՛ս էմմի:
Ամկացը խրփէլ,	-վիճարաննեխո, բանակովում շափոց ջնջանակ: Աման
պերամբ պատառ	լրսէթիք ինչեր ըսազ, ամկանը խթփէց, պերամբ պացավ:
Ամկած տրնէլ	-1.բացում լսել, 2.ուշագիր լինել: Տունին տորդն ամկան
	տրքի ըսածներուն, ամճա տուն էնօր ըսածնցուն
	ամկան որ տղթէր:
Ամկըմիշ	-Թօն կամ ցըված ականջներ ունեցու: Խճճի նայիր, ամկըմիշի:
Ամկըմին էսին նէւուլ -արհամարնեն, չյսել, ամուշաղիք լինել:	Ըսածերուս ամկըմին էսին մնալ կա:
Ամէկ հաց և	-շիաստանացած խմբով կամ անբրխմոր թխած հաց:
Ամբէխ և	Խմերոր չէկած թշխէր էն, հացը անէն եղիք է:
Ամբըդէլ	-1.պահված կյանք մնխիք տակ, 2. անզրդումյա, տնից
	դրսու շիկու մարոյ: Էնօր էրիքը ամբըդէլ մէյս է:
Ամիստ	-անքիղեւ, կրակը մտխիք տակ պահել: Երկիրը կըսակը,
	անքէխը բյուսին տակը կամբէդէխմօր, յօր յձնը:
Ամոցդար	-զայիլործն, Հովհաննիս իրնծօր կերավ նէ, ամիստ
	աշշէրը պատեցան:
	-անշափ: Ախտիյնիս մեզիմն ամոցդար հնառու է, յօր
	ժամանայինս շատեկիք կա ինացուի:
Ամոցդիլ /ճըմայ,	-ամճարականայ, հուսահատվէլ: Ծօնուսմիս
անճըրկիլիլ	կըստուրեն ինկավ նէ, ամոցդրիթցամբ մըմացիմք:
Ամցուկ-ճոցուկ	-անցյացը ճոցացված: Ամցուկը ճոցուկ է, ամնա
	զավաններուս համար կիմէ պրտու էնիմ:
Ամցունիլ	-1.ճոցնել, 2.անցկացնել, 3.հանգցնել, մարտիլ: Մի
	երցանը ասելին օսին անցուր: Համշօրմիս հուվան-
Ամուն-սամոն	րուրհն անցուց: Միրարը անցուր:
	-հետք, նշոյլ: Տէրօզինին մէ մեննողներուն
Ամուշկիլ	ամունք-սամոնմը ընթնաց:
Աշէ, էկ	-անոշալուն, անուշիկ: Անուշիկ պար մը ասի շօնուին:
	-1. այց, 2. քայլակ, 3. անցը, 4. մարդ: Աշէրս չի
	տիսմար կա: Ինչեր անկ թըրէց շիմած էր: Անպարին
Աշիր առքը մընալ -շատ սպասել մեկին կամ իմշ-որ բանի: Աւոա,	էկին նորը ցամցցավ:

Աշկ խրփել	Ակողթեց ո՞ր մըմացին, աշկոս առեց մըմաց:
Աշկը աշկին շնկապումնէ,	-տե՛ս աշկը աշկին շնկապումնէ, աշկը աշկին շնկոննէ;
Աշկը աշկին շնկումնէ -լրման:	Թիշեր աշկոս աշկին շնկորդ, էկըս աշկին շնկապումնէ:
Աշկ խրփել	-1. քանանելու տակ, 2. փակելու: Երածներուն էկըս խրփել:
Աշկի զարնել	-նկատվել, աշքի ընկնել: Խաղերկարսիս վո՞ր է, տեղ ո՞ր աշկին զարնավ:
Աշկի իյնալ	-օշանագործել, աշքի ընկնել: Ենօր ախճիկ աշկի իյնա կա:
Ասպորցու	-ընդեմնեմերի տաղովա պաշարը, որտեղ ոճ՝ ձագար, կորուս, բարիսամա, բրուր, հատիկ և այլն: Ծիծառագան ապորցումիս է հաջորած էնք:
Առ	-1. վերցու, 2. առոր, պատկառամբ: Հիմայժամներց մէ սատն հասկցնան կա, մէ խցրատէն:
Առամիշ էնէլ	-1. որոնել, փնտրել, 2. ակնկալել: Պաս ո՞ր առամիշ կենք կա, ամմա շնկուսավ:
Առափարա	տե՛ս Ոռափարա:
Առէն-փառէն, մէ առէն,	-խրատ ո դիտողոքյան շնմումնէ: Ասի վորո՞ն քաշեր է, մէ առէն, մէ փառէն հասկցնալ չոմի:
Առ-նամուս	-ամոր ու պատիզ: Անօնք առ-նամուս ինչ է շլյախի կա:
Առէն շառնի	-ամորից շնամկամավ: Առէն շառնովիք կա:
Առկէն-առակէն էլլալ իսայուտակ լինէ, վաս վարքազիծ ունենաւ:	
Առէն-առակէն էլլալ իսալ խրատ ո հոգորդ շնմումնէ: Տրդամէրը ստենակներ է էլլի էն:	
Առեր, առից էլլալ	-1. առաստաղը կմնե, 2. խոռվե, խոսակին, հեռանառ: Ինչ լուած է, ո՞ր է աղջառ, կենք առէ՞ց լուած է:
Առղան առնել	-առանց տուսելու բրվից, բրված մրգից:
Առղանքըս առիմ մէկ-էլլու հաս սազօրէն:	
Առղան սղխմէլ	-1. համբերի, 2. տնտեսել, խնային: Ծիշ ո՞ր առղանքըս սղխմի մէ, մէղ օրին պան ո՞ր կենէցումնիս:
Առղանքը հարմէլ	-առղանքներց հաշվել հիմոր: Անօր առղանքըր հարմած էին, ուկ ցածներուն ամերած շէյին կախէր:
Առղան առղային ծէծէ	-1. դրադրոցով հիվանդանաւ, 2. խիստ կարիքի միջ լինել: Կառեյցրուսագ առղանին առղանուն ծէծէ կա:
Առնցին	-զգացնի, ամսացնի, պատկանել: Ըսածներէն

Ապշենէ, էղինէկ	ասմովէքիք ն: Առ դաշտը չէի էմէյիր: -ամորանիկ, ախաղ զայակ: Անշինէկիմ ամունը Սամիյէլ տղոած է:
Անշիրկոմ, էղիրկոմ	-Հաղ իրիկոմ: Անշիրկոմն տէղէրնիմ մօտօնած կա:
Ատշամնիշ ըլլալ	-Քշաքաղկնէ: Կյօնիլս առեցամոթշ կըլլա կա:
Ատէ կեռած շոմ	-Քատաղնէ է: Արուս հաճրուեցակ առէլ կեռած շոմն պէս:
Առողջան ասխ, մուշնն	-Արուսյակ ասողոյ: Առողջան ասխց դահոս կերեւար կա:
Է փայտոն ասխ	-ասողոյն: Ամօր տղում ասխը շիրին է, ասխօր տղու է:
Ասխօր	-անգործ, պարապ մօմայ: Շոյց կացած էյի զորցւցինք-զորցւցինք՝ ախացա եղամը:
Ասխոր շիրին	-պարապ-պարապ բաժառէկ: Աֆարա-սավարա օղել/պրոլուտէ
Ավարա շարաք	-ավելի, դասավորել, մաքրել, հարուրել:
Ավելի-հօրքէ	Հարումնիս տունը ավելի-հօրքէր է, նորը նոստրէ հարչի կա:
Ավրոված	-Փշացած, խաճգարված: Էս կարտ ավրոված է:
Ավրովէլ	-Փշանաց, խաճգարվէլ: Հավան կա յս ավրովտավ:
Առէն մը	-1. մը ժամանակ, 2. անցյալուն, հօմէն: Առէն մը կեղին կիզիրց և էյի: Առէն մը հայդրունն է էղէր պիրուն Հայաստանն:
Առէնօր	-Ժամանակին: Առէնօր ցանքու էնիս նէ, առէնօր է կըրաժիս:
Առէնէ, ատինէլ	-Կարողանալ, հնարաւորություն ունենալ, ժամանակը բավարարել: Ծնորըս շատուիք կա, քի ճռիսա մը կօչիկ առնիմ:
Արա տառ	-ըմդմիջէ: Հավելինս մէնց ածէ կա, մէնց սառ տա կա: Տե՞ս Թշի:
Արէկը նէտէ	-Անկողինները, հաջուսանները հանել արևի տակ: Չարախ - յօրդաննիս արէկը նէտուենը:
Արէկ տէսնումէց	-Ըպատակի հասցնել: Ասխած զավայնէրուս
Արժանացումէց բազ-	
փշասկի	

Արիմարը, եղիյաշը	բազ-վրսակի աքմանացոմնէ:
Երիկ-կըտիկ, Երիյ-կըթիյ	-ամուսին, տղաճարը: Երիմարքընմ եւկը տարին:
Արքար Շո	-մարդ ու կին: Երիյ-կըթիյ լուսկ քաշին կա:
Արիմ-ճարին արան	-արշար յուղ, մասրուր յուղ, հաւած կարսա: Փասանիս իրար Շո, արքար Շոց ծրվագել կէնչինը:
Արծի էլլաւարծը էլլաւ	-սուր պայմաններում, ժամանակ լումնապով համերթ: Արիմ-ճարին արան մէզի դային քային ք էփեց-զարնանց աննառմների համի զմայց:
Արյա տառ	Երրերնիս հասած եր, լազ եր յօր ճաւերնիս արծը էլլավ:
Արշին, արշըն	-վիշագնեւ, վատնեւ: Ունցած-շոնցածը արյա տուվակ, հնարջը մայէն պաճ մը շրաօղուց:
Արշինը առնել թիւյյօք	-արշին, ճրկարարյան շափ կրանգան: Ախաւեց անսպերջը արշին մը տէր շլուտվասի:
Արտմ-արցումը, երոն	Ծախտէ -խարեն, ահավաք լիթու, իր կողմը քաշել:
Արտմ-ըլլոտինը,	Անի արշինը կսանը՝ թիւյյօք կը ծախտ:
Ավխաց	-արցումը,
Ափ-աղէնէ	երում-ըըրտինը՝ դժվարություն, տաճքանը, շարշարանը: Սովոյ ձրում-արցումըօք վաստցած է:
Ափ-աղոսու	-զույգ բռու: Հարստքուածն պաճ մը ուղին Շո, ափսու-ափսուդը կուտա:
Ափ-ամօրի	-շատ բայլ, շատ գնեցցիկ: Ափ-աղէնէ ախճին մը էկավ անօնց տումեն:
Ափ-արրար	-շատ կեղուոտ, խիստ կեղուոտ: Ափ-աղոսու շօրէրուն մէցը քընացէր է:
Ափ-արքար	-խիստ տոված, շատ տոված: Մնարէնին տունը էլու, ափ-ամօրի նրասած էյն:
Ափ-արքը	-խիստ մաքոր, շախազանց ամկողմնակա:
Ափ-կօղէ	Ափ-արքար տեսն մը տմէջին:
Ափնար	-եղրաց, մեծ եղրաց, ափաց եղրայիթէ. դիմացն հարգալից Ճ. Ափնար, իմծի յէ լուսկը տաք:
Ափին	-ափին: Զերի ափամ, ափալսափ թխած թիիր, ապալսա: Ասուոն թիշ նը հարսնէրը ափիյներն ք նէրը պէրին:
Ափին կօղէ	-ափինկ բիսէն: Պըզտիկուրումիս ափինկ կըկողէինը, հուման է նոցած չմ:
Զաղաց /շոմ/	-կարճ տուներով /որսի/ շոմ: Հայուէ, զաղաց

	յոմ, պամիտ կընա:
Զապուշ, զապս չնէլ	-զավեր, զուալի, բանագրավել, տիրումալ:
Տայիթնուլուկ	Տաճիյթը Ծը հօդոր զապս երիկ:
Զամասք	-շափազանց մինար, շատ փոխ: Հարս ըշարս
Զարզակար	զայիթնուլուկ ախտիկ էյի:
Զարմէ-էղալ	-արինսա: Երկիր զամասաթիս պէրպէլուռն էր:
Զեհիր-զըխըմ,	-ուտեխեննոնք, նպարտեննոնք, կամաշի ու ճաշի
Զըրբ-զըպսմ	համար անհրաժեշտ այլ նոյրից Քիշ մը
Զըխըմ	զարզավար պէրի պազառն:
Զըխտցիկին	-արագ ավարտն, վերքացնել գործել նորք
Զըմզըր-զընզըր	հօրօր օժ արտց զարկիմ-էղամ:
Զըր,	ան'ս զըխըմ:
Զըզօփ	-երկար, բրյու կամ եւանազին կոտրից պարեզուի:
Զիմզ	Թիշչիկ-թիմիկ եղած զըպըն մը հարած էր յօ:
Զորցէ	-բոյն: Զըլաբ ուսիս, իյահա: Զեհիր-զըխըմ
Զորցէ	ուսիս, իյահա:
Զորցէ	-ուտել-կշտանաց: Պէրի զըխկուստէք, ոյ
Զորցէ	հօրիս ազատէք:
Զորցէ	-վախից կամ ցրտից դորբուրալ, սարսաւ:
Զորցէ	ցորսէն զըմզըր-զընզըր տողա կու:
Զորցէ	-տե՛ս Զըզօփ զըտրան, զըտրլամա:
Զորցէ	-զոռով, բանի, տոխորդարար, կոտիս:
Զորցէ	Զըզօփ, զըպան տղղա մըն էր անի:
Զորցէ	-սրումքը մինչև ծունկը: Խաչին մէց զինքէր է
Զորցէ	կային:
Զորցէ	-զըուցնել, խանել: Զորոշու ուորեցա, բիշ մը
Զորցէ	զըրցեցինք:
Զորցէ	-կայու բարակ շնրտ: Կաշին իրէր զօլ եղալ:
Զորցէ	-շնրտ-շնրտ: Չարուխ կարելոյի համար կաշին
Զորցէ	զօլ-զօլ երիմք:
Զորցէ	-զոռով, բանի, հազիք, դժվարությամբ: Կըսավը
Զորցէ	զօլ-զօլնա երիմքէց Ֆիստանի մը համար:
Զորցէ	Զօր-գորբն բյուրոս խորկինը կա տցրուն:
Զորցէ	-ամբան ու կոսիս: Զօր-զօրք պշտուին կա,
Զորցէ	պամի մը ֆայտա լումիս:
Եղատ, Եղանէ	-այլտեղ: Եղանէ եւ է կայի:
Եղարդվանց, Եղարդվանց	-այլ տեխնոմ: Եղարդվանց իմչէ՝ ոյիս կու:
Եղան լեզու	-եզան լեզու: Յարային վրու եզան լեզու տղին:
Եղու երթիւն կախէլ	Եղու երթիւն կախէլ

Եղբ էրիկէն համէզ	-հնարավիտ և նպատակին ամեն կերպ հասնող:
Եղմէ	Եղբ էնի էրիկէն կուսամէ, յու ուս էրիկէն կուսախէ:
Ել	-սլկել, ճզմել, մամրել: Ալդ, աօխս եղմեցինք՝ յարային վըրա աշջոինք:
Ելեկ	-ռաւար, որիշ, ժաղավորորդ: Ելիմ առշելը ամօր չէ՝ ծրածներցու:
Ելիմ	-մաղ: Ալսէրկ, մեր սի եկելք ինձի տոք:
Ելուրմադ	-ղետարան, խնամախոսության վազողոված աճճ: Եղի որ խորկեցինք, յօր ախճիսին ուգելու ինամք:
Եղեր, Ելք	-զգեստ, համշերձանք:
Եղի պէս էրեսն Ելլալ	-աշորի մաղ: Մաղերուն շատ տէսակներն ունէինք՝ եղարման, շարման, ծարման, քարման, սառաս:
Ել	-երե: Ելիք ես շըլլայի նէ, երէսան պցոտ իյնար:
Եմմի, ամմի	-միշտ մարտր դրս զալ: Ենի եղի պէս երեց կեցա:
Են	-Ել: Կոչական, բացականչություն: Ել, ինձի մըտիկ կը:
Ենկուցուկ սօնա	-ընուիք: Բամի օր է անմիա սուն շրոյրէց ինձի, կըտնային ու անկէր կըտամելին:
Ենուկէն, Ենուկէն	-ամենա: Են պղզակից: Ան ազնավորն է Եղիք:
Ենրիկը, Ենրիկը	-զունից հետո: Ենկուցուկ սօնմա Եկանք-հասանք Պօլիս:
Ենրիկը, Ենրիկը	-այնուենց: Ենուկէն տնողէկ իհալու հարաբար է չունելի:
Ենրիկը, Ենրիկը	-այն կողմը, այն կողմերը: Մեմզ Ենրիկանները օկկոս հասնի նէ, ես կիսում ենտիքըս:
Ենտակի	-այն կողմի, մյուս: Ենտակի շարուխը մեմզ ինձի տոք:
Եշիկ	-շնձ, շնձք: Հացոս-փեսան տուն հասնելին նէ, Եշիկն զըսան աման կրտքնելին, յօր օկկօք կօդիմ տ. նօր ներ ճրտնան:
Եշխայայորին	-ավազակլորյում: Եշխայայորին կէնտյին տամիկները:
Եշկը ծումէց կայմէլ	-արժամի պատիճ առանաց: Երածները ծունան նէ՝ Եշկը ծումէց կայմի:
Եշկէն է, ցավէն է ըլլալ	-այրից կ' այցացալից է: Եշկէն է եղանք՝ Եշկցամին է:
Եշկօր, Եշկօր-ունքը և ալ-	-այրով, այրով-ունքով ամեն: Եշկօր-ունքը

պամեր մը էցալ:

Ենք, Ետք-Ետք	-Ըսր, առողջ, ամոր: Ըսր Հ. Անապամի աճառ բանից և ծաղութ: Եմք Ֆիատան մը ոմեյի: կօրսցնուցի: Կացինին կօրց Խըր և մընացեր:
Եսքըկամք, Եսքիյըք,	-այս տեղերը, այս կողմերը: Եսքիքանց պա՞ն կօրսցնուցած եւ:
Եսքին	-այս կողմը: Ձիշ մը եսքին իբաս ն՛, ի՞շ կըլլա:
Ետքէ	-այստեղ: Կա յա, Ետքէ ատնաւելն տար է:
Ետքօք, Եվէ-Եվէօք	-ավելիով, առատուրյամբ: Քիշ մը թրացիյէն ալոր առած Եյնը, Եվէ-Եվէօք յիս տումինց:
Եվէլ, ամէ-ամէօք	-զագակ: Ուշ կարքընդուն Եվայ յանցալ:
Եվայ	-1. հետինց, 2. օտարի պնտ, օտարավարի: Ինչէ՝
Եսքէն, Եսքէն-Եսքէն	Եսքէն-Եսքէն նայն կա:
Եսքը	-հետո: Ես է Եսքը կիհան:
Եսքին	-հետուց: Եսին հայտնու կիհար կա:
Երած	-1. այրած, 2. երած: Երածոց ամայիս տաս: Երած հացը ինչդէ՝ յօնմիսին տուվիր:
Երած սիրուին մանամէն	
Գամիկ	-ցալին ցակ ավելացնել: Երկու խօսք ըսինք ցանկ «Երած սիրուին մանամէն մը ցամիք»:
Երած-լլրտած	-բոլորուին այրված: Նաշը թօնիրց ճուղամը: Երկը-լլրտէ է:
Երկան-պարտակ	-ժամբաժամութեն: Երկան-պարտակ կայնէր յնձի պաճ հասկըցնում կա:
Երէլ-լլրտէ	-այրին-խանճիլե: Մեռա, արքակէն Երէխային երտոց Երէլ-լլրտէ է:
Երրադունա	-մահվան արժանիք: Երրադունան ճարր չէ:
Երբնօց	-նարդանոց, մարտօց: Կայտ կամնեցինը, Երբն է պէրինը Երբնօցը լրջինը:
Երեւկումէք	-քերամքսիվայր, Երեւմիվայր: Պուատոյմէրը վլլացինը, Երեւկումէք տարցուցինը:
Երեւեսմուկ	-հարսին ցոյց հաննոց արագուրուրյամբ տրված նվերը ցավորի, սկսարոց, սկսարայրի կողմից: Եւսարը Երեւեսմուկին օւժի մը տուվաչ:
Երեւի, Երվմնառ, Երեւմաւ-Երևաւ	Եսօր աօնը Ալեքը/ Երվմնառ կա:
Երեւ կյալ	-1. պարզնուն ցինը, 2. լայնշանաւ, Երեւ աօնի: Հրամերին կրէ կյալից պան ո՞ յամեյինը:

Տղամիտ պաշլոյած է երես Եղաբախ:

Երեսին ծուց կետինը կարէ:

Երեսին ծուց աշխարքը պրոնէլ - յիսաւ խոժոս կամ մոալ, դժոն
դիմք ցուցադրէ: Պարօնքո շառավ, երեսին
ծուց կետինը կարէ կա, երեսին ծուց
աշխարքը պրոնած էր:

Երեսի և/Ա վրա ցըրէ

-ամօգմակամ բողնու, բարձիրողի վիճակոմ
զցէ: Տումին քըթէրու երեսկուլէր, երեսին վրա
ցըրէ կացէր է լախչախի:

Երես Շըրմուկոննէ:

-պարզերն անեն: Երես Շըրմուկոննէրու նրվէր
չէր տուխածներին:

Երբեսին

-հաջորդ նոյն: Երբեսին օրվան ոտելու պան
մցն է շունինք:

Երեփուրը ելալ

-ի հայրը գալ, պարզվի, բացահայտվի: Կօրած
տամային երեփուրը կավ: Օ՞չ է դուք մէ,
երեփուրը կեցա:

Երիշառ, երջուս

-տմակամ վերմիշեն, որ պատրաստված է
ալյուրով, ծվով, ճամնով շաղախալած խնորից
բացված բակաշներից բարակ շնչուերով կորիով:
Ծիծառված երիշառ է կրորեցինք:

Երբուժ-պատառ /ԷՇէ/

-ի հիսու հավատացնեցու համար երդին: Երբուժ-
պատառ կէ՛մք կա, թի կէշ պան ող ցած չէ:

Երկաննէր, Երկաննուրուկ Երկաննուրուկ առյնէկը
կինոր կա:

Երկարմիտի

-երկարածիտ: Երկարմիտին հարիր էսօր
արդէվ պլազ քա:

Երկինք Եղալ-կետին իշնաւ -հարկացընել, շնամաճայնեց կամ յիսաւ
դիմացընել: Երկինք կավ - կետին կիավ, ըսազ՝
տ պարիշօռը չէ:

Երկիր

-օտարները, որիշները: Երկիր լլսէ մէ, երեսին
կըրուրնա: Հ Պազամճյամը իրավացիորն նշում
է այս բառի բռնըներն էլ (el) ռաշխարհու և
օտարու բառից առաջանալը հանս եւՀո, եզ
101, ծանոր. 1/:

Երկու մատ

-երկմատանի եղան, երկմանէ: Հաստ արդաս,
կընս երկու մատը պէր:

Երկոսահշէր

-երկոսակամ: Երեխամերում երկոսահշէր խընճօր
տումի:

Երմէլ /օրմէլ

-երանել, բամու տազ կալամած, կամնած

Երևանցքա	ծղոտց: Ալիկուկ քամի եր՝ զօրէնց կթեցինց: -արյունըլա: Էրիխսան երեկուտի խնկէ Շ թիր- պէտանց կրնձնցցա եղէ Ե:
Երուժ Խոթմէ	-մեկին կյանջից պրկի կամ սպառնա: Ծնորըս խօս Շ, կրնմը պրատ խոթմէ:
Եփ-ենք	-շափազանց նոր ասոր, առողք: Եփ-ենք կապաս մուկէրը կերե ին:
Եփրանիէր	-մծ եղրայր, հորերայր, եղրայր: Հասէ, եիկրիս հետո անոր լուսը կացեր:
Եփի Եղալ	-եփին ակսեր: Հասորիկնու եփի Եղալ Ե:
Եփ-Երկան, Նփ-Երկաննունկ	-բագական երկառ, երկադուկոն: Եփ-Երկան սորըն մը պրօմած եր ծնողքին:
Եփուն Խացին	-լավ Եփած հաց: Եփուն Խաց ասի սօխոր- պանիրօր կէրա:
Ընաժյար	Ենիր: Վածնումէն յւորց ընաժյար էս:
Ընաժյարմատ	-մերամագ: Ակ ընաժյարցամք, մէջի պամի տէր օ՞վ կըտան:
Ընց, ընցն	-ահա: Ընցն, կօքուցածս տի Եր, իշտ:
Ծօրու Ամէկ/	-ցոր: Ծօրույզ ցըքս կուտ կա:
Ծյան Դյոնալ	-ընկնել: 1.վայր ընկնել, 2.տկարանալ, 3.սման- կանալ: Իյօնոյին ծնորէն պրոնոյդ պէտք Ե:
Ծոաստ իրալ	-հանուշպէ: Աղորք կէնիմ կա, յօր Փորցանիք ուստա ցիքան:
Ծոափարա/առափարա-խոտով լցված օվալածէ բարձ, որի վրա խմոր լավացը փակեած խոտու նն բռնիք կոռորին:	Այսօնինք, մնէց ըստափառն ինձի տուսէր:
Ծօսկ	-Լութեցլածք, ինչց, ապրանք, 2.աճաստններ: Ենօնց ըստակը վերչ ցուին:
Ծօրնո, ըսինոյ	-լավ: Ծօրնո էս, ինսո՞ր էս:
Ծոկարփին	-կանացի կոչչիկ: Պօյնուն բնական ըսկարփին պէտք տուվինը հարուին նամար:
Ծոտըկին	-մարքի, զտե: Ջիշ ո՞ր չօրի ոմնիյնը. պատրէն քառոկեցինց:
Թա	-իմէւ: Ծանցու թա էրկիմք հասնի կա:
Թաքար պճրէյի	-թիսվածքի տեսանք, որ լունած է ընկոյացի միջուկով: Զատկին թաքար-պճրէյի երէք:
Թաքան	-թալան, ավարառորդուն: Թաքանց տաճուկնե-

Թագել	-բում արեատն է:
Թարեզիշ	-բաղամելքոմ խասիչարը հեմ մօքթէն է, հեմ յէ բազէք:
Թալնել, Թախտիկ	-բարածն ազիշ: Հարսա, մէճը բարեզէքն ինձի տոր:
Թամա	-տնիս բազէ:
Թամախ	-ուտեից մի բաջարի: Առուու բախտիկ հաշտէլու պատր իհամը:
Թամա	-բա, չէ որ: Թամա խաղ կանչէլ շնոտելիք, ինսօ՞ր խաղ ցափիք:
Թամախնակ	-ազակ: Թամախնակ ժարքը զավայներուն աշկին փուշը կըլլա:
Թամախտքոն	-ապահանող:
Թամախտքոն	-ազակուրյուն: Թամախտքոն հուզամուրյուն է:
Թամամնազ	-ցանակ: Զավկիս ցըսանց բամամնազուն դրտա ամիս որ կա:
Թամ-բաց	-խիստ բաց: Ծօնուից արծէվին տակ բան-բաց եղիք է:
Թամբան	-բանքամ: Օրեարասկին բանքամը սըլու խշմինք:
Թամապոր	-բանվ պատրաստուծ ապոր: Թամապորն է համօր է, ամմա թէկ անօրէնսա կա:
Թային	-բունքուց:
Թառ, թռ	-ըրոյա թռով գործած խուրզին: Լուսելն պէրած բանին Ռէց թիշմը պաղարչ կա:
Թալլիիկ/թալլիիկ	-թէռով կյատած մաշիկ, չուսու: Թալլիկթէրս մաշէցասն:
Թապ	-ճիշտ ժամամակը, եռագու, եփելու բարձրակետը: Թապն ասին նէ հէշ պան է օրուս ցումի:
Թավա	-տապակ: Ծուկերը բաժայօք տապկի:
Թավան	-տախտակած առաստաղ: Թավանն եղող շըրափիքը:
Թարաք	-դարակ: Պատոհ վլա սարքած դարակ, որտեղ ամանն յնին և գլաններ են դրու: Թարաքն լամսը իշեցոր:
Թարգել, թէրգ էնի,	-վերք տալ, իրաժարմել: Թըմիրիմ մէշը ճաշ եփէուն թէրգ տամիմը:
Թարգը տալ	-բանճրավյուն: Թարգըկէ քյորենեղն ենէյինք, դէ ուտէյինք
Թարզեկէ	-մածնուկ, կորիւտուռ, բանքամուկ շաղախամած արևի տակ գմէներով չըրացրած ձմեռլա ուտեիք:
Թարխամա	Թարխամապոր նց ուղար դէ ուտէյինք:

Թարխանապար	-տե՛ս Թարխանա:
Թագան	-նոյն է աղօրանց /անս/: Կարմեղին և նրամից պատրաստված ուժեղները: Հարկանմէշը խօս չունին, մէք է բացան:
Թափքոփեզօք	-բափքիփեզօք: Պատուկէն յեղ բափքոփեզօք ալեցուն:
Թաքը, թէք	-միայն, 2.կինոս: Կոչիկոս թաք մըմաց, թաքը շոմք տարեք է: Ուսամնէրու կոտամ, թաք տոմ շոմք:
Թեղիրտ, թեղտղիրտ	Թեղիրտ, թեղտղիրտ: -աղապ, շոմք, ցամի ժամ ուշ չէ: Հարմիքնին թեղտղիրտն երեր, չե՛տ ոտեղընէց պրտ տունան:
Թերիկ	-արագուն, արագաշարժ հզր, թերսա/:
Թերկէն	Հարսնէրոն ծանոցերը թերիկ է:
Թերւի, թէ-թէի	-արթրի զարավորեց հացերի հետ: Շիրոնի հացերոն մէկ խօօցը թերւի կա:
Թելլիկ,	-թելլավոր խմբնին, որ փուռու կարմրացնելոց հետ վրան շաբարացոր է լցվում: Նոր տարում թերւի պրտց էնիճը:
Թեղ	տե՛ս թաղիկ:
Թեղ ենե, թեղէ	1.բոյն, 2.դեղ:
Թեղ ոտեղ	-Լազատներուն դեղերի պէս կիսեն հնձված ցորենց. 2.դեղ տալ բուճավորեց: Առու թեղած ցորենց կալսկոն էնց: Խցան փօշ տուվինք թեղիւ երածներուն՝ լցան խցկողներուն ամոններց:
Թեղիկ	-բոյն խմեն:
Թեղուկէն, թէմիզուկ	-տե՛ս նու, ջար-թէմիզ:
Թէմիզուկուկ	-ճարուք, շատ մարուք: Ամաննէրը թէմիզուկուկ վրա կա:
Թէնցիրէ	-կարսա: Թէնցիրէյօք մէջ ճաշ եփեցր:
Թէղիկ	-ինկ: Թէղ թէղիկը զօտ կօղովի կա, ըրմանօք օլոցեր:
Թնարի, թէրի	-ոկրնակ: Թնարիին զանապան է զօտ է:
Թէրէ,	-տե՛ս բաննար:
Թէփ-թէրէզ	
Թէփ-թէրէվնալ	-շատ թիրէ: Ախճիկին կարքէն յեարը պէտք թիր-թէրէվնալ:
Թէփուկ	-թէփուկ պատել կցումը և այլն: Կըլօխնին բյուլի թէփուկը է կույսուն կաև պէրէւր է, յօշ վըսամը:
Թէրն	-ուշշուկ: Թէրնէին խըմօրը հունցուն է առաջանամ:

Թղթամօք	-բժիմոր: Առանց բջիմամօքի հաց բժիտյինը նt, ամէկ կուլար:
Թղթապատճ	-1.ճառաւ, 2.թվականոց համեց: Թղթապատճ մէջի ճաշը բղնուսա կա:
Թնիքնօց, Թնմիքուում Թրնմուկ, թումունկ	-բոնքատուուն: Սի եղիշերը բղնիրտամը տարեք: -մանքի կամ թերի խոճկանք: Սանցրասուց մնացած կուլօխմէրը թումունկ սպաներ էն:
Թղնուկ պամել, Թումունկ կրյուկ	-շանքրիւոց մասերը թնուկել: Ծառքերու շատ-կըր կա, յոր թումունկ կրյուկ մազերս տայիմ: -1.դանդաղեց, 2.քայ փայտի այցիվու ծայմը: -միշ մը թընչա, բցուրցալին պանչա կա, պամըստ լցնաւոնիր կա:
Թղորու	Թղորիկ կամ կէրո բցոյիկ, տե՞ս:
Թղորմած	-հոմցեց: Անսա խոմօր բցու կա:
Թղորմէ	-1.քրած, 2.շշմած, անսրաշար: Օկկիս մատերը ցորուելն բցուցանա: Անօր կրնիկը բցումածին մշն է:
Թղորմին	-դմբեկ:
Թղորման	-զերանիյի:
Թղորման զարմէլ	-1.հճճել, 2.վոլխարերարար՝ մարրել, վարքացնել: Մեղանին վորան պամըմն է մղնացած չէ, կիսուս թի բցուրման զարմէլը ին:
Թղորմոց	-զրալոց: Զատակոսի մի արկող, որ ամրացվում է պատին կամ զրուու բարձրին՝ զրալուք, դանակ, պատառարար դնելու համար:
Թիմ-թիմ	-շամ փազուու: Թիմ-թիմ զագէլէն կիսու կա:
Թիս	-փոք: Պօխու ուսուոյն թիմ անսպակաս է:
Թիսիխոս	-քասինս: Ներէնիս թիսիխոս լլոված է:
Թիշտիկ	-1.ոչխարի կամ այծի համզորական/ նորք բուրդ, մազ, 2.ծվին: Թիշտիկի պամած շալ մը պէրին նորքը: Ըստեր շօրին թիշտիկը համէք էն:
Թիշտիկ-թիշտիկ էնէլ	-ծվին-ծվին ամել, զգզզեց: Ըստեր կիսում թիշտիկը համէք էն:
Թիշտիկ համէլ	-1.շարչ, 2.քայլ: Հարսին երեսը թիլ տքեցին:
Թուկ	-շատ բոյլ: Օրուկասց, նարսա, քուշիկ կասեր էն:
Թուկիտէ	-ոչ զայտնապահ: Առ թիլցրամին քոյք
Թուկումուկ	
Թուկպերան	

Թուրքման	պամ շըսվիք:
Թուրքմանի	-տիեզ:
Թուխտ էմլ	-երշեց իրատացի: Այնուահերթ Ավարտ-սակարա բուզմանամին կը լմանին, ծո:
Թուրքանթա	-զիր աննո, հմայել: Թուխտ էրին, ի՞նչ էրին աղդան խէնքեցավ:
Թուփ	-նորար, առաջին թօրը, զալակ: Առշինէկին անոնք Թուրքանթա է:
Թուրօտ պէրան	-1.տերն, 2.խաղողի անոր: Թուփի տօմա պըլցին:
Թօք:	-վալնուս: Հայտ, բորօտ պէրթին մը է:
Թօքին	Թուրօտ պէրթին անկաճ մը կախէց:
Թօքին	-երաժարում, գոզում, ապաշխարում: Թօքէ էրի, յօր ճշդարան ըլքրմիմ:
Թօքին	-բափ տայ, ցնցել: Ըու փալասմու քօզ քօզէլցինք:
Թօքլիկէ-էլլալ	-1.մի բանից մարուր պրծնել, 2.ազատմիկ: Տեսակ, քի ցիյան պըտը են՝ բօքմնցան կամ մէշէն:
Թօխուտ	-երկու տարինեան զառ: Թօխուտմէրան վօրը սցոտը բօնցին նէ, յու:
Թօռ	-1.բռնիկ, 2.ուռկան: Թօռօր ծոկ պըսնէինք կա: Թօռու հետո է:
Թօփի	-1.զնդակ, 2.բնդանոր, 3.արկ: Թօփի խաղայինք կա, տաճինենք քօփի փարլամիչ էրին:
Թօփի էնէ	-1.հավաքի, 2.կուտակի: Կային ծերը քօփի էրինք:
Ժաժ ըլլալ	-երկրաշարժ ցնել: Երկու տարվան շիրայի, յօր ժաժ կամ:
Ժամկօց, ժամկու	-ժամկօց: Հայրըս ժամկօց էր:
Ժաննէ պըսնէկ	-ժանգուսի: Մեղա, ամգանըս ժանն սցոնքը է:
Ժըպօտ	-նպատ: Կըմա ժըպօտ, մեջի նես շիսաղսա:
Ժըղոտ	-լացկան, փսլնորու: Ժըղոտ էրէխան կիրզը լինար կա:
Ժըղոտէլ	-կեղտուտին, նպաւկայի: Էրէխան լալն-լալէն ժըղոտէլ:
Ժօղին, ժօղին	-հավաքի:
Ժօղվորտէլ	-սումք կարգի պէրն, հայրաքի, մարքի:

Իգ	-իեսրուլիմ վրան կողին խցր տևարժին կա:
Իզքօրուս	-իհորակըրուս, անհնոն: Մէջը տէմէն կորար կա, մէջն է իզքօրուս եղան:
Իշանա	-յա աղաս, աստված կըցէ: Իշանս Շիրքը, ոչ էրածներու վայլ՝ց:
Իշահամա, լահամա	-կաղամբ: Էսօր է իշահամայի ճաշ պատուտինք:
Ինսուլ	-զնայ:
Ինսուլ	-զնային, զնայու ժամանակ: Տէտէյի ինսուլ մէջ է ուռիթ:
Ինսուլուս	-մոնիկո արժանի: Անհօրմնութ է օգտագործվում: Անհօրմնութին տիրը ինսուլուս:
Ինսուլու	-զնայու, աստիճանաբար: Ինսուլու արզելը շատուն կա:
Ին-ճին	-երևակայական չար ողիներ: Ինչ-ճինն է վախ չունի:
Ինսառ	-եամառ:
Ինսառութիմ	-ինսառություն: Ինսառին ինսառութիմը պըստ մէ, էնելիքը չեւ կիսանա:
Ինկած-էլած	-փորձէած, փորձառու: Ինկած-էլած մարք էր մէր տէտէն:
Իննիչք	-իննական: Ինքչէկը ոմիկու է չի հասամ:
Ինչ	-ինչու, ինչի համար: Ինչէ՞ անօնց կիհան կա, մէջ չեւ իրան կա:
Ինչ է ՛ն	-ինչ որ է: Ինչ է ՛ն օկլոս գավին կավի կա:
Ինչէն է ՛ն	-ինչից որ է: Ինչէն է ՛ն ցանածներու կցօրին կա:
Ինկիրմէն, ինքիրմէն	-ինքն իրենից: Ինկիրմէն քննէր է, մէյի լուսիք կա:
Իշավարի	-իշավարի, կոպուուն: Իշավարի խօսիկա:
Իշիկ	-րամունի տակից հազնէնդ աշխատած շատիկ:
Իշտայսն	Նօր իշիկ մը պամեցիմք:
Իշտ	-պարուակ: Իշտայսն վայլէր է:
Իս	-ու: Իշտ, պանն ասանկ է, պամպասանց յէ:
Իսկեմքի	-մոր: Ես ի՞նչ յա է ծոր տռոնց:
Իս տայ	-քիկնարու, աքոս: Իսկեմքիներուն վըսա
Իսօնէլ	Ծառափիրմէր քօ նրատին:
Իրեցմատ	-մոր տայ:
Իրեցիէր	-մրտուել: Առերմէրը լասուեր էն:
	-փայտյա եռաժանի եղան: Իրեցմատը թէղերուն բուլն է:
	-երեցական: Իրեցիէր ոմիկու տա ՛ն՝ լու է:

Իրեղիւ	-կանացի հագուստ, որ երեք տասկանից եր լինում: Եթեկից իշերիկչ կրհաջոնէինք:
Իրկուվամ/իրկըշամ	ասխ -Հյանաւ մարդուակը: Իրկուվամ ասխց շահա լած չէր, տուող զարկին: Տես Վախիկոս ասխ:
Իրկըշամ	-իրկումին: Իրկըշամ սրբինին ըստ կորքած:
Իրին կովստոն ուղամից ըսպալ	-իր պախին ոտնաց: Եղոյ երեխան շացը լի կորուճ մածերու առած են. «Իրին կովստոն թ ուղամից ըսպալ» իր պախին րող ոռնա:
Իրալինիցն	-զարդ պահին, զարդ ժամանակակ: Տումեն իրալինիցն ծեղի ուրեցա:
Իրամի շանել	-հարգանքի շարժմանամակ: Եշ պիտ մօրիս նէ: իրամի շանել:
Լախախ էնէլ	-դաշտարկ խոսակցություն: Իրեք ժամ լախախ կէնէյինք կա:
Լակ, լակը	-շամ լակ, կեր: Ծունին լակը տուսի՞ր:
Լահանս	-անծ'ս իշահանս/-1.կաղամք.2.կաղամքի նաշ: Լահանս էփած էյմը:
Լամիցոր	-այլանդակ խոչըր, անճոռակի: Անարիկըս, առ ի՞շ նորս էր պիրեր, առ լամիցորին ո՞րկէ կըսուար:
Լավաշ	-րարակ թթվաբրուկ բացած նաց: Եթեկիր ամմեն օր հաս չկինք բոխէր, լունքի լավաշը երկար կըրիմանար:
Լաւիկին ռիշերը	-համբարձման զիշերը: Վաղոյ Ակենեցին պըսոց մընանք՝ լասկին թիշերն է եղեք:
Լաք	-խոր, դաշտարկ խորը: Ըսածքու լաք է, պանի նըման չէ:
Լաքեր	-դարարիկախոս: Լաքերին մէյն է, ըսածնէրում մէյն ունկուզի շափ պամ չիրա:
Լարին	-որովհետու, այմինչ, սակայն, բայց: Կոյսում էյէր շիստյի, սաքին պիհրունն ա կիսախն եղեք:
Լեղի	-1.գառն, 2.թղի, լուսապարկ:
Լևեկէ	-տնես լամկէէ: Լայնավուն, բախական լայն:
Լևոնուկ	Լամկէէ փարց մը նարած էր:
Լեփ-լցուն	-բախական լայն: Լևոնուկ օդա մը շինած էյին:
Լեփ-լցուկ	-շատ լիրը, թթմներերամ, շափազամն լի:
Լոկէ	Պատույմին արքար եղօք լեփ-լցուն էր:
Լըման	-լակէ: Ծումերը լակէրմին լեփ-լցուն էրն:

Լըմբնաւ	հարսմիքնու նկատ էլին:
Լըմբնցրնել	-լրանալ, ավարտվել, կատարվել, վերջանալ: Ամի-սդ լրձնուս նէ, մարտէ համբէ պրտ ինանք:
Լընի	-լրացնել, կորացնել: Ծնորիս շօթապը լրմանքընիմ, ոչ կորած:
Լուսուց հետ	-հուսուցից հետո: Լուսուց հետ,
Լուսուցմբն հետ	սարկավարը մնուր է:
Լովացօղակ	-տե՛ս վլովացօղակ:
Լորու, լորու-լրու	-այսին, այրովն-խանճվել; Հազի ներ եկա նտ ճաշը լորուր-էրեր է:
Լոփի	-լափիչ, վերցացման, ազահարաց ոտես: Ապուրը լոփեցին հածծոցին:
Լոր	-կեղուի հաստ շնոր: Օկեկրուն, ծառքերուն վորացի կեղուր միք ոք կոզա:
Լոր կըրու	-շերտառակացի: Երեսին կեղուր միք կըրած էր:
Լոր պըռնէ	-1.լուսունկա գիշեր, 2.աճամաւ գիշեր: Տորոց լուս-լուսինգտ:
Լուսար-ընսիրտն	-քամի ոյն լոյս է: Էնէյիքիս էրեր լիւս- լիւսիքէն:
Լուսկ	-վար: Երիխմաքրեց լուսկը կիհային, ժենը է անօնց ճառ կըստանէյինք:
Լուսկ էնէր	-վար ամեց: Երկըլսան լուսկ մնկեն հօքնած-
Լուսի-լուս	տահերած տուն կորային:
Լոխմա, լոխմայիկ	-բոլորուն լոյս: Լուսի-լուս եղեր է, օքնասակին ճօռ է:
Լողար	-պատառ, պատսառիկ: Լոխմայիկ մը սի միտէ առնիմ:
Լողարց	-երկար գլանածն քար, որով կոտորների նոյն կին տափամուժ: Լողարց վերը համեցեր:
Լողար քաշէլ	-կոտորի վլոյցով լոցքարօց տանել-քերին: Արգելին կարած տեղերը լոցքարօց մենց քաշեցեր:
Լոռ	-կարլած կարից, պամրի շիմուկից պատրաստված ժամիկ: Կարին խոր անուշ կըլլա կա:
Խազդամ, խազդըն	-կծան, խածան: Խազդամ շոմ կըլմամիս:

Խալար	-խալար:
Խռայսուէ	-վերջացման: Վցասկց օրիաբասակին խալարժան:
Խռայինհ	-պղճճյան կարօս: Խռայինհը նոր տաքցութինը:
Խռայն	-ժողովուրդ, օտար ճարդին: Խռայինհ առաջիր էլուս արին մը կըսորէ:
Խռայն ո խայտառակ-ճաց ու ծանակ: Ենիս առաջիր խռայն ու խայտառակ երանյ:	
Խռամազ	-աղամձ: Երեխան առաս համեր մէ, խռամազ, կէմիշինը կոչոխտէն կըրափիշինը:
Խռաղ	-Լխաղ, պրադմոն, 2.երգ, պայ: Թարկըստիկ խայտահմբ կա: Հարթմիր յա ուրախուրուն ըլլար մէ, խռաղ կըկամչէշին, հարսին է, կըխանցումէշին:
Խռաղազ	-պաշնէն երգնէ, 2.խռաղազ, պրադմոն: Հայի պար է կըխանցայինը, բռքի է:
Խռաղ կամչէն	-երգնէ: Ախոնիշնքօր կընըստէշինը օդան խռաղ կըկամչէշինը:
Խռամբորին	-ամինործություն: Լռակի կացինը, եւչի հեզ տրդանիս խռամբորին քայեց:
Խռայելեկաբ	-խռայելեկաբ: Թոնրի կամ օքախի վրա դրվող խռայածն երեխարց: Խռայելեկաբին ո՞ր դայր եղեր է:
Խռաշհամփոր	-Լխայի համբորունը, 2.խռաշհ համբորելու համար տրված դրամը: Պապը
Խռաչ պաքնին	Խռաշհամփորին օտիկի մը կուտար:
Խռաս	-խռաչ համբույր: Տն'ս աշխամփոր:
Խռասս	-շնորից: Անօր զախայնէցը պորինմէն է խռա ին:
Խռավէն	-ընայիր, հասուն ծշակիսն և յավ տայտակեցնեսն կուտա: Սականնէցը խռայայէն կէմիշինը:
Խռարանչէն	-ճայնը մարել: Ծօնուխին ծանց խռավէցայ:
Խռարանկ տընէն	-քրծել: Քուրայուն կամ արկի տակ խորացումը խցեղենին/ պատուկներ, քթեաններ, քասաներ, կուզաներ, կարսաններ և այլն: Պուտոյնէրուն հետ կունուններն է խռարանչէցինը:
Խռարանկ տընէն	-տն'ս խռարանկէ:
Խռարար	-այծի մազից խոշոյ պարկ: Տօրենը
Խռարիսզ	Խռարարմէրօր կայէն տռան կըսէրէշինը:
Խռարիսզ	-դմակի ճամբ բռքած կառըներ, ողոնք մնում են դմակի եալեզոց ժնոռո: Ասօր տղմակ հայինը կա, անսա խռայիսզ սցուր տա ինձի:
Խռարիկ	-բնին: Խռայիծի նամաք անոնք խռայիշտինը:
Խռախախափ	-դիմ առ դիմ: Սօխախէն իհայի կայի, տէմի բիյէն

Հասկանաբ	խափանակ տանիկ ող տեմպ եղամ:
Խափես-խոփես	-երդիկ լուսամռանի կափարիչ: Արգել կորա կա խոփանըթքը իշլոցեր:
Խեցին ախզանեց հասկըմակ/կիտնալ/	-խափես-խոփես պանդու եղ խովանաբ:
Խերթակ/խենք ըլլայ	-մեջի խեցի մակարչակը, աստիճանը հասկա նոր: Պարտ խեցին ախզանեց ցողոմիքը՝ եղար:
Խերթակ/խենք ըլլայ	-1.գժին, 2.խոխ ցանկանա: Պոզոտիյմէրը մայե ունեմ համար խենք կըլլամ կա խերթակն իսա:
Խերթակնեն	-գժիցնեց: Մըլոց պամ մը ըստ, ինծի խերթակնենիմ կա:
Խէջ	-կորոց, մուրոց: Պասպու խենք կըլլայի:
Խէրք տեսմակ	-օգուտը տեսմեն:
Խըզան	-ընտանիք: Խըզանը ոմի հաս-պանիր, թիշեր քունը չի տանիր:
Խըզարէ	-մեծ սղոցով խիզարով կորիչ: Կերանները խըզարօց կրկուտէյին:
Խըզատէ	-պատուի: Քիրոց խըզատէյին:
Խըզ	-1.խետ ծախ, 2.ծննդաբերողի: առաջին բամձր կարը: Շատին խըզը վազ կա:
Խըզանել խացըսել/	-1.ապատէն, 2.աճարտէն, վերջացնել: Ինամ նորմ իշման ծննդրէնուստ խըզանիմ:
Խըզարէ	-աստիկի վշտից, կորատից աշովի: Երիկին մանելը տեսակ մէ խըզարէնուստ:
Խըզօս	-փունքու: Խըզօսին Շյու է, և ան խըզօսին պարէս պիյէ չեն տամ կա:
Խըզատած վիզ	-կարճ վիզ: Խըզատած վիզին և այսինք չեմ տար:
Խըզըրը	-տիժմար, եհմար: Խըզըրին նայէ, ինծի խըզըրի տէ ազդուր է:
Խըզիւչ, Խըզնեն	-Սեղա, արգելին տակ չօճուխը խըզիւչ է:
Խըզնում կըրքէ	-1.անզախոս, 2.ծանձրախոս: Կըխորմին հետ զորցելն է և անօր պէս խըզնում խօսին կա:
Խըզնը	-1.ընսեն, 2.գիտնանա, 3. ծխէն: Էւս կիմի կըխորմի կա, ինչի յէ ճըլլայու:
Խըզոմ	-կայծակ, տեղատառափ, փորորիկ: Խըզոմի պէս եղամ քովս անցուս:
Խըզուննէ, Խըզտէն	-անթատանէն խոսնեն ունամն նորու, ոռու

Խըստէ	Խազուտմներից թվաքննիչ հմայցում: Ամա.
Խըստած	Հիսուսնին խցշութիւն ծառցէր է թքախն տղթէրս:
Խըսով հպահին/	-խցեն, բգի, ծակն, խորի: Փեսին ծարօքը խէցու խցշտէղին:
Խըսըմ	-խոսս ծերացած, ընթած, զատաճած: Այս խցխած հերիշին զո՞րդ լցուու էր:
Խըսըմ-ախտաբա	-շխոսն: Խամա-աքրաբամերուն հետ կին:
Խըսրէկ	-քարեկամ, ազգակամ: Խըսովներմներն ողմկօն մըմացէր է:
Խըսրէկը էլլայ	-ազգ ու տակ: Խըսըմ-ախտաբայօք հաշքըզած էկած էին:
Խըսրէկը հասնէլ	-կոկազ: Տքուրնիս խըսրէկնիս հասած է:
Խըսիս	-վերջնակետայն հասմեն: Էնօր էրածնէրը խըսրէկնիս հասած է:
Խըսիսիր	-բաժրակըս հասարակ քանկոն: Խըսիսս նարած տուոց նըստած էին:
Խըսէկ	-գիշրուն, փշովու: Խըսիսիր կարս էղած էր:
Խըսը ըլլայ	-փշրուն, դարու ու փշուր ամեն: Հայրին ինկէր խըսրմէր է Խըսը է եղէր:
Խըսիտ-խըփու	-ազահարար ուստօն ձայն: Խըսիտ-խըփու կերաճ լըմբացուցին:
Խոյ	-բնափորություն: Հարսին խոյէն հէջ հազ չքինք:
Խոյնկ	-1. խոյնէ, 2. դիսին: Վախտն ունոց խոյնկ եղէր էր:
Խոյս էմէլ	-խոյուս ամեն: Ալսօնկ, խոտց խառնեցի՞՛:
Խոյսաման	-խոյուսի աման: Մենց խոյսամանը ինծի տուվէր:
Խոյունգ	-1 տասին բամցար, 2. խոյուննուկ նիհած ճաշ:
Խոյրճ	Մաօր խոյունն սպառուտինք:
Խոյրս	-խոյրդին: Լուսիդ կացօղներուն ուստիյըը խոյրժին մէշէ է:
Խոյսօ	-քարկություն: Խըսուրըս էլլան կա սի հայսին երածնէրէն:
Խօն	-երևակայակամ շաք ոգի, որով երեխամերին նն վախտեցնում: Պատիկ երէր, չետ խօխօս կորց ծեզի կըտամէ:

Խօնք տըմէլ	պէտք ինծի:
Խօնիք	-սերան դժու, հաց տալ: Ախտաֆիրմէրուն խօնը աղքէր:
Խօշակ	-Ճագար: Խօնիք ինծի տուր, կարց լցումին շիշէլին մէզ:
Խօշին իհալ	-Օրգաջուր: Շաշէն յետք խօշակ կապէրէջին:
Խօշնումք, խօրշումք	-Դուր զար: Մըզօր խօսածնէր խօշին իրա կա:
Խօշորկէկ	-Պարմանի կամ կալի ճաղեղուց մնացած տականըր: Սի խօշնումքը տարեր մայշուն:
Խօշորում	-Հուշորավուն: Խօշօրկէկի ժիմէրույթը պէտք էր փէսան:
Խօռ	-Խոչորավուն: Խօշօրումնէրէն լցուցէր տըրացին պարը տունէր:
Խօռ-խօռ կէնալ	-Խոժոռ, խօռ: Խնչէ՝ խօռ նացն կա:
Խօսկաստ	-Օտարի պէս, ոչ մտնումին: Էտքէն-էտքէն կայնած և ուկ խօռ-խօռ հային կա:
Խօսկիստ	-Եշանեցուց առաջ համաձայնուրյան կայացուցը: Էրէն խօսկաստ էրինք, էրկու շափար եսքն է նշանուցուրք և:
Խօսկին տիրը	-Խօսամուռ լինել, մի բանից կառչել: Խ՞Ոչ եղէ եւ, յօր խօսկին տիրը խօրեկ ցանին կա:
Խօրեկ ցանէլ	-Ասատիկի ծալցողներով ցավիք: Նօրէն սպօդիկին փօքը խօսուտ կա:
Խօստէլ	-Եղիսաբերի համար խօտավից ներքնակ: Էրտ-խամերուն խօսկաստը արյակը նետած էնք:
Խօտէլուն	-Ապատիկ, հարգանք: Խնչ էրինք խօրա շանցալ, վերց խօրոցը մորքցինք:
Խօրա	-Խուս ու զուսց: Կըմիյնթրուն քօվը թիշը խօրարա էրինք:
Խօրարա	-Վրոցիւ, խուսէ: Սըկէ-նըկէ խօրաբէցինք՝ առենին անցալ:
Խօրաքէլ	-Անհարք: Տուին առաջից խօրուապօքը մընաց:
Խօրուապօքը	-Բնծ հարց ու պատիվ: Պարի սը երածնին խօր-մունիքի ասնէր:
Խօր-մունիքի շամէլ	-Մրգած հարգանքն ու պատիվը չգնահատելի:
Խօրումնակ	Էշն է մօյրէլին Ծ՛ խօր մունիքի լըպուց ասնէր:
Խօրօվխօսուն	-Խորանայ: Առոնին կա յա խօրումնցէր և:
	-Առալուոյան զար, արյուրականչին:
	Խօրօվխօսուն անսա կամ կըլլար:

Խօսի-խօնակ	-խխտ խոնակ, շափազանց խոնակ: Կա յա հավան խօսի-խօնակ է:
Խոռի-խօչօր	-խխտ խոչօր, շափազանց խոչօր: Ես խընծօրմէց էնօնցմէն խօռի-խօչօր էն եղբ: Խօչօրօս էն եղբ:
Ծացքիւ	-1.ծաղքիւ, 2.կուշ գալ, կօանակ: Խընամիջն տևս ծացքիւ է ալ:
Ծացք	-1.ծաղքածք, 2.պատի մեջ խոռոշ, որ անկողիններն նմ ծայրում դնում: Հարսէր, տեղեր ծացք աղքից:
Ծախտ ըլլակ	-1.ծախտելու, 2.ճարպու տալու աղջիկ: Օհո ախճիմերդու ալ ծախտ էն եղբ:
Ծականչիկ	-աղան շանս էջոր ծակ: Ծականչիկ Համֆարյուն- մին աղդա՞ն աղից:
Ծայծըլիւ	-ծակմիկիւ: 1.ծակմիկիւ, 2.քրորիւ, ճաշիչ: Քանի՞ որ հաջար օր լրման ծայծըլիւ է:
Ծանոթութիւն	-բավական ծանր, ծամրավում: Ծանոթութիւն բար մը պէտք:
Ծանրը շտմին յալախը	-ամրախու լինե: Մէնք ամպախու ծընած էնք ծնայթքիմիս շտմին յալախը վզացած էնք:
Վըպակ	-այրի, ամրախու դասնայ: Հարսէրը, ճահել- ճահել ծնայթքիմիս ծնցքիմիս մընացին:
Ծանրը ծօցը ճնակ	-կրկոս: Անցած տարի ծախարմին շօկտո:
Ծախար	-ճարմադ: Կիսախոչըր անցքերով մատ:
Ծարձաղ	Մընացածն է ծարժաղոք պըտը ճադիվ:
Ծաքի մեղքը	-մեղքի ճազի մար: Ծաքի մեղքը ուտէնու համար խնճրանս կա:
Ծաքուէ	-ճազ համին: Ըսթէրնիս կէնտ ծաքուէ է:
Ծերուէկ	-համին դրած ճիմքը: Միսին վզրա ի՞նչ թէն ծերուէկ աղքին:
Ծեղկուոք	-ծնծկուոք: Կիհօօցէր ծնծկուոքը ուկրսէր էն:
Ծեղ ցըրկիւ	-կալաված ցըրենց ծոյտից զանիւց: Կալը կամմէցինը, հումհու է ծեղ ցըրինիք կա:
Ծենէ, ծենօտէկ	-1.քրավիւ, կամչիւ, 2.հայուարարիւ: Մինչէլյօքը մէկ ծենէ և Ծենօտէկին, ծենօտէկին՝ տէնէրնին նշանեցան:
Ծեղ յտմնակ	-լուր, տեղեկուոյն յտմնակ: Տրդամումէն
Ծեղ-ծուն յտմնակ	տահաւ ծեղ յտմնին:
Ծենօրը մէկ	-ամրող ճայնուկ: Ինչէ ծենօրը մէկ շաէ կէմիս կա:

Եպեր, համել	-կորցնել; Ռնջած օսկիները ծառքէ համելց տևլոյ նշատեցավ:
Ծրզկան	-կրծքի երիխան կամ կրծքի երիխան ունեցող: Ծրզկանի տէր է, մեղեն բորու պան կուզ:
Ծրծումնէլ	-կործք տալ, ծծեցնել: Այ երիխային մէմք ծուծնուր:
Ծոյրէկ	-ծած, մասողաչ: Կացինք արտոց ծոյրակ սինձէր պէրինք:
Ծովսը կըլիսէն էլլալ	-մէծ վլչու ապրոն, տոշորմէլ: Օնսո՞յ պշտուրյա, ծովս կըլիսէն կեցա կա:
Ծոմէն թօփ	-ճնազնոյի: Ծիմառն է ծոմէն թօփ խաղայինք կա:
Ծունարկա, ծունունրկա	-նորածին ունեցող: Ծառսունը շըպրամար նէ ծունարկային թօփը մարք-մուրք շէյին ցորդը:
Կա	-շարունակական ներկա կազմող մասմին՝ կամ պակասավոր բայից: Կիհամ կա, կիհաս կա, կիհա կա...
Կարս	-զարա՛ մնջը խորիսխով թխվածք: Ակաճօրին կարս է կըրտէսէինք, մէշն է օսկի, փառա կըսողնէյինք:
Կարմօվ	-կարմօվ, բրմձէ ապոր: Անմէն օր պէրի կարմօվ կոտսէյինք:
Կաշառուկ, կաղակուտ	-կաշառուկ, կաղակուտ: Կաշոված կայի տակը ցորենք: Կայն ի՞նչ է, յօր կաշառուկը ինչ ըլլա:
Կալմադ	-խոչը ամցցերով մատ, որ կարում են օգոսա- ցործում: Կազմազօք մէմք կըլլար տուվածնին:
Կալվօր	-կալվա աշխատող: Կազիօթմէրուն շոտ նոր, յա բան հասծուր:
Կալցունէլ, կալցընէլ	-1.որևէ անցը փակել, 2.բանե, վերցնել: Մշնջիին բյուզէն կալցուր: Մէկէն կալցուր մետ:
Կախսան	-մրգի շարք, ճնասն համար պահելող միք:
Կակա	Կախսանէն կընա թիշ մը խավօշ պէր:
Կակողերս	-Անկ/ -միք, աշանցեր, կոմինտանչնին: Այ լար կակա կոտսամ:
Կակուդուն	-կակուդուն, ժայռ բասկիբուրյան մարք: Կակուդուն ըլլամուս է, թի մէկ յախամին երկուս շլլար կա:
	-կափկուրնին, շատ փափուկ: Հէզմա մը ըպարտէ,

Կամբոջակ-կամբոյակ ուստիչը:

Կամբոյակ,	-քաղացի քարի կենտրոնական երկար ժամ:
Կերմութենէ	Կերմութենէ մաշվեր է:
Կամբոյօր, արշինօր	-կամպոն, արշին: Կամբոյօր կատու, նելէսխօր կըծախտ:
Կամփոյակէկ-կամփոյուկ	-վաղ առաջնորդյան, կանոն: Լուսկի կացօնիւր տեղերթամ կամփոյակէկ կըլլային:
Կամպոտէկէ, կւազոտէկէ	-կապտավորութիւն: Վըրան կեսպութիւն շօրմ կար:
Կամպոտօս	
Կեպոտօս	-կապտավորութիւն: Կեպոտօս սրան մցն էր հարածք:
Կամնօց	-գառնութիւն տեղ: Կամնօց կցնա մէմր նայիր:
Կառ-կարմոր	-խիստ կարմիր, վառ կարմիր: Լալէն-լալէն շօնուխը կառ-կարմոր եղած է:
Կառ-կերմոր	
Կառ-կապտա	-խիստ կապտայու, վառ կապտայու: Զարկածին տեղ կառ-կապտա եղավ:
Կարէկ	-կրսի վառ բորբոքած զարեշափ բշտիկ: Աշկան կարէկ էլեր է:
Կարին ծիյում հեռոց կցովէցընաղ	-խառնակիչ, բանսարկու: Էմի կարին ծիյում հեռոց կցովէցընաղներէն է:
Կարքընէ, կարկընէ	-համերի կարկաչըն ածնորոց հետոն կամ առաջ: Ըստէ կարկընըլլա մէջ ինչ խայտա տնի համկիրըն ուրիշին ցումեաց ածկէտ սօնա:
Կարմուրէկ,	-կարմրավոր: Կամբոյրէկէ նիստան մց հարած էր:
Կերմուրէկ	-կէկան: Ածոյ հավը կարմրանմ կըլլա:
Կարքընամ	-զնացող եկող: Կազօղ-կիողին կիսէս քի շատծած է:
Կացող-էկող	-շատ կամաչ, բռնի կամաչ: Խալկինին մէշը կատ-կամաճ մէնգ է:
Կատի-կամաչ	-համի կարկաչ ածնորոց առաջ կամ հետո:
Կատ-կար	Կատ-կարը հոս կենիս կա, հավկիրըն է որիշին բռնէսը կամիս կա:
Կելու բցսիկ	-հոնին կայտ բցսիկ/- կեղծ սունկ /բառացի՝ զայլ վուր:
Կեմէ	-կրկին, նորից: Կեմէ հուվանքացած ես, ի՞նչ է:

ԿԵՐՆԻԿԱՆ, ԿԵՆԿԵՆ	-կամկան, մի տեսակ ոտեղի բանջար: ԿԵՆԿԵՆ հաշիքը կացինք:
ԿԵՆՆԵՐԾԻՆ ՌԱՅՈ	-հորամքել: Ծօնովին քամք տան կա կեններծի եղավ:
ԿԵՆԿՈՒՅԻ	-/ան գոյի-կօրի/ -զարշելի, բրուտ, ցուսու: ՁԵԼ կընս, կԵԼ կօրի:
ԿԵՆԱԼ	-բրդվել: Կընանք Շոյինջը/ օկներցա կոմէց, հոմժա է կեռա կա:
ԿԵՆ-ԿԱՏՈՎ	-կիսակատոր: Տաճիկները մորազնիս կե- կառուց բողոքուին:
ԿԵՆ-ԿԵՐՈՐ	-ՄԻԿ կրոր, լավ կրոր: Սց խընձօքներուն պէս երևումէր կրո-կերօր էին:
ԿԵՆՆԻՆ ՅՈՔ ԴԱՐԸ	-գնամի յոք ծայրը, անդունքը, սամրայանքոց: ԿԵՆՆԻՆ ՅՈՔ ԴԱՐԸ դարը ամելունան տէժըն էասի:
ԿԵՆՆԻՆ ՇԱՆԿԵՐ ԽԱՆԵ	-տակն ու լուս ամելի: Երբ երեխանները բակը ըար ու ցանչ են անում, ասում են կեննին մանկը հանձը էն:
ԿԵՐ	-կեր, տանիչը: Համերուն կեր տուվի:
ԿԵՐԱԾ	-1. կերած, կշտացած, 2. ժանգուտած, ցեցուտած: Ախունին մէյ խալկինները մօցէր էինք, հայեցա, թի ժանցը պիրուն ա կերէր է:
ԿԵՐԱԾ-ԽՐԴԱԾ	-կուշու, լավ տանի-խմելով մօժացած: Էնօր ի՞շ բարա միխտէր է, էն կերած-խրդած ճարը է:
ՇԱԿՐ ԿՐԵԽԵՆ ԿԵՐԵ	-սկզբից շօժանակներ, խափանել գործը: Խօրը շոյան մ ճարցու կըլյան կոկրցին:
ԿԵՐԵՐՈՒԱՎ	-աղերսե, պաղաստել: Տռմ հօրօր կերերցանը ուր խայտա չեղավ:
ԿԵՐՈՒԱՎԵԼ	-/ան թրցնմէլ/ -թրմւել: Օշօսա"ծ էս, ի՞նչ է, կԵԼ կերումին կա:
ԿԵՐԿԻՆ ՇԱՎ ՀԵՏԵ/	-շափից ավել ուտել: Շարդուն կերկի՞ն էրիր, ի՞նչ է:
ԿԵՐՄԻ-ԿԵՐՄԻ	-ու կամ գառ կանչելու ձայնարկուրյուն:
ԿԵՐՄԻ-ԿԵՐՄԻ	ԿԵՐՄԻ-ԿԵՐՄԻ տի ուր կամ:
ԿԵՐՄԻԿ	-ու կամ գառ: Կըրմինկուն լավ մայիս նէ, էնօնց միտս թէզի է կոստան:
ԿԵՐՎԱՎ	-կրծկավ: Էրիխային կըրվառ կապէ:
ԿԵՐՎԱՐՈՒԵԼ	-կրչ գառ, կօնքվել: Շուրատ"ն կըրվառէր էս, չէ՞ն վախւէ:
ԿԵՐԳԵԼ	-շրանդա, խամրել, ամբ կամնզնչ: Շոր շոլային կամնանչները կըրգէր էն:
ԿԵՐՄԱՎՈ	-ընտանիքի հայրը, ամուսինը: Կըրմավօքին

Կողմանօց

Կողման

Կողմանմէ

Կողման-կողմանք

Կողմանք

Կողմանք-կողմանք

Կողմանիկ

Կողորդի

Կողորդ խանչ

Կողօս

Կողօսը կապէ

Կողօս տաէլ

Կողօսէկը

Կողօսը թրէլու

Վախոր շունման

Կողօրէկն

Կորի

Կորպանը

Կորան խոռ

Կորէլ

Կորտանը

Կոնտին-կոնտիկ

Կոտորում

Կորորօյս

Կորորչէլ

Կորորչին վըռա

Խարցումիծ, ի՞նչ ոտ նէ, ամանկ է կէնիմք:

-զիսաշոր: Հարսին կողմանօց մը պէրին:

-զիսի լընի, պանկեպումկ լընի: Ես

պատույն է կողմեցինք:

-տե՛ս կողմիչ:

-ծայրահն ոժիւար բամ, անհնարին խնդիրը: Ռնգածոս ի՞նչ էր, կողման-կողմանք չեր յօր...

-տե՛ս կողմուն:

-տե՛ս կողմուն-կողմուն:

-1. փորիկ, 2. կճռոմի փոքր տեսակը: Եղանիս համավ կողմայ մը մընաց:

-զրոիկ: Կողմորէկն շարը վար մետեցինք:

-մնին համոզել, մոլորեցմնել: Կէնէ թելի կողմէ՝ համեր ի՞ն:

-1. տարգա, ամսան վերջ, ծայր, 2. զըլիս:

Ամսկլոխ, տարթկլոխ:

-1. ամուսնացներ, 2. խարին, սաղացներ:

Տրդանոս կողօսից կատէցինք, չորս օկէ երիմք:

-մահ պատճառել: Հայերուն կողօսաց կէրամ տաճինելոյ:

-զիսակներ: Ասի շատ լա կա՝ կողօսէկը կըլլա:

-ժամանակ շունենալ: Օսիերիս է երիկը՝ կողօսից թրէլու վախոսը է յամի:

-կորուպնես: Կողօրէկն արռո մը շինեցինք:

-ոշաբիր կղաճը:

-կողսկեց: Թանգա կողմանք մը առած էինք:

-եղինց: Կըման խօսւերուն մէշն ինկանք:

-խայրէ: Օսը կըմէք է, օրոն է՝ վըրան:

-տե՛ս կողօս-կողրամը:

-ժամկանան խաղ՝ զիսի տարութերումով:

Կըմանիկ-կըմանի խաղանը:

-ջարո, կոտորած: Կըմորումի տարին ես պրզնին էյի:

-կարմիր ողկոչչածն պատումերով մի ծառ,

որի պատումերը բրու են դնուն:

Կըմապօքանի բուռու ոմինիք:

-ցոլ անել, փոքրաց անել: Պըզտիկը կըոռչէ կա:

-կընակի վրա, լրիս: Տուար կըմանցինմ վըռա

պաս նընացէր է: Կըմանիկը կաս հանձը:

Կրօսէլ	-ամոքճատել: Եթէկ ժայկուն կցառեցիմք:
Կրօսիր	-ծխը կամ ընդերենիքը բավ շնչին: Խնչէ՝ շնչեցավ սի լորին, կցառեցա՞վ, ի՞նչ եղավ:
Կըսվութիւն	-շատ, հաճախ կուլիւ: Նորէ՞ն կըսվութիւն կա:
Կըրիճ-կըրինն	-հավերջ գրաման, սովորաբար կուրքած խեցենինի պրոտուլից կամ բրեդամի տակի մասից: Շառցու հազո՞ն կըրիճ վըլացած եւ:
Կըրուց տամին	-երևակայական բար ունի, որ մարդկանց բախտն է տնօրինում: Կըրուց թեյի տեսնա:
Կիշամալ	-հանեցը / - Կըրուց թեյի տամին:
Կիրէյնօք	-զեշամալ, տղեղամալ, միհարին; Շատոնց է շէյի տեսնք. կիշացէն և:
Կլյուսուն	-կիրակի: Կիրէյնօքը ժամ կացի՞ մօմ վատկու: կրուակ, կըրու, կարճ, նաև՝ ճկույք: Կյուսուն մատրու ցալի կա:
Կույսուն	-ինույ, պրմէեպուսն: Կույսուն-կույսուն լցուցած պէրամ կարին պարզը:
Կույսունցունէն	-պրմէեպուսն լցնել, թըրմերեան լի: Պուտույմէնք պիտունն է կույսունցունէն, ինչ ունէ յանձնիք:
Կուկու	-մի տեսակ թխակածք: Կուկուն է կորըլիւյինը՝ մէջը խօրիզօք:
Կուռը ըլլալ	-բուխս իմնե: Հավէլմինս կուռը եղամ:
Կուռը տցնել, տէլ	-բուխս դմնե: Երկու համին է կուռը աղբիմք:
Կուրպա	-զուլսա: Կուրպամէրըս քարվէր ին:
Կուրմուկ	-գոլ, գաղոց: Երկխային պէրէր, ճուրդ կօրումուկ է:
Կոխ	-ծննդկային և մամկանը քառասունիքի ընթացքում հիվանդանացը: Նաև քառասունիքուխոյ: Երկխան քառասունիքուխ է եղէր, ի՞նչ է:
Կոսմէլ	-զուխս գումին: Կօմիլէն-կօմիլէն մամ կուռը կա:
Կուկուն	-պղնձյա սալիդոր: Կուկունիմին ճորդ նօր լցուցի:
Կուրոք նետի	-քնն բանել, թշնամուրյանց խորացնե: Խցնա- միմէրուն հետո շոնք՝ իրար կուրոք մետին կա:
Կոյօք	-համեմատ: Ամենն իրին յօրդամին կոյօք օկեկը կըսպազըլ:
Կոյօւակ/կօճլուկ	-կովկակ ամաստների կերի ամսան: Մայթընն կօճլուկը կէր տայինը կա:
Կորէլ	-կշտամբել, կուրտել: Տսա՞ր ինսոր կօքէցի, մէջն ըսկըրըկանը չիրէվաց:

Կօրի	-անպետք, բռասու, բռասու: Անյէ կըմա կէշ կօրի: Հըր, զայի:
Կօրօց	-կորացոց, կըսամքամց: Կօրօցմէրօց խօսիս կա, էս է կիսայն կօրօց ըսէ:
Կօրօց	-կօրօց: Թըրալոր տա կա, կօրօց աշէք համէ կա:
Կոլօմնուկ, կօդմնուկ	-ցոյ: Կօդմնուկ նորօց չօգցուցք տրդային:
Կօղէ	-թիթ թիթ: Ափիէ կօղինք կա:
Կօղպ	-զօց, փափկած: Մեծը կացէք հայեցք: սառունս կօղպ է:
Կօրէւ	-կորուզ: Թըճիր գառէշտ համար թիշ մը վանս կօրյէցք:
Կօնժէ	-Ի ասահարար խմէն, 2.հարքիցողութամք գրադիլ: Նօրէն էրիկսա կօնժէ՝ կա:
Կօնչէ	-քչէն: կայուն իրար էն, սիլրունէրը աւար կըլքչէյիմ:
Կօն, կյօն	-մահմանականի գերեզման: Տաճիյնքան թիւեզմանին կճռ կյօն ցցտյին:
Կօնտափիշտիկ	-մահմանականի տրվական: Թիշէրը տաճիյն- բուն կհօտէրն կմասափիշտիսմէք կէլլային, կուլյին:
Կօռօզ	-Ի, մնծ շաջի ամվանում, որ արևին ճև է ունեցել, 2.մնծ կաշապար, որոյ բիշը ալյուսածն կադապարում էին, դիմու արևի տակ: Կօռօզ մը բար բուրամ:
Կօռիթէ	-Ի փակընի, 2.սերունդը վերջանալ: Թաճի- բանիսին տուոս կօռիթզամ:
Կօռլիւրածա	-գոցինիր /այսինքն դրոց գոցվացիր/ Կօռլիւրածան պէրնին անամէ անէսմնէր բափէց, յօր... պէրի մուրազն շրիասնի:
Կօռուսալ	-սոյր ցախից տրուինչ /վերը/ Թիշէրը մասիս յարան կօռուսար կա:
Կօրէկն կարիքին հէտը	
Կըռլեցնօց	-անս կարիքն հէտս կըռլեցնօց:
Կօրունուկ	-կոծիծ: Շնացերուն վրաս կօրունուկ էլլը է
Կօրկօտոսպար	-կորկօտոսպ ասար: Կօրկօտոսպարին մէջ մէնք ասին խօսեն է կընետյինը:
Կօռոզ	-կրոռչ, պոզ:
Կօց, կօս	-1.փակ, 2.կողակիր:
Կօփ	-սայի մաս:

Հաւ. համ, անաս	-1.ահա, 2.այտ, 3.անընդիատ: Հա խօսեց պասվեցավ, իս զորցեցինք. անամ, իշտ կընդիմերուն օրն է լախբախօր կամի:
Հազար եղջ շափել /մէկ եղջ կոյրել/	-զավ ժուածել, ժամբուրել, անել: Մնարս կորչ հազար եղջ շափել, մէկ եղջ կոյրել:
Հազ նմէ	-1.հազանի, գոր զայ, 2.սիրել, 3.հաճույք առանալ: Հարսց փեսայէն հազ յերաբ; Էնօք էփած ճաշիրեն էն հազ կէմիր կա:
Հազի	-մինչև: Հազի եսօնք մէզնան ճէ, մէնք է կրուզզնանք: Հազիքըմ պատինք կա:
Հազ	-վիճակ: Հազիքին հազ չէ:
Հազաք	-հարս ու փեսայի հանդերձանքը: Մինչև տէրուէր հազաքօրմէնքը շնորհ հազաքները փեսային ու հարսին չեն հարցունին:
Հայախօրհմեր	-հարս ու փեսայի հարտանեկան հանդերձանքի օրինորյան ծնոր:
Հային, հէլին	-գյան պրայից բայցելու ծփածն ցամցկեն մաղաթման հարմաքանք, որ կապում նն ունենիր տակ և ազատ ցայլում ճյան վրայով: Հայինքը ու՞ն տցոյն էք, տուժէր, որ այի ինամ: Հմժ. Սատն բազան-ը:
Հայքա	-/ուն հնայշա/ բուշած ալյուրով և շաբարացրով կրոշակ:
Հայոց կէնալ	-իր շափե ճամալել: Խըմքանին կընային, Խայօքը շի կէնար կա:
Հայգիքմանաւ, ինպիօրման	-ծերամաւ: Շուտկրտս մէջը հալ-տէրման շընընաց, ալ ճամփօրցած էն:
Հայս	-1.իրավունք, 2.վարձ, վարձատրություն: Այս, ինիցու տուր ինամ:
Հայս նմէ	-իրավունքը առանաւ հակառակորդին հաղթէ: Տեսաց տաճիկին հայսէն ինտօր էկայ, դրաց հախ կրառ:
Հայիւն կալ	-տես հայս ենէ:
Հածծումէլ	-վերջացնել սպառել: Պրզայիկը շատ յար է, սիրաց հածծումէլ: Կա: Միրտ հածծումէլ:
Հադորք	-կամ հաջորդություն բայի կրծատված ճևն է, որ զարծ է ածխում երդման ժամանակ, կամ հա+ոզօր հա ճիշտը: Հադորք, զորք գուցցին կա:

Համուր	-աճուրդ: Այսպիս է կրչվում Գամիլիքի Շաք գյուղում փետայի հաւաքները խազընեխս ըմկեր-հարազամների կողմից խռատագող դրամ ո նվերերը կառ, ոչ, ոշաք, երինք/ որոնք անընդհատ հավելվում են: Մէր փետայի հաճուրքին ցամորնիս էրինց ո տուժավ:
Համուտել	-համուտել: Համուտեցին-համուտեցին՝ պրատոյն է կէս երին:
Հայուրի	-հայուրոր, բահանա, տերտեր: Ժամին Մէրց կացի հայուրիկինմէն հաղորդուրուն առնեցու:
Հայվան	-աճատուն: Հայվաններում աղէկ կըհայէին, չոմքի աղարանը Անօր կրտսային:
Հայրոր	-աղորքի հայց որդին տուք... բատերի կրծառումը:
Համ	-ամս հա, ահան:
Համբանի	-ՎԵՆԻ թէնց ըլլա/ -Թոնքի պատերից խմելիք բնինելը կըօւի մեջ: Աման, խընօր համբանցան:
Համվէլ	-Լ.հանվէծ, 2.հավանից: Ամմէն տեսածին է համվէլս կա:
Հայեցանի	-Լ.հայեցնել, 2.ավելորդ խոսել տաւ իր հասցեյին: Ինչ՞ Անօր հայեցանիս կա:
Հայուրնադ	-Լ.հսուանալ, 2.օտարանալ, խորրամալ:
Հեյն	Արաշինքը իզմէ հնալիցան:
Հայրուկ	-Խեն հնալիկ/ -Ճամձ Փառայա շրջամակը պատած է ակրամների ցանցու, որը դահուկի մասն կապվում է տոնամամների տակ և այլ կերպ բայլում են ձյան վրայով: Հմմ. Սամոն ցագամ-ը:
Համած-վարած	-պարտիզան, իդուայի:
Համած, հաշնէ	-Լ.շատ փոքրառու, 2.անբարյական:
Հաշանի, հաշնէ	Համած-վարածին մէյն է եղէ:
Հասցունի	-կալսկու նպատակով ցորենի խորձերը գտնչ կայի մեջ: Ախմիներ, օրհարասկւն յւորը հաշանդպ էնք:
Հաստունի	-հասցնե, հասուցնե, անծցնե: Էրէխտանիս համեսցիմք՝ կարդցիմք: Մի հացը լուսկ ենոյներուն հասցուցէք:
Հաստունիկ,	-հաստավոն, բավական հասու: Օկէերց,
հաստընուկ	ծնորէց հաստունիկ մարք ոցն եր:
Հակ խոսէ	-ծուցուսու կամնէց երբեմն հավերը արաբայի նման կամչում էին, որը համարվում էր Քատ նշան, ուստի ասում

Հավատել	Էին ճորթեցէր, յօթ իրին կույսուն խօսէ:
Հավանա	-1. ցանձանաւ, 2. Յախանձեց: Թուրդեց հայեցան կղմագուշէյին: Տղայիս մէկին կարծէցի, մոյսն ոչ հավատէցավ:
Հավեր	-Հոտ ս հնձնան/-արևայան հրոշակեծն, որ պատրաստում է Ենք ովկած այսորով ու շաբարա- ջրով: Երբեմն նաև յունցորով և դահինի յուռով:
Հավերութէ	-հավկուր, երեկոյան շտմանոց: Բրկում ըլլա ՇԵ, պան պիշտ չեմ տունան, կրախ կա համբոր Ես:
Հավուն հետ քառէ	-հավաքի, դասավորին, կարդի քառէ տոմնը: Ամենին առաջ-առևոր համբորէ Եին:
Հաստիկ	-Համ համերում հետ քառէ/-շատ վաղ ըննի: Տղացինիս հավուն հետ կրասանի:
Հաստէլ	-1. հասու-հասոնի, 2. խաշած ցորեն: Ասօր հսանին խաչինը կա:
Հատումնե-հածնումնէ	-1. Քերքացննի, 2. սիրու մաշին, սպասել:
Հայր առնէլ	Մըզուին միշտու հասծնումն կա:
Հայրօ-հազ	-հարցուին մննի: Կա յա հոյր ստած իմ, քիրէս վազտ կա:
Հայրան	-հարբուխին հետ հազ: Կա յա եսօնք հայր- հազ եղած էն:
Հայրանի	-1.ոչ ճարտը, 2.ոչ օդիմավոր: Հայրան ըլլա կիշածըն:
Հայրէ	Ծքից ընրել: Կըրածուն հայրամեցին, ըիրէս պէտին:
Հայրան	-1. քափահարէ, կարաս հանէ, 2. տրրի,
Հայրանի	ճօմնի: Թական կօշիկը օկիցս նորդէ Ե, սուր է կարապ նորդք Ե:
Հայրան	-հորեցոք կիմ: Հայրան, թիչ մը կարարին բաժնէ պէր:
Հայրամախպար	-հարսին նորայրը: Հայրամախպարին տէսա՞ր իշ միդուն տցըս Եր:
Հայրամփօր	-հարսամնիցի մասնակիցները հարսի կողմից:
Հայրամքոր	-հարսնացույրը: Հարսի կողմին մինչև ստագաստոց ողիկեցող առջիկը:
Հայրօ-ճորօր	Հայրամքորներմ է սիցուն Եր, տէսա՞ր:
Հայփչու	-ոսէց ցամաք հացուն: Հայփչու մը երակ՝ շուն ու կասուն վախսան:

Հարթեյր	-հազուտեղին: Հարթելիքնիս պաշին-պղիկ եռած է:
Հարդի	-հաճախտամաց: Հարդի ուժեցի, ամմա շօնիսմէրը ցրողուցին:
Հաջորդ-հօրբէ	-տումբ կարգի ընթաց, ճարրիկ, դառավորել:
Հել	Հարստքնին, մինչև ժամեն իրանք նէ, տումբ կոնակու-կոնակու կա:
Հելի	-տե՛ս հնձն -դեռևս: Հել մօծեք, օօր կոլիխոնար մէր դապրը:
Հելտի	-տե՛ս Հնձնացի -շափէ միավոր:
Հելքա	Կամքութօք կատն եկեցիցոց կրծախիտ:
Հելքր հելքր/ ուսան	տե՛ս հնձնաց հնձնքն:
Հեմ, նույն է հնձն	-հում կումքի կամքան, հեմին է և յուզած եռած:
Հեմի	-տե՛ս հնձն, հեմ:
Հեմի	-դամս, ին՞դիմի: Հեմի բույսու մընա, եսքը հետուս կրիսովին:
Հեմք իմմէլ	-1.կոտավի կամ խառո, կարպիսի դաշտակի վրա հեծոցի թիւնը ծգէլ, 2.հաճախս զմալ-զայ:
Հեռ, հէռ	Թամին հեղ կացին-էկամ, հէ՞նք իմմին կա:
Հերիծ	-1.քառակ, բորբույն, 2.ոլիմի, ոչ բի բան: Հեռ ծարր չեմ եղու:
Հերիծ	-պարզամիտ, միամիտ: Հերիծը ըսածներուն համտաց:
Հերկ էնէլ	-1.հերկնել, 2.շատ անցողարձեց: Ենօր երկխամերը եսքվանները եկրկ երմի:
Հերուց	-յորաքանչյուր, ամեն որ: Հերուց է ասամն կեմին կա: Հերուշին տումն է բացան կուլէ:
Հերիր	-հայած կարագի տակամքը: Կարացը հացեցինք, տակին եկիրմ է խցօրդիններուն մէց տցրիմք:
Հընթընուր	-տե՛ս հումիսունուն:
Հիմակի	-այժման, ներկայի: Հիմակի ճահելմելունմէն գո՞վ կըլօխս կրիստ:
Հիմանուկ	-իման, ներկայուն:
Հիմզիշէր	-հիմզակամ: Հիմզիշէր փշշատ տումի պղպատիյմըրուն:
Հիմզմատ	-ճուտիչ, մինչժամի փայտյա նորան: Հիմզ ճամակ սրամին հիմզմատ կըսէյինք:
Հիմզիր-հիմզիր լազ	-հիմզաք-հիմզուր, լազրո, անշաղար, բարձրամայն: Հիմզիր-հիմզիր լազի, ամմա

	ասված լրություն:
Հիմկեն	-հիմագում, հնացած: Հիմկեն խըրխա մը հարած էր:
Հորացին աշկը պամել	-Նոր տարվա առաջոտյան կանայք մի բամի շար հյուսում էին ասեղով, որ Հորացին աշկը պամեցինք:
Հույնին	-օպումք: Վիզերին Խոլընք կումնայիմք:
Հումքա	-հիմա, այժմ: Հումքա նորէն փրսակօր կարորվին կա:
Հուն	-ունց, սերն, հատիկ: Պատուաներէն հունըկը տուն պէրէ:
Հումումուկ	-1. մատաքանչ, մուտանջուրյուն, 2. անհանգստուրյուն: Նորէն ի՞նչ հումումուկ ունի:
Հուսէին	-հիճգմատամի փայտյան եղան: Հուսէին ինձի պէրէր, շիամկըցա՞ր մինքմատը պէրէր:
Հորի	ատամկ է կըսէյինք:
Հորի-փերի,	-1. գեղեցկուին, 2. անմահ, անհոգ եակ, ոչ երկրային: Հորի է, մայ չէ ծընէր:
Հորի-մէյէկ	-հորի-փերին, երկնային, ոչ երկրային եակներ՝ իրական սեսի: Հորի-փերի կըմանին էնօր ախօնիյնէր, հորի-մէյէկ է կըսէյինք:
Հօ	անառանմերին ցշես ճայնարկուրյուն:
Հօդէլ	-հոդով ծածկայ: Ըօնէրուն պատույնէրը հօդէնիմք:
Հօդար	-ծծէր մանկան խանճաքուրի մեջ այն լարը, որի մեջ հատուկ եռ էր լցվում: Հօդարը լորուցէր:
Հօդար Անն/	-ըրոսանք: Հօդար պիտի էրրանք:
Հօդը զարմէ	-այսախս է կոչվում մի տեսակ ամրուժայի դրդեռոց, որն առաջանում է զախից: Հօդը տրպէր է, ի՞նչ է, տրդան շաղէկնար կա:
Հօմօս	-հոմօվիտ: Հօմօս ծաղիյնէց կրիակրէյինք:
Հօմանքա	-զմտամիրի անդաններ: Հօմանքանիս շառ մէծասչ:
Հօրթէլ	-տե՛ս Ավշէլ-հօրթէլ:
Հօր Կօրծէլ	-զույհակուրյուն անեւ, կտակ զործնէ: Տառ տարեկան շիրայի հօր Կօրծէլու խըրկէցին:
Հօր Կօրծոտ	-կտավագործ, զույհակ: Ըանի մը տարի եւրք հօր Կօրծոտ ենա:
Հօրառ	-հոգիատ: Հօրառ ուրա նօրիս շատնիր:

Հօրօր, տոմի հօրօր.	-ամբողջ տմագ, տմով-տեսուք: Տոմի հօրօր
Հօրամքայօթ	րօվնու Ազատ:
Հօրափարզութ	-հոգարարծութիւն կրեսց տարին մէկ աշխարհ տէսնար:
Դադա	-ցավ, նեղություն: Դապաստ առնիմ,
Դապամ	յաբուրուն մէմեր:
Դայր ըլլալ	-կարսա: Խաղամաճ դազամիմ մէշն է:
Դամիչ	-կրչեց: Ըկկամաճներու դայր եղամ:
Դամառ	-եղեգ: Կերաններուն, մաքրակներուն վզրամ է
Դառադրուս	զամիչ կրնեստէյնը:
Դառդա	-քա: Կուոքք ծարկում գամեսուներուն տամից տառակ:
Դարինդ	-երևակայական շատ ողի, որ հատկապես ծննդյանների և նրանց երիխանների թշնամին է մինչ քառասունըց եղին: /Տե՛ս, Ազ/: Դառա-
Դառասն	դրասն չօնութիմ քառասունըցու կրե է:
Դարինդ	-ազտավ: Լեզուս չըցա մէ զառապանեցը աշկերդու կրիանին:
Դարինդ	-պանդուխտ: Հայերուն շատոյ դարինդ եղամ,
Դառձախ	տոմի-տէշն եղամ:
Դառձախ	-քարդի: Շուրդրուն թնարը դավախէ կրորնելքին:
Դառլուզ	-կափաքիչ: Դագանին դափառ որ կրուր տորեց:
Դուրուց	-քորքական մնուայլա մանր դրամ: Բանին
Դուրուց Ելալ	քորքաչ տրվիր մառ:
Դօմ-դօրք	-խույնից: Ուսացասի: Դուրունցըս եղամ:
Դօղինախն	Դուրունցըս սցոնցվէցավ:
Դօնախն	-թիվոմիք մշանները բռնվել:
Դօրք	-ուղղամի, ողինի, շիտամի: Դօմ-դօրք մէսի կոքան կա դարինդնեցը:
Դօղինախն	-զնկույզի, պմուռակի միջուկով և շարարացուու բուլած քաղցրավճները: Դօղինախն շատ նշանիքէյնը:
Դօնախն	ամառ է կապատկ մէջի համար կըշինէց:
Դօրքէ	-կուր: Դօնախն չոնցած օրէննիս չեր ըլլար:
 	-ուղղել, ուղղվել: Մէշկը դօրքէւս վախիս չոնին:
Դարէլ	
Դախնախն	-ճաքէլ, պատուվել: Շօնուխը լալեն-լալեն ճաքէր է:
	-ևնն շախչախն/- շրադացի շախչախն:
	Դաղասկը ճորմ է տարեց, ինք ճախճախը ման կոքա:

Ծակըսնօց	-կանայի ուկյա կամ արծարյա դրամմներով սպատրաստած զարտ, որ բասակի վրայից կախվում էր ճակատի վրա: Ծակըսնօց էջ պերել էն, որ տէսնա:
Ծակրա	-ճախարակ: Ծակրան ինչ՝ չի տառնար կա, Ծճը նայէ կուզ:
Ծաղ	-շուռ:
Ծաղփ	-պատզարակ, որով բարձրութ և տառնոմ ճահիսեա- լեաններին: Ծաղփը քրթզմանն նորեն էս կըսէրդին:
Ծամ	-ապակի: Պատզիխանին ճամփը կօյրէ են:
Ծամարան	-շուշարան: Ենօր տունը ճամգանօր էր:
Ծակի	-1.ամփառ, 2.երիտասարդ, ճառողաշ:
Ծակիլմէրը Անծէռուն ամկան շեժն	Ծակիլմէրը Անծէռուն ամկան շեժն:
Ծակիլ-Ծուխան	-շատ մատղաց, երիտասարդ: Ծակի- Ծիկանմէրան տաքին մորքեցին:
Ծայիր-Ճաշը	-1.ամցնիխառ, 2.առատորեն: Մուկերը շատ- ծած էն ճայիր-ճաշը գորենց կըրեցին տարին:
Ծայ մը	-1.ամցան, մի թիշ, 2.մի բռա: Մումդույնէրան իլէ ամրարին, փէրակին մէշը ճայ մը ապուրցու չեր ժօնացած:
Ծան	-1.վեց, կոճ, 2.հոգի: Պեզսիյնէրուն ճանիքը Խանքէն ճամցու կէլլա կա:
Ծանիլը ցորէկ	-բնեկ: Մէնը ճանցոց ցորիմ մէ, և կիսուին:
Ծանիլ հավոն	-տէն ծանոց հավոն կըրիմը վլոյ:
Կըրիմը վլոյ	-մեծախոսի, մծծ-մծծ բրդի: Կէն ճառ-ճուռ մէտէր կա:
Ծառ-ճուռ մէտէ	-երկարածասակ ու բարակ: Ծառալոց ես տարցէր, ծո:
Ծատալօց	-ջայու: Ծատար, կրնա տումիս բօրծերը էրն:
Ծատը	-1.հճար, 2.զիղ, բուժում: Հովհաննին ճար նը լոկորդին նէն:
Ծար	-ակնկալված օգոնություն ստանալ: Ծարին ճար հոսում, պարտէզը փօրէնիրէն պատուկօվ ուկի կըսուէր էն:
Ծարին ճար հասնէլ	-գնէ ու ճայ:
Ծար-ճարակ	-1.բուժն, 2.օժմնուածնե: Սաղ ըլլան ալլացինէրը ճար կրին:
Ծար էնէլ	-օժանդակություն ակնշաղին: Էլիճմէն ճար ումիշ էնին մէ, կաճճըրկվու կըմընաւ:
Ծար ումիշ էնէլ	

Տափիկ Անկ/	-ծափիկ:
Տափ տալ	-ծափ տեսի: Մաքչօրին տէսան նէ, ծափ տուին:
Տափօն	-տես կոտորկ ծափօն:
Կոտորկ ծափօն	-կոլոր, զաճաճ: Էջար, կոտորկ ծափօնին,
Տափօն կըլմաճի	ի նշ աղքան կաֆ:
Տափօնի յար	-տես և ծափօն:
Տնհեննեմ	-տես և Ենփօնի յար:
Տնհեննեմ ցցալ	-դժողով:
Տնհեննեմին տիրս	-դիմանդամել, յրվել: Շնեննեմ Եղիք ասրցվաթն:
ասնել	-դիմանդամի խորր ամօնել: Օգտագործվում է:
ՏԼՇՆԵՐ Եմասը	ամեծքի ներ Շնեննեմին տիրս ասմին,
Տեքմբուկ, Ծրմակուկ,	իրահա:
Տըրմակու, Ծրմայիկ	-անճահական խնձոր իրատացի՝ որպաստ խնձոր:
Տեքմբումել	-Հովգանքին ակրոց Շնեննեմ Եմասը տօդը և:
Երես Ծրմեկցումել	Տեքմակուկ, Ծրմակուկ:
Տնիք-Ծրմակ	-սպիտակավում, ավելի Ծրմակ: Հարտենիս
Տորիիր	ներդի շօրէր վուացէր և Ծրմեկցուկ-Ծրմեկուկ
Տուզ	կախէր և արքակին:
Տուզախ, Եղասխ	-սպիտակչօնենի: Պարէ պրզտիկնես Երև
Տուզախ	Ծրմեկցումելիք ըլլար:
Տուզախ, Եղասխ	-ըլլորումին սպիտակ, լոխ սպիտակ: Վախէն
Տուզախ	ունազ Ծիփ-Ծրմակ և Եղիք:
Տուզիր	-Ծիպիր-Ծրալիք ճաշ՝ ճպուու, ճավարու, սոխառածու:
Տուզու	Եսօր սիրտոց Ծրցիր ուզ կա:
Տուզորի	-1. պատիկ, Երեխա, 2. վտիտ, նվազ: Միշու
Տուզախ	Ծրոզ նրնացէր եւ:
Տուզախ, Եղասխ	-մորկ: Ծորեցս պէտք, նըսպան մըրսիմ կա:
Տուզախ	-Եմազ բանակով, կար-կար ջուրը հոսել: Եսի
Տուզիր	նընճոցս կա, իմու՞ր կուկումը լցումին:
Տուզու	-Քայինը: Ծիլիմըցո թիտս կախւէր է:
Տուզորի	-Քալմըտ: Եղցու, թիրու սորիէ:
Տուզախ	-կանչանամալ, միրանալ, կազորումէր:
Տուզախ	Չոյէրը ատին՝ նըսոքցամ:
Տուզախ	-ցնձալ, ուրախամալ, իրծէն: Փեխն տէսնա
Տուզախ	և նըսան կա:
Տուզախ	-Ծոյրվել: Միմարուց ինկավ՝ նըսկալէցան:
Տուզախ	-նարքըթ: Օկկէրը աղտէն նըսկացուք էն:
Տուզ-Եղասխ	-լովի ըրալի, ջուղփի: Աս ապուր նոր-նորսի

Ծրմու, ճռմու

Շըմկը

Նըմկէ

Նըմնդկապաշչար
Տըպոստ, նըպօստ
Տըղիկ

Նըրմակամմիշ էնէ

Նըզմիշ էնէ
Նըրմատիկ

Նըրմերմէլ

Նըրապաշխ

Նըրի-ճըփլախ

Նի, նիկ հմկ/

Նիմ

Նիվ-նիվ

Նիշ հմկ/

Նիպիկ էնէ /հմկ/

Նիտո ծուր

Նիրիք

Նուլմէս

Նուրմիփ կէր

Նուխտ

Նուօ, նուօչ

Նում-նուր

Նուվալ

Նուռ

Երեց 16:

-Հնոս: Հաջի փշրանքներով, յուղով, ձգով
կըսակուց: Շումառ և ուղար մէ, կոտտյիմք:
-1.ուկուց, 2.մանր բաժնիկ, զանգուակներ:
Ծընկը մը խավոն շըկէրած արսօր կընաց:
-Հովոնեց: Նըմկէլը բարձին էկած է, իրէխանքըն
է իշ կըլլամ մէ, որ ըրամ:

-Ծննդուկի պաշտօր, ուստեղ մի բանքար է:

-Հպոռուտ: Աշետր ճըպազումն մէյն էր:

-1.Խամիլի հարձայանց, որին բոնվերով
քայլէ և տոփում երիխան, 2.Ճորիի: Զամի
մը ամրած ճըմիկն պըսնէ Շ: օկէի կէլլա:

-Ծամկոռտեց: Մախիրը ճըմասլամք կէ՛ն կա,
ամմա օրուտ յումի:

-Հնոել: անօդը ճըմեր էրիմք, մանառ պըսոց էխմը:

-Գրծայիկ Անամկական հիվանդությունը: Նէր
յիքար, երէխանըրը ճըրմատիկ հանած էն:

-Չոր ցանե՛ /քակուն, հողէ հառուակին և ալն/:

Պակը ճըրճըթմէցիմը:

-Չրարաշխ, շըրեի ներքը կարգավորող:

Շըրպաշխ աշխատուց:

-Ան՛ յըփ-շըլախ -յըփ մնրկ, աւկոր: Երկիրը
րիշերը յըփ-շըլախ կըրընամայիմը:

-Ճայնարկություն է: Շըկ, ոռո՞ն էն:

-Ոզի: Խ՛ն էն մը մի՛՛ն էն - հարցուց պատավ:

-Խավերի, բայումների ծածվաց:

-Ղավ, ընախը շըր: Անշ չորերս հարցուցեր:

-Շըլանաց: Հայուտ, տղուս էկար Շնիդիկ նիմքը:

-Վիզ ծուր: Յօնմիսները Շնուրմիմն ծուր մընացին:

-Ճիախատ: Միմանվան խաղերն մըյն է.

Մրդամէրը կըխաղածն, մէնք է կընայեյիմք:

-Խնկլահաճ: Խօր տարիան համար էրկու
նուրիս ատինք:

-Շիսա-փառվ: Անման, շատ նիւթօր ճըպմիփ
կէր նէր է:

-Գուց: Անխոտ տղուաները մէկը մէկն սիրու էին:

-Առմանդյամ /հմկ/:

-Միկ շըրայի: Առմ-ճըռը էղակ բանը:

-Ան՛ յըփակ:

-Արտօնը, ուոր: Արդեվ կա նէ, ճոտերս ցամին կա:

Շուրջ կըխէն կըյրէ:	-նախօրոց մօքմել օգնությունը: Եթիր մը տնօսա նէ, և այ ճարդ կըխէն կըյրէ:
Շուրի ճամփա էլլէլ	-մի ուղղաբայրը շատ երթնեկն. Մարօք տունը ճարդ ճամփա երած է:
Շուր տաղ	-1. երկարը միւլ հրթիւ, 2. բայսերիւ կամ կննդանի- ներին չոր տաղ: Տանայնէրուն ճարդ տռավինք:
Շուրը տանէլ, ժարագ պէրէլ -խարին, հանգօի: Ես էօր ճարդ կըսամիմ՝ ժարագ կըստքիմ:	
Շուրը կացօղ՝ ժարագ Արօյ -տես նորը տանէլ...	
Շուրը տանօն՝ ժարագ պէրօյ -տես նորը տանէլ, ժարագ պէրէլ:	
Շուրօս պէրան	-իսյնըոտ: Ծարօս պէրսին է յի նայիր, ինձի հետ կը շափիմ:
Շօք	-ծայր: Կըսավին ծօք հայիս մը, կըհասկընաս:
Շօկէլ	-զատէն: Միաց քրոնէն կըսատվի՞ մը, չի ծոկվիր:
Շօտոր ըլքանէ	-նաննիկ անդամացոյիծի: Թրնդա, ծօտար երածի պէտ կըսարթրէիս, ծօտար կըսմանիս:
Շօր-ծօր	-մանոկմէրին գրադեցնելու խառ հոմ.՝ պար-պար, դար-դար և այն/: Միներից ծեկը նստած արոսին երկու ձեռքերով տարութ- րում է մանկանց՝ վանկացիկնով «ծօր-ծօր»: Նման խաղերից է՝ ծօր-ծօր ծօր էնիմ, փէշր կըյրի՛ շօր էնիմ...
Մալ	-1. ապրանք, 2. ամասումներ: Մալերում կըր տռավի: Հօրմնէ մըմացած մային տէր էղազ:
Մալ-մալք	-ունցվածք, ինչը, շարժմական և անշարժ կայր ունցած մալը-մուլքը շում-շէնկէին փայ էղազ:
Մալեզ	-խոյսամճամ լույժ կերակոր: Ծօմխսմէրուն մալեզ հապրուցի՞ր:
Մալեզապոր	-ջրախ խավիծով ապոր: Մալեզապոր էս շատ կըսիրէլի:
Մալեզ կըխէն լոգէլ	-ժամանակ յանձնաւ, խիստ գրադկած լինել:
Մախատնա, մաքատնա	Ուր էրէխսամէրուն մէշը՝ մալեզ կըխէն լոգէ կա:
Մախսանա, մաքանա	-խավաշամն խմելից քատակուսի 1-2 սմ կտորները եկում են ջրում, ապա վրան մածուն, տոմառ, դա- ղած յուղ նորինմ նաև սխառորով/ լցնելով ուսում են:
Մախիր, Հօդ-մախիր	-եսոյ ու մախիր: Մասորէլոս հօդ-մախիրին մէշը մըմացին:
Մախոր	-մարիս: Եղևնու կամ մախորի ժամից որպէս կազման օգտագործվող խօթուո, յուսուս

Մայստուս	փայտիկներ: Սախքը պերինք մշշյէն:
Մախօխ	-ցիտավորյա, դիտմամբ: Մախօխն կէնին կա, ի՞նչ է:
Մախօխ	-քայլ ճաշատեսակ, որ պատրաստվում է առանց յողի, թթվածով և խոշոր ծավարով: Մախօխապորք ըլլար կուտյինք:
Մախօխապոր	-տես մախօխ:
Մահրմա	-քաշկինակ: Նօր մահրմա որ առնելու յէ:
Մաշտա	
Մաքր-մաղարա	-քարայր: Տունէնին մաքր-մաղարա կրոլմանի կա:
Մաղուկ	-ճաշածի տակամքը: Մաղուկները մէկ բարակ էրեք:
Մամի	-ճամկարարձ, ծեր կիմ: Հարսէննուս ցալերը սպանեց, կացէր թէզմը մամիին պէտրէ:
Մայս	-ճակարդ: Անսա պամիրի ճայս կէներ. շատ հաճօր պամիրներ կողար:
Մայի ըլլա	-գմայէն, կիանալ: Ենօր խաղցածին ֆայէ մընայինք կա:
Մայրամասուց/անուշապոր	-Նոր տարվա ամերամնչուտ աղաճներ- ներից, որ պատրաստվում էր խաշած հաստիկով, սիսնով, ոսպով և շարարաջրով:
Մայիս	-1. մայիս ամիսը, 2. լույս ապրիլսա, բրից: Մայիսին մակերուն բցնիքին մայիս կոտյին. Նոր էած կամանցը ոտեղն ճիրայի կողար:
Մայրուկ	-ճամփանձք, ճանբոր, կոտրատանց: Խօզունքը մէկ բարակ, մայրուկ՝ մէկ:
Մանամեղ ցանձէ	-դժրախառությանը դժրախառություն ավելաց- նել: Ամենամեղ ցանձք:
Մանգավորին մանգաղը կողոս	-գործ անույին խանգարող: Մանգավորին մանգաղը կողոս, ինչէ՝ արտը էկար:
Մանրը	-մի ճաշատեսակ, որ լավաշի պես բացված խմորից 5-6 մմ քառակուսիներ կտրելով մեզը խաշած միս և դմում և նիմուճ, վրան լցնելով մածում և դաղած յուղով տոմաս: Մանրը կէնչյինք՝ հաճօր կողար: -երգ, խաչ: Խառ կանչեցինք, յէտք է մամի ցախնք:
Մամի	-ճանրավուն: Բավօրմաս տօղաները ճանրութիւնի էղամ:
Մանղյօտ, մանղյուկին	-մի տեսակ ազմիլ բամբակյա կերպաս:
Մանուսա	

Մաշա	Մամուռա իշխյօց հարած էր:
Մաշրակ	-1.ուսելի, 2.ուսելող ծևի աղմկող, ոիրմիկ նվազարան: Մամդային քջանիւրը մաշայօք առեր:
Մատ	-ջրածան, պղնձայ զավաք: Մաշրափօք ճոր մը պերեր:
Մատար	-1.բաժին, 2.հաղորդություն: Տիրուեց մատը պերամըս աղբավ:
Մասիսարա	-դամակ, մշտառ սրբյու գործից՝ երկար մատմաշակի կյոր մատադից կորով: Ծո, մատաքը մէմբ պէր:
Մատառ ասեղ	-1.ծաղր ու ծանակ, 2.խեղկատակ, մատրածու: Եղմ մատիսարա՞ն էղամբ:
Մատու ասեղ	-Ըն կամ ծախառ ասեղ: Մատու ասեղօք յուկանիւրը, խորթը, չատղրմիւրը կցկարէյիմբ:
Մատու	-1.Ճեղի մատ, 2.աստիճանի, տայլի, փողինի և այլն ճաղիքը: Փիլարամին մատէր հայուհանու եղած էն:
Մատաղ կըլէչ	-մատաղը մորթօկ: Մատաղ կըկարէյիմք, յօր արգէկ իրա:
Մատաղու	-մատաղացու արու զառ կամ ոչխար:
Մատմաշումէ	Մատմաշում պէտք նայնին:
Մատու	-մատի ծայրին բորբոքված փակ վերը: Մատմաշումէ եւէր է թիջէր նշկլսու-նշկլս շրորդի:
Մարել, մերէ	-1.սրբատեղի, փորիկ նկանեցի, 2.փորիկ դռնակ նակ: Մորփին մատուց կացի՝ մօճ վատէր:
Մարտի, մերէ	-1.ցայսը հաճցնեն, 2.մակարդեն: Կըրտկը մըրդին, էկա կարց մըրկու:
Մարր-մաքրասամբ,	
Մարր-մորր	-կինդանի շունչ: Սօխախմէյուն մէջ մարր-մաքրասամբ յիրար:
Մարօցքս հալը հարցունել	-շահագրգովածուրյան, իր շահին հետամուռ մնից մասին է ասվու: Մարօցքս հալը կրեարցմէն, հարօջնուն չէ:
Մացա	-սեղան: Մացան օտանէրը կըտղնէցն, խօներն է մոյս սէյսակները:
Մեզ պաք	-մօճ պահը: Մեզ պաքին ծօճը շատ բջիջար էր:
Մեզ պառ	-մօճ պահը: Մեզ պաքին պաղարը կէփէյինը կըրդիւէյիմբ:

Մեզկակ	-բավական խոշոր, խոչոքավոմ: Մեզկակ պոլուս մը հարած է:
Մերքո	-մերք: Քառոսմին եամար իրեց մերքո կըսոր պէք է:
Մէլէթ	-մյուս աճքամ: Մէլիթ /մի այլ հետ/ մէջի ուրիշ մէ, թիժը եւէ կրօնորդին:
Մէջօր	-մէկ այլ օր, մյուս օրը: Մէջօր լուսիկ պըտը իհամ:
Մէխէկ	-1.աշխատ, խեղճ, 2.հանցանք, մնոց: Մէխէկս ինչ է, մէխէկ օր շիշտին:
Մէխէկ ճըտնալ	-մէջէ գրախառուրյան պատճառ հանդիսա- նու: Զավարյին մէխէկ ճըտնան անցրկվածին հետո կարքեցին:
Մէկիկ-մէկիկ	-1.հատիկ-հատիկ, մէկ-մէկ, 2.մանրամասն:
Մէկիչէր	Մէկիկ-մէկիկ պըտը խօսուովածին մէխէկքրա:
Մէկացնէլ	-մէկական: Մէկիչէր լանրը ըստ և կրիերիք:
կացնի մէշտեց մէղացնէցք:	-1.կոտակէ, 2.հուլքաբէ: Օրնած ցորէնք
Մէջօր	-1.շիսա ամուսնուրյան, 2.մաջոի եմբակա:
Տէղանքն	Տէղանքն ըստց. «Ան փշտակը մէջօր է, յօրը ալլար կա»:
Մէնք, մէյք	-մի, աճքամ է, մեկ է: Մէնք ենոյ տէսման մէ, դույիքը կըսին:
Մէզկակ	-խոչոքավոմ: Մէզկակ սիօն մը ունէցինք:
Մէյք է	-մեկն է: Անցրկածին մէյք է եղի:
Մէշէ	-անտառ: Մէշէօն կիհայինք փառտ պէրկույի:
Մէշէօն	-շնորհած այժի կաշի: Պէտք էկավ, և է մշշմէն սղողը կըսրտցի:
Մէշ	-1.մեց, ներս, 2.միջուկ, ծուծ: Կաքային մէշը տահա համօց է:
Մէկէ	-ընդմիջեցի: Համեմէնս կէն չէն ածին կա, մէշէ էն: Նոյնն է արս տայ:
Մէկմէշ	-մեց ընդ մեց, միջանց կից: Մէկմէշ իրեց օպա ունէցինք:
Մէռած	-1.հանգուցյալ, 2.ամսենք, ամսաթան:
Մէռած կինօր նախւցինք կօվին:	Մէռած կինօր նախւցինք կօվին:
Մը, մ	-մի: Կըմին սը պանց նօրէն մէնտը, մը խօսէր:
Մըզ-մըզ	-1.քծախմնիք, 2.դամաշաղաշաքը: Մըզ-մըզին ատիր, տամ էլ մըզ-մըզ բընթա կա:
Մըրէ	-վերմակի ներքին պատյանը: Յօրդամին մըրէց հազորեցինք:

Մըշ ըլպա	-քարտահար, ինկիւլ: Անամիկ պատմեցանք, յոր մըշ Եղամբ:
Մըշկառապ	-Լ.գալեզ, արքա, 2.կոկծակ: Մըշկառապ ցանին խայտա չենչ:
Մըշտուլ	-Լ.մշտուլ, 2.խորե, խոկիւ: Հարսմէ պէրին մայստր մըշտուլ շիստ:
Մըշտուլ	-շարժելի: Անկային մէյս է, ծովովտապէ վախճան կա:
Մըշտուլ	-մօմադ: Կատամ տարեն մըշտուլ մայստրան կա:
Մընկիւ	-մուկ:
Մընտիւ	-անիծունելի: Ալված, պան տուր պանուսիմք, մըմ տուր մընտիւմք:
Մընտիւ	-խամաշփորություն:
Մընտիւ	-խամաշփոր: Աս ինչ մընտիւսը յօր է Եղիք:
Մըշիկ-մըշիկ	-ամուշ-ամուշ: Խօստիրուն մէշը նույսը մըշիկ-մըշիկ ըրման կա:
Մըտիկ ենէլ	-լուկ: Ըստաներուս մըտիկ լուկ:
Մըտր-մըտր	-մըտր-մըտր, Խանախալիդ: Մըտր-մըտր Ա; ինա կա, մըտր-մըտր տուր Ելա կա:
Մըտու մասու	-կծու, մաս: Պիակեր մասու է Եղիք:
Մըտու	-զուն ու թրան: Առոտ կամուխ տոցացիխն յոմին մըտուր տէսա:
Մըրեւ	-կրամփո բարձրացած մոծիրն ու մուխ:
Միլ	Չօնոյսմէրը մար ու մըրեւ էն Եղիք:
Մինումար	-1.ճաղ, շուռ, 2.մետաղյա ճող: Կորպային մքէրը համեր Ա:
Մինածուկ	-միակ: Մինածուք զավակ ուննաւն է պանի նընան Է:
Միսամակ	-միսամակ: Բիշչը միմածուկ կերեզմանները կիսա կա:
Միսամիք	-եյոր: Վաղ միսամիք ունինք:
Միս-մինակ	-բոլորովին մննակ, միայնակ: Միս-մինակ յինու՞ր չօնոյիսին պարտող խորկիս կա:
Մինչէր	-նոտիրու Խամար տափակակուն կոր բարձ:
Մուրխար	Միսամիքին միմիք չու պէրէր:
Մուրխար	-վաղ առափույսան, կամ ոչ երեկոյան:
Մուրխարօց ծեօթ կորայինք կա շամ մը	Մուրխարօց ծեօթ կորայինք կա շամ մը համբառեցալ վորանիս:
Մուրք-մուրքին	-շամ մուրք: Մուրք-մուրքին յուսից կիհայինք
Մուլսը կըլսէն Ելալ	-մնէ վսին մեջ լմնէ: Երկուսին է բարդ շոր կոխում հիմա մախը կըլսէն կէցա կա:

Մոխր մարել	-Մեծ կորոստ տալ, մեծ վնաս ունենալ: Ենք ճոխց թշրիմ:
Մոկ իյնազ ճըսկէլ	-կըլօխչ -դաշտարկ, ամպարին տուն ցնկնել: Տուննին տարտակ էր, մոյս իյնազ՝ կըօխչ կըմշագիր:
Մոկլում տօնը	-Ամանորի որերին մէնիրի անցրեցի մոտ ցորեն, զարդ և այլն են ցըմում ասելով մունքրում տօնն է:
Մոկը ծակը չօօօչէ	-ավելիքը զիսափավանը տուննեն, ուժից զեր բան կատարել: Մոկը ծակը չօօօչն մէ, պօշին ցախավէլ կը կապէ:
Մոմբար	-աղջմների մեջ ծագար, տարդեղ, համեմունք- ներ ցոնած, ասպա եփած կերպակոց:
Մոմիառ	-1 կրոնապատ անմարտը, 2 կեղաստ: Հային ճաշը մոմիառ է տէյ չէին ուստը:
Մորաս	-մորազ, փափազ: Երած տեսա՝ մորասոց պրոց կատարվի:
Մօզ	-մօզ, գոտիս: Ամաստմներուն ճօզ խազնիր լըբեցն մէ, կրփախմէշին, սարկոց կեցային:
Մօզա	-ճահմիղական կրոնին տպառավիր: Մօզան կէցար աղնան կոտոսը՝ օք վէց անբան աշօրքի հանար:
Մօզ	-մոզ կապրու կամ մոզ կարմիր: Մօզ իունցի ուստորա մը հարած է:
Մողուկ Մօս-ճօն	-մողուցված: Անցուց մողուկ կըլլա: -իինոտ, բունի կապրույտ: Զարկածին տէղ ճօս-ճօն եղիր է:
Յա	-1 զարմացական բացականչուրյուն, 2 կամ /շոշ/:
Յա, ինչ կըսիս կա:	Յա, ինչ կըսիս կա: Խէնրը յա առն, յա փառն կըժասկընա՞:
Յարա	-շորս մատամին փայտոյա եղան: Յարան, անատօնց պէրլը:
Յազմա	-զիշաշչոր: Երկնիցը կընինքը յազմա կրկապէիին:
Յարախ	-տեղաշոր, ներցնակ: Յարախները իրկուն ըլլար մէ ծարտն կրիսմէյին:
Յաշախ	-սառած կրիսմար, բակ: Ես ճաշը յազման է եղէր, շումերուն տուվէց:
Յաղփար	-տպացամբ: Անծունուն յաղփար կէնին, յօր դարիալս յուս իցա:
Յաման	-1 իինոտ, 2 զաժան: Յաման ծիմնան եղալ.

	տաճիցներն է յաճամ է:
Յայլա	-աճառային արուատնեղիները: Յայլանքը կիհանք կա:
Յար	-սիրեցի, հոգյակ: Յարը եկավ սաշտն...
Յեկն	-բանկոն ամրէ, մինս: Յեկնին տակէն իշլն կրիաքնեյինք:
Յոր	- 1 քա, 2.անկողինների կույտ: Յորադները յորին ջզան տորեք:
Յմաժի	-հաստ ներքանով հոդաբափ, տնային կոչինք: Յմաժին ո՞ր կօրավա?
Յերիմ	-որք: Յերիմները ժինչէվ Շզնան, ինչէր կըտէսնան:
Յողաք	-ունձ: Ենօք յողաքը կըմկան ծնորս է:
Յողոդ	-ըշչորնեցի կամ տարվորնեցի վրանատեղի: Մուրցին յորդը բանդովի:
Յօրը երանգօք	-անեկանեցի կացուրյան մասնեցի:
Ճաղաքան մըտնալ	-որ շաղկացի տաքքերակն է՝ ճայնավորից հետո, օդինակը երա յօթ շտատ իրա:
Յօր	-վերծակ: Ամսավան յօրդանները պարակ կէնէյիք:
Յօրդան	
Նազ	-նազ, սերևերանը: Նազ ընեն ալ խափ ունի:
Նազար տըպման,	-ացրով տալ, ացրով վահանի: Նազարպանի, ինչ է:
Նազար էնէ	-նորք, բազակազօծ: Նազար նարս ոմիք եղիք:
Նազուկ	-ճախարակի մի ճասր:
Նազուք,	-պայտ: Տուրին վերը նազ զարմիս մէ, նազար շրլաք:
Նազիկ	-պայտող, աճանաբարյօթ: Ծիյերը նազարներն տանեանք է:
Նալ	-պայտուի: Ծիյերուն նազիկ ժամանայն է:
Նազպանչ	-վայսոյա բաց հոդաբափներ, որ բաղնիքներուն կամ բակերուն են հազնում աճամանը: Նախիմները ո՞ր տարեր են:
Նայէ	-նկար, զարդարներ: Կուրպաններուն վըրա չէշիտ-չէշիտ նախչեր կէնէյինք:
Նային	-ապերախտ, որագոտ: Նամցրօսին մէյն է ենէր, կրածները ճուրը իմկան:
Նախչ	-զարժագական բացականչուրյուն «մայիր, նայիր, նայիր»-ից կըրճատված: Նայ-նայնայ, սի էրածներուս նամվի՞ն կա:
Նամցրօս	
Նայ-նայ-նայ	

Նայող	- Ե տիսնող, Հ զուշակ, բախտ բացող: Երածը նայողին պատմեցի՝ ըստ դարձաբար կէլքա կորա:
Նանա, նանէ	- պարտեցի դաղճ, նանա: Փօրը ցավի նէ, նանայի նոր տուժեր:
Նանկ	- այնպիս:
Նանկ-սանկ	- այնպիս-այսպիս: Նանկ-սանկ ամառը անցավ, պանի շըմքընցավ:
Նաննու	- շնոր, մաշված կորու դանակ, երկարի կորոր, բանջարցայիլ: Ախօնիկ, նաննու թղի տուսված էյն, ի՞նչ երած էս:
Նէ	- որ, թե, եթե, թե որ: Ուննամ նէ, կուտամ, յուննամ նէ, ի՞նչ էմին:
Նէ	- ոյ: Նէ տռմ տմի, նէ տէ պարեկամ:
Նէ առեն,	
Նէ փառէն առնէլ	- ոչ աճորից, ոչ խրատից զգացվել:
Նեղիք	- ամենց: Նեղիք, շար տատանա, զիս յմօլորէցունիս:
Նեղիքն, նեղանակ,	
Նեղանուլուկ, նեղնուզուկ - Ծեղագլուն: Տոռէնուս առշեմէն նեղանուզուկ առու մը վագէր կա:	
Ներիքի, ներսիքի	- ներին զործարաններ: Ներիքիյէն պան մը խօսուէ կա:
Ների տռն	- ներսի սենյակ, ներպասմ: Ների տռոնց միսահիրներուն չէյնին նըսոցունէյին:
Նըղադար	- այնչափ: Պեղդիյմիս նըղադար պանի մը օգուտ չումի:
Նըլի, նըլիկա	- այն: Նըլի շըռա նէ, նըլի թօ ըրա:
Նըղանած	- նշան դրամած աղջիկ կամ տղա: Նըղանածին տռնէն իջա կա:
Նի, նց Անդին/	- այն: Անտէնէն նրտեց ինալու դրամէր-ուժ ալ շունին:
Նըղանուոր	- նշանործեց: Նըղանուորին վօրոր կէղո հոնիրովին կա:
Նըղերը	- նվիր: Նորածնին յողացնելիս ջրի մեջ մըցատ, դանակ կամ երկար որևէ իր զցելը:
Նօրէ	- Նըլէրը նորին ի՞նչ պրտը բախէջիր:
Նօրէն	- լուսին նորելը, նորովնելը: Առուս հայէցա յուսինը նօրէր էր:
Նօրէն, նօրկէն,	- կրկին, նորից: Նօրէն առղեմ իջա նէ, նայէննիս յաճան կըլլա:
Նօրունուկ, նօրունուլուկ - բոլորովին բարմ, նոր, նօրավուն: Ասօր	

Նօրաբնակ	-նօրաբնակ, ցանցառամայ: Ես խոսք բարձ եղամ, թիշ ոք նօրապըմէլք է:
Նօփ-նօք	-1.ըղորովին նոր, բարձ, 2.հենց իհմա: Նօփ- նօք ոկլամանց շանը տարեր է: Նօփ-նօք էնթէկտ կուրամ կա հնենց իհմա:
Ծազմայ	-տաքատ, անցուալարտից: Ծավագին ունցը հազ չճա էին կա:
Ծանարա	-աղմուկ, զռում-գոյշում: Ծանարան հարսնիքին տուննե էր:
Ծանառ	-ապտակ: Ծանուխին շանառ մը զարնէլու ըլորմըշին նէ, յտոր կուլա:
Ծափայախ	-ապտակ: Ծափայախը տրրախտէն կորա:
Ծանսառակ	-շնավարժի մահ: Ասի մասնէն լէր շանսառակ բլայզ պէս պամ մը:
Ծառ, շեր ցըրէ	-մեծարանք, բանսարմբորյուն: Վըրանիս շառ ցըրին կա, մնարիկ ցըրընիս:
Ծավախ, շավախոր	-առավուտան վաղ: Ծավախոց կովէրը կորէյիմք կա, յօր նախիքի հասնին:
Ծաշի	-շաշ: Տըրանուն աշէտրը շաշի է:
Ծատկոր	-բազմանդամ: Հօրամբանին շատկոր էր:
Ծատկէկ	-բավական շատ: Ծատկէկն նոր վազէր կա առոյթ:
Ծարէ-շասիկ,	-բանկարժեք կուալիզ, նուրոք կուրքից: Խենքը հարէր է շարէ-շասիկ, նէ պաս ոմի, նէ զատիկ:
Ծար-շասիկ	-նուր անցընոզ մաս: Փախստավային աղոյը շարմատօք կմատէյիմք:
Ծարմադ էլոն	-շարմադոք մաղած ալոր: Ծարմադ էլոնըօք մաս կըրցիսէյիմք:
Ծեմ	-1.ճարդաշատ, 2.ալրախ, կինսալից: Մէր ապրած տէղոք շէմ էր:
Ծեմ-շենիք	-որախստքուն, բազմորյուն, հավաքոյից: Էնօնց տունց կէմ շէմ-շենիք է:
Ծեմկէ	-տեն շան-շենիք -օտար և անարժան մարդիկ: Լուս պէս ախմիյուն շամ- շենիքի փայ էրին:
Ծէլ	-շնէ: Խըշտէլին կըսօրը շէլ ծէլէյին կա:
Ծէրիս	-բարակ պարան: Ծէրիսը առ առ վարտիքը կապէ:
Ծղուլ	-ծնիին կամ բնի ցիսուլ հողն՝ ուակը,

	ամանօնեց և այլն: Տոմին կտրինք շըխեց,
Ծուռ, յուշըսալ	հումսա յէ ճորին քընարդ պարխաճը շընէ կա:
Ծուռն	-քի հոսելո ճայնց:
Ծվկոս	-տակը միզող:
Ծվկոտի ամիս	-չար ոգի, ոչ անունով փետրվարը Ծվկոտի ամիս է կոչվում:
Ծվիցոր	-վետրվար: Ծվկոտին ամիսը կատուներուն ամիսն է:
Ծըդփիկ Ծոշան	-անմիջապես, իսկույն: Ծինը յտոր էկո, էն է շընեցը Ակավ:
Ծընթէ, շրմրոմի ոլլալ	-մարդասեր և արազագործ: Ծըդփիկ-
Ծընթրուտ,	Ծոշանի բուրժունիս Ակավ:
Ծընթրուկէ /արհ/	-բոնն: Երեկո պէրած պանքարնիս շընեցը է:
Ծիրէ	-քննի շան պես, ամիսնամ: Վըրան սպաց ինզէր-
Ծիշ ցըրէ	շընթրուկէր է:
Ծիրան	-Լ.ցնուսի, իմ շօր, 2.առանց երեսի վերմակ, յարձ:
Ծիփ-շիտակ	-քամիկա ցցի: Մըրսածին, սարլընամ եղածին շիշ կոստուխին:
Ծիրար, շիրէր	-1.խաղողի, մրգի հյուր, 2.կալցոն քաղցրաբյու:
Ծիրար /շիրէր էնէ/	Ծօնուխին ծաղրէրը շիքն եղեք է:
Ծոռ	-ուղղակի, լավ ուղիղ: Ծունց կապէն փախտակ,
Ծոր	շիփ-շիտակ ծեղի Ակավ:
Ծուպակէ, շուլկէ	-բանկարժեց, զգոննող բան: Տուրին Եղածն ի՞նչ է շիքէր չէ յա:
Ծումին օկլէտն	-խնայիլ բանկացնել, անզին համարին: Ինչ ուղին նիւ շիքէր կէն:
Փուշ համոն	-մածնարամից պատրաստված ժամիչ: Լուին հետք շօն կըլսանենէինք կամաշիյօր կոստէինք:
Ծուրը	-Լ.զգեստ, 2.մամիկան տակի կիստաշոր:
Ծում-շեմիկէ	Օրուկին մշշին շօթքը խրճիւք են:
Ծում թըրոտ	-բերևակի կամ մնջմնօծ կարեց Սըմի շուզէ, ուշ ինձի տուք:
	-անզամ անարժաններին օժանդակող:
	Կիռէ՞ն ինչ մարք է շոմին օկլէտն փուշ համոն է:
	-ճառ, շյուտ, միզ: Հոտեկո շընուերս կօրէր էն:
	-օտար և անարժան մարդիկ: Ինչ էյինց ինչ եղանք շոմ-շեմիկէնելում խաօնցվէցանք:
	-վաստակելու համար նվաստացողիչ գործեր

Ծոշակ	կատարող: Փարայի համար շունքը կա:
Ծովառ	-տես Ծըդփեկ Ծովառ:
Ծորվա	-տես Նաև Հօրպա:
Ծորչոփ	-հետքեր, մնացորդ: Աղեկցեր ես, ամճա, շօրջօփմերը տահա վրրատ են:
Ծարակամիջ ուղար	-շարջարկել, տառապել: Ենի ու քամբ բախել:
Ծալել	Ծարակամիջ կրցանք կա, ամճա ինչորս յունի:
Ծալործի	-նվազեց:
Ծախս	-երաժիշտ, նվազող: Ծալործինք եկան հարմանտուն:
Ծախս, չին	-մայսատիճիր:
Ծախմէն, չինել	-հայսատել, հանդիմանել: Աղիկոյմը լրջացի չինելի, տեղը նըստեցոցի:
Ծախչախս,	-տես ճախճախս -ջրաղացի աղմկող հարմարանքը: Ծախչախս վրմտղիս կա:
Ծախսու	-փորիկ ճաղովի դանակ: Տաճիսա երալթիքն չախս կատնելինը հետեւնիս:
Ծախսուցքախս	-1.ոչխարի բղոյից, դժմակից կախճախս կոչտագած աղտանըրդյունները. 2.ավելորդ, խաճճարող մի րան: Մի շախորդախսմէրը ինչէ՝ պեր և մեր:
Ծաճ	-կալած, սակայն ծորուից շանգառած ցորեն: Ասօր կալելն չաճը պըտոց կըրիմք:
Ծամաշը	-լվացը: Ծամաշընիս կէնն հալրովեալ:
Ծամցշած,	
Ծամցշօտ	
Ծամեա	-ամանոր: Տեսա՞ր, շամցշածը նօրեն եներ և ճադ ուղելու:
Ծամշան	-1.որոնէ, կազկ, 2.շատախոսություն: Ասօր շննայէն պըրծում շիքա:
Ծար	-1.աղմուկ, 2.շատախոսություն: Ծամշանը նօրեն իրա կա:
Ծարէ	-1.չար, շարաճնի, 2.կանացի փարրոց- սավամ, որով հարամնիցին եմ ներկայամուն հարմացույթը զոյզ-զոյզ նրա մազ ամփոփված:
Ծարէ	-ճար, հնար, միջոց: Հուվանըրույանց շարէ ոն շնաս:
Ծարչանք	-բառուց, շափի միավոր, կուտի բառորդ մաս:
Ծանտանք, ինտէնք	Եսի հազի իրէր շարէք կըլլա:
	-սավամ, փարրոց:
	-կամէփ: Խածպիշին մէյք շետէն կէմէլինը:

Չարտ հնկ/	-շարություն:
Չափա ենէ	-քաղեամնէ: Ասօր արտոր չափա ենէլու պըտոց երամք:
Չափա	-ուրազանձամ բրիչ:
Շեմէ	-շերեփ: Թորագօր հանդէ կա, շեմէշօք տապրման կա:
Շեմէ	-հո՞ս շննն/ -երե ոչ, ապա ոչ: Ե՞ս իրամ, յե՞ն՝ տոմ պըտոց իրամ:
Շեշխա	-տեսակ: Շեշխա-լշխա միրուր պէրին:
Շըլլա յօթ	-վիճի թօ: Շըլլա յօթ մէկում պամ ըսիս:
Շըլլոս	-քախոս, շխուկամ: Շըլլոսմէրին եւզ հազ շեմ ենին կա:
Շըլլոսմէրին մտ...	-հենգմ/ -երե շարպիինինը: Շըլլոսմէրին մտ, ախոնքան բարագօրին տրոյին տարու եր:
Շըփ-շոյպան,	-լիիվ մերիկ: Տարքիռուն տեղեն լուսապախ փախօտներ է եղան:
Շըլլ-շոյպախն	-մի տեսակ բանջար:
Շիյտիմ, շէյտէ	-1.զմյու, բռչա, 2.զծում, ժեստ, պլոկու:
Շիմէնէն	Շիմէնէնին մէյն է մըր տոյսացին:
Շիմի	-հնալապատ կամ շնարակած աման: Շիմի ամանի որ մէշ լցուր միսախիրոնէրուն միրը:
Շու	-զրաստ, ավանակ հօրդորներուն բացակամչուրյուն:
Շուլ	-կոպիս փալաս, շուլ: Կա յու, յովին շօրս պէտջները ճորը բող տղմէր էն:
Շուշ	-զրաստ, է կանգնեցնելու բացակամչուրյուն:
Շումիրի	-օրմինենու, բանի որ: Շումիրի մէնը սէֆէն ենը, մեջի պարէվ չեն տան կա:
Շուման	-պարան, բոկ: Էնօր յապիսօքք հօրդ շիշնըվիք:
Շօք լլլալ	-պարախիլիք, անդամալոյց դասմաց: Շօք լլած, տունց ինչած է:
Շօմիս	-երեխսա, մանուկ:
Շօրս մատ	-փայտյա շորս մատանի եղան:
Շօփ	-մեղ, ծորու, շյուր: Տունէնին շօփ մը նէ շումին:
Շօփ-չօյ	
Շօմ-յօր	-լիիվ, բոլորովին չոր, կատարյալ չոր:
Շօռ	Կէտիմնէրը արցակէն քոփ-չօր եղած է:
Շօրպա	-1.անստումների համաճարակ, 2.բոյսերի հիվանդորյուն: Շօռ աղլէր է:

Պարմից ըլլաւ

Պատմի

Պաշավոր

Պարս

Պախոտ պացէլ

Պախոտ պացօղ

Պահան օրվան

Պաղած ապոր

Պահելոտոկ

Պահճռոտոկ

Պահճռտօօշի

Պաղարչ

Պաղերես

Պադր-պաղիբէն,

Պաղիբէն

Պաղըշամիշ էմէ

Պաղուկ, պաղում

Պաղօս

Պաժիկ էմէ Ամէ/

Պաճ

Պայըլմիշ ըլլալ

Պայէնտօնիլ

Ըօվային մէնք շօրսա է կըսէյինք:

-1. բնկդմվել Խորաստովէն, 2. խորտակին, կործանիչ: Նաև ծօվին մէլք պարմիչ եղք է, իրենց մալի է եւլոց պարմիչ էպակ:

-պատուրապի համար գործածվող զինի:

-քարավոր, դռան վերի շրջանակ:

-կացին: Պայքամերօք ճորթցին հայրում:

-1. բախտ բացել, գորշակել ապահան,

2. սանրմէլու երկու կողմ բաժանել մազերը:

Էկու, պախացը պացին:

-զուշակ, հմայոյ: Պախոտ պացօղին բոլ

կացած էյինց:

-1. ստունակամ, հանդիսավոր օրվա, 2. բանձարմեր մի էք, նիվազ գործածվող: Պախան օրվան

շօրթըս հարծած էյի: Պախան օրվան մէյն է:

-սառնալյում, ոչ ջերմ, անտարբեր: Պախան

պարմին մէյն է:

-պահելոտոկ: Պահելոտոկ է կընաղայինք:

-առանց բրիմորի պատրաստած հաց, որ պատրաստում են պահիք օրերին կամ գրաւացուն եռոր առացքած այլորից: Իմ տէրացս պապարչ է, բռկինցու շաղարչ:

-անիրապեսց դիմուկ մարտ: Պաղերեսին մէյն է ծեր փէսան:

-քանի դեռ պաղ է: Համամերց պադ-պաղիբէն պաստրմաները ենելու է:

-նվիրել: Հայու, եսի է թէզի պաղըշամիշ էպակ:

-զով, սառց, տառնախան: Պաղամակ նոր մը տոր, պապուկ քամի մը փոքէ կա:

-ընէն: Էրրանք պատիկ ենելու:

-1. յօրու, բակացի կամաչ պատշամները,

2. պատինները: Լօժիյին պամերը

օշխարմէրուն տուչեր:

-ուշաբափիվե, անզգայամալ:

-քարնիչ: Պահըշտուկին առէն էրթերուն մէյն էրթիյներց կը պայէնտէյինք:

Պանի ուսորէ	-պանին համդիածէ: Անտառների ողով համդիածէ:
Պանը պանէն ասմի	Ծախին տակը շօսիս նէ, Պանին կուտքիս:
Պանհօսուէ	-ոչ լինէլ: Պանց պանէն անցեր է, տուն նօ՞ր լուշցիր:
Պանէլ	-նանը գործերով զրադիւ: Առյած, պան տոր պանհօսինը մըն տոր մընօտինը:
Պանէլ եւ	-և աշխատէն, 2.հյուսի, գործեւ, ասեղմագործեւ: Անանկ պանէր է պանէր, յօթ չուտիս-շիսցմիս կայնիս նայիս:
Պաննցումնէ	-և աշխատներու եզ, 2.հիմար: Երկու տարվանեն վեր եզ պանէլու եր, ախմախին է պանէլու եզ կցույինք:
Պաննար	-և աշխատցնեն, 2.շահագործեւ: Պանեցու- ցին-պաննեցուցին պաննըն է լրտցվին:
Պանջարփուսուկ	-և տուներ բանքարեղմների ընդհանուր անումը, 2.րազուկ: Անճարը կերեր է պանճառց:
Պանուր պանէլ	-ծման վերքերին փետրմարին կամ մարտին տեղացող մեծախարիլ կամ հատիկաչոր ծյուն: Պանջարփուսուկ կուրս կա՝ կազմոնց ծու է;
Պանուր պանէլ	-բանջարպվին: Իրեր ամիս երիկու պանըն պանէլցան:
Պանուկ	-աշխատասիր, գործումբա: Հարսէններս պանուկ ախմիք է:
Պաշտամէլ	-ուստի: Կիմէ պաշտամէլ յալը:
Պաշշախն	-հունձից հետո բաժիված հասկերց նավարել:
Պաշշախն ենէլ	Պաշշախի կացինը:
Պաշտէ քըրեց տընի	-բախիստ հասկերց հավաքիւ: Պաշշախն ենէլու հուխարէններց կիհային:
Պաշիկ հմնէ/	-որէէ անձի շատ հարզեւ, մեծարեւ:
Պատավի ցորչ	Պաշտէցինք թնձնաց թթէկցը/ առինք, նօրէն օգոստ չիրավ:
Պատարաք	-համբույր: Պաշիկ մը մարօչուտ, պաշիկ մը հնարջուտ տոր:
Պատարաք	-մարտի 15-ը համարկում է Պատավի ցրտի օրը
Պատարաք	Պատավինք ցորտոց կամ, ծիմանը նօրէցավ:
Պատարաք	-և պատարազ, 2.երդման բանաձև:
Պատըքան, Պատուխան	Պատարաք, ցանձնէրց դօքք են:
Պատըքէլ	-պատամիքիւ: Անուկը պատըքէցին:
Պատ	-փառ, բաղամը, որ պաշանում է լիգիի վրա կամ

բրմի զինու, բացախի: Լեզուս վըրան պատ
աշտանած է:

-պար:

Պար	
Պարաճուկ,	
Պարաճուղուկ,	
Պարակէն, պարակօս -բարակավոն, ավելի բարակ: Հարսէնուս թէկը	պարաճուկ է, թէկ է պարաճուղուկ մասէ կա:
Պարապար	-միասիմ: Բրար հետ պարապար կիմանք ճաղասկ:
Պարէ, պարի	-զան: Պարի նըստիր հելվս էնիմ:
Պարէկ խօսի	-բարձել, բարի ուղարկել: Կիհաս կա նտ, մտյմտն է պարեկ խօսիր:
Պարընդապաս	-ուշերսաց: Պարընդապաս բաշվիմ կա:
Պարընդէլ	-բարիչն, հաշումիք: ԲԷՆ էնինք, ամմա պարընդէնամ:
Պարիկըտ	
Պարլուսը կոյժէլ	-ջարթիհանծ բարև տալ:
Պարլուսուն	-առավուտյամ: Պարլուսուն նորէ կիհայինք խումժօր:
Պարխած, բարխած	-պղնձ յա դոյլ: Պարխածք ասի, նորէ կացի:
Պարկընալ	-բարխակն, նիհարեց: Պարկընէր՝ փորը փորին է անցէր:
Պարսընէկ	-բարձրավոմ: Պարսընէկ տէղմը շինէյիր տոմնու:
Պարսըցընէլ	-1.բարձրացնել, 2.գովարանել, փառարանել: Բնջիր զավայնէրուն պարսըցնէլ կա:
Պարտընէլ	-պարտակն, բարցնել: Կողած ցօրէնին տարտցէնցինք ամմէն պատ՝ պարտցէնցինք:
Պարօն մարք	-1.ազնիվ, կիրք, 2.բարձր, առարին: Ենք պարօն մարք է:
Պարօն ոցանիլ	-պարտնի նմանվել, պարոնի պիս վարվել: Նայդի, պարօն կցմանի կա:
Պաց	-1.բաց, 2.համարձակ, 3.անբարույական:
Պացում նաց նոաս/	Հարսէրնիտ թիշ մը պաց կերեւին կա:
Պար նաց նոաս/	-լավաշ: Պացում նացօց լու կերամիք:
Պէքը-պէնը ըյուլ ովա	-բաշարք: Պարին պար նոս կցըրիւնչինք:
Պէտցարան	-գունարան, արտաքննոց: Պէտցարանին ախնիումն է կցսէյինք:
Պէտքի	-կրամք, բնական կարիք, ք....: Շօնուխը պէտքի" ունի, իմ է:
Պէլէլ	-բանկ փորել: Վանզու պախան պէլէլի կայի:
Պէշի-պէրընէկ	-կամացի ոսկե զարդ, 1/5 բաշով: Հարսնիրին

պէտհ-պիտիկ տռավան:

-1.տիկնիկ, 2.աշրջի թիր, 3.փորքիկ երեխան:

Եշիմ պէտիկիմ պէտ ինձի կըսիրէիմ:

Աշկէնում պէտիկիմ պէտ: Պնազ՞ը ունցեր եք:
-բացքերան:

Պէլանագաց

Պէրանփօխս

Պէրանք պանաչէշկը

խոփէ

Պէրանք պօյրազին

տրնել

Պէրան ոմնալ՝ լեզ

շոննալ

Պէրէրէր, պանքարք

Պէրնէն փախցըն,

Պէրադր

Պըղիկ-պըղիկ ողա

Պըղտիկ, պըղտուիկ

Պըղտիկօս

Պըղտի և/ պար

Պըղէ

Պըղալուալ

Պըղալուալ

Պըղալուալ

Պըղալուալ

-ավորական, առօրեական կերակրի ընդհանուր այ
ուսելիքով: Պամիա եփէցէր, ու պէրանփօխս որ ըլլա:

-մեկից օգնության անհնկարի: Ենօնք է մեջի
սէրան պանան կա, էշկ խոփիմ կա:

-առված քամով կշտանալու փորք անել: Ենօնք
ապուրցուն խօր-վարը կշտատնի:
սէրանմիմ պօյրազին կորունիմի:

-համեստ լինել: Հարսէննիս սէրան ոմի՝
լեռու ցոմի:

-առատուբյուն, լիուրյուն, ամսաբառուբյուն: Հայր-

Ափրամիմ սէրէրէրը տումնենուն պակաս ըլլա:

-քրնից բաց բողնի զաղտմից: Ինչպէս կէնէ
կա ո՛ւ, սէրմէն տումնի սրոց փախցըն կա:

-վարատիիր, սափիրիչ: Հարդու սէրուէրի

խամուր ուներ:

-1.ճվճն-ճվճն լինել, 2.շամիչոց ավելի
աշխատնի: Պօքիկ-պօքիկ կըլլա կա, նօրէն
պան մը շիրաք կա ծնարը:

-1.վարդիկ, շատ փորիկ, 2.պատիկ, երէխան:
Պօղսիկիմ ամունը ի՞նչ տորիք:

-փորքակուն, մանրավուն: Ծր յօրին
եսօնցինիմն է սղղուիկոս է:

-1.փոքր պանք ի տարբերություն մէծ
պանքի/ 2.պազ:

-1.փարաթն, գաջարն, 2.ծրաթիկ: Կօրնօցին
մէշ պըղիկ տարավ:

-աղոտ լոյս տաշ փայլիք: Շիշաքնին նէրէն
սցըպըտք կա:

-շարժիկ: Տըլա մըլլուտս, սըլլուտս:

-պէտպաշ, պղպաշակներ արծակի: Պուսուկը
պըճալուալ կա:

-նորածնի զագարի փափուկ տեղը:

	Պղնձութախիմ վրա ինքան:
Պըստէ	-1.ուշէ, փուշիկ տայ, 2.մեկին խորտզ կորեւ ցիրանլորեա: Ինչ երեխմ, որ պաշտին կա: Եփած ճորդ վըրամ բափեցավ, կաշիմ ողբառեցավ:
Պըտիկ-պըշտիկ	-Ժողով-վողովիկ: Ջրուինիրխաշէն պաշտիկ-պըշտիկ եղած է:
Պըտընէ	-1.պոտենցին, 2.ման գայ, բընել: Խիկը պըտընէկիմ պատրամի կա:
Պըտոստաղ	-յրբանջառ: Ինչ նորեն պըտոստաղ կա:
Պըտիկ մը	-մի փոքր, չնշին: Պըտիկ մը ճոր խորմցի:
Պըտիկ-պըտիկ	-1.ըշ-ըիչ, կարիչ-կարի, 2.պոտ-պոտ:
Պիլան, պիլէ	Պըտիկ-պըտիկ ծուն կորցա:
Պիլանզիկ	-Առաջինկ: Ես պիլան անոնց ջրիիցի:
Պիլօրի պէս	-ապարանջան, բայրանդ: Հարասմիքին պիլանզիկ մը նովէր պէրին:
Պիսէտ	-1.անթօրի ինչպիս բյուրեղապակի: Պիլօրի սցւ ախմիկ է:
Պուզ	-տարդիո: Կարմիր պիսէտը շատ կրաքիրմ:
Պուկերիկ	-ասուոյց: Աման ճոյելոց պուզ պըսնէր են:
Պուկ	-Ծիմնեսոյց: Պուկմշիկին մշշն ճոխ կը:
Պուղ	-1.կուլորդ, 2.ախտրժակ: Պուղը ցավի կա կոտ, ամժան ինչ պուզ ունի, ճուէր:
Պուհ	-Գոյորչի: աշլամային պուղը եւս կա:
Պուճ	-կիսապողապա: Երկու գոյց պուճ քօդեցի:
Պուճուրմալ	-1.փոքրանակ, 2.ճոննի: Եսի օկկին պուճուրմէր է:
Պուժուր	-քըրու: Համերում պուժուրմէրը պարս մը կուցումի՞ն:
Պուճալմիշ ըլլալ	-2ճահինք լինի: Տարեն պուճալմիշ եղա, տուր պացէր:
Պուճկալ	-1.քնակալ: Համին քումէսին մէջ պուճկալ կուցնելինք: 2.պարարը կիսատ վճարեց:
Պուճկալ շախաղէցնէ	Պարին կտսց պուճկալ քողէց:
Պուղազ	-տեղից դժկամությամբ ենոն, նուտակյաց:
Պոյ	Պուղազըն մի պաղէցնէր:
Պոտ	-1.կուլորդ, 2.ախտրժակ: Ինչ պուղազ ունի:
Պոնքէ	-1.հասակ, 2.քարքրություն, 3.երկարություն:
Պոյօրը մէկ	Ենօր պոյօր շինար կրմանէր:
	-բոխչա, ծրաք: Նայինք պօղիմ մէջ ինչ՞ր կամ:
	-քավիկ: Քիչ մը ֆըացըն պնիք:
	-ամբողջ հասակով: Պոյօրը մէկ պօտար կա:

Պոյրազ	-հյուսիսային քամի հողանարին բորեալ բորեալ «հյուսիս քամից»: Պերանըն պօջապիտ տղթկ:
Պօչ	-դատարկ, պարապա: Պօչ տեղը բըրձեցիք:
Պօշագողազ	-դաշտարկախռո, շաղակրատ: Պօշագողազ նօրէն պաշլցէց:
Պօշտ	-1.զնշտ, բռչա, 2.կծծի, մշատ, 3.կնշտուս: Ինչ է Ենօր հալը պօշտ կըմանի:
Պօտող	-կարկանդակ: Էսօր պօտող բըխինը կա:
Պօտուանի	-բուտուան: 1.բանցարանոց, 2.սեխի, ճմբուուի արտ: Բանցարին տուրու մէր պօտուաններն էյնի:
Պօրամի	-բրամի: Պօրամին տուրումօր, կօրկուոր կամ բանցարի փուրերօր կէփէյին:
Պօրամ, պօր ո պօման,	-ծյուն ո մըրիկ: Տօրաց նօրէն պօր ո պօման
Տիգի-պօրամ	է, և ինչ տիգի-պօրամ է:
Պօրոց ծննդրօք կըյրէ	-ուրիշի հոյուու չմաս: Մարդու կըսէր՝ պօրոցը ծննդրօք կըյրէ:
Պօրու մէտէ	-տրճկե, որախամար: Կաղանին նէլքմէրը տուվինը շօնուխմէրում՝ պօրու մէտին կա:
Պօրոց կէտինի	-անդարտելի մնայ: Ենօր պօրոցը նէշու-նէշու
կէտինի/ շիցալ	կէտինի շիցալ:
Պօփիօչ	-տէն փօփիօչ:
Ուայի ուսաւ,	
Ուրազս ըլլալ	-համաձայնել: Ըսածներուս ուայի եռավ:
Ուաճզ, ունզ, իրէնզ	-զոյն: Ունզըն-մէնզըն մէտէր էս:
Ուաստ իրազ	-հանդիսիկ: Ախսիուրիմ թօվը ուստու ենամը:
Ուափիարա, առափիարա	յստայից ծվածն բարձ, որով լավայի յսմօրը փակցմում են բոնիքի կողերին: Ուափիարան մէնը պէրէր:
Մարէւ, սէրէւ	-1.բաց բողի, արժակի, 2.հաշվիլ, համարին: Մարէր պօտուաններուն մէւ սէրէր էն: Սէրէ յօր տասը դուրուշ չլումիս:
Սագէլ	-պատշաճու, հարմարի: Կտառուող էնօր տագէ կա:
Սարըր	-կացմածն մոխ դամակ: Մարը սարըրօց կըծծէյինը, միայն մէրէնս շիցալ:
Սարլըճան	-բրարորը: Սարլըճան էնա:
Սատ	-1.ող, 2.ամբողջ, 3.աջ: Սատ մնացողները քիշ

	ՊԵՐԵՎԱՐՄԱԽԻԲ ՎՐԱ ԽՆԱՅԻ:
ՊԵՐԱԿՆ	- 1. ուշեւ, փուչիկ տառ, 2. մեծին խոսքով կրթել, զիրանորդ: Ինչ էրթիմ, որ պաշտի կա: Եփած ճորդ վըսան բաժիցավ, կաշին պաշտեավ:
ՊԵՐՍԻԿ-ԱՐԴՅՈՒՆԻ	- փուչիկ-փուչիկ: Ջրտիմբիսաշէն պաշտիկ-պաշտիկ եղած է:
ՊԵՐՏՈՎԱԾ	- 1. պատուիցնի, 2. մաս զայ, բժնել: Խիմկը սպառուելին պաշտոնի կա:
ՊԵՐՏՈՎԱՆԱՀ	- ըսրմօքա: Ինչ նորեն պատուանա կա:
ՊԵՐՏԻԿ ՄՇ	- մի փոքր, չնշին: Պատիկ մը նոր իշմեցի:
ՊԵՐՏԻԿ-ԱՐՄԵՒԼ	- 1. քիշ-քիշ, կարիշ-կարիշ, 2. պատ-պատ:
ՊԵՐԱՅԱ, ԱՓԵ	ՊԵՐՏՈՎԻ-ԱՐՄԵՎԻ ԾՈՎ ԿՈՐՅԱ
ՊԵՐԱՅՈՒԿ	- նոյնիսկ: Էս պիհան ամսանց շրիկիցի:
ՊԵՐՈՎՈՒԹ ԱԲՆ	- ապարանջան, բաքրան: Հարուանիրին սինձայիկ մը նըւեր պերին:
ՊԵՐՈՎՈՒԹ ԱԲՆ	- 1. անբուրի ինչպես բյութեապակի: Պիցօրի պէտ ախճիկ է:
ՊԵՐԱՎԵՐ	- տարօդեգ: Կարմիր պիտառը շատ կրսիրիմ:
ՊԵՐԱՎ	- սառույց: Անան նորելոր պուզ սքսոնք էն:
ՊԵՐԱՎԵՐԻԿ	- ծիսնույց: Պախւերիկն մշշն մոխ էլլա կա:
ՊԵՐԱՎ	- 1. կուկոր, 2. աշտործակ: Պուկս ցավի կա կրտ, ահճա ինչ պակ ոմի, նըւէր:
ՊԵՐԵ	- գոյրչի: աշխանային պուզ էլլա կա:
ՊԵՐԵ	- կիսագործառ: Էրկո գուլք պաճ քօթցի:
ՊԵՐԵՆԴՐԱՎ	- 1. փորրանա, 2. փոնեն: Եսի օկինս պամոքցէր է:
ՊԵՐԵՄԵՐ	- ընրու: Հավերտն պամբումկըզ պարս մը կընեցունի՞ն:
ՊԵՐԵՄԱՂԻՉ ՌԱՄ	- շնչահեղծ լինեն: Տարեն պամաղիչ ենս, տուոք պացէր:
ՊԵՐԵՄԿԱԾ	- 1. քնակաչ: Հավին քնակւին մէջ պամեկան կըսցմէյինք: 2. պատուք կիսաստ վճարեն:
ՊԵՐԵՐԻ	Պարցին կտս պամեկան քուց:
ՊԵՐԵՆՔԱՐ ՀՊԱՄԵՐԾՈՒ	- տեսից դմշամոքրամք ելուռ, նստակյաց:
ՊԵՐԵՎԱԾ	ՊԵՐԵՎԱԾ մի պաշտօնեց:
ՊԵՐԵՎԱԾ	- 1. կուկոր, 2. աշտործակ: Ինչ պազազ ունի:
ՊԵՐԵՎ	- 1. հասակ, 2. քարձորուրյոն, 3. երկարուրյոն: Ենօր պօյը լինար կըմանէր:
ՊԵՐԵՎ	- բիշչայ, ծրաք: Խայիմը պօյին մէջ ինչշ”ր կան:
ՊԵՐԵՎ	- բավիտ: Թիշ նը խատույս պօնիք:
ՊԵՐԵՎ ՄԵԿ	- ամրող հասակով: Պօյօքը մէկ պօտար կա:

Պօյրագ	-հյուսիսային քամի հունացին բորեաս/ բորեազ «հյուսիս» քաղից: Պէտանքու պօյրազին տղնկէ:
Պօշ	-դաստիք, պարագ: Պօշ տէղը բորժեցիր:
Պօշպօղազ	-դատիքիախոս, շաշակցուատ: Պօշպօղազ նօրէ՞ն պաշտուցէ:
Պօշա	-1.գնչո, բոշ, 2.կծծի, ծիառ, 3.կեղտուու: Ինչ է ենօր հայր պօշա կըլմանի:
Պօտօզ	-կարկանձակ: Էսօր պօտօզ թըխիմք կա:
Պօստան	-բոստան: 1.բանջարանոց, 2.սեխի, ձմբուռի արտ: Զայցին տուրս Ծըր պօստաններն էյին:
Պօրանի	-բորանի: Պօրանին տորումօր, կօրկօսոօր կամ քանճարի փորերօր կեփելին:
Պօրան, պոր ու պօսն,	-գյուն ու մըրիկ: Տոյսոր նօրէն պոր ու պօրան է, և ինչ տիփի-պօրան է:
Տիփի-պօրան	-որիշի հոյսազ լմաց: Մնարս կըսէր՝ պօրանու ծննդօքքու կըյրէ:
Պօրտը ծննդօքք կըյրէ	-տրծկէ, որախսանակ: Կաշանցին նվերները տավիմք չօժոխիներում՝ պօրտ նետին կա:
Պօրտ նետէ	-անպարտելի մնայ: Էնօր պօրտը հէյս-հէշտ կէտին ցիցար:
Պօրտը կէտին	-տե՛ս փօփօշ:
Լէտամին/ շիրալ	-անպարտելի մնայ: Էնօր պօրտը հէյս-հէշտ
Պօփօշ	-կէտին ցիցար:
Անազի ըլլա,	-համաձայնն: Ըսածներու ուզի եղան:
Իրազա ըլլա	-զոյն: Անզգու-մննդրս նետը ևս:
Անզ, ունզ, իրնզ	-համդիպէ: Ախփորիմ թօվը տառ նկամը:
Անստ իրալ	-խոտախից ձկանը քարձ, որով բավաշի խմորը փակցնում են բոնիրի կողնիրն:
Անփարա, առաժիարա	-Ուոյսրամ մէմը պէրեր:
Անափարա, առաժիարա	-1.բաց թօվի, արձակել, 2.հաշվել, համարել: Մալերը պօտաններուն մէջ սկրեր էն: Սկրէ յօր տարը դորուց չունին:
Սարէ, սէրէ	-պաշշամն, հարմարել: Կէսուուց ենօր տաք կա:
Սազէ	-կացնածն մսի դամակ: Միսը տարքոր կոծեծէյինք.
Սարը	մսիք մըրէնս շիրաց:
Սարընան	-բորարոր: Սարընան եղա:
Սառ	-1.ող, 2.ամբող, 3.աց: Սառ մնացողները թիւ

Սաղնալ	Եիթ: Սապ թիս խօսուե կա:
Սաղոմնէլ	-Լատոնցանա, Համաշխիր որևէ բան լիստմագի փոխարքն փօնատել:
Սալմիմ	-Խնու՞ր սապցուցեր եր աս բյոսին:
Սամբոփի	-Կոտազոքորդի եղբի գառնածն փայլոց
Սայս	Մարմինիմ կիուտս թի պան մը եղած է:
Սայանի	-Ասանուիսի ձողը: Տղուա, կրնա ասանուիս սէյր:
Սայրանը	-Լ.հաշին, 2.կողինից երես: Ենօր սայայէն մարք եղար:
Սայրանի	-Կոչկի երես կարող: Տղամիս այսանիրին քօքը տղված էնք:
Սայրանը	-Լ.սանդիրը, 2.սանրվածքի մնացորոց:
Սանէ	Սայրանիրին կընա պէտ:
Սանէ-Շանէ	-Արագին: Սանէ երբա մէ...
Սանըրոբի	-Այսպիս-այմպիս: Սանէ-Շանէ
Սանըրի	տարէլցոյիսին հասանք:
Սան	-Անշանածն լարսային նվազարամ, որը
Սանի հաց հաս	մորթիկներով մն նվազում:
Սառաս	-Ինչվանքը թէ, այսինքն, իբրև թէ: Սանի իս էն եղե թօղը:
Սանտիր, աժիր	Հոյր հուսոցիկ թիժնա, որի վրա լավաց, հաց են թիսում:
Սառկերնաց հաս	-Ասճի վրա թիսում հաց են աշ թոնիք: Սաճին հացը լավաշին լցիասնիր:
Սառաս	Խոչշոր անցրերով մաղ հնձ. քարմաղ:
Սանտիր, աժիր	Պոշանէրէն սառաս մը առի:
Սառկերնաց	-Րազմոց: Միսամիքնալում մէջիրին վլցա նըստցուցեր:
Սառկերնիր	-Ասանկելիք, սառկերն արժանի:
Սարիլլ	Սառկերնաց նորէն սառցեր է:
Սարքան, սէրուն	-Լիրավոր բան: Սարիլլօց ճոր մը տղվեց:
Սէրեր ըլլատ	-Ուրուն: Սէրեմն տարգան եղաւ:
Սէրեր	-Ապատնառ դասնալ:
Սէրէ, սնչէ	-Մինող, ցիկ: Սարուց սէրէ հաս է:
Սէրէն	-Գանցատ: Սէրեկ տղրէր եր շիրիմըր:
Սէրիկուսնէ	-Գանցառացնիր: Շիրիմըր սէրիկուսնիր մէ...
Սէր ծոր	-Լուսուր: Այսինյոր ունի ռենզը տէլ ծոր:
Սէր ճոր	-Լ.զակուսնա, 2.սուրբ: Աշկերուն սէր ճոր նըստէ է: Սէր ճոր կըխորմի՞ր:
Սէր յայի նըստեցանէ-մեկին փոքրանքի մնջ զցն, սնանկացնել: Խամուրը	

Խանութ վատեհն, մարդուն անձ չուի Ծպատցոցին:

Մելունուկ, սեվերէկ,	-սևավոմ, ազնիի բռիս: Մելունուկ աջեւքը
Մելուկ, սեվերուկ	ճարք մըն էր:
Մել սըրը	-խիստ սև, բռիս: Մել սըրը լը տարցէր:
Մերէկ	-կաշչիկ կափարիչ կճումների կարասների բրնձին: Մերէկները նօր շինցիննը:
Մեխ-մէկ	-խիստ սև, մոռ սև, բամեր սև: Մեխ-մէկ մուր լը երւսց:
Մերօ	-վերարկու: Մերօն հարմիմ կորած:
Մը. սի, սըլի	-այս, սա: Մի մածունց բարզուկէ է:
Մըստ, Սըստ	
Մըրին	-այստեղ: Մըրտէցն տէնունկ չէմ կրնամկա իրադ:
Մըլսէկէ	-ճամիս, ծեծիկ: Մի սըլսորմէրը սպիսէտ:
Մըլսորկուց	-պիսորի հավանագ, տես պիսործէծ:
Մըլսործծ	-միսոր ծնելու փայտյա հավանագ:
Մըլսմէկ	Մըլսորկուցին սըլսործծ է կոտյինը:
Մըկէ	-միղմի: Տանկիս մէջ տիսմէտ:
Մըկը	-այստեղից: Մըկէ անցան:
Մըկըրթէկ	-քրիւէ Խալիկինին օռ երեր է, մէկը սըկըրթէկը:
Մըկըրթուկ	-քրիւէկ: Մըկըրթուկը պրատիշմէրուն սումէր:
Մըկըրթնը	-այստեղիցը: Մըկըրթնը չիւնիր կա:
Մըս	-զաղանից: Տումին սըստ տուրս հաներ է:
Մըտա	-հերթ: Մըտայօք տընկէցէր:
Մըրմ	-կայլյա շերտ, ջիկ: Չարուխմէրը պըլմօք պամեցէր:
Մըրժմար	-ջիկ, լոր: Մըրժմար, միատուզ մէյն էր:
Մըրտանօց	-կանացի զարդ վանոցից կախված կրծքի վրա: Օսկէտ սըրտանօց ունէր:
Մը քօյն	-տնիս սը թիմի:
Մըռը	-զաղունապահ: Մըռը իմկէր է:
Միրիէ	-ումկով դույս: Միրիգօք նուր պէրինը;
Միմիր, սըմիր	-1. խաշած հատիկի աղայուց հնառ բարակ ճաղիվածքը, 2. այդ ճաղիվածքով նիած ճաշը: Միմիրի ապօպը սըստ ուսիմ:
Մըրըստալ	-քափանու: Մըրտէվանը սըրըստայիմ կա:
Մըրդիլ	-զագվի: Մըրդէ-զարարարէր կըր կիհան կա:
Միմիր	-ուղակած քիւվածք՝ վրան բումջուր ցանած, որ շարուն են թիյի վրա:
Մին-սին	-բնմուածարտ հայ բարբառներում սիմկ-

Սինի	սիմկ: Ակաճօրին սիմ-սիմ կըխաղային: -ժատոցաբան, սինի, կոր սկավառակի պես, ոչ նու ծառայոմ է որպես սեղան ծաղապատիկ տուղմաքի համար:
Սիրտ առնէ	-քաջակերպիկ: Մնացաց տևամէլոմ պէս սիրտ առան:
Սիրտ եթէ	-1.համաձայնինի, 2.քաջակերպիկ: Եսի կարդըլւու սիրտ երան:
Սիրտօրը	-սրտով, կամքով: Նշշանածը սիրտօրն է:
Սիրտ կօյլէ	-զիրավորի, նողացնէ: Սիրտ կօյլէց եւշու է...
Սուզափիկ, սուրպափիկ	-սորպափում, քարակ ու երկար: Սուզափիկ տցդա մըն է:
Սուլցի	-սուզափիկ սուլցակը պէրսէրինմէն պէրին:
Սուլճանիւ, սինօրին	-ծոծրակ: Հիմանինը տիսանս մէ...
Սուտպացուկ	-կեղծ ցաց: Սուտպացուկ եւնիր զամապրըն է:
Սուտմէնուկ	-կեղծ մահացած ծնացնէն: Կասում առատմունկ երած էր:
Սուլիլթօրչ ուսաւ	-գոյաքրյուն քաջ տապ: Իմահա սուլիլթօրչ կոչար:
Սորտէ	-քըթրյու, տարասի փաղքեց ցշնի: Թէվերս աօքան:
Սորտըլի	-գործի կալեն, մասնակցել: Սօրտըլիցով կըաք:
Սոյ	-ձախ:
Սոխախ	-փառոց: Խնչէ՛ սօխախմէրն ուր շը խոար կա:
Սոխուկ	-մի տեսակ բանջար:
Սովոն հաց	-բրունի նման հաց: Սօվոն հացն է աղիկուկ կերեր:
Սոյմիշ ենէ	-1.կեղևսեւ, 2.կողոպանէ: Եշխիյամերը ճաճիման սօյմիշ մն երեր:
Սորէնի	-սովորի: Սօրիկա յուրցոց էյնը երաս:
Սորէննօդ	-սովորո, ուշին, ընդունակ: Եսի սօրիննօդ տրդա է:
Վազ առնիլ	-եղաժարինէ: Կարքըլւու վազ ամցան:
Վազ	-խալորի որք: Խալորին վազերոմ տակը փօքի կուտ:
Վազէն	1.վազին, սաման, 2.հուսի: Շուրը վազէր կացեր է:
Վազէնազ	-վազուն: Վազէնազ կիհամ կա:
Վազէնզոր,	-զամազամ գործերով գրադկած իմնի:
Վազուսոր	Վազուսորի մէն էն:
Վախչըռա	-ժամանակ: Հւշ վախչըռ շումին:
Վախչիկոտ ասխ	-նոմն է իրկըլամ ասխ /Հրասան/: Վախչիկոտ ասխը եդր է:

«Ասծունէ»	-1. վաղեցնի, 2. հոսեցնել: Մին վածնոր, մոր և վածնոր, որ թշիզնա:
Վայել	-1. սազել, 2. պայմանի: Կեպուտը Ենօր վայել կա:
Վայուկուր, Վայուրին	Վայելու ատենց չեկավ:
Վայնաշաք	-սագական, սազող, շնորհավիճ: Վայուկուր ախմիշներ ունիս եղիք:
Վանզոց	-մի կերպ, ճարահատյալ: Վայնաշաք ժիճանոց հանջինը:
Վայդիշ	-վաղ առաջոտյան հայեն+այրոց: Վանզոց անաս կեցար բանեց կովանուք:
Վայր	-ափսոսանց, որը: Վաշշիշօր օրէնմիս անցավ:
Վարտիքը ցըրէ	-ցած: Վայրը բորնամ նօրուրը է, վերը բորնամ պայտիս:
Վարտիքը մուկ փամէլ	-տրախուրյամից իրեն կորցնի, անշափ ցամկաման: Օւելին պուտուկը տեսածին պէս Վարտիքը ցըրէ:
Վեցիշեր	-սարասիել: Ինչէ՛ պէնզը բյու Եղավ,
Վերմայիր	Վարտիքը մուկ փամէլ:
Վերջինէն	-վեցական: Սալօքներէն Վեցիշեր-Վեցիշեր հասավ:
Վերցումէն	-վերանայու, մեռնելու արժամի: Այ
Վերնօց	Վերմայիրը դանա սա՞ն է:
Վերմէլ	-վերցին զավակ: Վերջնէնին անունը ի՞նչ է:
Վերացողակ	-1. վերցնի, 2. լրացնի: Սի զիտիզը տուսին աշշէմն Վերցու:
Վըրիկ	-սուր, ցածր տեսակի: Վերնօցին մէյն է, Վարմօցին հետո կըխօսիս:
Վըրնդէն	-աղաղակ, որը, վայնառուն: Աս ի՞նչ Վըրնդէն փորրավ:
Վըրացողակ	-անաններ լիալու և սեղանը սրբելու լարի կտոր: Վերացողակը ո՞ր դայը Եղավ:
Վըրունիկ	-դրայի ապար: Անանկ անօրի էն, յօր վորիկ է պլար, կուտիյի:
Վըրունդէն	-վարերի, հաղածնէ: Ըստէրուն ու կառումէրուն վըրունդէք պակն:
Վըրուս	-վիռ, բրոյս կիսարն վերարկու: Տըրս, վըրունիրն հարիր:
Վըրունուս	-հանկերձանց, հակուստ-կապուստ: Վըրա- կուխուն փար-թէմիզ էր:
Վըրամ պաց	-բացարձակ: Վըրամ պաց կըխօսինը:
Վըրուս	-ունին պըրա-/անցնինստ, շարունակ: Հա միրս, հա միրս ինչէ՝ կըխիս կա:

Վօրոն հօր	-ոմ իովն է Վօրոն* հօր տունըոտ կարի կա:
Տաքառ	-ամսառմնների մի տեսակ ենթաճարյում:
Տաքէն	Մալիխ մէջ տաքառ իմկէր է:
Տաքչօց	-ծածկնել: Հարսա, խրճորդին վըրան տազէ:
Տօռ	-ծածկոց, սփոռոց: Ավաճիյներ, տազիքոցները սիրեր:
Տախտակ	-1.ամուսնու բույր, 2.տապ, հանձնել: Տախոցք շալ տապ էն:
Տախտակը պակաս	-1.ապահովակ, 2.մարզ: Խրեր ապահովակ սօն ցանցինք:
Տակ	-հիմար, անխեց: Ետօր տախտակը պակաս է:
Տակէն-գլուխյան	-1.տակ, 2.ճակնինել:
Տահ-տահ	-ավել-պակաս: Տակէն-գլուխյան խօսի կա:
Տահա	-ամսառն ըշես, հորդորիլու ծայնարկուրյուն:
Տահէրի	Տահ էր, տահ էր:
Տաղբաժի էնէն	-գնուս: Տահա ինչէր կըսա եւէր է:
Տաղբատի	-իողնեն: Էռուկէն տաղբաժցանք կամք:
Տամադ շամ	-Մատաղը տարի տաղբաժէցի:
Տամ-տարդակ	-կծէի, միաւ: Շնէննէն ենջ, տամադ շամ:
Տամկտէ	-լիև, բոլորովին բարարի: Տմնէննին տամ-
Տառապակ	տարդակ էն:
Տամկտուէ	-գամակահարել: Եխաբրօց տամկտուէ էն:
Տամտէր, տումի տէր	-տներում բնակիլու եւնակայական ոգի:
Տառնապ	Տամի տէր բիշտրնէրու բջիրըիսկացնէց կա:
Տառփօց	-1.շրջին, 2.քացախնե, խմորնե,
Տառոս	3.իրածարվեն: Տցված խօսկէն տարդէր է:
Տառփշէր	-բազա: Ծովկէր տառփօցին մէջ էն:
Տառ-տափակ	-նույն հազորին: Են նոշանվէցա տառօսք թէզի:
Տաքալ	-տասական: Տաքիչք բոքալ ումէյնը:
Տառէս, տասիս	-խիստ տափակ: Տառ-տափակ բաքէր պէրին:
էնէ Անկ./	-զիու, բժրուէ: Տակուզ-զուտնային ծանօթ երկնք հասավ:
Տառորակ	
Տնրն, տէրն	-ավլում է մամիւական առաջին բալերի ժամանակ:
Տարմատաղան	-տառտրակ, տանին մի բանքար: Տառորակ
Տարմատաղըն	բանէլու կիսայինք:
Տարկնար, տանրմէր	-ձոր, գետի հուն: Հազար տանրմային նոր պէրտ կա հպատրէսակներ է որոնամ:
Տնրնցան:	-ցիրուցան: Հայերուն բուրեր տարմատաղըն էրին:
Տնրնց:	-ցած: Տնրնց յիսմ կա:

Տարվելո, տեղմբ	-վերև, զատիկներ: Տարվանքներ տեղմբ էանը:
Տարտիգնել:	-ցան ու ցիր ամեց: Ունցածք-չունցածք տարտիգնելոց:
Տափ-տարդակ	-ցոյրովիճ դաստարկ: Պիրանին նօրեցին,
Տար ապարին պատ	տառները տափ-տարդակ բոցուցին:
նոր խանթի	
Տարբ-տարիքն	-գործք վշացնել: Խօհէ՝ տար ապարին պատ
Տարիքն	նոր խանթին կա:
Տարիքն	-քանի բարժ է, քանի չի հնացն: Տարը
Տեղերը մըսմատ	տարիքնեւ նշանը տորեք:
Տեհ-տէմի	-քանի տար է նշանակ և այն: Տարիքն
Տէյի	մշշէյն ցախ պէրէք:
Տէյօր	-անկողնին մանել, թնդն: Առշիրկումնեւ տեղերը
Տենուե, տենու,	մըսմամը կա:
Տէնը	-նեռուն, այն կողմը: Մենք կընա տենու:
Տենուենակ, տենուինուկ	-տեն' տենուեկ:
Տեղնուելոք,	-մանրաժաման, անբնջի: Ամմէն պան
Տեղնուելոք	տեղնուելոք եղան:
Տեղինկէն, տեղնումանկ	-դեղնավուն: Տեղնունակ ոռուրա հարած էք:
Տեղինոս	-տեն' տեղինուեկ:
Տէյէնի	-զավազան, մանուկ: Թիշէրը տեյնուեք
Տէի ըլլալ	առմէն կլյայնը:
Տէի էնէլ	-կորցեզ:
Տէփ-տէղին	-կորցնեց: Տէփ էրտ, ու երաս:
Տիրինիշ պար	-տիլ, որորովիճ դիմին: Տէփ-տէղին եղած էր էրտս:
Տոստ, տողէն	-կենուանանակ քասոս բորբէր հայկան
Եղանլ:	մօրթ-բախմէն ևն տիրինիշ եղան:
Տոման, տոքան	-այսոնի: Տօմէկն սրտեկ յեն կընան կա
Տոմանի	
Տոմանի	-լավաշանման քառակուսի խմորով, մածուկ,
Տոմանի	սխսորով եփած կըրակոյ:
Տոմանիկ	-դմակի յուր: Տօմանիկոք, չեմ աղբար ելոք էրին:
Տոմանիկ	-հիմար, տղիս, պարու, դիզո: Տօմանիկին
Տօմանիս, տօղոսկան	տեսա՞ր, հասկընալ կողմէ:
	-նոր ծնննըսթերած կին: Տօմուկանին Շիրաքը

	շըմարեց:
Տըմեցի	-շնուանիրի անդամ: Տըմեցիները շատզօք են:
Տըմկառաւայր	-ցցում, խախտու, ածխաստուա: Տըմկառայի
	պարհասց տորթ էր օկին տակ:
Տըմկըլէ	-1. ցցվել, 2. տնկվել: Տէգս տըմկըլիք կեցը ես:
Տըմաքնակ	-հաւապաղել, դանիւաղել: Խճչէ՝ տըմաքնակ կա:
Տըմաքուալ	-մքամբրաւ, տըմաքալ: Պարօմպալպա տըմաքուակ կա:
Տըմզօց տըմնէլ	-բրջոց դնել: Վլյասրը տըմզօց աղքի:
Տըմիկ	-1. ծեծել, 2. խփել: Այլ մը ուժօք տըմիկ, բօդը շըմար կա:
Տըմալ	-անքաղ, ենալ: Հուվամըց տըմա կա:
Տի, տըմիկ, տը	-այդ: Տի բօմեն սի բօմը էկու:
Տիր	-հաւապակ, տակը, ստորոտը: Նեհեննեմին տիրը ինայունա:
Տիկիմ, տիկինիկ	-մանկական տիկինիկ: Տիկիմ կըշինէյինք. կըխաղայինք:
Տիհա	-դա է, ահա: Տիհա մացային վըրա տըրմուկ է:
Տիհան	-ահաս այն:
Տիհաստ	-ահաս այդ:
Տիրէկ	-փայտյա մեծ հավանգ: Սրխատօրը տիրէկին մնչը ծէծ:
Տիմզ	-հանճիստ, անկող: Տիմզ ես, հումումուկ չումիս:
Տիտիկ էնէլ	-օստիկ, համբերուրդում ունենալ: Տիտիկ ենիս օտ, պանցու կըրմըցնա:
Տիրի	-առող, տոկում, անոր, պինդ: Երիկոտ տահաս տիրի է:
Տիրի-տիրի	-պինդ, անոր: Լօրին տիրի-տիրի նընացէր է, չփէր է:
Տի բօմը, տըրօվց	-այդ կըզնը: Տիբօմըն սիբօմը անցիր:
Տոմի տէր	-տէն տանատէր:
Տոմմընա	-շամուսնացած, մեծացած աղցիկ: Տոմմընա ախմի՞յն էր տուոք պացուոք:
Տոմ-տումիկ,	
Տում-տում խաղալ	-մեծերին ընդորինակել: Տոմ-տում կըխաղայինք:
Տունփէսա	-աներազ տունց նկած փնսան: Ինչէ բաշվիս կա, տունփէսա՝ էս, ինչ է:
Տուշքնմիշ ուլալ	-մուածել, մտորիլ: Շատ տուշքնմիշ ուլալ նէ բավը կասմի:
Տունտիկ	-ուղարձէ: Փարամ տղարձող տունտիկը կըշալ:
Տօմէկ	-տէն տօչէկէ:
Տօխսամ	-իննուսմ:
Տօյապ	-պատարան: Ստվորաբար պատի մեջ տեղավորված

Տօրեկ	ամելոդիմների ծայրերը ևս լինում էին գիտելերով: -կուկին, կարպին: Տօնել մարդ էր, տօնել արօս մոնիշին:
Տօնել	-առշել: Ցուրտեն մատներոս տօնեցան:
Տօնելո	-ճապոն: Տօնելոց շատ չհիմք ուներ.
Տօրկել, տօժկել	ախհատթեր կուտէշին:
Տօրուցրալ	-1.ամրացնել, նամին, 2.սառչել, պնդանալ:
Տօշկեալ մընաց:	Տօշկեալ մընաց:
Տօրուցրալ	-շարժին, ցնցվել: Ինչէ՞ շնու տօրուցրալ կա:
Թազկեկ	- ցածրիկ: Թազկեկ արօս մը շինեցինք:
Թածուկ, ցածումուկ,	
Թածորիւկ,	
Թածումուլուկ	-տե՛ս ցազկեկ:
Թամբօց	-սրբիչ բաղնիքի կամ ամանեղենների համար: Թամբօցը պլրէր ինծի:
Թայլ	-պարզաբնիք: Սի բարէրը մէջ ցայեցք:
Թան	-1.քրիիի ժանրը: Թնիրին մէլոց թիշ մը ցան Շնեցցր, 2.թէր:
Թանեկ	-1.սերմանի, 2.բափրիփի, գրիվ տալ: Արոց ցամեցինք:
Թավել	-1.աշխուսալ, 2.մորմորալ: Էնօր ցավիկ, էնօր ցավիկ, նար ի՞նչ:
Ցցզամբ, ցողզամբ	-ողողանք: Սի ցցզամբը առուն Շետ:
Ցցզորմէ՛ /Ցցզորմէ՛/	-ցոյք ցանեց: Պակը մէնք ցցզորմէ՛ք:
Ցօրվէ, ցովէ	-ցայել, պոյիկ գրով: Անանենքը վասից, ցորմէ՛ցիք:
Ցօրիս առնէ	-կրծառված Վաստված հորիտ առնէ արտահայտու- րյունից, առաված բարի ծ-ն, համոհավելով հազոր շփական ե-ին, շնչաբանմէ՛ դառնալով ց /թ+ի/:
Ցոցանք	արդյունքում ցօրիս առնէ:
Ցոցանք	-բացասական նմուշ, թերորյուններով անձ:
Շնամիք է, մարդ չէ:	Ցոցանք է, մարդ չէ:
Ռուզան	-տե՛ս ռուզանպէրան:
Ռուզանպէրան	-շարունակ բան խնդրող անձնավորության:
Ռուզո, ռուզոնք	Աս ռուզանպէրանը նօրէ՞ն էկեր է:
Ռուզոնք	-հարսմայսուներ: Ռուզոնքն է պակաս չէ:
Ռուզոնք	-որական: Ռուզոնք ունկազ տըմին, իննիշեր է փուչառ:
Ռուզոնք	-արդյունք: Շարվարս ռուզոնք էրի՞ր:
Ռու-տէրման	-ուժ նուան: Ռուցու-տէրմանը նուան:

Ապույկ համել	-վայնառու բարձրացման: Ապույկի մը համեր.
Ապույկ ըղալ	յոր վախճանը:
Ապութ-ուղում ըղալ	-ուղանք: Ծովոց կտէս ուղանքից կըսա կա:
Ուղար	-սառարիկ տառապէծ, ցավից զայդապէծ:
Ուննալ	Ցարային ցավէն ուղում-ուղում եղալ:
Ունքօք-էշօք	-հաջողություն: Տեսն էրիկոս էղա ն՛ուրոք է:
Ուսրէ	-Լ. Մ. Աննանի: 2. Ճնշողաբերել: Տղղա մը տնօքէն է:
Ուսուց, ուսուց	-Լ. Աշուղ-Ունքով, 2. ակնկալազուով: Ունքօք-էշօք հասկցուցի:
Ուսկէտ, ուսկրոյ	-հանդիսանք, այսինք: Մէջը նկ ծեփի ուրեցա:
Ուսուոր, ուսուոր	Խփած մրգահյուր:
Ուսուոր-խցմօօ	-որտեղից: Ուսկէտ-ուսկրոյ կորար կա:
Ուսուոր, ուսուոր-խցմօօ	Ուսուոր-խցմօօ է տրցացիս:
Ուրտէց, ուրտէց	-որտեղ: Ուրտէց ո՞ր էկանը հասանք:
Ուր, յուր	և, ու: Ու շաղկապը դասնում է որ, իսկ ձայնավոր-ով վերցավորված բաներից հետո յոր: Երբա յուր շնօա:

Փաքարես	-կարառինի կառ կարառինից ճաշ: Ասօք փաքարես սրտը ուսինք:
Փայան	-համեստ, քամք: Եշին Փայանց ի՞նչ եղավ:
Փայաս	-այծի ճապից կամ կոչտ թշերից հյոսած կարպես: Փայասը տեղը տըքէք:
Փայուզա	-ճշայով և շաքարով պատրաստած խյոս: Փայուզան եղա՞ն, հայտ պէտք:
Փայուս	-կայժմ, կայժնի ծառի պտուղ:
Փայսլ	-անպիտան, կամք Ենօր Փայսլ ըստը կիտէյինք:
Փայտմ ասխ	-տես աստրիլան ասխ: Փայտմ ասխը էիր է:
Փայ-պամին	-քաջին, հասանելիք: Ենօր պէտինին Փայ-պամինց տըքէք էն:
Փառ	-Լ. Հնոյն, 2. կտավակագրծության դազանի ծոռը:
Փասա-փուսա	-ինքը, կայք, ոմնեցած-չոմնեցած իրերը:
Փարա	Փասա-փուսան առավ կընաց:
Փար-թէմիզ	-դրամ, փող: Փարան տղվօսը տունտունը կը շալէ:
Փարտէլ	-մարտը: Տուննին մցան՝ փար-թէմիզ էր, վրամ-կըօխսն է:
Փարտիչ	-Լ. Քափանարել, տատանին, 2. պատեզ: Ծովը պօյը փարտիչ կա:
	-բոնիք մուրը սրբող լաք: Ախճիկ, քընիրին փարտիչը մէն պէլ:

Փափոմ	-տնային թերև եւոպակի: Փափոմնէրը տուվեր:
Փափոմուկ,	
Փափոմուղուկ	-փափոմուկ, կակոդ: Թշգտ պամբը լավաշին մէջ Փափոմուկ-փափոմուկ ոտինը կա:
Փեղիվան	-1.լարախառաց, 2.հովկա, թիկնեղ, ճարմնեղ, ուժեղ մաքը: Փեղիվան կղզանի:
Փշչ	-1.քանցըր, 2.Սերբ, առորուս: Փշչ կըլոմի շոր Ենին:
Փըրի	-տե՛ս Խորի-փեղին-հերձարային զեղեցկոմիի: Երտսին նախու նէ, փեղի կըկիտնաս:
Փեղչիկ /փղչակ/	-մի տեսակ բանջար:
Փէրօն	-պատառաքաղ: Փղավշ փերօնօք չուսվիր:
Փղրատած	-փոստ: Խընծօրմէրը Փղրատը էն:
Փղրատուկ	-ոչ դիմացկոմ: Կապան փղրատէ աւրցանօք կարել էն:
Փղխ, փոխ	-1.փուխոր, փիսրուն, 2.անյուղ միս: Փղխ տեղու ինձի տուվեր: Մի Ծաց սեղ փղխ էն, Ենին եւեր չունիր:
Փղնիցնալ	-զրադշին, անհանգիստ եղ ու մուռ անել: Կուն ի Նշ փղնիցնալ կա:
Փղչատ, փիչատ	-կատու վանելու ծայնարկուրյուն: Փիչա, կընա մուկ պղամի:
Փղո-ըլստիյար	-խիստ ծեր, շատ աւելոր: Փղո-ըլստիյար ոլաս /օրինամօք/ փղո-փիչը:
Փղոցլուս	-փղոցլուս, նազուն: Փղոցլուսին նայիր:
Փղրակ	-տե՛ս փեղչէկ:
Փղրփորէլ	-1.փրփորէլ, 2.զայրամալ: Խօսէցալ-խօսէցալ՝ փղրփորէցալ:
Փղտակ	-1.պասկ, ծաղկեալսակ, 2.ամուսնուրյուն: Են պղտակին են, ինձի փղտակ տահան չեն Ենին:
Փղտնալ	-բռննել: Յանածնու փղտնէ: Առ պանց փղտնա նէ, շատ օրուս կըլլա:
Փղուծումէլ, փղուծումէլ	-1.ամծօնել, մծծացնել, 2.մի զործ հաջողացնել: Պանցու Փղուծումէլիր, հայուն կընա:
Փղուցուալ	-փղփառ: Պանէր մը Փղուցուալին ամէամին, ամին եւ շղիասկցան:
Փղուր	-փղուր: Հային իմկան կօտողվեցավ,
Փղուր-փղուր	Փղուրը շընքնաց:
Փղուր	-փղուր-փղուր: Կարը կըտըրվեցավ՝ Փղուր- փղուր երավ:
Փղուր	-ինչը, առա իրեր, ամկայիններ, փղուրներ: Տանին փղուրն արեւը Շտուր էն:

Փորբվէ	-կարմէց նպիճ կասաց փոքրեր և հիգայութեր են:
Փորցումէ	-պոկել, բաղեց: Խընճօր մը փոքրուր կէր:
Փիլազ	-փառակ, տիմճ: Յերկիցին փիլազ շատ կուտյիմք:
Փիք	-1.ըհճ, 2.փուչ: Փիքմի կրածը տէսա՞ր: Փիքը մերժին տրէր:
Փիճուտէ	-1.ցմէկնիւ, ապօրինի զալաւցներ թիրել, 2.փուչ, կողդից, ոչ հիմնական շիվեր տալ: Նօրեն փիճուտը լո ծառէրը:
Փիսց-փիսիմէ երրազ	-անհմատու, անփառումակ, անտույի գոկինէ:
Փիսց-փիսիմէ երակ	Փիսց-փիսիմէ երակ կընաց:
Փիս-փիս, փիսի-փիսի	-քատու կամկեր ճայնարկուրյուն: Փիսի-փիսի, եկա:
Փիսիկ /մէկ/	-կառու: Փիսիկ եկալ:
Փոխ	-տե՛ս փոխ:
Փոխսիրու	-տե՛ս փոխսիրու:
Փոմոր կօյքէ Աշլիմ/	-մեկին վախտեցնել, աշը վախտեցնել Անը Եսօր էկիմն փոմոր կօյքէ և:
Փուշաս	-1.փշատ, 2.փշատեմուց պատրաստված հմայիլմեր, որոնք թիրու, երրիմ ուղմաքների հետ կապվու են երեխանների թներին, օրորոցներին, եղթերին, անաստենների ճակատին, որպես չափափան: Եսօր օրունցն պերդր փոշատ կապէցք:
Փօք, փօք-փօք	-անհարք, խորացորդ: Ինտո՞ր կարե ևս, շուկածոր փօք-փօք և եղէ:
Փօրուս	-շաղվարի տեսակ՝ փորերը նու, վերի մասը լայն, ազատ: Փօրուս հարթին կա կընիմէրը:
Փօխմօքք	-տպիտակնեն: Եսօր փօխմօքքմերը զըսա կա:
Փօսու	-կեմպանիմների մորքին իր սրդու, մազածած-կոյրով: Չօճուխն փօսուին վըսա նըստեցուր:
Փօրը եփէլ	-անհանգիստ լինել, անհանգն դանաւ:
Փօրը եփի	Փօրը եփի կա:
Փօր մետէ	-գիրանալ, պարարտամալ: Ինալոր տուն և փօր մետին կա:
Փօրով, փօրը պէրամը -իոյի: Փօրը պէրամը հասած է:	
Փօրը-փօրին ասմէ	-սովածանաւ, հյուծին, նիհարնի: Տսա՞ր, փօրը-փօրին ամօքը է:
Փօրը թոշէ	-լուծն: Փօրը թոշէր մէ, մոտի կեալոյ կըխաշէյիմ նուրց հովանքին կուտային:
Փօրքաշ	-զրաստների, էկրի փաղանի կապը:
	Փօրքաշը բուցէր է:

Փոփօն	-ի տեսակ կարկանդակ, որ նման է բուլղուն:
Թռ	-վաճկարկություն, որով կանացը դիմում են միմյանց: Թռ, ոռու է շաբի՞ր հարցուս սիրուն և:
Թափաքին	-արցան: Թափինքինց պէտք քովս:
Թառվօր	-կունձ անող: Թառվօրներուն հաս կըսանէջինք:
Թառուկ	-քամկածը: Թառիչին մէշէն քամուկը նամեցեր:
Թառոց	-քամիչ: Կար և այլ հեղուկներ ճաքքելու բամիչ: Թաճոցը պէտք:
Թանըց	-երևակայական շար ողի: Տեղանտէսին կըրաւին մախիրը երիխներուն պօջոր կըցանդյին, յօր ցամքընքը մէց շիրային:
Թաշէւ	-1. ծգն, 2. տուել, 3. տառապել: Ինչ՞ոք քաշեցինք:
Թաշկան	Տարի մը ցըսչէց, կըսիւն փորրուցավ:
Թաշան, թէշէ	-հարիսա: Հերիստին ցաշկան է կըսէջինք:
Թառուններաք,	-զիսի բոր, ճաշատուրյուն: Անչըն ճար ուննա նէ, ինցիր կույսուն էլ էն:
Թառուննանուն	-քառուն մանուկների հիշատակին նվիրված կունակամ տոնը: Ասօր Թառուններուն է եղեք:
Թառուն Մանուկ կըտնական տոնը նշվում էր Սեծ Պահքի մոտավորացան կեսին՝ հիմնականում երիտասարդ առջնկմների կողմից: Հավաքուրի ժամանակ պատրաստում էին խովիճ, հարիս և այլ բռսական յուղերով պատրաստված տուելեղմներ:	
Թառունքրկօխ,	-օննայարեթուրյունից և հիվանդուրյունից հետո
Թառունքրկօխ ըլլալ	բառուն օրերը շրացած հիվանդանալը: Նաև ամռանըրյունից հետո:
Թասինէ	-բրվել, խմորը հասանանալ: Տազկօցը համեցէք, խցօցը քափսէք է:
Թատրոն խընօք	-հասունացած, բրինձորվ պատրաստված խմոր: Թատրոն խընօքը կըրցիսէին լավաց:
Թաթկիր, թթկիր	-քածոց կամ ծակուտին շերեփ, ողով քափ են բաշում: Թթվիդրօք միսին քափը քաշեցեր:
Թար կորէ	-դիմար աշխատանք կատարել: Թա՞ր կորէ եւ, ի՞նչ է:
Թարը շառած պատը եղալ -շոտապէ, աճսատրաստ զործը սկսել:	
Թարը շառած պատը կըօղմէրէ՞ն եւ:	
Թարէլ, քարօտէլ	-1 քարով պատել, 2. մնկին վոնդել, մնդացրել,

Թարթ	օտարեց: Պատուի քարեջիմ էամ, չնօնց շունը քարօտեցիմ: Ըստմերս հմու՞ր քարօտեցիմ:
Թարթէ , դայալէն ծան իրալ -անպատասխան բռնիկ նարը: Թարթէն, դայալէն ծան էամ, ներմէն ծան չէավ:	-նմացած: Թարթու հաց չէյին ուննար:
Թարթին	-գարիք տաճն: Թարթին պէրէք մէշէյն,
Թարդան	կըսապօքս պէրէք՝ բարու տղնինը:
Թզին ԱՅԿ/	-պարի կտորտանց, ցան:
Թզինիկ	-կենու, ամսխոր, վատ: Թզին է, նւտ:
Թզա /Ժնրէ/	-բունցը: Թզինիկ մը զարկած չէյի, աճրամնն զարկիք երևնը վերէցավ ըիրէն-պէրմէն:
Թզորիկ	-համերին, բոցաններին վանելու ճայնարկություն:
Թզա /Ժնրէ/	-օճանի մաշված կոռոր: Սապօնին թուրփինը սուր ինձի:
Թզոտիկ	-բերէ ծաշիկ, կաշվից տանց հակնեցու համար: Թզոտիկմէրոց սուրս չէլլար:
Թզոտիկմէրոց	-բռններոց որոր տված բրտիկները: Ծօնիսը թզոտիկմէրոց եղէր է:
Թզուղան	-կամբ աման կամ լազան: Թզուղանը տուոյն առաջնի է էղէր:
Թզումիկ	-մի տեսակ բանջար:
Թզուման	-քարժան, քառարք, խաչածև երկու փայտերուց իիր: Թզումանը բուքք, թէս կրմանէինը:
Թզուիկ, բրոնիկ	-կաղամբի կոտրտամբուզ, ճակարուզ, սախով, յու- ղով շրայի կերակոր: Եսօր թզուիկ ունինք ունելու: -որպեսագի, որ: Շատ, քի նուր պէրէր:
Ծի	
Ծիբ-քիթի տալ	-1.շատ մտերմանալ: Տզրացիներս թիբ-քիթի մըսած էն:
Ծիբ-քիթի մըսամալ	-1.շատ մտերմանալ: Տզրացիներս թիբ-քիթի մըսած էն:
Ծիբը սղխմին՝ հօրին չէլլար -սրտմնեղորդացունց ոյինչ չի զգա:	
Ծիբը կախ	-գժողու, տխուր: Էնչ է նւ, թիբը նօրէն կախ է:
Ծիբը	-պէրանց իրար խառնէն-մնին շարու տալ:
Ծիլ	Ծիբը, պէրանց իրար խառնէլու է:
Ծիլար	-շափի միափոք ընդեղմների համար:
Ծիլ	-մասան:
Ծոճ պըռնէն	-տեսն քանչակ:
Ծոթք	-խոռվ պահել: Նօրէն քէ՞ն սպանիք կա:
Ծոչտ	-արտաքնօց, կեղուազքերի վաւ: Ծոմէլք շար Շտին ՈՒ՝ վլուալ շըմսըմիշ կըրս:
Ծոչտ, քէջն	-բայիք: Մազերմին քէջ եղէր է:

- Թրընմէլ կերպնմէլ/** -քրովից Կտօն քերբանիս կա, օջօտա՞ծ ես, իմչ է:
Թըրիւ -1.քերպածը, 2.քըրնոր խարմարածը, սոյր քիշեղ և
 այլն: Կարին քերից համօր եր:
Թըզնի: -Ընձնք: Թըզնի, տահան խասիյաքըս չէ՞ս փօխած:
Թըրալօր տան, կօրօք Եկը համէլ լավուրյամ փօխարիմ վաստրյոմ:
Թըրալօր տղլավ կօրօք Եկը համէ:
Թըրալօր համրէ: -կարի առ կարի, դմվարուրյամք: **Թըրալօր**
 համբածը չժմշչոր տաղբմտէց:
Թըրմէլ: -քրվի: Ոլիլը ճամաներօք կոքըթէլյինը, անիծն է:
Թըրըրէ: -ցնչի, գիտակցությունն կորցնի, խարիսլվնի:
Երկու թըրըրէ է:
Թիմիյա -հազվագյուտ, բանկարժեք, եզակի բան:
Թիմիյա էնէլ: -խնայի, ամենատցիլի դրահմնեց; Խնչ ուղին Շէ,
 թիմիյա կենին կա:
Թուտ -բանկ: Օրուն շիրա, թէսէյտ կոտսիմ կա:
Թուուր ուսաւ -բնորի պատսից խնորի կարեց կրակին, կոտս
 զնայ:
Տիւ համբըսէլ:
Թուուրնիկ -կոնց, քարուկ: Տոմին թուուրնիկ ես եմ:
Թուուտէկ -շոյ կամ շակի համար դրայ: **Թուուլիկօք նոր**
 տոսվէք մաշերում:
Թուուրը -մուշտակ: Մէխուր սամուր թուուր եղէ և մէկը
 վրասն չէ առէ:
Թուուփ -մծծ պառուկ, կարսա: Կիմին, մաճառը,
 բուրում թժիկրամ մէշ կուտայինը:
Թուուրէ -քուսի, կուպուռի կամ հացի մնծ գումն:
Թօնք ոն եաց պատմած կուտէր կա:
Թօննէկ -օգմուրյոմն:
Թօննէկ էնէլ: -օգմէկ: Ցըլաները մէծնամ՝ թօննէկ երին:
Թօնք -կարի, մաճնի խառնուրդից ոտսելիք:
Թօնքնէկ ոն ուսար, ոլ ոտեյի:
Թու, քուկ -ցո:
Թուուիի -բուրոր, ամբողջ: **Թուուիի հօն էյին:**
Թուուր -բնորի պատսից կարած խմորը կուակին:
Թում-բարախս -բնաբարախս: Ծունց հաշեց կա՝ քում-կողօխ
 ներէն էաւ:
Թուուր էնէլ: -1.որմնեց, փնցնեց, 2.դասավորնեց, պրապտեց:
 Էմի նօրէն քուտը կեն կա:

Թօնք	-կրող, ամուսնադյոյժ: Թօնք եղած տունը նրանամ է:
Թօնքանալ	-անդամապայծ դառնալ: Ծանրձեց, ոկկլոց թօնքացել է:
Թօվ-քովի	-կողը-կողըի, մոտիկ: Թօվ-քովի կիևային կու:
Թորած, թորաս, թորա	
Թորամբ, թորար, թորան	-ճենքը ծագում են կուզան, կուզա, կուզա և այլն բայերից, որը կ նշանակիչը չհնաւ խու թ-ի է վկանձվել:
Ճըր փոքրիւ	-վախճանայ:
Օդա	-մեծ սեմյակ, հյորասեմյակ: Միսաֆիրները օքան նրանու էն:
Օժ, օժ	-1.նվեր տրված գարեղահող, 2.մակերեսի շափ: Պատպա իրեր օժ տեղ տրված էր: Օժ մը շափը ահարին տեղ էր:
Օղն.	-1.ոլորի, 2.քափառի, պտտի, շոշել: Խնչ՝ սպառուկ օղնա կա:
Օխ	-1.գոհունակուրքյան բացականչորյմն, 2.վրեժիմորուրքյան բացականցորյմն: Օխ եղավ: Օխ, և ինչ սպադունուկ նոր էր:
Օխամոր	-լորենի, լորեն ծաղիկ: Մըրսածին օխամորի յայ կուտաժին:
Օխավու	-զատնակի բարակ տեսանց, որով լավաշ կամ խոն- րաննի թրթրել են բացուն: Կընա օխավուն պէլ:
Օկ	-ձվով, կիրով պատրաստված խեցենեն կապննես առաջնն: Կընա տըրացիներէն թիշ մը ցիրէց պէր, խատնիմ հավաքորն օկ շիմ:
Օկէլ	-խեցենեննիք ճարերը կամ կոտրված կտորները կացնելը օկու: Պուտուանէրը, կումունները օկցինն:
Օկէք երած շոմի պէտ	-ամենանզիսա, անզայար ածնայիշուրյաններին առաջ խոսք: Օկէք երած շոմի պէտ ինչ՝* օկնա կա:
Օճախն	-1.կրակարան, օջախ, 2.ազմվածող, պատվակոր գերդաստան, սռուն: Էնօնց օճախը հայտնի է:
Օճախը մերէ /մնքի/	-1.կրակարանը համզօնէ, 2.ոչմայացնել որուկ ընտանիք կամ նորա վերցին շունչը, սերունդը: Հայերուն օճախը տաճիմէրը մնքէցն:
Օյմէ	-կորիկ: Օրբերը տանինին ծառը օյմէ էն:
Օնչօք լինտօր-ինչպիս:	-Շիյտէ օնտօր էնին:
Օշիկ	-վամկաթքորյում ճամկակամ խափեցի մնչ: Թերև շղուն, շնիկը եշանակուրքյամբ: Աչէլ կընա, թօն օշիկ...
Օշոս	-1.ոշյոն, 2.ցնցուխակոր սորան: Օշոսց

Օշտ	-թըսնմիւր է, սօվածք նայեր է:
Օզուխմուռիս և նել	-շուն վնոնիլու բացականցորյում: Օշտ, և նրին փախչիր:
Օզոշ	-կեղծավորուրյուն անել: Հասկըցա՞ր,
Օն	օզոխմուռիս կէմ կա:
Օոց իյնալ	-հիմար: Ունցածք ծորեն առին, անոնն է օջօջ տցրին:
Ղազամին ոոր իյնա	-1.նասուկ, 2.ամանի հաստակ, տակ:
Օոկուկ	Պարխապահին ոոր ծայլեր է:
Օն նէտէ	-ուշ նիեկ: Զամի՞ " ժամ եղավ, դազամին օ՞որ իմկան, ինչ է:
Օոօվէ	-ուուուց: Օվկիս ուեւց շիշնար կա:
Օոտմ վարսիրը ոորէ	-ուրախուրյունից առմկնիւ: Ավետիսց լուց,
Օոցինը, օրգինը	օո մէտկեն նէր վացեց:
Օուկէնոր, օուկինոր	-տեղավորվից: Աս ամենց պատույներան մէջ չօտօվիր:
Օոտմվոյա,	-ուրախուրյունից իրեն կորցնել: Ավետիսց լուց նէ, օոտմ վարսիրը ցըցէց:
Օոտմվոյա	-1.սամրկած բրդի տակամքը, 2. բրդի տակամքից մանած կոչու թնը: Անարին օոցինը եցր է:
Օրամի սէլ	-1.ուկեցրվածք, 2.Նոր տարվա օոր վաղ առաջույնած առյուրից վերցված ջուրը:
Օրի	Անաս, հարասա օուկէնորը պէրին:
Օոտար-օոտար	-ուտմալզա Ացոնական ծեսը/-էսօր օոտմվոյա է եղէր:
Օրի, օրէ	-մծ կամ կորդերն ընդարձակված սայլ կայից ծեսը կրեստ համար: Օրամի սէլը ծեսը պըստ կըրիմք:
Օրիարսակ	-օդրել: Պրզատիկին օրէ, թ քընի:
Օրմօրանց	-օտար համերին վամելու բացականցորյում: Ուրիշին համերը կերին փախչիր իրային նէ, օոտար-օոտար կրկանչէյինք:
Օրմէլ	-ինչու, ինչ նապառակով: Օրէ՞ ինծի շրսիր:
	-կեսօր: Օրիարսակ եղավ, արքակը կըրակ բակի կա:
	-օժերից մի օր, եղրէն: Օրմօրանց միւկըս իմկա՞նք:
	-տնի կրնէլ:

Օրմէկ	-տղի օրինակ; Ենօր պէս ծրմէկ ցիշ կա:
Օրուէկ, օրուէ, օրուէդ -որտեղ:	Օրուէկը ցավի կա մէ՛ շըկհոցորդիր կա:
Օրուէ	-օրուէք: Օրօնկիմ մէյշ լրէխամ ճարտցավ:
Օդին կորճաց կիւտցող-խորածանկ,	ամենազիս: Ենի օդին կորճաց կիւտցովթէրէն է:
Օցը-օցիքէն	-օցյիսկ օծի, օծ լինելով նամիերձ: Օցը-օցիքէն ճար խործոյին շըտըպար:
Օկէ	-Լուր, 2.շափի միավոր, 3.աստիճանի ռանիստելիքը: Ախտէրը ախտէրուը օկի մը տեր շըտըպավ:
	Մերժիչէմին երկու օկին կօյտր է:
Օկիաման, օկիի աման -կոչիկ:	Օկիամանը մաշեցավ:
Օկոց նուրին հասմէ՛ -հպատակից նու կամզմէն, սրափմէն, երածարվին բռնած գործից: Մէջծ-մէջն խօսեր կա, կէրտէկի օկոց նուրին հասով:	Ունակութիւնը նուր օկին կօյտր է:
Օկիէ - ծննորդ իյնամ /լուա, էլլա/	-Լ.ծերամալ, 2.տժասսպան լիմել: Համլօքցանը՝ օկիէ-ծննորդ թիւսանիր:
Օքղարազ	-հպարտ: Սինսիդէմին օքղարազ էր:
Զալ բացօհ	-զուշակ, բախտագուշակ, բույր ու զիր ամոռ:
Զալ բացօհին կացինը:	Զալ բացօհին կացինը:
Զալօհ	-տե՛ս Զալ բացօհ:
Զալյաս	-օգուտ, տարբիրություն: Էրածը ֆայրա լոմի:
Զարդ էնէկ	-Ըլքատվել, տաքըթըրություն երևալ: Թէյը կէրակ, ամիսու ֆարդ էրազ:
Զարդին ըլլալ	-ուշը դարձնել, նկատել: Էրածնուու ֆարդին նրանի:
Զես	-զրամածն, ծառալով զիսարք կարմիր: Մէր վախցունին Ֆես կըտքմէյին:
Զըլդը	-մարր, վոշիացած զոմարը: Կացէր կօվկրուն տակը թիշ մը Ֆըլլը բարիտըր:
Զըլուօշայի	-շրջանածն, կըրուակուն նամիյան Ֆըլուօշայի սարքն իշմա կա:
Զըրդամիշ ըլլալ	-պտտովի: Ֆըրզամիշ եղազ կէնէտ տում էկավ:
Զըրուալ	-պտտովի: Հավուն ծարէրը տուրոց Ֆըրուան կա:
Զիր տալ	-զոզոնի: Խնչէ՛ Ֆիր տառ կա:
Զիրին	-պատրույզ: Լամային Ֆիրին նամի:
Զիլամ-Ֆըրատան	-այսին-այսին: Ֆիլամ-Ֆըրատամին տոմմէ՛ր կացած էյրը:
Զիստան	-շրջազգիստ: Թէյէ Ֆիստան մը պէրին:

**Գ / ԲԱՌԱՐԱՆ
ԳՐԱԲԱՐ - ՍԻՎՈՒ - ՅԻՍԱՐԻ ԲԱՐԲԱՌ**

Ազահ	-անկախ հանգստի գ.թ. 95/
Ազահություն	-անկախություն
Ազանելիք	-հարցման
Ազանի	-հարցողի
Ազուցանել	-հարցումնել
Ազապ	-ազապ
Ազապություն	-ազապություն
Ազառ	-ազառ
Ազառել	-ազառել
Ազգ	-ազգ
Ազգական	-ազգական
Ազգականություն	-ազգականություն
Ազգասեր	-ազգասեր
Ազմին	-ազմին
Արաբ	-արաբ
Արոս	-արօս
Աչ պախսարդք	-աչ-պախսավ «Գաղութ կախարդ»
Աշխոր իրա/	-ալշխոր
Աշխոր	-աշխոր
Աշխոր	-աշխոր
Աշխորել	-աշխորություն
Աշխորություն	-աշխորություն
Աշոռ	-աշոռ
Աժեղ	-աշեղ
Աշոբ	-աշոբ /Գ.Թ. 52/
Աշոք	-աշոք
Աշոքություն	-աշոքություն
Աշոռ	-աշոռ
Աշոռել	-ածել
Ածեղուցանել	-ածեղուցանել
Ածեղի	-ածոցի
Ակն	-ակն
Ակաճ	-ամեկաճ
Ականջքոռը	-ամեկանջքոռը «ականջարյակ, ականջառակ»
Ակիշ	-էկիշ
Ակույ	-առույ
Աղ	-աղ
Աղալ	-աղալ
Աղաման	-աղաման
Աղամն	-աղամն
Աղամձել	-աղամձել
Աղաշանք	-աղաշանք
Աղաշել	-աղաշել /ախմել/

Աղաքոր	-աղճոր / աղ-լոնոր
Աղամի	-աղավմի
Աղբ	-ախսի
Աղբեկ	-ախսվեկ
Աղբիք	-ախսպոր
Աղեկ	-աղեկ
Աղեկություն	-աղեկություն
Աղի	-աղի
Աղիս /ր/	-ախսկ
Աղիսէ	-ախտէ / ախտէ
Աղիս /թ/	-ախկէ
Աղի հացը	-ախսասկ օմնծ պահցո
Աղիկ	-ախչին
Աղոտ	-աղոտ
Աղուս	-աղջւս
Աղուր	-աղջոր
Աղուտ	-ախւատ
Աղուտանալ	-ախւատանալ
Աղուտություն	-ախւատություն
Աղօթն	-աղօթն
Աղօթք	-աղօսկ
Աղօթք առնել	-աղօսկ լմէլ, աղօսկի կանչկի
Անառել	-աճրուշ
Անցգուն	-աճեցուն «քրիսմոր»
Անուկ	-աճուկ
Անուն	-աճուն «զնոյեղնահի ապուր»
Անան	-աճան
Անանել	-աճմել
Անանոր	-ակամօր «մոր տարի, տոն»
Անաշէ	-աճջնալ
Անաշցուցանել	-աճշցունել ԴԱՀ, 522-523/
Անասն	-աճատ
Անքար	-աճպար
Անքարել	-աճպարել
Անքարտասան	-աճփցոտավան ռամկիցր, կուպիտ, անկուչուռ
Անրոջ	-աճփօխչ
Անն	-աճմեն համեն
Անիս	-աճիս
Անպ	-աճպ

Ամպել	-ամպել
Ամսական	-ամսական
Ամօր	-ամօր
Այգելիքը	-երկիք
Այց	-երի
Այժուց	-երժոյնկ /Թ.Բ, 90/
Այդ	-ատ
Այլ	-ա /Շատերն ա էկան/
Այլանդակ	-այլանդակ
Այծ	-այծ /Անօրուայի այծ/
Այն	-ան /նանց
Այն ով	-անտենց /անքի /ն/
Այնշափ	-անշափ
Այս	-աս /ատ
Այսրան	-ատրան
Այսօր	-այսօր /հասօր
Այն ինք/	-այնինք
Այրել	-այրել
Անաղի	-անձի
Անամօթ	-անամօթ
Անանուխ	-անանուխ
Անառպակ	-անառպակ
Անապատ	-անապատ
Անառակ	-անառակ
Անառակուրին	-անառակուրին
Անասուած	-անասված /ասվածսով/
Անաստ	-անաստ
Անարի	-անօրի
Անարատ	-անարատ
Անարատուրին	-անարատուրին
Անրախտ	-անրախտ
Անրախտուրին	-անրախտուրին
Անրախտ	-անրախտ
Անրախտուրին	-անրախտուրին
Անրան	-անրան /միկրոին կօլօ-կօլօյն անդան
Անզան	-անրան
Անզան	-անրէտ
Անզան	-անրան
Անդէն	-անդէն «հանդերձյալ աշխարհ»
Անդէն	-անրին
Անդունդ	-անրունդ
Աներ	-անէր

Աներես	-աներես
Աներձագ	-աներձար
Անզատակ	-անզավակ
Անէծք	-անէտկ
Անթառամ	-անթառամ
Անթող	-անթէղ
Անթողնել	-անթողնել
Անժառանգ	-անժառանց
Անիծ	-անիծ
Անիծնել	-անիծնել
Անխոն	-անխօն
Անիրառ	-անիրառ
Անիզոտ	-անիզոտ
Անրուս	-անրուս
Անխեցք	-անխեցք
Անխիղճ	-անխիղճ
Անկամի	-անկամի «ծույլ, ապուշ»
Անկար	-էնկէր
Անկեալ	-ընկողին /Ընկողինի տօլապ/
Անկողին	-անկողչողում
Անկոչուտ	-անհամամատ
Անհամ	-անհամամ
Անհամամալ	-անհամամալ
Անհամբեր	-անհամփերութիւն
Անհամբութիւն	-անհամփերութիւն
Անհաւառապ	-անհավատութիւն
Անհաւատութիւն	-անհավատարմութիւն
Անհոդ	-անհոդ
Անհոս	-անհօս
Անձին	-անձվեր
Անձուօտ	-անձվերօտ
Անճարակ	-անճարակ
Անճարակի	-անճրիկի
Անճարութիւն	-անճարութիւն
Անճունի	-անճունի
Անճահական	-անճահական
Անճայք	-ճայտոգ
Անժեղ	-անժեղ
Անյառակ	-անյառակ

Անյարմար	-անյարմար
Անյշատակ	-անյշատակ
Անյոյս	-անյոյս
Անշնորիք	-անշնորիք
Անօրի	-անօրի
Անուշ	-անուշ
Անուշանալ	-անուշանալ
Անուշացուանել	-անուշացուանել
Անուշորին	-անուշորին
Անշափ	-անշափ
Անպէտք	-անպէտք «անպէտ էրաց»
Անպատկ	-անփատկ հիբաւակառագ/
Անպատուդ	-անպատուդ
Անսիրտ	-անսիրտ
Անսիսալ	-անսիսալ
Անվախ	-անվախ
Անվարտիք	-անվարտիք
Անտէր	-անտէր
Անտոն	-անտոն
Անցանել	-անցանել հանսնիկ
Անցուոր	-անցուոր
Անցուանել	-անցուանել
Անտն	-անտն
Անփործ	-անփործ
Անրուն	-անրուն
Անօրի	-անօրի /անորիք/
Անօրնալ	-անօրնալ
Անօրութին	-անօրութին
Անուր	-նուր
Անօւրանալ	-նուրանալ
Անօրէն	-անօրէն
Աշակերտ	-աշկերտ
Աշխատանք	-աշխատանք
Աշխատել	-աշխատել
Աշխատառ	-աշխատառ
Աշխարհ	-աշխարհ
Աշտարակ	-աշտարակ
Աշկարայ	-աշկարայ /աշ-աշկարէ/
Աշոն	-աշոն
Այց	-այց

Աշիկ	-աշկել
Ասպաշխարանը	-ապաշխարանք
Ասպաշխարել	-ապաշխարել
Ասպաշխարող	-ապաշխարօղ
Ասպատաժ	-ապատաժ
Ասպարենի	-ասպրենի
Ասպարանցան	-ապրոբան /ապրան
Ասպանը	-ապրան / ափրան
Ասպեց	-ապել
Ասպիդ	-ապիդ
Ասպոցում	-ապրէցում
Ասպուտ	-ապրուտ / ափրուտ
Ասպուռ	-ապուռ
Ասպուր	-ապուր
Ասպուրին	-հաշողութիւն
Ասակ	-ասակ
Ասանց	-ասանց
Ասազնաւ	-առչեկ
Ասաքք	-ասաք /ասաչե/ աչ /Ասազկրու հայ:
Աչ աստված / Աստված աչ պէր	
Ասազին	-ասչի /ն/
Ասազնեակ	-ասչընեկ /ասչմեկ
Ասաօտ	-աստօտ
Ասաքնաղ	-ասախնաղ
Ասաստաղ	-ասրստախ
Ասինձ	-այսունձ
Ասնել	-ենել
Ասնուլ	-ասմուլ
Ասոգագաւակ	-ասվակ գեղեցիկ, լավ»
Ասող	-ասօխչ
Ասողութիւն	-ասօխյութիւն
Ասոռ	-ասոռ
Ասել	-ըսէլ
Ասեղն	-ասէղ
Ասեղնութիւն	-ասեղութել
Աստառ	-աստառ
Աստղ	-ասխ
Աստմուռ	-աստրմֆօր ռաշխարհ»
Աստուած	-ասված
Աստուածապաշտ	-ասկածապաշտ

Առազ	-ավագ
Առազ	-ավագ
Ազազակ	-ավազակ
Ասելանազ	-էվենազ
Ասեղեղ	-ավիտ
Ասելի	-ավիլի հավիլ պապէն կը վախնաւ/
Ասելորդ	-էվելմորդ
Ասետարան	-ավլոտարան
Ասետիս	-ավլոտիս
Ասերակ	-ավերակ
Ասերեղ	-ավերէլ «ծօմը ավրէլ»
Ասերումն	-ավերում
Ասճ	-օց
Ասք	-օյ
Աստակեղ	-ատեկէլ
Արածել	-արծէլ
Արթնալ	-եարժիկ
Արտար	-արթար «արթարի յւրք»
Արե	-արէկ
Արեածագ	-արէկծագ
Արբանալ	-արթումնալ, զարթիլ
Արբում	-զարբում
Արժան	-աժան
Արժել	-աժիդ
Արին	-այրուն
Արիննեղ	-այրումիկ
Արինդայ	-այրունվշա
Արիննօս	-այրունօս
Արինուտեղ	-այրունօտէլ
Արծար	-արծար հրզար
Արծարեղնն	-էրզարէղէն
Արժիվ	-արժիվ
Արիեստ	-այրեստ
Արծակեղ	-ատծըկէլ
Արծան	-արծան
Արմանալ	-արմշննալ
Արմուկն	-արմումկ
Արջ	-արջ
Արտ	-արտ
Արտեստ	-այրեստ

Արտեստատը	-այրէտավօր
Արտաստնք	-արցունք
Արդայորին	-արդայորին
Արև	-արեւ
Ափ	-ափի
Բազմանալ	-պազմանալ
Բազմիլ	-պազմիլ
Բազուկ	-պազուկ
Բաժակ /հացու/	-պաժկուցու հիամկուցու «խաչ եամբույրի որանք»
Բաժամել	-պաժմել
Բաժամուիլ	-պաժմուիլ
Բաժին	-պաժին «Է. մաս, 2. 100էզ.»
Բաժինը	-պաժինը «օժիտ»
Բախչել	-պախչել
Բախտ	-պախտ
Բախտատը	-պախտավօր
Բակ	-պակ
Բակըայ	-պակըա /օշխու պակըա/
Բականիք	-պականիք հպատմիք
Բաղարգ	-պաղարգ «հաստոկ պատրաստված նկանակ, որ տղայի կողմից շորերի ենու ուղարկվում է աղջկա տումբ»
Բամբակ	-պամպակ
Բամբասնք	-պամփըսանք
Բամբասնի	-պամփըսնի
Բան	-պան
Բանալ	-պանալ
Բանալի	-պանլի
Բանալիք	-պանլիք
Բանեցուցանել	-պանցունել
Բանիլ	-պանիլ «Է. աշխատել, 2. հյուսեք»
Բանջար	-պանճար
Բարսկ	-պարսկ
Բարականալ	-պարկընալ / պարկնալ
Բարակիլ	-պարակիլ
Բարկութին	-պարակութին
Բարակուկ	-պարակուկ
Բարենաւ	-պարօվ հպարեվ

Թարեսա /ն/	-պաթօվիչ
Թարեկամ	-պաթէկամ
Թարեկամուրիմ	-պաթէկամուրիմ / փարէկամուրիմ
Թարեկենդամ /ը/	-պաթէկենդամ / պարկէնդամ,
Թարի	-պաժի «1. պարի, 2. բարի»
Թարկամայ	-պաթէկնալ «մեծամտանալ»
Թարձ	-պաթզ
Թարձը	-պաթզը /ը/, պաթզը
Թարձրամայ	-պաթզըմալ
Թարձուրիմ	-պաթզուրիմ
Թարու	-պաթո
Թարուն	-պաթէվ
Թարունի	-պաթէվիչ / նպաթօվիչ/
Թաց	-պաց
Թացի	-պացի
Թեմ	-պէմ
Թեռն	-պէռ
Թերամ	-պիյտ / նփյամ
Թերանփոխ	-պիյենփօխ
Թերոյ	-պէրը
Թերոն	-պէրէն
Թիք	-պիափիկ
Թժիշէ	-պրիշկ / փյուժիշկ
Թժկուրիմ	-պրիշկուրիմ / փյուժկուրիմ
Թիւն	-փունկ
Թիւցամնել/	-պրացնվիչ
Թիյսն	-փոյսիկ
Թնուրիմ	-փըմուրիմ «քնա-վորուրյուն»
Թշտն	-պըշտն
Թոզ	-պօզ
Թոզուրիմ	-պօզուրիմ
Թոյոր	-փօյօր
Թոյորն	-պոյլիչ օֆարաքնելք
Թոյիկ	-պօյպիկ
Թողկ	-պօխիկ
Թոյք	-պութ օքն պութ
Թոյն	-պոն / նպույին/ պույոն
Թովիրնէ	-պօվիչ
Թորոս	-փօրփօս

Բորբոսիլ	-ֆօրմիցսիլ
Բորբուն	-պօրօն
Բորբունել	-պօրօնմալ
Բօնել	-սըյմէլ / հըյոնէլ
Բրդել	-ֆըռքէլ
Բրդուտ	-սքուզիուտ
Բրինձ	-սփորիմծ
Բրուտ	-սպուրտստ
Բռն	-սպուպուկ
Բռնակալ	-սպոնչալ
Բռչտ	-սպոչտ / պրշտիկ «ճանր պալար»
Բռուն	-սպուս ռոմճածերլս՝ ուժ-սպուս
Բռուսած	-ֆրասած հիուսած
Բռուսամել	-վիուսնէլ
Բռուդ	-սպուրք
Բռուրտառ	-վիուրվառ
Բռութ	-սպութ
Գ-ազան	-կազան
Գ-ազար	-կէզէք / թ.՝/
Գ-ալ	-կալ Լուսքա-շուքալ/
Գ-ախիք	-կախիք «փորձանց»
Գ-ահել	-կայէլ «քշին, արտորել»
Գ-աղթական	-քախթական
Գ-աղյօն	-քախյօն
Գ-ալոտուկ	-դավտուկ հավտուկ -պահումի/
Գ-ազ	-կաճ
Գ-ամնէ	-քամնէ
Գ-այլ	-կայլ
Գ-անգատ	-կանցատ
Գ-անգատիլ	-կանցրուիլ հանցրուէլ/ «մեկի դիմ դատ քացնել»
Գ-ամնդ	-կամնդ
Գ-անձ	-կանձ
Գ-անձանակ	-քանցանակ/ կանձանակ
Գ-ասմ /ուկ/	-կառնուկ
Գ-առազան	-քավազան
Գ-աւաք	-կավաք /ո/
Գ-արի	-կարի
Գ-արիկ	-կարէկ

Գարուն	-կարտեն
Գյաղ	-բըրալ / քըրալ
Գյակ	-կըտակ
Գեղվրայ	-կէղվրա
Գետիմ	-կէտին
Գեղամ	-կէղան
Գերանյի	-կէղանանի
Գերեզման	-ցէղեզմանան
Գերեզմանոց	-ցէղեզմանոց
Գերի	-ցէրի
Գզել	-կըզէլ
Գզյոր	-կըզյօր
Գզող	-կըզօղ
Գէշ	-կէշ
Գէշուրին	-կէշուրհն
Գմուրին	-կիմուրհն
Գիծ	-կիծ
Գիճ	-կիճ
Գիճի	-կիճի
Գիճով	-կիճօվ
Գիշեր	-ցիշեր
Գիշերով	-ցիշերօվ
Գիտ	-կիտ
Գիւղացի	-կէղացի
Գիտնակալ	-կիտնակալ
Գիտմական	-կիտնական
Գիր	-կիր
Գիրկ	-կիրկ
Գիրք	-ցիրք
Գլխարաց	-կոռլօխապաց
Գլխաւոր	-կոռլխավօր օռամ մօծ, տղամարդոց
Գլխացան	-կոռլօխի ցան
Գլխացաւամբ	-կոռլօխցավամբ
Գյորել	-կըրօրել / կըլաօրել
Գյորոփի	-կօրօրիկի
Գյուլս	-կուլօլս Ալլօլս
Գաղ	-կընալ
Գօղնի	-կըմտէլ
Գոգմոց	-կօրնօց
Գոլ / հալ/	-կօլոր

Գոյանալ	-կօլուրնալ
Գող	-կօղ
Գոդանալ	-կօդնալ
Գոդուրին	-կօդուրին
Գոմէշ	-կօմէշ հոռնպայ/
Գոյն	-կովին
Գոնեա	-քոնե
Գոռալ	-դօրալ
Գովել	-կօմիւլ / կօվիլ
Գործ	-կօրծ /քօրծ
Գործարան	-կօրծարան / քօրծարան
Գործիք	-կօրծիք /քօրծիք
Գորտնուկ	-կօրտոմուկ
Գօց	-կօց «1. կողպեց, 2. փակ»
Գուանել	-կունուլ հըստմալ
Գուրաբ	-կորափար
Գըանել	-քըրամիլ
Գըել	-կըրել
Գըիշ	-կըրիշ
Գըկել	-կըրկել
Գըող	-1. կըրող, 2.սատամա, չար ոպի
Գըուածք	-կըրվասկ
Գունյ	-կունյ
Գունդուլակ	-կունդուկ, կումդուլուկ
Գունդուկծիկ	-կումսուկըծիկ
Գօսի	-կօսի
Դադար	-տարար
Դադարն	-տարար կենալ / կանգիլ
Դամարիլ	-տշմբիլ
Դայեակ	-տայէկ «մամկարած»
Դայեկուրին	-տայէկուրին
Դանակ	-տանակ
Դանդաղ	-տանդաղ
Դառնալ	-տառնալ
Դաս	-քաս
Դասատու	-քասատու
Դատ	-քատ
Դատաստան	-տատաստան /քատաստան
Դատաւոր	-տալուավօր

Դադարիկ	-տարստակ
Դատել	-բատէլ
Դար ի վեր	-տէրվէր
Դարձ	-տարց
Դարձուցանել	-տարցունել / տարցընել
Դարբաս	-տէրթօ / թէրթ
Դափ	-տէփ
Դգալ	-բըրալ / թըրալ
Դդոմ	-բարոմ
Դեկտեմբեր	-թէկտէմբիէր
Դեղ	-թէլ
Դեղնել	-թէղէլ «քումավորել»
Դեղին	-տէղին
Դեղմել	-տէղմի
Դեղնուրիմ	-տէղնուրիմ
Դեղնուց	-տէղնօց
Դեմ	-տէմ, տէմաց
Դերձակ	-թէրցակ
Դերձան	-թէրցան
Դժոխը	-տըժօխնկ / թըժօխնկ
Դժոխըր	-տըժժվար / թըժժվար
Դիմանալ	-տիմնալ
Դիմաց	-տէմաց
Դիմացկուն	-տիմասկուն
Դիպնիկ	-տըմնալ
Դիրին	-տիլրին
Դնել	-տըմի
Դոզ	-տօզ
Դողալ	-տօղալ
Դողացուցանել	-տօղցունել
Դօնել	-տօղմի
Դպրատուն	-թըրպատոն / տըրպատոն
Դպրոց	-թըրպօս
Դքախտ	-թըռախտ
Դքակից	-թըրկից / տաքմատցուկից
Դքացի	-թըրացին
Դքացուրին	-թըրացուրին
Դը	-տօմն
Դըռ	-տօռո
Դըր	-տօռք

Դեմք	-տուրս հոռս
Դեղն	-տել
Ելանին	-յօթու / օխտոց
Եկմ	-յեզ / պարխսի-յեզ/
Եկայ	-լլէլ
Եկեղեցի	-եկօ
Եղանիմ	-եկա
Եղբայր	-յեկողեցի
Եղունգ	-եղէլ
Եմ	-ախալայ
Եպիսկոպոս	-եղումկ / ուղումկ
Եռ	-եմ
Եռալ	-եպիսկոպոս
Եռք	-եռ
Ես	-եռալ / եռքնալ/
Ետևն	-երիս «քորվել»
Երազ	-ես
Երազահան	-ետէկ
Երեխայ	-երած
Երիսայուրիմ	-երածհան
Երիսատեր	-ըստիսա Արևա
Երակ	-երիսայուրիմ
Երամեակ	-երիսատեր
Երամի	-երակ
Երբ	-երամեկ
Երբ որ	-յեի
Երգ	-յեփօր
Երգել	/յ/ Երգ
Երդիկ	-յերգել
Երդող	-երդիկ
Երդումն	-երդոնիկ / երդոմնալ
Երծկ	-երդում
Երժան ի վայր	-երէկ
Երժուան	-երժանկայ
Երժրալ	-եռուն
Երժնալ	-երժնկալ
Երժնցուցամել	-երժնվէցումել

Երեց	-ըստք, թոք, շեք /հօրեք/
Երեցշաբթի	-տնտեղափեթի
Երևան	-էրեմզակ
Երբայ	-էրալ
Երիմջ	-էրիմջ
Երխառասարդ	-յերիտառասակ
Երկաք	-էրկաք
Երկաքեայ	-էրկաքեակ
Երկայն	-էրկամ Շյամ
Երկայնամալ	-էրկամնապ
Երկայնացուցանել	-էրկանուանել
Երկայնուին	-էրկանութիւն
Երկայնք	-էրկանք
Երկիմք	-էրկիմք /Հրտիմք/
Երկիր	-էրկիր
Երկրագութիւն	-յերկրագարութիւն
Երկու	-էրկու
Երկուշաբթի	-էրկուշափթի /Երկշափթի
Երևակ	-էրէվաւ, ըրեվալ
Երևան	-ունչամ
Երտառադիմ	-Երտսադիմ, Երտսադիմ
Եփ	-եփ
Եփել	-եփել
Եօրն	-յօրն

Զանգ	-զանկ
Զամգակ	-զամկակ
Զառ	-զառ
Զատանել	-զատել
Զատիկ	-զատիկ
Զարդ	-զարդ
Զարդարանք	-զարդարանք
Զարդարել	-զարդարել
Զարդառու	-զարդել /զարդիլ
Զարրուն	-զարրուն
Զարմանալ	-զարմանալ
Զաւակ	-զավակ
Զգոյշ	-ուսկոյշ
Զննիր	-զեննիր
Զննու	-օլնել, զեննու

Զպովի	-զրգվել
Զնամն	-զընտան
Զոյք	-զույք
Զրկել	-զբոկել
Զրոյց	-զորոց /սուտառուց/
Զրուցել	-զուցել
Զուգնել	-զուցել
Զօրութիւն	-զօրութիւն
Զօրք	-զօրք

Եզ
Եշ

-Եր
-Եշ

Ընդ որ	-տօք «միմչև»
Ընդումել	-ումբումել
Ընկեր	-ընկեր
Ընկոյզ	-ունկոյզ
Ընսիր	-ընսիր
Ընսրել	-հրնացըթէ / ընսրել /Մէ պիրինծէն հընացըթէ /

Թագ	-թագ
Թագաւոր	-թագավօր
Թագաւորութիւն	-թագավօրութիւն
Թագի	-թագի
Թաք	-թէք
Թարախ	-թարախս ովելաւըստված աճամն
Թարախել	-թարախսէլ / թարխսէլ
Թարուկ	-թէրիկ
Թաղ	-թաղ
Թաղեց	-թաղեց
Թաղումն	-թաղումն
Թան	-թան
Թանկամալ	-թանկմալ
Թանձր	-թանձր
Թանձրամալ	-թանձրումալ
Թառ	-թառ
Թառել	-թառել
Թաս	-թաս
Թառաց	-հավաղ / -թափալ

Թաւայի	-թավայի
Թարախ	-թարախ
Թարգմանել	-թարգմանել
Թաց	-թաց
Թացուքին	-թացուքին
Թացուցանել	-թացուցանել
Թափել	-թափել
Թափ տալ	-թափ տալ
Թերև	-թերէվ
Թերևանազ	-թերէվանազ
Թեղ	-թեղ
Թեռ	-թեռ
Թեփ	-թեփ
Թեփոստ	-թեփոստ
Թեփոտել	-թեփոտել
Թըսուքին	-թըսուքին
Թըստ	-թըստ
Թըստի	-թըստի
Թի	-թի
Թիբառ	-թիբառ
Թիկունք	-թիկունք
Թիւ	-թիւ
Թիշտակէ	-թիշտակի
Թլիտատել	-թլիտատել
Թլյու	-թլյու
Թնըրի, թըրի	-թնըրի
Թնըրցուցանել	-թնըրցուցանել
Թնյալ	-թնյալ
Թնյացուցանել	-թնյացուցանել
Թնչուկ	-թնչուկ
Թշնամանալ	-թշնամանալ
Թշնամի	-թշնամի
Թշնամուքին	-թշնամուքին
Թոռվել	-թօռվել
Թոդ	-թօդ
Թողմել	-թօմել
Թոդ տալ	-թօդ տալ
Թողուքին	-թօղուքին
Թողուկ	-թօղուկ, թօդւ
Թոդ	-թօդ

Թոյմատը	-բույնավօր
Թոմիր	-քօմսիթ
Թոշակ	-բօշակ
Թոտոմիլ	-բօշմըտիլ
Թոռն	-բռռ
Թոք	-բռք
Թոռցամել	-բռոցոմել
Թույլ	-բռույլ, թռովի
Թույտն	-բռույտն
Թորել	-բռըչլ
Թորնցուկ	-բռոթորնցուկ, թռըուկիլ /Գ.Բ., 364/
Թորուր	-բռորուր
Թորիք	-բռըջք
Թոծնի	-բռոծնի
Թուցել	-տռցչել
Թուզ	-բռոզ
Թուր	-բռոր
Թուզամալ	-բռևկմալ
Թուզուրիմ	-բռուզուրիմ
Թույր	-բռխտ
Թունդ	-բռունդ
Թուշ	-բռոշ
Թուր	-բռոր
Թուփ	-բռոփ
Թուրք	-բռոք
Թրամել	-բռոքնալ, թռոքնով
Թւե	-բէվ

Ժամ /թ/	-ժեմկ
Ժամ	-ժամ
Ժամաքակ	-ժամազակ
Ժամաշիրք	-ժամիշիրք
Ժամակոչ	-ժամկօց /ժամնկօց
Ժամամել	-ժյոմնիլ «ժնիվել, հասնել»
Ժամամեցողամել	-ժյոմնեցոմել «ժնացնել»
Ժամգ	-ժամնկ
Ժանգուտել	-ժանկուտել
Ժառանգ	-ժառամնկ
Ժառանգուրիմ	-ժառամնեցուրիմ
Ժիր	-ժիր

ժողով	-ժողով
ժողովի	-ժողովի
ժողովուրդ	-ժողովուրդ
ժոմ	-ժոմ
ժոռ	-ժոռ
իլ ինք	-ինչն
իմոյն	-իմոյն, իմոյն
իմանալ	-իմանալ
ինը	-ինը, ինը
ինձ	-ինձի
ինչ	-ինչ իշ
ինքը	-ինք իշ
ինքն իսք	-ինկիր
իշխան	-իշխան
ինչ պէս	-իփիս
ինչ տեղ	-իշտեղ
իջամն	-իջնալ, էջնալ, էջնած, ոջիր
իոյ	-յէյ
իողել	-յողել
իոր	-իր
իօրիան	-իրին
իօրիանք	-իրէնք
իօրան	-իրան
իօրաք	-որաք
իօրիկոն	-որիկոն
իք	-իք
Լալ	-լալ
Լալից	-լալից սալագ ուրբաթ զիշեր»
Լակ	-լակ
Լական	-լէկէն
Լակել	-լուշէլ
Լակոտ	-լակոտ
Լայն	-լայն
Լայնանալ	-լայննալ
Լայնացածնել	-լայնցումնէլ
Լայնուրին	-լայնուրին
Լայնը	-լէմը
Լացուարդ	-լամինէրդ

Էստ	-յավ
Էստամալ	-յավանալ
Էստորիան	-յավորթուն
Էստ	-յաց
Էստուցանել	-յածուննել
Էստկան	-յասկան
Էսփել	-յափել
Էսփլփել	-յափլփել
Էստոն	-յեռ
Էստո	-յորևոր
Էստուանի	-յազգանի
Էստուաս	-յէզատ «ամեզոր, հայերեն շիճացող»
Էսդակ	-յէզակ
Էսդի	-յէդի, լոյիճ
Էստոնուու	-յէռոս
Էսրդակաչել	-յէրքակալել
Էֆ	-յիլի
Էփզել	-յոզել
Էփմոն	-յիմօն
Էփնել	-յըլալ
Էփոր	-յիրսի
Էօն	-յօնել
Էօնէ	-յօնէլ
Էնու	-յուլէլ, ուլորդ ուլյնուկ, լեցունէլ
Էնզամալ	-յօննալ, լօխներմալել
Էռդալ	-յօդալ
Էռյու	-յոհնս, ցիլս
Էռո	-յօն
Էսել	-յըսել
Էռու	-յուլու
Էռուալ	-յըլլալ
Էռումալ	-յըլլանայ
Էռուաք	-յըլլասկ, լովաշկ
Էռուանալ	-յոհնանալ
Էռուավորիչ	-յոսավօրիչ, լոտավօրիչ
Էռուին	-յոհնին
Էռումակայ	-յոհնախմկա
Խարեն	-խափել
Խազ	-խազ

իւազել	-իւազէլ
իւարում	-իւարուն իւամբը ։ իւարուն /
իւալ	-իւալ
իւած	
իւայստել	-իւայստէլ
իւայստուտ	-իւած-իւածուկ «կծած պատռա»
իւած	-իւազնէլ
իւածանել	-իւազնող
իւածանող	-դայթ
իւանուէ	-իւատ իւատ կանչէ-երգել/
իւատ	-իւատով «1. իւադա, 2. պարեր»
իւադայ	-իւադալիք «1. իւադալու առարկա, 2.
իւադալիք	ծաղրի առարկա»
իւադացոյ	-իւացոց «1. իւադ անող, 2. պարուց
իւադող	-իւավօղ
իւացը	-իւախէ, իւաշալիք
իւացընկ	-իւօրիէ
իւայտ իր/	-իւայտիկ «գոյնօգույն», իւայտիվու մեալչչուն»
իւայտ իրել/	-իւայտիֆէլ, իւայտիֆցումէ «նախշել»
իւայտառակ	-իւայտառակ
իւայտառակնէլ	-իւայտառակէլ
իւանգարել	-իւանկառէլ
իւանձել	-իւանձնէլ
իւանձիլ	-իւանձրվիլ, իւանձլօրիլ
իւանուր	-իւանօր
իւաշխաշ	-իւաշխաշ
իւաչ	-իւաչ
իւաշապաշտ	-իւաշապաշ
իւաչել	-իւաշնէլ
իւաշնրկար	-իւաշնրկակ, իւաշնրկար
իւատնակ	-իւատնակ
իւատնակիչ	-իւատնակիչ
իւատնեղ	-իւատնէլ
իւատ	-իւավ
իւատաքեց	-իւավարէլ
իւախճ	-իւախճ
իւասնէլ	-իւօւէլ
իւարջել	-իւաչէլ

Խափանել	-խափանել
Խեցը	-խեցը
Խելօք /առօք/	-խելօքօք, խօլօք, խէլօք
Խեղդել	-խշանել
Խեղճ	-խեղճ
Խեղճաճայ	-խեղճաճայ
Խուն	-խունիք սժայնո կտրմիքն
Խզել	-խզժ
Խէմ / խիմ	-խէմժմ, խուրում
Խորուն	-խորունաճայ
Խորանազ	-խորանաչ
Խովել	-խովել
Խոյնը	-խոյնիք
Խոյնուտ	-խոյնուտ
Խշխմիլ	-խշխմել, խըմխել
Խխուճ	-խխուճ
Խծպել	-խծուպել
Խղճայ	-խղճայ
Խղճաճանք	-խղճաճանք
Խմել	-խրմել
Խմիչք	-խրմիչք
Խրծօք	-խրմօքառ
Խմբրուտ	-խրմամխօսկ, խրմամխսու
Խնամեխօս	-խրմամի
Խնամիք	-խրմամութուն.
Խնամիութեան	-խրնայեւ
Խնայել	-խրնապ
Խնեպալ	-խրմիունեալ
Խնոքել	-խրմբռունել
Խնուրուն	-խոնդրում / խոնդրումեցն
Խնձօք	-խրնծօք
Խոնցի	-խրմօցի
Խնչել	-խրնիԵլ
Խոռ	-խօռ
Խորել	-խօրել
Խուբանի	-խօյլել
Խուզավակ	-խօվակ
Խունարհ	-խօնար
Խոնչան	-խօնճան

Խոշոր	-խոչըր
Խոշորանալ	-խոչօրմալ
Խոշորագույցամել	-խոչօքտոմել
Խոշորութիւն	-խոչօրութուն
Խոստանալ	-խօստանալ
Խոստովամել	-խօստովամել
Խոստովամութիւն	-խօստովամութուն
Խոտ	-խօտ
Խոր	-խօր
Խորամ	-խօրան
Խորացովամել	-խօրցումել / խօրունկցումել
Խորը	-խօրք
Խորթանալ	-խօրթանալ
Խորիսիս	-խօրիզ
Խորինի	-խօրին
Խորիութք	-խօրիութք
Խորոված	-խօրօված
Խորովել	-խօրօվել
Խորովապ	-խօր վիրապ
Խորուակնել	-խօրտակել
Խորութիւն	-խօրութուն
Խոց	-խօց
Խոցուտ	-խօցօտ
Խոռվ	-խօռօվ «մեղացած»
Խոռվել	-խօռօվել «մեղացմել»
Խոռվիդ	-խօռօվնալ
Խողակ	-խօղուակ
Խոսիր	-խօսիր
Խօսոր	-սըխոր
Խոտուծել	-ողոտիխուսալ
Խոտուանք	-ողոտիխուսանք
Խորառ	-խըրառ
Խոցամել	-խօցէլ
Խորառնել	-խըրառաւել
Խորխնջանք	-խըրխնջանանք
Խորովել	-խըրօվել
Խոռզել	-խոռզել
Խոռլ	-խօռլ
Խոռմ	-խօռմ
Խոռմք	-խօռմի

Խումկ	-խումկ
Խուրճ	-խուրճ
Խուսին	-խուսիք «իխակ» խուսիսիցյան/
Խուց	-խուց
Խփել	-խփել
Խռովիլ	-խռովիլ
Խռովածք	-խռովածք
Խռոր տալ	-խռոր տալ
Խռոտդ	-խռոտդ եպքաղաղո
 Ծագել	 -ծագել
Ծալ	-ծալ
Ծաղել	-ծաղել
Ծայր	-ծայր
Ծախսել	-ծախսել
Ծախսս	-ծախսս
Ծախսսել	-ծախսսել
Ծածկել	-տառել
Ծածկոց	-տառկօց
Ծակ	-ծակ
Ծակծակել	-ծակծակել
Ծաղիկ	-ծաղիկ
Ծաղկել	-ծաղկել «1. ծաղիկ տալ, 2. բոր բռններ»
Ծաղկեփունց	-ծաղկեփունց
Ծանդ	-ծանդ
Ծանուցումն	-ծանուցում «քարոզ»
Ծամբ	-ծամբը, ծամ-ացն «ծամտցն-ծամտցն»
Ծամբական	-ծամտցական «քանկաղմեր»
Ծամբութիւն	-ծանորդութիւն
Ծանօթ	-ծանօթ
Ծառ	-ծառ
Ծառայ	-ծառայ
Ծառայութիւն	-ծառայութիւն
Ծառզարքար	-ծառզարքար
Ծառուն	-ծառուն
Ծարտաւ	-ծարտավ
Ծարտաել	-ծարտաել
Ծափ	-ծափ
Ծափ տալ	-ծափ տալ
Ծեծ	-ծեծ

Ծնծն	-ծնծն
Ծնկուից	-ծնկուից, ծնկուեց
Ծեր	-ծեր
Ծերանալ	-ծերանալ
Ծերտին	-ծերտին
Ծեփ	-ծեփ
Ծեփել	-ծեփել
Ծիլ	-ծիլ
Ծիծ	-ծիծ
Ծիծաղ	-ծիծաղ
Ծիծաղի	-ծիծաղի
Ծիծառակ	-ծիծառակ
Ծիմ	-ծիմ
Ծիրան	-ծիրան
Ծիրտ	-ծիրտ
Ծիզ	-ծիզել
Ծնել	-ծնել
Ծոռումք	-ծոռումք
Ծորյո	-ծորյոր
Ծնակ	-ծընակ/Ծնակ-ծնակ/
Ծնել	-ծնել
Ծննդկան	-ծննդկան
Ծնոնց	-ծնոնց
Ծնողանին	-ծնողանին
Ծնող	-ծնող
Ծոճ	-ծօճ
Ծոյլ	-ծոյլ
Ծով	-ծօվ
Ծոց	-տօց
Ծուենք	-ծիվան / ծիվան- ծիվան ոլլալ /
Ծունդ	-ծըռնդ
Ծուր	-ծըռար
Ծուխ	-ծուխ
Ծունկ	-ծունկ
Ծուռ	-ծուռ
Կոսյ	-կա
Կոտր	-կար
Կարել	-կարել
Կարիլ	-կարիլ

Կարիլը	-կարիմը-կարյամը
Կաթկարիլ	-կաթկորիլ
Կաքն	-կաք
Կաքնահամ	-կաքի համ
Կաքողիկս	-կաքողիկս
Կալ	-կալ
Կախս	-կախս
Կախսաղամ	-կախսաղամ
Կախսամ	-կախսամ
Կախսարդ	-կախսարդ
Կախսարդի	-կախսարդի
Կախսել	-կախսել
Կակաչ	-կակաչ
Կակդամալ	-կակօմալ
Կակդցոցամնէ	-կակօղցումնէ
Կահել	-կայէլ որշն, արտիկ
Կաղամար	-կաղամար
Կաղանդ	-կաղանդ
Կաղամդել	-կաղըմնտէլ
Կաղանդ / հնայք/	-կաղանդշէց
Կամառը	-կամառը
Կամորք	-կարմումն
Կամք	-կամք
Կայծակն	-կայծակ
Կամաչ	-կամաճ
Կամաշանալ	-կամշենալ / կամաշնալ
Կամաշնէլ	-կամշէլ
Կամնիդ	-կամնիդ
Կամքեղ	-կամեղ
Կամուխ	-կամուխ
Կանչիս	-կանչէլ
Կանչի	/ դանչէլ
Կաշաս	-կաշաս
Կաշի	-կաշի
Կապ	-կապ
Կապած	-կապած
Կապայ	-կապա
Կապի	-կապէլ
Կապերտ	-կարպետ
Կապիկ	-կապիկ

Կապեյտ	-կապեյտ Դրս-կապեյտ/
Կապուտիկի	-կապուտիկի
Կամած	-կամած
Կամածեղ	-կամածեղ
Կամպաջայ	-կամպաջայ «Նընկարյա նոոտանի»
Կառաջած	-կառաջած
Կառաջեղ	-կառաջեղ
Կատար /թ/	-կատարթ /թաշումների կատար/
Կատու	-կատու
Կար	-կար
Կարագ	-կարագ
Կարաս	-կարաս
Կարասան	-քրվան
Կարդ	-կարդ «աստիճան»
Կարգել	-կարցել «ամուսնացնել»
Կարդալ	-կարցալ
Կարդացոր	-կարդացօք
Կարիզ	-կարիզ
Կարել	-կըրմազ, կամաչ Արանաս" Ֆր/
Կարենը	-կարենօք
Կարժ	-կաժ
Կարիճ	-կարիճ
Կարծել	-կարծել
Կարծիք	-կարծիք
Կարկիլ	-կըրկըմել, կարկըմել /մեջ օկնը կըրկըմած/
Կարկատաճը	-կարկատաճ
Կարկատեղ	-կարկատեղ
Կարկոտ	-կարկոտ
Կարճ	-դարճ
Կարճանալ	-դարճանալ
Կարճութիւն	-դարճութիւն
Կարմիք	-կայմուք / դայմուք
Կարմրանալ	-կայմուրմաչ, կայմուքէ
Կարմրիկ	-կայմուրէ
Կարմրութիւն	-կայմուրութիւն
Կարօտ	-կարօտ
Կարօտանալ	-կարօտնալ
Կարօտիլ	-կարօտիլ
Կարօտութիւն	-կարօտութիւն

Նացին	-կացին
Նարաւ	-կարավ
Նեսճը	-կյամք
Նեղիւ	-կեպէտ /հեպէտ/
Նեղինել	-կեպէդէլ
Նեղծաւոր	-կեղծավոր
Նեղծաւորութիւն	-կեղծավօրութիւն
Նեղոտ	-կեղոտ
Նեմալ	-կեմալ
Նեմդանի	-կեմբանի
Ներ	-կեր
Ներակուր	-կերակուր
Ներուած	-կերված հրոյի, ժանզին
Նեցուցանել	-կեցինել
Նէս	-կէս
Նիսօր	-ջիսօր
Նրան	-կռան
Նրել	-կռան
Նրոց	-կռօց, քրոց
Նիր	-կիր /երկիր ասյգելուրա/
Նիմ իրկ	-կրմիկ
Նիսառ	-կրսառ
Նիր	-կիր
Կիրակամուտ /թ/	-կիրամուդ «շաբաթ երեկո»
Կիրակէ	-կիրակի
Կըանել, կընուլ	-կըուլէ
Կըցանել	-կըցէցմէլ
Կծիկ	-կըծիկ
Կծնի	-կըծնի
Կծծորիւն	-կըծծիյորթիւն
Կծկել	-կըսկել
Կծուռ	-կուծոռ
Կծուն	-կուծուն
Կնամարդ	-կրմիկմարդ
Կնրաւոր	-քավօր
Կնրել	-կրմբէլ /կումունգ էնէլ/
Կունը	-կումունը
Կշեռ, կշիռ /թ/	-շերիս
Կշեռ Ալ	-շերիսէլ
Կոր	-կօր

Կոխել	-կօխել
Կոկ /իկ/	-կօկին
Կոկոն	-կօկօն
Կոկով	-կօկօվ
Կոկոնք	-կօկէր
Կոկմն	-կօշ
Կոճ	-կօճ
Կոճակ	-կօճակ
Կոյս	-կօյս
Կոյս մկորմ	-ամ /բումկ՛տ, ամ /բումկ՛տ
Կոյտ	-կուտ
Կոչոտ	-կօշտ
Կոչմակ	-կօշնակ
Կոռպ	-կօպ
Կոռպուն	-կօվլոն
Կոռվ	-կօվ
Կոտիճն	-կօտեմ
Կոտորած	-կօտօրած
Կոտորածել	-դուղլսատէլ
Կոտորել	-դոյսորել
Կոտորումն	-կօտօրում
Կորեկ	-կօրէկ կօրէկ հաց/
Կորձնէ	-կօրձէլ կօրձէլ
Կորկոտ	-կօրկօտ
Կորմզել	-կօրչիլ, կօրտրվէլ
Կորուսամել	-կօրտսանցումնէլ
Կորտութ	-կօրտսան
Կուգ	-կուգ
Կուժ	-կուժ
Կուլ տալ	-դուլ տալ, կուլ տալ
Կուշտ	-կուշտ
Կուշտամալ	-կուշտանալ
Կուսանց	-կուսանց
Կուսորին	-կույսորին
Կուտ	-կուտ
Կուտած	-կուտած
Կուտել	-կուտել
Կուրծք	-կուակ
Կոփել	-կօյփէլ աժայաց տաշելո
Կոսապաշտ	-կօտօպաշտ

Նոխ	-պախվ
Նոնակ	-դրոնակ
Նոռաքարար	-դրագաքար
Նոռել	-դրովել /հյուվատել/
Նուկիծ	-կըսկիծ
Նոտակ	-կըտակ
Նոտակաբան	-կըտակաբան
Նոտա	-կըտակ
Նոտաւատ	-կըտավատ
Նոտր	-կըտօր Առօ Առօ Ծր/
Նոտուածել	-կծծել ամսեր»
Նոտոր	-կըտոր
Նոտոց	-կըտոց
Նոտրատել	-կըտըլիտէ հըտըլիտէլ
Նոտրիլ	-կըտըրէլ
Նոտցել	-կըցցէլ
Կրակ	-կրուակ
Կրակապաշտ	-կրուակապաշտ
Կրեն	-կրոնէլ
Կրրարան	-կրրարան
Կրրեն	-կրրէն
Կրծեն	-զըրծէլ
Կճատ	-կրճատ
Կրճտել	-կրրճտէլ
Կրուկ	-կրումկ Արորումկ
Կրօն	-կրօն /թ/
Կօշիկ	-կօշիկ
Հա	-հա
Հազ	-հազ
Հազար	-հազար
Հազար	-հազար
Հայք	-հայք
Հայել	-հայել
Հայումաշ	-հայումաշ
Հակառակ	-հակառակ
Հայորդիլ	-հայօրդիլ
Հայորդութիւն	-հայօրդութիւն
Հաճար	-հաճար
Համ	-համ

Համբանալ	-համիսառնալ
Համածայն	-համածայն
Համածայնել	-համածայնել
Համածայնություն	-համածայնություն
Համար	-համար
Համարել	-համար, համա, ևս /Անօ համա ի՞շ կը, ասօմա իշ կա/
Համարել	-հարժէլ, հաճրէլ
Համարձակ	-համարցակ
Համբարձում	-համփարցում
Համբերել	-համփերել
Համբերող	-համփերօղ
Համբերովին	-համփերովով
Համեղ	-համեղ, համօվ
Համեմ	-համէմ
Համեստ	-համէստ
Համոզել	-համօզէլ
Համտնել	-համտնէլ
.Հայ	-հայ
Հայաստան	-Հայաստան
Հայելի	-հայելի
Հայերէն	-հայերէն
Հայել	-հայէլ
Հայութին	-հայութին
Հայրենիք	-հայրենիք
Հանգիստ	-հանգիստ
Հանգողանել	-հանգողացէլ
Հանջչել	-հանդրէլ, հանջչել
Հանդարտ	-հանդրադր
Հանդիպել	-հանդրադրիլ
Հանդպարական	-հանդըպօղական «պատահական»
Հանդուկ	-հանդիպ
Համեղ	-համեղ
Հանը	-հանը
Հաշիս	-հաշիս հոաշիս-հոսար/
Հաշովիլ	-հաշովէլ
Հաշմէլ	-հաշմէլ
Հապայ	-հապայ
Հարցութիւն	-հաջողութիւն
Հառանիկ	-հասնիկ

Հասարակ	-հասարակ
Հասկանալ	-հասկընալ /հասա՞ր մը/
Հասկացուցանիշ	-հասկցումնել
Հասուն	-հասուն
Հասուցանել	-հասծոնել
Հաստ	-հաստ
Հաստաճապ	-հաստաճապ
Հաստատ	-հաստատ «ամուր»
Հաստատել	-հաստատել
Հաստատուն	-հաստատուն
Հաստոքիմ	-հաստոքիմ
Հաստ	-հաստ
Հաստանել	-հաստնել
Հաստոցանել	-հասծոնել
Հատիկ	-հատիկ
Հարազատ	-հարազատ
Հարա	-հարաֆ
Հարբույս	-հարփույս
Հարիկ	-հարիկ
Հարք	-հարք
Հարթեցուցանիշ	-հարթեցումնել
Հարիր	-հարդուր /քարոզարյաններում՝ այսուցքայուս/
Հարկառ	-հարկառ
Հարուստ	-հարուստ
Հարսանիք	-հաշնիք
Հարսն	-հարսն
Հարսնախօս	-հաշնախօս
Հարսնացու	-հարսունցու / հարսուցու
Հարսնարոյր	-հարսընթույ
Հարսնոքիմ	-հարսնոքիմ
Հարստաճապ	-հարտաճապ
Հարտացուցանիշ	-հարտացումնել
Հարտոտիմ	-հարտատոքիմ
Հարցանել	-հարցունել
Հարցափորձ	-հարցափորձ
Հաց	-հաց
Հացուսունք	-հացուսունք
Հաւ	-հավ
Հաւանել	-հավնել/հանել

Հասանացուցամիկ	-հավմեցումէ
Հասասար	-հայսասար
Հասասարի	-հայսասարի
Հասասարդեցուցամիկ	-հավմարդցումէ
Հասասարդուրիմ	-հավմասարդուրիմ
Հասա /թ/	-հավաթը
Հասատափիք	-հավմատափիք
Հասատալ	-ազնուալ /Ըսածեցուս ավտա՞ն մը/
Հասարել	-հայրել
Հաւկիք	-հայքիք
Հերանոս	-հերանոս
Հեծնոկ	-խեցնոկ
Հեծուցանից	-խոճուցնից
Հեղեղ	-խեղեղ /Շռչխեղեղ/
Հեմանալ	-խեռունալ
Հեռացուցամիկ	-խեռուցումէ
Հեռոյ	-խոռոյ
Հետ	-հետ
Հերկ	-հերկ
Հերկել	-հերկել
Հեռու	-հեռու
Հիմայ	-հիմա
Հիմն	-հիմք
Հիմ	-հիմ
Հիմանալ	-հիմնալ
Հիմայ	-հիմա
Հիմն	-հիմնկ
Հիմոշարքի	-հիմնշափրի
Հիմանի	-հըշամոտ
Հիմանրանալ	-հրժանտանալ
Հիմանդրանց	-հրժանտանօց
Հիմանդրատէս	-հրժանտատէս
Հիմանդրուցամիկ	-հիմանդրուցումէ
Հիմանցոտ	-հրժանտոսութ
Հիմանդրիմ	-հրժանտուրիմ
Հիմած	-հօյսած
Հիմսկ	-հօյսել
Հիմիս	-հուսուս
Հիմուածք	-հուսասկ
Հիմք	-հուսկ

Հնազանդ	-հցնազանդ
Հնազանդիլ	-հցնազանդիլ
Հնանալ	-հիննաց
Հնական	-հիմական
Հնար	-հցնար
Հնարել	-հցնարել
Հնացուցանիլ	-հինացունիլ
Հնիկ	-հըմբիկ
Հնձան	-ընծան
Հնորին	-հիմորին
Հոպ	-հօր
Հոգարարձու	-հօրափարձու
Հոզալ	-հօրալ
Հողեղարձ	-հօրարաջ
Հողեհանգիստ	-հօրահանգիստ
Հողեվար	-հօրավար
Հօպի	-հօրի
Հօլ	-հօլ
Հոկտեմբեր	-հօրտեմպեր
Հոռ	-խող
Հուկ	-խով
Հովանանալ	-հօվնալ
Հովացուցանիլ	-հօվցունիլ
Հոտ	-հօտ
Հոտել	-հօյուլ
Հոտոտնի	-հօտվլոտնի
Հօր	-ֆօր /նըլսիօր/
Հօմ	-հոմ
Հօքք	-հօրք
Հոմիդ	-հումտ
Հոմնձ	-հունձ
Հուշտ	-հուշտ
Հուպ	-հուփ
Հպատակ	-հըպատակ
Հպարտ	-հըպարտ, խըպարտ հայւկատ-խը պարտ/
Հպարտաճալ	-հըպարտաճալ
Հպարտութին	-հըպարտութին
Հրամայել	-հըրամայել
Հրաման	-հըրաման
Հրամանաւոր	-հըրամանաւոր

Հրամեց	-հրամմել
Հրամնեց	-հրամմենց
Հրաշ /թ/	-հրաշկ
Հրաւեր /թ/	-հրավեր
Հրեի	-հրեէ, հրուշտել, հրմուտքել
Հրեշտակ	-հրեշտակ, հրոշտակ
Հրեայ	-հրեյս
Հրեղին	-հրեղին
 Ծագ	 -ծաց
Ծախ	-ծախ
Ծախորդուրիմ	-ծախօրդուրիմ
Ծայն	-ծայն /ծան-ծոն/
Ծգել	-ծցել
Ծգձգել	-ծցլսծցնել
Ծռագործ	-ցռագործ
Ծռն	-ծր
Ծն	-ծնկ
Ծնել	-ծնվել
Ծոյ	-ծր
Ծը	-ծի, ցի
Ծրատը	-ծիյավօր, ցիյավօր
Ծիբ	-ծոր
Ծիմ	-ծույին, ծույոն
Ծննն	-ծրմեն
Ծննդուկ	-ծրմերուկ
Ծռածեղ	-ծրվագեղ
Ծռկն	-ծռկ
Ծրի	-ծրի
 Ծախսարակ	 -շլաքն, շլաքն /թ/
Ծակատ	-ճակատ
Ծայրել	-ճայրել հյուշան ճարեցակ-ֆարեցակ/
Ծայրծցոցանել	-ճարեցունել
Ծանադան	-ճանատան
Ծանաշել	-ճաշնալ /ճաշճա՞ր մը/
Ծանապարհ	-ճամապախ
Ծանապարհնել	-ճամփել
Ծանապարհորդ	-ճանփօրդ
Ծանկ	-ճանկ

նանց	-նանց
նաշ	-նաշ
նաշակ	-նաշակ «հաղորդություն»
նաշել	-նաշել
նար	-նար
նարտար	-նարտար
նգմատը	-նըմագօր
նգմիկ	-նըմիկ
նևիլ	-նևիլ
նեցք	-նըցք
ներբել	-նըլակի
նենճ	-նընճ «յուղ»
նենմերստ	-նընմօստ հած/
նեյմակ	-նըմակ
նիշդ	-նիշտ
նպուտն	-նուպուտ
նիսէ	-նուտ
նկել	-նիկել
նկոյք	-նուկոյք
նդել	-նըդել
նմի	-նումու
նմեկ	-նըմեկ, նըզմել
նմերսկ	-նումնուդ հուկ/Անօ այրիկը նումնուդ միս ա կըպէրէ/
նշմարիտ	-նըշմարիտ /նըշմարիտ ասկած/
նօխ	-նօխ
նոյնձ	-նօտձ
նողոարիկ	-նօղօարիկ
նում	-նում
նշալ	-նըշէլ
նրան	-նըրաք
նրագու	-նըրաքու
Մազ	-մազ
Մազմուկ	-մազմօզուկ
Մազուարէ	-մեզուէրի /թ/
Մախսար	-մախսար
Մախոր	-մախօր «կալչամ՝ մայր ծառից»
Մածուն	-մածոն
Մակարդ	-մակարդ

Մակաբոյնի	-մակաբոյնի
Մակոյկ	-մերիկ /թ/
Մահ	-մահ
Մաղ	-մաղ
Մաղաս	-մախս, մախս /տես մաղք/
Մաղել	-մաղել
Մաղծ	-մախս, մախս
Մամ	-մամի «պայակ, մանկաբարձ»
Մամուռ	-մամուռ
Մայիս	-մայիս
Մայր	-մայր
Մամանայ	-մամանա
Մանգաղ	-մանկաղ
Մանզանայ	-մէնկէնէ /թ/
Մանելիք	-մանելիք
Մամել	-մամել
Մամիշակ	-մենիշէկ
Մամուռած	-մամուռած
Մամր, մամր	-մամր, մամրիս
Մամրանալ	-մամրանալ
Մամրիկ	-մամրէկ, մամրշխտէկ
Մամրուրին	-մամրուրին
Մաշել	-մաշել
Մատախուր	-մատախուր
Մասն	-մաս
Մասնավոր	-մասնավօր
Մատոաղ	-մատօնս
Մատօնի	-մաննի
Մատողաշ	-մատողաշ
Մատն	-մատն
Մատոնեց	-մատոնել
Մատոնից	-մատոնիշ
Մատոնց	-մաննօց
Մատուռն	-մատուռն
Մարդ	-մարդ
Մարզաքտ	-մարզաքտ
Մարզաքիտ	-մարզաքիտ
Մարդ	-մարդ
Մարդաճուռ	-մարդաճուռ
Մարել	-մարել

Մարդութիւն	-մարդութիւն
Մարիս	-մարիս
Մարմին	-մարմին
Մարտ	-մարտ
Մարտը	-մարտը
Մարքի	մարքի
Մարդութիւն	-մարդութիւն
Մզել	-մզել
Մերան	-մերան
Մեծ	-մշն
Մեծանալ	-մշնալ, մշնալ
Մեծացուցանիլ	-մշնմանիլ
Մեծութիւն	-մշնութիւն
Մեկ զ մեկի	-մշութեկի, մշութեկիրի
Մեղայ	-մշայ
Մեղառը	-մշառը
Մեղու	-մշու
Մեղը	-մշոյ
Մեղը	-մշոյ
Մենակ	-մշնակ
Մեռանդ	-մշոնձ
Մեռալ	-մշոնձ
Մեռօն	-մշոնօն
Մեռօնէց	-մշոնօնէց
Մեռուցանիլ	-մշոնմանիլ
Մեր	-մեր
Մերկ	-մերկ /մօք մերկ/
Մերկանալ	-մերկանման
Մերկացուցանիլ	-մերկանցունմանիլ
Մեր	-մեր
Մզել	-մզել
Մզկիբ	-մզկիբ
Մուլ	-մուլի
Մոկ	-մոկ, մոկ, մ. հէ յա/ մոքար
Մոջ	-մոջ
Մոցը	-մոջկ
Մրանալ	-մրանման
Մրցուցանիլ	-մրցնունմանիլ
Մրխալ	-մըսխալ
Մի	-մի, մո, մը, մ

Մի	-մէ ա իշ տէսմում/
Միամիտ	-միյամիտ
Միամալ	-միյամալ
Միացուցանի	-միյացուցանի
Մինչեւ	-մինչեւ
Միշտ	-միշտ
Միջնակ	-միջնակ
Միջնորդ	-միջնորդ
Միջնորդեց	-միջնորդեց
Միջնորդութիւն	-միջնորդութիւն
Միջուկ	-միջուկ
Միս	-միս
Միտք/	-միտք
Միսիբարանը	-միսիբարան
Միսիբարել	-միսիբարել
Միսիբարուիլ	-միսիբարուիլ
Միսիբարութիւն	-միսիբարութիւն
Մկատ	-մկատ
Մկրտել	-մկրտել
Մկրտություն	-մկրտություն
Մնալ	-մընալ
Մոլոր	-մօլոր
Մոլորած	-մօլորած
Մոլորանը	-մօլորանը
Մոլորել	-մօլորել
Մոխիր	-մախիր օհու, փոշի, աղբա
Մոխաջուր	-մախիրճուր
Մոխրոս	-մախիրօս
Մոն	-մօն
Մոնթէ	-մօնթէ
Մոռամալ	-մօռամալ
Մոռացկուս	-մօռակօսութիւն
Մոռացուցանի	-մօռացուցանի
Մորիին	-մարախն
Մորքել	-մօրքել
Մոր	-մոր
Մուխ	-մուխ
Մուկն	-մուկն
Մուռ	-մուռ

Մորալ	-մորալ
Մորացիան	-մորասկան
Մորող	-մորօղ
Մոնդ	-մորէն
Մոնակ	-մորմակ
Մոնկ	-մորմէ
Մոնուր	-մորմուր
Մոտածել	-մոտածէլ
Մոտանել	-մոտանէլ
Մոտերիմ	-մոտէրիմ
Մոնի	-մորին
Մոտակ	-մորտակ
Մոռոր	-մորոր
Մորջին	-մորջոն
Մօս	-մօս
Մօսեկ	-մօսէկ «շոշափիել»
Մօսենակ	-մօսէնակ ճօսնակ
Մօտեցուցանել	-մօտեցունել, ճօտցունել
Մօքաք	-մօքուք
Թաճուցանել	-աթջունել, ածջունել թուաճծծունել/
Թաղբել	-հախթէլ
Թայտնի	-հայտնիլ
Թայտնորիմ	-հայտնորիմ
Թանգչի	-հանգչի ժանգստանաց
Թանկարծ	-հանկարծ /ական/
Թանցամբ	-հանցամբ
Թանցառը	-հանցառը
Թապահով	-ապահօվ
Թապահովուցանել	-ապահովունել
Թաջող	-հաջող
Թաջողել	-հաջողի, ալօջի /Ալված պանց ալօջի/
Թաջողորիմ	-աջօղորիմ
Թառաջ	-առաջէ, աշ /Ալված աշ պէրէ, (ՊԱՀ), 503/
Թատակ	-տակ
Թարգ	-հարգ /ը/
Թարգամբ	-հարգամբ
Թարգի	-հարգի
Թարգին	-հարգն
Թարդ	-էրք

Յարել	-իարել
Յարկ	-իարկ
Յարժակել	-իարժակել, ատժորկել, աժըրկել
Յարմար	-իարմար
Յարմարանք	-իարմարանք
Յարմարել	-իարմարել
Յարմարեցամել	-իարմարցումել
Յարմարութիւն	-իարմարութիւն
Յարութիւն	-իարութիւն
Յափունամ	-իափունյամ
Յեռ	-յեռ, հեռ
Յեռամբաց	-յեռամբաց /հաճ/
Յեռոյ	-իեռո
Եիշատակ	-եիշատակ, իշատակ /Պարիշատակ մընաս/
Եիշելիք	-եիշելիք, զշելիք, եիշատակ /ՊԱՀ, 501/
Եիշել	-իշշել
Եիշողութիւն	-եիշողութիւն
Եիսան	-յասան / խուն
Եիսոս	-Խոս, Հխոս /Խոս-Քըլիստօս/
Եիրաւ	-իրավ
Եիրել	-երրել
Եիրեցուցամել	-երրեցումել
Եղանակ	-երդիմակ
Եղացուցամել	-եղդիչացումել
Եղուրին	-եղդիչութիւն
Եղթիլ	-եղթել
Եոյն	-եոյն
Եոյս	-եոյս
Եուշա	-Հորա
Եոյխ	-եովխ
Եուշարիել	-յաջուկել
Եոմարէն	-եոյնէրէն
Եոմիս	-եոմիս
Եոմտար	-եոմնվար
Եոսակ	-յատակ
Եոտակել	-յատիկել, իստրկել
Եօմար	-օմար
Եօմարել	-օմարել
Եօնք	-ոնք

Յօս	-օս /օրթօս «արգատ»/
Յօրանշել	-ժողկըրտալ
Նա	-ան
Նազ	-նազ
Նախանձ	-նախանձ
Նախանձել	-նախանձի
Նախանձուս	-նախանձօս
Նախիր	-նախը
Նախատակ	-նախառակ
Նամակ	-նամակ
Նայ	-նա
Նայիլ	-նայիլ
Նարգես	-նարգիզ
Նարինջ	-նարինջի
Նարօս	-նարօս
Նաւ	-նավ
Նաւակատիք	-նավակատիք
Նեխոն	-նեխոն
Նեղ	-նեղ
Նեղանազ	-նեղանազ
Նեղասիրս	-նեղասիրս
Նեղացուցանի	-նեղացուցանի
Նեղել	-նեղել
Նեղութին	-նեղութին
Նեղագործ	-նեղագործ
Նենցագործութիւն	-նեղագործութիւն
Նետիլ	-նետիլ
Ներ	-ներ
Ներել	-ներել
Ներէ	-ներէ
Ներկուած	-ներկուած
Ներկնել	-ներկնել
Ներդական	-ներդական
Ներդուրութիւն	-ներդուրութիւն
Ներումն	-ներումն
Ներս	-նես
Ներցս	-ներց
Ներքին	-ներքին
Նօրմիք	-նօրմուք

Նգովի	-նրգօվել
Նիհար	-նիյար
Նիհարանալ	-նիյարթաղ
Նիհարութիւն	-նիյարտրուն
Նկար	-նուկար
Նկարնել	-նուկարել
Նկարիչ	-նուկարիչ
Նմամ	-նուման, ըման հյունան Կորմանի, (ՊԱՀ, 396)
Նմամնել	-նումանիլ, ըմանիլ
Նմամնեցուամնել	-նումանցումել, ըմանցումել
Նմամութիւն	-նումանութիւն, ըմանութիւն
Նշան	-նուշան, նիշան
Նշանել	-նուշանել, նիշանել «կուսնուանալ, անիծել»
Նշխար /ր/	-նուշխարը
Նշտրակ	-նիշտրաք
Նօրի	-անօրի, անորի
Նօր	-նօր
Նորայ	-անօ
Նորանալ	-նօրնալ
Նորել	-նօրել
Նորոգել	-նօրօցել
Նոր ՌԱ/	-նօրէ «նորից, դաբճյալ»
Նուազ	-նուվազ
Նուազ	-նրվազ
Նուէր	-նուէր
Նուշ	-նուշ
Նուռն	-նուռն
Նուսխայ	-նուսխա
Նպատակ	-նըպատակ
Նպաստ	-նըպաստ
Նստած	-նըստած /իստած
Նստել	-նըստել /իստել
Նստոցանել	-նըստէցումել / ցատէցումել
Նօսր	-նօսուր «1. ցանցառ, 2. թիրառլիկ»
Նօսրանալ	-նօսուրնալ «1. ցանցառանալ, 2. թիրառլիկանալ, ջրիկանալ»
Ծարաք	-շափաք
Ծարաքական	-շափաքական

Ծալ	-շալ
Ծարսկ	-շարսկ
Ծարսկեղ	-շարսկեղ
Ծահ	-շահ
Ծահեղ	-շայէ «Տոմ իմ սիրտցւ շայեցար»
Ծահպարտութ	-շահպարտութ
Ծաղախս	-շաղախս
Ծաղեղ	-շաղէղ
Ծամփուր	-շամփուր
Ծասիկ	-շեսիկ
Ծառ	-շեռ
Ծառ	-շառ
Ծառանալ	-շառանալ
Ծառացոցանել	-շառացոցանել
Ծառուրին	-շառուրին
Ծար	-շար
Ծարար	-շարար /շերքեց
Ծարական	-շարական
Ծարեղ	-շարեղ
Ծարտեղ	-շարտեղ
Ծարժ /թ/	-ժեժը
Ծարժեց	-ժեժալ
Ծարժեցոցանել	-ժեժացոցանել
Ծարդ	-շեքեր
Ծերեփ	-շերեփ
Ծեկ	-շեկ
Ծեճ	-շեճ
Ծիճած	-շիճած
Ծիճել	-շիճել
Ծիշ	-շիշ ռ. ճաղ, 2.շիշ սրբակք
Ծիստակ	-շիստակ
Ծիւ	-շիւլ
Ծիւամիք	-շիւման
Ծիւար	-շիւֆար, շրվար
Ծիւարին	-շրվարին, շիւլարին
Ծնիկ	-շունիկ
Ծնորք /թ/	-շընօրք, շընօրք
Ծնորհաւալ	-շընօրհաւալ
Ծնորհաւոր	-շընօրհավօր
Ծնորհաւորնել	-շընօրհավօրնել

Ընդրին	-շումոքով
Ընչեց	-շոնչեցով
Ընդցցամել	-շօն «ուպաք»
Ըստ	-շօնածութիւ «ուպաքազմել»
Ըուցցամել	-շօնուք, շօնինք
Ըոյլը	-շուտ
Ըոյս	-շօր հըլխայի շօր/
Ըոր	-շում
Ըուն	-շունչ
Ըունչ	-շուրբ «1. շրբումք, 2. եզր, պրոմկո»
Ըուրբ	-սրբառ, շրբառ
Ըուրջառ	-ժուռ կալ
Ըուրջ կալ/	-ժուռ առծիւ
Ըուրջ առծիւ	-շուրիւ «կասկած»
Ըուսի	-շորեւ
Ըուրէ	-շորէւ
Ըուրին	-շրիման «երես առմեր»
Ըփանալ	-շոփշոփէւ, շոփէւ
Ըփան	-շոփշոփէւ, շուփմիշ ննիւ
Ըփշփել	
Որել	-վայրէւ
Ոլոր	-օլոր
Ոլորել	-օլորէւ, օլորտէւ
Ոլորումք	-օլորումէւ «1. ոլորվես, 2. օլորվեներ»
Ոլորոյք	-կուզ
Ոլորդանք	-օլորկանք
Ոլորդել	-ցումէւ
Ոլորմած	-օլորմած իկ/
Ոլորմիշ	-օլորմիշ
Ոլորմոքիսմ	-օլորմոքիսմ
Ողջ	-վախճ Ախսճ-առօխճ/
Ոյժ	-ոյժ
Ոչ	-վոչ
Ոչխար	-օխմար
Ոչին	-օյն
Ու	-վու
Ուսպանք	-վօրիս «1. սուսկ, 2. սուսպան /Այսաքան ին վօրիսը/
Ուսկողեն	-օւսկողեն, օւսկողէն

Ուսկերիչ	-օսկերիչ
Ուսիշ	-օսիշ
Ուսկը	-օսկը
Ուսկորեայ	-օսկօրէ
Ուսկորուտ	-օսկօրուտ
Ուսպն	-օսպն
Ով	-օվ, վօվ
Ովսանայ	-Օսաննայ
Ուտն	-վօր, օվկ, օտկ
Ուտք	-վօրիս «աստրուտ»
Ուտնալուայ	-օտղնվլյա
Որ	-վօր /վօ՞ր մէ երխային/
Որք	-օրիք
Որրանալ	-օրիանալ
Որրանց	-օրիանօց
Որրորին	-օրիորդուն
Որդի	-վօրդի
Որդն	-օրդ /Պիյտնըս օրդ իյնա/
Որդնին	-օրդօմին
Որք	-օրք
Որք /յօս/	-օրքուտ /օրքուտք մէ քաղընվեցեք/
Որք	-հօրք
Ործ	-օրց
Որոտալ	-վամայ /ըրտալ
Որոտումն	-օրօտոմն

Ու	-ու
Ուզիլ	-ուզիլ
Ուր	-ուր
Ուրօրեայ /ը/	-ուրտօրեք
Ուժն	-ուժեղ
Ուժեղորին	-ուժեղորդուն
Ուժովանալ	-ուժօվնալ
Ու	-ու
Ուշիկ	-օսիկ
Ուտն	-եիլում, ուղանք
Ուխտ	-ախտ /ի/
Ուխտել	-ախտ ենէ
Ուղարկել	-խցրկել
Ուղնի	-ցղնել

Ուղիղել	-ուղուղիղ
Ուղարդու	-ուղորդ /օղորդ խօսէ/
Ուղարդուել	-աղօրծել, ողօրծել
Ում	-վում կըմ՝ տըռա յ՛ւ/
Ումակես	-ումակես, շմես «ամպեսոք»
Ում /ր/	-ումք
Ումնոր	-ումնօր, տմնօր /ումնօր / շտմնօր/
Ունիդ	-ունիդ
Ուշ	-ուշ
Ուշանալ	-ուշնալ
Ուտ	-ուտ
Ուտենալ	-ուտենալ
Ուտոյց /ր/	-ուտոյկ
Ուտումն	-ուտումն
Ուտանիդ	-ուտանիդ /ուտա՞ր մը, Ախշիմէրուն ուտէ-լու չէյինք խորկէն/
Ուտենիթ	-ուտենիթ
Ուտել	-ուտել
Ուր	-ուր
Ուրագ	-ուրաց
Ուրախ	-ուրախ
Ուրախանալ	-ուրախանալ
Ուրախացուցանել	-ուրախանցունել
Ուրանալ	-ուրանալ
Ուրացուցանել	-ուրացունել
Ուրբաթ	-ուրբաթ
Ուրիշ	-ուրիշ, ուրուշ
Չամադան	-ճամատան
Չաման	-չաման
Չամիչ	-չեմիչ
Չար	-չար
Չարանալ	-չարնալ
Չարացուցանել	-չարցունել
Չարտրին	-չարուրին
Չարշարանք	-չարշարանք
Չարշարել	-չարշարել
Չափ	-չափ
Չափար	-չափար
Չափել	-չափել

Չափուիլ	-չափվել
Չգիտանք	-չցկիտանք /Ակիտանքը, չկիտանքը պէլու չ/
Չեշ	-շէ
Չէ	-շէ
Չիր	-շիր
Չկայ	-շիրա
Չօր	-շօր
Չօրանալ	-շօրնալ
Չօրեցաքիի	-շօրեցաքիի
Չօրութիմ	-շօրութիմ
Չօրք	-շօրս
Չուան	-շուվան
Չուխայ	-շուխա
Չունեռը	-շունվօր, շունավօր /Ռունվօր-շունվօր ատառէ մէ Ե/
Չուսն	-շուտէս, շիսնէ
Չքառը	-շիքավօր
Պազ	-պազ
Պազանել	-պազմել
Պարատ	-պարատ
Պախրէ	-պարխի համեստի-պարխի, պարխի յեզ/
Պակաս	-պակաս
Պակասել	-պակսէլ
Պակասեցուցանել	-պակսէցունել
Պակասորդ	-պակսորդ
Պակասորդն	-պակսասորդնէ
Պահ	-պահ /Փօրէքը պահ տուրանք/
Պահակ	-պահակ
Պահեց	-պայէլ, պահէլ
Պահեստ	-պահեստ
Պահպանիչ	-պահպանիչ
Պահս	-պաս
Պահք	-պաք
Պաղ	-պաղ
Պաղատանց	-պաղտանք հաղանք-պաղտանք օքտու յըտուրավ/
Պաղատիչ	-պաղտէչ

Պասի	-պասիլ
Պաճար	-պէճէ /միշ/ ենի
Պաճարել	-պէթրել
Պայթել	-պայթէլ հպարել, փարէլ /նարէ-փարէլ/
Պայթեցուցանել	-փարէցունել, պայթէցընել
Պայծառ	-պայծառ
Պայծան	-պայծան
Պայտար	-պայտար
Պամիր	-պամիր, վիշիր
Պաշար	-պաշար
Պաշարել	-պաշարել
Պաշտել	-պաշտել
Պաշտոն	-պաշտոն
Պաշտօն	-պաշտօն
Պասպ	-պատ հնացը /պապըս պայթար եր/
Պապանձնել	-պապանձնէլ հյուպուտ պապանձի/
Պատակել	-պատիկ
Պատառ	-պատառ
Պատակնել	-պարվենալ /թիմ պարվենա նա, կարի յանէ՞/
Պատառքին	-պատառքին
Պատ	-պատ
Պատահել	-պատահել
Պատահեցուցանել	-պատահեցունել
Պատաս /թ/	-պատաս /թ/
Պատառ	-պատառ
Պատասել	-պատասել, պատցուլ
Պատառութել	-պատցութել
Պատառուած	-պատցուված
Պատախան	-պատախան
Պատախանանել	-պատախանանել
Պատառել	-պատռել
Պատառուել	-պատռուիլ
Պատարագ	-պատարագ
Պատել	-պատել «ջիմել, կառուցել, պատրաստել»
Պատերազմ	-պատերազմ
Պատժել	-պատժել
Պատիժ	-պատիճ / պատիճ
Պատիման	-պատըլճան
Պատիլ	-պատիլ

Պատկեր	-պատկեր
Պատճառ	-պատճառ
Պատմել	-պատմել
Պատմութիւն	-պատմութիւն
Պատուածեր	-պատվածեր
Պատուատը	-պատվայօք
Պատուել	-պատվել
Պատուիրան	-պատվիրան
Պատուիրել	-պատվիրել
Պատրաստ	-պատրաստ
Պատրաստել	-պատրաստել
Պատրաստութիւն	-պատրաստութիւն
Պար	-պար
Պարան	-պարան
Պարապ	-պարապ
Պարապանակ	-պարապանակ
Պարապութիւն	-պարապութիւն
Պարեզ	-պարեզ
Պարզ	-պարզ
Պարզել	-պարզել
Պարզերես	-պարզերես
Պարծանակ	-պարծանակ
Պարծանք	-պարծանք
Պարոն	-պարոն
Պարսիկ	-պարսիկ
Պարտակել	-պարտագել
Պարտատը	-պարտբռակը
Պարտաւոր	-պարտավօր
Պարտեզ	-պարտեզ
Պարտիք	-պարք
Պեղել	-պողել /առդապօշիչ/
Պետ	-պէտ
Պետութիւն	-պէտութիւն
Պէս	-պէս
Պէտք	-պէտք «1. կարիք, 2. բնական կարիք»
Պինդ	-պինդ «1. ամոք, 2. խիստ,
Պղուց	-պղուց
Պղծել	-պղծել
Պղուք	-պղուք
Պղտոք	-պղտօք

պմողն	-պրմէդ
պնակ	-պրմակ /սըխտօ-պրմակ/
պնդանալ	-պինտանալ
պնդորիւն	-պինդորիւն
պռման	-պայման
պոյտճ, պռտոկ	-պոտոկ
պոչ	-պօչ
պորտ	-պօրտ
պույգ	-պույգ, պըսոք
պռակ	-պռսակ / փըսակ/
պռակել	-փըսակել
պռտիկ	-պինդտիկ
պռտիկ	-փըրիւն
պռտուղ	-պռտուղ
պռտունել	-պռտունել
պռտունի	-պռտունէ, պռտունէ
ձահ	-ճադ
ձադաց	-ճազաց
ձասուկ	-ճասու, ճասոց
ձաբած	-ճաբբած
ձարդիկ	-ճարդէկ
ձի	-ճիլ /ճիսինի ճիլ շուտվին/
ձիուց	-ճիլը
ձնջել	-ճնմել
ձոկ	-ճօկ
ձոկել	-ճօկել
ձրելորդան, ջոյդան	-ջօրդէն
ձորի	-ջօրի
ձուց	-ջուց
ձուղիակ	-ջուղակ
ձոխտակ	-ճոխտ
ձոյր	-ճոյր
ձրել	-ճրէլ
ձրի /՛Վ/	-ճրի /՛Մրիի
ձրիհաղեղ	-ճրիհաղեղ
ձրիոր	-ճըխչօր
ձրօրինէք	-ճուրօրինէք
Ծահան	-ժիհան

Ուսմիկ	-ուսմիկ
Ուսմք	-ուսմք
Ուսով	-ուսով, ուսուվ
Սաշ	-սալ
Սալսարաբ	-սալսար
Սաղթոս	-սաղթօց
Սամիր	-սամիր
Սամ /իկ/	-սամիկ
Սամահայր	-սամահայր
Սամի	-սամտ
Սամդազ	-սամդազ
Սամոր	-սամորը
Սամորել	-սամորել
Սառպատ	-սէփէր
Սապոն	-սապօն
Սասի	-սասի
Սատացուցանել	-սատեցումել
Սատիկ	-սատի
Սատուկել	-սալեկել
Սատուկեցուցանել	-սակեցումել
Սատանայ	-սատանա
Սատանայութիւն	-սատանայութիւն
Սար	-սար
Սարկառազ	-սարկավար
Սարկառազութիւն	-սարկավարութիւն
Սափառուտ	-սափառուտ
Սեռ	-սեռ
Սեղան	-սեղան
Սեղման	-սըխմել
Սեմեակ	-սեմյակ /սէմյակ
Սեպհական	-սէպհական
Սեպտեմբեր	-սէփտեմբեր
Սեր	-սէր
Սերմն	-սէրմն
Սևանաղ	-սէվանաղ
Սևացուցանել	-սէվցումել
Սևերս	-սէվերս
Սևորին	-սէվորին

Ալբուրիմ	-սերսերի
Այար	-սպարա
Այնձ	-սինձ
Այրական	-սիրական /սիրական կօտի/ «ժիշածան»
Այրել	-սիրել
Այրում	-սիրում
Այրու	-սիրու
Այն	-սոյն
Այսալ	-սինալ, խաղոյ
Այսալել	-խալտել /արաք. խալառ «սխալ»-ից?
Այսալեցուցանել	-սըլսացունել
Այստոք	-սըլստօք
Ակին	-խակին
Ակիզբն	-ըսկիզբ
Ակսանիլ	-ասկսանիլ
Աղոց	-սրոց
Աղոցել	-սրոցել
Աղութին	-սուլութին
Ածոռու	-սուրուռ, գնչմբռիլ
Անդիկ	-ազմահիկ
Անդուկ	-սունտուկ
Անոնց	-սունոնց
Առքել	-սօրտել
Առխ	-սօխ
Առվ	-սօվ
Առված	-սօված
Առվոր	-սօվօր
Առվորել	-սօրմել
Առվորեցուցանել	-սօրմէցընել
Առվորութիմ	-սօվօրութիմ
Առգ	-սոք
Առդ	-սոդ
Առս	-սոս
Առտակասպակաս	-սոստակասպակաս
Առտամուտ	-սոտամուտ /հոտսփուտ/
Առթ	-սոք
Առքք	-սոքքի
Ապամախն	-ըսպաննախն
Ապամանել	-ըսպաննել
Ապասել	-ըսպասել

Սպիտակ	-խսպիտակ
Սպիտականալ	-խսպիտականալ
Սպիտակուրիմ	-խսպիտակուրիմ
Սպիտակուց	-խսպիտակուց
Ստամոր	-քստամօր
Ստանալ	-քստանալ
Ստիփել	-խստիփել
Ստոպել	-քստոռել
Մրամալ	-սուրանալ
Մրազան	-քցրիֆազան
Մրել	-սորփել
Մրիշ	-սորփիշ
Մրութիմ	-սուրփուրիմ
Մրել	-քցրել
Մրութիմ	-սուրփութիմ
Մրսկել	-սուրըսկել / Աւարբէջօրին ճոր կը-սորըսկելյանը /
Մրտնեղնչ	-սիրտնեղնչ
Մրտնեղուրիմ	-սիրտնեղուրիմ
Մրանչելի	-քցրանչելի

Վագ	-վագ
Վազել	-վազել « 1. վազել, 2. հոսել »
Վազեցուցանել	-վածթթել
Վարել	-վայրել
Վարսան	-վածտան
Վախ	-վախ
Վախեն	-վախեն, վախնալ
Վախնեցուցանել	-վախնութել
Վախսեստ	-վախսկոս
Վաղ հ/	-վաղնէ
Վաճառսկան	-վաճառական
Վայ	-վայ
Վայն	-վայէ « արժանին »
Վէ - Վէլ +	-վայլ
Վայելումն	-վայլումն
Վայնեցուցանել	-վայէլցութել
Վայնըք	-վայէք
Վայք	-վայք, վայ « ցած, ներքև »
Վայրացուցանել	-վայրութել

Վայրեմի	-վայրէնի
Վայրեմնութիւն	-վայրէնութիւն
Վանք	-վանք
Վասելի	-վասելի
Վաստակ	-վաստակ
Վաստակել	-վաստակել
Վատ	-վատ
Վատանակ	-վատանակ
Վատորդիմ	-վատորդիմ
Վարագոյք	-վարացոյք հպէջի վարացոյք/
Վարակել	-վարակել
Վարդ	-վարդ
Վարդապետ	-վարդապէտ
Վարդապետութիւն	-վարդապէտութիւն
Վարդավառ	-վարդավառ, վարդեկօր
Վարելի	-վարելի
Վարժ	-վարժ
Վարժապետ	-վարժապէտ
Վարժարան	-վարժարան
Վարժեցուցանել	-վարժեցուցանել
Վարժիդ	-վարժիդ
Վարժ լր/	-վարչկ, վասկ
Վարտիք	-վարտիք, վարրիք
Վեղար	-վեղար
Վեր	-վեր
Վերակացու	-վերակացու
Վերայ	-վերայ
Վերանալ	-վերնալ
Վերացուցանեց	-վերցումնեց
Վերին	-վերին
Վերնատուն	-վերնատուն հնիստեցու վերմահարկը, որ առցիկների, եարժեքի եանար էր/
Վերջ	-վերջ
Վերշանակ	-վերշանակ
Վերշացուցանել	-վերշացուցանել
Վերշին	-վերշին
Վեց	-վեց
Վեզ	-վեզ
Վիճակ	-վիճակ, օրախառագոյշակորյան
Վիշապ	-վիշապ

Վիրապ	-վիրապ հսոր-վիրապ/
Վիրառը	-վիրավօթ
Վիրաւորն	-վիրավօրն
Վրայ	-վրկա
Վնաս	-վնաս
Վնասնել	-վնասել
Վրեժ	-վրեժ
Տայզը, տազը	-տէքը
Տալ	-տալ
Տալ իթ/	-տալիթ
Տախտակ	-տախտախ
Տակ	-տակ
Տաղ	-տաղ
Տաճար	-տաճար /այլիշնը տաճար/
Տաճիկ	-տաճիկ «1. բորբ, 2. բարբառա, անգոր»
Տաճիկուրիմ	-տաճիկուրիմ
Տալ	-տալ, լուսած, կըսուրունկ/
Տամերես	-տամես
Տանիլ	-տանիլ
Տանիք	-տանիս
Տանծ	-տանծ
Տանջել	-տանջել
Տանջանք	-տանջանք
Տանտէր	-տանտէր
Տաշեղ	-տաշեղ
Տաշել	-տաշել
Տաշտ	-տաշտ
Տափալ	-տափալ
Տապաճէ	-տապաճէ կապաճէ
Տապակ	-տապակ
Տապակն	-տապակն
Պապան	-տապան «1. Նոյան տապան 2. Շնորհան»
Տառ	-տառ
Տառապանք	-տառապան
Տառաշկ	-տառաշկ
Տարայ	-տարա
Տարբեր	-տարբիր
Տարբերել	-տարբերել
Տարբերուրիմ	-տարբերուրիմ

Տաղօտ	-բժրակ
Տաղեկան	-տարցեկան
Տաղի	-տարի
Տարտարոս	-տարտարօց
Տափ /ակ/	-տափիակ
Տափակամալ	-տափակամալ
Տար	-տար
Տարդեղ	-տարտէղ, տահտէղ
Տարութիւն	-տարութիւն
Տեղող	-տցող
Տեխտ	-տրքտ
Տեանցնդառաջ	-տէրմանէս
Տեղ	-տէղ
Տեղակալ	-տէղակալ
Տեղափոխնել	-տէղափօխնել
Տես	-տէս /ախշինտէս/
Տեսակ	-տէսակ
Տեսանել	-տէսնալ
Տեսանելիք	-տէսնէլիք
Տեսանող	-տէսնօղ
Տեսոր /ակ/	-տէտրակ
Տերե	-տէրէկ
Տեսէ	-տէվէ
Տզգալ	-տըզգալ
Տզուկ	-տըզրգուկ
Տէր	-տէր
Տժգոհ	-ճուշիօհ
Տիզ	-տիզ
Տիկ	-տիկ
Տիկին	-տիկին «1. կիմ, 2. տիկնինք»
Տիւան	-բըլըսըմ
Տիւոր	-տուխոր
Տիւրիլ	-տըլորէլ
Տիւրութիւն	-տուխութութիւն
Տկար	-տցկար
Տզայ	-տցոյա
Տնազ	-տըմազ
Տնական	-տունական
Տնարար	-տունարար
Տզկոլ	-տըմէկ

ՏԵԿՈՒԱԾ	-ութիշքված
ՏԵՂ	-տօղ
ՏԵՎՐԱԿ	-տօրպակ
ՏԵՐՈՆ, ՄԱՐՄԱ	-տօրուն
ՏԵՄԱՐ	-տավար
ՏԵՂՋԱԲ /թ/	-տողջանք
ՏԵՂՋԱՅԻՆ	-տօցանել
ՏԵՄԵԼ	-տոմել
ՏԵՆ	-տոն
ՏԵՐ	-տոր
ՏԵԾ	-տօն
ՏԵՄԵԼ	-տօմել
ԴՐԱՔ	-րոպէ
ԴՐԱՔ /ԽԱԼԱԲ/	-որօպէյական
ՏԱԽԱ	-ցախ
ՏԱԾ	-ցած
ՏԱԺԱՆԱԿ	-ցազմակ
ՏԱԺԻՒԿ	-ցաժուկ
ՏԱԺՈՎԳԱՅԻՆ	-ցաժումել
ՏԱՄԱՐ	-ցամար
ՏԱՄԱՐՁԱՅԱԿ	-ցամբնակ
ՏԱՄԱՐԵԼ	-ցամբէլ
ՏԱՄԱՐԵՑՄԱՆԵԼ	-ցամբէցումել
ՏԱՅՐԵԼ	-ցարել /այժմվ ցարեցավ/
ՏԱՅՏԵՑՄԱՆԵԼ	-ցարեցումել
ՏԱՄ	-ցան
ՏԱՄԵԼ	-ցամել
ՏԱՌ	-ցառ
ՏԱՎԱՋԱՐ	-ցավաճար, ցավաճար «քննկնակոր»
ՏԱՎԱԾ	-ցաված
ՏԱՎԵՑՄԱՆԵԼ	-ցավումել
ՏԱՎԵԼ	-ցավել
ՏԱՎՈՍ	-ցավօս
ՏԵԽԱ	-ցէխս
ՏԵՂ	-ցէղ
ՏԵՐԵԽԱԿ, ցԵՐԵԼ	-ցօյրէկ
ՏԵԾ	-ցէց
ՏԵՐ	-ցէր և ցան/

Թխուտ	-ցէխօս
Թխուտիլ	-ցէխօսովէլ
Թնայիլ	-ցըմբէլ
Թնծոմ	-ցունծոմ
Թնկնիլ	-ցըմբէլ, ցըրնէլ
Թնցող	-ցոնցող
Թոյց	-ցոյց, հտակ/
Թորեան	-ցօյթն
Թորդտ	-ցորդտ
Թուցաննել	-ցօցուննել
Թրել	-ցըրէլ
Թրուած	-ցըրուած
Թրուամալ	-ցուրտամալ
Թրուացուցաննել	-ցորոցուննել:
 Փարաբէց	-փարբէլ, պատուի
Փարաբուիլ	-պառաբուիլ
Փախմնուց	-փախմնուց
Փախուցաննել	-վախխնաննել
Փախչշիլ	-փախչշէլ, փախչէնալ
Փախտուական	-փախտուական
Փակ	-փակ
Փակած	-փակած
Փակին	-փակին
Փակուցաննել	-փակցուննել
Փայլ	-փայլ
Փայլիկ	-փայլէկ
Փայլեցուցաննել	-փայլեցուննել
Փայլուն	-փայլուն
Փայտ	-փայտ
Փայտամալ	-փայտնալ
Փայտեայ	-փայտեալ
Փայտեղեն	-փայտեղէն
Փառ	-պար
Փառ /ք/	-փառք
Փառաւոր	-փառավօր
Փառավորական	-փառավօրական
Փառավորեցուցաննել	-փառավօրցուննել
Փառօր	-հառօր -իփառօր
Փառտարան	-փառտապան

Փարատ	-փարատ /թօնտիրի փարատ/
Փարբամ	-փարբամ
Փարչ	-փարչ
Փափագ	-փափագ
Փափազել	-փափակել
Փափիքանալ	-փափիքանալ
Փափէացուցաննել	-փափուկծունել
Փափէոթիւն	-փափութիւն
Փափուկ	-փափուկ
Փերակ	-փերակ
Փեսայ	-փեսայ
Փետել	-փետել
Փեսուր	-փեսուր
Փեսուար	-փեսուար
Փերը	-փերը -Ափերը/
Փիշտվաս	-փիշտօվաս
Փիզն	-փիզն
Փլած	-պլած
Փլի	-պլիկ
Փլացանի	-պլացոնի
Փլազնի	-պլազնի
Փնքի	-փնքի
Փշատ	-փշատ
Փշրանք	-փշրչանք, փշրչուկ
Փշրնել	-փշրնել
Փոր	-փօր
Փոթորակ	-պօթարանք
Փոլս	-փօլս
Փոլսամորդ	-փօլսամօրդ «ապխտակեղեն»
Փոլսնի	-փօլսնի
Փոլսինդ	-փօլսինձ
Փող	-փօղ
Փոշի	-փօշի
Փոշու	-փօշու, փօշիյու
Փոշունել	-փօշունել
Փոս	-փօս
Փոսացուցաննել	-փօսունել
Փոր	-փօր
Փորած	-փօրած
Փորացա	-փօրիցակ

Փորել	-փօրյել
Փորձ	-փօրց
Փորձանք	-փօրցանք
Փորձել	-փօրցել
Փուխ	-փուխ
Փումք	-փօւմք
Փուշ	-փօւշ
Փուռն	-փօւռն
Փուտ	-փօւտ
Փովոյիսել	-փօվսփօխել, փօվսփօխնել
Փշել	-փօշել
Փշեցոցանել	-փօշէցումել
Փոնչ	-փօնչել
Փսխած	-փօսխած
Փսխել	-փօսխել
Փսեն	-փօստել
Փըրած	-փօրյրած
Փըրուցանել	-փօրրեծընել
Փընչ	-փօրնիչ
Փընուժին	-փօրնկութիւն
Փըփուր	-փօրփուր
Փըփիբել	-փօրփիբել
Փըփրեցոցանել	-փօրփուրցումել
 Քաշա	 -քալա, թղա
Քած	-քած
Քակել	-քակել
Քակոսած	-քակիված
Քահաճայ	-քահաճայ
Քաղ	-քաղ
Քաղ համել	-քախանել
Քաղաք	-քախք /քախկ/
Քաղաքացի	-քախկոցի
Քաղաքավար	-քաղաքավարի
Քաղել	-քաղել, քաղընվել «Է. Խավարել, 2. Խմբիլել»
Քաղցր	-քախցըր
Քաղցրանալ	-քախցըրնալ
Քաղցրացուցանել	-քախցըրցումել
Քամել	-քամել
Քամի	-քամի

Քաջեկ	-կայէլ
Քանդել	-քանտէլ
Քանդուած	-քանտրված
Քանի	-քանի
Քաշտիլ	-քաշվիլ, քաշընվիլ «ամաշել»
Քաշ	-քաշ
Քաջալ	-քէջէլ
Քաջանալ	-քաջնալ
Քաջորիսն	-քաջորիսն
Քայտառն	-քայտառն
Քայտառն /թ/	-քայտառնը
Քար	-քար
Քարակով	-քարկօփ «քարառաշ»
Քարաման	-քէրման
Քարակովորիսն	-քարկօվորիսն
Քարանալ	-քարնալ
Քարասիրոտ	-քարսիրոտ
Քարացուցանել	-քարցումել
Քարեայ	-քարէ
Քարկոծն	-քարկօծն
Քարանիկ	-քարնիկ
Քարշել	-քաշէլ
Քարոզ	-քարօզ
Քարոզել	-քարօզէլ
Քարտ	-քարբ
Քարտես	-քարտես
Քացախ	-քացախ
Քացախել	-քասխել
Քացախեցուցանել	-քասխեցումել
Քաւել	-քավէլ
Քատորիսն	-քավորիսն
Քեմի	-քէմի
Քերած	-քէրած
Քեռայր	-քէռայր
Քերանք	-քէրանք
Քերել	-քէրէլ, կօրէլ
Քերրած	-քէրրած
Քերրել	-քէրրէլ
Քերիչ	-քէրիչ
Քեցել	-շոբէլ

Քերրտալ	-կուկիրտէմիշ էմլէ
Քլն	-ցեմ
Քրամ	-ցրէմ
Քրամեայ	-ցրէմ
Քրեր	-ցրէմ «օքեխսայի շոր, զիխաշոր»
Քրոց	-ցրաց, կըրօց
Քրուել	-ցրովէւ, կըրովէւ
Քյիր	-ցիր
Քյէւ	-ցիւ
Քյրուն	-ցրուինջ
Քծնի	-ցռնի
Քծնիլ	-ցռնիլ
Քծնութիմ	-ցռնություրուն
Քծնած	-ցռնած
Քծնիլ	-ցռնիլ, քռնանալ
Քծննիլ	-ցռննիլ
Քչկ	-ցռչկ
Քշտել	-ցրշտէլ: 1. կափել, 2. նէսպերե
Քոյ	-ցուն
Քող	-ցող
Քողել	-ցօղել, կօղել
Քոյր	-ցույ
Քոս	-ցօս
Քօստ	-ցօստ
Քօստիլ	-ցօստիլ
Քօրին	-ցօրին, կօրին, կըրին
Քոն	-ցուն
Քունիլ	-ցուննիլ
Քունեցուցանիլ	-ցունէցուննիլ
Քուռակ	-ցուռակ
Քուրջ	-ցուրջ
Քուակ	-ցուսէկ
Քուան	-ցուան
Քուել	-ցունիլ
Քրիստոնեայ	-ցրիստոնյա
Քրիստոս	-ցրիստոս
Քրուանիլ, քրունիլ	-ցրուանիլ
Քրուանց	-ցրուանց
Քրորել	-ցրուրել

Օղնական	-օղնական
Օգնել	-օգնել
Օղուտոս	-օրուտոս, աղօստոս
Օղուտ	-օրուտ
Օղտել	-օտտապ «բավականանալ»
Օղտեցուցամել	-օտտապըթել
Օյ	-օյ
Օծել	-օծել
Օծումն	-օծում
Օճ	-օյ
Օժուրին	-օշուրին
Օդ	-օդ
Օտաքարին	-օտաքարին
Օտաքարին	-օտաքարին
Օտաքարին	-օտաքարին
Օր	-օր
Օրինասարակ	-օրինասարակ, օրասական «կեսօր»
Օրական	-օրական
Օրան	-օրան
Օրաւոր	-օրաւոր, օրմեր
Օրէնք	-օրէնք
Օրինակ	-օրինակ, օրնէկ
Օրինաւոր	-օրինավոր
Օրիորդ	-օրիորդ
Օրիորդական	-օրիորդական
Օրին	-օրինէնք
Օրինյան	-օրինյան
Օրինել	-օրինել, օրնէլ
Օրինուրին	-օրինուրին
Օրոց	-օրօրօց
Օրօշկուտ	-օրօշկուտ

Դ

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

ՍԻՎՐԻ-ՀԻՍԱՐԻ ԲԱՐԲԱՌԻՑ
ԱԾԽԱՐՀԱՔԱՐ

Ն/ԱՌՈՎԱՐՄՆ

ՄԻՎՐԻ - ՀԻՄԱՐԻ ԲԱՐՁՐԱՊՆԵՑ ԱՇԽԱՌՎԱՐՄՆ

- Ա
Արեւարօն

Ազըլիս
Արամամոք
Արքի /թ./
Ամստենար

Ամում, շամում
Ամօո, շամօո
Ապաէց
Աքան-քաղան /թ./
Աքան-պանտորա
Աքառու /Գ.Բ., 50/

Ակի-պառավ /Գ.Բ.51,53/

Աշխապ /ար. թ./
Ազու-թշիլլու /թ./
Աշխառ /թ./
Ալօօնի

Ալաբյ /թ./

Ալիլէ-խօսքէ

Աղապ-ճաղապ
Աղասկ /Գ.Բ., 77/
Ախ
Ախուլ /թ./
Ախու էնէ
Ախանք, աղանք

Ախշըմկան, աղշըմկան /թ./
Ախշամկանց /թ./
Ախշամառախն
- այլ, Էլ: /Ան ախսապ/;
- Բարեկենդամի շարարշ կրոնափորմերի համար:
- ծխամորք:
ցալվարոյսից առաջ քանձրացող մուրք:
- արդին:
- աժդանա, նևկա, վիրխարի Անծ տըղան աժանեար կիպի:
- անարժան ճարդիկ: /Աժող-շաժօյիմ այլիքնը ընկանը/:
- ուժարկի:
- կողովառ:
- քավարզոր, հապնապ:
- Լ. քառակ, փորանակի, 2. խիստ անհրաժեշտ ատիպոդաբար:
- Լ. քառակ, կախարդ-պառավ: /Մազում է ակլադական Ա շար աստվածության անունից, 2. տղեր, անհրապույր կին/:
- կարին
- կարմիր-կամաչ, գարդարան:
- մանր տաճճ:
- պառ, մանր հառավալուսութեառը զայքի ժառ:
- մօծ բույր Անծ բույիս անօնը Մէլու և/ և ապսը ա բանից:
- ակնէ, մաքրել, հարդարի:
/Հարսախնիթըս տռնու աղմէր-խօսքէր և/:
- ցարուցիկ, խառն:
- Սնծ պանք հաղ-հաց:
- կողակիր:
- կողակի շրայով:
- ուխտուն, ուխտ ամեն:
- որու կողակի երկարյա շըքա հանն ախ, ախէց:
- երեկոյան:
- երեկոյան աղոքքի պահց:
- մինչ երեկոն:

Ալշամբ, պատրաստամբ
Ալշեն, պատրաստ
Ալսշին-Հըմիկ
Ալսշինտես /Գ.Բ. -81/

Անդր / ար. թ. /
Անսպայոմ, ախսպայոմ
Անդիկ

Ածամ / Գ.Բ., 55 /

Ածնակ, ատժակ
Ածնինակ, ատժնինակ
Ականոր/ականօր/Գ.Բ., 64, 65/

Ակռապղիմիչ,
Ակռապօդիչ /Գ.Բ., 66/

Ակռավուճ / Գ.Բ., 68 /
Ակտի հատիկ

Աղ / Գ.Բ., 69 /

Աղ տրմէ
Աղապ-ճաղապ
Աղանէ

Աղէկ / Գ.Բ., 75 /
Աղեկ-կեշ

Աղեկմա

Աղընծեց /Գ.Բ., 73/

Աղի-լոյի
Աղրարէ

- բախանձագիճ խմորանք:
-աղալն, բախանձագիճ խմորէ:
-կիճ ու աղջիկ, կամաց:
-հայուսանիքից նևառ երկրորդ օքը
աղջկան ծնողների այցը իրմանց աղջկան:
-ի վերջ, վերջապէս:
-եղայր ին:
-կերպոտել, թ.եւ /պիշտերտ ախսփու/
հայույական խոսը:/
-1. ածող հագ, 2. գիյոր, շատախոս /Ածամ
համը-կարմրման կըլլա/:
-ածու ածդշնակ, առոճնակ /Գ.Բ., 56/:
-այրպիս, այդ կերպ /Ածդշնակ մէնէլ/:
-1. Ամանոր, Նոր բոարի,
2. բնդիանրապիս տոն, տոնական օրեր՝
Զատիկ, Ծնունդ և աշբ: /Թերևս ակամ,
ակրամափր օր կամ ակրամ
ժոհավարույթ + օր բաներից/:

-առամմարդիչ, բշիորիկ: /Ակռապ-
իմիքրոս մէ ինծի տուրտցէ/:
-առջևի ատամները ցցված:
-եղինայի ատաշին ատամները ելնելու
առիլվ նոխած հատիկը:
-1. կերտալիք առ, 2. որրաշինի
հիվանդուրյուն, 3. որդալլուիճ:
-հաւալոյին աղ տրբած/:
-ցիրուցան, խառնակ:
-մեծ պահը /թերևս աղ+հաց+բ
րսերից/:
-զեղեցիկ, լավ:
-զալից-զատից, նործով: /Աղեկ-կեշ
կարեց ենք/:
-շալ: /Աղեկնա քրէխային
լոխունվէցա/:
-1. բովեա, չորացնեա, 2. կարիքից վշտից
տառապիկ /Աղընծին երաւ /անեծը/:
-խիստ ուսաց:
-1. անտեղի, իզուր մեղացնէ,
2. խմամախոսությունը մերժէ:

Աղօրէլ /Գ.Բ, 53/	-1.Աղօրէլ, խնդրել, 2.աղօրքով թժկել, կախալից;
Աղօրկօմ	-արևելը, ադրբեկողմ:
Աղօսկ	-աղօրք:
Աղօսկ-աշշանը	-քախանձամբ, խնդրամբ:
Աղօսկ կաճէլ	-աղօրէլ:
Աղօսկ կեմալ	-աղօրք, աղօրք անել:
Աղօրքէ /Գ.Բ, 78/	-տրորէ /Հարսախչիմ, եկո մշկու աղօրք/-ուղղորդէ՞լ:
Աճառ հար. թ/	-օրիսա, վերջ:
Աճառաք հար. թ/	-արդյոր, թիրևս, գոցի:
Աճառ /Գ.Բ, 84/	-1.կայստա, առույզ, 2.ամուր, 3.զիրուկ, 4.հաճար: /Աճառ շոր եր/:
Աճեցնս	-բբինմոր, խաչ:
Աճուր-կըճըլ	-ավել-պակաս:
Աճուրէ /Գ.Բ, 85/	-1.տրորին, 2.օճանէ: /Ալշկու մէ աճուրցէր/:
Աճուն	-ծփելիս ամ տվառ, տույող ընդեկննի լցորեմ, սիսոն, բըրիմձ/:
Աճուրէ	-ցնիլ աճանի մեջ: /աճան-ել/:
Աճմա	-դայց, սակայն:
Աճմարաս /Գ.Բ, 86/	-ճարպիկ, բամիմաց /Ծրախան պիտ աճմարաս եղած էլ Ե/:
Աճմէնածանտըրական	-աճմնահարզի, աճմնարանկազին, ընտիր:
Աճպրուսա,	-աճպիրի որուալը, աճպրու հաճպ-
Աճպրուօչ /Գ.Բ, 588, թ, 1898/	-որուալ/:
Ալախ	-1.ձրի, ամվճար, 2.ի միջի այլոց:
Ալեք-վայէլ /Գ.Բ, 90/	-անվայն, ծաղուական /Ալեք-վայէլ պամէր կէլէնլէցավ հատ և Աճառյանի ալեւալդ-ից/:
Ալպոյնէ, ապօյնէ	-1.խայտառակ, 2.ապոյշ տիխար, անճարակ: Խայպանելիք-ից/:
Ալրէսա	-արիստ:
Ալրիկուզ	-ամմայր, այրի:
Ալրիկ-կըմիկ	-այր ու կին, մայր ու կին, ամոսիմներ:
Ալմարք	-ողամարդ, ամոսին, այր+մարդ:
Ալմարք-կըմիմները	-ողամարդ ու կին /Ալմարք-կըմիմնարք բաղնձէցան եղան/:

Այրումնոք.	-այրմաքախզակի:
Այրումնոք /Գ.Բ., 151/	-այրմաքախզակն ամել, կապտեցնել հարվածից:
Այրումնոք էնէ:	-հարվածից մարմինը կապտել, արմագեղեց:
Այրիտն	-այրուրթն:
ԱՅ / թ. /	-այսոյ եզրը, ամեմանց:
Անզրուս /Գ.Բ., 97/	-1.սլքար, անհժոտ հանգօ՞րօս/, 2.այստածետ, ազազուն:
Անրինց	-այնկողմէ:
Անիւն	-այնտեղից:
Անկամաօրին /Գ.Բ., 62/	-ականջատակ, ականչարյակ:
Անկողէն սօճա	-այնունեալ, դրանից հետո:
Անուն /Գ.Բ., 46, 96/	-հանչերձյալ աշխարհ, այմկողմի կյանք:
Անց /թ./	/Առունեն և մը, անու՞ն/:
Անքեղօց	-մայրիկ /ամա բառի կրչականը, հօճ. տառոյ/:
Անքեցա /թ./	-տնիս խանջրուշակ /Գ.Բ., 93/:
Անժումը	-հագիւազուտ, բանկարժեք, մածարժոց, ամզին:
Անխաց, անկխաց, ախոյ	-նույն պահին, հենց:
Անկարի	-այնտեղ /այս-կողմ-ից/:
Անկըճորդուրյուն	-ապոչ, բոյլ:
Անկուշում	-բացուն տնկնյուրյուն:
Անկուտի-պալսր,	-անկուշա, ապահ:
Անկուտի-պարիսի /Գ.Բ., 103/	-1.ապոչ, անխուց, տափար, 2. դամդապաշարժ, ծոյլ:
Անձուրկին	-շվարի:
Ան-նց ևս	-նրանցի՞ց ևս, նրանցն ևս:
Անպարակ, անբարկ /Գ.Բ., 109/	-1.պնիառ կերպեր, ցրալի, անխուց, ապոչ:
Անպետ երալ /Գ.Բ., 109/	-անտեղի գնեմին, շանսատակ լինել, պատահարի գոն դառնալ /Անծենակ բըշուկ էն, բժ անպետ երալ/:
Անսուրատի, անսուրատին, անսուրատի	
Անսուրատան հանկարծակի:	
Անցալը	-հանցած, հանցոցյալ /ոչ է,

	ուժօնցէն է անցավորը:
Անզբնակ	-տե՛ս հանցընակ:
Անքուսկոմն, անկուսկոմն -սօնա / -դրամից հետո, այնուհետև:	
Անքուսկ, անքուսմն սօնա	
Անումը, անումը,	-ոչ ամումը, ոչ մի բան /Անօնք-անօնք լիքա/:
Անումը, անումը	-անվաճի, հայտնի:
Անուշ հայէլ	-1. բարի, բավ. բաղր նայել, 2. շնորհացնելով /նայել/:
Անուշի կսպէլ	-հարցը բաղրըությամբ գնոն:
Անօ-ասո	-սրան-նրան /Անօ-ասո լրսէն ն:
Աշ-աշկերտ	պամըստ իմշիկ և:
Աշէլ /Գ.Բ., 113/	-բացահայտ, ափաշկարա:
Աշիլ /Գ.Բ., 113, թ., 98/	-1. սպասել, 2. ակնկալել, 3. պահել
Աշ պէրէլ	հևալն է մայլս ծօն աշելլ և:
Աշիրար /թ./	-տե՛ս աշէլ:
Աշխարին մըմնով	-հաջողել /Պարի է նէ, առէած քա աշ պէրէ հասազ բերէլ ից/:
Աշխար-կտսին	-ցնի:
Աշկացինսենկ	-ամուսնանալ, իմբնուրույն կյանք սկսել:
Աշկը շառնուլ/շառնէ	-արար աշխարի:
Աշկաքոնկ	-աշքազուանը, ավխոխ:
Աշկը շօրս էնէ	-ալարձ:
Աշկի թէրիք	-մանկական խաղ՝ աշքակապուկ:
Աշկոմք էնէ /Գ.Բ., 123/	-ուշադիր լինել, աշքը բաց պահել:
Աշկոտին	-թիք:
Ասպօթխստէլ	-ակնարկնել:
Ասպօթխստուէ /Գ.Բ., 127/	-բոլորդել:
Ասպրառշկվիլ	-ափի մեջ ճնորել /ափ-ճնորել, ափ-աճրուել/:
Ասպրոցու, ապուցու	-մի կերպ ապրել:
Ասպառ, ապըլ,	-երկայնով մանրած ցորեն՝ ապուրի համար:
ափալ /Գ.Բ., 127/թ., 98/	
Ասպիկ հար/	-ցատկել:
Ասպիկ-նուպուն	-ապոչ, տիսմար, իտնիքուն, ամճարակ:
Ասպուփ	-ափեղ-ցիեր, անկապ, անիմաս:
	-նախոռն, լմտածված:

- Առաջվամ կիրավի
 Առաջվամն
 Արտապա թ//
 Առ-նամուս
 Առու-նամուսը
 Առաջվամնիչ /Գ.Բ., 68/

 Առաջվամոյիչ /Գ.Բ., 68/
 Առաջվամն /Գ.Բ., 68/
 Առնցըն
 Առնչչեր
 Առնոշչեր
 Առյի
 Առյի-մելոք
 Առյի յեռէ
 Առու /Գ.Բ., 136/

 Առադրական
 Առազգ

 Առջակնալ

 Առյակ, այլակ /Գ.Բ., 136/
 Առնակ
 Առնակ-ասմակ

 Առցընքոտէ
 Առյած-պապուկ
 Առյած-ուսէ Աննէ/
 Առտնը
 Առորնիօր /Գ.Բ., 142, թ. 98/

 Առյօ-տակը,
 Առյօրը-տակէքը,
 Առյօդ-տակօդ
 Առյօրա,
 Առյօրա-տակարա

 Առյօնակ
- Ասիսկեմի պիս, եին ճևոյ:
 -Վաղօրոք, նախապիս:
 -սայի:
 -պատիզ ու ամոք:
 -պատիզն, նամաւոզ:
 -առամբարերիչ շրու, թշփորիկ, տնա
Առպադայիչ:
 -առամի թշփորիկ:
 -ցանցան կամ ցից առամներով:
 -խորից կամ ակնարկից վիրավորվել:
 -առնեզու վարձ, գինը:
 -զներու նվիշտավլություն:
 -առաջին:
 -հենց աջքից, նախապիս, ամենից ստաց:
 -առաջին երես, առաջին աճաման:
 -1, առնրժամքի բաժանման ակտոց.
 2. քրի առու:
 -առևտրական:
 -1. ամպատկան, անամոք, 2. ոլոնացկուն, տուրուն:
 -գեղեցիկանալ /Անձն ախցին ա պինտ սպակցած/:
 -զիսեցիկ, հիացանց:
 -ռեն հասնակ -պապին:
 -ռեն հասնակ-հասնակ -պապին-այսպիս:
 -ծակծկեն:
 -լուսնյակ:
 -առտված:
 -այս աշխարհը:
 -1. աշխարհ, 2. ճահկանացու մարք,
 /Ֆինիք-աստղնիօր կայ և Շքեխա
 և ծնվելու/:
- ամրոց ցեղով տմակ-տեղով:

 -1. պարապ-սարապ, ծոյլ, աճքործ,
 պարա-պուրոյի մաշ:
 -նաշի, կերածի ճնացորդ:

Ավրախ	-ավետիս, այցալուսանք, բարի լոր, շնորհավորանք:
Ավրտիս ման կադ /Գ.Բ., 158/	-Նոր Տարի շնորհավորել:
Ավխորան-պատարաց ա	-երդման խոսքեր՝ ավետարան -պատարաց:
Ավյի /Գ.Բ., 52/	-Կրկին, դարձյալ, նորից, ավելի ևս հս թեզ մէջէլ ըստ, տուն ավյի կիմն ըստծոյս կէնսու կէնսաւ: Ըստ Հ. Անառ յանի, ավյի-ն առաջացել է առայ-ից կամ Միջին հայերենի այլով-ից /Գ.Բ., 52/:
Ավօօզ /թ./	-զիշերանոր:
Ավրէլ	-1. վկացնել, քանդել, 2. ջնջել /Պայտա ծօմրս ամբեցի/:
Ավորպէ	-1. գիշանալ, քանդվել, ավելովել, 2. ջնջվել, 3. առամներն առնել:
Ավուճ /թ./	-բռու:
Ավխորական շօր	-ամենօրյա շոր հար-առուր/:
Ավու իր/	-կողէ:
Ավունը /Գ.Բ., 143/	-1. ժամանակ ունենալ, 2. կարողանալ, հասնել /Շեքս լատկել/:
Ավուսուկն, առկուսն,	-դրանից:
Ավուսուք	-դրանից նետո:
Ավուսուլն սօնա,	-սովորաբարուն, ծես, կարօ, ազանդույր:
Ավուսուն սօնա,	-այդափ, այդրան հայր+ր. եւծար զափա/:
Ավուք /թ./	-այդրան:
Ավուայախ, առողադարթ.թ./	-այս աշխարհը ի հականչին անսելօ-ի /Ասուէնք մընալ չենք յա, սիրունըս ա անոնց երայ ենք/:
Ավուտայիկ	-այս և այն աշխարհենիր:
Ավուտնը /Գ.Բ., 46, 96/	-զրամ:
Ավուտէնը-անսէնը	-պան-ըրան:
Ավո	-Լարան, միջոց, 2.անցք, միջանցք:
Ավո-անս	-Լարաք, 2.ու.
Արայլս /թ./	-ապի:
Արասպ	-տան իրերը արևի տակ համեց:
Արապս /թ./	-արևածագ:
Արեւիկ	-կարագ յուղ, կարագից հալած յուղ:
Արեւինք	
Արքարի յէլ	

Արի-ճարի
Արմաղան /թ./
Արշին
Արտ /Գ.Բ., 153/

Արտուրայ,
Արտուրա /Գ.Բ., 155/

Աժադէկ
Աժամաց, աժանուուգ /թ./
Աժառակ
Աժլութէ /Գ.Բ., 160, թ. 98/
Աշիք
Աժըստալ

Աժ ենէլ /թ. հ./

Զար, զարը հա. աչ. թ./
Զահար /թ./
Զայիկնալ /թ. հ./
Զավացը /թ./
Զար հպ. թ./

Զարար, զարար /թ./
Զար-զալար /թ./
Զեհմէր հպ. թ./
Զեյզմէ հպ. թ./
Զեյնէր հպ. թ./
Զենար /հ. թ./
Զենդինալ /թ./
Զենէլ
Զենէլ թ./
Զենէլ չօրապ
Զենիք

Զերգէմին հպ. թ./
Զըմկուտալ
Զըմսան /հ. թ./
Զըռ հպ. թ./
Զըտսին երալ

-ճարապիկ, վործունյա անձ:
-նիեր:
-արջին, շափ:
-1. աճրասիր, անխնդրիծ, 2. ճազերի:
սանրվածքի բացվածք:

-որիշի եամար առևտոք անել, առնել
կած վաճառել:
-շատ լավ, խիստ լավ:
-հանվարծակի:
-շատ գեղեցիկ, խիստ լավ:
-խարխափել:
-աշիք, ոճորը:
-աճրադարավարի, կռայիս
պատասխանել:
-ներել:

-արդին /Զար իշմէլլ էր/:
-անշուշտ, իհարկե:
-օքնարել, լրաբամալ:
-ուղրմայի, բշվասական, խեղճ:
-1.քերևս, հավանաբար, 2.ստիի կամ ծիյ
բարակ բաղանքը, 3.ճերմակ սախան:
-վնաս:
-ոտուելողնն, բանջարելողնն, մրգեր:
-սամաճամից:
-ձիրապուու:
-ծախս:
-արհեստ:
-եարատանաց:
-նորել:

-զորպայի տնասկ /մինչև ծնկները/:
-1.ճսացու, մորթելու աճաստմ, 2.ճորը,
սպանի:
-1. մերժմանարկ, գետնանարկ, 2. մառամ:
-ցրմից սարսաւ, մրտել:
-1.քամու, 2.դարրմի սայ, 3.խիստ մոր:
-հակառակ, ի հեօսկւ:
-զոր չզաւ, լինել ոչ համեցի:

- Զշուլու /ա. թ./
 Զըսօօփ, զըրգօր
 Զիմկ /ա./

 Զիրա /ա. թ./
 Զիժք /ա. թ./
 Զօռ /ա. թ./
 Զողբնա /թ./
 Զօռ-զօռնա
 Զորիար /ա.թ./
 Զորքակ /Գ.Բ., 324 / և ա.թ./
 Զուրել /նոյն է
 սուրել/Գ.Բ., 324/

 Զուրա /թ./
 Զորել, զօռել
 Զօռօլ /ա. թ./
- Էրալուա /Հ. թ./
 Էլլ է
 Էլլելմ
 Էլլուկ /թ./
- Էլմշուլկ /Գ.Բ., 292/
 Էլպէշտ /Գ.Բ., 293/
 Էլոնչ /ա. թ./
 Էլուա /ա. թ./
 Էղ-ճնճ, յեղ-ճնճ
 Էլուա էլլ է
- Էմէկ /ա.թ./
- Էմիր /ա.թ./
 Էրիպար /թ./
 Էն առաջ
- Էնցի /թ./
 Էնկ-պէնկ ըլլալ
 Էնս /թ./
 Էշ-ճնճառակ
- Խակառակ, անհաճո, դժվարին:
 -կոպտարար, վայրենարար:
 -1. սրբներ ծմկանողից ներքը
 /վենդանո/, 2. խաչ՝ սորոմերներից:
 -սրբինեան:
 -ծյուր:
 -դժկար:

 -դժկարությամբ:
 -սերունդ:
 -զողոտըիկ, զենեցիկ, կոնկիկ /զո՞ւ-չո-ից/:

 -1. զարդարն, 2. նորրված համի
 փորութիրը մաքրել:
 -վատարան, թիթեղյա վատարան:
 -սոխապել, բռնանալ:
 -քանի, ստիպողարար, զռով:
- ընթացքում, երթացիս:
 -ևոն է: /Կոյա ածնցնակ Էլուա էլլ է/
 -կարծես, ասես:
 -այդիներում, բանջարանոցներում
 պահակի կացարան, արացուն:
 -քերանի մածուկը:
 -խիստ բրգված:
 -ազիշ:
 -ժողովուրդ:
 -Ծնն ու կեսոս:
 -ևոն է, տեսի է ումեցել /Ածնցնակ
 Էլուա էլլ է/
 -շարշարանք, աշխառուանք, ջամք,
 հոգացողուրյուն:
 -իրաման:
 -վարկ, հետինակուրյուն:
 -ամենից առաջ, բայրից առաջնախ և
 առաջ:
 -կարված:
 -զարմանաց:
 -ծոծրակ:
 -ամիմաստ մահ, չարշարանք:

Եշխիյա /թ/
Եպահելք

Եպահուս

Եղբնալ /թ, 98/.

Եղբննալ

Եսինց

Երէկասալ

Երէկորդալ

Երտառեւ

Երէկիկ /Գ.Բ, 311/

Երբ

Երբէսի , Երբէսին /թ/

Երբոնձել

Երիշ-Ֆըրկին

Երիշկ

Երբնօց

Երբուժ-պատարացա

Երկան-պարակ

Երկառ

Երկիր /Գ.Բ , 310/

Երոբնալ

Եվէցուկ

Եվէցունել

Եսուք /թ/

Եսին

Եսինց

Եսուկ /թ/

Ետմէնէ

Ետրաքը /թ/

Ետրինէնէ

Երեսոք

-ախազակ:

-տնի մեպահելէն -մի պահ առաջ, ընչ
առաջ:

-տնի մեպահուս -մի պահ հետո, մի
պահից:

-այրվել, մորմորել, լաւ, աղալնի:

-եռկիսօրյա պահը:

-երանցել:

-երևան ի վայր:

-եաբանացովի բոլոր բացեցն արարուու-
րյուն, որի ժամանակ սկսուրը նվեր է
տախիս:

-երշիկ:

-հարոյ:

-հաքըրդ, մյուս:

-երդվել:

-այրվել, խամճվել հիմուր, մորմորել/:

-սաստիկ վիշտ , սուզորում:

-հարդամոց, մարագ:

-երդման բանածն /Երբեմ-
պատարացան, և չեմ լրտած/:

-մաճրանասնորին, երկար-բարակ:

-երկու եաս:

-օտար մարդիկ, ժողովորոյ,

հասարակուուրյուն: Տես իրկիր:

-տնի Եղբնալ:

-ավեցուկ, թերմացք:

-1.ավելացնել, 2.խնայել, 3.ճաշը

կիսաւ ուսեմ:

-սովորություն:

-հետուել:

-կեսօրից հետո զնկած ժամանակը:

-1.եւն, եւուից, 2.երկուորդ առանց

հեծյալի ծի, որ հեծյալը կապած իր

ծիուն տամուն է հետևից:

-նախկինից:

-շորքը, շուրջուրը:

-վերջին զավակ:

-կերպարի երեսի ժամց, որ բաղանքի է

Երեստե

Երկու հօրի, երկօրի
Եփիւ-բափիւ

Երիեց պօլէ
Եփոմ /Գ.Բ., 312/

Ըլենալ
Ըլիցնել
Ըլուկ
Ըմանել, ըրմանել
Ըլոր-ըլօր երալ /Գ.Բ., 334/
Ըլոր /Գ.Բ., 334/

Ծառամասիկ

Ծմէս /Գ.Բ., 335/

Ծմէտ-էղեօվ
Ծնկրպմէլ
Ծնկողնի տօլապ

Ծպոյ, ցպըր
Ծռախի հա.թ./
Ծռախար հա.թ./
Ծռաշէլ /թ./
Ծռասոլ /թ./
Ծռասոլ կալ /թ.հ./
Ծռակ /թ./
Ծռջվան
Ծրձաք
Ծրահըրէլ
Ծրի-ծըրի
Ծրկապ /Գ.Բ., 339/

Ամանվոմ:

-հարսի քող համելու առիտով քայորի և
ճյու հարազատների տված նվերը:
-իմի կին:
-1. ուստաւուեղին պատրաստեց,
2. տնային զործնոր կատարեց:
-այզիները քամդեց, թերժահավաք ամեց;
-1. ճալար, 2. ծեծած ցորեն հարիսայի
համար /թ, 99/, 3. շուտ եփող:

-ցըլի:

-լիացմել

-լցնել:

-նմանվել:

-1. ողոր-օղոր գնալ, 2. տառապեց
վիրավորանքից:

-կարասից այլ կարաս լցված գինին
/թերևս ամենորդ-ից: Հ. Աճառյանը
նմքաղում է լուրջ ձևից/:

-ուխտաւունից տուն թերված մատանի
միս, որ բաժանվում է հարևաններին
/ոխոս և մաս-իկ/:

-անցիաց, ամպիտան, անկացող
/թերևս յուն պէտ-ից/:

-ընկնել-եկնելով, տառապանքով:

-ընկույզի միջուկ:

-ամկողնի պահարան, որ պատի մօք է
գետեղիկած լինում:

-զարմացական բացականչություն:

-օյի:

-հանգիստ: Տե՛ս ուսիար:

-մուրաբա:

-հանդիպում:

-հանդիպել:

-կենամքերց, պարևն:

-ոչսումի:

-եղեց հաս:

-կոսակը բորբոքել, երաշիրել:

-անվճար, ճրի:

-օրորոցի, կախօրբանի կառ /թերևս

Ծրմնեց
Ընուզ

Թափ /հ.թ./
Թագածի /պ.թ./
Թաքախ
Թաշար տըտժան/Գ.Բ, 342/պ.
Թարտոկ /Գ.Բ, 342/
Թարդուալ /Գ.Բ, 342/
Թացէլ /թ./
Թադումէլք
Թադումփօթ
Թամբախ /Գ.Բ, 347/
Թամէ չալրը /թ./
Թամէջէկ /Գ.Բ, 348/
Թաճրախ
Թամէջնօց
Թապախս /թ./
Թասայէլ /թ./
Թավը առնէլ /թ.ն./
Թարաբուխ /Գ.Բ, 351/
Թարբաղա
Թարախ
Թարափ /ա.թ./
Թարիսանա /պ.թ./
Թարիսպիէլ /Գ.Բ, 352/
Թափրդփիւլ
Թափ, բափր /Գ.Բ, 353/
Թարափօթ
Թափիլար հա.թ./
Թեզ /պ.թ./
Թեզախ հպ.թ./

օրամ-կապ-ից: Հ. Աճառյանը
ենթադրում է վեր-կապ-ից:
-տե՛ս լըճանձէլ -մաճճել:
-արու եռք:

-բարակ, բաժի:
-քեզպէխ /Պ.Ս.Հ, 504/-համրիչ:
-կերակըռով աղոստված աճան:
-շեղանկըռն կտրած լավաշով, նոսկ,
մածնով, պատրով նված կերակըռ:
-քերանըիկ հրառու՝ կ-ից:
-1.մոլտայ, 2.տրոնցալ:
-բաղմել, կողոպանել:
-բաղճան ծախս, զուճար:
-հուղարկավոր, բաղճան
արարողության հասնակցիցներ:
-շամանով, մոռվ, սոխով, ալյուրով
եղինոյ գրախ ճաշ:
-լիիկ կազմով նվազախոսմք:
-հայած կարաջի տականքը /խան Է'ցը-ից/
-տե՛ս բաժրախ:
-մեծարժեք, բամկանց:
-պնակ, ափսե, սփոյի:
-մոռոր, մտատանչվել, խորիել:
-տարությունը իջնել, բարձրակետին
հսունել:
-ոճն, զաջիր:
-պամ-բազան, կողոպուս:
-բարախ, շարավ
-կողմ, ուղղություն:
-շորագրած մածնարանով, կորկուսով
կերակըռ, մեծ մասամբ որպես ճճան
պաշար:
-բարախութել, շարավուտել:
-1.բափիլել, 2.սմանկանալ:
-բրի, դաճափի պալյամ:
-1.բազափօթ, արքա, 2.նորապանէ, վիճառ:
-եռքյոմ:
-արագ, շոտ:
-արագորեն, շոտայ, նապճուկ:

- ԹԵՐԻԿ /Ա.Բ./
 ԹԵՐԻԿ-ՔԵՐԻԿ
 ԹԵՐԵՎ /Ի./

 ԹԵՄԻԿ /Ա.Բ./
 ԹԵՄԻԳՈՎՐԾՈՅ
 ԹԵՄՆԻՐԵ /Ի./
 ԹԵՄՆԱՐ ԼԱ.Բ./

 ԹԵԱՏՐԻԿ, ՔԵՎԵԼԻԿ /Ի./
 ԹԵԱՏՐԻԿ ՖԱ
 ԹԵԱՏՐԵ /Գ.Բ., 357/

 ԹԵՂԻԿ ՀԱ.Բ./
 ԹԵՂՄՆԵՐ
 ԹԵՎ-ՔՆԼԿՈՒՆԿ /Գ.Բ., 360/
 ԹԵՄԸՆ
 ԹԵՐԳԻ /Ա.Բ./
 ԹԵՐԻԱԶ
 ԹԵՐԻՆԱԾ
 ԹԵՐՄ /Ի./
 ԹԵՐՄՈՒԹԾՈՅ
 ԹԵՐՄ /Ա.Բ./
 ԹԵՐԱԿԻՆԱԼ
 ԹԵՐՊԱՀՈՒԱ
 ԹԵՐՊՈՒ ԽՈՏ /Գ.Բ., 384/
 ԹԵՐՊԵՎՈՐԾ
 ԹԵՐԲԾՈՒ /Գ.Բ., 386/
 ԹԵՐԺՆԵ
 ԹԵՐԴՈՒՄՆԵ

 ԹԵՐԱԾ-ԹԵՐԱՎԱԼՈՅ
 ԹԵՐԱՎԱԼՈՅ
 ԹԵՐԵՎԵՐԵԼ
 ԹԵՐՄՈՒ /Ի./

 ԹԵՐՄԻԿ գարնի /Ի.Ի./
 ԹԵՐՄՈՎԱՄԽՆ, ԹԵՐՄՈՅ
 ԹԵՐՄԵ /Գ.Բ., 387/
 ԹԵՐՄՈՒՄՆ առնել հառնեցումՆ
- արագործին /թեթև-յշչի:
 -առազ-առազ:
 -ամկղոնին ներքին տոստակը, սովորաբ ցանցաւ Եժանազին կտորից:
 -մարուր, ամխառն:
 -մարդուքյուն:
 -կարսա:
 -մեռելին լողացնելու ծեսը: /ԹԵՄՆԱՐԻ
 ուստի կամ:
 - թիթեն:
 -քառանկյուն կաշապարփած զիշարկէ:
 -1. թեթեւ թաշումների զուգավորվելից,
 2. մելին շարաշար խարել:
 -բյույս թեթց կյուսած թերև մաշիկ:
 -օգնական:
 -ք-քիկոնք, օգնական, օժանդակող:
 -քնակ, աշխատանքային թիքեր:
 -դերձակ:
 -զիսանփի:
 -երվանդապին գերէ:
 -նակառակ:
 -քրիսմոր:
 -1. քայլ, 2. քիզ:
 -զրբմնջակ, մաճուակ:
 -տն' թրոյի հօս:
 -խանճահոս:
 -քրբնչուկ, բրվաշ մի բոյս:
 -1. գոյնառվել, 2. ուուչէ:
 -շատ գիրանակ:
 -1. բոցնէ, 2. խեցից զրկվն, ցնդեւ,
 ցնորվնէ:
 -դպրոց, ուսումնարան:
 -դպրոց, դպրատուն:
 -ցայտեցնել, քրքմնել:
 -իսկ և իսկ, ճիշտ նման /ԹԵՐՄՈՒ պատր
 կըմանի:
 -1. ինձնել, 2. ազահարար ուսեւ, խժոնել:
 -գրադաման:
 -հազնել, վասնիել:
 -/Գ.Բ., 365/-ծկնել, փախչել:

Թիշտանիկ /աւ.թ./
Թուրու
Թուրու խողբէլ /Գ.Բ., 364/
Թուրուխ /թ./
Թուրուխի պամիր
Թուրումքա /պ.թ./
Թուրումքամք
Թուրումք
Թուխս
Թուխս խաղա
Թուխսի առնէլ
Թուճճար /ա.թ./
Թուճճուկ /Գ.Բ., 370/

Թօզուխ /թ./
Թօրա
Թօրափել
Թօրընվէլ /Գ.Բ., 386/

Թօխան /թ./
Թօնտիդի փարատ

Թօշըրտէ /Գ.Բ., 387/
Թօսէլ
Թօսփ /թ./

Թօփի մէտէլ
Թուրում /թ./
Թօսոյ
Թօխանք /պ.թ./

Ժամ
Ժամքակ
Ժամնօր
Ժամ-պատարաքսոգ
Ժամ սլյմէլ
Ժեմք, ժիմք ըլլալ /Գ.Բ., 388/
Ժեժաւ, ժիժաւ,
Ժերժալ /Գ.Բ., 388/

-այծի բոյս, պրօմ, տիս:
-1.բրտ, 2.բրտ դրած բաջարինեն:
-վշամալ, բրէնչ հնդրակուր և արձ:
-տիկ:
-ահիկի պամիր, հորած պամիր:
-խողովակ:
-եղշեց:
-քիշունք:
-1.մամեկ, զիր, 2.կարտ:
-կարտ խաղա:
-զի առնել:
-վաճառական:
-1.խճճված թէլ, մազ, 2.չամիր վրա
խվարված մազերուկ, 3. երկար
ժամանակ չսամրդած մազեր:
-առանց քարի գուշպա:
-բող եղրա:
-քափել:
-1. վրայի փոշին բափ տալ,
2. յընդամալ, ուրանու հանցանք:
-քակ:
-1. թօնիդի մուրց մարքնալ շոր,
2. շատախոս, լուրիք տարածող կիմ:
-բոշնե:
-1.խոչէ, 2.եղշյուրներով բորեկ:
-1. զնյակ, 2. բնդամոր, 3. բնդամորի
արձ:
-1.բնդամորից կրակել, 2.սնանկանալ:
-ծխախոս:
-նամակ:
-երացն:

-1.ժամ, 2.նկողիցի:
-Ժամի բակ, ժամի զավիրք:
-նկողիցու արարողուրյամը ներկա ամձ:
-անհաջան, անօրեն:
-Ժամասացորյում կատարել:
-երկրաշարժ:

-շարժվել, ցնցվել:

ԺՐԱՄԻՒ /Գ.Բ, 392/

ԺԻԺԱԳՈՒԹԻՒ /Գ.Բ, 392/

ԺՈՒԺ

ԺՈՒԺ ԱԽԵՐՅՈՒՅՆ

ԱԽԵՐՅՈՒՅՆ /Գ.Բ, 394/

ԺՈՒԺ ԿԱՋ /Գ.Բ, 394/

ԺՈՒԺԸ

ԺՈՒԺՎԻՇԻ

ԺՈՒԺՈՒՅԻ, ԺՈՂՈՎՐԴԻ

- 1. ԽԱՍՏԻՒ, 2. ԽԱՍՈՒՄԱՅԱԼ, 3. ԾԱՅՆԵԼ,
4. ՕԺԱՆԴՐԱԿԻՆ, 5. զայ օքնել: ԱՄԽԱՐԱՅՔ
ԺՐԱՄԻՒ Ե: ԺՐԱՄԱԾ ԱԽԵՐՅՈՒՅՆ ունի:
ԱԽԵՐՅՈՒՅՆ ԺՐԱՄԻՒ: ՏԵՍԻՐ ԺՐԱՄԻՒ Ե:

- շարժիլ, խախտել, ցնցել:

- անկած, ժամանակ, պահ:

- ճան ածել, ճան բերել, զբոսանքի
տամել:

- ճան գալ, բափառել, պատվել:

- ԼՀՈՒԹԻՐՈՎԱԿԱՐՈՎՐԴՄԻՆ, 2. ԽԱՎԱՐ:

- ԽԱՎԱՐԵՑԵԼ:

- տունց կարգի բերել, ԽԱՎԱՐԻԵԼ
ԺԱՐՐԵԼ:

ԽԱ /թ/

ԽԵՂԻՄ /թ/

ԽԱՋԻՅ, ԾԱՐԵՅ

ԽԱՋԻՅ /Գ.Բ, 396, Բ, 98/

ԽԵԱՆ ԵՇԵԼ /թ.հ/

ԽԵՒԿ

ԽԵՒԷ /թ/

ԽԵՒԻ /Բ, 98/

ԽԵՐ /թ/

ԽԵՄԸ /թ/

ԽԵԿԻՐ

ԽԵԿԻՐ-ԽԵԾԵՐ

ԽԵՆՉԱՅԻ /թ.թ/

ԽԵՆԺԻԿ Ե

ԽԵՆԺԻԿ Ե ԾԱ

ԽԵԶ ՄԵՐՅԻ, ԽԵ ՄԵՐՅԻ

ԽԵՍԱՅ /թ/

ԽԵՎԵՐՈՒԵԼ

ԽԵՎ ՇԱՐԱԿԱՆ

ԽԵՎԱՐՄԱՅԻ

ԽԵՎԱՐԱԿԱՐ /թ.թ/

ԽԵՎՈՆ ԽԵՐԵՎՈՆԻԿ

ԽԵՎՈՆ /թ/

ԽԵՎԻԿԵԼ /Գ.Բ, 404, Բ, 98/

- ԽԵՄՊՐ:

- ԽԵՄՄԱՅԻ:

- զարմացական բացակայնչություն:

- անտառակ, ենտամուս եղող հարցի՞ն:

- ենյուտարարել:

- 1. իջ, իիլկ, 2. ուկրածուծ:

- ԽԱՆԼԿԱԳԻՆ /ԽԵՐ Մ ԱՎՐՈՒԽ Ա
ԿԵՇԵՅՆԻՐ/:

- իջ, ԽԵԳՈՒ:

- առաջին:

- կարգած:

- 1. իրեն, 2. մենակ ԴԻՆՐԸ-ԻՐ/:

- ԽԵՐԸԵՐԻՆ:

- ինչ կերպ, ինչպես:

- ինչ է, ինչ բան է, ինչպիսին է:

- ինչ որ է, ինչևից:

- որպես ինչ, ինչի համար, համուն ինչի:

- մարդ:

- ԽԵՐԸԵՐԻՆ:

- անհաճ խոր, զոր խրատներ:

- որչափ, ինչքամ:

- կոսիտ, անտաշ, վայրենի:

- զի, որիմմ, ահա այսպիս:

- մարրել, զան, ետուկել:

- Խոսք /թ./
 Խփիք /գ.թ., 404, թ. 98/
 Խփէկ /թ./
 Խվ /թ., 98, գ.թ., 312/

 Խրաբէ:
 Խրիսկին
 Խրկըր
 Խրօնրուոց /թ., 99/
 Խը /Գ.Թ., 404, թ. 99/

 Լար /հ.թ./
 Լարի թօխանձ /հ.թ./

 Լալ-Եղմնալ

 Լալիք /Գ.Թ., 406, թ. 99/
 Լախտլավիլ /Գ.Թ., 406, թ. 99/
 Լախտին

 Լախտիլ-Լեհի /Գ.Թ., 419, թ. 99/
 Լապտիլ/Գ.Թ., 407, թ. 99/

 Լափ /հ.թ./

 Լաւկին թօշերը
 Լաֆ /հ.թ. թ./
 Լեզվանի
 Լեզվան /Գ.Թ., 418, թ. 99/

 Լեհի
 Լեյին
 Լեյլէ /ա.թ./
 Լեմին-Այօյին տապ
 Լեռ կապույտ /Գ.Թ., 421/
 Լըզմանի /Գ.Թ., 422/
 Լըզւուոք, լըզվուուոք
 Լըխցիկ /Գ.Թ., 425/
 Լըխին /Գ.Թ., 425/
 Լոկէ
- ճրակ:
 - ինչպես:
 - ժուաք:
 - Հոդվածը, եզր, հոդ /Խվը խիմ
 տղրանք, կարծցանք/:
 - Ժոաննիչ:
 - Կրեցիկնի:
 - տես Երևիր /թ., 98/ -օտար, մարդիկ:
 - կաճագուրկ, անկան:
 - բան, գործ, խնդիր:

 - քուրզ, շոր, կտոր:
 - շորի, լվացրի քակ /Ախային, լաքին
 թօխանձը շրկանա՞ն կացցունէլ/:
 - լալ ու ողբաւ, սաստիկ մորմորք,
 վշտից այրվել:
 - 1. Ավագ Ռորաք գիշեր, 2. լաց, ողբ:
 - 1. հեկեկայ, 2. ծաղրաքար տրտնջալ:
 - 1. լոկէի, 2. հոգմել, ոժասպառվել,
 թվին:
 - խխատ հոգմել:
 - կմվարյունից թեղանց այցվել Առծու
 շուտու նա, պիշտու ցըսապսիկ/:
 - հենց, բորորովին, շափազանց /Լալի
 մէնտրէն առ/:
 - Ավագ Ռորաք գիշերը հացքի գիշերը/:
 - խոսք, դադարկ խոսք:
 - պիրճախոս:
 - 1. ամեօոտ, շիտուկան, 2. ալլազգի,
 հայերն շիտոտ:
 - տես լախտիլ -Լեհի:
 - լենի:
 - արագիչ:
 - զիրանաց:
 - քամն կապույտ, մոգ կապույտ:
 - լուզունիչ:
 - լիզեզու տևական արարք:
 - լակէի:
 - 1. լոկէի, 2. բոլանայ, ոժասպառվել:
 - կենդանիների լակ կամ ջուր խմեց,

Լիրա Իր./
 Լողոքուկ
 Լընտած /Գ.Բ., 430, թ, 99/
 Լընտէ
 Լոյնծութ /Գ.Բ., 439/
 Լող-լող բար
 Լողքար
 Լոզմընվէլ /Գ.Բ., 433, թ, 99/
 Լող-լող փայտ
 Լողիչ, նույն է լող-լող
 փայտ /Բ, 99/
 Լողսոր /Գ.Բ., 433/
 Լոմբետի,
 Լոմբատի/Գ.Բ., 433, թ, 99/
 Լոմբատէ, լոմբէտէ
 Լոմբատէ
 Լոխուզ
 Լուսախսպայ
 Խաղխոյգէ
 Խարէլ/Գ.Բ., 445, թ,
 99 ոմի՞ խատէ/
 Խարճացայ/Գ.Բ., 445, թ, 99/
 Խարճանա
 Խաղէկ
 Խառէ հա/
 Խատէյք
 Խալու, խալատ
 Խալուէլ /Բ, 99/հա/
 Խափ /թ/
 Խափ /Բ, 99, Գ.Բ., 469/ հուն.
 Խախու, խաց հա. թ /Բ, 99/հա/
 Խաղկին /հուն. թ, 99/
 Խալքումուկ

2. ցրտից երեսներն այլպէսպ.
 3. հարհ./ ուստեւ, խմել:
 -քուքքական դրամական միավոր:
 -վստի, լարդում:
 -հոստած, նեխած:
 -հոստել, նեխած հնեղուկ նյութեր/:
 Թուքույին նորը, նավելիրը լրմուկը էն/:
 -լողացնել:
 -տե՛ս լոցքը:
 -զամանած քար՝ կոտորը կամ կալը
 ամրացնելու համար:
 -լողանալ, լոցքն ընդունել:
 -տե՛ս լոցիշ, ըստ ՊԱՀ, լողկամին փայտը:
 -օխզավ, խմոր բացելու զամանած փայտ:
 -լողփայտ, որ ոմնեցածն մտնում է լող-
 քայի առանցքի մեջ քաշելու համար:
 -ծամծմել:
 -ծամծմել:
 -բարձրացնել:
 -բիթ, կարկանդակ:
 -Երևսաղն ուխտագմաց ընկերներ:
 -խաղխոյգէ:
 1. խառնել, 2. բաղադրել /Մանըս
 խարէցի/:
 -սկիսուր, զորանջ, իսարում-մա՞յր/:
 -սկիսուր մայրը:
 -տե՛ս խալիք:
 -ազատեղ, վերջացնել:
 -փրկություն:
 -տե՛ս դաշար- /ա/ -սխալ /թ, 98/:
 -սխալինել:
 -զորք:
 - խալիք - մանր քարեր, խիքար:
 - ժողովուրք:
 - պղինձ, մնջ կարսա:
 - տե՛ս խալքումուկ:

Խռալեցմուկ /Գ.Բ.447,Բ.98/	- վորքիկ կարաս, պղիմճ:
Խռախ /ա.բ./	- իրավունք:
Խռախտէլ	- ծեկիմ հաշըթել խոսքով կամ դատարանում:
Խռախտած	- 1. ցնդած, 2. ցնցած, տեղից հանված /Տեղի խախտած/:
Խռածուկ /Գ.Բ.447,Բ.99/	- պատառ:
Խռաղվել, խռաղվեցմուկ /Գ.Բ. 448/ - խաղացնել, գրադացնել:	- կերովում ըմկերովի:
Խռում-խռու էնէլ	- բորբոք սամրով մարրել:
Խռամէլ /թ.թ./ Բ. 99/	- 1. տում, 2. իջևանատոմ, հյուրանոց:
Խռամբռաշակ, խամբռուշակ,	Խռամբռուշակ,
Խռամբռուշակ,	- բոնքի կրակը խառնելու փայտ, ծոզ նորկարյան: Խռամութեամակ/:
Խռամի /պ.թ./	- պինչ:
Խռամկըրել	- 1. գումարաժիվել, 2. հիմանդրայումից շապարինված վիճակի մեջ լինել:
Խռայտիչ /թ.99, Գ.Բ.450/	- գույնօգույն, նախշազարդ:
Խռայտիչու /Գ.Բ.450,Բ. 99/	- գումագարդ, նախշազարդ:
Խռայտիչէլ /Գ.Բ. 450, Բ. 99/	- նախշել, գումագարդել:
Խռաչ	Խռաչ:
Խռաչ-կարաս	- խառ կարաս, զինու ընտիր կարաս, որ բացվում էր նոր տարում:
Խռաչըլս /թ./	- ծախսելու դրամ:
Խռաշնէլ /Կ.Բ.454,Բ.99/	- 1. խաչակինթել, խաչ հանել, 2. խաշաճն ցշան անել:
Խռաչութեալուր	- հոման գուր:
Խռաչութիւս	- կարսայից լվացրը համելու փայտ:
Խռաչ-ըրկակ,	- բոնիքի կամ օջախի վրա դմելու խաչաճն նորկար:
Խռաչ-ըրկար	- զոր, տեղեկաբայում:
Խռապար /ա.թ./	- զնոտիք, քանձկարժեք:
Խռաս /ա.թ./	- նորք, ընտիր, սպիտակ կտավ:
Խռասս /թ. 99/ ա.թ./	- 1. ազատել, զերծել, 2. վերջացնել, ավարտել, 3. փրկել /Անված, տուն ինծի խռաս/:
Խռատէլ /ա./	- փրկվելիք, ազատվելիք:
Խռատէլիք	- երգել:
Խռակ կանչէլ,	
Խռակ կամչէլ	

- Խար հպ/
- Խարիստըթեն,
Խարիստըթեն /Գ.Բ.457,Բ.98/
Խարնմալու /Բ. 99/
- Խարման-շօրման /թ./
- Խարտ-խափաց հպ/ Բ.458/
Խալիծ /Բ. 99/
Խալուկ /Գ.Բ.458,Բ.99/
Խալուկիկ
Խափես-խուփես
Խափողփոկ
/Պ.ԱՀ.465,հրապուրիչ Ռ/
Խեցքի
Խեցքը կընաւ,
Խեցքը արծք կընաւ
Խեցքով Ա.Բ./
Խեցքվօր
Խէջ /Գ.Բ. 464/
Խէվ /Գ.Բ. 465/
Խէվալ /Գ.Բ. 465/
Խէվարար /Գ.Բ. 465/
Խէվնալ
Խէվուկ
Խէվուկը պընել
Խըզմեր Խ.Բ/
Խըզմերեր Ի.Բ./
Խըզմբել,
Խըզար
Խըզըր /Բ./
- Խըբմել, Խըբմել
- Խըթմուկալ
Խըթէ
Խըթը /Գ.Բ. 470, Բ. 99/
Խըթուղել /Գ.Բ.471,Բ.99/
- վիշն ցանկապատ՝ այզիների,
պաշտօնեների սահման:
- Խապած դմակի ճնացորդներց:
- օրինած աղի փոքր ծցար նորահարսի
ծուռ:
- տակնուվաս, բառացի՝ կալատեղի
նման տակնուվաս արած:
- ջարու ու խուրդ լինել, խուրդ ու խաշ:
- խալիծ:
- կամացուկ, ամմշմար, անձայն:
- խարեական, սուս ու պատիյր:
- խարեություն:
- խնճքանալ:
- խեցք թօնել:
- ամիսեր:
- խելացի:
- 1.մուց, 2.կոսրի:
- խնճք:
- հնաւ:
- զիժ, խնճք:
- խնճքանալ, ցնին:
- հեք, շումչ, շնչառություն:
շոնչը կարմիւլ:
ապատավերություն, ծառայություն:
- ծառաւ, սպասավոր:
- տե՛ս խազմզգէ - գրուսել, խազիսին:
- մած սղոց:
- խոզ /Տէմբօտ խրնօքք Եղեկն՝ պանցոտ
տաս կար տախա աղէկ Ե:
- 1. պահըր բացել, 2. նազակատիք կամ
իրում անել, 3. նորար անել /Գ.Բ. 466,
Բ. 99/:
- ըրի տակից ծիծաղել /խնճքմինիստ-ից/:
- մուսնս:
- շյուռ, ծնաւ:
- 1.ազահարար վերցնել, 2.հանոյիմանել:

ԽԵՂԱՔԻՆ

ԽԵՂՎԻՆ

ԽԵՂԲԺՇՄԱՅԹ
ԽԵՂԲԺՇՄԱՅԹ
ԽԵՂԲԺԵԼ
ԽԵՂՄԱՅԹ /Գ.Բ, 472, Բ, 99/
ԽԵՂՄԱՅ
ԽԵՂՄՈՒԹ
ԽԵՂՄԱՐ /թ./
ԽԵՂՄԱՄԽՈՎ
ԽԵՂԲՈՎԱՅՔԵՆ
ԽԵՂԲՈՎԱՅ-ՋԵՂԾԱՎ
ԽԵՂԾՈՅ
ԽԵՂԾՈՅԵՆ, ԽԵՂԾԵՆ
ԽԵՂԱՀԻՒՆ
ԽԵՂԱՐԴԻԿ
ԽԵՂԱՐԴԱԿ /Գ.Բ, 491/

ԽԵՂ ԵՒԼ /թ., 99/
ԽԵՂ-ՎՐԱ

ԽԵՂԱԿԱՐ
ԽԵՂԱԿԱ
ԽԵՂԲՈՎԱԿ /թ., 99/
ԽԵՂԾԱԿ ԽԱԲԵԼ
ԽԵՂԾԱԿ ԱՃԾԵՄԵԼ

ԽԵՂԱՄԷԼ /Գ.Բ, 494, Բ, 99/
ԽԵՂԱԾՔԵԼԵԿ
ԽԵՂԱՄ
ԽԵՂԱՆԿԻՆԻ ԵՐԱԼ /Գ.Բ, 494/
ԽԵՂՈՎԵԼ /Գ.Բ, 492/
ԽԵՂԵՏ, ԽԵՂԵՒ Խ.Ա.Բ. /Գ.Բ, 495/
ԽԵՂԵՄԻ ԵՐԱԼ
ԽԵՂԻՄԵՆՑՈՎ /Գ.Բ, 495, Բ, 99/

-վճասի, կորսաժի համար ապատիկ տաճքին, վշտանալ:

-/Գ.Բ, 473, Բ, 99, Գ.Բ, 472/ - խղճմասից:

-խնատ, սասատիկ թրջվել:
-հարթեցող:
-կիսատ, թօթի խմզած ըմպէցի:
-վարունք /Ամառն էկո խըսար տաճ/:
-խնամախոտուրյուն:
-ժայտերես:
-ուրախուրյուն, ցնծորյուն:
-կայծակ:
-փշրել:
-տնին խղճպղիկ:

-1. չար ողի, երևակայական էակ,
2. բած մարդու մղծականց առաջացնող էակ /ծագում է սեճական՝ ակնարական «բռնաճար» արմատից (նաեւ):
-համերաշխ ապրեծ հառվ վարվին, Բ, 99:
-տնին խղճկուտ - անհաշուրյուն, վեճ, կտիվ:
-տնին խղճ-վրո:
-խտացնել:
-կամեսիկ թշլ:
/Գ.Բ, 499, Բ, 99/
-1. զիշտայ, 2. մի փոք հաց ուսել,
կշուանալ ուրիշի հաշվին /Արու Սայահի
մոռ՝ խղճակ-վկոկործ էջ 128/:
-սատուկանալ խառանալ:
-Սուրբ Գևորգի տոնը /խղճոց նվասս-ից/:

-կամբին նակառակ, տիհան թժակ:
-խղճնի ձայնը կտրվել:
-փիլորմէ:
-մաճք գնումների զմայ:
-1. զիշտր, աղմիքալց կերպախուն,
2. բազմանշամ ընտանից: Խանչուք-ի՞ց,

Խըռչի	խրախա-խնջո՞յթ-ից/:
Խըռսի Ելե լր/	-վշտմեւ:
Խըռսօսդամբ ուսաւ	-քարկանալ
Խըռտան	-խրսչող, աճաշկոտ:
Խըռտզրտուկ,	
Խըռտզրտուկ/Գ.Բ, 496, Ը, 99/	-խրսչող, աճաշկոտ
Խըռտդուկ /Ը, 99/	-վախից շրբումքներին կամ ռունգներին
Խըռտիչ /Գ.Բ, 496/	գործ տված բշիկներ:
Խըռալոնվիդ /Գ.Բ, 496/	
Խըռընվիդ, խըռնվիդ/Ը, 99/	-Լ.Խցանվիդ, Հ.ախորժակը փակիվել:
Խիյար	-տեն խըյար:
Խուլիմճ /Ը./Գ.Բ, 488/	-մեցի, ուսի կամ թիակի տուելի ցավ, մկանացավ:
Խուլիմճ կցորել	-ռասացակը կամ մեցրացակը բռժել:
Խում	-հարքեցողություն:
Խում-խում /Ը, 99/	
Խում-խում էնէ/Գ.Բ, 489/	-կերուխում ամել, խնջույք ամել:
Խումտախս /Ը/	-պարույր:
Խունի հպ. թ/	-ճագար:
Խուրտ-խավարհպ.թ./Ը, 99/	-ջարդ ու փշուր:
Խուփ	-1. փակ, 2. կափարիչ, 3. աճաշկոտ, նամուռով, 4. մեկուսացած, ենտամնաց:
Խօրլա /Ը/	-տեն խօրթլախ:
Խօրլախ, խօրթլախ/Ը/	-Շոնէւադարձ ոզի Շաբոյախչին
Խօդ-մախիք.	խօրլախ կիախ/:
Խօդէլ /Ը, 99/	-հոդ ու մոխիր:
Խօյրէլ	-խեր նայել, դեմքը խոժոտել:
Խօյսիչ /Գ.Բ, 482/	-խայրին:
Խռո Խայէ	-հագուստի վրայի թիծող, երես դուրս չի գալիս լվալոց: Խո՞յս-խօյ/:
Խռո-խաս Խայէ	-խոժոռ, ծուռ նայել:
Խռոկազ	-խոժոռո, խեր նայել:
Խռօօմխօս /Ը, 99/	-խոժոռովի:
Խռուչկաս	-խոտվկան:
Խռամբոռուկ	-մշամորերի համաճայնուրյուն,
Խռվակ/Գ.Բ, 484, Ը, 99/	խոսքկաս:
	-հնազան, բող երեխսա:
	-խողովակ:

Խովուզիկ, խոխովիկ

Խօնծի, խօնչի
Խօռկըր

Խօրարա/Գ.Բ.485,Բ.99/

Խօրաբէ¹
Խօրդախ, խօրդախ

Խօրիսայ/Գ.Բ.486,Բ.99/

Խօրիսամբ/Գ.Բ.487,Բ.99/

Խօրշուկ

Խօրօմխօս,

Խօրօմխօս/Գ.Բ. 489/

Խօրօն /պ.թ./

Խօրօվէ

Խօցի /Գ.Բ.485,Բ.99/

Ծալլապատիկ

Ծախկիղ

Ծալկամիան

Ծակաշլու, ծակաշկ

Ծակ-ծրմակ

Ծակումուկ

Ծաճօց

Ծամսցրական

Ծարօգմէ

Ծերաման

Ծեծէ

Ծեծ-փայտ

Ծերը վերեն փուսած

Ծեր-գօր

Ծըրբէ /Գ.Բ. 513/

Ծըզկան, ծըզկէր

Ծըզէր

-ջաշակի կապից ձև՝ եռամկյուն
ծալված զիսաշորի ծայրերը կապում
են կզակի տակից:

-սուս, խուսոր-ա՞ցի:

-խոտով լցրած ներքնակ հանուկների
համար:

-1.գրույց, 2.կատակ:

-խոսել, զուցել:

-1.գերեզմանադարձ ոգի, 2.տղեղ,
այցանշակ վախիտ մարդ:

-հպարտամանա /Ի՞շ կըխօքիսա կէնսա/:

-սև խավար, քանձք մրարյում խոր-
խավարս "նր/:

-մաղից շանցած աղումի խոշոր ճասց
խոշոր-ո՞վ/:

-խոռվկան խոռվկո՞տ-ից/:

-արադադ:

-խոռվել:

-սոս:

-ծալլապատիկ:

-հացի բրրումնեց:

-խոսք տամող-քերոց:

-այցածակ:

-ծակ ու ծուկ, ամենուր:

-տե՛ս ծակ-ծրմակ:

-1.ծանօն, 2.քամրասամբի առարկա,
ծաղրի առարկա Աշխարհին սէրնին
ծանօց եղա/:

-քանձարժեր:

-օնքն, դամբն, տե՛ս տարօվիլէ:

-1.ծերի աման, 2.ծերի ճռագ:

-1.ծեծ տայ, խիել, 2. ծանրացնել, սովել:

-ծեծ ու փայտ:

-ծեծելու սովոր:

-ծեար ու ոռոր:

-կարել, ծլլալ /Ծուրց ծըզբէ կար/:

-1.ծծկան նրեխսա, կարնակեր, 2.ստմուռ:

-ծծկեր:

- Ծրխածըլէ /Գ.Բ. 518, Ռ. 99/
 Ծրծընէլ /Գ.Բ. 519/
 Ծօն լլլավ /Ռ. 99/
 Ծրծօք
 Ծօճ այէլ
 Ծօմը ավուէ
 Ծօճ սիշէն
 Ծիվան-ծիվան
 բալ /Գ.Բ. 516, Ռ. 99/
 Ծրպուն, ծրպուն
- Նարեւանք
 Նարեւուտոկ,
 Նասկուտոկ
 Նարեւուտոկ,
 Նասկուտուկի ռաստ կազ
 Նարբօս /Գ.Բ. 534/
 Նարմախսպայ
- Նարբօտ,
 Նարբօտ-կրրոց
- Կամ
- Նարամէլ, կալէմէլ,
 Նարամձէլ (թ.)
 Նարամատին
- Կալօշ-փօրին
- Կալցումէլ
- Կախ-կախ ապոք
- Կակա /պ./ մնէ
- ճգճգել, դանդաղեց;
 -կար տալ, ծծեցնել;
 -ամիղադար չալ /Գ.Բ. 520/
 -ծծակ լարի մնջ ծամած հաց և
 բաղցրավեճի դրամ:
 -ծոճ պահել;
 -ծոճը խանգարել, ծոճը վկացնել;
 -անովադ, սոված, ոչինչ չկնքած:
 -պատառ-պատառ, ծվեն-ծվեն ցիմել
 /իմիր./ /ուժից վեր գործ կատարեց/;
 -ձայն-ծոճ:
- 1. կարիդներ, 2. կուորից կարելը;
- կարված:
- կարվածի ենթարկվել Առամբուտուիի
 տառու կառ համեծը/;
 -քացատրում է «անձուկ լիերակուր/»;
 -ծծկան այլ երեխայի մորից կար
 կերած եղիխսա:
- դատավոր /Նարբօտ/ մը Եղար
 վցուայերա՞:
- 1. կարժ, մամած թօնի փարույք,
 2. չափի միավոր՝ 167 զր.:
- խոսն, զրուցն:
- ըլուզանդիմերից մնացած
 սրբավայր Միջի-Հիսարի մուտ:
 -կրկնակոշիկ, կարծ ճորով կամացի
 կոշիկ:
- քսմել վերցնել /Նարին թօխամը չը
 կանած կապումն/:
- արիշտայի տարատեսակից՝ երկար
 վկրմիշելներից /սպազիստուիի նման/
 և դիված գրայի կերակոր:
 -1. քաղցրավեճից, 2. մրգներ,
 3. մամկան զիւա՞րկ:

- Կակ-կակ**
Կակսափի Ամկ/
Կակսառին
Կակայէլ
- Կատկործէլ**
Կակուզ-կոկուզ
Կակուզ-կոկուզ Ենէլ
Կահ-կահ Ենէլ
Կահայէժ
Կայէլ
- Կաղանտ**
Կաղանտպապապս
Կաղանուշէր
- Կաղընտէլ**
Կամաս-կամաս
Կամքը սէյր ամուզ
- Կայյամ Թ.Բ. 543/**
- Կալայկէ**
Կանէլ
Կամելամբ Թ.Բ. 219/
- Կամկիլ**
- Կամկուր**
Կամնենծօսիլ
Կամլում, կամաչոմ
Կանչիլ
- Կապա /Բ. 99/**
Կապիչ
- տին կահ-կահ հրորջալու ժայց/:**
-գյուարկ:
-կակազ, փնփի:
**-1. կակազել, 2. վաստ ապազս
զուշակեց, 3. տրոնքար:**
-հավի կարկաչնոց Հքարեւազեւ-ից/:
-կմիոն:
-կմիմար, խոսք ժամճմեց:
-քահ-քահ Ժիմադի:
-քաթումբ:
**-1. ճի, էշ քշել, 2. բռի քշել մարդկանց,
/Թուրքիայ Մեջ կայեցին Տէր-Շօր/
(զրարար՝ զահել):**
-Նոր տարի:
-միտ պայի:
**-Ծոր տարվա շնորհապորհամբի
նոյեմբեր եղինաաննորին:**
-Ծոր տարի շնորհավորել:
-կամաց-կամաց:
**-համաձայնորդյուն ստանալ, կամքը
հարցմել, կարծիքն իմանալ, մորխն իմանալ:**
**-հարևան բուրգակամ քոշվոր մի ցեղի
սորվու ամունց ինքուս քաղա՞ն-ից.
ինչպես տաճիկ-դ ռարազագաց
տաճիկ քայից/:**
-տին դարայէլ -կրայեկնել:
-զգվել:
-զգվանը /Աւ իմշի՞կ էր, մա՞րր էր, շեմ/
կամելամբ, սիրոցս խառնեցալ/:
**-կամզմել համեկիցա, կամկիցուր,
կամկիցավ/:**
-1. շարումակ օցվող, 2. հետամնաց:
-կանանց շուրջ պտաւի համանց-ուս-ից/:
-հաժկում, բոյսերի կամաշումք:
**-1. կամաչիլ, ծաղիկի, 2. ծայն տալ,
3. երգին:**
-տղամարդու նազուստ մահույից:
**-1. կապ, 2. օրօրացում մամկանց
կապելու լարեն կապը:**

Կապուտիչ, կապուտկիչ	-ցրտից կամ լացելուց կապուտ, նաև հարվածից:
Կաս-կայմոր	-խիստ կարմիր, բռնդ կարմիր Ուշախիմ մ՛շափալախ ըրշտէցի, երես կաս-կայմոր Եղավ/:
Կաս Եղա	-շաղման արարողություն, ծես կատարել:
Կանտէլ	-1. գանգառել, 2. դատի կանչել:
Կարմուրուկ	-1. կարմիր, 2. կարմրուկ հիվանդություն:
Կարամուտ տայ,	-միսիրարել, միսիրարական խոսքեր ասել:
Կարամուր տայ	-կոպերի նզիմ բջտիկներ, գարիկ:
Կարէկ /Գ.Բ., 220/	-1. աշակերտ, ուսանող, 2. զրագետ, կարրացած մարդ:
Կարէկ հատ	-կարճիկ:
Կարրացվօր	-ամուսնացած:
Կարճուկ, կարճուկ	-կարեցող վարձ:
Կարճուկ	-1. կափարիչ, 2. նյուֆիկ լուսամուտի ծածկող վենդել:
Կարուկ	-զրոյց:
Կարուկուկ	-զրոյցներ, տե՛ս կալամել, կալանվէլ:
Կելտ	-վորք սախոր:
Կելտը	-մողես:
Կելենտուր	-շոր ուստենդեն:
Կեն	-անճշակ հող, խոպան զետիմ:
Կեչ /թ./	-կողմ:
Կեպելի	-1. կըսել, 2. կողոպատել:
Կեպէճ, կեպիճ	-1. կճնաք, կճել, 2. կոշտ ու կոպիտ:
Կեպէջի	-տե՛ս կեպելի:
Կեռալ	-քորվել:
Կերկառար	-կիսակառար, թերի:
Կեսմակէս, կեսմակէս	-կիսուկ շափ, կիսրայ:
Կերինպար /թ./	-զազար:
Կերկօս	-շատ ուստեղուց խցանված:
Կերուր	-կերկածի մնացորդ:
Կըզմէմալ, կըզմիլ	-յուղի հմանալը, կծվելը:
Կըզամ	-կարճիկ, կուչ նկած, վտիս:
Կըզմալ, կըզմալ	-կըծկալ:

Կըրմէլ	-բրգել: /Օչի՞ն որ կոկորմիս:
Կըրօց	-տն՝ ս ըլլօց:
Կըթծէլ	-տն՝ ս կըտծէլ:
Կըթծի	-ժառ, զժուճ:
Կըդ	-ովխարի, ուղտի կրամք:
Կըմիմարթ	-կիմարմատ:
Կըորընտէլ	-բոխս նստել:
Կըսկէլ	-1. կծէնել, փաթաթել, 2. կարճացնել, կուշերինել:
Կըսկըսէլ	-կոչ զայ:
Կըտկրուլ	-ընտրել շամիշի, կաղինի, ըմկույզի միջուկներից լավերը:
Կըճառ	-1. այրված մոմի, ծխախոտի մնացորդը, 2. կրծոն, 3. պակաս: Կըճառ օք հիմք: / կիրակի, տոն հարճ օք:
Կըճոլ /հաճոլ-կըճոլ/	-շատախոս, աշմկարար:
Կըճոր-կըճօ	-շատախոս, տկարամիտ կիմ:
Կըճոր	-ծիծաղիչի:
Կըլապատօննու սարխար/	-կանացի բանկարժեր հագուստ/ արծարարձև հյուսվածքով:
Կըլի-կըլի Ակիլի-կիլի	-փոքրորդ մամրահատ կարմրագույն վայրի բանցրահամ պտուս:
Կըլօխատախս	-զլիսաշափ, մինչև զլուխը:
Կընծօտ	-խոճուկ, բնծօտ:
Կըպիչ	-կուրպել:
Կըորընտէլ	-բոխս դատնալ:
Կըամըրտէլ, կճմտէլ	-կմճունի:
Կընտէլ	-1. խուզել հիմքից, 2. խորի գունդ սարքել:
Կըտավայրած	-խամճակուս:
Կըտծէլ, կըծծէլ	-սկսել Արծծեց խավ կանչէլ:
Կըտնըլէլ /Գ.Բ, 619/	-պապամծվել Ախաշին, կլստերլիս հանեցը և: Հ. Աճառյանը զրու և. ամ- իսայու խմասուկ բայ մե: /Գ.Բ, 619/:
Կըտմէլչեր, կըտմօղչեր	-կորած իրը զտմուշին տրված պարզեւ, նկներ:
Կըրակ-կըրակիզ /Բ, 99/	-այրու վլչու, դառը կուկիծ:
Կըրակաշ	-օջախից կամ բոնրից կրակ համեստ թի:
Կըրուռմ	-ուսում, կըրուրյում, դաստիարակություն:
Կըրիճ	-1. հողի միզաման, 2. հավերի ցրի աման:

Կըրկըմէլ	-կուշ գալ, կծկվել, քաշվել, կթնովել;
Կըրծկալ-կրծանօց	-կամացի զարդարանք:
Կըրմի	-ռևելափոխվել:
Կիլէր /հոմ./	-մարագ:
Կըրմիտ	-գործագործի երկարյա սանր-բակիչը:
Կըրող	-1. գրող, 2. բույր ու վիր ամող, 3. շար ողի, 4. դառավոր:
Կըրող-կարրեգող	-դատավոր:
Կիլի-կիլի,	-տե՛ս կըլի-կըլի-մամր-մամր /զիլա-զիլա/:
Կիլտէ /թ./	-պրճճյա ջրաման:
Կիմէ, կիմէ ավլիթ. հ./	-դարձյալ, կրկին, նորից:
Կիսիթ /թ./	-պիս, հնաց որ /Նըմացածը կիսիթ տեսած հորի-մեւէյի կիսիթ մէ ախչին/:
Կիստք	-սոմ:
Կիր-կարրեմ	-ուսում, կրրություն:
Կյափուրօղոյթ /թ./	-անհավատի զավակ:
Կյորէ /թ./	-համեմատ, հնարավորության շափ
Կուզ	/Յօրդանին կյօրէ օկկցու երկունցուր/:
Կուզ	-ողկոյց:
Կուզկապ	-ողկոյցն առանց խաղողների, շեշ:
Կուզմի	-քանկարժեր կերպասից նորահարսի հագուստ:
Կուզկուզ	-պազգած:
Կունուկըթիկ	-գումուռկէծիկ, խավարքած:
Կունուկըթշտ	-կուպիտ, խորություր:
Կուշտում	-հազորոյ:
Կօզ	-մեզ:
Կօզ հօյտի	-միզահոտ զալ:
Կօզիլ	-վշշել, կործանվել:
Կօմէլ	-կիսել, կողմնել:
Կօլօ-կօլօ	-երիկամումք:
Կօլմենիկ	-1.կյօր, 2.փոքրիկ քարեր, որ համու են բնիկենների միջից:
Կօլօր-կօլօր և նէլ	-շորց խծախի:
Կօլօրվան	-մահացու, տարափոխիկ հիվանդություն:
Կօլէ	-հարդարն, կանոնավորն:
Կօլ-կօլ	-կուշտ Աօլ-կօլ կէրած/:
Կօկօ /թ. 98/ Անկ./	-քաղցրավենիք, մրգնեն, ուսենիք:
Կօղէ	-1.քոմիք կողին խմոր կացմել, /Հաս կողի/; 2.քողին /Հարսին կօղեցին/:

Կողենք	Հավամարադ սրողի քողի բաժից:
Կող-պամայիշ	-գովից:
Կողուուկ	-ճարագիկ, վարպետ գող:
Կօճա /թ, 99/	-տե՛ս դավուուկ:
Կօմիկուիլ	-քեփուուկ համած, տինկուուկ ծեծած, անեփ.
Կօժ	մանրած ցորեն:
Կօննելէ	-քողոզեկ կոնճակ-ոտ-եկ:
Կօնիլյուտամ	-1. կողուէ, 2. մահ փափուուկ, երկար շնոր,
Կօնկուուիլ /ԳԲ, 250/	որ բաստուրմայի նման աղու սմ,
Կօշկէ	շորացնում որպես ծմուան պաշար:
Կօդամը /ԳԲ, 250/	-1. կոննելէ, 2. հարցնցողուրյամբ զրատինի:
Կօվիլ	-զովիս զովող, պարծենկուս:
Կօսալակ	-զովը, մեռնոյի վրա երգուու ողբը,
Կօսօչ	ողբական զովից:
Կօսօրմ	-կոմինի:
Կօստամ	-զովից, մեռնոյի վրա երգիտու ողբը,
Կօժիկու /թ, 99/	ողբական զովից:
Կօջէկ	-կովարամի, 2. մեռնոյի վրա բարձրածախ ողբալ:
Կօտդպայք	-կոտուու:
Կօտուումմիշ ըլլայ/թ. հ./	-կոտուու:
Կօտոր	-կոտորած, ջարդ:
Կօտոր /Ա/շստիլ	-բավական է, հերիք է կօգուա-կօտուու:
Կօտորմիյէ	-կորկուու, ծեծած ցորեն:
Կօմնուուկ,	-ավելասքան, մասունք կամ խաչ
Կօմնասպուկ /ԳԲ, 255/	հաճուրի:
Կօղչուու	-կողպէք:
Հա	-մեղանա:
Հազըր հայ/	-բախս, նուու խանած խավ:
Հազըրէ	-բախս նուուի:
Հալ	-կորմի, բամկարմնք կոտորից կաճացի հազուստ հարսիվ:
	-գոնի ու կոյր:
	-կիշմի:
	-այս:
	-պատրաստ:
	-պատրաստեկ:
	-վիճակ, որորդյում:

- Հայալ /ա.թ./
 Հայալ /թ, 98/
 Հայալ /թ/
 Հայէմ կալ
 Հածծէ
 Հատծէ
 Հածծէ, հածծցէր
 Համփարցում
 Համի-հօն
 Համշտել
 Համշամքով
 Համուկ
 Հայ, հայր
 Հայէտ
 Հայմէր
 Հանց /թ, 98/
 Հանցնակ-հանցնակ
 Հանցընակ, հանցակ
 Հասնակ
 Հասնակ-հասնակ
 Հասա՞ր մը
 Հավանկ
 Հավատիս /ա.թ./
 Հավկար
 Հավքաշ
 Հավլա
- 1. մացուր, գռու, ամիսամբ, 2. թէի
 զարդ, սպայա:
 -կնող քարերով ապարանջան, տե՛ս
 նապալ 2.:
 -հորացոյր:
 -հացող:
 -տե՛ս հասծէ:
 -ապա, դի, զնա հասծ-ծո կամ հայճա-
 ծո բառերից:
 -դի, ապա, զնացեր հոգմակի բժովի:
Հածծցէր, թէզ ցրէր:
 -1. նարնջապայն խոշոր ծաղիկ, որով
 Համբարձման տոմին պասկենք են
 հյուսում: Կանայք այդ օրը լողամախո-
 տար ջրի մեջ քարախում են այդ ծաղկի
 փնջեր կամ ցուում են իրենց մատընին.
 2. Համբարձման տոնոց:
 -համ ու բույր /Համեն-հօնէն լուսվիչ/:
 -համտեսել:
 -1. զգուշակոր, հաշվեմիկատ, 2. հաշվով:
 -թերմացր /լամի ռուշանար բառից/:
 "ՊԱՀ.467, քացարտում է ուրիշի կերպածի
 մնացորդը:
 -այստեղ: /Ասելին յըլտում ենս/ և
 թթւա ի այս/:
 -մի տես, մի նայիր հային մեկ/:
 -ժամայ մերս աղոքի բառերից:
 -այնպես, այդպես, այսպես, այնպիսի,
 այդպիսի, այսպիսի:
 -այսպես-այնպես:
 -այս կերպ, այսպես:
 -տե՛ս համբճակ:
 -հասկացա՞ր որ հասկացա-մի/:
 -խոշոր զիշաներով սպիտակ խարու:
 -ցոր, տեղեկություն:
 -երեկոյան լազ բանսոր:
 -զատ, ծավի կրծուկը, որով զրազ
 են բանման:
 -հալլա:

Հայոմ	-հագում:
Հայօրին	-հիմանդրյամ տարածումը կամ սաստկացումը:
Հատիկ	-1. եռո, 2. խաշած գորին:
Հասթը, Խասթցեր,	-պապ, ով չուտ զնացեր /Հասթեցէք, մէ բաղնալցեցր, երանք տռու համբացեցից/:
Հասթը	-1. խնճուց, հրավերը, ճաշկերույթ: Հ.
Հարկ-հարկինք	Անայամը տախու է հարկ-հարմիք ճևը Ա.Բ., 643/, որը նրեւ միայն տպացությամ արդյունք է նման բառ սիվրի-հիսարցինքը լցիտեն:
Հարկավոր	-1. կարևոր, 2. բնական պիտք:
Հարցմանսն	-հարմատեն:
Հարցմարույ	-հարմարուց:
Հարժամաշին /թ, 99/	-1. հարմագու օրինոր, 2. հայս, հայր եկած աղջիկ:
Հարժամաշին	-հարմներայր /նրէն նորայր չունի վիշտարինուէ որևէ այլ հարազատ/:
Հարժամաշին-պատմիք,	-հարսամիքին նախորդու կիրակի օրը հարժամացունին բաղնիք տանելու տվյալությունը Աւազը կօգտե խրնամիյ երաւ պանու երալլ ենք հարժամաշին-պատմիք/:
Հարժամաշին-պատմիք	-առող-փառուց:
Հարոք-պարուց	-հարրուխ՝ աստիկ հազոք:
Հարով հազ	-հաց բխել՝ կպցնել բոնիրի կողին:
Հաս կողէ,	-հացկերույք:
Հաս կողէ՝	-զարդարվել, տոնական տիսր ընդունել:
Հացուունը	-արտաքննուց:
Հարդէլ-կապէլ,	-նաև, նու:
Հարդէլ-սցովէլ	-Ն, նաև, նույնակին նաև:
Հէլլ /հ.թ/	-խկոյն, անմիքապիս:
Հէմ /թ/	-հիամառ, զճայլվել:
Հէմ ա /թ.հ/	-խորշին:
Հէմն իք/	-ոչ մի տեղ:
Հէյրան ըլլալ /թ.հ/	-ոչնչանակ հրաժերը եկ երանվ/:
Հէյրէլ /թ/	
Հէշմտէղ	
Հէ ըլլալ /թ.հ/	

Հետապոտ /թ./
Հեղուկ, խելուր
Հեղմիք
Հըրաս, հերիսա հա/
Հըմանցի
Հըմաչորդանէլ
Հըռանցքի, ըրանցրի
Հյուսն
Հյօմա, հյօմանուկ
Հյօմակցաններ

Հիմայադրամաբ
Հիմայուոք

Հիմէ /թ, 99/
Հիմուր-նորուր
Հիմուտական
Հօջէշիք
Հօշըննէլ, հօշըննէլ
Հորյումնիք հա.թ./

Հու քաշէլ
Հոմցէլ
Հուկուկան
Հօրա-պօրա

Հօյսէլ
Հօրի-մէլէլի հա.թ./

Հօղկալ

Հօնա /թ/
Հօվուոն

Հօվ-ծով /թ, 98/
Հօւ-զօտ
Հօւ-ծօտ

-ամեաշիք, ամրիկ, ամշափ:
-հեր, տեսն խեռնէ:
-փոքր կարսա:
-հարժանա:
-այժմյան, հիմակիսա:
-հարմարեցնել հնարավորեցնել-ից:/
-կրակը բռքոցել մրանին-ից:/
-ուղանք:
-հենց հիմա:
-ժամանակակիցներ, նրիտասարդու-
րյուն /Հիմակվամերուս շաածերը
մէնծերը չեն հասկընալ:
-հիմէն հիմա, մինչև այժմ:
-հիմառենց /արգում է հարամքի
նախորդ նրեկոյան:
-հիմա:
-հնից-նորից:
-հնականոց, հիմ ժամանակներից:
-1. հիշեցու բան, 2. վարտահամրավ դատմա:
-վաս համրավով ճամաշվել:
-կատավարույթն, իշխանություն,
պատրյուն:
-դարձանայն լալ, հեկենալ:
-խմոր շաղել:
-հյուսվածք:
-շնորհը, վարպետուրյուն /Հօրամերս-
պօքայերը մէ ցուց տորեցեր հայինք:
-հյուսել:
-հորի-փերի, անմահ գեղեցկուիի,
աննման:
-ժամկան պարույրի մեջ այն լարը, որի
մեջ հող է լցվում:
-վարժապետ:
-քաղնիցի նախասենյամկը, որ
զգեստներն են համում:
-հորացավ:
/թ, 98, որից էլ Գթ, 671/
-1. զարշահուսուրյուն, 2. հնարը, նշուը
/թուրքը նայերուս հօռք-զօուց դայու
Եղին:

Հօքար	-մաշված օճախի կտոր թթվես հազար-ից:
Հօփա	-մեծ սակոր:
Հօքացոյ	-հոգածու, խնամսակալ:
Հօքավակակ	-հոգեպատվակ վերջածած օրենսու:
Հօքիքայում	-1. հոգեփառը, 2. տանջանք,
Հօքոց ըսէ	տառապանը հոգի-բայցայում:
Հազերը /թ/	-հանգուցյափ վրա կառադովող կորոյի խորսրից Խողոցն Խանզուցեց...:
Հապը /թ/	-պատիժ:
Հապը /թ/	-1. ծայր, 2. շերս, խարէ Աւտոմին յօրու դարք մընմու:
Հաքը /թ/	-քացան:
Հաքային	-կայիկազորդ:
Հաքէմ /թ/	-զոիչ:
Հալշին	-մի տեսակ գուղա:
Հայա /թ/	-ժայռ, ապառաժ:
Հայմամիջ /թ/	-եռայ:
Հայմին /թ/	-մի տեսակ կերակոր:
Հայուրքը /թ/	-աշխառուանը:
Հավոտուկ	-զաղունի:
Հատիք /թ/	-բավիչ:
Հեցէ՛ /թթ, 695/	-բորց, ցնցուտի:
Հայէ՛ /թ/	-կոչե:
Հայրը /թ/	-արտին, վերքապես:
Համուա	-մածվածը կարծ:
Համշախ /թթ, 694/	-մի տեսակ խաշ կոմին, եզամ զիսից ու լեզվոց, պինդերից:
Հաշ	-ընկ, տամիքի եզերը:
Հեղզան Ա.Բ, 695/	-Ծնիկ աստոք:
Հըպալինէ, դոյլախնէլ	-կողապէ:
Հըմլատ	-բնածայն հմցառուք-ից:
Հընցրուալ	-նոնայ, կընտապ:
Հըտըխառալ	-խոխոտացնել, խուռուս տաչ:
Հըտ-դրօն /թթ, 698/	-1. որոշքոց, 2. ականջի կրծիկ,
Հըտմէր /հ.թ/	անառունների կոկարը:
Հօնուուագի	-վիճակ, բախու, բաժին:
	-դմբուրու պատրաստող կոչկակար:
	Կաշվից տակը պայտով կանացի տանաձան:

Դօք /թ./
Դօք պամնըվի /Գ.Բ.697/
Դօքա
Դօքօթ
Դօրաւ-Ծցէն
Դուզի /թ./
Դույի /թ./
Դույումնի /թ./
Դուտորմուշ լլալ/թ./

Տարիլ
Տաղոս սիպտակ/թ.98/
Տահիտուրում /ա.թ./

Տայիլ /ա.թ./
Տաճիկ /թ./

Տամառան /ա.թ./
Տամի /ա.թ./
Տամ բժեջի /թ./
Տամկ
Տամկըյստլ
Տաշփօք, Տամյփօք
Տաթուրքա /թ./
Տաշակ
Տաստ /պ.թ./

Տարբ-Տարբ Շտել
Տարի
Տարի-Տապպար /թ./
Տար-Տարակ
Տավ-Տավ
Տէկվէր /Փ.թ./
Տևակ /թ. 98/
Տէրմըկէլ

Տըլպախ /թ./
Տըլպոր
Տըլս-Տըլս /թ./
Տըլտըր-Տըլտըր

-բամբասանք:
-կանացի վիճարամուրյուն:
-տն/ն կօվա /թ./ -դուլ:
-բամբասոյ:
-զոռալ, ճշալ:
-զառ:
-1.ցրիոր, 2.հոր:
-արծարազործ:
-կատաղած լինել, կատաղել:

-1.ճարի, 2.բալով նկաղել:
-այինինք, սպիտակ մազեր:
-1. երիտասարդություն, տիասարյուն,
2. շնտաճկած այրաք, թերևամուրյուն:
-մատզաչ, քահել:
-ծնծած ընկույզով, վարումզով,
սխոտորով, մածնով կերակուր:
-շամաղաճ, ճամսցուկ:
-օգկիծ:
-ավազակ, մարդառապաճ:
-1.բուռ, 2.կեռ:
-ճամկուտել:
-ծանոր, ճանաշվոր:
-ռատիկան, մանկարց:
-1.երադրություն, 2.ճաշակ:
-1. կախարդ-պառակ, 2. ամենազեռ,
բամիճմաց:
-մնձախուսել:
-ժիր, գործունյա:
-ճարապիկ:
-դեղ ու հնար, միջոց:
-հնջկանավ:
-քամոն, կարկին /Շէմկիքրօն խազ էնցի/:
-մի տեսակ ապարանջան հուկոց/:
-1. սպիտականալ, 2. ալինինք դառնալ,
ծերանալ:
-տէլզոր, մերկ:
-ճվառ, մածնով, յուղով նփած կերակուր:
-պլշած, լոսած աշբերով:

Տաղածօր	-ջրիոր, հոք:
Ջյու ճյակօր	-ցամաք ջրիոր, հոք, անջուր հոք:
Շըշիդ	-կուսանաց:
Շըշեա	-բոլորսկիմ, զուս:
Շըմշշկատ, մըմլկօտիդ	-հորամօժեռզ ձգվեց:
Շըշատ	-համերի մազիլմերի հետևի կեռ մասը:
Շըշատ	-նոված, նորոց:
Շըշատ-նըշատ	-նարեցած, պատառուտփած:
Շըշատ-նըշատ ըլլաւ,	
Շըշատիդ	-նարեցինել:
Շըշիդ	-չորանալ, սմջել, փոքրանալ:
Շըշ-մըշ	-ծորիթ:
Շըշիկ	-նվազ խոտող առցյուր:
Շըշայու	-ամեանցիստ եթիսաւ:
Շըշպաշչա	-ջրափի, ջրասաս, կյարձ:
Շիկէրին կօլօկտօյէն անսամբ	-շարդի քարից էլ ամպիստամ:
Շիննի /ա.թ./	-Այարդային, ներվային, ջղային:
Շինի-փէրի /ա.պ.թ./	-շարք, ոգի:
Շիլ-միկ	-1. փորդիկ բալսամ, նուտ, 2. փորդիկ հատիկմերուզ խաղող, որն օգտագործվում է քաղցրավնանիցի, դոչարի համար:
Շիրի	-ջրափի, ջրառ:
Շօնք, ծօր /Դ.Բ, 729/	-ծայր, եզք:
Շօրէնօր	-ծայրեծծայր:
Շօղաւ, ծօղի	-հորանցիւ ձգվել:
Շօղավէլ /թ./	-խոսել, պատասխանել, ասել:
Շօրանաւ, ծօրիլ	-նեղանաւ, խոռվել, դժգոհել:
Շօրի	-մահակ:
Շօրովէն	-զոտով:
Շոպ	-խաղողի ողկույզի փոքր մասը:
Շուլլա	-ջրափի:
Շուլլու կօրկօտ	-ջրափի կորկոստ ապոր: /Վաղնի Շուլլու կօրկօտ ուտէլ էնք/:
Շուխտակ /Պ.Ա.Հ, 516/	-Ծօք ընկույզով սումոխ:
Շուզնու	-հնդկանաց:
Շուպու	-Ծպու /հշրի կեռու, թիժ/:
Շուպուոս	-Ծպուոս:
Շուզօտ-Շուպուոսու	-Ծպուոս-կեղասու, զգիւիլ, զազրելի:
Մազկասպ	-բանիկէ, մազերի կապ:

Մարակ /ա.թ./	-1. անօգնական, 2. առակ, պատույ,
Մարեկ /թ./ Բ. 98/	պատույթային ևս թեղի մ: Խարազ ըսէլլ իմ: Տես Խարազ:
Մարեգուկ	-1. լուծ աշբորով կերակոր, 2. քրիկ թերևասդիկ մարդ:
Մարախ	-ջրիկ, թերևասդիկ, խենթուկ:
Մարխար /ա.թ./	-զմշի ճագ:
Մարխորմ /թ./ Բ. 98/	-քախուտանձնան օրոց:
Մախտէ /ա.թ./	-սպիտակ զվահազը՝ 3-4 մետր, որի մեջ ծայրը ծախ թէի տակ է ցնում, մյուս ազատ ծածանվում է հասակն ի վայր:
Մախտէ /ա.թ./	-բադ:
Մախսուս /ա.թ./	-պիտափորյապ, պիտմամբ:
Մահոտն	-մոնեցատուն:
Մաղազա /ա.թ./	-խաճուր:
Մաղմադէկէ	-քարքորդիկ:
Մաղմի-պացի	-զմայլին, ապչի, զարժամակ:
Մայէլ	-1. մայիս, բառաչի, 2. աղաշիլ-պաղատին:
Մայդու-ախսչինու	-մայր ու աղջիկ միասին:
Մարմուկ	-1. ծեր պատակ, 2. սարդուստայի:
Մամամանառէդ	-զբոսավայր:
Մամելու էքալ	-1. գրոսամբի, ման զալու զնաւ,
Մանդար /ա.թ./	2. նորահարսի դարձը հոգ տուն և հայրական ազգակամների մուս:
Մանտրադ	-կրակարան, թիթեղյա, շարժական, որի մեջ փայտածուխ նմ այրում:
Մանտրութը	-մեծած առ:
Մանտրութը	-կտորտանց:
Մանտիկ	-մախսայ, խորչին:
Մանտրումալ	-մամրանայ:
Մանտուպ	-1. մասուր, 2. մի տեսակ հունակի նման փշոտ ճյուղերով նաստապույի բռնի:
Մաշա /թ./	-1. ոմելի, 2. արևելյան նվազախմբում հարզածային գործիք:
Մաշա քըշտօն	-արևելյան նվազախմբում մաշա նվազող:
Մատ	-փայտի փուշ:
Մասս	-նույն է մացա:
Մասալ	-տեսն մարա:
Մաստ ասէդ	-խոշոր, հաստ ասեր, մախսար:

Մատախ կըորէն
Մարիք

Մատղաշ
Մար
Մարէն

Մարր-մարրապան /թ, 98/

Մարրու սցըս
Մարխիս բռնինէ

Մասա /հ.թ./
Մարինա /հուն.թ./
Մեզմեջիքի
Մելք Խաղալ /թ, 98/
Մելյէկ հա.թ./
Մեծսիրս
Մեկալմը
Մեկրգմէկի, մեկրգմէկ
Մեկնուկ
Մեհիս /թ./
Մելքրէն /թ, 98/
Մերաց
Մեմելքրէ /ա.թ./
Մեմժն հպ.թ./

Մէջ-մէջ
Մէյսա
Մէյսէ հնչմեանի/
Մէյսանհատ
Մէյ բիշիկ
Մէյսու-սուշու
Մէշէ /թ./

-Լոխան արված կենապանու, արաղայի միս, 2. լուրդով, սոխով պատրաստած հոգինաց, որը նաև հարսանիքի ժամանական բաժնեվայրություն է աղքատներին որպես կերպակոր:

-մատադ ամեն:
-խաղողի տնասակ՝ փորքիկ հաստիկներով, որը գործ է ածկոմ բաղցրավեմիքի և դրաքի համար:

-մատղաշ, բանեց:
-մես մատ:
-1. համացցմէե, 2. լուծել, հալցնել, 3. ուշագնաց լինել: /Շքերդ մարք շերտիքին մէջ Երիսան լալէն-լալէն մարեցալ:/

-մարդ-մարդասան, ոչ ոք:
-մարդամեզ, մարդկանց շարքին:
-1. հղւմու կորուկ, կոճո, 2. կովարար, բոնկոյ կիս:
-մենամ, տն'ս մասաւ:

-մերենս:
-միմյանց, մեմբ-մեզ հետ:
-կայծակ փայլատակէ կիայլակ-փէշէ՞կ: -մես մախուտ - բաղաձառ, բայ:
-մեծափոփ:
-մյուսմերը:
-միմյանց, մեկմնկու:
-միույնակ:
-ոյնակ:
-միանգամից:
-մօլսայի, ոչ օրինական՝ հանցավոր:

-պատուրյուն, կառավարուրյուն, երկիր:
-ծծակ, շորի մեջ ծածած հաց կամ բաղցրավեմիք փաթարած:
-մեկ-մեկ, երթեմ-երթեմ:
-մեկ էլ, նաև:
-մասսին, համատելոյ:
-մի բանի հաւա:
-մի թիւ:
-մերսությունով, ամբողջությամբ:
-ամտառ, մայրի:

Մշեկիր /թ./	-անտառուս, անտառ:
Մշեկի փայտ	-անտառամյութ:
Մտասիցն	-նոյնը է եպաթվեն:
Մտահաւա,	-տես եպահաւա:
Մտժիկ, մտժիք,	-տես միշչիք - մի բիչ:
Մտիզօց	-մնանոց:
Մուշօրի /թ, 98/	-շարաթ կամ տան օրերի եղևոյան առջար ընտանիքներին տրվող կերա- կոր /մեռյալմերի հոգու համար/:
Մտարիկ /ա.թ./թ, 98/	-մաշին, նկածուտ, օգուս:
Մտս	-մափուկ կաշվից կարված տնային մաշին:
Մտսէ /ա.թ./	-մտակ, օդինակ, խնողիք:
Մտս-մտս խաղալ	-մետ-մետ խաղալ, ցաւկուտել:
Մտրմերուզ /թ./	-մետոգի, ամիսիդ:
Մտր-մտր	-մեր ճացը, ալյուրի խոշոր անցքերով ճաց:
Մոր ա	-մի հատ և, միկ չի:
Մորաբ	-մոկ հատ, մի:
Մորաբ-մորաբ	-մոկիկ-մոկիկ:
Մորաբիկ	-մինոնար:
Մորէ	-մոլորդ մրասին, մրանգամից Անկ-հնոս- ից: Մորէ երալ ենք հաշնից:
Մորէր, մորէյք	-մուսմերը, ամենը, բոլորը:
Մորմըզ /պ.թ./	/Մորէյքամ տունն ա թ խցնուում ըլլա/:
Մորիլ	-1. դանդաղաշարժ, 2. խիստ թախմանիր:
Մորմըզալ	-մթի, ամենիս վերմակ:
Մորմըզուիլ	-ոլլաղալ, կայծկայտալ:
Մոյլատար /ա.թ./	-ծակծկվել Անարմնի վրա ծակոցներ զգայ/:
Մոնմիլ	-զրագիր:
Մոռէլ ան/	-վերցի մնխուցը:
Մոռմըզուկ	-տեր, հարցել, հնազանդվել:
Մոռուր	-մաճառ, նոր խճորիած զինի:
Մոռողի հօտ	-տես մոռուր:
Մորիշիկ, մորիկ, մորիք	-խամճահոտ:
Մոնաշնու /ա.թ./	-մի բիշ, փոքր-ինչ, շատ բիչ:
Մոշիր	-հարմար, վիճակված:
Մոշմիշիկ լուկ/	-տես մի բիշ - մի բիչ:
	-մի բիչ:

Սիշիկ, միշիկ	-մի թիշ:
Սիշէ	-ընդմիջել:
Սիշիկ դահսա	-մի թիշ ևս:
Սիսափիք հար/	-ետուք:
Սիսոր	-մսոս:
Մոխազ	-այրվել, վտյար, սիրաց այրման:
Մոխայար հար/թ, 98/	-ասքենից չապիք:
Մոխ-մոխ մոխազ	-կոկորդ այրվել հարբուխից, ամգիճայից և այլն:
Մոխպուրութիմ հահ/	-լոտեսուրյոմ, մատմիջուրյոմ:
Մոխտ	-առասուրյոմ:
Մոխքար թ/	-ոչսարի աղիքների մեջ լցոնած ճակարակ, մազ, համեմումըներով կերակրութ:
Մյոտէք հաք/	-մամաճակամիջոց:
Մոյի, մօյի	-պատիկ երեխա (թող):
Մոյոտ	-մոռ, կծու:
Մոյուր	-մոռոք:
Մոտանտուրա հաք/	-տան վերևում անկողինները հակարեն տեղ:
Մոյր	-1.մոք, 2.զրաքարուրյոմ:
Մոյրոց	-մորոց:
Մոկված	-պոկված:
Մօմկալ	-մոմակալ:
Մօուի	-շոշափիկ:
Մօրիմէ	-մոխրով կրակն անթեղի:
Թազմա թ, թ, 98/	Գլխաշոր:
Թազի թ, թ, 98/	-բաց դաշտ, ամայի փայր:
Թարախ-տուրախ թ/	-անկողին ու տեղ, տուն ու տեղ:
Թախօս թ/	-կամ էլ և կամ /Թախօս աղբատ եղած է:
Թադմա թ/	-ավար, բալան:
Թանգոմ թ/	-եղդին:
Թաշիտ թ/	-տարից:
Թատ թ/	-օտար:
Թարմա թ/	-Ծեղքած փայտ:
Թարուիմ էմի թթ/	-օգնել:
Թախուխ թ/	-Շուրջ մնասրից կամ քանկարժեց կոտրից գլխացոր:
Թելշմիշ պլա թթ/	-տեղափորկեց:
Թէկիր-շէկիր	Խետամտու, հնուամուս նորդ /Շէկիր-

Յեմենի /թ./

Յեմիշ /թ./

Յետէ

Յետ բարեւ,

Յետ այ բարեւ

Յետքիմէկ

Յերեար

Յերնէ

Յեփառախ /թ.հ./

Յըլուցըմ /թ./

Յըլուցնյուսում/Գ.Բ.295/

Յիշտէկ էօն

Յոմ /թ./

Յօրը յատ Շ.Բ.Գ.Բ.313/

Յօրնախպայ

Յօրներնը

Յօյյօխպւխ /թ./

Նա

Նազուկ հպ.թ./

Նալալու դօնդորա

Նախը

Նախը էօն /ա.թ.հ./

Նահը

Նահողմակ, նասմակ

Նամուսր

Նամօ

Նախիպ /ա. թ./

Նամակ

ՀԵԼԻ՞Ր մը Էղար:

-ասիակամ ըիրը կոր, կարմիր կած
շագանակագույն կաշվից կոչիկ:

-ուտեյիր, պարտի:

-1. մերժել խմաճախտսներին,

2. բաժանել, նշան նա տալ:

-մերժել խմաճախտսությունը:

-վերջին երեխա:

-1. կերպակի երևաց, 2. ճաղածի վերջում

մայի մեջ մնացածը: 3.վերջին երեխան:

-ցորենը հարդից զատել բամ:

օգնությամբ:

-մինչև եր:

-կայծակ:

-ասեղի անցը /Ասեղին յլլուստին

աշխարիխ կցւեսուն/:

-շարար երեկոյան տաճ անկումներուց
խոսնկ ծխել:

-բուզը:

-շառ հեռու:

-Մած Արցի խաճառաեղությունը:

-յոթնօրյակ: Հանգուցյաի յոր օրիք
կապակցությամբ, խաշած մոռվ փառվ
բաժանելը, որ սպորտաց շարար օրն
եր լինում:

-շրավորություն, աղքատություն:

-նաև, ևս, թե որ հետու իշնում նա,
կլոխէրըս կըտըլառը էմ:

-քմբուշ, նուրը, նազիսի:

-ուակը նախը խփած կամացի կոչիկ:

-այնտեղ հոնս նահը:

-պատմել, զբուցել:

-այնտեղ:

-այնպես:

-նամուսով:

-մրան /Նամօ չու մէ քօսա/:

-բախս, բաժին, վիճակ:

-տինս նահորմակ:

Նարինման:	-1. նարենջապոյթ, 2. նանապոյն խոշորակատ խաղաքի տեսակ:
Նարուեր:	-ու խաղողից պատրաստված մնչշ ռնեանով քաղցրավեմից:
Նեղիկեա:	-կրծկալ, թօրւա մազկապ:
Նեղի կալ:	-նեղվել, տախպել, դժվար կացորյան մօջ լինել:
Նէմէ /պ.թ./	-մազրիկ, տատիկ:
Նէրբէկուկ	-մաղից անցած մասը:
Նէրնակօրծ	-խարդախ, նենգ մարդ Անդրբ-ա-կօ՛րծ/:
Նցշանված	-1. նշանված, 2. լուսնու, անհնկած:
Նցշանվիդ	-1. նշանվել, 2. լուսնուանալ:
Նիյտր /թ./	-կերպարանց:
Նիշան /պ/	-ածիկ, նիշաստա:
Նօմօշ	-պիրտմիկ, գողտրիկ:
Նուկի	-շափի միափոք. /Նօմսա, 1282 գրամ/:
Նօրէն, նօրտան	-նորից, դարձյալ, սկզբից:
Նօրնօրտէն	-մերժից, դարձյալ:
Նօրմը	-ժառան:
 Ծալքար /թ99/ պ. թ.	-ամորավարաժիք:
Ծախս կր./	-կատուկ:
Ծախստէն հպ. թ./	-ազնվագալմ, շանի զավակ:
Ծաղավարտ	-շահ, օգատ /Ծաղավարտ լուսին նա, ինչիկ է ըստարտ/:
 Ծախս-շախտան	-ցոյ, նոյսան:
Ծանուան կր./	-մուսակա:
Ծանան կր./	-1.փոքրիկ հոտավետ սեխ, 2.սոյինը:
Ծանիքոր	-շաճվոր:
Ծաղցմօց ոլլալ	-շվարի:
Ծայի կր./	-շին, շաշ:
Ծապիթցու	-շապկացու:
Ծախտէն կր./	-առավուտյան շատ վատ:
Ծարինադ	-նուրբ, բարակ անցքեռով մադ:
Ծարմադ աջոր	-նուրբ, բարակ մաղած ալյոր:
Ծարդէք	 -որմնաղցին տրվող վարձ:
Ծարօղէք	-կարգ և կանոն շիմացող, անկարգ մարդ:
Ծարբ-շուրբ շնմցօք	-դրաման:
 Ծախան հա/	

Ըստալիս /թ/	-ապառակ:
Ըստողա /թ/	-զիսարկ:
Ծեկ, շեք	-երեք:
Ծւկիք	-հետամուռ եղող, բարչ նկող:
Ծւն-շննիր	-հավարույթ, կերուխում:
Ծւնը-շննօք	-կեցվածք, նարդիքորյում:
Ծւյխ /թ/	-տեսակ:
Ծւյխու-շւյխու	-զանազան, տեսակ-տեսակ:
Ծն	-մեզ:
Ծնկէ հա. թ/	-մազեցր մեկ հյուս անեւ:
Ծորէլ	-շփացած կամ բափիրփած:
Ծըլիստի	-շուլալի:
Ծըլկ-շուլկէ	-խարիսսավել, կուրորեն որոնել:
Ծըլուկ	-փաքարվել, զնուզ մնացն կրաքել:
Ծըլուսիլ	-կատաղած, ցնդած, դիմուտած,
Ծրկուն	2. շար ոզի:
Ծրկունի ամիս	-փետրվար:
Ծրկունի թշուր	-փետրվարի վերջին զիշերը՝ 28-ը: Ծառ Հ. Աճառյանի «Տեսանընդառաջի զիշե- րը, եթե շփառմերը կատուներու փոք կմտմնն» /Գ.Բ.848/:
Ծրռա /պ.թ./	-քաղցր եղուր:
Ծրռք-պատառ	-կնդուռս ցնցասիմերուն, պատառուն- ված:
Ծրռքամ	-քաղցուի, շիրայի քանվածքը /շիրա- քամ/:
Ծրուողմի մեք	
Ծրուողմի յել /ասոր/	-խաշխաշի յուր:
Ծրուովիլ	-նոյն է ազրութիւն:
Ծրփացուկ	-երես տված, շփացած:
Ծրփ-շրփ /թ. 98/	-իռարապի, կնուակըշիկ:
Ծրփվուիլ	-անգիտակցարքար մարմինը բափահարել:
Ծիշ իր /թ. 98/	-գրքելու շյուտ:
Ծիշման	-գնի, շաբ:
Ծիմիկ	-կրտից փոքր շափի միավոր ընդիւնն- մերի համար:
Ծիտուելուր /թ/	-ուժգին, սաստիկ, դաժան:
Ծիփին	-ամուշ, քաղցր, համակրելի:

Ծովելէ	-շուռապնի:
Ծոմ-շլաքէ	-անարժան, անհարգանք, առոր, պատահական ճարդիկ:
Ծուզու կախէլ	-Ամանորի ժամանակ նըղիկներից երեխանների աճան կախսնող սովորույթ: ոչ /որի մնջ ծրբեր, նվերներ եմ դնում:
Ծուսնաշ	-շուտ մաշոր:
Ծուրէլ	-1.հովանավորնել, 2.առևեր զցել:
Ծոր, շօդ-շօդ	-տար, խփած /Շկօցէր, օղու, մշյ-մշյ/ կրտօր շօդ-շօդ կերցէր:
Ծողնայ	-1.տաքանակ, 2.քարկանակ:
Ծողովնել	-տաքագնել, թեմացնել, բորբոքել:
Ծօր	-1.ողի բաշկուոց հետո բրանցուոց մնացած խաղողի շիվը, 2.շոր, հազուտ:
Ծոլօրէլ	-1.քերևակի փաքարնել, 2.ծածկել, պարտակել:
Ծարալ /թ/	-երկնոյի:
Ծարլամիշ ըլլալ /թ.հ/	-ճայրել, պայորել, ճնյուվնել:
Ծալցշիշ ըլլալ /թ.հ/	-աշխատել:
Ծալլը /թ/	-նիւազ:
Ծալլընք /թ/	-նվազածու:
Ծախչախն /թ.հ/	-քրածացի ապդամշամ ճառայող հարմարանքը:
Ծախայախն /թ.հ/	-կնի-ինցուն:
Ծախուր /հ.թ.թ/	-1.օգնական, աջրանյակ, ծառա, աշակերտ, 2.ճահացածի անունը կրող երեխան մինչև մեծանալը /հուրու/:
Ծախմախուր /թ/	-կայծքարավոր երացան:
Ծաճօքած	-կարճահասաւակ, նվազ, տկար երեխա:
Ծաճում-չաղուա	-նվազ, կարճահասաւակ, վոխտ /ծաղրական արտահայտուրյուն/:
Ծաճ /թ/	-երևմի:
Ծամատան	-տե՛ս ճամատան, հպ.թ./ - ճամացուկ:
Ծայ /հ.թ/	-թի:
Ծայիր /թ/	-սեզ, կանաչ մարզագետին:
Ծանախն /թ/	-կափն ափոն, շանախ:
Ծան-չան	-1.զանգակ, 2.աղմուկ:
Ծաճաշոր /հ.թ/	-վացք:
Ծապարանիշ ըլլալ	-յարշարքներ, տրնել:

Չար	-տե՛ս շար /պ.թ./ -սպիտակ շղաթշն տավան եզրերը ժամենագաղբ:
Չարդ խափանել	-հիմանդրությունը բուժել ավտոարան կարրաջով:
Չարտուխ /պ.թ., թ.98/	-տանիքում հովանի, ծածկած տեղ:
Չափ տանել	-հարամիրից մեկ շաբաթ առաջ փեսայի կողմից ուղարկված կմոչ միջոցով հարսի զգեստի շափը վեր ցնելու արարողություն:
Չափուտ	-1.ցորչ, զգօգված շար, 2.փարիչ:
Չափվիլ /թ. 98/	-ճրցել, համեմատվել, ուժեղ շափել:
Չելտափ հասր.թ./	-տապար, տերը:
Չւթ /թ./	-ծնու:
Չէմ հոգ.թ./	-ապրուք:
Չիրկ, չիրկելի	-քառորդ ուկուց ող /շարիք/:
Չիրկողի	-կաթը ապրել, վաղամեռիկ լինել /Չիրկողին /ամենք/:
Չողիստի	-նույն է շողիստի - թերևարայր:
Չողիկ /թ./	-զնիիկ:
Չոխի /թ./	-ծրար, բոխալ:
Չուզըլպախ /թ./	-ցիկ մերկ:
Չոյորն	-հոյորիչ:
Չորախ /թ./	-ծառա:
Չորվուտմած	-անձկա, փնքի, կեղսոտ:
Չիմ-շիմ /թ./	-քշակեր:
Չիմ-պիլեն	-ծնուտ-թերան, թիթ-ծնուր: /Թշչոյիմ նա, շիյենքո-պիյենք արումնոր կւցիմ/:
Չիչէկի փըսակ /թ.հ./	-ծաղկեապատակ:
Չիմք /թ./	-1.գոյզ, 2.լուծ, արոր:
Չուզան	-պարան:
Չուզ	-կարապետ:
Չուզ-փալաս	-1.ինչը, կահ-կարասի, 2.ցնցոտիմեց:
Չուզկ	-ջուղիսկ:
Չուզտմտուք /պ.թ./	-ծակնյայի:
Չօլոխ-չօնոխ /թ./	-երեխսաներ:
Չօրապ /թ./	-գուլպա:
Չօր միս	-ապովիստ, բաստորմա:
Չօրուչ	-շորս տակ ծալել:
Չօրս յանն աշել	-ակազուք լինել, զգուշ լինել:

Պազար /պ.թ./	-շուկա:
Պարտէզ	-փաքարել:
Պազը /թ./	-նրբեմն:
Պախուստարարա /պ.թ./	-բախտ, ճակատագիր:
Պարտօց	-1. չափա, զինաշոր-փաքարար,
Պաժանք /Գ.Բ., 164/	2. ծրար, բոհաշա, կապոց:
Պաժիմ /Գ.Բ., 164/	-1. քաժանում, 2. ամուսնալում,
Պաժկուցու, Քաժկուցու	շշամի հետ տալ:
Պաղախ	-կես որամանոց, որ հավասար է Ֆր.
Պաղաս-պանտրաս /ի.Գ.Բ., 165/	1/3 կիլոզրամի:
Պաղյիր	-խաշամբույրի համար աղջող վարձը,
Պէլէ-պոյէտ,	որ բաժակի մեջ էր զցվում:
Պաղը-պօյէտ	-ապրուսելի բարակ շնոր, փորքիկ
Պախչիղ հպախմին	կոտոր հրանա՞րից:
Պաշշայէլ /թ.հ./	-քավաջուր:
Պարխսի հա/	-քանալի /Պաղիքը ժամում տալ էճ/:
Պարխսի-յէց	-1. փաքարեծ պահեն, 2. ծածկեն, բարցնեն;
Պակաս պէտէլ	-ցնողի:
Պակըդ /ա.թ./	-սկսեն:
Պակսչի հպախմին	-1. եղ, 2. ապուշ, անասոն, տկարամիտ:
Պաշշայէլ /թ.հ./	-ապուշ, տկարամիտ, անասոն /Շեսան
Պարխսի հա/	սրբիսթ-յէց կիսուն/:
Պարխսի-յէց	-1. վիժեն, 2. օրապակաս ծննդարերեն:
Պակըդապահ	-խանութպահ:
Պակասիկ	-օրապակաս /Պակսչիկ կայիր համներ/:
Պակասու /թ./	-քամկ:
Պակասն օքիս շօր	-սունական հազուս:
Պակնի-կորմի շօր	-սունական շոր:
Պակասնամա	-Ա՞՛՛ Մէնք ա իշ ըլսա նէ, պակրամայէն շրպամընըլիմք:
Պատզա /ա.թ./	-քակա, լորի:
Պատզանունու /Գ.Բ., 167/	-խճորագմունիկներով և յուրով տապակած ճաշ:
Պապապանտ /պ.թ./	-քակա, լորի:
Պապոկ	-1. զով, 2. ապուխտի ճարպուտ ճասր:
Պաճա /թ./	-օքանցը, նրոյիկ:
Պամապաշխա /ն.թ./	-այլ, բարորովիմ այլ, որիչ:
Պայլի	-զմայլին, սրամշանակ, ապշեց:
Պայլի /պ.թ./	-բռնը, բարձունք, րլուր:

Պաճի, պաճիկ /Անկ/	-քնի:
Պաճ պըճէլ	-գործ անել ԱԱօ-ատո պաճ պըթէլ կապույամբ կըկենարամբ:
Պալիի-կօդ /Գ.Բ, 172/	-ամի գող-քանալի - նարալիկ գող:
Պանլաթ	-աշխատանքաժմ չօր, գործազես:
Պաշդա /թ./	-այլ, ուրիշ:
Պաշտում	-պաշտամունք:
Պաշէ	-համբուրն, պաշէ:
Պապ	-հայր:
Պապառոստի /թ./	-հավատարին բարձկամ, ազնիվ մտքին:
Պապու ամոն	-ազգամում:
Պասվելտա	-քացվելու:
Պաստոն /թ./	-գավազան, ձեռնախայր:
Պատայուր	-ջուղացի բարի պատերին նստած այլու:
Պատառ-պատառ ամին	-բարիրը հանույցով վայելեց:
Պարապար /պ. թ./	-հաֆասար, համարմեք, միմյանց հետ:
Պատարարա	-երման խոր հպատարագ-ից:
Պատէլ /թ, 98/	-1. շիմել, սարրել, 2. անել, ձևել, կարել, դնել, 3. պատ շարել: /Տոմ-տէղ պատէցինք/:
Պատէլէր, պատողէր	-օրմնաօրի վարձ, պատ շարելու վարձ:
Պատընէլ	-պատամբ ամել:
Պատի օչի	-զից հաքնանների երեխանների օրորուցում արված նըշանորեց, որ կատարվում էր պատի ծակի հրիգակի/ միջոցով:
Պար /պ.թ/	-վարարվել:
Պարարի	-վարառողի:
Պարակնայ,	-1.վար, բարձմար, մածնի, բռվի, մորայի և այլն, 2.իզվի վրայի վտաց:
Պարկնայ/Գ.Բ, 178/	-մու:
Պարապ	-1. մեծամտանայ, հպարտամայ, 2. բարկանալ:
Պարաքափար /ըլլա/ ա.թ.հ/	-1.դադարէկ, 2.զոր, ամտեղի, 3.անզողծ, անգործածելի:
Պարզմպապ,	-առառ, լեգում, լի:
պարզմպապ	-ոնս պարօն պասց, սկսորայր, աներ՝

Պարզմապապ	հարսի կողմից /թ. 99 ունի պարզմապ/:
Պարզուստ կըսրէ,	-ուն պարզմապ:
Պարզուս-առեւաքարին կըսրէ:	-խոռվե, շրաբնե:
Պարզուսին	-առավոտյան: /Պարզուսին էշալ է՛ խըմանիշըրուա/:
Պարզուսկ	-պարծենիկոտ:
Պարկենքակ	-բարեկենդյան:
Պար-պակաս	-անիրաժեշտ բաներ:
Պարտըկէ	-1. պողի, բարցնի, 2. տեղավորի, ամփոփի:
Պարց-ջնշոտին/Գ.Բ. 179/	-օճիտ:
Պարց-ջնշոտին տանել	-օճիտ տանելու արարողությունը:
Պարց-ողջէկ /թ. 99/	-բարձ անկողին:
Պարս եղալ	-բարձրանաչ:
Պարօնուառ /թ. 99/	-սկիսուր:
Պարօվէ /Գ.Բ. 179/	-1. բարձն, ողցունի, 2. գովարանել, 3. օրինել, բարձադրել: /Ամօ մայն ա իրէն ախշինին կըպարօւի/:
Պարտ /պ./	-մեկ մնոր բարձրությամբ քարն ցանկապատ /թթւան պարիսպ քայի պար արժանան է/:
Պար	-1. համրույր, 2. պահը:
Պար կատու	-1. Մեծ պահի տառօջին օրվամից առաստաղից կախվում է մի առև վրան խրիմճ 7 վետորմներ, որով հաճախ վախեցնում են երիշտաններին, 2. խուսափ- ջի կատու /Աշխաննէյի պար կատուի նրան ինծի մաշել հպահված/ կատու/:
Պարմե-պարչօրէ	-համրութե, զգին:
Պէլա /թ./	-գործանը, պատիժ:
Պէլու /թ./	-հայտնի, նշանակոր:
Պէլու-պէլլաշտ	-ծախորդություններով նայունի:
Պէլիր /պ.թ./	-զաստ, ծի:
Պէլ, պէկ /թ./	-քեկ:
Պէշիկ-ցէքմէ /թ./	-օրբոցից նշանձած /հխազվածա/:
Պէտիչ	-սիստանի, պիտքացու:
Պէտսակա /թ./	-Ճի, անվճար:
Պէտրընցու	-սիստանի, պիտքական:
Պէրիլ	-1. թթւե, 2. ծննդաբերել:

- ոլքկը:**
ոլքւշէք
ոլքողւք
ոլք, պէտք

ոլուէն
ոլուազէն
ոլուագ
ոլուախ
ոլուցն /թ/
ոլուոր /թ, 99/
ոլուցըլ
ոլուդունց, պըտումն
ոլուցըլիկ
ոլովիկ, պիվիկե,
ոլուտիկ
ոլովիկանա, պիվկանա

ոլորում /թ/
ոլուկ /թ/
ոլուօք /թ.թ/
ոլուտիկ /թ/
ոլուիկ, պրիկ
ոլուօմ հում.թ/ փիօն
ոլոյէնփօխ
ոլոնտ /թ, 98/

ոլոնտցոննէն
ոլոշի /թ/

ոլոտո
ոլոմկուտախ

ոլոսքէն
ոլորում
ոլոտին
ոլուաբանք /թ/
- եղի:**
-1. բերելու վարձ, վոխառորակարձ, 2. այեւախիս, բարի լոր բերելու նվիրատվություն:
-1. հարկավոր, անհրաժեշտ, 2. բնական կարիք:
-փարաբեն:
-փլավել:
-տե՛ս պուլուզ:
-խիստ բրդչած:
-բեղ:
-օժիռ, պռույզ:
-որոնել, փնտրել:
-պտղունց:
-մազցել, կառչել:

-պատիկ:
-ծեր ճայրիկներին ռողբած հարգալից կոյական, եռ դեմ կենդանի է մէծ անան հծծ տատր/:
-բոլոր:
-բազուկ:
-բյունույա բաժակ:
-ապարանջան:
-երեր լիտրանոց շիշ:
-պատառաքաղ:
-բնաճիփոյն:
-1. ամոք, նաստատոն, 2. սաստիկ, խիստ, ամենի, շառ:
-ամրացնել:
-1. խմբութեմ, յուղարիք, 2. ճաշի երեսի սասած շերտոց:
-իրու թե, պիտի որ:
-զանջի առակ, խեց, ուղեղ հյանկօտոս "վ/:
-պազել:
-բրյուն:
-այծի բուրու, րինջիկ, նորք բուրու:
-փորձանց, պառունաս, վտանգ: /Ըստ, առ իշ պօրարանիք էր, օղու/:

Պոզէլ	-բանինք, համել: Գործ է անկում Երիտր պօդէ:
Պօզօթէ	-պղկեց:
Պօ /պ.թ./	-բռյա, կասոց:
Պօղէլ	-1. փորել, փնտել, պեղել, 2. մարել, զանել, 3. անջատել:
Պօյըմ /թ./	-երկարածառակ:
Պօյախկնար	-բռիկանար:
Պօտառ	-խոճկոր:
Պօտին	-Ղայնարքիրան մօծ կում /Ախովն, մէ առ պօտիքն ինձի ճոր պէր:
Պօրամի հպ.թ./	-բռրամի հնակնեղեղ, մսով, կամաչ լորիով, մածնախսաղըն կերակոր/ Իրենց յշամին, մէջի ա պօրամին:
Պօրտառուս	-յարսաս, մօծ, զիսափոր դռա:
Պօրու հպ.թ./	-խողովակ:
Պուզմա իր/	-կնիռ, սպէ:
Պուզմայած	-կնոնված, հավարված:
Պուզու	-տե՛ս պըլուզ -1. պստիկ նըխսա, 2. վերմաշապիկ:
Պուրում /թ./, պիրուն	-ամրուցք, բաքոց:
Պուրուր	-բուրուց, խաշած, մանրած ցորեն:
Պուրս /թ./	-ցոլ:
Պուրսուց,	նոյնն է պըստուզ, պպօսած:
Պուրսուկ	-1. շրբունք, 2. ամանի, թօնի, պստուփ եղբ:
Պուրսոր	-տե՛ս պըստուզ:
Պուտ	-1. կարիլ, 2. թիժ, կնա:
Պուտուկերծ	-պուտուկ թօնիչ:
Պուր /պ.թ./	-օրորոցում երեխայի միզելու անորը:
Ըախ	-դարակ, որ ամրացված էր լինում պատիմ:
Ըաստ կազ /թ./	-համոխած:
Ըահար իր/	-համօխատ:
Ըուպ հա/թ.99/	-եփած քաղցու, մրգահյուր:
Ըում-կընսուտ	-ոչ հստակ արտասանություն ունեցու:
Ըուր /թ. 99/	-խիկ, տնես օօօկ, ոօօ:
Սազ /պ.թ./թ. 99/	-դարային նվազարամ:
Սազէլ	-հարմարել, պատշաճել:

Սագէցոնել:	-հարմատացնել, պատշաճացնել,
Տարէն /թ., 99/	հարմարել:
Տարէն-շապիկ	-արին:
Տայրա /թ./	-ժոխայար, սարծնից կարփած
Տաճավէք /ո./	կանացի շապիկ:
Տայտարօց	-կանացի հազուս:
Տաճուտ /թ./	-ռաճավկաբ:
Տաճճախ /թ./	-իշխունք:
Տապայէլ	-Լ.Ծի միջատ, հավանարար հազարունուկ, Հ.անդեռը, բուրդ գգելս
Տաստէ /թ./	հարմարամբ:
Տարը /թ./	-իմարամիս:
Տարիսաթ /թ., 99-ումի տարգա/	-ճոճք, օդորոց:
Տափա /թ./	-իմար:
Տափաստան	-սարպայէլ:
Տեյր առնուլ	-լրիկ, ամրուց, բոլոր:
Տեպաս /թ./	-շնկ, դեղին:
Մես /թ./	-վերնաշապիկ:
Մեկ կընտիկ	-վտանգավոր:
Մւսիր հաթ./	-բարորովին սուս:
Մըս-սէխիդ հաթ./	-հաշվի առնել:
Մըրարա հպ./թ., 98/	-պատճառ:
Մըրարաստ	-ժայն:
Մըսի /թ./	-և սոնիճ, արջնոնել:
Մըստօք-պընակ դաշալու	-օրոց:
Մըրբրտան, սըլնցուտան	-խնդ ու կրակ:
Մըզըբ	-քախոտ, ճակատապիր: /նորենն պախապըրարա միմյանց հետ է գործածվում/
Մըկորիդ, սրուրիդ	-անրախուռ:
Մըզըրուկ	-անորդ, պինու, ծիգ:
Մընչակ	-փարրազուխ:
Մըռ /թ./	-սլոտաւ, բարչ գալ, բրևել:
Մըռ-նամուս /թ./թ., 99/	-դառմա, խաշած, յուղ մեջ տապակած, պահածո միս:
Մըրամ-սըզամ /թ./	-անաններց քերելով մաքրել:

Սովոր /թ/	-ուկեբել:
Սովոր /թ/	-թի օպող, մոյքն է հալաւ:
Սովորանոց /թ, 99/	-կրծկաւ, միմչև մերը:
Սովոր	-1.սովորել, 2.վեճառվել, տիրել /Ա:
	տէլլուր պրոբլեմ/:
Սովոր, սփյառ վրիպակ Եթ, 99/	-աղացած ծախարի մանրոց:
Սովորիչ ՀԿ.թ/	-ազգուասկ, գերդաստան, ցեղ:
Սովորական կուսի	-օխածան:
Սովորակորել	-սիրահարվել:
Սովոր բաշէ	-հեկեկալ փոծկակ:
Սովոր ըլլալ /թ/	-հովանի, պաշտապան լինել, պատսպարել:
Սովորէ թ/	-բոյի մալանչ:
Սովորէ	-ջոկի:
Սովոր-աստղնձօր	-այս աշխարհիր:
Սովորութիւն	-օտախուն:
Սովորութար	-կեղծ հավատացյալ, սուս
	բարեպաշտ:
Սովորութուս	-ճացածին, հնարած, նորինած բան:
Սովորութն /թ/	-օքսոր:
Սովորութն /թ/	-եռոտ, Տախիր:
Սովորի	-1.սուրբ, 2.որոշ:
Սովորիա /թ/	-քոռակ, ծառ:
Սովորուս	-լոռ, լովիկ:
Սովորիլ	-քարտուիր մարրել:
Սովորութիւն /թ/	-սինոց, սեղան:
Սովորութիւն /թ, 98/	-քուղաց:
Սովորիլ	-ովխառած:
Սովորութար	-յորանու, սմբեն, գոսանակ:
Սովոր /թ/	-մըրած:
Սովոր թթէ /թ/	-վերջը, վերջին, ծայրի:

Վախիստ, վախոց,
Վախոց հաթ/

Վաղմէտ

Վայը

Վայրէլ

Վայնօտօք

Վայնօց

Վայրօրէլ

-ժամանակ, պահ:

-հաջորդ օդը, վաղը, առավոտյան վայէ:

-ցած:

-բախեն, վարել, պարագել հնեղուկ:

-ոլիդ դեսի ցած:

-սուրբ Հայր-Տօք:

-1. արհամարիել, բանահրել,

Վամդասին	2. աճապատվել, 3. բամբակել:
Վամդաստան	-տե՛ս վամդաստան:
Վասկ	-վարդ հոգինկան:
Վարպէտ	-զպրոց /վարդապետի մռա:
Վարպէտ երալ	-զպրոց եաճախնել /վարդապետի մռա զնալ:
Վարրէվօք	-վարդավառ:
Վարօտէ	-վոնչել:
Վափօթ /թ/	-շողինավ:
Վերմ ողօրդ	-ուղիղ վեր, վերև, դեպի վերև
Վըրամիլ	-վասցվեց:
Վըտօխ, վտուօխ	-որտեղ: /Տըլա, Գընոօխ երալ եա:
Վըրա-կուզօխ	-հազուտու-կապուտա, արտարին:
Վըրակօխ	-կրկնակար՝ լարի եղոնքը միմյանց վրա ողբեցով:
Վըրա-վըրայի	-անցնդիշատ:
Վըտօխ	-տե՛ս վըտօխ:
Վօրքըթէր	-տառկաշոր:
Վօրին	-ստարուա, տակ հ՞ոք-ից:
Վօրին առնէ	-կերակորի տակը այլովել, կաշնի հոքը առնել:
Վօրփշվարի	-որքնայրի:
Վօրը ծէքը	-հեռը ու ուրք:

Տա /թ/

-1. մինչև, և, ու համեմ տա, հայիր, երած տա կամ և այն:

Տա /թ/

-2. Տա-ն կցվելով բայերին, որը բուրքեցնի բացառականի վերջավորությունն է, տանդում է հայերինի -ելու, -այլս դերքայներին համարժեց ձևեր, ինչպիս Անօ լուզուն պասվել տա թօ զլա հըրա ինուն թռ բացվելու լիմի:

Տաքար կամզին

-համզատ մնալ, դադար կանգնել:

Տաղուն

-կնուն:

Տախը-նախը

-տե՛ս տահը-նահը /թ, 98/-այստեղ-այստեղ:

Տակէլ

-ծացել, մեկ ծալ անել:

Տախտախն, նոյնն է տահտախն

-ծի, զրասա թշնու կոշական /Գ.Բ.263/:

Տակէվանց

-տակից, նենգաբար:

Տանա /թ/	-դիս, դեռևս, քամի զիս:
Տանաց	-այդպես, այդկերպ, այդ ծևով:
Տանց-նահը	-ալուստեղ-այնտեղ:
Տանցնակ	-այդպես, այդ ծևով:
Տանցնակ	-տես տախովնակ:
Տանէյս	-տես տաստուշ:
Տաղմօջ ըսպալ /թ.հ./	-ցովի, տարածվել, ճառագայի:
Տամա /թ/	-կարված:
Տայի /հդ.թ/	-ցիսի:
Տայիմա /թ/	-ամբողիառ, շարումնակ:
Տայտիս Անկ/	-ժամուկների առաջին բայերն անելու առաջ են՝ տայտիս, տայտիս:
Տամը	-այնտեղ:
Տանց	-այդպես:
Տանցուած	-դրամից հետո, դրամից, այդկողմից:
Տաշմիշ-տուշինմիշըլլալ	-ժամանեան, խորիրակցութեան: Տես տուշինմիշ-տաշըլլալ:
Տաշտքուկ	-1.տաշտքերուկ, քերված վերջին խմբի գումըր, 2.վերջին երեխան:
Տաշվամ /թ/	-նապաստակ:
Տապակ	-1.քավա, 2.ծալք, տակ, ներքի, զետին:
Տապամ /թ/	-1.տապամ, 2.ներքան, տակ, ներքի, զետին:
Տաքցտղէլէն	-տապաշվելով, չարշարվելով:
Տաքցմնէ /Գ.Բ.269/	-փոխել, կերպած-խմածը ետ տա:
Տաքցուկ /Գ.Բ.219/	-փոխմել:
Տաքցի կալ	-պալ ճանապարհից ելեկ, իրամարվել սիսալից:
Տասմակ-նասմակ,	
Տասմակ-նախցմակ	
Տատու /ս/	-այսպիս-այնպիս /Գ.Բ.297/:
Տատը հդ/	-հայրիկ:
Տասկրիխն	-ով մեծ նորաց հմմ. ամոյ, ապոյ/:
Տավուզ-գումա	-տասմիխն:
Տատուել, տառաւիս	-1. դիմ-զունա, երածշառերյում, 2. աղմուկ:
Տարապուզով կօտի	-տարդել:
Տարէկուզս	-կանացի նորք նախշերով արծարարել բանկացմեր գոտի, որ պատրաստվում էր Տարապուզսամ:
	-տաքնվերջ:

Տարտաղը	-տե՛ն տարթառաղըն, ցրված,
Տարտղմէլ	բափրփված:
Տարոցի, տարտօտի	-ցրվել, ցիրուցան ամել, տարածել:
Տարօվէլ	-խմբը զմղերի վերածել:
Տարու /թ./ թ, 98/	-նույն է ծարօվէլ -Ծնջել, դանթել:
Տէ	-նույնը նյուանիրին, նույն բարիքը մյուսմերին /Այսինէրցս նոշանեցանք՝ տարօսց մընացուշէրու/:
Տէկյան հպ/	-դի, նապա նորդորական կրական/ Տէ պապան, նայուտ պապան/:
Տէլդանը /թ/	-դագսան:
Տէլլաղ դօրակ	-երիտասարդ:
Տէրիլ	-հայտարարին, մունիսիկուրյուն ամել:
Տէղեն խախտած	-խեցագարի նոպանիրն ընդմիջումներով:
Տէյի /թ/	-ի ծնն խեցագակաս, ցնուած:
Տէյնէկ հպ/	-որպես, իրրե:
Տէնիս տամիս	-զագազան, ճեմնափայտ:
Տէնկ հպ. թ/	-տամիր, հարր կտոր:
Տէնիք պէկիք	-1. ոինզ, ժամուլ, ցորեն, ըրինձ ծնծեռու հարմարանք, ոչ նաև ծիրապուու, քանչութ և այն ոն մամրում ծեր տառամարս նամար, 2. նավասարակշուռ բյուն /Աւ տէնիխս հայիս նա.../:
Տէնկատէնկ	-զինզում աշխատող զրաստ հիլսը / տուկոմ, զիմանցում, ոտեղ մարդ:
Տէշէսի /թ/	-հավասարազոր, հաշվասար, համարժոց: /Այրիկ կըմիկ տէնկատէնկ իրար կըտուած կիսպի/:
Տէտէմիշ ըզատ	-խիստ, առատիկ:
Տէտէմիշ թ/	-շարշադրվել, տառապել:
Տէտէտ /պ. թ/	-տրցակ, դառտու, կապոց:
Տէտէր /թ/	-երավեր:
Տէտէտ /պ. թ/	-պապ:
Տրիել	-ծնծելու:
Տտայի թեսպէս	-Երաւանինից թիրված ան, կըոր, ծվածն հատիկներով նամրիչ:
Տտիկ-աստղմէօր	-1. եղնիսա, մանուկ: /Տտիկ-աստղմէօր կայ է տումբրինս/:
Աշկի տէտիք	-2. թիր

Տերվիչ /թ/	-բափառակամ մոլուցիկ:
Տերս /թ/	-դարձ, հոգս, վիշտ /Տերս կրյսէն աշխամ ըպար/:
Տեր-տեղական	-տեր-տեղական:
Տեֆ /ա.թ/	-դաժի, դաշ:
Տեխա /թթ/ թ, 98/	-աճզամ:
Տըս /մնկ/	-ծծծել:
Տըկալնօց	-գրալնոց:
Տընալ	-շիպամ:
Տըկէ	-խմել ցըրոր, Ծինչն տակը հոտեհ-եց/:
Տըկէք	-շկեր, քշակեր, անահորժակ:
Տըկամ	-տվշեմ չափ տառը:
Տըղական	-ապրօկան, նոր ծննդաբերած կին:
Տըղդտամիշ էնէլ	-ծաղրի, ծեռ առնել /հյոդացնել-ից/:
Տըղտոկ	-մահողուրյուն /ասադունկ-ից/:
Տըմակ /Գ.Թ, 280/	-ականմջի բրակ, Հքմակ:
Տըմշշիփ	-ընտիր, ազմիք, ամուր, առաջնակարգ /Նամասկոսի/:
Տըմիկը հպուխը/	-շսոր հպուխը տմնկն, թիթչ տմնկել ծևերի նմանուրյամբ:
Տընակ /թ, 98/	-բամբասանթ, ծաղը:
Տընազէ	-ծաղրի, կապկն, բամբասնեց:
Տընողիստի	-իմարամազ:
Տընողմազ	-դանիադել:
Տընիւսա	-անիերոց տամբ մմացող վիշտ:
Տընիւսէ, տըօժնէլ	-սաստիկ զիրամազ:
Տըօնան	-աքծկող նրիխսա:
Տըտուէլ	-փոքր արծակել:
Տընախ /թ/	-եղունգ:
Տըփիալ	-1. հոգեփարբի մնչ ընկնել, 2. հյուծվել:
Տըպալնօց	-գրալնոց:
Տըռոն	-անցրոն, բնատ:
Տիմիկի պէկիր	-տէն տէնկի պէկիր /Գ.Թ, 278/:
Տիմրիս	-խաղողի տեսակ:
Տիմկօք	-ամբարտագան, եղարտ:
Տիպէր /թ/	-առցյուղի զռու:
Տիպահար /Գ.Թ, 279/	-խենք, հախուռն, բուռն, ցմրոս:
Տիտիկ էնէլ /մնկ/	-նստել:
Տիփի-պօրան	-բուք-բորան:
Տոչ	-ոռքայիր, ամուտին մանացած:

Տուղումք	-թիկոմք:
Տունի տէր	-ընտանիք կազմած ժարդ:
Տուն-տէլի	-կայր-կարողություն:
Տունի ախշին	-տնարար առջիկ:
Տունի պանի տէր	-տնեցվածքի, տան տեր:
Տունորթէր	-տնօրինեց:
Տունի-պանի տէր	-տան և աշխատանքի տեր:
Տունական	-տնային:
Տունը հօրօվ	-ամբողջ տնով:
Տունը պատվելույթը	-տնաշենմներ:
Տուշունմիշ ըլլալ /ր./	-հոսածել, խորհրդածել:
Տուշունմիշ-տաշընմիշ ըլլալ	-հոսածել, խորհրդածել:
Տուոմնտքրացի	-որկից հարևան:
Տորամք	-պարտք:
Տորու /ր./	-պարու, գորևա:
Տօնին, տօնիսին	-կերակրի երեսին դրնդողանման տերը /դռն-եղ-ից/:
Տօնան	-դաժան:
Տօնքսկան	-տնին տղուսկան:
Տօնապ հպ. թ./	-1.պահօպան, 2.ցրիօրի վրայի փեղկավոր կափարիչը:
Տօն-շընավօքք	-տօն-շնորհավորանք:
Տօն-տաղավար	-Տաղավարի տոնք:
Տօնկնած	-տնին տօնինած /թ. 98/:
Տօնինէլ, տօնքննէլ	-նշանել:
Տօնինը /թ. 98/	-նշանոյքը: Տօնընիր, տօնինից:
Տօնայ	-զոմիչ:
Տօնէլկ /թ./	-ներքնակի:
Տօգվօք	-տնին ծօցվօք:
Տօսօգէլ	-հաճողել, խարել:
Տօսօխ, տօսու /մնկ/	-ուսներ, տօսիկներ:
Տօրպակ /թ./	-տօսպակ, պատիկ:
Տօսիլ	-բրիմձ, ցորեն և այլ ընդլեններ զաւել ավախից, կնդախից:
Տօմուր	-հացի թիալի վրա ցանվող բնից կամ ալյուրը:
Տօվականար	-լուսնու, ընկնավօք:
Տօվակայիր	-դժրախտություն:
Տօվէնի	-ցայիլ /ցողովէլ-ից/:

Ցղել	-վարժարության տմեճայ
Տղիսի	-Լ.ահորի բանկարժեք շալ:
Յուցարանը /թ, 98/	-Լ.ծարդումանակ, 2.տվել, տևե,
Ֆօփացրդիկ /թ, 98/	ապիկաց:
Ուկու	-աժմաշեկառարա, լոյս ցնծնկով:
Ուրեժմզ,	-առասպելական գիշերային բաշտմ:
Ուրօժչը /թ, 98/	-Լ. ծնունդի, Զատկի և այլ ուժերուր օրը 2. մեսնոյի ուժերուր օրը:
Ուրցըմէլ	-իշեցնել:
Ուկու հա. թ/	-բարձր:
Ունու բաշէլ	-ռեկտիկ, բարձրածայն խցեք: Տես Հու բացէլ:
Ումիտ /թ/	-հույս:
Ույցուշ ուսալ /թ/	-՛մայի խսկցիմ ըմկնել, մեկին լսել, աղղեցուրյան տակ լնեն:
Ումկուզմէշ	-ընթացի միջուկ:
Ումիմ-չոմիմ	-ուզ կարողուրյուն:
Ուշախ կր/	-եղիչսա, տղա:
Ուշի մշնալ	-ուշամալ:
Ուշ-համկր	-ուշ երեկոյան, մքանը:
ՈՒշուշ	-ուշուց, նայելոյանը:
Ուս-պոտ	-եղած-չնայած, զնշամնոն /Ունցածը տու-պոտ մ: մախար է/:
Ուսումնաց	-Լ. ուշիե, 2. հպարտանալ:
Ուժա, ուժայ	-Ծիկադ, ուրվական, ոչի:
Ուժա աշտէ	-Ծիկադ պապի /Ուժա տնտես էկած լացօղերում բաղրմվելու/:
Ուորէ	-Լ. հանդիպել, այցելե, 2. շարժի հանդիսանել:
Ուորէտակ, ուորէլիք	-Լ. անճարակ, Հատծո, ուորէլուկ, անսպազմին մէյն էա/, 2. շարժի արժանի, շարժերի հանդիպելոր:
Ուորմէլ	-շարժունել, խելազարվել, շարժի հանդիսանել:
Ուստապա	-շրջազգեստ:
Ուսմին	-ուսամել, սպիրթել:
Ուստափա, ուրձա	-հաջ բացելիս ցանփող ալյուրը, որպեսզի շկայի խմորը տեղամին:

- Փար /մնկ/
Փամկոցու,
- Փայտ-փըրք /թ/
Փախլավա /պ/
Փախմէշիախ
Փազճան
Փաղանք
Փայտէ
Փայր բաշէ
Փակի
Փայտ /պ. թ/
Փարս /թ/
Փարսու
- Փարուխարցում
Փառօր-պառօր
Փեսկ
- Փէմելէվում
Փէշման /թ/
Փէշտընմալ /թ/
Փէսախոպայ
Փէսաքոյ
Փէսապանիք
- Փէրտէ
Փէրշիմ /պ. թ/
Փէրօն հ. թ/
Փըրփսի
Փընքի
Փըսօր
Փըրփըրալ
Փըմտըրվի
Փիլավ /թ/
Փուխսիքո
- 1. ընկնել, 2. բնածայնորդում:
-նոյն է պամկոցու - խաշնամբույրի
դրամ, որ գցում են բաժակի մեջ:
-տան ինչըք, քոդք ու փայտաց:
-փախլավա, արևելյան խմելնեմն:
-խոճառ, փախտուտ, նողապում:
-կազմում:
-փաղանք:
-փայտով ծեծնի:
-փայտով ծեծնի:
-1. կալել, 2. ծածկել:
-խաշ:
-դրամական միավոր Թուրքիայում:
-1. քամրի պամենքը մարրեցու շոք,
2. լոր տամող-քերող կիմ:
-Համբարձման տոնու:
-տե՛ս առօր-փառօր, կարգ ու կանոնով:
-1. մեղմի փերակ, որ ծնփած կողովին է
նման, 2. ամիվավոր սայլակ՝ մամկանը
բայլել սովորեցնելու համաց:
-ոչխարի սպիրոնիքով պատրաստված
կերակոր հնմ. պր. վիմ/:
-գործացած:
-որիչ:
-հարսանիցում փեսայի նորացը:
-փեսայի բռարը:
-փեսարադմիք, որ ամուսնությունից
առաջ է կատարվում:
-պոկոտել, փետոն:
-ճազափունց, խոսրու:
-պատառարադ: Տե՛ս փիլօն:
-1. պոտել, 2. վոդկայ /Աշկըս Փըրփէր/:
-տե՛ս փինքի - մշատ, գծուծ:
-փշրանք:
-սառստայ, սրափալ:
-սոխի ողոնել:
-փլավ:
-նուրբ պրոռվ, փոխը պրոռվ:

Փորշուկ	-փշրամք:
Փուրշուկ ապոր /թ.98/	-փշրամքով պատրաստված ապոր:
Փըտուկ	-փռած:
Փըրջիս	-ծառ /Տաշխանի Փըրջիս Կոլմանի նապի է նման:
Փըրչիլ	-պոկիլի:
Փըրչուկ	-պոկիլամբ:
Փըլակ	-տես փժիլաֆ:
Փիմբի	-տես փժնիլի:
Փիշօ-փիշօ էնէ	-գուրզուրիլ, շոյե:
Փիսլէնմիշ էնէ	-կեղուսունկացուն, վաստուբյուն:
Փիսլրհնմ	-1.քափուկավոր, 2.պուտերով բոլ:
Փուլս /պ. թ./	-փափուկ, կալոռ, փոխիր:
Փուխ	-1.սուտ, 2.հնարք:
Փունտ	-1.խոիլ 2.ամերուկանձան մի բույ:
Փուր	-1.փոսած, 2.կեղծ անոն:
Փուռ	-մականոն /Տղղա, ծերին փուռանօնց ինչի՞ւ և:
Փուռշուկապոր	-փշրամքով ապոր:
Փօր պէրիչ	-պատշաճի սահմանն անցնել:
Փօր իննալ	-կոտր ընկնել:
Փօրին	-յիրամը տուպել:
Փօրին-կալօշ	-տետինն կոշիկ կամ ճորավոր կրկնակոշիկ, տես բալօշ-փօրինի:
Փօրին կար	-տես փօրիկ կար - ծալակար, խծպած կար:
Փօր-փօր կար	-տես փօրին, փօրին կար:
Փօխմօռք	-սպիտակեղնն, ներքնաշղոր:
Փուշի կամ փօշի	-մնտաքսյա փայլում բաշկինակ:
Փուռուա նուն. թ/	-լուատիտիկ:
Փուռտիր /պ. թ./	-փոսաւ, մորթի:
Փօրիյէ	-ճրազու:
Բալօշ-փօրին	-Շոյն է փօրին կալօշ:
Բաղրմիկ	-1. խավարվել, 2. խճրվել, 3. տունը կարգի բերել, մարդել:
Բաղրում	-բաղրացուն /իստ ՊԱՀ, 471/ որպես ներգրականց բաղրաց բարի:
Բանքակ	-տես դամնալ - փարարած բն, կարժ:

Զաշանք	-1. չարշադրանք, տառապանք, 2. հանդիմանություն, դիտողություն <i>/Ծրիայիս մէ ցաշանք տուր/</i>
Զաշել	-1. նետել, 2. տևել, 3. ծեծել <i>/Կօդ կատույին ցաշեցանք/</i>
Զաշընքվել	-գանգատվել:
Զաշընքել	-կշտամբել, հանդիմանել:
Զաշվել	-պատուելու, ամայել:
Զաշոց	-կրազեն:
Զատաստման	-1. քառաստման անել, 2. աշջի գարիկ հիմանդրությունը բռնժե, որն արված է լուսնի լուրջի տակ գարու հատիկով, խացածն այն հավեռը գարիկի շուրջը և մրժնալով օհայր մեր:
Զատաս	-կամին աման:
Զավօրելողինի	-քափորկին:
Զարել	-ույյօն է աղ քարել - 1. հալածել, 2. անտեսի մնողադրել,
Զարժմարանդ	3. իննամախոտներին մնութել:
Զել լր/	-քարտուանդ:
ԶԵլորպար /պ. թ./	-քաշալ, ճաղատ, լիրկ զլսում:
ԶԵլք /պ. թ. թ. թ. 98/	-1. սար, 2. սարել համրիչ:
ԶԵլնար /պ. թ./	-թեհ, հաճուցը, կերուխում:
ԶԵլտ /պ. թ./	-եղը, զետեղը, պառնիկ:
ԶԵրէ	-քասէ:
ԶԵրիկ-խէնքուկ	-անգամ:
ԶԵլուան	-կատարյալ խեմք:
ԶԵլու	-քրնդան, կամին աման:
ԶԵրիշ պընէ	-նորք ծաղր:
ԶԵլուք, զերուկ	-ծաղրել ամնկատ և զգույշ:
Զը	-կարսայի տակ կապած կարի ճաշի թերիվածքը:
Զըդէր	-տե՛ն կը պայմանականի եղանակիցը՝ շնչեացած տարրերակը, օրինակ, բրոխմ-կառեմ և այն:
Զըդէր կուօխ	-1. շոր, կոտաճ, 2. լարի կոտոր,
Զըդպէլ	3. երեխայի տակաշոր:
Զըդուել, զեհսուել	-սոցիկ հիմուր/ հոմ. լաշակավոր:

բայցով, 3.սորտե՛ /Փաշակըստ մէ
բայց տա, մորը մոխի՛:
-մինչև զիշե՛: Անը բախուկ ակամօքին
բաշեռատախ խոմառմ-ցումնոմի Ձ.2
էսմի՛:

- Բաշոտ
Բի՛ /թ./
Ծիրել ինկած
Ծիշ-միշ
Ծիսդիք
Ծիրագիր /թ./
Ծիփ
Ծյօժ /թ./
Ծյու ճշխօր
Ծյօնոր /թ./
Ծյօշ /թ./
Ծյօփրու /թ./
Ծյօթ /թ./
Ծյուլու /թ./
Տօյունքըստ
Ծյուլիք /թ./
Տումսուկ /թ. թ./
Տումսում
- 1.նվազող, 2.խոշող:
-1. որ, որպեսով, 2. ախր, քանի որ:
-խիստ նման հնողնեցին:
-թիշ-միշ, թքրւակի:
-1. ծումք, 2. լուցի:
-շարքի /թիրոյիկ/
-ծիզ, աւզն, կիպ:
-խմբով, զումի:
-անջուղ հոր:
-ածուխ, փայտածոխ:
-անկյուն, ծակ ու ծովկ:
-կամոցք:
-արժատ, ծազում:
-մուշտակ:
-ծերոնք, քո ազգականները:
-բոնի օքանցը, սմուռ:
-անցոն, թան:
-քո /Թումսու սուրած խէցը ինչի՞ն
ըլլարու Ն/:

- Օզիի, օձնի
Օրիզ
Օլուխ-չօնուխ
Օխաճօտար
- Օխա կ/ /
Օխպազ
Օղմոշ էնի
Օղուլ /թ./
Օղորեւ
Ӿնոր թ/ /
Օյիէ
Օյումիէ
Օյնիկ /թ./
Օչօշ Ամկ/
- քանաքի, յուղի թժի տարածեվելը:
-ու բլու:
-երեխանիք, տե՛ս չօյմխ-չօնուխ:
-շատ հեռու բարեկամ կամ ծանոր,
տաղը, ոչ զերմ:
-քաշի միավոր Թուրքիայում:
-1.սաստիկ կարտուն, ողրաչ:
-ողորեւ, ողորեւ, քամեկ:
-տուա:
-ուղղեւ, Խոսքորի-կի:
-կյանք:
-օրորեւ:
-1.ժամ զայ, զրունել, 2.ճուրովնել:
-զուզնոց:
-շոմի:

Օգօքական	-օջոքական, աղջկական:
Օջոտ	-ոջոտ:
Օօօխախ	-իջկ / Խոջչակը տօօխախ կիսի կախվեր է:
Օօօկ	-տն'ս ոօր, ուռկ - իջկ:
Օօօվնայ, օօօվանայ,	-տեղափորկի, մտնել:
Օօօվայ	-զբամի միավոր /Տորածր օւժի ույազ ա լլլա նա շուզիմ:
Օսկի պըյալ	-օյս, մնձ սենյակ, հյուրասենյակ:
Օտու իր/	-տն'ս վօրիս - աճանի տակ, լուսն ստոքսոտ:
Օրի	-օրորց, օրքան:
Օրանական	-օրիանարակ, կեսօր, միջօրե:
Օրչւ	-օրակարծ, աշխատանքի վարձ:
Օրտակ, օտտակ	-1. բախականանակ, հերիթէ, 2. օգնոյ, աջդիլ /Ծրածերու դայրը կօստու/:
Օրօկ-օսկօր	-ողնաշար:
Օրքօմ	-խաղողի որքից հասուածր հոք-յօմ/:
Օրքօմ դօյսուրէ	-կտած ճյուղերը կտրատելի: Հածծէր, ոշախնէր, օրքօմ դօյսուրէցէր/:
Օրի	-ինչու:
Օց-կորոդ	-աշասապիշական շաք ոգի /օծ-զրոյ/:
Տայտա իր./	-ազդեցուրյուն, տաքքներուրյուն, օգտու:
Տէնէր ն. թ. թ./	-շապտեր, ծնորի շապտեր, լամա:
Տէրս իր./	-վես, հատակ:
Տոխարէ իր./	-աղյաս:

1. Արդյուն Ա., Հայոց թագի տեսաբառակ, Երևան, 1965
2. Արքանաման Ա., Գրաբարի ձևանորդ, Երևան, 1958
3. Արքանաման Ա., Հայերենի պարբայելը, 1953
4. Ավելյան Դ., Արքանա, Վեհափի
5. Արքանաման Ա., Պատմագիր Խորին հայոց, Գտեփր, 1956
6. Արքան Է., Ստոր բարբար, Երևան, 1954
7. Արքան Է., Գրաբարի թիվականություն, հ. Ա, զից Ա, Երևան 1964
8. Անդրանիկ Հ., Հայ բարբառավայրին, Մանուա-Ներ Խային-քան, 1911
9. Անդրանիկ Հ., Հայոց թագի պատմաբառ, հ. 1, 1940, հ. 2, 1952
10. Անդրանիկ Հ., Հայկական թիվականություն հայոց թագի, Երևան, 1950-1966, 1-6 համարներ
11. Անդրանիկ Հ., Գաղափական բանարան, Թիֆլիս, 1913
12. Անդրանիկ Հ., Հայերեն պրեսունկան բանարան, Երևան
13. Անդրանիկ Հ., Զննորյան պրանեան բարբար, Գյուղ. աշխատանք-բաններ, հ. 19, էջ 2-250
14. Անդրանիկ Հ., Զննորյան Վանի բարբար, Երևան, 1952
15. Անդրանիկ Հ., Զննորյան Համբենի բարբար, Երևան, 1947
16. Անդրանիկ Հ., Զննորյան Սովոյանի բարբար, Երևան, 1953
17. Անդրանիկ Հ., Զննորյան Ներ Խային-քանի բարբար, Երևան, 1940
18. Անդրանիկ Հ., Զննորյան Ներ Զարսայի բարբար, Երևան, 1940
19. Անդրանիկ Հ., Ռամանախոյրիմներ Խային-քանի բարբառավայրերին Ազգային Դարպահ բարբարի բարբար, Երևան 1901
20. Անդրանիկ Հ., Թորքերի վայսառապիմերը Խայերենու, Եմ. ազգ. ժողովածու 1908
21. Այոցին Ա., Զննական թիվականություն արդի Խայերեն թագի, Վիճակ, 1866
22. Անդրանիկ Ա., Կնառքայի բարբար, Երևան, 1961
23. Անդրանիկ Վ., Ժամանակակից Խայերենի հնդկամարտություն, Երևան 1950
24. Անդրանիկ Վ., Ժամանակակից Խայերենի Խովմենք ու Խովման կազմակարգություններ կիրառարան Խայերենում, Երևան, 1957
25. Առնեն բանարան, Վեհափի, 1865
26. Առաքար Ա., Ուրիշայի Խոյի բարբար, Երևան, 1962
27. Բայրության Ա., Ներքին բարբառավիճ բարբար, 1960
28. Բայրության Ա., Ծովափի բարբար, Երևան, 1964
29. Բյուզուի Խայեր, և. Պոդ, 1892-1908
30. Գառապեան Հ., Հայեց Ենթամվեաց զաւաքի մեջ, և. Պոդ, 1913
31. Գառապեան Հ., Հայեց բարբար, Երևան, 1966
32. Գարիկին Վ., Թաղվար Միասնակա զաւապեանի, Երևանին, 1952
33. Գառապեան Յ., Խոզելու Խայոց զաւապեանը, Վիճակ, 1899
34. Գյուլիք, Եղբայր Հայուսավայրեան վականացական պատմաբինը Նոյ Եղբ, 1980
35. Խոնք Թիկ, Արքալիքի զաւապեանը, «Վիճակ, 1919
36. Ենքիկան Ա., Բայցյառքի բանարան, Վեհափի, 1902-1907
37. Կոտուման Դ., Երզիւայի բարբար, Երևան 1972
38. Հանիքան Ա., Տրքանակիսի բարբար, 1973

39. Հայրիստ Գ., Ներքին Թանհի ազգությունն ու բնակչությունը, Երևան, 1974
40. Հորդոն Հ., Հայ խոյց տեղույթ անոնքները, Վիճակ, 1907
41. Մարգրիտ Ա., Հայ բարբառավիճակը, Երևան, 1953
42. Մարգրիտ Ա., Հայերն ու նորանոր բարբառների Փ խոճ, Երևան, 1950
43. Մարգրիտ Ա., Հայոց խօսի պատմության ուսումնակարգը նորագործություն, Երևան, 1937
44. Մարգրիտ Ա., Հայերն Փ ջամփ նորանոր բարբառներ, Երևան, 1955
45. Մարգրիտ Ա., Հայերն բարբառների Փ նոր երաց, Պահանջանարկ զետ աշխատավորմաներ, հ. 11, Երևան, 1939
46. Պատմացան Գ., Ուսումնակ պատմություն, Երևան, 1940
47. Պատմացան Գ., Հայոց խօսի պատմություն, Երևան, 1961
48. Սարգսյան Գ., Աղավնիքի խոսքներ, Երևան, 1985
49. Սամսի Խամբան, 1852-1908, Կ. Պոլս
50. Մեր Ջիմինան, Ֆեյքը, 1952
51. Մերացյան Հ., Կարմիրի բարբառ, Երևան, 1960
52. Մերացյան Մ., Ըստավի բարբառ, Երևան, 1971
53. Մերացյան Խ., Բորբոքի բարբառ, Երևան, 1971
54. Մատերէ Վ. Համբան, Հայութական սովորություններ, Վիճակ, 1987
55. Նարեմինան Պոլս Վ., Տեղեկագրության Միլի-Համարի նորոց, Կ. Պոլս, 1792-1793
56. Նարեմինան Պոլս Վ., Տեղեկագրության Գարաքիլու թիվ, Կ. Պոլս, 1793
57. Օսման Մ., Հայոց պատմություն, 1-3 հ., Վաճառիկ, 1784-1786
58. Պատմազյան Միլի-Համարի նորոց, Պիյոր, 1965
59. Պատմազյան Խովհանոսի և Ճաշկայի Անդրեյ/ Խոյոց, Պիյոր, 1989
60. Պատոս Վ., Սաման բարբառ, Երևան, 1953
61. Պատոս Վ., Սաման ազգությունն, Երևան, 1965
62. Պահուկան Գ., Հմ Խայերնի նորվիան պիտունն և քրո ճապոն, Երևան, 1951
63. Քահելյան Գ., Ներածություն Խոյություն բարբառավիճակը, Երևան, 1971
64. Քահելյան Գ., Հայ բարբառների բազմացնական խախիսքի ծագման շուրջ, ՊԲՀ 1960, թ. 6
65. Քահելյան Գ., Հայոց խօսի պատմություն, Խոխոզությի Ճաքոն, Երևան, 1987
66. Մարգուտեան Յ., Բայր և յի ալիքաւճներ, Գալիք, 1932
67. Մեսկ Գ., Ժամանակակից Խոյոց խօսի բարբերաց, Երևան, 1955
68. Մինունան Գ., Եղանձունան Պամուկան Ամասիա, 1974
69. Միլոն Դավիթ Լինգուոյ Ռուֆեցություն, տարեցություն և ճշտակարգություն, Վիճակ, 1936
70. Անդրասյան Տ., Սպիտակի բարբառ, Երևան, 1967
71. Ա. Բայեան, Ա. Պարանիսան, Ամ և Ալեքյո, Փայիս, 1952
72. Բառզիր Խոյոց, թիվ բնակից, առաջարանց և ծանությունները Հ. Անդրասյան, Երևան, 1975
73. Ո. Ո. Ղազարյան, Բառամբների Խոյերի ցողիներին, ուսերն-անձերին, Հրամաների գերմաների բարբառ, Երևան, 1981

ՑՈՒՑԱԿ

«ՇԱՏՈՒՆԱՅԻ ՆՈՐԱՀԱՅԵՍ ԲԱՐՔԱԾՆԵՐԸ» ԴՐԿ- ՏՈՐԱԿԱՆ ՏԵԽԱ ՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ

ա/ Ներածություն Սիվրի-Հիսարի բարբառի, համառոտ բառարանի բարբառից աշխարհաբար և պատասիկներ Սիվրի-Հիսարի ժող. բանահյուսաբյունից /Պատմագիրը Սիվրի-Հիսարի հայոց, Թեյրութ, 1965, էջ. 451-480/:

բ/ Սիվրի-Հիսարի բարբառ /Հայկական Սովետական Հանրապետարան, հ. 10, էջ 404/:

գ/ Սրանոցի բարբառ /Հայկական Սովետական Հանրապետարան, հ. 10, էջ 350/:

դ/ Բողոքյանի բարբառը /Պատմագիրը Եռօկարի և շրջազայից /Գամիլը/ հայոց, Թեյրութ, 1989, էջ 210-229/:

ե/ Բառարան Բողոքյանի բարբառից աշխարհաբար /Պատմագիրը Եռօկարի և շրջազայից /Գամիլը/ հայոց, Թեյրութ, 1989, էջ 230-258/:

զ/ Գամիլը /Բողոքյան/ ազգագրությունը, Բանահյուսաբյունը /Պատմագիրը Եռօկարի և շրջակայից /Գամիլը/ հայոց, Թեյրութ, 1989, էջ 140-168, 168-183/:

Ռ/ Ամառովիայի նորահայտ հայ բարբառները /Հրայր Աճառյանի զիտական գործունեությանը նվիրված միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների թեզիսներ, էջ 18, Երևան, 1994/:

ը/ Սիվրի-Հիսարի բարբառի և գաղթօջախի մասին /Պատմաբառակիրական համելս, Երևան, 1995, նո. 2, էջ 205-214/:

ԲՈՎԱՌՆԱԽՈԽԹՅՈՒՆ

1. Անասովայք նորահայտ և բարբառներ / Շարածայրով /	3-9
ՊԱՆՉԵՐՆ ՄԱՍ	
2. Առօգարիթման պայման և բարբառներ	11-21
3. Հմայմարանուրյուն	22-47
4. Բառապիտուրյուն	47-56
5. Շեղշանուրյուն	56-101
6. Անփոփուն	101-102
ԵՐԿՐՈՐԴՆ ՄԱՍ	
7. Սիմվթ-Հիանք զայրացածի և բարբառի մասին	104-118
8. Հմայմարանուրյուն	119-147
9. Բառապիտուրյուն	148-160
10. Շեղշանուրյուն	160-200
11. Անփոփուն	200-201
ԵՐՐՈՐԴՆ ՄԱՍ	
12. Արանով բարբառ	203-206
13. Հմայմարանուրյուն	206-211
14. Շեղշանուրյուն	212-220
15. Բառապիտուրյուն	221-221
16. Անփոփուն	222-222
ԾՐԳՐՈՐԾ ՄԱՍ	
17. Մորադրա-Ցայր-Չալդարայի բարբառ	224-225
18. Հմայմարանուրյուն	226-229
19. Շեղշանուրյուն	229-236
20. Բառապաշար	236-237
21. Անփոփուն	237-238
22. Խըրաֆակուն	238-241
ՀԻՆ-ՀԵՐՈՐԾ ՄԱՍ	
ՀԱՎԱԼ-ՎՈՅ Ա	
ՆՈՒԽԸՆԵՐ ԲԱՐԲԱՌՈՒՆԵՐԻՆ	
23. Ա/Նմոշներ Բաղապյանի / Ռամիրիջի / բարբառով	248-265
24. Ա/Նմոշներ Սիմվթ-Հիանք բարբառով	267-294
25. Գ/Նմոշներ Սքանով բարբառով	295-296
26. Դ/Նմոշներ Մորադրա-Ցայր-Չալդարայի բարբառով	297-303
27. Ե/Նմոշներ Բուրդորի բարբառով	304-315
28. Զ/Նմոշներ Բորժամինյի բարբառով	316-345
Վեճերործ ՄԱՍ	
ՀԱՎԱԼ-ՎՈՅ Բ	
ԲԱԼՈՒՐԸՆԵՐԻՆ	
27. Ռ/Բառարան գրարար-Բողազյանի բարբառ	346-395
28. Թ/Բառարան Բողազյանի բարբառ-աշխարհարար	396-468
29. Գ/Բառարան գրարար-Սիմվթ-Հիանքի բարբառ	470-533
30. Դ/Բառարան Սիմվթ-Հիանքի բարբառ-աշխարհարար	534-595
31. Թովանելություն	596-

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿADEMԻԱ
ՄՐԵՎՆԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆՍՏԻՏՈՒՏ

Հեղինակ՝ Ներսես Ավետիսանի Մկրտչյան
Գևորգյանը Խմբավայր՝ Եղուարդ Մկրտչյան
Համակարգչային ճևափորումը՝ Եվգինի Քարսելյան
Համակարգչային շարվածքը՝ Նաիրա Մարգարյան

ՆԵՐՄԱՆ ԱԼԵԽՍԱՆԴՐԱԳՅԱՆ

**ՄԱՍՈԼԻՆԱՅԻ ՆՈՐԱՀԱՅ
ՑԱՅ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ ԵԿ ԲԱՆԱԳՅՈՒԽՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Գիրքը նվիրում է 2 մյայն գրիպած ամսեղ հայերի և նրանց լիեբազոյ գահակների նիւթառակին, որոնց յնպիսիք Փրկմեցին հոգուց այս զանձները:

Համեմարտիւն է տպացորդայն Խ. Արովյանի ամվան հայեական ամմեավաքախան համալսարանի նայու խօսի ամբոխնի զիտ խորհրդի կողմէն

ԳԻՐՔԸ ՏՊԱԳՐԱՎՈՒՄ Է
«ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ ՑԱՍՏԱՎԱՐՈՒՄ ԲԱՇԱՌՈՒՄԱՎԱԿԱԿ
ԸՆՏԱՆԻԿՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ»
ՀՈՎՀԱՆՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆՈՐ

Ծակաց՝ 1/16-75որդ համար
Տպաքանակ՝ 500 օրինակ
Գիրք՝ պայմանագրային

Տպագրված է «Օրենք և իրականություն»
իրատարակչության տպարանում
Երևան 2006թ.

(300000.1)

ՕՐԱԿԱՐԱՆ Գիտ. Ծառ.

FL_0643874

Հ Դ
106903

Ներսես Ալեքսանի Մկրտչյան

Քանայիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի առաջատար
գիտաշխատող և և, Արմվանի անվան մանկավարժական
համալսարանի դասախոս:

Ծնվել է 1928թ. Երևանում: «Խեղինակ» է մի շարք գրքերի և
բազմաթիվ հոդվածների՝ նվիրված Խայերների և մեսպագիր
Խմբերների, արքադիքերների լեզվական փոխարարություն-
ներին, ինչպես նաև Խայ ազգագրության խնդիրներին:
Նրա գլուխ են առանձնութ «Ռուբուրի բարքառ» (1971թ.),
«Գամբրի բարքառ», ազգագրությունը և բանահյուսու-
թընը » (1988թ.), «Երաժշուական բարքառ» (1999թ.),
«Բարերի Կմնսագրություններ» (1986, 1989, 1990, 2004թ.),
«Սեմական լեզուները և Խայերները » (2005թ.) և այլ աշխատառություններում:

